

L³

33
—
6

Ed. Balodis

**Latviešu sabiedriski-saimnieciskie
veidojumi tautiskās atmodas
laikmetā**

B-1
L-1

RĪGĀ, 1935

LATVIJAS KOOPERĀTĪVU IZDEVNIECĪBAS SAVIENĪBA

III

Pārē. 60
Latv. PSR Valsts Bibliotēka
Inv. 5951609

pārē. 31. V 2002 J0.

0309036170

Spiestuve „LATVIJA“, Rīgā, Merķeļa ielā 15.

Priekšvārdi.

Tautiskās atmodas laikmetu, kam tik izcila vieta latvju tautas vēsturē, līdz šim visvairāk pētījuši filologi. Ekonomisti tam vēl ļoti maz pieskārušies. Par šī laikmeta tautsaimnieciska rakstura parādībām, spriežot pēc publicētiem darbiem, mums vēl nav nekādu speciālu pētījumu. Piemēram atzīmēsim, ka mums vēl nav pat šī laikmeta agrārvēstures, kuŗas trūkumu jo sāpīgi sajuta šī darba autors.

Šai darbā par pētīšanas objektu ņemtas laikmeta sabiedriski-saimnieciskās parādības, pie tam ne visas, bet tikai tās, kuŗas izpaudušās sabiedriski-saimnieciskos veidojumos ar kooperātīva rakstura pazīmēm. Arī šai ierobežotā pētījumā laukā autors juties spiests vēl tālāk ierobežoties un koncentrēties tikai uz šādiem četriem sabiedriski-saimniecisko veidojumu tipiem: savstarpējām ugunsapdrošināšanas biedrībām, kreditkooperatīviem, zemkopības biedrībām un patērētāju biedrībām.

Darbā autors vadījies galvenā kārtā no šādiem mērķiem: konstatēt tematā ietilpstošas parādības, tēlot šo parādību izcelšanās un tālākas veidošanās apstākļus un meklēt to cēloniskas sakarības.

Gandrīz pilnīga materiālu trūkuma dēļ autoram bija jāatsakās no pētīto veidojumu efekta skaitliskā raksturojuma, jo to skaitliskie darbības pārskati pa lielākai daļai nav uzglabājušies.

Runājot par materiālu avotiem, jāaizrāda, ka pētījums lielā mērā bazējas uz laikrakstiem, no kuŗiem izmantoti raksti, ziņojumi, polemika un sludinājumi. Tautiskās atmodas laikmetā laikraksti bijuši galvenais latviešu audzinātājs sabiedriskam darbam. Tur arī atspoguļojas laikmeta spilgtākie sabiedriskie centieni un cīņas. Šī

iemesla dēļ vien mēs nevarējām neizmantot šo avotu, jo šai ziņā citu mums noderīgu pavisam nav.

Bez tam laikrakstos, mums šķiet, fiksētas visas cik necik ievērojamas sabiedriskas parādības, un nav neviena cita avota, kas šai ziņā būtu pilnīgāks vai pat līdzvērtīgs. Mūsu valsts archīvā un atsevišķu organizāciju archīvos par mūsu tematu materiāli ir tik niecīgi, ka pēc tiem nav iespējams rekonstruēt mūs interesējošo pagātņi.

Lūk, tādēļ laikraksti mūsu pētījumā ieņem tik redzamu vietu.

Rīgā, 1935. g. jūlijā.

Autors.

Sāīsinājumi.

- D. L. = Dienas Lapa.
B. V. = Baltijas Vēstnesis.
B. = Balss.
M. V. = Mājas Viesis.
Tēv. = Tēvija.
B. Z. = Baltijas Zemkopis.
B. kal. = Baltijas kalendārs 1886. gadam.
V. V. = Pravīķelstvennij Vestņik (Krievijas Valdības Vēstnesis).
V. r. gr. = Spravočnaja kniga Līflandskoi gub. na 1890-tij god. Izdaņije Līfl. gub. staķisk. kom. Rīga, 1889.
St. v. arch. = Statūti valsts archīvā.
Ludm. = Vsja Kurļandskaja gub. Sprav.-adr. izdaņije Kurļ. gub. staķ. kom. pod. red. J. I. Ludmera, Mitava, 1904.
K. A. = Kooperātīvā apdrošināšana.

Īss pārskats par latviešu zemnieku saimnieciskiem apstākļiem tautiskās atmodas laikmetā.

Klaušu nomas likvidēšanās un pakāpeniska pāreja uz naudas nomu, latviešu gruntniecības veidošanās — lūk, tautiskās atmodas laikmeta sākuma ekonomiski-sociālais fons. Pieminētās parādības cieši saistītas ar zemnieku pakāpenisku iekļaušanos naudas saimniecībā, pie kam Kurzemē šis process norit agrāk nekā Vidzemē, kas stāv sakarā ar to apstākli, ka tur agrāk izbeigta klaušu noma. Līdz ar iekļaušanos naudas saimniecībā latviešu zemnieki kļūst atkarīgi no svārstīgajiem tirgus apstākļiem.

Tirgus apstākļu attīstība nebija labvēlīga latviešu zemniekiem. Daudzu māju iepirkšana iekrita augstas konjunktūras laikā, kad lauksaimniecības ražojumu cenas bija augstas. Arī māju izpirkšanas (arī nomas) maksa tika nolikta pieskaņojoties augstās konjunktūras cenām.

Uzņemto saistību likvidēšana šiem zemniekiem turpretim bija jāizdara lauksaimniecības krīzes posmā, kad lauksaimniecības ražojumu cenām bija noteikti slīdoša tendence. Protams, tas radīja lielas saimnieciskas grūtības.

Vēlāko zemes pircēju stāvoklis it nebūt nebija vieglāks, bet gan vēl smagāks, jo zemes cenām, neskatoties uz saimniecisko krīzi, piemita kāpjoša tendence.

Tā pamazām latviešu zemnieki nokļuva smagas krīzes stāvoklī.

Illūstrēsim stāvokli skaitļiem.

Pēc A. Tobiena zemnieku zemes cenas Vidzemē caurmērā bijušas šādas*) (rubļos par desatiņu):

1860. gadā — 46	1866. gadā — 63
1861. „ — 52	1867. „ — 59
1862. „ — 58	1868. „ — 62
1863. „ — 58	1869. „ — 65
1864. „ — 66	1870. „ — 62
1865. „ — 60	1871. „ — 61

*) skat. „Zur Geschichte der Livländischen adeligen Güterkreditsozietät von Baron Hermann Engelhardt“, Riga, 1902, 209. un 210. lpp.

1872. gadā — 61
 1873. „ — 63
 1874. „ — 61
 1875. „ — 44
 1876. „ — 66
 1877. „ — 65
 1878. „ — 65
 1879. „ — 77
 1880. „ — 71

1881. gadā — 87
 1882. „ — 82
 1883. „ — 86
 1884. „ — 86
 1885. „ — 86
 1886. „ — 81
 1887. „ — 85
 1888. „ — 84
 1889. „ — 84
 1890. „ — 80

Linu eksportcenas*) rubļos pār 10 pudiem
 bija:

Gadi	I. šķ. FPK		II. šķ. W	
	Augstākās	Zemākās	Augstākās	Zemākās
1867.	63	43	52	34
1868.	62	43	51	34
1869.	60	44	51	37
Caurmērā 61,7		43,3	43,7	35
1870.	53	44	47	37,50
1871.	53	46	45	40
1872.	52	43	46	36
1873.	45	40,50	40	38
1874.	42	39	37	35
1875.	54	37	40	33
1876.	54	40	36	36
1877.	58	40	51	36
1878.	52	48	45,50	42
1879.	57	51,70	50	45
Caurmērā 52		42,9	43,8	37,9
1880.	} Cenas nav atzīmētas**)			
1881.				

*) Ergebnisse der Rigaer Handelsstatistik aus den Jahren 1866—1870. Bearbeitet und herausgegeben im Auftrage der Handelsstatistischen Section des Rigaer Börsen-Comités von Fr. v. Jung-Stilling, Secretair der Section, Riga, 1872, — un turpmākie izdevumi.

**) Šķiet, cenas bijušas stipri zemas. Balss 24/1882 raksta, ka no zemajām līnu cenām ceļoties lieli zaudējumi un ka šādi zaudējumi ilgi neesot izturami.

Gads	I. šķ.		II. šķ.	
	Kron		Hofs Dreiband	
1882.	35	31	34	30
1883.	42	37	40	37
1884.	42	37	40	35
1885.	47	43	45	41
1886.	49	40	45	38
1887.	45	40	42	36
1888.	41	34	37	30
1889.	34	26	31	25
1890.	25	22	24	20
Caurmērā	40	34,4	37,6	32,4

Tā pati slidošā tendence vērojama arī labības cenās (avoti tie paši — skaties piezīmi pie līnu cenām).

Rudzu eksportcenas (augstākās) rubļos par pudu (iekavās par lastu) bija:

1867. gadā 1,13 (152); 1868. — 1,44 (195); 1869. — 0,93 (125); 1870. — 0,86 (116); 1871. — 0,83 (112); 1872. — 0,80 (108); 1873. — 0,92 (124,2); 1874. — 0,85 (114,75); 1875. — 0,75 (101,25)*); 1876. — 0,85; 1877. — 1,10; 1878. — 1,05; 1879. — 0,96; 1883. — 1,04 (žāvēti 120 *℥.*); 1884. — 0,93; 1885. — 0,97; 1889. — 0,80; 1890. — 0,78.

Miežu eksportcenas (augstākās) bija līdz 1877. gadam (iesk.) rubļos par lastu, pēc tam rubļos par pudu:

1867. gadā 128; 1868. — 142; 1869. — 115; 1870. — 115; 1871. — 115; 1872. — 115; 1873. — 98; 1874. — 87; 1877. — 120; 1878. — 0,91; 1879. — 0,92; 1883. — 1,06; 1884. — 1,03; 1885. — 0,95; 1886. — 0,78; 1887. — 0,82; 1888. — 0,74.

Cenu krišana vairākkārtīgi tiek konstatēta arī latviešu laikrastos.

*) Sakarā ar slidošu tendenci labības cenās 70-to gadu pirmajā pusē Kurzemes saimnieks D. Eigenfeldts B. V. 7,8/1875 raksta tā: „Mūsu lielākā andeļes prece, no kuņas mums nauda nāk, mūsu labība, arvienu vairāk krit cenā, jo vairāk dzelzceļi pienāk; visas citas lauksaimnieka vajadzības top ar katru dienu dārgākas. Ja nesteigsies viri, kam Dievs tādas gara dāvanas vēlējis, palīgā pie lauksaimniecības pārlobošanas, tad neilgā laikā mūsu mazgruntniecībai posts paredzams“.

Pēc Rīgas statistiskās komitejas ziņām cenas Rīgā bijušas šādas (sk. D. L. 80/1890):

	1880. g.	1889. g.
Liellopu gaļa (bez kauliem un taukiem)	ℓ. 26 ² / ₃ kap.	20 kap.
Teļa gaļa	ℓ. 26 ² / ₃ "	16 "
Kurzemes cūkgaļa	ℓ. 23 "	16 "
Jēra gaļa	ℓ. 21 ¹ / ₂ "	12 "
Rudzi, puds	133 "	70 "
Kvieši, puds	174 "	114 "
Mieži, puds	110 "	73 "
Bīdelēti rudzu milti, puds	207 ¹ / ₂ "	110 "
Nebīdelēti rudzu milti, puds	144 "	86 "
Saldskābmaize	ℓ. 5 "	3 ¹ / ₂ "
Rudzu māize	ℓ. 3 ³ / ₄ "	2 ¹ / ₂ "
Baltmaize	ℓ. 7 "	5 "
Kartupeļi, pūrs	183 "	100 "
Balto kāpostu galva	11 "	6 "

A. Bandrevičs Dienas Lapā 4, 5/1886 konstatē šādu rudzu cenu kritienu (rubļos par četvertu):

1881. gadā	— 8,93
1882. „	— 7,22
1883. „	— 6,88
1884. „	— 6,34
1885. „	— 5,57

Bet maksājumu zemniekiem bez gala daudz, turklāt tiem tendence uz pieaugšanu*). Dienas Lapa 200/1887 dod šādu minimālo maksājumu sarakstu:

1) kungam (t. i. muižniekam), 2) kredītei (t. i. muižnieku kredītbiedrībai), 3) rīteršaftei (t. i. zemes kasei), 4) desatiņu nauda (t. i. valstij), 5) ugunsbiedrības nauda, 6) valsts galvas nauda (t. i. pašu pagasta nodokļi), 7) draudzes maksāšanas, 8) saimei (t. i. kalpiem).

Kalpu algām piemīt noteikti kāpjoša tendence; par to laikrakstos mēs atrodam simtiem ziņojumu.

Zīmējoties uz kalpu algām citēsīm attiecīgās vietas no Jāņa Austriņa „Laiku grāmata priekš Jaunbrenģul, Cempu un Jaunvāles pagastiem“, Rīgā, 1928.

*) A. Fukss, Džūkstes-Pienavas zemkopības biedrības darbinieks, Tēvijā 49/1892 raksta: „Mazgruntnieku pirmais nodibināšanas laikmets ir īsts ciniņa laikmets. Šinī ciniņā mazgruntniekiem jāstājas ar vislielāko rūpību un uzmanību, jo tagad izdošanas sasniegušas gandrīz dubultīgo mēru pret agrākajām, kamēr ieņēmumu avoti izsīkst arvien vairāk un vairāk.“

Tur lasām:

1850. g. Kalps (puisis) tolaik dabūjis līdz 8 rubļ lona un drēbes; meita $1\frac{1}{2}$ rubļ naudā, 25 mārc. linu un divas aitas turēt; pārinieks dabūjis 8 pūr. rudzu, 3 pūrviet. sūdotas zemes un meža zemē 4 sieka vietas (11. lpp.).
1865. g. Dienestnieku lone paaugstinājās (16. lpp.).
1866. g. Dienestnieku lone jau bija: puīšam 30 rubļ sidr. un 4 kārtas drēbju un galvas naudu aizmaksāt; pārinieks dabūja 14 pūr. rudzu, 7 pūr. miežu un sieka vietas linu. Tāda pārinieka darbs bija: vīrs visu gadu pie saimnieka darba stāvēja, sieva tik vasaru un rudeni; bez tam vēl gani un cūkgani bija jātur par 3 dienām 4tā. Meitas lons bij: 6 rubļ sidr. naudas, 30 mārc. linu, 2 jeb 3 aitas, 1 pāra kurpju un lakatiņš (17. lpp.).
1871. g. Kalpu lone paaugstinājās (24. lpp.).
1872. g. Palika amatnieki un citi darba spēki jo dārgi (31. lpp.).
1874. g. Dienestnieku loni cēlās, tā kā jau puisim par gadu 50—60 rubļ. un 4 kārtas drēbju un bez drēbēm 85—95 rubļ. bij jādod; meitas lone bij 13—15 rubļ. naudas, 30 m. linu, puszābaki, lakats un 2 jeb 3 aitas pie saimnieka barības (32. lpp.).
1875. g. Dienestnieku loni neko daudz necēlās un palika gandrīz tā pat kā 1874. g. (35. lpp.).
1876. g. Dienestnieku lone lielāka palika. Īpaši dienestmeitu nevarēja dabūt un tām jau 15 līdz 18 rubļ. naudas deva, 30 mārc. linu, 3 aitas turēt, tad vēl šķiņķības, zābakus u. t. p. Puīšam bez drēbēm līdz 90 rubļ. s. deva (39. lpp.).
1877. g. Dienestnieku lone šogad neko daudz necēlās (caur caurim ņemot tā jau bij pārāk liela) — (43. lpp.).
1884. g. Puīšam deva 60—70 rubļ. naudas, galvas naudu un drēbes, meitai 20—25 rubļ. naudas, 2 jeb 3 aitas turēt, 30 mārc. linu, zābakus, lakatu viena rubļ. vērtībā (56. lpp.).

No visa teiktā viegli nojaust, ka latviešu zemniekiem patiešām iestājušies grūti laiki, kuŗu galvenā pazīme ir liels naudas bads. No visām malām nāk izmisuma pilnas balsis. Laikrakstu slejas pilnas ziņām par zemnieku posta stāvokli.

Iepazīsimies ar dažām no tām.

Korespondents no Vecgulbenes raksta (B. 35/1884), ka pakārušies 3 saimnieki grūto saimniecisko apstākļu dēļ. „Tiešām grūti tagad domāt rudens renti sadabūt. Linu nav, un tie paši stāv zemā cenā. Reizi, kad 60—70 r. par birkavu maksāja, bija tik 6—7 r. par dālderī rentes jāmaksā, bet tagad jāmaksā no 10—15 r.“ Balss 1889. g. no Vecgulbenes ziņo, ka pavasara renti no 196 saimniekiem vairāk kā 100 neesot spējuši samaksāt.

Balss 1/1885 raksta, ka mājas iepirktas tad, kad stāvējušas augstas labības un linu cenas.

„Ja nu toreiz iepirkšana nebija lēta lieta, ja toreiz iepircējam bija jāaizņemas pie radiem un pazīstamiem, lai spētu līdzināt pirmo iemaksas naudu, tad tagad, kur no zemes tik daudz neatlec, cik vajag priekš pirkšanas parāda deldēšanas un procentu maksāšanām, priekš kalpu un gājēju algām, kā arī priekš visas saimniecības vešanas, mūsu gruntnieku dzīves būšana kļuvusi jo grūta un nedroša. Arī rentniekiem nav viegla pārtikšana, tādēļ ka līdz ar zemes augļu cenu krišanu netiek pazemināta rentes nauda. Kalpi, algādži un vaļenieki neatron darba un peļņas.“

Balsī 41/1885 korespondencē no Kabiles tiek stāstīts, ka saimnieki, mājas pērkot, pat visiem skroderiem pēdīgo kapeiku atlasījuši.

Tēvija 1890. gadā no Falcgrāves ziņo, ka „rentes resp. dzimtmaksas dažs palicis parādā 2 gadus un pat vairāk.“

Arī galvas naudas jeb pagasta nodokļu parādi ar katru gadu pieaug. Kāds G. A. Friedrichsens aprēķinājis, ka 1890. gadā galvas naudas parāds pa visu Latviju esot 1—1,5 miljona rubļu (B. 46/1890).

Kaudzītes Reinis 1890. gadā (B. 9/1890), rakstīdams par zemnieku grūto stāvokli, starp citu saka: „Jāpamazina zemēs cenas, tā ka cilvēciņi jele var izmaksāt un palikt dzīvotāji ir uz priekšu savās mājās.“

Protams, nevienam prātā nenāca pazemināt reiz noteiktās zemes cenas. Un latviešu zemnieks nonāk ūtrupnieka varā. Pārdod gan inventāru, gan mājas.

Mums vēl nav pilnīgu un sistematizētu datu par ūtrupēm Latvijā, kādēļ jāapmierinājas ar gadījuma rakstura ziņām laikrakstos. Vispārēju ainu tās tomēr dod. Vidzemē vien no 1886.—1894. g. izsludinātais pārdošanai 3743 mājas, t. i. 16% no visām zemnieku mājām (Latvija 11,

52/1908). No 1894.—1896. g. Rīgas apgabtiesa izsludinājusī ūtrupī par 3926 mājām (Jaunais Laiks 26/XI 1911).

80-to un 90-to gadu laikraksti pilni ziņām par ūtrupēm dažādās vietās Latvijā. Lūk dažas no tām.

M. V. 19/1881. Ērgļi un apkārtnē. „Okcionus (ūtrupes) sauc katru svētdienu pie baznīcām galvā nepaturamā skaitli, pie kam āmurs strādā katru dienu līdz vēlam vakaram.“ Tālāk teikts, ka ļautiņi, tēviņu atstādami, dodoties projām uz Krieviju.

D. L. 78/1887. Nekad Ērgļos „āmuram“ nav bijis tik daudz darba kā šai pavasarī.

B. 11/1887. Ērgļi. Gaidāmi spēcīgāki „āmura laiki“. Naudas apstākļi ļoti sāpīgi.

B. 2/1886. Plāteres novads. Tagadējais gads ir grūts naudas ziņā. Izķīlāšanas muižas un galvas naudas parādu dēļ notika gandrīz katrā novadā.

B. V. 109/1887. Kroņa Vircavā vienā pašā nedēļā inventārs pārdots 26 mājās.

D. L. 107/1887. Dobeles apriņķis. Daudz ūtrupju. Izūtrupē lopus un rīkus. Trūkst solītāju. Pēdējā laikā nāk ūtrupē kuļammašīnas.

B. V. 7/1889. Tukuma apriņķis. Zemnieku ciemati lielā mērā pāriet atpakaļ muižu īpašnieku vai arī citu kārtu rokās.

B. 18/1890. Viduskurzeme. Grūti laiki. Ūtrupes un atkal ūtrupes!

Tēv. 25/1890. Kurzemē pagājušā gadā vien vairāk kā 200 zemnieku mājas izsludinātas atklātai pārdošanai kredītbiedrības parādu dēļ.

Par zemnieku ūtrupēm raksta arī Rozentāls-Krūmiņš Balt. Vēstn. 97/1888.

Jau no šiem nedaudziem izvilcumiem redzam, ka tie tiešām bijuši īsti ā m u r a l a i k i, kas pilni dziļa jo dziļa traģisma. Tie ir tumša lappuse latviešu zemnieku vēsturē.

Un šajos grūtajos laikos daudzi latvieši sāk atstāt savu dzimto zemi un meklēt labāku dzīvi svešās zemēs. Izceļošana pieņem diezgan plašus apmērus.

Protams, emigrācija nevarēja būt glābšanas līdzeklis latviešu zemniekiem. Glābiņu no grūtajiem laikiem viņi sāk meklēt kopdarbībā. Pamazām viņos briest atziņa, ka tas, kas nav pa spēkam katram atsevišķi, viegli paveicams kopīgiem spēkiem.

Grūtie laiki viņus nostāda divu saimniecisku problēmu priekšā; tās ir:

- 1) izdevumu samazināšanas un
- 2) ienākumu pavairošanas problēmas.

To risināšanai viņi kļaujas kopā saimnieciskās organizācijās.

Sabiedriskā darba plāns.

Latviešu laikrakstos mēs atrodam vairākus rakstus, kur tiek runāts gan par biedrošanās nozīmi vispāri, gan par novirzieniem sabiedriskā darbā, gan arī par sabiedriskā darba plānu.

Vispirms apskatīsim, ko darījušas Pēterburgas Avīzes šai virzienā.

Pirmais speciālais raksts par biedrošanos ir Juŗa Alunāna „Asociācijas“, kas iespiests 18/1862.

Šī raksta sākumā J. Alunāns tēlo biedrošanās nozīmi vispāri, bet beigās sniedz „Meklenburgas kuŗu būvēšanas asociācijas“ aprakstu. Šis pēdējais temats pavedina uz domām, ka raksts varētu būt sastādīts Kriŗjāņa Valdemāra ietekmē.

Citēsim kādu vietu no šī raksta.

„Ja nu mēs, kas esam nabagāki, sabiedrojamies un tik daudz naudas vai kapitāla kopā sametam, cik bagātam naudas vīram vienam pašam ir, tad mēs tieŗām tādu paŗu peŗņu dabūsim, kādu viņŗ naudas vīrs. Tādā vīzē citās zemēs biedrības cēluŗās priekŗ daŗādu darbu paŗtrādāŗanas; ŗādas biedrības ar sveŗu vārdus sauc par asociācijām.“

Atminēsimies, ka tai pašā gadā, kad parādās ŗis raksts, Rīgas vācu amatnieki, pēc vairāku gadu iepriekŗējas gatavoŗanās, nodibina*) pirmos modernos kooperatīvus Latvijā:

- 1) Galdnieku un krēŗlinieku asociāciju un
- 2) Aizdevu kasi amatniekiem.

Atzīmēsim, kā latvieŗi vācieŗiem vēŗ tālu pakal: viņiem vēŗ garŗ ceŗŗ priekŗā līdŗ Juŗa Alunāna mestās domas realizācijai.

Ierosinoŗŗ ir arī raksts „Latvieŗu laŗŗšanas biedrība Pēterburgā“ (15/1863), kā arī D. Grīntāla „Pateicība un ziŗa no Pēterburgas latvieŗu laŗŗšanas biedrības (1/1864).

*) Protams, ne Juŗa Alunāna raksta ietekmē.

Pirmajā no tiem starp citu lasām: „Katrai tautai sev pašai jāpalīdzas, ja tā grib zelt.“ — „Vieni atšķirti jūs mūžīgi paliksiet nespēcīgi, tik visi kopā jūs iedabūsiet spēku.“

Kā redzam, arī te tiek propagandēta pašdarbība un kopdarbība.

Tālāk rakstā tiek stāstīts par lasīšanas biedrības mērķiem un paredzēto darbību.

Rakstā „Dzīvokļi priekš nabagiem strādnieku ļaudīm Vakareiropā (8, 9/1864) tiek stāstīts par dzīvokļu biedrībām dažādās valstīs, lai uzlabotu strādnieku dzīvokļus. Pasvītota doma par pašu strādnieku dibinātām dažādām biedrībām un izcelta Anglija kā zeme, kur strādnieku biedrības visvairāk attīstījušās. „Bet daži gudri vīri arī citur strādniekiem pierāda un izskaidro, cik vajadzīga un teicama lieta tā ir, ja strādnieku ļaudis īpaši arī paši biedrībā kopā sev visās vajadzībās rauga līdzēties un tā arī pie labu veselīgu dzīvokļu būvēšanas.“ Starp citiem pieminēti arī Vācijas kooperatori Hubers un Šulce-Deličs.

Tālāk atrodam divus rakstus par akciju biedrībām (18, 20/1864), kur sniegts akciju biedrību raksturojums un pasvītota apvienošanās nozīme lielāku uzdevumu veikšanā.

Beigās vēl atzīmēsim R. T.*) rakstu „Lopu apdrošināšana pret sērgām“ (21/1864).

Tur aizrādīts uz apdrošināšanas nozīmi un nepieciešamību, kā arī sniegti apdrošināšanas biedrību parauga statūti.

Vēl pieminēsim, ka par lopu apdrošināšanas biedrībām ieminas arī Juris Alunāns rakstā „Govju mēris“ (Pēt. Av. 2/1862).

No visa teiktā mēs varam secināt, ka Pēterburgas Avīzēm vēl nav noteikta un apsvērtā sabiedriskā darba plāna, bet tam, ko viņas raksta par biedrošanos, ir gadījuma raksturs.

Šai jautājumā jau mazliet tālāk paviszījies Miķelis Čirītis (Juŗa Cauniŗa pulciŗa loceklis) ar savu rakstu „Par pārtikas jeb konsuma biedrību Rīgā“, kas iespiests Mājas Viesī 42/1866. Šai rakstā viņŗš piemin šādu organizāciju veidus jeb tipus:

- 1) konsembiedrības,
- 2) taupījumu lādes,

*) Domājams, Richarda Tomsona.

- 3) ugunsapdrošināšanas lādes,
- 4) dzīvības apdrošināšanas lādes,
- 5) krusas apdrošināšanas lādes,
- 6) slimnieku lādes,
- 7) mirušu lādes.

Tā tad jau 60-to gadu vidū, kad vēl pat Rīgas latviešu biedrības nav, Cīritis met domu par veselu sabiedrisko veidojumu virkni.

Jaunus ierosinājumus sabiedriskās kultūras laukā sniedz „rg“*) raksts „Darba spēks un viņa atlīdzināšana“ Baltijas Vēstnesī 2/1872. Tur pieminēti šādi organizāciju veidi:

- 1) konsumbiedrības,
- 2) ražošanas kooperātīvi (Produktivgenossenschaften),
- 3) zemes nomāšanas kooperātīvi,
- 4) arodbiedrības.

Pilnīgi jauni, vēl tobrīd latviešiem nedzirdēti ir pēdējie trīs veidi.

Visplašāko vērienu sabiedriskā darba plāna jautājumā mēs sastopam Aleksandra Vēbera (Varaidošu Zandera) rakstā „Biedrošanās un mantas radišana“, kas iespiests Baltijas Vēstnesī 18/1872 (arī 1875. gadā iznākušā rakstu krājumā „Par piemiņu“).

Tur pieminēti šādi organizāciju veidi:

- 1) dziedāšanas biedrības,
- 2) lasīšanas biedrības,
- 3) biedrīgas grāmatu krātuves,
- 4) zemkopības biedrības,
- 5) amatniecības biedrības,
- 6) tirgošanās biedrības,
- 7) aizdošanas un krāšanas lādes,
- 8) dzīves apdrošināšanas biedrības,
- 9) slimnieku un miršanas lādes,
- 10) dažas citas palīdzības biedrības.

Ar šo rakstu Vēbers nospraudis sabiedriskā darba pamata līnijas ilgākam laikam.

Citēsim dažas nozīmīgākās vietas no šī raksta.

„Te mums jāatzīst, ka mēs ar citām tautām salīdzināti, vēl uz gluži zema biedrošanās stāvokļa stāvam, lai gan beidzamos gados brangus soļus jau esam uz priekšu spēruši arī šini laukā. Pie mums ir tā dzišanās uz biedro-

*) Iespējams, ka autors ir Fricis Veinberģis.

šanos jau diezgan mundra, bet vēl pilnīgi neesam sajēguši un prātā apķēruši, cik milzumu liels ir tas labums, kas caur biedrošanas mums pašiem atlec.“

„Pie mums dziedāšanas biedrības bieži cēlušās un vēl ceļas, kas priekš tam gādā, ka sadzīve savā starpā jaukāka, glītāka un patīkamāka paliktu.

Mums vēl maz ir tādu biedrību, kas strādā uz mantas radīšanu, kā garīgas, tā laicīgas.“

„Mums gandrīz pavisam trūkst aizdošanas un krāšanas lādes, kas tik varen daudz iespēj panākt pie mantas radīšanas. Arī tādas biedrības un iestādījumi mums trūkst, kas mūsu dzīvi apdrošinātu . . .“

„Visas šīs biedrības mums ļoti vajadzīgas. Bez tām nekad nespēsīm lielāku mantas pulku radīt un sakrāt, bez tām nekad netiksim par bagātu, turīgu, apgaismotu un svabadu, brīvu tautu.“

„Dzīšanās mantu radīt un ar to dzīves vajadzības apmierināt un apkopt, ir tas svarīgākais biedrošanās mērķis. Nelaidīsim mēs, latvieši, šo mērķi iz acīm, biedrosimies uz garīgas un laicīgas mantas radīšanu.“

Zīmīgākais šai rakstā tas, ka tiek pasvītota saimniecisko biedrību nozīme un vajadzība. Ar to noteikti iezīmējas jauns novirziens latviešu sabiedriskās kultūras laukā, kas orientējas uz latviešu saimniecisko apstākļu labošanu. Sausim to par sabiedriski-saimniecisko novirzienu, pretēji sabiedriski-garīgajam novirzienam, kura pamatā līdz tam bija galvenā kārtā dziedātāju kori un dziedāšanas biedrības.

Par sabiedriski-saimnieciskā novirziena reprezentantu varam uzskatīt arī mērnieku A. Neilandu, kas Baltijas Vēstnesī 1/1875 nāk ar šādu sabiedriski-saimnieciskā darba projektu.

Viņš raksta: „Sīkzemes īpašnieki jeb rentnieki stāv pilnīgi tirgotāju valā, jo viņi katrs priekš sevis, ar mazu preces daļu uz tirgu rasdamies, nespēj savai precei nosacīt vērtību, bet tiem vajag būt mierā ar to, ko dod.

Bet arī tirgotājiem nākas grūt savu vajadzīgo preces vairumu, pa sīciņām daļām, iz tūkstoš rokām salasīt. Pie tādas būšanas bez vidutājiem nevar iztikt. To rāda tie kā sevišķa šķira pēdējos laikos cēlušies uzpircēji jeb „pārkupči“, kas savas ķešas pilda no svešas preces, par

lielu skādi preces ražotājiem un viņas izlietotājiem.

Ievērojot šo būšanu un tad arī to, ar kādu sekmi strādā visas pastāvošas sabiedrības, kā: amatnieku, akciju, kredit- konsum- u. c. biedrības, tad gan būs saprotams, cik ļoti vajadzīgs šinīs laikos ir, ka zemkopji savienojas par sevišķu šķiru, par biedrību, un lūko savus ražojumus izlietot sev un viņu baudītājiem par labu. Kādā vīzē tas būtu vislabāki izdarāms, par to lai pamācību mums dod atklāta apspriešana, rakstos un sapulcēs, kur ikkatrs lai izsaka savas domas un savus ievērojumus un piedzīvojumus.

Vispirms rādās par jo svarīgu spriest:

1) par tā saucamu eksportbiedrību (preces izsūtīšanas biedrību) dibināšanu; šādas biedrības varētu sastāvēt iz lielāka jeb mazāka skaita saimniecību, pēc pagastiem, draudzēm jeb apriņķiem;

2) par uzticama korespondenta jeb aģenta (uzdevumu izdarītāja) pieņemšanu tuvākā lielādes pilsētā;

3) par naudas savākšanu, p. piem, caur magazīnu, kapitāliem jeb citām naudas summām, priekš eksportkantoņa ietaisīšanas tuvākā lielādes pilsētā;

4) par zemkopju bankas dibināšanu, kas stāvētu sakarā ar eksportkantoņu un būtu naudas aizdošanas un krāšanas lāde;

5) par viktualiņu jeb uzturas lietu pārdošanu dibināšanu, kas stāvētu sakarā ar eksportkantoņu un iz kura pilsētnieki varētu dabūt pirkt lietas, kas pie dzīves uzturas vajadzīgas;

6) par to, ka eksportkantoņam būtu jāuzņemas arī par visu tādu rīku un lietu ievēšanu gādāt, kas lauksaimniecībā un lauksaimniekiem vajadzīgas;

7) par to, ka būtu jāgādā par lauksaimniecības mēģinājumu ievēšanu un par vajadzīgu pamācību, lai lauksaimniecība dabūtu veselu, dabīgu pamatu un prātīgu kopšanu. Priekš lauksaimniecības mēģinājumiem ir arī Rīgas politehnikas profesors v. Sievers jau nodomājis sevišķu vietu ietaisīt."

Kā redzams, Neilanda projekts skar ļoti svarīgas zemkopju problēmas: ražojumu pārdošanu iekšzemē un ārzemēs, ražošanas līdzekļu iegādāšanu, kredita noorganizēšanu, lauksaimniecības racionālizēšanu, tiešu sakaru nodibināšanu starp pilsētniekiem-patērētājiem un lauksaimniekiem-ražotājiem. Visas šīs problēmas, pēc Neilan-

da domām, risināmas kopdarbības ceļā, dibinot attiecīgas organizācijas, kas pieminētas citētā rakstā.

70-to gadu vidū sabiedriski-saimniecisko novirzienu reprezentē arī Richards Tomsons un D. Eigenfeldts.

Tomsons Darbā 10/1875 ierosina dibināt savstarpīgas apdrošināšanas biedrības pret uguni, krusu un lopu sērgām, kā arī meliorācijas sabiedrības („sabiedrošanos zemkopībā priekš zemes nosusināšanas un applūdināšanas“).

Eigenfeldts sabiedriski-saimnieciska darba programmu dod savā rakstā „Kāds vārds par mūsu mazgruntnieku saimniecību“, kas iespiests B. V. 718/1875.

Viņš starp citu raksta:

„Pie gruntīgas lauksaimniecības vešanas rādās 2 lietas nepieciešami vajadzīgas:

- 1) mācība un vajadzīgās zināšanas šinī būšanā;
- 2) vajadzīgs naudas kapitāls, ar ko visas vajadzīgās prasīšanas varētu apmierināt.

Ārzemēs priekš mācību un zināšanu izplatīšanas atrodam:

- 1) augstākas un zemākas lauksaimniecības skolas un institūtus;

- 2) rakstus un grāmatas;

- 3) priekšzīmju un provju stacijas, kur lauksaimnieki ar savām acīm var pārlicināties, kā lauksaimniecību var celt un no tās lielāko peļņu izdzīt;

- 4) lauksaimniecības sapulces, kurās mācīti lauksaimnieki mazāk mācītiem dažādas lietas un būšanas izskaidro un pamāca.

Pēc kapitāla vajadzības mēs tur atrodam šādas ieriktes:

- 1) lēti pieietamas aizņemšanas bankas,

- 2) dažādas lauksaimniecības biedrības, kur lauksaimnieki ar savienotiem spēkiem var savas vajadzības apgādāt;

- 3) dažādas lopu audzinātuves, no kurām labas un derīgas lopu sugas var dabūt;

- 4) skunstes mēslu fabrikas, kur mazgruntnieki var dabūt skunstes mēslus ar nomaksu nākamā gadā.

Ja mūsu mazgruntniecībai būs zelt un plaukt, tad visām tādām būšanām un ieriktēm arī pie mums jānāk.“

Teikto kopā savelkot, mēs varam konstatēt, ka jau līdz 70-to gadu vidum uzņemts plašs sabiedriski-saimnieciska dar-

sveikta „dzišanās pēc saimniecības biedrībām“, kas esot „daudz derīgāk, nekā mudināt uz dziedāšanas biedrību dibināšanu“.

Tēvijā 6/1885 rakstā „Tirdzniecības biedrības“ starp citu lasām: „Ja latviešiem var būt mazderīgās dziedāšanas biedrības, kāpēc tad pie tiem nevar uzplaukt tirdzniecības biedrības, kurām ir daudz krietnāki nolūki, caur kurām var uzplaukt latviešu materiāliga labklājība.“

✓ B. 33/1885: „Apgabalos, kur labdarības biedrības, šīs varētu paplašināties par zemkopju sabiedrībām. Mūsu mātēm un jaunavām uzticēsim labdarības darbu; mēs, vīrieši, prātosim un mēģināsim kopīgi, kā pie turības varam nākt.“

D. L. 195/1890: „Cerams, ka saspiešie saimnieciskie apstākļi, kādi tagad mums ir uznākuši, piespiedīs (kā to viņi jau labi daudz vien darījuši) ir latviešiem būt arvien praktiskākiem un piegriezt vērību vairāk tādām biedrībām, kas dibinās uz praktiskiem pamatiem.“

„Loti derīgas tādas biedrības, kuŗas vairāk vai mazāk piekopj ideālus nolūkus, kā dziedāšanas, labdarības u. c., bet ne mazāk, ja ne vairāk, derīgas un vajadzīgas gan tādas, kas skatās īpaši uz praktiskiem mērķiem, kas izpalīdz sisties vieglāki dzīvei cauri, izkarot vieglāki pašuzturēšanās cīņiņu.“

✓ Tēvija 32/1890: „Neviens neliēgs, ka ideālā ziņā līdz šim esam gājuši ātrāk uz priekšu; tādu biedrību, kuŗu mērķis taisni reālais, mums daudz mazāk. Līdzsvaru arī šai ziņā!“

B. 27/1892: „Mums ir daudz dziedāšanas biedrību, daudz labdarības biedrību, kuŗas kopj gandrīz tikai ideālus mērķus. Bet mums vēl trūkst veikalniecīga rakstura biedrību.“

„Dibināsim konsuma, zemkopības un citas materiālistiskus labumus nesošas biedrības un vairosim tā savas tautas labklājību.“

Tā pamazām latviešu tautā brieda un veidojās atziņas par saimniecisko biedrību nepieciešamību. Šīs atziņas, iemiesodamās praktiskā darbā, tautiskās atmodas laikmetā paspēja izpauzties galvenā kārtā kā:

- 1) savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības,
- 2) kreditkooperatīvi,
- 3) zemkopības biedrības un
- 4) patērētāju biedrības.

To izveidošanos apskatīsim turpmākajās nodaļās.

Savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības.

Vispārīgs latviešu zemnieku apstākļu raksturojums ugunsapdrošināšanas laukā.

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas, kad par zemnieku māju īpašniekiem vēl bija muižnieki, to interesēs bija uzturēt šo īpašumu darba un ražošanas spējas. Tādēļ bija vajadzīgs, lai no ugunsgrēka cietušās zemnieku māju ēkas pēc iespējas ātrāk tiktu atjaunotas.

Laikā, kad ugunsapdrošināšanas biedrību vai nu nemaz nav, vai arī kad to darbība vēl maz attīstīta, tas vislabāk panākams tā, ja nomas līgumos jeb kontraktos uzņem noteikumu par katra rentnieka pienākumu sniegt palīdzību sava pagasta apdegušiem, pievedot būvmateriālu un dodot strādniekus, jeb citiem vārdiem — ugunsgrēku gadījumos sniegt savstarpēju palīdzību.

Kurzemē tādu kārtību ieteic oficiāla komisija (Kommission zur Einführung der Allerhöchst bestätigten Bauerverordnung) jau 1826. gadā, kā tas redzams no šāda dokumenta, kas atrodas valsts archīvā.

Anleitung zur Abfassung der Pachtkontrakte, in Zusammenstellung der hierbey gesetzlichen Erfordernisse nach der Allerhöchst bestätigten Kurländischen Bauerverordnung und der, bey Kontrakten zu beobachtenden, Formalien überhaupt.

ad 7. Von dem, durch Zufall entstandenen, Schaden.

Die nähere Bestimmung dieses Punkts hängt ebenfalls von der Willkühr der Kontrahenten ab. Feuerschaden,

Vieh- und Pferdeseuche, Misswachs und Hagelschlag sind wohl die, bey Verpachtung der Bauergesinde besonders zu berücksichtigenden, Kasus. In Betreff des Feuerschadens enthält der § 249 No 7. bereits Bestimmungen*), wie dem Verunglückten von der Gemeinde durch baare Vorschüsse der Gebietslade Hülfe geleistet werden solle. Im Kontrakt ist es zweckmässig auszudrücken, dass diese Hülfe auch durch Anfuhr von Baumaterialien und durch Stellung von Leezeneeken, zum Wiederaufbau der Gebäude, gegenseitig von den Pächtern der Gemeinde zu leisten sey. Da man nicht genugsam Vorsichtsmaassregeln zur Verhütung dieses grossen Unglücks treffen kann; so dürfte zweckmässig seyn, im Kontrakt expres zu bemerken, dass der Pächter von Zeit zu Zeit sich einer, vom Hofe angeordneten, Untersuchung unterwerfen müsse, ob die Schornsteine und sogenannten Küchenrofen gehörig gefegt, und Stuben- und Riegenöfen in gutem Zustande erhalten werden. Auch ist räthlich festzusetzen, dass das Flachsbracken nicht bey Nacht geschehen dürfe. In Betreff des Misswachses und Hagelschlages hat zwar der Pächter in dem Bauermagazine einen Fonds zur Hilfsleistung. Da jedoch das Bauermagazin kein Gegenstand einer Privatkonvention seyn kann und diese, auch nur Vorschussweise geleistete, Hülfe keine solche ist, die der verunglückte Pächter seinem Verpächter verdankt; so bleibt es allerdings räthlich, auch in Ansehung dessen, was ein Pächter im Fall eines schuldlosen Misswachses oder Hagelschlages vom Verpächter an

---

*) Šie noteikumi ir sādi, kā tas redzams no „Gesetzbuch für die kurländischen Bauern“, Mitau, 1819.

§ 249 № 7. Abgebrannten wird der Vorschuss in der Art geleistet, dass dem gänzlich Schuldlosen das fehlende Geld zu seiner neuen Haus- und Feldeinrichtung, ohne die Verpflichtung, es wieder zu bezahlen; dem zum Theil schuldigen aber, nach Massgabe der vom Gemeindegerecht zu prüfenden Umstände, die eine Hälfte des Vorschusses oder auch das ganze mit Rückzahlung, gegeben wird.

Auch sollen für den Fall, dass nach geschehener Repartition in der Gemeinde Steuerpflichtige abgingen oder arbeitsunfähig würden, die auf sie vertheilt gewesenenen Abgaben aus der Gebietslade gezahlt werden.

Wenn jedoch ein solcher zur Arbeit unfähig Gewordener zum Gebrauch seiner Kräfte wiedergelangt, so soll er den Betrag der für ihn gemachten Zahlung, der Gebietslade baar zu entrichten oder abzuarbeiten, ohne Nachsicht von dem Gemeindegerecht angehalten werden.

Unterstützung zu erwarten hat, richtige Abrede zu treffen. Die Bauerverordnung enthält nur polizeyliche Bestimmungen rücksichtlich der Vieh- und Pferdeseuche; daher bleib diese aus dem Gesichtspunkte des Schadenersatzes beym Kontrakt ein Gegenstand privatrechtlicher Uebereinkunft, und es ist um so weniger rätlich, sie mit Stillschweigen zu übergehen, als die Kultur und Bearbeitung des Bodens für Grundherren und Bauern bey einem solchen Unglücksfall die schnellste Beseitigung aller Streitigkeiten höchst wünschenswerth machen.

Vorstehende Anleitung ist von der Kommission zur Einführung der Allerhöchst bestätigten Bauerverordnung in Kurland beprüft und mit Genehmigung Seiner Erlaucht, des Herrn Generalgouverneurs von Pleskau, Liv-, Ehst- und Kurland, Rigaschen Kriegsgouverneurs Marquis Paullucci, zum Druck befördert worden.

Mitau, den 31sten August 1826.

Kurländischer Civil-Gouverneur:
Baron P. von Hahn.
Sekretaire: W. Diederichs.

Mums nav izdevies atrast nevienu tā laika kontraktu, kādēļ tieša pierādījuma par instrukcijas izpildīšanu mums nav. Tomēr nav nekāda pamata domāt, ka instrukcijas norādījums par zemnieku savstarpēju palīdzību ugunsgrēku gadījumos būtu palicis neievērots, jo tas izrietēja kā no muižnieku, tā zemnieku interesēm.

Šādu stāvokli apliecina arī R. Vidzemnieks (Kaudzītes Reinis) Balsī 28/1882, kur viņš saka: „Jau priekš vairāk nekā 30 gadiem muižas valdības ievēdušas kontraktos, ka saimniekiem cits citam būs izpalīdzēt“ (zīmējas uz ugunsgrēku nelaimi — aut.).

V i d z e m ē noteikumi par zemnieku savstarpēju izpalīdzēšanos ugunsgrēku gadījumos uzņemti pat 1860. gada zemnieku likumos (sk. „Likumi Vidzemes zemniekiem. Apst. 13/XI 1860“, Rīgā, 1862).

Tie nosaka:

§ 547. Kad zemnieku ēkas un mājas caur ugunsgrēku ir nopostītas, tad visiem rentniekiem un saimniekiem, kas pie tās valsts pieder, pēc viņu gruntsgabalu lieluma, jāsamet salmi un jāpieved balķi, akmeņi un visas būvējamas lietas uz jaunu ēku uztaisīšanu.

No visa teiktā varam secināt, ka ugunsapdrošināšanas laukā latviešu zemnieki savstarpējas palīdzības un kopdarbības darbā ievadīti piespiedu kārtā gan ar kontraktiem, gan ar likumu.

Paralēli piespiedu savstarpējai palīdzībai ugunsgrēku gadījumos, dažās vietās zemniekiem tiek uzstādīta prasība apdrošināt ēkas kādā apdrošināšanas biedrībā. Tas redzams no nomas kontraktiem, kādi tikuši slēgti starp muižniekiem un zemniekiem.

Nesim dažus piemērus.

1) Kontraktā,*) kas slēgts 8/I 1877. g. Judažmuižā starp „Judašmuižas valdišanu un Jān Bērziņu“, atrodam šādu paragrafu:

§ 9. Tās mājas ēkas rentnieks apņemas Vidzemes ugunsbiedrībā apdrošināt un tās gadskārtīgas maksāšanas no savas puses izdarīt. Kad ugunsgrēks notiktu, tad muiža dos to vajadzīgu koku materiāli, kas rentniekam pašam jāpieved un jāuzbūvē, par ko viņš pusi no tās assekurancnaudas dabūs par atlīdzināšanu. Priekš salma jumtiem tie vajadzīgie salmi pašam jāgādā.

2) Naudas rentes kontraktā, kas slēgts 26/IV 1886. g. starp Lieljumpravmuižas īpašnieku un Škūnes mājas Jakobu Lappu attiecīgais paragrafs (9) rediģēts tā:

„Visas nelaimes un skādes, kas caur pārkonu, krusu, lopu sērgām u. t. j. pr. gadītos, rentniekam pašam jācieš.“ Šī paragrafa daļa drukāta, bet paragrafa otrā daļa rakstīta ar roku un skan tā: „Visas māju ēkas jāapdrošina vienā ugunsapdrošināšanas biedrībā un jāmaksā rentniekam pašam tās procentes katru gadu. Tā kvīte ir jānodod muižas valdišanai dēļ zināšanas un uzglabāšanas.“

3) Kontraktā, kas slēgts Lieljumpravmuižā 26/IV 1886 ar Dreimaņu māju Andrēju Liepu, 9. paragrafā atrodam pēc pirmās drukātās daļas šādu papildinājumu, kas rakstīts ar roku: „No muižas valdišanas tiks gādāts, ka tās tiek uzņemtas ugunsapdrošināšanas biedrībā, bet rentniekam pašam jāmaksā tās procentes katru gadu.“

4) Turpat Lieljumpravmuižā 1889. gadā slēgtos kontraktos ar roku rakstītos papildinājumos atrodam šādus noteikumus, zīmējoties uz biedrību, kādā ēkas jāapdro-

*) Šis un tālāk pieminētie kontrakti atrodas valsts archīvā.

šina: a) jāapdrošina „vienā drošā ugunsapdrošināšanas biedrībā“ (kontraktā ar Jāni Menci);

b) jāapdrošina „Krievu ugunsapdrošināšanas biedrībā“ (kontraktā ar Jēkabu Cimdiņu).

Jāpiezīmē, ka piecdesmitajos un sešdesmitajos gados slēgtos mums zināmos kontraktos nav klauzulas par ēku apdrošināšanu kādā apdrošināšanas biedrībā.

Piemēri:

1) Jaunpils mācītāja muižas (Rīgas kreizē) ar Miķeli Kļaviņu 4/IV 1855. g. slēgtā „klausīšanas rentes kuntraktā“ attiecīgais paragrafs skan tā: „Visu nelaimi un skādi, kas caur pērkonu, krusu, lopu sērgu u. t. j. pr. rentes ņemējam uzietu, šim jānes.“

Kā redzām, šeit vēl nav augstāk pieminētā ar roku rakstītā papildinājuma.

2) Tas pats kontraktā, kas slēgts 4/11 1865 Jaunpiebalgā ar Anžu Klapparū.

3) Tas pats kontraktā, kas slēgts 17/VI 1868 Judašmuižā ar Jakobu Kalningu.

Cik plaši pielietota klauzula par rentes māju ēku apdrošināšanu kādā apdrošināšanas biedrībā, nav iespējams noteikt. Tāpat paliek nenoskaidrots jautājums, tieši no kuŗa laika pieminētā klauzula tiek uzņemta rentes kontraktos*).

Ne tikai rentes, bet arī pirkšanas-pārdošanas kontraktos mēs atrodam klauzulu par ēku apdrošināšanu kādā apdrošināšanas biedrībā.

Piemēri.

1) Kontrakts no 1/IX 1875 starp baronu Heinrichu Kleistu Lieģos un Ansi Novadnieku. § 9. Pircējam arī vajaga tās māju ēkas pie Kurzemes ugunsapdrošināšanas biedrības pret ugunsgrēku apdrošināt . . .

2) Kontrakts no 24/X 1877 starp baronu Diedrichu von Baeru Kazdangā un Diedže Dēvardu. § 9. Pircējam ir vajadzīgs tās māju ēkas pie Kurzemes ugunes — asekurances — biedrības apdrošināt, to asekuranci arvienu riktīgi istā laikā atjaunot un to apdrošināšanas rakstu, kad tas pats no aizlienējamās biedrības prasīts netop, Kurzemes riteršaptes komitejai nostellēt. Nenotiek tā atjaunošana tās asekurances maksāšanas istā laikā, tad cien. izdevēja kungam (Herr Verkäufer) tā vaļa, šo atjaunošanu

*) Domājams, ne agrāk par 19. gs. 60-to gadu sākumu, kad nodibinātas Vidzemes uu Kurzemes savstarp. ugunsapdrošināšanas biedrības.

uz pircēja atlīdzināšanu izdarīt un to pašu atkal uz visišāko izķīlāšanas ceļā no pircēja piedzīt likt.

3) Kontrakts no 20/VIII 1881 starp baronu F. Noldi Kaletu-Mazkrūtes muižā un Sīmani Grietēnu.

§ 5. Pircējs top piespiests to minētu māju Dakter un ēkas par iespējīgi augstāko drošības maksu pret uguns briesmām no nākošās Jurgā dienas līdz pilnīgai pirkšanas cenas izmaksāšanai pie Kurzemes ugunsapdrošināšanas biedrības apdrošināt likt . . .“

4) Kontrakts no 21/I 1883 starp baronu Aleksander von Bistram Vadakstes-Danes muižās un Kārli Lindi.

§ 4. Tās še pirkto māju ēkas ir pircējam līdz pilnīgai pirkšanas naudas aizmaksāšanai vienmēr pēc Kreditbiedrības priekšrakstiem jātur apdrošinātas pret uguni un tās uz to zīmošās polises, ja tās netaptu pagērētas no Kreditbiedrības, tam kungam, kas katru reizi ir Vadakstes-Danes muižu fideikomisīpašnieks, pieklājīgi cedierētas priekš ugunsgrēka skādes atlīdzināšanas saņemšanas jāatdod, arī jāpierāda ar kvitanci, ka katru reizi apdrošināšana atjaunota. Dabūtā ugunsskādes atlīdzināšana top izmaksāta pircējam tikai pie nopostītās ēkas jaunbūves tai mērā, cik būves darbs gājis uz priekšu. Pircēja pienākums tadšu ir ar uguni nopostītās vai apskādētās ēkas ilgākais 20 mēnešos atkal pilnīgi uzbūvēt, jo citādi viņam māju nolaišanas sods uzbruks.

5) Kontrakts no 1/IX 1884 starp baronu Arturu von Hānu Lielezerē un Jakobu Zeidenbergu.

§ 17. Pircējam tiek uzdots Akmendzir māju ēkas, ja tās jau pēc kredites biedrības pagērēšanas un nolikšanas nav apdrošinātas un ja pa tam izrakstīta polise šai biedrībai nav jācedierē, līdz pirkšanas naudas pilnīgai izmaksāšanai apdrošināt pret ugunsgrēku pie kādas ar pircēju norunājamas ugunsapdrošināšanas biedrības (. . . gegen Feuergefahr zu ihrem vollen Versicherungswerthe bei einem mit dem Herrn Verkäufer zu vereinbarenden Feuerversicherungsvereine, welcher bis zu etwai-ger fernerer anderweitiger Vereinbarung, der Kurländische gegenseitige sein soll, zu versichern . . .); līdz tālākai norunai ēku apdrošināšanai jānotiek pie Kurzemes savstarpīgas ugunsapdrošināšanas biedrības. Asekurance allaž 4 nedēļas priekš Jurgiem jāatjauno, pie tam dabūtā polise jācedierē pārdevējam un jāatdod viņa rokās . . .

To no ugunsapdrošināšanas biedrības varbūt izmaksājamo nodegšanas atlīdzināšanas naudu dabun pārdevēja kungs un no šīs pēc tā mēra, cik tālu būvēšana pastrādāta jeb pabeigta, pircējam izmaksā.

Ar 1867. gada 25. jūnijā visaugstāki apstiprinātiem noteikumiem (skat. patenti 74/1868) tiek ieviesta obligātoriska apdrošināšana guberņas apdrošināšanas biedrībā, kurai padoti arī latviešu zemnieki.

Šie noteikumi izvilkmā ir šādi:

Reglement über die gegenseitige Gouvernements-Feuer-Assecuranz für ländliche Gebäude in denjenigen Gouvernements, in welchen das am 1. Januar 1864 Allerhöchst bestätigte Reglement über die Landschafts-Institutionen nicht eingeführt ist.

I. Die Geschäftsverwaltung der gegenseitigen Assecuranz.

2. Die allgemeine Aufsicht über die Angelegenheiten dieser Assecuranz concentrirt sich im Oeconomie-Departement des Ministeriums des Innern.

3. Die örtliche Verwaltung der gegenseitigen Versicherung wird in den Grenzen jedes Gouvernements, den Gouvernements-Sessionen für Bauersachen, wo solche aber nicht vorhanden sind, — den Gouvernements- oder Bezirk-Regierungen übertragen.

II. Die Besitzthümer, welche der Assecuranz unterliegen.

6. Der gegenseitigen Assecuranz in jedem Gouvernement unterliegen obligatorisch alle in den Kreisen dieses Gouvernements vorhandenen Privat- und Gemeinde Gebäude, welche a) Personens bäuerlichen Standes . . . gehören . . .

7. Diejenigen von den in dem vorhergehenden Artikel genannten Gebäude, welche nicht unter dem in dem Art. 21 festgesetzten Betrage*) in anderen Feuer-Assecuranz-Institutionen versichert sind, sind von der obligatorischen Versicherung in der Gouvernements-Assecuranz-Institution befreit.

*) 21. paragrafā paredzēts, ka mūra ēkas jāapdrošina ne mazāk kā par 24. r., bet koka ne mazāk kā par 15 r. Var arī augstāk apdrošināt, bet ne augstāk par $\frac{2}{3}$ no taksētās vērtības, pie kam koka ēka ne augstāk par 250 r. un mūra ēka ne augstāk par 400 r. Ar patenti 78/1880 apdrošināšanas summas paaugstinātas.

1868. gadā uz Vidzemes guberņas pārvaldes pieprasījumu, vai Vidzemes 1860. gada zemnieku likumu §§ 547. un 548. paredzētā savstarpējā palīdzība neatbrīvo no apdrošināšanas guberņas biedrībā, dota noraidoša atbilde.

Par to Livl. Gouvern.-Zeitung 123/1868 lasām tā:

Der Herr Minister des Innern hat auf eine desfallsige Anfrage der Gouvernements-Obrigkeit in Sachen der Allerhöchst verordneten, obligatorischen gegenseitigen Gouvernements-Feuer-Assecuranz für ländliche Gebäude vom 25. Juni 1867, gegenwärtig die Entscheidung getroffen, dass die in mehreren Gegenden Livlands in Grundlage der §§ 547 un 548 der Livländischen Bauer-Verordnung von 1860 unter den Inhabern ländlicher Gebäude bestehenden Vereinbarungen resp. Gemeindeverbände zur gegenseitigen Hülfeleistung bei Feuerschäden die obligatorische gegenseitige Gouvernements-Feuer-Assecuranz für ländliche Gebäude nicht zu ersetzen geeignet erscheinen und dass demnach die betreffenden Gebäude-Inhaber, die eine derartige Vereinbarung unter einander getroffen, ungeachtet dessen zum Eintritt in die Allerhöchst verordnete obligatorische gegenseitige Gouvernements-Feuer-Assecuranz für ländliche Gebäude vom 25. Juni 1867 verpflichtet sind (2392).

Ievērojot visu teikto, mums iespējams rekonstruēt šādu stāvokli ugunsapdrošināšanas laukā:

1) zemnieki tiek spiesti ar kontraktiem un likumu veidot savstarpēju palīdzību;

2) zemnieki tiek spiesti ar likumu apdrošināties guberņas apdrošināšanas biedrībā (tiek saukta arī par kroņa biedrību, sk. B. 6/1881);

3) zemnieki tiek spiesti ar kontraktiem apdrošināties viņiem svešās privātās apdrošināšanas biedrībās, vispirumā un galvenā kārtā Vidzemes un Kurzemes savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrībās (pirmā dibināta 1861. gadā, bet otrā — 1862. gadā).

Šīs 2 pēdējās biedrības bija vācu muižnieku dibinātas un vadītas un atradās ciešā kontaktā ar Vidzemes un Kurzemes muižnieku kredītbiedrībām. Un tādēļ ar muižnieku kredītbiedrību palīdzību iepirktais zemnieku mājas bija

arī jāapdrošina galvenā kārtā muižnieku savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrībās.

Šādu stāvokli apliecina arī vairākkārtīgi ziņojumi laikrakstos.

Piemēri:

1. Bals 53/1880 raksta: „Vecpiebalga. Pirkšanas kontraktā katram pircējam ir nosacīts savas mājas ēkas kādā Vidzemes ugunsbiedrībā apdrošināt.“

Par to pašu raksta arī Balt. Vēstnesis 162/1880.

2. Balsī 57, 58/1880 Kaudzītes Reinis (R. Vidzemiņi) saka: „ . . . zemju pagasti, īpaši Vidzemē, . . . negribot top spiesti no muižnieku kredītbiedrības, īpaši tie pagasti, kur gruntņieki ir, lai apdrošinātos allaž kādā likumīgi apstiprinātā biedrībā, jo citādi naudu pie mājas pirkšanas neuztic.“

3. Dienas Lapa 240/1887 raksta no Lauteres: „Nu bija arī tiem saimniekiem, kas iz kredītbiedrības naudu aizņēmas, jāiedodās lielā b-bā un tie apdrošinājās Vidzemes savstarpīgā b-bā.“

4. Balt. Vēstnesī 235/1887 Vensku Edvarts raksta: „Pēc kontrakta jāapdrošina visas Kurzemes dzimtu muižu mājas, kamēr tās vēl nav pilnīgi izmaksātas, Kurzemes savstarpīgā ugunsapdrošināšanas biedrībā, kuŗa stāv tuvā sakarā ar Kurzemes muižnieku kredītbiedrību.“

5. Stāvoklis, zīmējoties uz Kurzemi, labi raksturots Balsī 50/1881. Tur lasām:

J a u t ā j u m s. P. pagasta saimnieki Kurzemē nodibināja pēc Vecpiebalgas savst. ugunsapdroš. b-bas statūtiem tādu pašu biedrību un panākuši statūtu apstiprināšanu. Saimnieki nosprieduši izstāties no Savst. Kurzemes ug. apdroš. b-bas un apdrošināt savas nekustamās mantas pašu biedrībā. Teikts, ka to nedrīkst bez atvēlēšanas no Kurzemes kredītbiedrības, tāpēc ka uz viņas mājām gulminētās biedrības parādi.

Vai tiesa?

Atbilde. Tiesa, jo min. Kredītbiedrības statūtos teikts, ka ēkas jāapdrošina pie Kurzemes ugunsapdrošināšanas b-bas. Pēc Kredītbiedrības ģenerālsapulces sprieduma no 1873. gada 26. februāra biedrības direkcija var atvēlēt ēku apdrošināšanu pie kādas citas ug. apdrošināšanas b-bas, kad apdrošin. var pierādīt, ka Kurzemes apdrošināšanas biedrība vai nu nemaz neņem apdrošināšanā tās ēkas, vai arī tik pret augstāku prēmiju maksu. Tā

tad bez Kurzemes kreditbiedrības direkcijas atļaujas nevar izstāties no Kurzemes savst. ug. apdrošināš. b-bas.

Balt. Vēstnesī 50/1871 H. Alunāns ievietojis rakstu, kurā Kurzemes ug. apdrošināšanas biedrība tiek ieteikta kā vislētākā.

„Par Kurzemes ugunsapdroš. b-bu vēl jāpiemin, ka iekš viņas starp visām ugunsapdrošināšanas b-bām tā vislētākā apdrošināšanas maksa.“

Tālāk H. Alunāns salīdzina apdrošināšanas prēmiju tarifus Kurzemes un guberņas apdrošināšanas b-bās un pierāda, ka pirmajā tie ir stipri zemāki nekā otrā. Pēc tam viņš rakstu beidz šādiem vārdiem: „—nevar diezgan priecāties, ka mums tāda svētību nesoša ierikte, kā šī Kurzemes apdrošināšanas biedrība, cēlusēs.“

Bez pieminētām divām Latvijā darbojušās vēl šādas ugunsapdrošināšanas biedrības:

1. Krievu ugunsapdrošināšanas biedrība, dib. 1827. g.
2. II. Krievu ugunsapdrošināšanas biedrība, dib. 1835. g.
3. Ugunsapdrošināšanas b-ba „Salamandra“, dib. 1846. g.
4. Maskavas ugunsapdrošināšanas b-ba, dib. 1858. g.
5. Ziemeļu apdrošināšanas b-ba, dib. 1872. g.
6. Baltijas ugunsapdrošināšanas b-ba, dib. 1880. g.

Arī dažas no šīm biedrībām lielākā vai mazākā mērā meklējušas apdrošinājumus starp zemniekiem. Mēs jau redzējām, ka Lieljūmpurvuižā 1889. gadā ar Jēkabu Cimdiņu slēgtā rentes kontraktā paredzēts, ka ēkas jāapdrošina Krievu apdrošināšanas biedrībā.

Balt. Vēstnesis 109/1882 ziņo, ka Dobeles pilskungs ieteicis saimniekiem apdrošināt ēkas, starp citām, Baltijas ug. apdroš. b-bā.

Balss 51/1885 ziņo, ka Baltijas ugunsapdrošināšanas b-bas aģents no Limbažiem abraukājis mājas Daugulu pagastā.

B. V. 280/1890 ziņo no Jaunpils (Vidzemē), ka ēkām jābūt apdrošinātām Baltijas ugunsapdrošināšanas b-bā, ja naudu grib aizņemt Vidzemes muižnieku kreditbiedrībā.

Dienas Lapa 240/1887 ziņo no Lauteres, ka daži saimnieki savas mājas apdrošinājuši Ziemeļu ug. apdroš. b-bā.

Vidzemes muižnieku kreditbiedrība ar sludinājumu B. V. 58/1891 ieteic šādas ugunsapdrošināšanas biedrības:

1) Vidzemes savst. ug. apdroš. b-bu Tērbatā, 2) Baltijas ug. apdroš. b-bu Rīgā, 3) Krievijas ug. apdroš. b-bu no 1827. g.

Datu trūkuma dēļ nav iespējams dot pārskatu par to, cik plašos apmēros latviešu zemnieki apdrošinājuši savus īpašumus vienā vai otrā no pieminētām biedrībām.

Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību sākumi latviešu zemniekos.

Mēs jau iepriekšējā nodaļā konstatējām, ka latviešu zemnieki piespiedu kārtā tika ievadīti savstarpējas palīdzības un kopdarbības darbā ugunsapdrošināšanas laukā. No šīs piespiedu savstarpējas palīdzības pamazām attīstījušās brīvi veidotas savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības. Tiešu pāreju no piespiedu apvienošanās formas uz brīvi veidotu biedrību atzīmējis Kaudzītes Reinis (R. Vidzemnieks) Balsī 28/1882. Tur lasām: „Jau priekš vairāk nekā 30 gadiem muižas valdības ievēdušas kontraktos, ka saimniekiem cits citam būs izpalīdzēt.“ — „No šādām pavēlēm tagad izcēlušās nu zināmās savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības un vairāk pagastos jau gadu desmitiem pastāvējušas.“

Brīvi veidotu savstarpēju ugunsapdrošināšanas biedrību attīstībā konstatējami 2 posmi. Pirmajā posmā, kas velkas līdz 1880. gadam, tās veidojas uz savstarpējas norunas, kas dažos gadījumos pieņem rakstīta līguma formu. Tām nav juridiskas personas tiesību. Šo apvienošanās formu sauksim par līguma biedrību. Otrā posmā, kas sākas 1880. gadā, tās tiek dibinātas uz iekšlietu ministrijas apstiprinātiem statūtiem, līdz ar ko tās iegūst juridiskas personas tiesības. Šo apvienošanās formu sauksim par statūtu biedrību.

Jāpiezīmē, ka savstarpējās palīdzības forma, kāda tā bijusi līdz līguma biedrībām, arī tiek dēvēta par biedrību. Tas redzams no Tolkas ugunsapdrošināšanas biedrības kontrakta, kas slēgts 6/XI 1872 (skat. Tolkas b-bas protokolu grāmatā). Tur lasām: „Kad Tolkas muižas valstī viena no tām vecākām ugunsapdrošināšanas biedrībām pastāv, un rūpīgi kopta tiek bez kāda īpaša noraksta, tad tika šinī dienā, apakš valsts valdīšanas un valsts tie-

sas vadišanas, Tolkas muižas valsts saimnieki, — uz šo pašu daudzkārtīgu vēlēšanos, par šās biedrības atjaunošanu un pilnīgu norakstīšanu sasaukti, kur nu sapulcinātie saimnieki pārsprieždami par derīgu atrada“ (tālāk seko kontrakta saturs — aut.).

To pašu rāda Vecdrustu biedrības protokols, kas sastādīts 28/IX 1868. Tur lasām: „Kad jau no tēvu tēvu laikiem starp Vecdrustu muižas saimniekiem viena palīdzības biedrība pret uguns apskādēšanu pastāvējuse, tad tie paši šodien sanāca un vienprātīgi savā starpā apsprieda, ka arī uz priekšlaikiem, — tāpat kā jau agrāk, — viņi savu biedrību grib likt pastāvēt un tādu pašu palīdzību ar uz priekšu tiem no uguns apskādētiem sniegt.“

Šī savstarpējās palīdzības forma arī dažos rakstos tiek dēvēta par biedrību. Tā, piemēram, rakstā „Ugunsapdrošināšanas biedrību lietā“ Balsī 30/1884 starp citu lasām: „Senāta nolēmums būs dibināts pēc tām biedrībām, kādas jau sen sen gandrīz visos pagastos bij pastāvējušas, kur pagasta saimnieki, vienalga vai rentnieki vai citādi, pēc notikušas ugunsskādes palīdzēja materiālus savest talkas vīzē. Šīm biedrībām nebij nekāda patstāvības pamata.“

Visu teikto kopā savelkot, varam konstatēt savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību attīstībā trīs pakāpeniskas formas:

- 1) bezlīguma biedrības, kuŗas varētu saukt arī par pirmatnējām biedrībām,
- 2) līguma biedrības,
- 3) statūtu biedrības.

Visas šīs formas cieši savijas vienas ar otrām, un katra nākošā ir iepriekšējās organisks turpinājums.

Ļoti raksturīgs piemērs šai ziņā ir Tolkas savst. ugunsapdrošināšanas biedrība. Kā jau augstāk pievestais citāts rāda, tad 6/XI 1872 slēgtais līgums tiek uzskatīts par agrākās biedrības „atjaunošanu“. Līguma biedrības stāvoklis turpinājies līdz 1881. gadam (statūti apstiprināti 22/I 1881), bet pāreja uz statūtu biedrības stāvokli nav pat atzīmēta protokolā. Visa darbība rit parastajā vecajā kārtībā, it kā nekas nebūtu noticis; paturēta arī vecā protokolu grāmata. Tikai 23/VI 1881 protokolā atzīmēti izdevumi sakarā ar statūtu sagatavošanu (3 rbl. s.) un nodošanu guberņas valdei (8 rbl. s.).

Var rasties jautājums par to, kas pavedinājis saimniekus slēgt rakstītu līgumu par savstarpēju palīdzību

ugunsgrēku gadījumos, atzīmējot tanī (kā to lasām, piemēram, Drustu līgumā), ka „viņi savu biedrību grib likt pastāvēt un tādu pašu palīdzību ar uz priekšu tiem no uguns apskādētiem sniegt.“

Izskaidrojums šai parādībai meklējams 1860. gada zemnieku likumu 548. paragrafā. Tas skan: „Valsts gruntiniekus šis likums (§ 547*) neaizņem. Šiem netiek prasīts, lai viņi piepalīdz pie citu valsts locekļu ēkām, bet viņi arī no valsts puses nekādu palīdzību nevar gaidīt, ja nav kāda savāda noruna par to spriesta starp gruntniekiem un starp valsti.“

Slēgtie līgumi tā tad saistās ar latviešu zemnieku pāreju no rentnieku stāvokļa gruntnieku stāvoklī un uzskatāmi par 548. par. paredzēto „savādo norunu“.

Norādījumu uz to, ka līgumu slēgšana saistās ar pārēju gruntnieku stāvoklī, mēs atrodam Tolkas līguma (slēgts 6/XI 1872) 2. paragrafā, kur lasām: „Būvkokus un citus materiālus, kas līdz šim kā rentniekiem no cienīga dzimtliekunga par velti tika doti, bet nu kā gruntniekiem vairs nē . . .“

Nav pierādījumu, ka likumā paredzētā „savādā noruna“ visur būtu pieņēmusi rakstīta līguma formu. Domājams, ka dažos pagastos būs apmierinājušies ar atzīmi pagastu protokolos, ka saimnieki arī turpmāk savstarpēji izpalīdzēsies ugunsgrēku gadījumos.

Mūsu rīcībā ir tikai 3 līgumi:

- 1) Drustu—slēgts 28/IX 1868 (stat. apst. 2/VIII 1881),
- 2) Tolkas — slēgts 6/XI 1872 (stat. apst. 22/I 1881),
- 3) Ērgemes — slēgts 27/IV 1876 (stat. apst. 30/VII 1881).

Fiksēsīm tos kā vērtīgu materiālu.

1. Drustu līgums.

Protokolle.

Vec-Drustu muižā pie pagast valdīšanas 28. September 1868.

Klātbūdami:

Pagasta vecākā vietā:

Pagasta priekšnieks: Peter Stabbit.

Pagasta priekšnieks: Jurr Liepa.

Kad jau no tēvu tēvu laikiem starp Vec-Drustu muižas saimniekiem viena palīdzības biedrība pret uguns apskādēšanu pastāvējuse, tad tie paši šodien sanāce un

* Skat. šepat 23 lp.

vienprātīgi savā starpā apspriede, ka arī uz priekšlaikiem — tāpat kā jau agrāk — viņi savu biedrību grib likt pastāvēt un tādu pašu palīdzību ar uz priekšu tiem no uguns apskādētiem sniegt. — Tie paši kopā norunāja, ka būs tam no uguns apskādētam dot:

1. Kad viena rijs nodegusi:

180 būvbaļķus no 5 assis gaŗuma, 10 colles resnuma
8 sijas

20 spāres

150 kārtis

700 podu salmu priekš jumta

50 rubļ. sudr. uzbūvēšanas naudas.

2. Kad viens ērbeģis nodedzis:

80 būvbaļķus no 5 assis gaŗuma, 10 colles resnuma

15 zāģu baļķi no 5 " " 12 " "

10 sijas no 5 " " 13 " "

20 spāres

150 kārtis

700 podu salmu priekš jumta

60 Rbļ. sdr. uzbūvēšanas naudas.

3. Kad viena klēts nodegusi:

80 būvbaļķi no 4½ assis gaŗuma, 10 colles resnuma

10 spāres

70 kārtis

60 podu salmu priekš jumta

25 rubļ. sdr. uzbūvēšanas naudas.

4. Kad viena kūts jeb zirgu stallis nodedzis, priekš

5 kvadratu assu lieluma:

50 būvbaļķi, griesti un sijas no 5 assis gaŗuma, 10 colles resnuma

15 spāres

120 kārtis

300 podu salmu priekš jumta

20 Rbļ. sdr. uzbūvēšanas naudas.

Kad ar tā ēka tiek lielāka būvēta, tad tomēr pēc šā rēķina tiek dots.

5. Katram saimniekam priekš nodegušas ēkas jādod tie baļķi cik viņam pēc rēķina iznāk un var tos baļķus no sava paša meža ņemt jeb pirkt. Tas rēķins tikpat priekš liela kā priekš maza saimnieka ir vienāds, tāpēc ka viņiem visiem tikpat ēku vajadzīgs.

6. Kaļķu akmeņus un malku arī tāpat visi pēc vienāda mēra un rēķina pieved. Izdedzinātus kaļķus dabū no valsts kaļķu krājuma.

7. Viss šē augšā minētais būvmateriāls, kas tam no uguns apskādētām no valsts saimnieku biedrības tiek dots, tiek arī riktīgā laikā pievests.

Tā noticis Vec-Drustu muižā 28-tā Septembrī 1868.

Pagasta vecākā vietā:

Pagasta priekšnieks: Jurr Liepa (paraksts).

Pagasta priekšnieks: Pēter Stabbin (paraksts).

(Seko saimnieku paraksti.)

2. Tolkas līgums.

Noraksts

no vienas augstas ķeizeriskas IV Cēsu draudzies tiesas, atvēlētu no 13. december 1872. g. tās Tolkas valsts ugunsapdrošināšanas biedrības kontrakta.

Nr. 3527.

Tolkas valsts mājā tai 6tā novembr. 1872. gadā.

Kad Tolkas muižas valstī viena no tām vecākām uguns apdrošināšanas biedrībām pastāv, un rūpīgi kopta tiek bez kāda īpaša noraksta, tad tika šinī dienā, apakš valsts valdīšanas un valsts tiesas vadīšanas, Tolkas muižas valsts saimnieki — uz šo pašu daudzkārtīgu vēlēšanos, par šās biedrības atjaunošanu un pilnīgu norakstīšanu sasaukti, kur nu sapulcinātie saimnieki pārspriezdami par derīgu atrade:

1. nodaļa.

Par biedrības darbiem.

§ 1

Kad kāda māja jeb ēka starp šīs biedrības piederīgiem caur uguni aizietu, visus būvkokus, ķieģeļus un kaļķus katris biedris pēc savas mājas dālderu vērtības vairuma rēķināts nelaimīgiem bez atmaksas pieved; vajadzīgus jumta salmus, strādniekus pie uzbūvēšanas un būvmeisteri tai pašā mērā bez atmaksas dod. —

§ 2

Būvkokus un citus materiālus, kas līdz šim kā rentniekiem no cienīga dzimtliekunga par velti tike doti, bet nu kā gruntniekiem vairs nē, — pašam nelaimē piemeklētam jāizdod no sava meža, jeb ja tur nebūtu, jāpirk tuvumā cik var, — tomēr ja šim citur lētāki būtu dabūjams —

un uz ko īpaši biedrībai vajag lūkoties, var viņš četrdesmit (40) verstes tājūmā no Tolkas muižas rēķinot sev būvkokus pirkties.

Par šo darbu izdalīšanu.

§ 3

Kas šos darbus pareizi, kā nākās katram iedalītu un raudzītu ka viss kārtīgi padarīts tiek, — izrādījās vajadzīgs uz to īpašu valdīšanu sastādīt priekšnieks, trīs piesēdētāji un rakstu vedējs.

II. nodaļa.

Par biedrības valdīšanas vīru vēlēšanu.

Kādiem pie vēlēšanas dalība.

§ 4

Pie biedrības valdīšanas vīru vēlēšanas ņem katris biedrības loceklis dalību, kas to vecumu no 21. gadu sasniedzis; vēlēšana notiek ar valsts valdīšanas ziņu tai ierastā vīzē kā pie valsts valdīšanas un valsts tiesas vīru vēlēšanas.

Kādi šos amatos un uz cik ilgi vēlami.

§ 5

Pie vēlēšanas jāņem vērā, ka tikai no biedrības locekļiem var šos amatos vēlēti tikt, — vēl labāki no tādiem, kas jau kādā valsts valdīšanas jeb valsts tiesas amatā stāv. — Valsts vecākais jeb priekšnieks pēc balsu vairuma apstiprina caur savu parakstu katru ievēlētu vīru uz trīs gadj viņā amatā.

III. nodaļa.

Par biedrības valdīšanas darišanām biedrībā.

Pie māju taksierēšanas.

§ 6.

Biedrības valdīšana gādā, kā jau teikts, par rīktīgu darba izdalīšanu, rauga, ka viss nospriestā mērā tiek padarīts. Bez tam vēl biedrības valdīšana, kā paši biedri vēlējas, notaksierē viņu māju ēkas naudas vērtībā. Par notaksierētu mājas vērtības summu biedrības locekļi noliktas procentes kā tālāk § 25. teikts, maksā, lai viņiem, kad nelaime notiktu, kāda naudas tiesa varētu no biedrības izmaksāta tikt.

§ 7

Pie taksierēšanas, kur priekšnieks un vismazāk divi piesēdētāji kopā, var biedrības locekļi savas mājas cik lielā vērtībā grib notaksierēt; tomēr ja valdīšanai izrādās, ka biedris savas mājas ēkas gribētu dārgāki taksierēt kā par cik, pēc tā laika cenas varētu priekš jebkādas ēkas būvkokus nopirkt, tad biedrības valdīšana šā taksierēšanu nepieņem, bet taksierē pēc sava nodoma un ieraksta īpašā biedru listes grāmatā, izsacīdama biedrības locekļam, par cik viņa mājas ēkas apdrošinātas.

Tādai taksierēšanai vajag notikt ik trīs gadi pie visām mājas ēkām, tiklab kurināmām, kā nekurināmām.

§ 8

Tanī pašā reizē katra ēka izmērojama un uzrakstāma cik gara un plata, kādā būšanā: jauna, veca jeb vidēja, kāds jumts: vecs, jauns jeb vidējs; beidzot: cik nodalās katra ēka būvēta.

§ 9

Kad kādas mājas notaksierētas izmērītas, uzrakstītas un viss padarīts ko biedrības spriedumi nosaka, tad nevar biedrības locekļi nekād uz savām mājām dārgāku apdrošināšanu iekārtot, turpreti biedrības valdīšana kad vajadzīgs izrādās 3—6% notaksierētu summu ikgads var mazināt. — Pie jaunuzbūvētām ēkām cita lieta.

Par jaunu ēku būvēšanu.

§ 10

Kad pirmos trijos gados jaunas ēkas tiktu būvētas, kurās arī tūlīn nāktos taksierēt, tad tas itin tāpat darāms kā § 7 teikts, kur par jaunu ēku notaksierētu naudas summu tā procentu tiesa arī jānomaksā, ko par citām mājas ēkām jau no 3-šā Janvār 1873. g. rēķinot aizmaksājuši.

Ja vecas noplēstas un jaunas būvētas, tad tikai par to pārāku daļu, cik jauna dārgāki apdrošināta, tāda maksāšana. Bez tam vēl jālūko ka kurināmas ēkas 20 līdz 30 asu tālumā no citām un šitās atkal no tām būvētas tiek. Kūtis, klētis un vāgūži var cita pie citas līdz 15 asu tālumā būvētas tikt. Tādēļ, kas jaunas ēkas grib būvēt, lai to nedara bez biedrības valdīšanas ziņas un norādīšanas; kas tomēr to dara strāpējams kā § 19—3 sacīts.

Par apdrošinātu māju pārraudzīšanu.

§ 11

Biedrības valdīšana vismazāk divi reizes gads kārtā apdrošinātas mājas pārrauga, vai nu caur priekšnieku jeb piesēdētāju, jeb caur pilnīgu valdīšanu, pie kam biedrības locekļiem laipnīgiem pret valdības vīriem jāizturās, savas mājas vainas jeb trūkumi jāuzrāda un savs padoms jāpie-
liek cik drīzi, un uz kādu vīzi viņiem vieglāki un lētāki nāktos vajadzīgus darbus padarīt.

§ 12

Šo vērā ņemdama biedrības valdīšana uz laiku un trūkumu skatīdamās, dod biedrības locekļam termiņu un novēl, ka īpaši: „Tas tā“ darāms; visu kā noticis ieraksta savā protokolgrāmatā un kad dots termiņš aiztecējis, vēl jāaplūko vai izdarīts kā novēlēts.

§ 13

Biedrības valdīšana savā pārraudzīšanā skatās:

a) Vai stipras, pret uguni drošas krāsnis. Dūmu ka-
nāli jeb rieres, skursteņi un visas vietas kas tiek kuri-
nātas.

b) Vai vajadzīgi uguns dzēšanas rīki kādi pēc Vidz.
zemn. lik. vajaga būt.

c) Vai tas dots kārtības sprieduma noraksts atrodas
tai būšanā kā par to § 37 nosacīts.

Par biedrības valdīšanas spriedumiem.

§ 14

Par visām nepilnīgām jeb trūkstošām vietām un lietām
lai tās būtu biedr. loceklis pēc § 11 pats uzrādījis jeb no
biedrības valdīšanas atrasts ticis, spriež biedrības valdī-
šana uz vietas un arīdzan uzliek strāpi § 19 par šo sprie-
dumu neizpildīšanu.

§ 15.

Līdz ar saimnieku vietniekiem, kuŗi par visas valsts
labuma spriedējiem no draudzes tiesas apstiprināti un ku-
ŗiem tā tiesība no biedrības dota, arī par biedrības vāja-
dzībām, kā biedrības vietniekiem, spriest. — Biedrības
valdīšana spriež par šādām lietām:

a) cik procentes par apdrošināšanas summu biedrī-
bas locekļiem gadskārtā jāmaksā,

b) kā un kur iemaksātā nauda glabājama,

c) ja kur uguns skādi darītu, kā būtu vieglāk pali-
dzams,

d) kā būtu jaunbūvējamas ēkas darbs vieglāk padarāms,

e) kāda būvmeistara tur vajadzētu un cik maksāt,

f) ko varētu no biedr. naud. tērēt biedrības locekļiem par labu,

g) ja no iemaksātām procentēm neiznāk notikušu skādi, cik vēl klāt jāmaksā,

h) pārlūko biedrības naudas rēķinumus.

§ 16

Tie biedr. vietnieki un biedr. valdiš locekļi pēc vajadzības un ja maz vienu reizi gadskārtā, caur biedr. priekšnieku ar valsts valdīšanas ziņu tiek uz biedrības vajadzību apspriešanu sasaukti un viņiem vismazāk 3 dienas iepriekš ziņa jādod.

§ 17

Šie spriedumi paliek spēkā un ir izdarāmi:

1. Kad no spriedējiem $\frac{2}{3}$ sanākuši.

2. Kad no sanākušiem liela daļa uz tam paliek.

3. Kad no cien. Tolkas dzimts lielsk. uz tam savu balsi devis pēc § 36.

§ 18

Visi iekš ugunsapdrošināšanas biedrības lietas spriesti spriedumi ierakstāmi no valsts vald. atestierētā šnores grāmatā, un kuŗus katram biedrības locekļam izpildīt nākas. Šos spriedumus biedrības valdīšana caur priekšnieku jeb piesēdētāju katrā laikā un vietā — bez vien baznīcā un svētdienā sludinādama, biedrības locekļiem draudē kā strāpi noliks, ja nepildīs.

Par strāpes uzlikšanu no biedrības valdīšanas puses.

§ 19

Par spriedumu neizpildīšanu, lai tie būtu no biedrības valdīšanas pēc § 14 jeb no biedrības vietniekiem pēc § 15 spriesti, var biedrības locekļi caur biedrības valdīšanu apstrāpēti tikt šādā mērā:

1. par atraušanos no materiālu pievešanas ar 2—4 rbļ. sidr. — par katru trūkstošu vezumu, biedrības lādei par labu,

2. par katru trūkstošu strādnieku 1—3 rbļ. sidr. par dienu,

3. kad jaunas ēkas būvē bez norādīš. 1—3 rbļ.,

4. par kurināmu vietu neizlāpīšanu jeb jaunu neuzmūrēšanu pēc dota termiņa, „no biedrības izslēdz“,

5. par dūmu kanālu jeb rieru neizlāpīš. pēc dota termiņa ar 2—5 rbl., pēc otrā termiņa no biedrības izslēdz,

6. par skursteņa nepārlabošanu jeb jauna nemūrēšanu, tāpat kā 5-tā punktē teikts,

7. par vārīšanas vietu un ķēķa nepārlabošanu jeb jauna nemūrēšanu, tāpat kā 5-tā punktē teikts,

8. par uguns dzēšanas rīku trūkšanu nodod valsts tiesai,

9. par kārtības sprieduma noraksta trūkšanu ar 2—6 rbl. sidr.,

10. par pārdrošu apiešanos ar uguni, kā kārtības spriedumi nosaka.

§ 20

Par biedrības valdīšanas spriedumiem un strāpes nolikšanu ir biedr. locekļiem brīv triju dienu laikā pie tiesām apelierēt. Tomēr, ja šis no biedrības par izslēgtu nosacīts, arī par izslēgtu paliek līdz tai dienai, kur no piederīgas tiesas tiktu biedrības valdiš. spriedums nocelts un šis kā biedrībā uzņemams attaisnots.

Par biedrības priekšnieka darīšanām.

§ 21

Biedrības priekšniekam pēc savas varas ir šādas darīšanas biedrībā:

a) saņemt pēc biedrības vietnieku sprieduma no biedrības locekļiem maksājamus % § 25—26;

b) saņemtu naudu pēc tāda pat sprieduma noglabāt;

c) līdz ar rakstu vedēju izgatavo un izdala biedru zīmes § 24—25;

d) izsūta piesēdētājus aplūkot vai pēc sprieduma darāmi darbi arī no biedrības locekļiem padarīti, kā bija nosacīts § 12;

e) sasauc pēc vajadzības spriedējus § 16;

f) reizi gadskārtā, tas būs november mēnesī, dod pārskatu par biedrības naudas pastāvību biedrības valdīšanas piesēdētājiem un biedr. vietn. pulk.;

g) gādā līdz ar rakstu vedēju, ka viss piederīgā vietā ir ierakstīts;

h) uzņem biedrībā jaunus biedrus § 30;

i) pieņem atsacīšanu un izdzēš no biedru listēm § 31;

k) apstrāpē katru sauktu, bet neatnākušu biedrības locekli ar 25 kap. līdz 1 rbl. sidr.

Biedrības valdīšanas vīru labumi.

§ 22

Biedrības valdīšanas vīri nedabon nekādu loni, tikai tālākās darīšanās šķūts zirgus un tēriņa naudu.

Par pārraudzīšanu un revidierēšanu.

§ 23

Reizi gadskārtā pārrauga biedrības rēķinus, kur valsts vecākais jeb valsts priekšnieks kā prezidents. — Biedrības vietnieki pēc § h 15, bez tam vēl uz biedrības lūgšanu cienīgs draudzes tiesas lielskūngs biedrības darbošanos rēķinu un naudu pārrauga jeb revidierē, kur katris biedrības loceklis pie klātbūšanas pielaižams.

Kas ir biedrības loceklis.

§ 24

Par biedrības loekli tiek katris atzīts, kas piepilda visu, ko biedrības spriedumi nosaka, no tās dienas kur pēc nomaksātām 0/0/0 biedrības zīmi dabūjis. Šī zīme katru gadu jauna dabūjama.

Par procentu maksāšanu.

§ 25

Procentu maksāšana būs tai mērā ko biedrības vietnieki katrā gadā pēc § 15 nospriedīs, par maksājamu procentu vairumu. Biedrības locekļiem zināms jādara, kur viņiem šī naudas tiesa 26-tā august. biedrības priekšniekam pret kvīti jānomaksā, tanī pašā laikā arī biedrības locekļiem biedru zīmes izdalāmas.

§ 26

Ja biedru iemaksātas procentes nesniegtu notikušu skādi līdzināt, tad biedrības locekļiem pēc biedrības vietnieku pulka sprieduma vēl sevišķi klāt jāmaksā.

§ 27

Ienākušas procentu naudas tiesa ierakstāma no valsts valdīšanas atestierētā šnoru grāmatā un glabājama kā biedrības vietnieki pēc § 15 b nospriež, vai Vidz. lielkungu biedrības kreditē jeb biržas bankā (Börsenbank) uz augļošanas.

Kādas tiesības un labumi biedrības locekļiem.

§ 28

Biedrības locekļiem savā starpā šādi labumi:

1. Viņi var paģērēt, lai pie revidierēšanas dalības ņemšanas pielaiž.

2. Visi var paģērēt pēc notikušas nelaimes to palīdzību, kas § 1 teikts.

3. Viņi var paģērēt nodegušu ēku taksierētu naudas summu tai mērā, kā biedrības spriedumi § 29 nosaka.

Tāpat arī biedrības locekļi šās tiesības un labumus zaudē.

1. Kad caur biedra ļaunu nodomu ugunsgrēks notiek.

2. Biedrības spriedums kad ir pārkāpts, lai ar gan nelaime netīšām ir notikuse.

§ 29

Biedrība no sava naudas krājuma nelaimē piemeklē tam $\frac{3}{4}$ no tas summas par cik viņa mājas apdrošinātas.

Piemin. 1. Biedrība tikai uz tām ēkām savu naudas summas izmaksu dod, kuŗas caur uguni aizgājušas.

Piemin. 2. To palīdzību kas § 1 teikts tikai priekš tikpat lielas dod, cik liela apdrošināta ēka bijuse; tomēr ir nelaimīgiem tā taisnība savu ēku citādā formā kur tikpat darba un tēriņa iziet, likt uztaisīt. Tālāki darbi, kā mūrēšana, akmeņu vešana, zāģēšana un vēl citi paliek pašam nelaimīgam vien darāmi.

IV. nodaļa.

Par biedrībā iestāšanos un iziešanu.

Kādi biedrībā uzņemami.

§ 30

Šai uguns apdrošināšanas biedrībā var katris Tolkas muižas piederīgs saimnieks ja pats labprāt grib uzņemts tikt. Pie hiedrības priekšnieka uzdodamies dabon visus spriedumus un noteikšanas dzirdēt, kur tad šis ar viņa mājām, lai tās varētu tikt apdrošinātas, izdarīs visu pēc biedrības spriedumiem; tomēr šim jaunuzņemtam biedram jeb biedrības locekļiem nākās par savām mājām, ta procentu tiesa pie iestāšanās biedrībā no 3-šā janvār 1873. gada rēķinot nomaksāt.

Kas jādara, kad grib no biedrības iziet.

§ 31

Katram jau bijušam biedrības loceklim ir brīv no biedrības atsacīties, savu atsacīšanu lai pienes ar skaidriem vārdiem biedrības priekšniekam īpaši noliktā termiņā tai 24. august un atdod biedrības zīmi, kur nu viņš no šās dienas un stundas visas savas biedrības tiesības zaudē.

§ 32

Ja kāds jau no biedrības skādes atlīdzināšanu dabūjis, tam nekad nav ļauts atsacīties, bet pilda visu ko biedrības spriedumi nosaka, bet ja tāds pārkāpšanu dēļ kristu tādā strāpē, kā būtu pēc biedrības valdības sprieduma no biedrības izslēdzams, tad vainīgais ir valsts tiesai nododams.

§ 33

Tikpat tie, kuŗi tiek no biedrības izslēgti kā arī tie, kuŗi paši atsakās jeb kā citādi no biedrības iziet, nevar savu iemaksātu naudas tiesu nedz par to ietecējušas procentes atprasīt, bet tā paliek biedrībai par labu.

V. nodaļa.

Dažādi nospriedumi.

§ 34

Pie visādām ziņošanām biedrības darīšanas jāgādā kā katris riktīgu ziņu dabū visu labāk tādā vizē: iedod ziņotājam listi, uz kuŗas skaidri uzrakstīts: 1) kad liste iedota, 2) kādas lietas dēļ jāsanāk, 3) kad jāsanāk, 4) kuŗiem (ar vārdu un uzvārdu) jāsanāk, 5) kas sanākšanu sapulcina. Par liecību ka ziņu dabūjuši, katris uzaicināts savu vārdu listē ieraksta jeb krustus velk, kur pēdīgi šī liste sasaucējam atdodama. Katris saukts, bet neatnācis ir strāpējams ar 25 kap. līdz 1 rbļ. sidr.

§ 35

Kas nospriestu naudu noliktā termiņā nenomaksā, uzskatāms kā no biedrības atsacījies.

§ 36

Kad cienīgs Tolkas muižas dzimtlielskungs šai biedrībai pirmos trīs gados ja vajadzīgs būtu pēc iespēšanas no sava jeb no cita meža par velti būvkokus šķinķo, tad Tolkas muižas valsts ugunsapdrošināšanas biedrība šo lielu labprātību ar pateicību pieņemdama piedāvā pazemīgā prātā cienīgam lielkungam H. von Brümmer iekš visiem biedrības spriedumiem patronate rektes. Tādēļ nekādi spriedumi bez viņa projām būšanā jeb ja būtu bez savas klātbūšanas spriest atļāvis, — nepaliek spēkā, ja uz to minēts cienijams patronāts nebūtu savu balsi uz to devis.

§ 37

Pret pārdrošu apiešanos ar uguni, kas daudz reiz notiek, vajadzīgs katram biedrības locekļam viena kārtības sprieduma noraksta savā mājā katram iedzīvotājam pie-

ejamā vietā piesist. Šinī lapā uzrakstīts, kā ar uguni jāapietās tiklab saimniekam pašam, kā arī viņa saimei un citiem piedzīvotājiem. Saimnieks, kam par visu vairāk tā uzraudzīšana un pārlūkošana, kas kārtības sprieduma norakstā pavēlēts un aizliegts katram pie viņa dzīvodamam izstāsta un izskaidro kā pēc biedrības spriedumiem un likumiem ar uguni jādzīvo, beidzot norāda uz strāpes draudiem par pārkāpšanu.

Kārtības spriedumā pavēlēts.

1. Skursteņus ik mēneša 1-mā datumā gruntīgi slaucīt.

2. Dūmu kanālus jeb rieres vismaz divreiz gadskārtā 25-tā aprīl un 1-mā september gruntīgi no kvēpiem un pelniem tīrī.

3. Rijas krāsnis un speltis katrā laikā skaidras jātur, tāpat ķēkus un citas kurināmas vietas.

4. Piedarbā un citur vēju lukturus nesaplīsušus un skaidrus turēt.

5. Ar skala uguns gaismu neiet rokas nedz citos sūkambaros.

6. Nekad no ķēķa istabā jeb istabas ķēķī jeb citur kur aizdedzināta skala pagales, daktes jeb kvēlošas ogles uguni nest.

7. Uz piedarbu jeb riju no istabas iekš vēja luktura uguns nesama, pie rijas krāsnes kurināšanas var krāsnes bedrē nolieciēs uguni uztaisīt.

8. Pīpēt aizliegts rijā, piedarbā, klētī, kūtī, šķūnī, pagalmā un višās vietās kur varētu caur pīpēšanu aizdegties. Kas pīpēt grib, lai to dara tikai istabā jeb ēku attālumā no 30 ašiem.

9. Spički jāglabā bērniem nepieejamā vietā.

10. Krāsnes vētrainā laikā nekurina. Ja bez kurināšanas nekādā modē nevar iztikt, tad kurina gan, bet gauži mazā mērā.

Caur biedrības valdīšanu var biedrības locekļi apstrāpēti tikt šādā mērā:

a) pret pārkāpšanu par 1,9 un 10 punkti ar bārienu, ko ieraksta protokol grāmatā. Otru reizi ar 1—3 rbl. biedrības lādei par labu. Trešu reizi no biedrības izslēdz;

b) par pārkāpšanu pret 4 punkti ar 25 kap. līdz 1 rbl.;

c) par pārkāpšanu pret 2, 3, 5, 6, 7 punkti ar 3 rbl. līdz 12 rbl.;

d) par pārkāpšanu pret 8 punkti ar izslēgšanu no biedrības, ja dažu reiz bērni vainīgi, tad par to pāriet uz viņu vecākiem. Turpreti ja dienesta ļaudis pret šiem spriedumiem pārkāpušies, tad tos nodod valsts tiesai.

§ 38

Saprotams, ka no augstas valdišanas doti likumi un pavēles iekš ugunsapdrošināšanas lietas paliek savā spēkā.

§ 39

Kad caur māju pirkšanu vajaga pēc lik. vienā lielākā biedrībā apdrošināties, tad jāņem vērā, ka par abām biedrībām tikai par pilnu taksierētas vērtību, no kam^{3/4} izmaksātas dabūt var apdrošināts.

§ 40

Beidzot visi klātbijuši biedrības locekļi svēti apsolas par biedrības labklāšanos rūpēties, ko apsprieduši vērā paturēt un kā nepārgrozamu uz trīs nākošiem gadiem no 1. Janvār 1873. g. rēķinot bez trūkuma piepildīt.

Biedrības locekļu paraksti (seko paraksti).

Par šī posma Tolkas biedrību sniedz ziņas arī Balss. Balsī 72/1880 Kaudzītes Reinis par to raksta tā:

„Priekš 8 gadiem Tolkas pagasta saimnieki (Vestienas draudzē Cēsu apr.) iedibināja sev arī savstarpēju ugunsapdrošināšanas biedrību ar draudzes tiesas atļaušanu un pa šiem 8 gadiem nav neviena ēka nodegusi, lai gan apdrošināto ēku ir līdz 250 skaitā.“

Arī Balsī 8/1886 atrodam norādījumu uz to. Tur korespondencē no Vestienas lasām tā: „No biedrībām pieņemamas tikai savstarpīgas ugunsapdrošināšanas biedrības. Tā krietnākā ir Tolkas pagastā, priekš kādiem 15 gadiem dibināta, ar 2000 rbl. lielu pamata kapitālu.“

3. Ērģemes līgums.

Notaisšana

starp Ērģemes pilsmuižas pagasta gruntniekiem par ēku apdrošināšanām pie ugunsgrēkiem, noslēgta tanī 27. aprīlī 1876.

§ 1.

Katrs Ērģemes pilsmuižas pagasta gruntnieks, kas savu vārdu še apakšā rakstījis, apsola un apņemas visas tās uzrakstītās nosacīšanas turēt un izpildīt, un turpreti

šī biedrība apsola viņam pie ugunsgrēka nelaimēm tā kā še apakšā nosacīts, palīdzēt.

§ 2.

Katram pie šās notaisīšanas būdamam locekļam vajag vismazāk 12 gadus pie šās notaisīšanas palikt. Ja pēc pagājušiem 12 gadiem tā atrastos, ka tā lielākā daļa pēc stimmu vairuma vēlēta, lai šī biedrība pēc šām tagadējām notaisīšanām ilgāki pastāvētu; tad tā paliek nepārvēršama vēl pilnā spēkā uz otriem 12 gadiem.

§ 3.

Ja viens pie šās notaisīšanas būdams gruntnieks savu māju pārdotu, un ja viņam no šās notaisīšanas locekļiem ir kāda ēka būvēta, tad, ja viņš nevar to pircēju pie šās notaisīšanas izpildīšanas pievest, ir viņam tās ēkas uzbūvēšana jāatmaksā šās notaisīšanas biedriem.

§ 4.

Katram biedrības locekļam būs no visa spēka uz to lūkot, ka viņš un viņa mājas saime prātīgi ar uguni mājā dzīvo, ka iekš ēkām ar uguni apdomīgi tiek strādāts un staigāts. Nekāda palīdzība no biedrības puses netiek dota, kad tiek atrasts, ka caur gruntnieka paša vainu tā nelaime notikusi. Par tādām vainām, kur palīdzību nedabū, tiek rēķinātas: kulšana un linu mīstīšana ar skaljiem, staiģāšana ar gurs skalū jeb ar sveci bez vēja luktura pa ēkām, vecas pušaiņas krāsnis un slikti skursteņi, pušaini vēja lukturī, ar ko pa ēkām staigā u. t. pr. Ja tiek uzrādīts, ka caur mājas ļaudīm jeb citu kādu cilvēku tā nelaime cēlusies un saimnieks nemaz pie to nelaimi nav vainīgs, tad ta palīdzība no biedrības gan tiek dota, bet biedrībai ir brīv, un tai tas jādara, cik spēj no tā vainīga cilvēka caur tiesām- ja citādi nevar, to skādes atlīdzināšanu piedzīt, un tā dabūta atlīdzināšanas maksa tiek starp visiem biedrības locekļiem vienlīdzīgās daļās dalīta.

§ 5.

Ja kāds no biedrības locekļiem negribētu savu pienākumu palīdzību istenā laikā, tad kad tā no citiem biedriem tiek izdarīta, izpildīt, tad biedrības priekšniekiem tāds bez kavēšanās, ja citādi nevar, caur pagasttiesu uz izpildīšanu jāpiespiež, un ja viņš vēl to tūdaļ negrib klausīt un laiku kavē un vilcina, tad, lai caur tādu vakēšanu skādes neceltos, ieceltiem priekšniekiem ir tā vaļa uz tā vainīgā rēķina vienlīdzīgi kopā viņa darīšanas likt izpildīt, un tam vainīgam vēl it sevišķi visādas skādes, kas caur viņa neizpildīšanu celtos, jāatlīdzina.

§ 6.

Tās caur ugunsgrēkiem postītas ēkas vajaga tik drīz, kā vien var būt, uzbūvēt jaunas, bet ja vienā gadā vairāk kā trīs ēkas nodegtu, tad tomēr ne vairāk kā trīs ēkas tās vasaras un rudens laikā nevar pagērēt uzbūvēt, bet tās citas tiek būvētas tai nākošā pavasarā. Tā ēku būvēšana notiek pēc kārtas, proti, tā pirmā ēka tiek būvēta tā, kuŗa papriekš ugunsgrēkā nogājusi, bet vaajdzīgos laikos riju būvēšana iet cita ēku būvēšanām priekšā.

§ 7.

Tās ugunsgrēkā nogājušās ēkas, kas katram biedrības locekļam ar biedrības palīdzību tiks būvētas, ir šās:
 viens ērberģis,
 viena rija un piederība,
 viena kūts un
 viena klēts.

Rija ar dzīvojamu kambari netiek kopā būvēta, bet dzīvojama kambara vietā, kā jau pieminēts, viens ērberģis.

§ 8.

Katris šās notaisīšanas loceklis, kad viņam tā apzīmēta ēka caur uguni tikt nopostīta, dabū no tiem šai notaisīšanā parakstījušiem, ar pievešanu:

Priekš vienas rijas un piederības:

73 balkus 4 asi 2 pēdas garus 8—9 colles resnus

36 " 5 " 2 " " 8—9 " "

2 " 4 " 2 " " 12 " "

4 " 5 " 2 " " 12 " "

64 " 4 " 2 " " 6—7 " "

1000 ķieģeļu

720 pōdu salmu

180 kārtis

100 kāju dienas.

Priekš viena ērberģa:

180 balkus 4 asi 2 pēdas garus 8—9 colles resnus

8 " 4 " 2 " " 11—12 " "

3000 ķieģeļus

640 pōdu salmu

108 kārtis

100 kāju dienas.

Priekš vienas kūts:

82 balkus 4 asi 2 pēdas garus 8—9 colles resnus

13 " 5 " 2 " " 8—9 " "

100 " 4 " 2 " " 6—7 " "

211 kāršu

720 podu salmu

75 kāju dienas.

Priekš vienas klēts:

97 balkus 4 asi 2 pēdas garus 8—9 colles resnus

16 spāres 4 „ 2 „ „ „ 6—7 „ „

72 kārtis

360 podu salmu

50 kāju dienas.

§ 9.

No visiem biedrības locekļiem tiek no viņu vidus pēc vairāk stimēm trīs par šās biedrības priekšniekiem izvēlēti, kuriem uz to jālūko, ka šās nosacīšanas riktīgi tiek izpildītas. Tiem arī, ja biedrības locekļi to pagēr, tā balķu un ķieģeļu uzpirķšana jāizdara, par kuŗām izdariķanām un laika kavēķanām tie dabū no tiem, kas ņo darbu pagēr, par katru kāju dienu 50 kap. un par katru zirģu dienu 1 rbl. s. atlīdzināt.

§ 10.

Ja kāds no biedrības priekķniekiem dabū zināt, ka kāds no biedrības locekļiem ar uģuni bezprātīgi savā mājā dzīvo, jeb tur sliķtas krānsis un sliķtus skurķteņus u. t. pr., tad viņam tūliņ par to tam jāsaka, lai uz priekķšū vairs uz tādu vīzi nedzīvo, bet ja tas priekķnieku vēlēķanu neklausa, tad ja nelaime celķtos, tas nekādu palīdzību no ķās biedrības puses var dabūt.

§ 11.

No tam tagadēģam katram biedrības locekļam būdamām un ar ķās notaisķķanas palīdzību būvēģamām ēķām kā pie viena ērberģģa, pie vienas riķas, pie vienas piedarbas, pie vienas kuķķs un pie vienas klēķs priekķnieki uzliķķs uz sienu jeb stenderi vienu zīmi un ķās ēķas būs tās, kuŗas, ja tās uģunsgrēķģa noietu, ar pieminētu palīdzību tiks būvēķas jaunas.

§ 12.

Tūdal pēc notikuķģa uģunsgrēķģa, priekķniekiem visiem trim kopā jāizmeklē, caur ko un kādu vainu tas uģunsgrēķģs cēlies. Iecelķti priekķnieki visu it labi izmeklēģģūķi nosprieģģ, vai pie ta uģuns grēķģa notikuķģas skādes palīdzība ir jādabū jeb nē; bet ja priekķnieki paķi nebūķo vienos prāķos, jeb tas, kam tā nelaime notikuķģi, ar to priekķnieku spriedumu nebūķo mierā, tad pagasta tiesai tas jāizmeklē un jāizķķķir, vai palīdzība jādod jeb ne, un ja vēl viens jeb otris ar pagasta tiesas spriedumu nebūķo mierā, tad ķeizeriska Draudķes Tiesa sprieģģ, kur tad lai caur

tālu procešu vešanu laiks netiktu kavēts, un caur to jo lielākas skādes neceltos, abām pusēm ar Draudzes Tiesas spriedumu jāpaliek mierā, un nav brīv vairs tālāki sūdzēt.

§ 13.

Ja uz priekšu šai valstī vēl kādi ēku gruntnieki atrastos, tad tiem, ja tie visas šās notaisīšanas pēc tā mēros kādas ēkas tie grib šinī biedrībā iedot, gribētu pildīt, nevar liegt pie šās notaisīšanas piedoties. Kur tad tās iekš § 8 pieminētas palīdzības tā uz katra krit caur pagastu valdīšanu jāaprēķina, un aprēķināšanas raksts biedrības priekšniekiem dēļ zināšanas pie viņa darīšanām jānodod.

§ 14.

Ja kāds no šās notaisīšanas locekļiem savu māju gribētu pie vienas lielas uguns biedrības apdrošināšanas vai pie Salamander, vai arī pie Vidzemes biedrības, tad arī mēs gribam to pašu palīdzību dot, kas šinī notaisīšanā nosacīta.

§ 15.

Ja viens no šās notaisīšanas locekļiem gribētu savu no šās notaisīšanas būvējamu ēku izdot vienam meistemam, kas ar saviem cilvēkiem strādā, tad, ja ta ēka tai starpā no Jurgiem līdz Miķeļiem jābūvē, dabū par katru no šās palīdzības solītu kāju dienu 50 kop. s., turpreti, ja tā ēka tai starpā no Miķeļiem līdz Jurgiem būvējama, dabū par katru kāju dienu 30 kop. s.,

§ 16.

Ja viens no tiem biedriem, kas šinī notaisīšanā parakstījušies, kas palīdzību no šās notaisīšanas locekļiem dabūjis, gribētu no tās biedrības atstāties, tad viņam nav pašauts no šās notaisīšanas atstāties, kamēr vēl $\frac{2}{3}$ no šās notaisīšanas biedriem pastāv, turpreti, ja viens biedris, kas palīdzību nav dabūjis no šās notaisīšanas locekļiem, gribētu iz tās biedrības izstāties, ir viņam tā uzlaušana dota, 6 mēnešu laikā agrāk tai biedrībai zināmu darīt, tas ir tai 1. novembrī, ka viņš tanī biedrības loceklis uz priekšu negrib palikt.

§ 17.

Ka mēs šo notaisīšanu pēc visas apdomāšanas vienprātīgi kopā esam notaisījuši, un gribam to izpildīt un ar to mierā būt, ko šī notaisīšana nosaka, to apliecinājam ar saviem apakšā rakstītiem vārdiem.

Ērgemes pagasta namā, tai 22. April 1876.

(Seko paraksti)

Bez pieminētām 3 biedrībām darbojušās vēl citas.

Viena no vecākajām šī posma biedrībām ir Dzelzavas biedrība, kuŗa savu sākumu skaita no 1859. gada: 1934. gada 5. augustā tā svinējusi 75 gadu pastāvēšanas svētkus (skat. Kooper. apdrošin. 8/1934, 61. lp.).

Iespējams, ka vecāka par Dzelzavas biedrību ir Vecpiebalgas biedrība, kauču tieši tās sākuma gads nav noteikti zināms. Kaudzītes Reinis Balsī 57, 58/1880 par šo biedrību starp citu saka, ka tā pastāvot jau labu laiku. „Iesākumā atlīdzināšanas deva tikai materiālā, būvkokus un juntu salmus. Vēlāki (priekš kādiem 20 gadiem) biedrojās uz to, dot arī kādu daļu atlīdzības naudā. Un nu beidzot priekš 5 gadiem, kad pagasta saimniekiem nāca zināms, ka būs savas mājas par dzimtu jāiepērk, tad visi vienprātīgi vienojās uz to, ka līdzšinīgo apdrošināšanas darbu vajaga paplašināt, tā ka atlīdzināšanu dabū ikkatrs biedrības loceklis gluži pilnīgi.“

No šī citāta izriet, ka Vecpiebalgas biedrība varētu būt bijusi jau dažus gadus pirms 1860. gada.

Pēc savāktām laikrakstu ziņām savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības varētu būt pastāvējušas vēl šādās vietās:

Nurmižos (1860. g.).

Balsī 48/1926 par to lasām tā: „Vildogas (Nurmižu) pagasta savstarpējā ugunsapdrošināšanas biedrība pie-skaitāma pie vecākām biedrībām, jo iesākusi darboties jau 1860. gadā.“

Allažos (1865. g.).

Mājas Viesis 48/1865 raksta, ka zemnieki priekš muižas nodegušajām rijām pieveduši balķus un devuši salmus. „Uz to muižnieks 10. novembrī 1865. g. iešķiņķoja valstij 200 rbļ. sudr. par pirmo kapitālu priekš ugunsbiedrības (ko valstī grib ietaisīt)“.

Tālāk korespondents izteic vēlēšanos, „lai visi gribētu pie tās jaunās no lielkunga dibinātās ugunsbiedrības savienoties“.

Rencēnos (ap 1868. g.).

Balss 26/1880 raksta, ka rencēnieši mājas iepirkuši priekš 12 gadiem, tā tad ap 1868. g. „Pastāv savstarpīga ugunsbiedrība, kas līdz ar iepirkšanu tika dibināta. Katrs biedrs, arī līdz muižas mājas, liela māja jeb maza, kalpo pie nodegušas rijas un kambara 7½ zirga dienu, 6 kāju dienu un dod 1 rbļ. naudas un 22½ poda gaŗo salmu, tā kā uz vienu vecu ēku iznāk līdz 900 rbļ. naudā rēķinot. Ne-

tiek arī prasīts, no kam māja degusi, vai caur tīšu vai netīšu vainu, bet līdz nodeg, vajag tik dienas kalpot, kuŗas tad dabūtāji pie ēkām nevarēdami izbrūķēt, izandelē par naudu šim un tam.“

No šīs korespondences vērojams zināms nemiers ar to, ka biedrība neizved ēku taksāciju un ugunszaudējumu novērtējumu, kā arī ar to, ka biedrība neizmeklē ugunsgrēku cēloņus.

Ķieģeļos (1872. g.).

Ka biedrība varētu būt dibināta 1872. gadā, secināms no tā fakta, ka 1932. gadā Ķieģeļu savst. ugunapdroš. b-ba atzīmējusi 60 gadu pastāvēšanas svētkus (skat. Kooper. apdrošin. 8/1932).

Terneajā (ap 1874. g.).

Balt. Vēstn. 19/1874 raksta: „Ternejiešu saimnieki ir pie vierrpātības nākuši — iegrunājuši ugunsbiedrību savā starpā.“

To pašu lasām arī Mājas Viesī 19/1874.

Liepupē (1875. g.).

Balt. Vēstn. 50/1882 raksta: „Jau 11. janvārī 1975. g. šejienes saimnieki pie pagasta valdes nosprieda un parakstijās, ka pēc savas vērtības cits citiem palīdzēšot pie ēku celšanas, ja kāda aizietu ar uguni. Tai pašā gadā arī dzimtkungs iesniedza pagasta valdei priekš līdzīgas biedrības īsus statūtus vācu un latvju valodā. Bet kad šie statūti noteica, ka visas ēku būves jāizdara pēc muižas valdes uzdota plāna, tad saimnieki 1. decembrī 1875. gadā nosprieda palikt pie sava paša dibinājuma.“

Beberbeķos (1875. g.).

Mājas Viesis 20/1887 raksta: „1875. g. ir mums viena savstarpīga ugunspadrošināšanas biedrība dibināta no iesākuma ar kādiem 19 biedriem.“

Duntē (1875. g.).

1835. gada 14. jūlijā nosvinējusi 60 gadu pastāvēšanas svētkus (sk. Kooper. apdrošināšana 6/1935).

Krapē (1877. g.).

Mājas Viesis 3/1881 raksta: „Krapē ir savstarpīga ugunspadrošināšanas biedrība, kuŗai jau kapitāls kādus pāri tūkstošu rubļu liels.“

Balss 33/1882: „Krapē, Kokneses draudzē, priekš 5 gadiem dibināta ugunspadrošināšanas biedrība, bet vēl nav gadāts par apstiprināšanu.“

Balss 7/1873: „Krapes (Rīgas apr.) pagasta saimnieki ir 1877. gadā ar valdības atļauju nodibinājuši savstarpīgu ugunsapdrošināšanas biedrību, kurā jau tagad atronas skaidra kapitāla vairāk par 10.000 rbl.“

Jaunbrenģuļos, Cempjos un Jaunvālē (1877. g.).

Jānis Austriņš savā „Laiku grāmatā*“) priekš Jaunbrenģuļ, Cempu un Jaun Vāles pagastiem“ 1877. gadā raksta: „August mēnesī šo treju pagastu saimnieki dibināja savstarpīgu ugunsbiedrību; — tas ir: ja kādam biedram bez viņa paša tīšas vainas, kāda no tām biedrībā uzņemtām ēkām nodegtu, tad citi biedri tam dod noliktu daļu naudas, garos salmus, zirgu un kāju dienas. Apdrošināšanā tapa uzņemtas tik tās saimniecībā visvajadzīgākās ēkas, kā: istaba (ērbekis), rija, 2 kūtis, 2 klētis. Arī pats dzimtlielskungs ar tām muižas mājām šai biedrībā iegāja, tik vienīgi Stanže un Židau gruntnieki atstājās un ar savām ēkām Tērpatas ugunsbiedrībā iestājās. Šai savstarpīgai ugunsbiedrībai (zināms Jaun Brenģuļiem un Cempu Jaun Vālei, sevišķi katrai) ir plaši likumi un nosacījumi, ko te sarakstīt nevaru. — Šai pirmā gadā, gods Dievam, nekādas ēkas nenodega un tādēļ biedrībai nebij nekādas gaitas nei maksāšanas.“

S i g u l d ā.

Balss 64/1880 (arī B. V. 239/1880) raksta tā: „Sigulda. Pastāv jau vairāk gadus savstarpīga palīdzības biedrība pret uguni materiāla ziņā. Kad vienam nodeg kāda ēka, tad tiek vajadzīgais materiāls no citiem pievests, jumta salmi doti un arī trešā daļa no visas sadegušās barības. Tagad pēc dažu nāburgu pagastu priekšzīmes ir dibināta „savstarpīga ugunsapdrošināšanas biedrība arī naudā. (Prātīgāki būtu, kad grieztos pie Vecpiebalgas un tad gādātu par apstiprināšanu).“

P ā l ē.

Kooperāt. apdrošināš. 1/1934 raksta tā: „Pāles savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrība pieder pie vecākām kooperatīvām sabiedrībām Ziemeļvidzemē. Tā sākusī darboties jau labi sen pirms pagājušā gadsimteņa astoņdesmitajiem gadiem. Toreiz oficiālu statūtu gan vēl nebija, bet tas nebūt nav atturējis vecos pāleniešus no savstarpējas atbildības uzņemšanās līguma ceļā.“

*) Skat. Jānis Austriņš „Laika grāmata...“, 1928, 45. lp.; arī Burt-niekā 3/1928, 251. lp.

Ērgļos.

B. Vēstn. 29/1878 atzīmēts, ka Ērgļos esot savstarp. ugunsapdroš. biedrība, bet muižnieks tai liekot šķēršļus ceļā. Par to raksta Stērstu Andrējs. Viņš saka tā: „Tā Ērgļos to no uzraugu tiesas apstiprinātu ugunsbiedrību muižas īpašnieks tagad grib iznīcināt zem tā ērmota iemesla, ka tādai biedrībai nevarot uzticēties . . .“

No visa teiktā varam secināt, ka jau pirms 1880. gada, kad apstiprinātas pirmās savst. ugunsapdrošināšanas biedrības, pastāvējušas vairākas liguma biedrības, pie kam dažas no tām bijušas labi noorganizētas, bet Tolkas biedrībā bijusi pat naudas saimniecība.

Pirmās iekšlietu ministra apstiprinātās savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības.

Vecpiebaldzēni ar Kaudzītes Reini priekšgalā ir pirmie, kam izdodas panākt iekšlietu ministrijā savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības statūtu apstiprināšanu. Tas notiek 1880. gada 29. maijā, kad iekšlietu ministra biedrs senātors M. Martinovs parakstījis „Nosacījumus Vecpiebalgas savstarpīgai palīdzības biedrībai pie ugunsgrēku gadījumiem.“

Ar to tiek ievadīta sistematiska ugunsapdrošināšanas kooperācijas kustība, kurā ieraujas jo plašas latviešu zemnieku aprindas un kuŗa uzskatāma par vienu no spilgtākajām sabiedriskajām parādībām tautiskās atmodas laikmetā. Ka tas tā, to pierāda lielais apstiprināto biedrību skaits: līdz 1892. gada beigām, tā tad 13 gados, apstiprinātas pa Vidzemi un Kurzemi (ieskaitot arī Zemgali) ne mazāk kā 247 savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības (apstiprināto b-bu sarakstu skat. tālāk).

Kaudzītes Matīss Vecpiebalgas biedrības statūtu apstiprināšanas fakta sabiedrisko nozīmi vērtē ļoti augstu. Viņš saka: *)

„Drīz pēc apstiprinājuma dabūšanas iesāka nākt pieprasījumi no Vidzemes un Kurzemes pēc statūtu norakstiem, kad šis panākums caur laikrakstiem bij ticis zināms.

*) Skat. Latvijas novadi. I. Vecpiebalga. Sarakstījis Kaudzītes Matīss. Rīgā. Valsts papīru spiestuves izdev., bez gada apzīmējuma, 92. lp.

Nekas cits līdz tam un pat līdz tagadējam laikam nebij un nav tautā uzņemts ar tādu vispārīgu vienprātību, kā šie statūti, kas dod liecību, cik lielai viskopīgai vajadzībai ar viņiem ir dotvērti vaļā vārti.“

Vecpiebalgas biedrības tuvākie apstiprināšanas apstākļi ir šādi.*) Kā mums jau zināms, faktiski tā darbojusies jau labi sen pirms apstiprināšanas (skat. 50. lp.). Doma par biedrības apstiprināšanu radusies ap 1875. gadu, kad nācis zināms, ka „mājas būs par dzimtu jāiepērk, un ka tad pēc šejienes likuma**) visiem gruntniekiem vajaga savas ēkas likt apdrošināt kādā no valdības apstiprinātā ug. apdrošināš. b-bā“. Tad ievēlējuši komisiju („īpašus vīrus“), kurai kopā ar pagasta valdi uzdevuši sastādīt statūtus un tos iesniegt valdībai. Faktiski statūtus sastādījis Kaudzītes Reinis, bet Stērstu Andrējs, toreizējais tieslietu students, viņam palīdzējis tos sakārtot pa nodaļām, kā arī pārtulkojis tos krieviski. Pirms iesniegšanas valdībai statūti nākuši Vecpiebalgas pagasta vietnieku pulka apspriešanā (arī Kaudzītes Reinis bijis vietnieku pulka loceklis). Vietnieku pulks tos vienbalsīgi pieņēmis un nosūtījis ar gubernatora starpniecību iekšlietu ministrijas apstiprināšanai.

Kaudzītes Matiss liecina, ka statūti apstiprināti bez kavēkļiem, turpretī Kaudzītes Reinis (R. Vidzemnieks) saka, ka apstiprināšana vilkusies labi ilgi. Par pareizu jāuzskata K. Reiņa sniegtā informācija. Tas tādēļ, ka viņš par to raksta 1880. gadā, tā tad statūtu apstiprināšanas gadā, turpretī K. Matiss šo ziņu sniedz kā senas atmiņas ap 1925. gadu (darbs „Vecpiebalga“ publicēts 1926. gadā).

Pēc Kaudzītes Reiņa dotām ziņām statūti iesniegti iekšlietu ministrijai ap 1877. gadu (Balsī 48/1881: „... iesniedza priekš kādiem 4 gadiem...“). Pēc tam iekšlietu ministrija vairāk reizes pieprasījusi paskaidrojumus, sūtījusi statūtus atpakaļ izlabošanai, kā arī pati izdarījusi labojumus (skat. turpat).

Iekšlietu ministrija vispirms pieprasījusi, kādēļ vecpiebaldzēni neliekot savas ēkas apdrošināt jau pastāvo-

*) Skat.: 1) Balsī 57, 58/1880 un 84/1881 R. Vidzemnieka rakstus. 2) Latv. novadi. I. Vecpiebalga, Kaudzītes Matiss, 92. lp. 3) B. kal. 1886. gadam Fr. V. raksts „Lauku savst. ug. apdr. b-bas“.

**) 25/VI 1867 visaugstāki apst. noteikumi, pat. 74/1868 (sk. 27 lp.)

šajās ugunsapdrošināšanas biedrībās. Uz to dotās atbildes saturs bijis šāds. Pirmkārt tādēļ, ka apdrošināšana pašu biedrībā iznākot daudz lētāk. Otrkārt tādēļ, ka pilsetu biedrības zaudējumus atlīdzinot tikai naudā, bet tas lauku iedzīvotājus nevarot apmierināt. Daudziem būvkoku meži esot līdz 20 verstis tālu. Ja ar ratiem būvmateriāli jāpieved, tad tas ne ar kādu naudu neesot izdarāms tāluma un sliktu meža ceļu dēļ, kādēļ cietušais spiests kādu laiku palikt bez ēkām. Turpretī savstarpējā ugunsapdrošināšanas biedrībā vajadzīgie būvkoki un jumtu materiāls tiekot pievests vienā dienā, un ēkas varot bez kavēšanas iesākt celt.

Pēc tam nācis pieprasījums par to, kā līdz šim vestas biedrības darīšanas. Uz to par atbildi iesūtīti biedrības rēķini par pēdējiem 7 gadiem. No rēķiniem bijis redzams, ka apdrošināto ēku vērtība bijusi 727.753 rbl. 50 k., bet pa visiem 7 gadiem uguns zaudējumu bijis par 4159 rbl. „Ar šām izskaidrošanām un pierādīšanām pietika, un iekšlietu ministrija iesniegto statūtu projektu apstiprināja š. g. 29. maijā,“ saka Kaudzītes Reinis Balsī 57/1880.

Tikko teiktais liecina par vecpiebaldzēnu lielo izturību un neatlaidību sabiedriskajā darbā, kas vedams sakarā, pirmkārt, ar to, ka Vecpiebalga ir viens no izcilākiem vispāri kultūras un atsevišķi sabiedriskās kultūras lauku centriem, un, otrkārt, ar to, ka Vecpiebalgā bija arī vīri, kas gribēja un mācēja uzņemties sabiedriskā darba vadību, kā, piemēram, Kaudzītes Reinis savstarpējas apdrošināšanas laukā.

Tai pašā 1880. gadā Vidzemei tiek apstiprinātas vēl 4 savst. ugunsapdrošināšanas b-bas: Mēdzulas-Gravas — 10. novembrī, Allažu — 2. decembrī un Vietalvas — 30. decembrī.

Sakarā ar Velķu b-bas apstiprināšanu Balss 1/1881 raksta: „Velķu muižas savst. ug. apdroš. b-bas statūti 1880. gada 10. nov. no iekšlietu ministrijas apstiprināti. Caur šīs b-bas statūtu apstiprināšanu ir redzams, ka augstā valdība neliedz arī mazākos pagastos savst. ug. apdrošināšanas b-bas dibināt. Tā Velķu muižas b-ba tad jau trešā! Cerams, ka caur cien. R. Vidzemnieka (Kaudzītes Reiņa — autors) krietno paskubināšanu drīz vien par 4-tās un 5-tās b-bas apstiprināšanu būs avīzēs lasāms.“

No šīs korespondences redzam, ka jau pašā sākumā Kaudzītes Reinis tiek izcelts kā savstarpējas apdrošināšanas lietas veicinātājs un vadītājs.

Arī par allažnieku nodomiem un panākumiem savst. ugunsapdrošināšanas b-bas dibināšanas lietā laikraksti sniedz mazliet plašākas ziņas, nekā tas parasti tiek darīts vēlāk, kad pa lielākai daļai tiek tikai konstatēts kailais apstiprināšanas fakts.

Balss 1/1878 ziņo, ka „saimnieki nodomājuši dibināt savā starpā ugunsapdrošināšanas biedrību. Likumi priekš tās jau sastādīti no advokāta Vēbera un tikšot drīzumā caur Vidzemes gubernātoru iekšlietu ministrijai priekš apstiprināšanas nodoti.“

Šis ziņojums pārdrūkāts arī Balt. Zemkopī 41/1878.

No tā var secināt, ka ne tikai Vecpiebalgā strādājuši pie savst. ug. apdroš. b-bu statūtiem un domājuši par to apstiprināšanu.

Allažniekiem tomēr tieši šis nodoms nav izdevies un viņi bijuši spiesti iet pa vecpiebaldzēnu ievadīto ceļu. Tas redzams no ziņojuma Baltijas Zemkopī 46/1880. Tur lasām: „Allažu pagasta saimnieki, uzmudivināti no Vecpiebalgas labas priekšzīmes, nosprieduši savā starpā dibināt ug. apdroš. b-bu. Statūti (likums) sastādīti pēc Vecpiebalgas savst. ug. apdroš. b-bas*) un tos līdz ar lūgšanas rakstu, kuŗā izskaidrots, cik ļoti Allažu pagastam tādas b-bas vajag, iesnieguši augstai valdībai dēļ apstiprināšanas. Būtu īsti jāvēlas, lai šīs priekšzīmes iekustinātu ir citus pagastus, un nevien pa Vidzemi, bet tāpat Kurzemē, kur šimbrīžam vēl nevienas tādas b-bas nevaid. Nu ir arī pats labais laiks, kur pašiem jāķeras ir pie nopietnākiem darbiem . . .“

To pašu ziņojumu atrodam arī Balsī 67/1880.

Balss 73/1880 (17/XII) ziņo: „Allažu savst. ug. apdroš. b-bu apstiprinājis iekšlietu ministrs. Pēc Vecpiebalgas ug. apdroš. b-bas Allažu b-ba ir otra tāda apstiprināta b-ba Vidzemē. Lai tā atrastu daudz pakalniecību.“

Ziņojumā ieviesusies kļūda: Allažu b-ba nav vis otrā, bet gan ceturtā pēc apstiprināšanas datuma.

Nākošais 1881. gads apstiprināto savst. ugunsapdrošināšanas biedrību skaita ziņā ir rekorda gads, jo tanī apstiprinātas veselas 49 biedrības. Šādu skaitu nevar uzrādīt neviens cits gads līdz pat tautiskās atmodas laikmeta beigām.

Tikko teiktais zīmējas uz Vidzemi. Kurzemē pirmās apstiprinātās savst. ugunsapdrošināšanas biedrības rodas

*) Tajos tomēr izdarīti dažī grozījumi.

1881. gadā. Tās ir: 1) Pūres — apstiprināta 30. jūlijā, 2) Vircavas — 18. augustā, 3) Plepju — 27. oktobrī, 4) Kalnciema — 3. novembrī.

Par šo biedrību nodibināšanas un apstiprināšanas gaitu trūkst tuvāku ziņu — laikraksti aprobežojas gan drīz tikai ar apstiprināšanas fakta atzīmēšanu. Tas, šķiet, izskaidrojams tā, ka Kurzemē dibinātās biedrības ir Vidzemes labi ievadītā darba turpinājums, kādēļ tieši statūtu apstiprināšana, ja tikai bija ievērotas ministrijas jau zināmās prasības, neradīja vairs nekādas lielas grūtības un līdz ar to nedeva vielas ziņojumiem laikrakstos. Tikai par Plepju biedrību atrodam Balt. Vēstnesī 295/1881 garāku korespondenci. Tur lasām: „Plepju muiža. Laikraksti ir gan jau it bieži nesuši ziņas par savst. ug. apdrošināšanas b-bu celšanos un apstiprināšanu Vidzemes pagastos, bet Kurzemē vēl līdz šim likās trūkstot vajadzīgās atziņas jeb centības pēc šīm derīgām ietaisēm. Tagad ar prieku varu ziņot, ka nu arī vienā Kurzemes pagastā sperts šai lietā pirmais solis. Kroņa Plepju pagastam izdevās pēc dažiem kavēkliem pie sevīm tādu biedrību dibināt un no valdības apstiprināšanu dabūt, tā ka decembrī jau varēja pirmo b-bas pilno sapulci noturēt. Šai sapulcē tika īpaši — ievērojot priecīgo gadījumu, ka pagastam laimējies pirmajam Kurzemē izdarīt tādas patstāvīgas b-bas celšanu — izsacīta dzīļa pateicība zemes tēvam un vispārīga vēlēšanās, ka viņu b-bai nebūtu ilgam jāpaliek vienīgai Kurzemes pagastu pretuguns b-bai, bet ka drīzumā atrastu daudz pakalnācēju. — Būtu arī tiešām jāpriecājas, ka šī vēlēšanās piepildītos, kad Kurzemē, tāpat kā tagad Vidzemē, tiktu pilnīgāki atzīta šādu derīgu un naudu aiztaupīdamu b-bu vajadzība. Tādas b-bas būtu, tāpat kā zemkopības, labākā liecība no mūsu pagastu taupīgā, saprātīgi saimniekodamā prāta, kā arī no viņu patstāvīgas spējības.“

Korespondence jēlabo tādā ziņā, ka Plepju biedrību nevar uzskatīt par pirmo Kurzemes zemnieku savst. ugunsapdrošināšanas biedrību, jo pirms viņas bijušas apstiprinātas Pūres un Vircavas biedrības, kā tas jau agrāk atzīmēts.

Par Kalnciema biedrību mums izdevies atrast tikai sludinājumu Latviešu Avīzēs 6/1882. Tas ir šāds:

„Kalnciema ugunsapdrošināšanas b-bas ģenerālsapulce sestdien, 13. februārī 1882. g. pulksten 12-os pusdienā Pučās. Dienas kārtībā: a) Priekšniecības celšana;

b) b-bas gada maksas apspriešana; c) apspriešana, vai par notikušu ugunsskādi nauda maksājama jeb būvmateriāls dodams; d) dažas sīkākas b-bas darišanas, un e) biedru uzņemšana.

Dibinātāju vārdā: Neumanis.“

Loti interesants šis pirmās ģenerālsapulces protokols.

Protokols Nr. 1.

Noticis Kalnaciema savstarpīgas ugunsapdrošināšanas biedrības ģenerālsapulce Pučās tai 13. februār 1882. Klāt bij šādi biedrības locekļi: J. Neumanis Puče, L. Poga, C. Kukain Peka (tālāk seko vēl 27 sapulces dalībnieku vārdi — autors).

Ģenerālsapulce tapa atklāta pulksten 12 pusdienā. Caur aklamāciju izvēlēts tās dienas prezidents J. Neumanis uzaicināja tās dienas sapulcējušos biedrus mūžam neaizmirstamiem Krievijas ķeizariem Aleksandram I., II. un III. par viņu bezgalīgu rūpēšanos caur pacelšanos pagodināšanu parādīt.

Sapulce ar aizgrābtu sirdi un līdzjūstu mīlestību no saviem krēsliem paceldamies tos pagodināja.

Sākās dienas kārtība.

I. Tapa nolasītas statūtes.

II. Caur aklamācijām tapa izvēlēti: a) par prezidenti J. Neumani Puče (tālāk seko citas amata personas: prezidenta vietnieks, rentmeisters, rakstu vedējs un 2 piesēdētāji — autors).

III. Priekšnieks Neumanis lika priekšā, lai taptu nospriests, ka iestāšanās maksa būtu tik $\frac{1}{4}\%$ no apdrošinātu ēku vērtības biedrības kasē iemaksājama. Ar visām balsīm tapa šis priekšlikums pieņemts. Nolemts: ka noticis sarakstīt.

V. Ģenerālsapulce nosprieda ar visām balsīm, ka tas pēc § 4. dodamais materiāls ir nevis in natura, bet pēc § 6. piezīmējuma nodegušajam naudā samaksājams. Nolemts: ka noticis sarakstīt.

VI. Pie ēku aptaksierēšanas un t. pr. tapa ievēlēti par piesēdētāju palīgiem: Balod (tālāk seko vēl 5 personu vārdi — autors).

Krievijas ķeizaru godināšanu var uzskatīt kā prieka izpausmi par to, ka radusies iespēja tikt pašiem pie savas biedrības un pašiem kārtot savas privātsaimniecības lietas.

Kalnciema biedrības kases grāmata rāda, ka biedrības nodibināšana bijusi saistīta ar stipri prāviem izdevumiem.

Izdevumi ir šādi:

5/I	1882	Kvīte Nr. 1. Advokāt Vēber kung. par statūtu sarakstīšanu	Rbļ.	25.—
7/I	1882	Nr. 2. Goļubov kung. par statūtu tulkojumu	„	12.—
3/II	1882	Nr. 3. Peize k. par dažādiem apgādājumiem priekš statūta	„	12.—
10/II	1882	Nr. 4. Dobeles pilstiesā kancelejas maksa	„	9.60
Februārī	1882	Nr. 5. Par biedrības zēģeļiem	„	15.—
		Nr. 6. Par 5 stempelmarki uz statūta uz Pēterburgu sūtot	„	3.—
15/III	1882	Nr. 7. Baara k. par statūtu tulkojumu latviešu valodā . . .	„	12.—
6/II	1882	Nr. 9. Par sludinājumu Latviešu Avīzēs	„	1.60
18/XII	1882	Nr. 12. Par dažādiem drukas izdevumiem E. Zieslak k. . .	„	40.90
18/XII	1882	Nr. 13. Par izgādāšanu norakstu no statūta krievu valodā	„	4.—
18/XII	1882	Nr. 14. Eksekūcija <u>pilstiesā</u>	„	1.80
		Kopā	Rbļ.	136.90

Durās acīs, ka honorāri, pielietojot mūsu dienu mēr- auklu, stipri augsti. Vēberam statūtu „sarakstīšana“ ne- varēja prasīt daudz pūļu, jo statūti sastādīti pēc gataviem paraugiem — Vecpiebalgas un Allažu. Nesaprotami arī izdevumi par 2 tulkojumiem — Goļubovam un Baaram. Stipri aizdomīgs izdevums pret kvīti Nr. 3 — Peize k. par dažādiem apgādājumiem priekš statūta.

Viens tomēr ir skaidrs: kalnciemnieki nav žēlojuši līdzekļus, lai tikai tiktu pie savas biedrības. Tas viņiem arī izdevies.

Šīm pirmajām biedrībām sekoja citas, un Latvija, sevišķi Vidzeme, isā laikā pārklājās veselu savstarpēju ugunsapdrošināšanas biedrību tīklu, kā to rāda šo biedrību saraksts.

Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību saraksts to apstiprināšanas kārtībā

(zem katras biedrības nosaukuma atzīmēti avoti, no kuriem ņemtas ziņas par b-bas apstiprināšanu, nodibināšanu vai pastāvēšanu).

I. Vidzemē

	Statūtu apstiprināšanas laiks
Cēsu apriņķis	
1. Vecpiebalgas	29/V 1880
St. v. arch.; V. r. gr.; B. kal.; B. V. 26/1880; B. 47, 53/1880, 16, 25, 48/1881; M. V. 26/1880; B. Z. 26/1880	
2. Mēdzulas-Gravas	10/XI 1880
V. V. 263/1880; V. r. gr.	
3. Velķu	10/XI 1880
V. V. 266/1880; V. r. gr.; B. kal.; B. V. 5/1881; B. 1/1881; B. V. 94/1889	
4. Vietalvas	30/XII 1880
V. V. 8/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. 14/1881	
Rīgas apriņķis	
5. Allažu	2/XII 1880
V. V. 280/1880; st. v. arch.; B. kal.; B. Z. 46, 52/1880; M. V. 51/1880; B. V. 292/1880, 72/1881; B. 67, 73/1880, 14/1881	
Cēsu apriņķis	
6. Tolkas	22/I 1881
V. V. 54/1881; V. r. gr.; B. 8/1886	
7. Jaunpiebalgas	23/I 1881
V. V. 56/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V. 60/1881	
8. Ozolmuižas (Liezeres)	31/I 1881
V. V. 58/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V. 61/1881	
9. Liezeres	3/II 1881
V. V. 59/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V. 63/1881; B. 12/1881	
10. Vestienas	4/II 1881
V. V. 65/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V. 69/1881; B. 13/1881	

11. Gatartas 7/II 1881
V. V. 72/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
78/1881
12. Drabešu 10/II 1881
V. V. 77/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
82/1881, 117/1884
13. Meijermuižas (tag. Līvu pagastā) . . 19/II 1881
V. V. 82/1881; V. r. gr.; Atbalss kalen-
dārs 1891. gadam
14. Ļaudonas 21/III 1881
V. V. 84/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
89/1881; M. V. 17/1881
15. Lauteres (tag. Viesienas pagastā) . . 28/III 1881
V. V. 96/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
101/1881; B. 18/1881
16. Liepas 28/III 1881
V. V. 95/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
101/1881
17. Aizkujas (tag. Sarkanu pagastā) . . . 17/IV 1881
V. V. 106/1881; V. r. gr.; B. V.
114/1881; M. V. 21/1881
18. Lodes (Skujenes draudzē) 21/IV 1881
V. V. 108/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
115/1881; B. 21/1881
19. Mārsnēnu 7/V 1881
V. V. 112/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
118/1881
20. Lisas-Rozes (tag. Raunas pagastā) . 24/VII 1881
V. V. 193/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
202/1881; B. 36/1881
21. Vecdrustu 2/VIII 1881
V. V. 203/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
212/1881; M. V. 38/1881
Piezīme. K. A. 6/1931 ziņo, ka b-ba
nosvinējusi 50 g. jubileju
22. Auļukalna (tag. Drustu pagastā) . . . 4/VIII 1881
V. V. 204/1881; V. r. gr.; B. kal.; B.
8/1882
23. Bānužu (tag. Rāmuļu pagastā) . . . 4/VIII 1881
V. V. 204/1881; V. r. gr.; B. 45/1881
24. Veckalsnavas 7/VIII 1881
V. V. 209/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
218/1881

25. Mārcienas 12/VIII 1881
V. V. 211/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
221/1881; B. 46/1887
26. Nēķenes-Gustu-Dzērbenes māc. m. 9/IX 1881
V. V. 222/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
233/1881; B. 41/1881
27. Vējavas 18/X 1881
V. V. 241/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
254/1881; B. 49/1881; M. V. 50/1881
28. Viesienas 23/X 1881
V. V. 245/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
256/1881, 121/1887
29. Startu (tag. Mārsnēnu pagastā) 27/X 1881
V. V. 251/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
262/1881; B. 4/1883; D. L. 188/1887
- Valkas apriņķis
30. Kalnamuižas 5/II 1881
V. V. 67/1881; B. kal.; B. V. 72/1881;
B. 14/1881
31. Lejasciema 9/II 1881
V. V. 76/1881; V. r. gr.; B. kal.; B.
16/1881
32. Tiepeles (tag. Trikātes pagastā) 29/VII 1881
V. V. 194/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
203/1881; B. 36/1881
33. Ērgemes 30/VII 1881
V. V. 202/1881; V. r. gr.
34. Vijciema 9/VIII 1881
V. V. 210/1881; V. r. gr.; B. V. 221/1881
35. Golgovškas 9/IX 1881
V. V. 220/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
233/1881; B. 41/1881
36. Ēveles 12/IX 1881
V. V. 226/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
236/1881; M. V. 42/1881; B. 13/1882;
K. A. 1, 4/1932
37. Tirzas 13/IX 1881
V. V. 224/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
236/1881; M. V. 42/1881; B. 42/1883
38. Stāmerienas 30/IX 1881
V. V. 234/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
245/1881; B. 43/1881; M. V. 42/1881; B.
42/1883, 14/1884

39. Druvienas 5/X 1881
V. V. 236/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
247/1881; B. 33/1882
40. Mēru 31/X 1881
V. V. 254/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
267/1881
41. Mariņkalna-Ziemera 12/XI 1881
V. V. 273/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
286/1881
42. Apes 21/XI 1881
V. V. 282/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
295/1881; M. V. 52/1881
- Valmieras apriņķis
43. Duntē 7/II 1881
V. V. 72/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
78/1881, 50/1882; M. V. 27/1881
44. Kauguru 11/II 1881
V. V. 78/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
83/1881
45. Blomes (tag. Vitrupes pagastā) 25/III 1881
V. V. 90/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
95/1881, 50/1882
46. Dikļu 25/III 1881
V. V. 91/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
97/1881; B. 18/1881
47. Umurgas-Sāruma 18/IV 1881
V. V. 107/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
114/1881; M. V. 21/1881
48. Rozbeķu-Ruckas (tagad Cēsu apr.) 25/IV 1881
V. V. 110/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
116/1881; B. 21/1881
49. Ķieģeļu 26/V 1881
V. V. 120/1881; B. kal.; B. V. 127/1881
Piezīme. K. A. 8/1932 ziņo, ka b-ba
sākusi darboties 1872. g.
50. Podzemes (tag. Vaidavas pagastā) 4/VIII 1881
V. V. 208/1881; B. kal.; B. V.
218/1881
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 4/VIII 1885
51. Daibes (tag. Kūduma pag. Cēsu apr.) 18/VIII 1881
V. V. 213/1881; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
223/1881

- Rīgas apriņķis
52. Lauberes 9/IV 1881
V. V. 105/1881; V. r. gr.; B. 2/1891;
D. L. 8/1891
53. Mengeles 27/VIII 1881
V. V. 205/1881; V. r. gr.; B. V.
286/1881; B. 2/1891; D. L. 8/1891
54. Plāteres-Lakstenes 23/X 1881
V. V. 250/1881; V. r. gr.; B. V.
260/1881; B. 45/1881; B. 2/1891; D. L.
8/1891
- Cēsu apriņķis
55. Priekuļu 22/I 1882
V. V. 23/1882; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
25/1882; M. V. 6/1882; L. A. 6/1882
56. Gulberes 14/II 1882
V. V. 39/1882; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
44/1882; M. V. 9/1882
57. Launekalna 9/III 1882
V. V. 55/1882; V. r. gr.
58. Baižkalna 10/III 1882
V. V. 68/1882; V. r. gr.
59. Vietalvas-Odzienas 16/IV 1882
V. r. gr.; B. 47/1883; B. V. 269/1883,
115/1884, 266, 272/1891
60. Ežu (tag. Skujenes pag.) 3/V 1882
V. V. 102/1882; V. r. gr.
61. Veismaņu (tagad Vaives pag.) 11/V 1882
V. r. gr.; B. 30/1890. — K. A. 7/1932
raksta par b-bas 50 gadu jubilejas
svinēšanu.
Piezīme. V. V. 112/1882 ziņo, ka 11/V
1882 apstiprināta līdzīga nosaukuma
b-ba Igaunijā.
62. Cesvaines (tag. Madonas apr.) 12/X 1882
V. r. gr. — K. A. 4/1933 ziņo, ka b-ba
2/IV 1933 nosvinējusi 50 gadu jubileju.
- Rīgas apriņķis
63. Skultes 8/I 1882
V. V. 14/1882; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
16/1882

64. Jaunpils (tag. Zaubes pag.) 3/IV 1882
V. V. 86/1882; V. r. gr.; B. V. 95/1882;
M. V. 18/1882; B. 46/1891
65. Berzumuižas (tag. Zaubes pagastā) . . . 12/IV 1882
V. V. 88/1882; V. r. gr.; B. V. 96/1882
Valmieras apriņķis
66. Liepupes 25/I 1882
V. V. 29/1882; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
50/1882
Valkas apriņķis
67. Smiltenes 17/IV 1882
V. V. 92/1882; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
100/1882; M. V. 19/1882
Cēsu apriņķis
68. Katriņas (Ērgļu dr.) 15/I 1883
V. V. 18/1883; B. V. 19/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 15/I 1882,
kas nav pareizi.
69. Saikavas 6/II 1883
V. V. 39/1883; B. V. 41/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 6/II 1882,
kas nav pareizi.
70. Brantu (tag. Launekalnes pagastā) . . . 9/II 1883
V. V. 45/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 9/II 1882,
kas nav pareizi.
71. Ļaudonas-Odzienas (t. Madonas apr.) 14/II 1883
V. V. 51/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 14/II 1882,
kas nav pareizi.
72. Lubānas 16/II 1883
V. V. 52/1883; B. kal.; B. V. 58/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 16/II 1882,
kas nav pareizi.
73. Praulienas 24/IV 1883
V. V. 103/1883; B. V. 110/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 24/IV 1882,
kas nav pareizi.
74. Kārļu 3/V 1883
V. V. 115/1883; B. V. 120/1883; B.
22/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 3/V 1882,
kas nav pareizi.

75. Līderes (tag. Lubejas p. Madonas apr.) 21/VI 1883
V. V. 154/1883; B. V. 160/1883; B.
29/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 21/VI 1882,
kas nav pareizi.
76. Grotužu (tag. Veļķu pagastā) 28/VI 1883
V. V. 158/1883; B. V. 163/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 28/VI 1882,
kas nav pareizi.
77. Kārdzabas 21/X 1883
V. V. 242/1883; B. V. 256/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 21/X 1884,
kas nav pareizi.
Valkas apriņķis
78. Jaunlaicenes 7/II 1883
V. V. 44/1883; V. r. gr.; B. V. 46/1883
79. Vecbilskas-Bānužu-Pāpiņu-Raudas . . . 13/II 1883
V. V. 50/1883; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
55/1883
80. Plāņu 13/IV 1883
V. V. 92/1883; V. r. gr.; B. V. 99/1883;
M. V. 19/1883
Rīgas apriņķis
81. Krapes 25/IV 1883
V. V. 101/1883; B. V. 108/1883; B.
36/1883, 7/1886
82. Ikšķiles 14/V 1883
V. V. 122/1883; V. r. gr.; B. V. 115,
257/1883
Piezīme. K. A. 12/1934 ziņo, ka b-ba
9/XII 1934 svinējusi 50 g. jubileju.
Valmieras apriņķis
83. Lādes 20/II 1883
V. V. 53/1883; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
58/1883
84. Mujānu 10/V 1883
V. V. 113/1883; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
119/1883; K. A. 7/1933
85. Mazstraupes (tag. Cēsu apr.) 21/VII 1883
V. V. 172/1883
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 21/VII 1882,
kas nav pareizi.

Valmieras apriņķis

86. Mūrmiūžas 9/VII 1884
 V. V. 182/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 192/1884
87. Svejciema 23/VII 1884
 V. V. 189/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 199/1884
88. Pāles 9/VIII 1884
 V. V. 192/1884; V. r. gr.; D. L. 255/1888
89. Āsteres (tag. Pāles pagastā) 20/IX 1884
 V. V. 230/1884; V. r. gr.
90. Limbažu 25/IX 1884
 V. V. 233/1884; V. r. gr.

Valkas apriņķis

91. Trikātes 16/VII 1884
 V. V. 172/1884; B. kal.; B. V. 180/1884;
 B. 33/1884; K. A. 9/1934
92. Lipskalna (Trikātes dr.) 31/VIII 1884
 V. V. 207/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 220/1884; Tēv. 5/1884
93. Jaungulbenes 17/IX 1884
 V. V. 226/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 242/1884; M. V. 44/1884; Tēv. 9/1884;
 B. V. 233/1888
94. Lugažu 29/IX 1884
 V. V. 236/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 251/1884; M. V. 45/1884; Tēv. 11/1884;
 K. A. 10, 11/1934
95. Ozolu (pie Valkas) 6/X 1884
 V. V. 241/1884; B. V. 256/1884; M. V.
 46/1884; Tēv. 11/1884
96. Jaunbilskas 10/X 1884
 V. V. 244/1884; V. r. gr.; B. kal.; M.
 V.46/1884; Tēv. 11/1884

Rīgas apriņķis

97. Lēdmanes 7/VIII 1884
 V. V. 191/1884; V. r. gr.
98. Siguldas 3/IX 1884
 V. V. 209/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 221/1884; Tēv. 6/1884

99. Kastranes 4/IX 1884
V. V. 210/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
222/1884; Tēv. 6/1884
100. Krimuldas 17/IX 1884
V. V. 223/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
237/1884; Tēv. 8/1884
101. Lēdurgas 22/IX 1884
V. V. 231/1884; V. r. gr.; B. kal.; Tēv.
8/1884
Piezīme. K. A. 5/1931 ziņo, ka b-ba
sākusi darboties 1879. g.
102. Jaunķempu (Siguldas draudzē) 3/X 1884
V. V. 239/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
254/1884; M. V. 46/1884; Tēv. 11/1884
103. Lielvārdes 4/X 1884
V. V. 240/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
255/1884; M. V. 46/1884
104. Salas 11/X 1884
V. V. 246/1884; B. kal.; B. V. 261/1884;
M. V. 47/1884; Tēv. 11/1884
105. Lieljumpravas 14/X 1884
V. V. 247/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
262/1884; M. V. 47/1884; Tēv. 11/1884
106. Biriņu-Eikažu-Pēterupes 17/X 1884
V. V. 252/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
242, 267/1884; M. V. 49/1884; Tēv.
11/1884
- Cēsu apriņķis
107. Zelgovskas 6/IX 1884
V. V. 218/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
232/1884; B. 41/1884
108. Ogres (Ērgļu dr.) 11/IX 1884
V. V. 222/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
236/1884; Tēv. 8/1884
109. Sērmukšu 12/IX 1884
V. V. 224/ 1884; V. r. gr.; B. kal.; B.
42/1884; Tēv. 8/1884
110. Cēsu pilsmuižas 27/IX 1884
V. V. 234/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
249/1884; Tēv. 9/1884
111. Jurģu 9/X 1884
V. V. 242/1884; V. r. gr.; B. V. 242,
257/1884; M. V. 46/1884; Tēv. 11/1884

112. Grašu (tag. Madonas apr.) 15/X 1884
 V. V. 248/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 263/1884; M. V. 47/1884; D. L. 60/1889;
 K. A. 12/1934
113. Oļu-Apeltienas 16/X 1884
 V. V. 250/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 242, 264/1884; M. V. 47/1884; Tēv.
 11/1884
114. Kļavkalna (tag. Kosas pagastā) 19/X 1884
 V. V. 253/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 269/1884; M. V. 48/1884; Tēv. 14/1884
115. Dzelzavas (tag. Madonas apr.) 5/XII 1884
 V. V. 283/1884; V. r. gr.; B. V.
 301/1884; M. V. 1/1885; B. 1/1885;
 Tēv. 2/1885

Piezīme. K. A. 8/1934 raksta par b-bas
 75 g. jubilejas svinēšanu, tā tad tās
 pamati likti jau 1859. gadā.

116. Dzērbenes 11/XII 1884
 V. V. 285/1884; V. r. gr.; B. kal.; B. V.
 1/1885; M. V. 1/1885; Tēv. 2/1885;
 K. A. 9/1934

Rīgas apriņķis

117. Paltmales (tag. Līgatnes pag.) 20/I 1885
 V. V. 28/1885; V. r. gr.; B. V. 32/1885;
 B. 7/1885; M. V. 7, 12/1885; Tēv.
 7/1885
118. Aderkašu 28/II 1885
 V. V. 56/1885; V. r. gr.; B. V. 60/1885;
 B. 12/1885; M. V. 12/1885; D. L.
 8/1891; B. 2/1891
119. Ķeipenes 28/II 1885
 V. V. 58/1885; V. r. gr.; B. V. 62/1885;
 M. V. 12/1885; D. L. 36/1887, 8/1891;
 B. 2/1891
120. Pulkarnes (tag. Doles pag.) 8/III 1885
 V. V. 65/1885; V. r. gr.; M. V. 13/1885
121. Doles 27/III 1885
 V. V. 85/1885; V. r. gr.; B. V. 90/1885;
 M. V. 17/1885

122. Vatranes (tag. Kastranes pagastā) . . . 12/VI 1885
V. V. 145/1885; V. r. gr.; B. V. 152/1885; M. V. 28/1885; B. 28, 49/1885
123. Engelartas (tag. Krimuldas pagastā) 16/VIII 1885
V. V. 200/1885; V. r. gr.; B. V. 210/1885
124. Mālpils 31/VIII 1885
V. V. 202/1885; V. r. gr.; B. V. 212/1885
125. Kokneses 9/IX 1885
V. V. 212/1885; V. r. gr.; B. V. 224/1885; D. L. 260/1887
126. Nītaures 12/IX 1885
V. V. 213/1885; V. r. gr.; B. V. 224/1885
- Cēsu apriņķis
127. Spāres 24/I 1885
V. V. 31/1885; V. r. gr.; B. V. 35/1885;
M. V. 8, 12/1885; Tēv. 8/1885
128. Kusas 23/IX 1885
V. V. 218/1885; V. r. gr.; B. V. 230/1885
- Valmieras apriņķis
129. Burtnieku 25/I 1885
V. V. 33/1885; V. r. gr.; B. V. 37/1885;
M. V. 7, 12/1885; Tēv. 8/1885
130. Nabes 30/IV 1885
V. V. 112/1885; V. r. gr.; B. V. 118/1885; B. 23/1885
131. Viļķenes 30/IV 1885
V. V. 111/1885; V. r. gr.; B. V. 118/1885; B. 23/1885
132. Idus 10/VI 1885
V. V. 142/1885; V. r. gr.; B. V. 149/1885; B. 3. 28/1885; M. V. 28/1885
- Valkas apriņķis
133. Pedeles 21/IV 1885
V. V. 102/1885; V. r. gr.; B. V. 216/1886; M. V. 21/1885
134. Turnas muižas (tag. Ērgemes pagastā) 28/IV 1885
V. V. 104/1885; V. r. gr.
- Rīgas apriņķis
135. Pabažu 13/I 1886
V. V. 15/1886; V. r. gr.; B. V. 17/1886

136. Kēču 19/II 1886
V. V. 50/1886; V. r. gr.; B. V. 52/1886
137. Turkalnes 21/V 1886
V. V. 123/1886; V. r. gr.; B. V.
128/1886; B. 24/1886
138. Rembates 27/X 1886
V. V. 253/1886; V. r. gr.; B. V.
166/1886; B. 48/1886
- Cēsu apriņķis
139. Lubejas 25/III 1886
V. V. 78/1886; V. r. gr.; B. V. 81/1886
140. Kraukļu 18/XII 1886
V. V. 3/1887; V. r. gr.; B. V. 3/1887
- Valmieras apriņķis
141. Rūtes-Dūres-Cālišu (tag. Burtnieku p.) 21/V 1886
V. V. 124/1886; B. V. 130/1886; B.
25/1886
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 21/V 1885,
kas nav pareizi.
142. Valmiermuižas 29/V 1886
V. V. 127/1886; B. V. 133/1886; B.
25/1886
Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 10/XII 1888,
kas nav pareizi.
- Rīgas apriņķis
143. Stukmaņu 8/II 1887
V. V. 45/1887; V. r. gr.; B. V. 48/1887;
D. L. 48/1887
Piezīme. K. A. 5/1934 ziņo, ka b-ba
sākusi darboties 1884. g.
144. Viskaļu 10/III 1887
V. r. gr.; B. V. 69/1887; D. L. 68/1887
- Valkas apriņķis
145. Blomu (tag. Nīgras pag.) 23/V 1887
V. V. 119/1887; V. r. gr.; B. V.
128/1887; D. L. 127/1887
146. Veclairēnes 29/V 1887
V. V. 124/1887; V. r. gr.; B. V.
133/1887; D. L. 132/1887

147. Zeltiņu 30/X 1887
V. V. 247/1887; V. r. gr.; B. V. 264/1887; B. 47/1887; D. L. 263/1887
148. Ottes (tag. Annas pag.) 20/XI 1887
V. V. 267/1887; V. r. gr.; D. L. 286/1887
- Valmieras apriņķis
149. Koškeles (tag. Sēļu pag.) 10/VI 1887
V. V. 133/1887; V. r. gr.; B. V. 141/1887; D. L. 140/1887
150. Ipiķu 21/IX 1887
V. V. 230/1887; B. V. 246/1887; D. L. 245/1887; B. 7/1888
151. Jaunburtnieku 23/IX 1887
V. V. 219/1887; V. r. gr.; B. V. 234/1887; D. L. 233/1887
Piezīme. Latvis 21/X 1930 ziņo, ka Jaunburtnieku pagastā nosvinēta savst. ug. apdroš b-bas 50 g. jubileja, jo b-ba esot dibināta 1880. gadā.
152. Dīķeru-Ķoņu 27/XI 1887
V. V. 279/1887; V. r. gr.; B. V. 298/1887; D. L. 297/1887
- Cēsu apriņķis
153. Cirstu-Vāckalna 12/VII 1887
V. V. 167/1887; V. r. gr.; B. V. 177/1887; D. L. 176/1887; B. V. 204/1888
154. Ramkas 26/VIII 1887
V. V. 194/1887; V. r. gr.; B. V. 206/1887; D. L. 205/1887
- Valkas apriņķis
155. Jaunkārķu (tag. Kārķu pag.) 21/IV 1888
V. V. 104/1888; V. r. gr.; D. L. 111/1888
156. Palsmanes 31/VII 1888
V. V. 199/1888; V. r. gr.; B. V. 209/1888; B. 38/1888
157. Mālupes 30/X 1888
V. V. 258/1888; V. r. gr.; B. V. 272/1888; D. L. 272/1888

Cēsu apriņķis

158. Lazdonas (tag. Madonas apr.) . . . 28/VII 1888
 V. V. 189/1888; V. r. gr.; B. V. 197/1888; B. 36/1888; D. L. 197/1888
159. Grozdonas (tag. Madonas apr.) . . . 30/IX 1888
 V. V. 230/1888; V. r. gr.; B. V. 243/1888

Valmieras apriņķis

160. Rencēnu 30/IX 1888
 V. V. 239/1888; V. r. gr.; B. V. 252/1888; B. 45/1888; D. L. 252/1888
161. Pučurgas (tag. Bauņu pagastā) . . . 30/X 1888
 V. V. 252/1888; V. r. gr.; B. V. 265/1888; B. 47/1888; D. L. 265/1888
162. Ungurpils-Alojas 10/XII 1888
 V. V. 2/1889; B. V. 3/1889; B. 2/1889; Tēv. 2/1889; D. L. 3/1889
- Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 19/IX 1885

Rīgas apriņķis

163. Mores 24/X 1888
 V. V. 248/1888; V. r. gr.; B. V. 261/1888; B. 47/1888

Cēsu apriņķis

164. Raunas 24/I 1889
 V. V. 42/1889; V. r. gr.; B. V. 46/1889; D. L. 46/1889; Kopdarbība 47/1928
165. Rāmuļu 29/X 1889
 V. V. 253/1889; V. r. gr.; B. V. 262/1889; B. 47/1889
166. Sāvienas (tag. Madonas apr.) 31/X 1889
 V. V. 262/1889
 Piezīme. Pēc V. r. gr. apst. 2/XI 1889
167. Meirānu 12/XII 1889
 V. V. 3/1890; Tēv. 3/1890

Valmieras apriņķis

168. Vilzēnu 3/X 1889
 V. V. 231/1889; V. r. gr.; B. V. 240/1889; D. L. 240/1889
169. Luteru (tag. Burtnieku pagastā) . . . 30/XI 1889
 V. V. 284/1889; V. r. gr.; B. V. 294/1889; B. 1/1890; D. L. 294/1889

170. Labrenču (Burtnieku draudzē) 12/XII 1889
 V. V. 2/1890; V. r. gr.; B. V. 3/1890;
 B. 2/1890
 Valkas apriņķis
171. Rauzas 26/X 1889
 V. V. 250/1889; V. r. gr.; B. V.
 262/1889; B. 47/1889; D. L. 261/1889
172. Litenes (tag. Madonas apr.) 6/XI 1889
 V. V. 264/1889; V. r. gr.; B. V.
 273/1889; B. 49/1889; D. L. 273/1889
173. Annas 25/XI 1889
 V. V. 280/1889; V. r. gr.; B. V.
 289/1889; D. L. 289/1889
174. Jaunrozes 24/XII 1889
 V. V. 17/1890; Tēv. 5/1890
 Rīgas apriņķis
175. Beberbeķu (tag. Babītes pag.) 29/X 1889
 V. V. 251/1889; B. V. 249/1888,
 259/1889; D. L. 259/1889
 Valmieras apriņķis
176. Virķēnu (tag. Rūjienas pagastā) 9/II 1890
 V. V. 42/1890; V. r. gr.; B. V. 45/1890;
 B. 9/1890; Tēv. 9/1890
177. Bauņu 16/II 1890
 V. V. 50/1890; B. V. 49/1890; B.
 10/1890; Tēv. 10/1890
178. Līdzēnu (tag. Rencēnu pagastā) 22/II 1890
 V. V. 54/1890; B. V. 56/1890; Tēv.
 12/1890
179. Vecates 25/II 1890
 V. V. 61/1890; B. V. 64/1890
180. Dikļu-Mazbrenģuļu 30/X 1890
 V. V. 257/1890; B. V. 270/1890; D. L.
 270/1890
181. Vainižu 20/XI 1890
 V. V. 274/1890; B. V. 287/1890; B.
 51/1890; Tēv. 52/1890
 Valkas apriņķis
182. Kalnapēdzes 23/III 1890
 V. V. 79/1890; B. V. 83/1890; B.
 16/1890; Tēv. 16/1890

183. Kolbergas (tag. Bejas pagastā) 23/III 1890
V. V. 75/1890; B. V. 78/1890; Tēv.
16/1890
184. Veckārku 25/V 1890
V. V. 129/1890; D. L. 134/1890; Tēv.
26/1890
185. Ilzenes 11/X 1890
V. V. 240/1890; B. V. 252/1890; D. L.
252/1890; Tēv. 45/1890
186. Alsviķa 12/X 1890
V. V. 241/1890; B. V. 253/1890; Tēv.
47/1890

Cēsu apriņķis

187. Jaunkalsnavas (tag. Madonas apr.) 25/III 1890
V. V. 83/1890; B. V. 87/1890; B.
17/1890; Tēv. 17/1890; D. L. 87/1890
188. Madonas (Lazdonas-Biržu) 10/XI 1890
V. V. 266/1890; B. V. 279/1890

Rīgas apriņķis

189. Sējas 26/IV 1890
V. V. 103/1890; B. V. 107/1890; B.
20/1890; D. L. 107/1890; Tēv. 21/1890
190. Nurmīžu-Ramas-Vibrokas 14/X 1890
V. V. 249/1890; V. r. gr.; B. V. 261/1890
191. Inciema (tag. Lēdurgas pagastā) 17/X 1890
V. V. 247/1890; B. V. 259/1890; D. L.
259/1890

Cēsu apriņķis

192. Cēsu 25/I 1891
V. V. 41/1891; B. V. 43/1891; B. 9/1891
193. Bikseres (t. Patkules p. Madonas apr.) 27/III 1891
V. V. 96/1891; B. V. 97/1891; Tēv.
19/1891

Rīgas apriņķis

194. Piņķu 27/II 1891
V. V. 75/1891; B. V. 78/1891; Tēv.
15/1891

- Valkas apriņķis
195. Omeļu 24/IV 1891
V. V. 115/1891; D. L. 120/1891; Tēv.
23/1891
196. Bormaņu (tag. Trapenes pag.) 4/VII 1891
V. V. 179/1891; B. V. 186/1891; B.
34/1891; D. L. 186/1891
- Valmieras apriņķis
197. Arakstes 20/IX 1891
V. V. 225/1891; Tēv. 43/1891
- Valkas apriņķis
198. Ķemeris (tag. Ēveles pagastā) 17/I 1892
V. V. 45/1892; D. L. 34/1892
199. Lubu (tag. Trikātes pagastā) 27/I 1892
V. V. 58/1892
200. Alūksnes 27/I 1892
V. V. 58/1892
201. Gaujienas 29/X 1892
V. V. 272/1892; B. 49/1892
202. Aumeisteru (tag. Cirgaļu pag.) 23/XII 1892
V. V. 17/1893
- Valmieras apriņķis
203. Milītes (tag. Bauņu pag.) 17/I 1892
V. V. 49/1892; D. L. 46/1892
204. Vecbrenguļu 27/I 1892
V. V. 58/1892; D. L. 56/1892
205. Jaunates-Salacas mācītājmuižas 31/III 1892
V. V. 97/1892; D. L. 102/1892
206. Valtenbergas (tag. Mazsalacas pag.) 11/VII 1892
V. V. 172/1892; B. 35/1892
207. Rūjienas-Juratas 29/X 1892
V. V. 272/1892; B. 49/1892
208. Budenbrokas (tag. Dikļu pag.) 7/XII 1892
V. V. 5/1893
- Cēsu apriņķis
209. Patkules 23/I 1892
V. V. 57/1892; D. L. 46/1892
210. Ērgļu 24/II 1892
V. V. 66/1892; D. L. 61/1892; B.
16/1892; Tēv. 16/1892

211. Sarkaņu 16/V 1892
V. V. 122/1892; B. 24/1892
212. Jumurdas 23/XII 1892
V. V. 18/1893; B. 4/1893
- Rīgas apriņķis
213. Enzeliņu (tag. Ropažu pag.) 30/IV 1892
V. V. 113/1892; B. 23/1892; D. L.
122/1892
214. Taurupes 22/V 1892
V. V. 124/1892; B. 25/1892
215. Olaines 6/IX 1892
V. V. 226/1892; B. 43/1892
216. Ropažu 29/X 1892
V. V. 272/1892; B. 49/1892

**Tabula par Vidzemes savst. ugunsapdrošināšanas
biedrību apstiprināšanas gaitu.**

Apst. gadi	Cēsu apr.	Valkas apr.	Valmieras apr.	Rīgas apr.	Kopā
1880	4	—	—	1	5
1881	24	13	9	3	49
1882	8	1	1	3	13
1883	10	3	3	2	18
1884	10	6	5	10	31
1885	2	2	4	10	18
1886	2	—	2	4	8
1887	2	4	4	2	12
1888	2	3	3	1	9
1889	4	4	3	1	12
1890	2	5	6	3	16
1891	2	2	1	1	6
1892	4	5	6	4	19
Kopā	76	48	47	45	216

Kā redzam, vislielāko apstiprināto biedrību skaitu uzrāda Cēsu apriņķis — 76, pēc tam nāk Valkas apriņķis ar 48 b-bām, Valmieras apriņķis ar 47 b-bām un Rīgas apr. ar 45 b-bām. Pa gadiem ņemot, visrosīgākais ir 1881.

gads, kad apstiprinātas 49 b-bas, no kurām Cēsu apriņķī vien atradušās 24. Protams, nav iespējams uz šo datu pamata taisīt kādus slēdzienus par apvienošanās intensitāti dažādos apriņķos. Šim nolūkam mums vispirms būtu vajadzīgs apvienoto biedru skaits. Bet tas, šķiet, paliks nezināms uz visiem laikiem, jo daudzu biedrību archīvi aizgājuši bojā; līdz ar to zudusi iespēja jēl kādreiz atrisināt apvienošanās intensitātes jautājumu.

Pie reizes atzīmēsim, ka tas pats sakāms par savst. ugunsapdroš. b-bu saimnieciskā stāvokļa un nozīmes rakturojumu: arī šis jautājums attiecīgo datu trūkuma dēļ, domājams, paliks nenoskaidrots uz visiem laikiem. Uz laikrakstu ziņu pamata, kā to redzēsim vēlāk, var taisīt tikai vispārīgu slēdzienu, ka savt. ugunsapdrošināšanas biedrībām latviešu lauksaimnieku saimniecībā bijusi liela pozitīva nozīme, jo tās jūtami samazinājušas lauksaimnieku izdevumus apdrošināšanas vajadzībām. Var arī apgalvot, ka uz tām liktās cerības, vispāri ņemot, attaisnojušās.

Piezīmes pie Vidzemes saraksta.

Ir norādījumi, ka varētu būt bijušas vēl dažas iekšlietu ministrijas apstiprinātas savst. ugunsapdroš. b-bas, bet sarakstā tās nav uzņemtas tādēļ, ka to apstiprināšanas fakts neliekas būt pietiekoši pierādīts. Atzīmējam tās kā materiālu tālākiem pētījumiem.

1. Kokmuižas — pēc V. r. gr. apst. 3/XI 1881.
Kokē — pēc B. kal. apst. 1882. g. aprīlī.
2. Mangalē — pēc B. kal. apst. 31/X 1881.
3. Madlienā — pēc B. kal. apst. 3/V 1882.
Madlienas Lielās muižas — pēc B. V. 110/1882 apst. 3/V 1882.
4. Ramas muižā — pēc B. kal. apst. 13/II 1883.
5. Vilka muižā — pēc B. kal. apst. 13/II 1883.
6. Slokas — pēc V. r. gr. apst. 28/IV 1885.
7. Jaunraunas — pēc V. r. gr. apst. 8/VII 1885.
8. Stalbes — pēc V. r. gr. apst. apst. 20/X 1887.
9. Majoru — pēc V. r. gr. apst. 16/V 1889.
10. Skujenes — pēc V. r. gr. apst. 10/I 1890.

II. Kurzemē.

Talsu apriņķis

1. Pūres 30/VII 1881
V. V. 197/1881; Ludm.; B. V. 206/1881
Jelgavas (Dobeles) apriņķis
2. Vircavas 18/VIII 1881
V. V. 214/1881; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 225/1881; B. 16/1882; B. V. 232/1888
3. Plepju (tag. Šķibes pagastā) 27/X 1881
V. V. 251/1881; st. v. arch.; Ludm.;
B. V. 262/1881, 232/1888
4. Kalnciema 3/XI 1881
St. v. arch.; Ludm.; B. V. 45/1882; B.
8/1882, 29/1884
5. Bērzu muižas 3/IV 1882
V. V. 79/1882; st. v. arch.; Ludm.; B. V.
113/1882; B. 20, 41/1882; K. A. 5/1932

Grobiņas apriņķis

6. Nīcas 31/I 1883
V. V. 36/1883; st. v. arch.; Ludm.; B. V.
37/1883; M. V. 8/1883; K. A. 23/1929,
6/1932

Jelgavas (Dobeles) apriņķis

7. Džūkstes-Pienavas 19/V 1883
St. v. arch.; Ludm.; B. V. 151/1883;
278/1893; B. 27/1883; K. A. 7/1935

Bauskas apriņķis

8. Bauskas pilsmuižas 21/X 1883
V. V. 241/1883; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 256/1883

Grobiņas apriņķis

9. Pērkones (tag. Liepājas apr.) 26/VIII 1884
V. V. 200/1884; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 210/1884; Tēv. 4/1884

Ventspils apriņķis

10. Ēdoles 4/IX 1884
V. V. 213/1884; B. V. 225/1884; Tēv.
6/1884

- Kuldīgas apriņķis
11. Ivandes 5/IX 1884
V. V. 211/1884; Ludm.; B. V. 222/1884;
Tēv. 6/1884; M. V. 1/1885
- Jelgavas (Dobeles) apriņķis
12. Ūziņu (tag. Jēkabnieku pag.) 17/IX 1884
V. V. 228/1884; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 242/1884; B. V. 93/1885; Tēv. 9/1884;
M. V. 44, 52/1884; K. A. 10, 11/1934
13. Šķības 28/IV 1885
V. V. 106/1885; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 117/1885; M. V. 22/1885
14. Brambergas (tag. Glūdas pag.) 24/V 1885
V. V. 126/1885; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 133/1885; M. V. 25, 48/1885; B. 25,
45/1885
- Tukuma apriņķis
15. Sņķeres (tag. Jelgavas apr.) 15/VI 1886
V. V. 145/1886; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 151/1886
- Bauskas apriņķis
16. Griņvaldes (tag. Zālītes pag.) 18/VII 1886
V. V. 161/1886; Ludm.; B. V. 167/1886;
B. 3/1889; Tēv. 5/1890
- Jelgavas (Dobeles) apriņķis
17. Jaunesavas (tag. Naudītes pag.) 12/I 1887
V. V. 17/1887; st. v. arch.; Ludm.; B. V.
18/1887; D. L. 19/1887; B. 4/1887
18. Naudītes 30/I 1887
V. V. 41/1887; st. v. arch.; Ludm.; B. V.
44/1887; D. L. 27, 44, 54/1887; B.
9/1887; Tēv. 46/1891
19. Dobeles 28/V 1887
Ludm.; B. V. 129/1887; D. L. 128,
138/1887; K. A. 2/1933
20. Audzu muižas (tag. Auru pag.) 9/XII 1887
V. V. 280/1887; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 298/1887; D. L. 297/1887
- Talsu apriņķis
21. Lībagu 3/X 1888
V. V. 255/1888; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 269/1888; B. 48/1888; D. L. 269/1888

- Jelgavas (Dobeles) apriņķis
22. Zaļenieku 27/VI 1889
V. V. 182/1889; B. V. 189/1889; B.
34/1889; Tēv. 7/1891
- Kuldīgas apriņķis
23. Saldus 22/I 1890
V. V. 26/1890; Ludm.; B. V. 27/1890;
B. 6/1890; Tēv. 6/1890
- Bauskas apriņķis
24. Vecmuižas 4/VII 1890
V. V. 160/1890; st. v. arch.; Ludm.; B.
V. 165/1890; D. L. 165/1890; Tēv.
31/1890
- Ventspils apriņķis
25. Piltenes 13/VII 1890
V. V. 175/1890; Ludm.; B. V. 182/1890;
D. L. 182/1890; Tēv. 33/1890
- Bauskas apriņķis
26. Baldones (tag. Vidzemē Rīgas apr.) . . 23/I 1892
V. V. 57/1892; Ludm.; B. 12/1892
- Kuldīgas apriņķis
27. Lutriņu 27/I 1892
V. V. 58/1892; st. v. arch.; Ludm.; D. L.
61/1892; Tēv. 48/1892
- Jaunjelgavas apriņķis
28. Salas (tag. Ābeļu pag. Jēkabpils apr.) 16/II 1892
V. V. 64/1892; st. v. arch.; Ludm.; D. L.
61/1892; B. 13, 28/1892; Tēv. 29/1892
29. Saukas (tag. Jēkabpils apr.) 22/V 1892
V. V. 124/1892; B. 25/1892; Tēv. 2/1894
- Tukuma apriņķis
30. Slampes-Praviņu 29/II 1892
V. V. 82/1892; Ludm.; D. L. 87/1892;
B. 17/1892
31. Vecauces (tag. Jelgavas apr.) 17/X 1892
V. V. 241/1892; Ludm.; B. 46/1892

Tabula par Kurzemes savst. ugunsapdrošināšanas biedrību apstiprināšanas gaitu.

Apst. gadi	Jelgavas apr.	Bauskas apr.	Kuldīgas apr.	Tukuma apr.	Talsu apr.	Grobiņas apr.	Ventspils apr.	Jaunjelg. apr.	K o p ā
1881	3	—	—	—	1	—	—	—	4
1882	1	—	—	—	—	—	—	—	1
1883	1	1	—	—	—	1	—	—	3
1884	1	—	1	—	—	1	1	—	4
1885	2	—	—	—	—	—	—	—	2
1886	—	1	—	1	—	—	—	—	2
1887	4	—	—	—	—	—	—	—	4
1888	—	—	—	—	1	—	—	—	1
1889	1	—	—	—	—	—	—	—	1
1890	—	1	1	—	—	—	1	—	3
1892	—	1	1	2	—	—	—	2	6
Kopā	13	4	3	3	2	2	2	2	31

Ja Vidzeme apskatāmā laikmetā pārklājās biezu savst. ugunsapdrošināšanas biedrību tīklu un par apdrošināšanas kooperāciju Vidzemē varam runāt kā par plašu lauksaimleku kustību, tad Kurzemē, izņemot Jelgavas apriņķi, šīs kustības, vārda istā nozīmē, vēl nav — ir tikai nedaudzi atsevišķi mēģinājumi. Šis parādības cēloņi būs apskatīti nākošajā nodaļā.

Piezīmes pie Kurzemes saraksta.

Kā Vidzemē, tāpat arī Kurzemē dažas savst. ugunsapdroš. b-bas nav uzņemtas sarakstā (skat. 78. lpp.).

Tās ir:

1. Bornsmindes-Greisdarbes — pēc Ludm. apst. 9/VII 1884.
2. Svētē — pēc B. kal. apst. 24/XI 1884.
3. Emburgas — pēc Ludm. apst. 1892.
4. Matkules-Valgales — pēc Ludm. apst. 1892.

Apvienojot Vidzemi un Kurzemi, mēs dabūjam šādu tabulu par apstiprinātām latviešu savstarpējām ugunsapdrošināšanas biedrībām:

	Vidzemē	Kurzemē	Kopā
1880	5	—	5
1881	49	4	53
1882	13	1	14
1883	18	3	21
1884	31	4	35
1885	18	2	20
1886	8	2	10
1887	12	4	16
1888	9	1	10
1889	12	1	13
1890	16	3	19
1891	6	—	6
1892	19	6	25
Kopā	216	31	247

Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību veidošanās apstākļu tuvāks raksturojums.

Tik liels savst. ugunsapdrošināšanas biedrību skaits, kādu latviešu zemnieki pratuši nodibināt tik īsā laikā, ir apbrīnošanas cienīga parādība. Jo vairāk izceļas šī parādība, ja neizlaižam iz acīm to, ka zemnieki tika spiesti, kā tas notēlots kādā no iepriekšējām nodaļām, apdrošināt savas ēkas citās, viņiem svešās ugunsapdrošināšanas biedrībās — guberņu jeb kroņa biedrībās, kā arī muižnieku Vidzemes un Kurzemes savst. ug. apdroš. biedrībās.

Arī citu ugunsapdrošināšanas biedrību aģentu apmeklējumi nav sveši latviešu zemniekiem. Vēl jāievēro arī tas apstāklis, ka toreizējie varas nesēji Latvijā, kā to redzēsim vēlāk, it nebūt nebija labvēlīgi noskaņoti pret šo kustību. Un neskatoties uz visu to, zemnieki iet paši savu ceļu.

Sakarā ar tikko teikto rodas visupirms jautājums par šīs kustības faktoriem, kas spieduši zemniekus, pārvarot dažādas grūtības, veidot savas savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības.

I. Šīs kustības attīstībā vislielākā loma piekritusi tīri saimnieciskiem faktoriem. Zemnieku saimnieciskais stāvoklis, kā tas jau agrāk notēlots, bija smags. Laimīgā kārtā latviešu zemnieks nenoslid trulā vienaldzībā pret savu stāvokli, bet viņā mostas griba rast izeju no tā. Un, lūk, viņa priekšā starp citu nostājas problēma par izdevumu samazināšanu saimniecībā. Ugunsapdrošināšana ir viens no piešķares punktiem. Prēmiju maksāšanu ugunsapdrošināšanas biedrībām zemnieki sajūt kā lielu smagumu, jo tās ir stipri augstas. Ir arī citas neērtības: maza zaudējumu atlīdzība, ar kuŗu nevar atjaunot nodegušās ēkas, grūtības ar zaudējumu summas noteikšanu — biedrību taksatoriem piemīt zemniekiem viegli nojaušama tendence taksēt ne cietušā zemnieka, bet gan biedrības labā, u. t. t. Pamazām zemniekos rodas noteikts noskaņojums pret dārgajām un neērtajām pilsētu ugunsapdrošināšanas biedrībām par labu pašu vadītām savstarpējām biedrībām, kur apdrošināšana, kā tas bija vērojams dažās biedrībās, iznāca stipri lētāka un ērtāka. Tas ierosina darbību virzienā uz pašu savstarp. apdrošināš. biedrībām.

Saimniecisko faktoru nozīme kustības veidošanā tiek izcelta rakstos un ziņojumos, kas parādās par šo jautājumu. Tie ļoti zīmīgi un labi apgaismo apstākļus, kādos veidojušās latviešu savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības. Tie paši savukārt savā laikā bijuši svarīgs kustību veicinošs faktors, jo devuši ierosinājumus un pamudinājumus biedrību dibināšanai, kādēļ atzīmēsim tos, citējot raksturīgākās vietas.

1. Vispirms atzīmēsim korespondenci B. V. 22/1875 un B. Z. 4/1875 no Kroņa Vircavas, kur savst. ugunsap-

droš. biedrības dibināšanas jautājums cilāts jau 70-to gadu vidū (kā jau redzējam, Vircavas b-ba apstiprināta 18/VIII 1881). Korespondencē labi notēloti savstarpēju ugunsapdrošināšanas biedrību dibināšanas cēloņi. Tur lasām: „Saimnieki taisās īpašu ugunsapdrošināšanas b-bu celt. Viņi pieder līdz šim pa visu lielākai daļai pie tā sauktās guberņas ugunsaizsargāšanas b-bas, kuŗa neapdrošina rijas. Saimnieki labprāt iestātos Kurzemes ugunsaizsargāšanas b-bā, bet tā nu gan uzņemot rijas, ņemot arī pilnas procentes par visām apdrošinātām ēkām, tomēr negribot pie skādes atlīdzes izmaksāt par būvkokiem, jo tos ierādot kronis; arī gribot aizturēt par pievešanu un strādniekiem, par to, ka šo darbu visi saimnieki izdarot kopā; tā tad beigās maz ko dabūjot no atlīdzes, lai gan procentes maksātas pilnā mērā. Kad nu uz laukiem būves izvest daudz grūtāk nākoties nekā pilsētā, kur viss tā būvmateriāls kā strādnieki uz vietas dabūjams, kurpretim uz laukiem jāpievedot būvmateriāls no tāluma un ļaudis gandrīz nemaz neesot dabūjami, kur arī nodegušu ēku vietā nevarot citas dabūt irēt, un tāpēc pie jaunbūves jāsteidzoties ar karstumu, ja negribot postā iet, tad saimnieki nevarot šķirties no kopu būves pie degušām ēkām, it īpaši jau par to nē, ka vienam nemaz neesot iespējams vajadzīgu būvmateriālu tik īsā laikā kā vajadzīgs pievest. Tāpēc viņiem cits nekā neatliekoties, kā iecelt īpašu ugunsapdrošināšanas biedrību“

2. Tālvaīša (Stērstu Andrēja) rakstā: „Kādas ugunsbiedrības lauciniekiem tās derīgākās,“ kas iespiests B. V. 29/1878, atrodam šādu vietu: „Uz laukiem šādas sīkas ugunsbiedrības par lielajām ir tādēļ derīgākas, ka: a) apdrošinājuma maksa iznāks, vidējo skaitli ņemot, līdz 5 reizes mazāka. Tā p. p. Ērgļos (līdz 100 saimnieku) šogad un pērngad nav bijis ugunsgrēka, aizpērn nodegusi viena rija; Vecpiebalgā (līdz 300 saimnieku) pērngad viena rija. Tādā kārtā Ērgļu valsts, lielajās kompānijū b-bās savu ēku neapdrošinādama, pēdējos 3 gados, ir atlicinājusi pārāk par 5000 r., Vecpiebalga pērngad pārāk par 5000 r. (šogad tur nodegušas 8 ēkas, kas iztaisa līdz 1/2% no visām valsts ēkām). Protams, lielām ugunsapdroš. b-bām arī jāņem daudz dārgāk, tāpēc ka tās maksā lielu lielas lonas direktoriem, viņu palīgiem, virsaģentiem u. t. t., un grib turklāt vēl pelnīt par noguldīto pamata kapitālu procentes, lielākas nekā mēdz caur caurim dot;

b) paši biedri var cits citu kontrolierēt kā pozitīvo tā negatīvo ugunsdrošības nosacījumu izpildīšanas ziņā;

c) būvmateriālu sagādāšana, īpaši vasaras laikā, vienam pašam ēku īpašniekam nav pa spēkam, kaut gan ir naudas netrūktu sapirkt.

3. Ziņojumā no Kazdangas aizrādīts, ka „Kurzemes riteršaftes ugunsaizsargājamā b-ba“ maz izmaksādot, kādēļ gribot nodibināt savst. ug. apdrošināš. b-bu, bet nodoms neizdodoties (skat. B. Z. 42/1880).

4. No Vecpiebalgas tiek ziņots, ka ar savst. ug. apdrošin. b-bas nodibināšanos pagastam ietaupīšoties 5—6 tūkstoši s. rbļ. gadā (skat. B. 53/1880).

5. Balss 57, 58/1880 iespiedusi Kaudzītes Reiņa (R. Vidzemnieka) rakstu „Par laucinieku apdrošināšanas b-bām“. Tas ir pamatīgs un pārliecinošs savst. ug. apdroš. biedrību propagandas raksts. Tur viņš dod starp citu šo biedrību dibināšanas saimniecisko pamatojumu. Tas ir šāds: Vecpiebalgas b-bā apdrošināto ēku vērtība esot 727.753 r. 50. Pa 7 gadiem ugunsapdrošinājumu bijis par 4159 r. s., caurmērā 594 r. 14 k. gadā. Ja ēkas būtu apdrošinātas citās ug. apdroš. b-bās, tad, rēķinot zemāko prēmiju — 1%, katru gadu būtu jāmaksā 7277 r. 53 k., tādā kārtā ikgadus pārmaksājot 6683 r. 39 k. s.

„Bet kur tad vēl citas lielas izdošanas pie ārbiedrībām, īpaši aģenta vadāšanas pie ikkatras notikušas ugunsnelaimes, jaunas ēkas uzņemšanas u. t. t. Bet Piebalgas biedrībā ikgadus darīšanu izdošanas ir līdz šim tik bijušas kādi 70—80 r.“

Tālāk Kaudzītes Reinis saka: „Kādēļ lai mūsu laucinieki barotu vēl jo taukākas viņas lielās un bagātās apdrošināšanas b-bas, kuŗi ir tā daudzkārt nezin, kur grasīti ņemt un savas vajadzības apmierināt? Kādēļ lai mērītu vēl jo projam 50—60 verstis tālus ceļus, aģentus vadādami un tiem klāt vēl dārgo ceļu naudu maksādami? Lauciniekiem ir jāraujas vaļā no visām ārpusīgām uguns un krusas apdrošināšanas b-bām un pašiem savstarpīgi jāapdrošinājas.“

6. To pašu, pēc būtības, saka Balss 16/1881. Tur lasām: „Vecpiebalga caur savst. ēku apdrošināš. b-bas dibināšanu ir uzminējusi lielu zemnieku vajadzību un atradusi ļoti ievērojamu naudas aiztaupīšanas padomu, kā to liecina tās daudz biedrības, kas ar steigšanu ceļas pēc Vecpiebalgas b-bas priekšzīmes . . .“ „Cik liela naudas aiztaupīšana ir caur savst. ēku apdrošināšanu, to liecina

tas, ka Vecpiebalga, kur kādi 500 saimnieki, ir nodegusi šīni gadā viena veca rija, par kuŗu caur caurim iznāks ikkatram saimniekam maksāt tik kādas kapeikas, bet ja ēkas būtu apdrošinātas kādā ārpuses b-bā par pilnu vērtību, tad dabūtu izmaksāt varbūt līdz 20.000 r. par gadu. Šo brīnum lielo starpību tad arī visur atzīst un dibina savst. ēku apdrošināšanas b-bas.“

7. Pagasta vecāko un skrīveru sapulcē Siguldā 24/I 1881, kur pārrunāts arī savst. ugunsapdrošināšanas biedrību jautājums, par šo biedrību dibināšanas cēloni tiek uzskatītas augstās prēmijas lielajās ug. apdrošināš. b-bās, kā arī citi apgrūtināši un zemniekiem nepiemēroti noteikumi. Šai sapulcē nospriests, „lai katrs pagasta vecākais savā pagastā par to aprunātos un īpaši par to gādātu, ka lai savst. draudzes ug. apdrošināš. b-bas viņu starpā celtos“ (skat. B. 6/1881, B. V. 35/1881).

8. Apstākļi, kas spiež zemniekus dibināt savst. ug. apdroš. b-bas, jo spilgti tēloti Tiesu Vēstnesī 20/1881 un Mājas Viesī 21/1881. Pēc aizrādījuma uz to, ka privātām apdrošināšanas b-bām piemīt dzišanās pēc peļņas, kas „skādīga vispārīgam labklāšanas nolūkam“, lasām tālāk: „Šo vainu zemnieki ir sajutuši un atzinuši, taču nevien tikai teorētiski, bet arī praktiski, t. i. pie sava naudas maka. Cik viņi nav no dažām asekurances b-bām velti nopūlēti, notrenkāti, cik viņi nav žēlojušies par netaisnību, kas viņiem notiek caur neattaisnotu un tikai peļņu dzenot un patvaļīgi padarītu atlīdzības atraušānu un par netaisni uzliktu asekurances maksu, cik viņi nav sūdzējušies un prāvojušies, cik advokātiem un veltus ceļus turēdami naudas izmaksājuši, viss nav it nenieka līdzējis, viņu gaudas, kā dažkārt zemnieku balss, palikušas nedzirdētas, neievērotas. Ko zemniekiem beidzot taču bija darīt? Vai mūžam būt spekulantu vergiem?“*)

9. Balt. Vēstnesī 30/1881 un Balsī 6/1881 tiek ziņots no Vietalvas-Odzienas, ka bijis nodoms dibināt savst. ug. apdr. b-bu, jo palīdzība, ko saņemot no muižniecības b-bas Tērbatā, esot tik niecīga, ka nelaimes brīdī tā nemaz nekrītot svarā.

10. Kaudzītes Reinis Balsī 28/1882 starp citu saka: „... tādēļ jau tie ir dibinājuši savstarp. b-bas, lai varētu tikt valā no peļņas ugunsapdrošināšanas b-bām.“

*) Pēc A. Ģintera šo rakstijis Māteru Juris.

Tas pats motīvs Balt. Vēstnesī 94/1883: „Zemnieki ar savām ug. apdrošināš. b-bām patur peļņu, kas šimbrīžam no viņu ēku apdrošināšanas atlec lielajām asekurances b-bām.“

11. Bērziņu Pēters (pseudonimā Rudzišu Pēters) Balsī 15—17/1884 saka: „Šās b-bas izcēlās tādā brīdī, kur zemnieki sāka atzīt, ka viņiem nav iespējams tik dārgu prēmiju maksāt, kāda lielajās b-bās jāmaksā. Un trūkumā zemnieks pa laikam gudrs. Lielās b-bas caur dārgu prēmijas maksu izspiedušas, izdzinušas zemniekus laukā.“

12. Balt. Vēstn. 115/1884 ziņojumā no Vietalvas Odzienas lasām: „Trūkumiem spaidīti zemnieki pārliecinājās, ka nespēj maksāt dārgās prēmijas, kādas maksājamas lielās b-bās . . .“

Zīmīgi, ka tas pats gandrīz tiem pašiem vārdiem atkārtots 7 gadi vēlāk Balt. Vēstn. 266/1891.

13. Savstarpējo ugunsapdroš. b-bu saimnieciskos labumus izceļ Fr. V. rakstā „Lauku savstarpīgās ugunsapdrošināšanas biedrības“, kas iespiests Baltijas kalendārā 1886. gadam. Tur lasām (skat 101. lp.):

„Apspriežot prēmiju lētumu jau caur paviršu acu uzmetienu būs noskārstams, ka vietīgām lauku savstarpīgām biedrībām vajaga šai lietā būt akciju un lielām savstarpīgām biedrībām labu gabalu priekšā.

Nevar jau citādi būt, lielām biedrībām vajaga liela valdīšanas aparāta, un īpaši pie lielām apdrošināšanas biedrībām valdes un darīšanu vešanas izdošanas ir jo prāvas. Tām ir ar labu algu apbalvoti direktori, darīšanu vedēji, ģeneralāģenti un ģenerāļinspektori, tur ir vesels bars taksātoru, kasieru, grāmatu vedēju un dažādu citu ierēdņu, kam visiem vajaga pienācīgas algas. Pie tam šīm biedrībām jāmaksā kroņa nodošanas ar 75 kapeikām no 1000 rubļu apdrošināšanas summas, jāliek uz katras polises par 15 rbl. un vairāk stempelmarka no 60 kap., bet uz polisēm ar mazāku prēmiju kā 15 rbl. stempelmarka par 10 kap. Tad šīs biedrības vēl ņem no apdrošinātiem tā saukto porto un polises naudu, kas iztaisa pēc prēmijas lieluma no 50 kap. līdz 2 rbl. par polisi. Visas šīs izdošanas un nodošanas iztaisa kopā lielisku summu, kas, protams, taču galu galā jāmaksā apdrošinātiem. Bet pie šīs summas jāpieskaita akciju biedrībās vēl klāt aģentu provizija ar 8 līdz 10 procentiem no skaidrās prēmijas un treknā peļņa priekš akcionāriem.

No visām šīm izdošanām nava pie lauku savstarpīgām apdrošināšanas biedrībām nevienas pašas. Te nava nekādu direktoru, inspektoru, taksātoru, nedz citu ierēdņu, kas dabūtu algu, te kronis neprasa nodošanu un stempelmarku lietošanas; te nava vajadzīgs maksāt porto un polises naudas, un no aģentu provīzijas un akcionāru dividendes te protams arī nava ne runas. Visi darbi pie biedrību valdīšanas un viņu darišanu vadīšanas tiek izdarīti bez algas, un vienīgās izdošanas te ir par vajadzīgām rakstāmām lietām un šur un tur kāds mazs atlīdzinājums rakstu vedējam.“

14. Balt. Vēstnesī 235/1887 Edvards Skujenieks (Vensku Edvards) savā rakstā „Ugunsapdrošināšanas b-bas uz laukiem“ saka: „Šais grūtajos laikos mums no liela svara katrs grasis, kuŗu aiztaupam, un caur savst. lauku ugunsapdroš. b-bām mēs nevien aiztaupīsim dažu labu grasi, bet būsim arī droši, ka mēs nelaimes gadījumā dabūsim palīdzību un pie tam vēl ātru un pietiekošu palīdzību, kādu mums citas ug. apdrošināšanas b-bas ne spēj pasniegt.“

15. Dienas Lapa 78/1889 sniedz šādu interesantu ziņojumu no Lieliecavas: „— ēkas jāapdrošina Kurzemes ugunsapdrošināšanas b-bā diezgan dārgi ne uz saimnieka, bet uz dzimtkunga vārdu. Dzimtkungs izņem naudu no biedrības, bet neizmaksā vis visu saimniekam, bet tikai $\frac{1}{4}$ daļu un citu dod materiālā, kuŗu aprēķina uz visdārgāko. Kad ēkas gatavas, dabū beidzamo daļu. Kroņa mežos materiālus varētu dabūt uz pusi lētāk.“

16. B. V. 167/1889 raksta no Ogres, ka pirms dažiem gadiem esot dibināta savst. ug. apdroš. b-ba, „lai caur to aiztaupītu prāvās naudas summas, kas katru gadu „lielajām“ ugunsapdrošināš. b-bām jāmaksā par apdrošinātām ēkām.“

17. Pārestības zemniekiem zaudējumu atlīdzības noteikšanā atbalsojušās pat daiļliterātūrā. Matīss Siliņš savā stāstā „Vecais Jurītis“ piemin arī ugunsbiedrību un saka: „ . . . ugunsbiedrība tikpat jau gan zināšot apdzēstos koka gabalus aprēķināt vai desmitkārtīgi no apdrošināšanas naudas“ (skat. Atbalss kalendāra 1890. gadam pielikumā 10. lp.).

18. B. Vēstn. 10/1889 lasām: Dzimtkungi, kā arī valdības likumi un citi apstākļi zemniekus spieda savas ēkas apdrošināt, gribot negribot, dažādās peļņas b-bās. Sūra rūgta vajadzība lauksaimniekus spieda un veda uz do-

mām un darbiem, kā sev pašiem līdzēties. Tā radās pagastos savstarpīgās ēku apdrošināšanas b-bas.“

19. Beidzot atzīmēsim Kaudzītes Matīsa atmiņas par to, kas pamudinājis viņa brāli Reini dibināt Vecpiebalgas savst. ug. apdrošināšanas b-bu (skat. „Vecpiebalga“ 92. lp.). Tur lasām: „Viņu pamudināja uz to zemnieku grūtības šai ziņā, ka peļņas b-bas vērtēja laucinieku ēkas pirmkārt ļoti zemu, otrkārt — ņēma samērā lielas apdrošināšanas maksas, kur klāt nāca vēl arī apgrūtinoši noteikumi, kā paveidam no muižnieku b-bas, kuŗa prasīja, ka lai ikkatram savu ēku apdrošinātājam būtu mājā ugunsgrēku šļūtere; un kad nebij, tad pie izmaksas atvilka 50 r. no tās jau bez tam visai zemās atlīdzības summiņas.“

II. Pēc dažiem materiāliem iespējams konstatēt arī sociāli - nacionālo faktoru iedarbību uz kustības veidošanos. Nemsim piemērus.

1. Tiesu Vēstnesī 20/1881 un Mājas Viesī 21, 22/1881 G. M.*) rakstā „Laukpagastu apdrošināšanas iestādījumi un naudas saimniecības reforma“ atrodam šādu vietu: „Reiz viņi saņēma dūšu un privātām apdrošināšanas b-bām deva vīrišku, zemnieku kārtas cienīgu atbildi, proti — viņi nesacīja vairs nekā un arī negaudās vairs, bet nostājās uz pašu kājām un ar valsts valdības apstiprināšanu paši dibināja savstarpīgas asekurānces sabiedrības. Cienīgāku un skaidrāki saprotamu atbildi zemnieki tiešām nevarēja dot uz visām tām nekārtībām, kuŗas viņi tik ilgi cietuši . . .“ — „Un kad latviešu tauta pati valdīs savu prāvo un grūti nopelnīto kapitālu, tad viņa spēcīgi zels un plauks . . .“

Kā redzam, Māteru Juris šai rakstā pasvītro zemnieku kārtas un latviešu tautas īpatnējās intereses, kuŗām piekritusi zināma loma savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību veidošanā. Pateicoties tām visai kustībai piemīt ne tikai saimniecisks, bet arī sociāli - nacionāls raksturs. Latviešu zemnieki cīnās par savu saimniecisku un nacionālu patstāvību un neatkarību. Tautiskās atmodas idejas apgaro šo cīņu un padara to ļoti intensīvāku un neatlaidīgāku. Viens no konkrētiem cīņas līdzekļiem ir savst. ugunsapdroš. biedrības.

*) Pēc A. Ģintera — Māteru Juris.

2. Laikrakstos bieži sastopama doma par muižnieku un zemnieku apdrošināšanas biedrībām kā pretstatiem. Nemsim dažus piemērus.

a) B. 48/1881: Rauna. Ēkas apdrošinātas Vidzemes ugunsapdrošināšanas b-bā. Laiks pašiem par sevi gādāt.

b) B. V. 102/1881: Vietalvas Odziena. Saimnieki vienojušies izstāties no Tērbatas b-bas un dibināt savu savst. ugunsapdrošināšanas b-bu.

c) B. 50/1881: P. pagasta saimnieki nosprieduši izstāties no Savstarpējās Kurzemes ugunsapdrošināšanas b-bas un apdrošināt savas nekustamās mantas pašu b-bā.

d) B. V. 35/1881: Vietalvas Odziena. Lielskungs nevēloties, ka zemnieki dibinātu savu pašu b-bu, lai muižniecības b-bai nerastos konkurence un nezustu peļņa.

e) Tēvija 14/1886: Falcgrāve. Tiek izteikta cerība, ka savst. ugunsapdrošināšanas b-bā iestājušies saimnieki neļausies sevi biedēties . . .

Kauču korespondencē tieši nav pateikts, kas biedējis saimniekus, bet nav grūti noskārst, ka biedētāji meklējami zemnieku organizācijām naidīgās aprindās. Biedēšanas piemēru atzīmē B. V. 30/1881 korespondencē no Vietalvas Odzienas. Tur tiek stāstīts, ka gribējuši dibināt savst. ug. b-bu, bet dzimtkungs pasludinājis, ka tam, kas uzdrīkstēšoties izstāties no Tērbatas ug. apdrošināšanas b-bas, tūlīt tikšot uzteikts viss muižas parāds.

To pašu atkārtu Balss 6/1881.

Biedēšanas faktu Ērglos atzīmē Tālvaitis (Stērstu Andrējs) savā rakstā „Kādas ugunsbiedrības lauciniekiem tās derīgākās“, kas iespiests B. V. 29/1878.

f) B. V. 280/1890: Jaunpils. Sakarā ar Vidzemes muižnieku kreditbiedrības noteikumu, ka aizņēmēju ēkām jābūt apdrošinātām Baltijas ug. apdrošināšanas b-bā, korespondents ieteic taupīt savu apdrošināšanas b-bu un mēģināt iztikt bez aizņēmumiem.

g) B. 5/1891 iespiestā L. Zemgalieša*) rakstā „Mūsu ugunsapdrošināšanas b-bas un viņu tagadējais stāvoklis un daba“ atrodam šādu vietu: „Mums jādibina vairāk savst. ug. apdrošināš. b-bu, kuŗās mēs paši

*) Pēc A. Ģintera — Luda Griena.

esam akcionāri (dalībnieki), paši b-bu vadītāji un rīkotāji, paši prēmiju lieluma nosacītāji (pēc b-bas mantas apstākļiem), ugunsgrēka gadījumā paši zaudējuma lielumā nolēmēji u. t. t. Īsiem vārdiem: savstarpīgās ugunsapdrošināšanas b-bās ēkas apdrošinot, mēs vieglprātīgi nemetam kāju priekšā savu naudu svešiem, kam maz rūp mūsu labums, bet mēs to bāžam paši sev kabatā. Dibināsim jo ātri un daudz savst. ug. apdrošin. b-bu.“

No visiem šiem piemēriem redzam, ka tiek pasvītrotas latviešu zemnieku patstāvīgās intereses un vajadzība dibināt pašiem savas savst. ugunsapdrošināšanas biedrības.

Un tādas tiešām, kā jau redzējām, ļoti rosīgi tiek dibinātas saimniecisku un sociāli-nacionālu faktoru ietekmē. Dibināšanas procesu, kā jau teikts, veicina latviešu laikraksti (arī kalendāri), ievietodami rakstus un ziņojumus par savst. ugunsapdroš. biedrībām. Tie ierosina zemnieku aktivitāti.

No rakstu autoriem būtu jāatzīmē:

1) Stērstu Andrējs (Tālvaitis). Viņa raksts „Kādas ugunsbiedrības lauciniekiem tās derīgākās“ iespiests Balt. Vēstn. 29/1878.

2) Kaudzītes Reinis (R. Vidzemnieks). Viņa raksti: a) Par laucinieku apdrošināšanas biedrībām“, iespiests Balsī 57, 58/1880;

b) „Kādi vārdi par laucinieku savstarpīgām ugunsapdrošināšanas biedrībām“, iespiests Balsī 28/1882;

c) „Savstarpīgās ēku apdrošināšanas biedrību valdēm“ Balsī 35/1883;

d) „Ļoti vajadzīgs vārds mūsu savst. ugunsapdrošināšanas biedrībām“ Balsī 33/1888.

3) Māteru Juris. Viņa raksts „Laukpagastu apdrošināšanas iestādījuma un naudas saimniecības reforma“ iespiests Tiesu Vēstnesī 20/1881 un Mājas Viesī 21, 22/1881.

4) Pēteris Bērziņš (Rudzīšu Pēteris). Viņa raksti: a) „Mūsu laukpagastu savstarpīgas ugunsapdrošināšanas biedrības“ iespiests Balsī 15—17/1884;

b) „Par nomas māju apdrošināš. pret ugunsgrēku“ iespiests D. L. 5/1888.

5) Fricis Veinberģis. Viņa raksts „Lauku savstarpīgās ugunsapdrošināšanas biedrības“ iespiests Baltijas kalendārā 1886. gadam, 99.—118. lp.; rakstā uzņemti arī

Vecpiebalgas b-bas statūti par paraugu citiem, 106.—109. lp.

6) Edvards Skujenieks (Vensku Edvards). Viņa raksts „Savstarpīgās ugunsapdrošināšanas biedrības uz laukiem“ iespiests Balt. Vēstnesī 235/1837.

7) Juris Kalniņš (Prātkops). Viņa raksts „Par lauksaimnieku mantību apdrošināmām biedrībām“ iespiests Balt. Vēstn. 10/1889.

Rakstos tiek apgaismoti galvenā kārtā šādi jautājumi:

- 1) savst. ugunsapdrošināš. b-bu būtība, vajadzība un nozīme;
- 2) savst. ugunsapdrošināš. b-bu iekšējā organizācija.

Liela propagandas nozīme bija arī tiem simtiem nezināmu autoru ziņojumiem, kas parādījās laikrakstos par atsevišķām savstarpējām ugunsapdrošināšanas biedrībām, it sevišķi pirmajām, piemēram Vecpiebalgas. Vecpiebalgas biedrība nostādas par paraugu, kas jāatdarina. Pie Vecpiebalgas biedrības griežas no Vidzemes un Kurzemes pēc statūtiem, kā tas redzams no daudziem ziņojumiem.

Piemēri.

1. B. V. 86/1881 raksta: „Daudz b-bas ar steigšanu ceļas pēc Vecpiebalgas b-bas priekšzīmes, ņemdamas no viņas statūtiem norakstus un iesniedzamas tos uz apstiprināšanu. Tagad apstiprināšana šinī ceļā iet viegli un ātri.“

2. B. 11/1888 raksta no Vecšvārdes: „Gadus 8 atpakaļ mūsu pagasta valde apgādāja ugunsapdrošināšanas b-bas statūtu formu no Vecpiebalgas . . .“

3. Kaudzītes Matīss liecina (kā to jau citā sakarībā konstatējām): „Driz pēc apstiprinājuma dabūšanas iesāka nākt pieprasījumi no Vidzemes un Kurzemes pēc statūtu norakstiem, kad šis panākums caur laikrakstiem bij ticis zināms“ (skat. „Vecpiebalgas“ 92. lp.).

Uz Vecpiebalgu b-bas dibināšanas lietā veselas 3 reizes sabraukājuši Tolkas b-bas dibinātāji, kā tas redzams no 23/VI 1881 sēdes protokola. Tur lasām: „Par 3 reizes braukšanu līdz Piebalgai dēļ statūtu sagatavošanas 3 rbļ. s. no b-bas lādes aizmaksāt, tāpat arī par statūtu nodošanu pie gubernemēnts valdības to ceļa naudu un 6 stempelmakām 8 r. s.“

Pēc tam, kad pirmā, Vecpiebalgas b-ba, panākusi statūtu apstiprināšanu, citām b-bām to dabūt vairs nav grūti, jo iekšlietu ministrija nekādus jūtamus šķēršļus ceļā neliek.*) Biedrību nodibināšanai atliek pārvarēt tikai vietējās grūtības. Un tādas ir — vienā vietā lielākas, otrā mazākas.

Grūtības ir divejādas: 1) ne vienmēr un ne visur zemnieki paši savā starpā var saprasties un vienoties biedrības dibināšanas jautājumā, 2) dažās vietās muižnieki kavē zemnieku savst. ugunsapdrošin. biedrību nodibināšanu.

Illūstrēsim sacīto piemēriem.

1. Zīmējoties uz zemniekiem.

a) Balss 45/1881 raksta no Raunas Jauneniešiem: „Tagad, kur viscaur pa Vidzemi citi un to starpā vēl daudz mazāki pagasti ir izgādājuši no augstas valdības sev savst. apdrošināš. b-bas, mēs to nevaram. Daži saimnieki gan cēla priekšā tās domas pagasta valdei un lūdza gādāt par ugunsapdrošināšanas b-bas dibināšanu. tad tie dabūja par atbildi, ka pēc 50 gadiem to varēs darīt. Šādu atbildi mēs par rupju zobošanos uzskatījām, tādēļ arī vairāk nerunājām.

Tomēr mums ir cerība, ka mūsu pagasts reiz nāks pie atzīšanas, ka vajag laika straumei līdz peldēt. Mums ir cerība, ka nebūs 50 g. jāgaida, kamēr Raunas Jauneniešiem būs savst. ug. apdroš. b-ba.“

b) Balss 52/1882 raksta no Ozolniekiem (Paulsgnades) Kurzemē: „... sen izteikta vēlēšanās nodibināt savst. ug. apdroš. b-bu, bet nekas neiznāk.“

c) Balt. Vēstn. 140/1883 no Ķenziņiem (tagad Salgales pagastā Jelg. apr.) raksta, ka saimnieki nosprieduši cējuši J. kgm, bet pusgads pagājis un vēl nekas neesot darīts.

d) Balss 38/1884 no Nītaures ziņo, ka pēc vairāk gadu runām gruntniekiem esot izdevies nodibināt savst. ug. apdroš. b-bu.

e) Balss 17/1892 raksta no Svārtavas: „... pēc vairāk gādīgiem gudrojumiem, vairākām kopā iešanām nodibinājām uguns b-bu.“

*) Skat. B. 16/1881.

f) Balt. Vēstn. 145/1887 raksta no Sodu pag. (tagad Sesavas pag.): „Vajag rūpēties par savst. ugunsapdrošināšanas biedrības dibināšanu. Vidzemē šādas b-bas jau sen gadiem strādā ar lielāko sekmi un arī Kurzemē viņas jau daudz vietās atrodamas. Jāatmet nesaticība un jādibina...“

Tālāk korespondents b-bas vajadzību motivē ar to, ka pašu b-bā apdrošināšana iznākšot lētāka nekā Kurzemes savstarpīgā vai citās b-bās.

2. Zīmējoties uz muižniekiem.

a) Kaudzītes Reinis savā rakstā „Kādi vārdi par laucinieku savstarpīgām ugunsapdrošināšanas biedrībām“, kas iespiests Balsī 28/1882, šai jautājumā izsakās tā: „Nākot ziņas, it īpaši no Kurzemes, ka tur muižu īpašnieki neatļaujot iestāties savst. ug. apdroš. b-bās. Un arī muižnieku kredītbiedrība neuzticot tādām b-bām. Arī Vidzemē esot daži muižu īpašnieki, kuri saviem pagasta saimniekiem un gruntniekiem cieti nolieguši savst. ug. apdrošināš. b-bas pat pavisam dibināt, teikdami, ka tad māju iepircējiem tūlī uzsacīšot muižas parādu.“

Turpretim esot arī tādi muižu īpašnieki, kuri nevien atļaujot saimniekiem tādas dibināt, bet arī paši vēloties tādās iestāties ar savām ēkām.“

b) Balsī 4/1885 lasām no Vecpiebalgas Brīņiem: „Priekš kādiem gadiem mūsējie nosprieda savstarpīgi palīdzēties ugunsapdrošināšanas ziņā, kā balķus savest, jēlkulu apgādāties un kādas dienas būvdarbus strādāt. Bet šis cilvēku mīlestības darbs tika aizliegts. Ko gan tāds zemkopis, kam pašam nav būvkoķu, var iesākt ar to nauķu, ķuķu dabū no uķunsapdrošināšanas b-bas.“

c) Fr. V. Balt. kal. 1886. gadam rakstā „Lauķu savst. ug. apdr. b-bas (sk. 118. lp.) saka tā: „Arī muiķu īpašnieķi vietām naidīgi izturēķuķies pret šādām biedrībām, daķi pat saviem saimnieķiem draudēķuķi ar muiķas parāķuķu iedzīķšanu, ja uzdrīķstēķtos tādas biedrības (domāķtas savst. ug. aproķš. b-bas — autors) dibināķt. Kurzemes muiķnieķu kredītb-ba šādas pat domas aizstāķv.“

d) Edvards Skuķenieķs (Vensķu Edvards) savā rakstā „Savst. ug. apdroķš. b-bas uz laukiem“, kas iespiests Balt. Vēstn. 235/1887, aizrāķda, ka savst. ug. apdroķināķš. b-bas sevišķi Kurzemē vēķl neesot pietieķoķi izplatīķuķās. Tas pa daķļai esot tādēķl, ka „Kurzemes

dzimtpagasti nedrīkst piedalīties pie savst. ug. apdroš. b-bu dibināšanas. Pēc kontrakta jāapdrošina visas Kurzemes dzimtu muižu mājas, kamēr tās vēl nav pilnīgi izmaksātas, Kurzemes savst. ug. apdroš. biedrībā, kuŗa stāv tuvā sakarā ar Kurzemes muižnieku kredītbiedrību.“

„Kurzemes dzimtpagasti šobrīd vēl nedrīkst piedalīties pie savstarpīgu ug. apdroš. b-bu dibināšanas, bet Kurzemes kroņa pagastiem nekas neliedz šādu dibināšanu. Ja Kurzemes kroņa saimnieki līdz šim vēl pietiekošā mērā nav ievērojuši un izlietojuši savst. ug. apdroš. b-bas labumus, tad tas gan būs noticis aiz lietas pareizas neprašanas.“

Kā Kaudzītes Reinis, tā arī Skujenieks pasvītro to, ka Kurzemē savst. ug. apdrošināš. b-bu dibināš. apstākļi grūtāki nekā Vidzemē. To pilnā mērā apstiprina arī skaitliskie dati. Mēs jau redzējām (skat. tabulu 83. lp.), ka Vidzemē no 1880.—1892. g. apstiprinātas 216 biedrības, turpretim Kurzemē tai pašā laikā tikai 31.

Pārbaudot E. Skujenieka apgalvojumu, ka Kurzemes dzimtpagasti vēl nedrīkstot piedalīties savstarp. ug. apdrošināšanas biedrību dibināšanā, bet kroņa pagastiem to nekas neliedzot, — noskaidrojās šāds stāvoklis: no visām Kurzemes savst. ug. apdroš. b-bām sešām ir privātmuižu nosaukums (Pūres, Bauskas pilsmuižas, Ēdoles, Ivandes, Zaļenieku un Vecauces), bet pārējām 25 ir kroņa muižu nosaukums. Zīmīgi arī tas, ka Jelgavas (Dobeles) apriņķī, kur visvairāk savst. ug. apdroš. b-bu — 13 no kopskaita 31, ir arī visvairāk kroņa muižu — 50 no kopskaita 177.*)

No šiem konstatējumiem varam secināt:

- 1) E. Skujenieka apgalvojums ne pilnīgi atbilst faktiskajam stāvoklim;
- 2) savst. ug. apdrošināš. biedrību dibināšanas apstākļi kroņa muižu pagastos labvēlīgāki nekā privātmuižu pagastos.

*) Privātās un kroņa muižas konstatētas pēc:

- a) Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen Russlands von H. von Bienenstamm, Rīga, 1826;
- b) Adolf Richter „Balt. Verkehrs- und Adressbücher“, II. B. III. Abt. Rīga, 1909;
- c) Baltische Wochenschrift 7/1863.

Jāatzīmē, ka apskatāmā laikmetā Aizputes un Ilūkstes apriņķos nav nodibināta neviena savstarp. ugunsapdrošināšanas biedrība.

Par smagajiem savst. ugunsapdroš. b-bas dibināšanas apstākļiem Dundagā nodevis liecību tā laika acu liecinieks Dundagas pagasta Deides māju saimnieks Jānis Melenbergs. Viņš izteicies šādi:*)

Dundagas pagasta savst. ug. apdrošināš. b-ba dibināta apm. 1875. gadā.**)

Par biedriem bija lielākā daļa pagasta saimnieku-rentnieku. Prēmiju maksas nebija. B-bas kasieŗa pienākumus izpildīja vietējās krāj-aizdevu sabiedrības grāmatvedis Jānis Irbiņš. Ap 1880. gadu, kad mājas tika iepirktas, ēkas obligātoriski bija jāapdrošina Kurzemes kredīt-bā un vietējais barons Osten-Sakens piespieda b-bu likvidēt, pie kam iekrājušās iemaksas tika atmaksātas atpakaļ (Melenbergs saņēmis 50 rubļus).

Kā redzam, Melenberga liecība apstiprina un pastiprina jau agrāk teikto.

Nodibinātām savst. ugunsapdrošināšanas biedrībām bija jāiztur uzbrukumus un jācinās par savām tiesībām. Par uzbrukumiem atrodam ziņas laikrakstos. Vienu tādu atzīmē Stērstu Andrijs (Tālvaitis) B. V. 29/1878 jau agrāk citā sakarībā pieminētā rakstā. Tur lasām: „Tik jāzēlojas, ka šām b-bām sāk rādīties pretinieki, kas gan paši it labi prot nosvērt šādu b-bu derīgumu.***) Tā Ērgļos to no uzraugu tiesas apstiprinātu ugunsbiedrību muižas īpašnieks tagad grib iznīcināt zem tā ērmota iemesla, ka tādai b-bai nevarot uzticēties . . .“

„Kā redzat, tā ir nenormāla, pat nepareiza pretimstrādāšana ļaužu pašdarbībai. Varbūt, ka tur tā b-ba arī mītēsies darboties, bet tad viņa būs iznīcināta un nevis iznīkuse. Turpretim uz lietas derīgumu vien lūkodamies, varam ar prieku apsveicināt ikkatru no jauna ceļošos savstarpīgu ugunsapdrošināšanas b-bu uz laukiem. Tas ir veselīgs parādījums mūsu laucinieku dzīvē; tas rāda, ka pašdarbība un kopīgu interešu cienīšana sāk starp tiem

*) Skat. V. Legzdiņa vēstuli no 14/III 1935 Savstarpējai ugunsapdrošināšanas centrālajai savienībai.

***) Dundagas savst. ug. apdroš. b-ba dibināta ar gubernatora atļauju 1874. gadā (skat. B. V. 43, 44/1874.

***) Domātas Vidzemes un Kurzemes muižnieku savst. ugunsapdr. b-bas

mosties un turklāt ietaupa katrai valstij ikgadus dažus tūkstošus, ko mūsu laucinieki gan gribēs valsts vajadzībās, kā skološanai u. c. labāk atvēlēt, nekā kādai lielākai spekulantu kompanijai.“

Tā ir spēcīga un droša savst. ug. apdrošināš. b-bu aizstāvēšana pret uzbrukumiem.

Māteru Juris savā jau agrāk pieminētā rakstā, kas iespiests Tiesu Vēstn. 20/1881 un M. V. 21, 22/1881, aizstāv savst. ug. apdroš. b-bas pret Rīg. Zeitung uzbrukumiem. Rīg. Ztg'a bija uzstājusies pret mazajam apdroš. b-bām par labu zemes pārvaldes vadītai apdrošināšanas iestādei.

Tālāk jāatzīmē Pēterja Bērziņa raksts Balsī 15—17/1884, kur viņš uzstājas pret Hansa Hollmana uzbrukumiem savst. ug. apdroš. b-bām (H. H. uzbrukuma raksts nodrukāts Balt. Wochenschrift'ā 48, 49/1883).

Ko pārmet savst. ug. apdroš. b-bām?

Hollmans pārmet:

1) biedrības iesākušas darboties pirms statūtu apstiprināšanas;

2) biedrībās par daudz liela vara pagastu skrīveriem;

3) biedrības lielāku ugunsgrēku gadījumos nespēšot segt zaudējumus;

4) biedrības strādājot bez ēku klasifikācijas, t. i. visiem nosakot vienādu prēmiju procentu, neatkarīgi no tā, vai ēka ugunsdroša vai nedroša.

P. Bērziņš, protams, cenšas atspēkot visus pārmetumus. Viņš izsaka savas domas arī par uzbrukumu cēloņiem un motīviem. Tie pēc viņa domām ir šādi:

1) savst. ug. apdroš. b-bas ir patstāvīgas zemnieku organizācijas un neatrodas „dabisko vadoņu“ vadībā („kas mūsu Baltijas lietas pazīst un zin, ka šie pieminētās b-bas nestāv zem „dabisko vadoņu“ vadišanas, tas nebrīnēsies“);

2) „uzbrūk aiz skaudības un nenovēlības vai lietas nepazīšanas“;

3) lai sadabūtu „kundes“ Vidzemes ugunsapdrošināšanas biedrībai, tā tad aiz konkurences naida.

Ko līdzīgu saka arī Kaudzītes Matīss savās atmiņās (skat. „Vecpiebalga“ 93. lp.). Tur lasām:

„Peļņas biedrības iesākumā bija par šo jauno parādību stipri sašutušas un Vidzemes muižnieku kredītbiedrība negribēja šām savstarpējām palīdzības biedrībām ne-

maz uzticēties, solidamās aizdevumus uz lauku mājām atstāt tikai tiem, kas ar savām ēkām stāvēšot kādā no lielajām biedrībām, protams, — ar augstām gadu maksām; bet pamazām taču pielāvās, kad jaunā apdrošināšanas iekārta kļuva drīz ļoti vispārīga un pildīšanā nedrošības nekādas nerādīja.“

Ka pēc karstajām cīņām savst. ug. apdroš. b-bu stāvoklis uzlabojies, to atzīmē arī P. Bērziņš Dienas Lapā 5/1888. Viņš saka: „Bij laiki, kad šam b-bām uzbruka diezgan asi un tās notiesāja par nedrošām un nederīgām.“ Tālāk viņš piezīmē, ka latvju zemnieki esot daudz mantojuši, atsacīdamies no lielajām peļņas biedrībām.

Savst. ugunsapdroš. b-bas cīnās arī par tiesībām atvītot guberņu jeb kroņa ug. apdrošināšanas biedrības, kuŗās, kā jau redzējām (skat. 28. lp.), zemniekiem obligātoriski bija jāapdrošina savas ēkas.

Savā laikā bija dots oficiāls paskaidrojums, ka Vidzemes zemnieku likumu 547. paragrafā paredzētā savstarpējā palīdzība nevar tikt uzskatīta par tādu, kas atbrīvotu no apdrošināšanās kroņa vai citās b-bās. Šādu atbrīvošanos zemnieki cerēja panākt ar ministrijas apstiprinātām savst. ug. apdroš. b-bām.*) Bet arī tām bija ilgi jācīnās, kamēr panāca šīs tiesības. Atskaņas no šīs cīņas mēs atrodam latviešu laikrakstos.

Par šo jautājumu raksta Kaudzītes Reinis Balsī 28/1882. Viņš atzīmē gadījumus, ka pagasti pēc savu b-bu nodibināšanas izstājušies no guberņas ug. apdrošin. b-bas. Tas tomēr neizdevies, jo guberņas valde, atsaukdamās uz likumu, spiežot tanī palikt. Tālāk viņš saka: „Visi pagasti, kam vien dibinātas un apstiprinātas savst. ug. apdroš. b-bas, nebūt vairs negrib iestāties citā kādā apdrošināšanas b-bā, jo tādēļ jau tie ir dibinājuši savst. b-bas, lai varētu tikt vaļā no peļņas ug. apdroš. b-bām. Likums, bez šaubām, celts tad, kad savst. b-bas uz laukiem bij gan celtas, bet neviena vēl nebij apstiprināta no augstas valdības.“

Tālāk Kaudzītes Reinis cenšas pierādīt, ka savst. ug. apdroš. b-bas esot drošas, pat drošākas nekā peļņas organizācijas.

Laikrakstos atrodam ziņas arī par sūdzēšanos šai jautājumā, piem. B. 20/1882, B. V. 94/1883.

*) Skat. R. Vidzemnieka rākstu Balsī 57/1880.

Balss 30/1884 sniedz šādu ziņojumu:

„Ugunsapdrošināšanas b-bu lietā. Gubernas pārvalde, dibinādamās uz kādu senāki notikušu senāta spriedumu, atstājusi neievērotu lielāku daļu Vidzemes pagastu lūgumus, lai atsvabinātu tās ēkas, kas apdrošinātas savst. pagastu b-bās, no apdrošināšanas obligātoriskā ug. apdroš. b-bā, bet uzdevusi draudzes tiesām par to gādāt, ka visas tādas ēkas, kas apdrošinātas no ministra apstiprinātās pagastu b-bās, tiktu tomēr apdrošinātas obligātoriskā b-bā. Daži pagasti nodomājuši šo lēmumu pārsūdzēt. Piespiesta apdrošināšana ir pret 1868. g. gubernas avīzē Nr. 123 izsludinātiem noteikumiem.“

Lieta vilkusies vēl veselus 4 gadus, līdz beidzot pagasti panākuši savu. Dienas Lapa 144/1889 sniedz šādu ziņu: „Savstarpīgo laukpagastu ugunsapdrošināšanas b-bu lietā kāda gubernas valde iekustināja jautājumu, vai arī savst. ug. apdroš. b-bās apdrošinātās ēkas jāapdrošina vēl gubernas obligāt. ug. apdrošināšanas b-bā. Tagad valdošais senāts caur ukazu no 12/V 1888 zem Nr. 5953 sūdzību izšķīris tā, ka nav vis jāapdrošina.“

Tā tad vajadzēja paiet veseliem 8 gadiem, līdz kamēr savst. ug. apdrošināšanas biedrības izkaŗoja sev tiesības atvietot gubernas obligātoriskās ug. apdrošināšanas institūtu. Šis panākums izskaidrojams ne tikai ar to, ka tās bija iekšlietu ministra apstiprinātas, bet arī ar to, ka tās bija pierādījušas savas dzīves spējas, būdamas labi noorganizētas. Tādēļ nākošajā nodaļā aplūkosim to organizācijas jautājumus.

Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību organizācijas jautājumi.

Visa šī laikmeta apdrošināšanas kooperācijas kustība veidojusies stiprā Vecpiebalgas savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības*) ietekmē. Šīs biedrības statūti nodēŗējuši par paraugu visām citām šī veida biedrībām. Vircavas biedrība pat burtiski kopējusi tās statūtus. Piemēram, Vecpiebalgas b-bas statūtos paredzēti 7 ugunsgrēku pārzināšanas iecirkņi, pie kam no katra iecirkņa

*) Biedrības toreizējais oficiālais nosaukums bijis šāds: „Vecpiebalgas savstarpīga palīdzības biedrība pie ugunsgrēku gadījumiem“.

valdē nāk pa 3 locekļi, tā tad valdē pavisam 21 loceklis; arī vircavnieki pieturējušies pie tāda paša iecirkņu un valdes locekļu skaita. Citos mums pazīstamos un ap to pašu laiku apstiprinātos statūtos valdes locekļu skaits noteikts patstāvīgi — Plepju b-bā 5, Kalnciema 6, Ūziņu 8 u. t. t.; tajos nav arī dalījuma iecirkņos. Redzams, vircavnieki stipri baidījušies no neapstiprināšanas un tādēļ iesnieguši ministrijai pilnīgu Vecpiebalgas b-bas statūtu norakstu.

Pieprasījumi pēc Vecpiebalgas biedrības statūtiem, kā tas vairākkārtīgi laikrakstos aizrādīts, nākuši no visām pusēm Vidzemē un Kurzemē. Tie iespiesti pat Baltijas kalendārā 1886. gadam (skat. 106.—109. lp.). Vecpiebalgas iespaids sniedzies pat pāri Latvijas robežām: tās statūtus par paraugu ņēmuši arī mūsu kaimiņi igauņi. B. V. 287/1888 ziņo, ka tie iespiesti igauņu laikrakstā „Sakala“.

Tagad aplūkosim tos.

Vecpiebalgas statūti sastāv no 26 paragrafiem, kuri sadalīti šādās nodaļās:

I. Biedrības nolūks (1 paragrafs).

II. Biedrības locekļu satversme*), viņu tiesības un pienākumi (11 paragrafi).

III. Biedrības darīšanu vešana (13 paragrafi).

IV. Kases slēgšana (1 paragrafs).

1. Biedrības mērķis („nolūks“) formulēts tā (§ 1): Vecpiebalgas savstarpīgai palīdzības biedrībai ir tas nolūks sniegt palīdzību ar būvmateriālu un naudu saaviem locekļiem, kad viņiem uznāk ugunsgrēki.

Piezīme. Par nodegušām pirtīm un smēdēm biedrība atlīdzinājuma nedod.

Šai paragrafā raksturīgs ir tas, ka biedriem atlīdzība paredzēta pa daļai naturā un pa daļai naudā.

Pēc statūtu 3. paragrafa biedriem iestājoties bijis jāpieteic, kādu atlīdzību tie vēlas dabūt: vai tikai būvmateriālā vai arī naudā („tik vien būvmateriālā, vai arī naudā“). Sakarā ar to bijušas 2 grupas (pēc statūtiem „šķiras“) biedru: I. grupai bijusi tiesība dabūt tikai būvmateriālu, bet II. — bez būvmateriāla arī naudu („bez būvmateriāla arī atlīdzību naudā“).

Jau toreiz ne visur šī naturālā vai pusnaturālā saimniecība bijusi pieņemama. Tā, piemēram, 2. Rīgas draudzes tiesas apriņķa pagasta vecāko un pagasta skrīveru

*) Mūsu dienās šai vietā lieto vārdu „sastāvs“.

sapulcē (Siguldas draudzē) 24/I 1881 pārrunāts šis jautājums. Balsī 6/1881 par to lasām tā: „Bet sapulce nevarēja vis šiem (t. i. Vecpiebalgas ug. b-bas statūtiem — autors) pilnīgi piekrist, tādēļ ka mēs šīs puses iedzīvotāji, īpaši ēku ziņā nevarama vis tā, kā mūsu tautas brāļi, piebaldzēni, dzīvot. Vispārīgi tika tā vēlēšanās izsacīta, ka vislietderīgāki ugunsbiedrības statūti tā tiktu sastādīti, ka nelaimē kritušais dabū no savas ēkas vērtības divi daļas naudā un to citu vērtību b-ba tam atlīdzina caur darba spēka došanu. Būvmateriālu došana tika nu atzīta no sapulces par nevajadzīgu tādēļ, ka tagad mūsu apriņķī nodegušu ēku vietā netiek vairs koka, bet visvairāk māla vai arī akmeņa ēkas uzceltas.“

Par pilnīgu naudas saimniecību izteikusies Kalnciema (Kurzemē) savst. ugunsapdrošināšanas biedrības pilnā sapulce 13/II 1882. Šīs sapulces protokolā lasām tā: „Generālsapulce nosprieda ar visām balsīm, ka tas pēc § 4 dodamais materiāls ir nevis in natura, bet pēc § 6 piezīmējuma nodegušajam naudā samaksājams.

Nolemts: ka noticis sarakstīt.“

Arī Kalnciema biedrības statūtos nav biedru dalījuma 2 grupās, kā tas bija Vecpiebalgas statūtos.

Vietalvas-Odzienas savst. ug. apdroš. b-bā, tāpat kā Vecpiebalgas biedrībā, pēc atlīdzības veida biedri bijuši sadalīti 2 grupās, bet jau 90-to gadu sākumā tā pārgājusi uz atlīdzību tikai naudā (skat. B. V. 272/1891).

Ļoti interesanta parādība ir Tolkas ugunsbiedrība. Tur naudas saimniecība pastāvējusi jau 70-to gadu sākumā, kā tas redzams no šīs biedrības 1872. gada kontrakta §§ 6., 15. un 25. (skat. 36., 38. un 41. lpp.).

Uzskats par naudas saimniecības priekšrocībām pamazām veidojies, un jau 90-to gadu sākumā tas, šķiet, bijis diezgan populārs. To, piemēram, atzīmējis arī toreizējais tautskolotājs A. Benjamiņš, rakstīdams par Madlienas draudzes savst. ug. apdrošināš. b-bām (sk. Balss 2/1891).

Jāpiezīmē, ka Vecpiebalgā pirms statūtu b-bas nodibināšanas tikusi praktizēta atlīdzība tikai materiālos*) (skat. Kaudzītes Reiņa rakstu „Par laucinieku apdrošinā-

*) Šīs prakses atskaņas saskatāmas Vecpiebalgas statūtos paredzētās 2 grupās biedru: I. grupa reprezentējusi neseno pagātni un bijusi domāta konservatīvākajiem biedriem, bet II. grupa atbildusī toreizējam modernākajām prasībām un bijusi domāta progresīvākajiem biedriem. No šejienes tikai viens solis līdz pilnīgai naudas saimniecībai.

šanas b-bām“ Balsī 57/1880). Nav pamata domāt, ka citos pagastos tas varētu būt bijis citādi. Tā tad jau šai laikmetā pēc zaudējumu atlīdzības veida savst. ug. apdrošināš. biedrību attīstībā iezīmējušās 3 pakāpes: a) t l i d z ī b u izsniedz vispirms tikai materiālos, pēc tam materiālos un naudā un beidzot tikai naudā. Šis pēdējais atlīdzības veids pilnīgi attīstījies mūsu dienās, bet tā sākumi, kā redzējam, meklējami jau tautas atmodas laikmetā.

2. Darbības rajons.

Biedrības darbības rajons noteikts statūtu otrā paragrafā: par biedriem tanī varējuši būt tikai Vecpiebalgas pagasta saimnieki. Šai noteikumā izpaudies principiālais uzskats par to, ka savstarp. ugunsapgrošināšanas b-bu darbības rajonam jābūt mazam,*) lai biedri varētu labi pazīt viens otru un sekot viens otram. Kaudzītes Reinis Balsī 57, 58/1880 saka: „B-ba spēj cieti biedrus uzraudzīt. Arī pie dzēšanas visi čakli strādā.“ Pateicoties šim apstāklim, viņš augsti vērtē savstarpīgo ugunsbiedrību morālisko efektu. Viņš saka: „Simtiem ēku izglābjas un izglābsies no ugunsbriesmām (skat. B. 35/1883). Tas zīmējas uz tišas dedzināšanas gadījumiem, kas retāki savstarpīgās biedrībās nekā peļņas biedrībās.

Par savst. ug. apdroš. b-bu darbības rajona vēlamu lielumu izteicies Stērstu Andrējs (Tālvaitis) jau 1878. gadā B. V. 29. numurā. Viņš uzskata pagastu („valsti“) par piemērotu rajonu. Viņš saka: „Biedriem vajag labi zināties citam citu, jo tie cits citam ir galvotāji ar visu savu īpašumu. Īpaši valstis ir tādi ugunsbiedrību apgabali; tām ir daudz kopīgu interešu, tālab arī viena locekļa labklāšanās rūp jo vairāk visiem.“

Rajona lieluma jautājumā izteikusies arī jau agrāk pieminētā pagasta vecāko un skrīveru sapulce 1881. gada 24. janv. Draudzes tiesas kungs fon Hubbenett ieteicis dibināt ugunsbiedrības ne pa pagastiem, bet gan lai „visa baznīc draudze kopā tādu ugunsapdrošināšanas biedrību dibinātu“. Sapulce tam piekritusi (skat. B. 6/1881).

Rajona jautājumam pieskārušies arī valdības sasauktā lauksaimniecības kongresā Rīgā 11/II 1881. Tur Tērbatas igauņu lauksaimniecības biedrības priekšnieks Mitta

*) Šis uzskats līdzīgs Raifeizena uzskatam kreditkooperācijā. Nav pamata domāt, ka tas varētu būt radies Raifeizena ietekmē.

licis priekšā atļaut arī mazākas zemnieku savst. ugunsbiedrības dibināt. Gubernātors uz to aizrādījis, ka pret zemnieku ugunsbiedrībām nekas preti nevarot būt, tikai esot jāvēlas, lai tās apņemtu lielākus novadus, jo pārāk mazām biedrībām neesot tik liela drošība (sk. B. 11/1881).

Arī Māteru Juris mazliet pieskāries šim jautājumam. Viņš Balt. Zemkopī 28/1880, sakarā ar pārrunām par tikko pieminētā lauksaimniecības kongresa programmu, saka: „Beidzot pie mums tas jautājums svarīgs, kādā vīzē lielākos pagastos un mazākos pagastus savelkot kopā būtu ievedamas savstarpīgas biedrības apdrošināšanai pret ugunsšķādi.“

No šī citāta noskārstams, ka Māteru Juris bijis par mazāku pagastu apvienošanu vienā savst. ugunsbiedrībā, bet lielākus pagastus tas atzinis par pietiekošiem patstāvīgas biedrības pastāvēšanai.*)

Dzīvē tomēr izveidojās galvenā kārtā atsevišķu pagastu biedrības. Doma par vairāku pagastu apvienošanu vienā biedrībā kauču saimnieciski bija pareiza, bet toreizējos konkrētajos apstākļos nebija reāla: jau viena pagasta locekļiem nereti bija grūti saprasties kopīgam darbam, jo grūtāk tas būtu bijis divu vai vairāku pagastu locekļiem. Un darbs būtu palicis pavisam nedarīts. Arī toreizējie politiskie apstākļi it nebūt nebija labvēlīgi vairāku pagastu kopdarbībai. Liekas, pat atļaujas dabūšana kopīgas sapulces noturēšanai būtu saistīta ar nepārvaramiem šķēršļiem.

3. Zaudējumu atlīdzības līdzekļu sagādāšana.

Vecpiebalgas biedrības statūtos pieņemts zaudējumu repartīcijas princips, t. i. ikreiz pēc notikušā ugunsgrēka zaudējumus sadala starp biedriem, nosakot, cik un kas katram jādod cietušajam.

Pilnības un noteiktības labad citēsim attiecīgo statūtu paragrafu (§ 7). Tas skan:

Ja kādam biedrības loceklim uznāk ugunsgrēka nelaime, tad citiem biedrības locekļiem, kuriem vien ir tās pašas kārtas ēkas, pie kuŗas piederēja tā, kas nodeguse,

*) Šai vietā der atminēties, kā tas jau citā nodajā atzīmēts (skat. 98. lp.), ka Rīg. Ztg'a vispārī bij uzstājusies pret mazajām ugunsbiedrībām par labu zemes pārvaldes vadītai apdrošināšanas iestādei, cenzdamās izņemt apdrošināšanas lietu no zemnieku rokām. Tas būtu bijis liels trieciens zemnieku pašdarbībai.

jānodod zināms skaits būvmateriāla, ko nodegušo ēku uztaisīt, kā tas stāv biedrības nosacījumos § 4., 1. piezīmē.*) Proti: ja nodeg dzīvojama ēka, tad vajadzīgais šās kārtas ēku būvmateriāls tiek dots vienlīdzīgi no visiem b-bas locekļiem, kuriem ir dzīvojamās ēkas; ja nodeg rija, tad visi locekļi, kuriem ir rijas, ņem līdzīgu daļu pie būvmateriāla došanas, ar ko nodegušo riju uztaisīt. Ja apdegušais ir otras šķiras loceklis (§ 3), tad citiem šās šķiras locekļiem, kuriem ir tās pašas šķiras ēkas, kā tā, kas nodeguse, būs dot tam, kas skādi cietis, bez būvmateriāla arī naudu skādes summas izdalīšanai starp viņiem (§ 6).**)

Raksturīgākais šai paragrafā tas, ka nav paredzēta nekāda ēku klasifikācija un ieturēts pilnīgs vienlīdzības princips: visiem it kā vienādas ēkas un visiem vienāda zaudējumu segšanas kvote.

Uzkrīt biedru grupējums pēc ēkām zaudējumu segšanas gadījumā: piedalās tikai tie, kam ir tāda ēka, kāda cietusi ugunsgrēkā.

Kalnciema b-bas statūtos tāda grupējuma nav. Tas arī saprotams, jo parasti saimniekiem ir viss nepieciešamo ēku komplekts.

Kapitālu krāšana Vecpiebalgas statūtos nav paredzēta. Fr. V. Balt. kalendārā 1886. gadam rakstā „Lauku savst. ug. apdroš. b-bas“ saka, ka piebaldzēni rezerves kapitāla dibināšanu atlikuši līdz tam laikam, kad mājas būšot izpirktas, lai jau tā diezgan grūto ekonomisko stāvokli nepadarītu vēl grūtāku.

Stērstu Andrējs (Tālvaitis) B. V. 29/1878 arī principā izsakās pret kapitāla krāšanu. Viņš saka: „Savstarpējas ugunsbiedrības bez sevišķa pamata kapitāla ir tās derīgākās.“

Pretēji Vecpiebalgas ievadītai praksei, pretēji Stērstu Andrēja teorētiskajam uzskatam vairākas savst. ugunsbiedrības ievadījušas jau pašā sākumā kapitāla krāšanu. Tā, piemēram, Smiltenes biedrībā jau darbības sākumā

*) 4. paragrafā paredzētas atlīdzības normas. Tās ir šādas: 1) par dzīvojamu ēku 80 baļķi, 80 kārtis un 250 pudī salmu; 2) par kūti līdz ar stalli tik pat, cik par dzīvojamu ēku; 3) par riju 150 koki, 150 kārtis, un 400 pudī salmu; 4) par klēti 60 baļķi, 60 kārtis un 150 pudī salmu.

1. piezīmē noteikts, cik gaļiem un resniem jābūt dodamiem koku materiāliem.

**) 6. par. noteic, ka atlīdzina tikai $\frac{2}{3}$ no nodegušās ēkas taksētās vērtības. Piezīmē noteiktas materiālu cenas.

nodibināts rezerves kapitāls ar vienreizēju 3% iemaksu. Kapitālus dibinājušas arī Allažu, Vietalvas, Kauguru, Dra-bešu u. c. savst. ugunsapdrošināšanas biedrības (skat. jau agrāk pieminēto Fr. V. rakstu Balt. kal. 1886. gadam).

Sakarā ar kapitālu neuzkrāšanu radušās neērtības tādā ziņā, ka kūtro maksātāju dēļ biedrības nereti nav varējušas laikā izsniegt zaudējumu atlīdzību, kas stipri mazinājis savst. ug. apdroš. b-bu prestižu. Kaudzītes Reinis Balsī 33/1888 apgalvo, ka Vecpiebalgas statūtus sastādot šis apstāklis nav bijis nezināms un bijis pat do-māts dibināt kādu kapitālu, no kuŗa varētu izmaksāt ne-maksātāju daļu. Kādēļ tomēr kapitāla dibināšana izpali-kusi, par to viņš neko nesaka.

Pamatojoties uz piedzīvojumiem un novērojumiem, Kaudzītes Reinis rakstā „Ļoti vajadzīgs vārds mūsu sav-starpīgām ugunsapdrošināšanas biedrībām“, kas iespiests Balsī 33/1888, nāk ar šādiem priekšlikumiem:

1) jādibina „drošības kapitāls, no kuŗa varētu ņemt un nolīdzināt to biedru daļu, kuŗi palikuši biedrībai parādā un biedrības nodošanu nenolīdzināšanas dēļ nav uzskatāmi vairs par biedriem“;

2) jāievied iepriekšējas iemaksas; citiem vārdiem, tā ir novēršanās no repartīcijas principa par labu prēmiju principam.

Šis Kaudziņu Reiņa uzskats par iepriekš. iemaksām nav nekas jauns latviešu savst. ugunsapdrošināšanas biedrību darbiniekiem. Tolkas ugunsapdrošināšanas b-ba jau 6/XI 1872 nolēmusi ņemt noteiktu prēmiju, kas jau iepriekš jāsamaksā. Šis biedrības protokolu grāmatā (prot. Nr. 2) par to lasām tā: „Tika nospriests: ka tiem biedrības locekļiem par viņu māju apdrošinātu summu 1½ kap. sidr. par 1 rbl. jeb 1½% jāmaksā ir, pirmais maksāšanas termiņš tika nolikts uz 3. janv. 1873. gada.“ Turpat protokolā Nr. 30 no 21/VI 1873 lasām: „Tika ap-spriests pie nākamās maksāšanas tikai 1% ņemt.“

Protokolā Nr. 4 no 21/X 1874 lasām: „Kad šā gada procentu maksāšana vēl nebij apspriesta, tad tika šodien pēc § 15-a no virsminētiem tā procentu maksāšana no-spriesta: par apdrošinātu kapitālu 1 rubli par 100 rubļiem jeb 1% maksāt un īpaši preti šo § 25 uz 20. janv. 1875 bez trūkuma nomaksāt.“

Arī turpmākajos gados tas pats:

28/XI	1875	nolemts ņemt	$\frac{1}{2}\%$
26/I	1876	„ „	$\frac{1}{2}\%$
26/I	1877	„ „	$\frac{1}{2}\%$
20/I	1878	„ „	$\frac{1}{2}\%$
31/I	1879	„ „	$\frac{1}{4}\%$

29/XII 1879. gadā nolemts: „Tika šai dienā vienprātīgi nospriests, ka 1880. gadā no apdrošinātām mājām nekādu procentu nebūs ņemt.“

29/XI	1880	nolemts ņemt	$\frac{1}{4}\%$
25/I	1882	„ „	$\frac{1}{4}\%$

Jāpiezīmē, ka Tolkas savst. ug. apdroš. b-ba apstiprināta uz Vecpiebalgas b-bas statūtu pamata 22/I 1881. No teiktā varām secināt, ka Tolkas b-bā pirms un pēc statūtu apstiprināšanas noteikti pielietots prēmiju princips, kuŗu priekšrocības pret repartīcijas principu Kaudzītes Reinis atklāti atzinis tikai 1888. gadā.

Arī Kalnciema savst. ug. apdrošināšanas b-bas protokoli rāda, ka tur jau pašā darbības sākumā pieņemts prēmiju princips. Tā, piemēram, 13/III 1882 sapulcē (prot. Nr. 3) prēmija noteikta $\frac{1}{4}\%$ liela. Tālāk protokolā lasām: „Ja ar to $\frac{1}{4}\%$ cauri netiktu, vienu pakalpmaksāšanu no biedriem pieprasīt. Tā pakalpmaksāšana naudā nedrīkst par 2% vairāk būt, to $\frac{1}{4}\%$ atņemot; bet ja tā skāde ar tām 2% nevarētu segta tikt, tad tā trūkstoša summa tiek uz nākošu gadu atstāta.“

11/XII 1882 sapulce (prot Nr. 9) prēmiju 1883. gadam paaugstinājusi uz $\frac{1}{2}\%$ no apdrošināšanas summas, bet iestāšanās naudu atstājusi līdzšinējo — $\frac{1}{4}\%$ no apdroš. summas.

Tas pats arī turpmākajos gados.

Tāpat Allažu savst. ugunsapdrošināšanas b-bā turējušies pie prēmiju principa. Par to tuvāku informāciju sniedz Fr. V. Baltijas kalendārā 1886. gadam jau agrāk pieņemētā rakstā. Tur atrodam pat Allažu b-bā pielietoto prēmiju tarifu („prēmiju norādītāju“) par 1000 rbl. apdrošināš. summas. Tas ir šāds:

A. Akmeņu ēkas ar dakstiņu jumtiem	2	rbļ.	—
B. Akmeņu ēkas ar dakstiņu jumtiem (ar vai bez kurināšanas)	2	„	20 kap.
C. Koka ēkas ar dakstiņu jumtiem	2	„	25 „
D. Akmeņu ēkas ar salmu jumtiem	2	„	50 „
E. Koka ēkas ar salmu vai koka jumtiem (ārpus 50 as.)	2	„	70 „
F. Koka ēkas ar koka jumtiem (tuvāk nekā 50 asis)	7	„	—
G. Koka ēkas ar salmu jumtiem un tuvāk nekā 50asis viena no otras	8	„	—

Rijas, smēdes un pirtis, nelūkojot uz attālumu un uz materiālu, visas vienādi ar 8 rbļ. par 1000 rbļ. tiek apdrošinātas.

Tālāk turpat lasām: „Prēmija iepriekš jāsamaksā. Arī rezerves kapitāla dibināšana ir ievērota caur sevišķām nodošanām no katra tūkstoša, bez tam vēl tiek klāt piešķaitītas procentes, strāpes naudas un prēmiju atlikumi. Kad lielāki ugunsgrēki gadās, tad arvien vēl jānogaida ģenerālsapulces spriedums, kuņam jānosaka, vai ķerties pie rezerves kapitāla, vai arī uzlikt īpašu maksāšanu.“

Ir ziņas, ka prēmiju princips lietots arī vēl dažās citās savst. ug. apdroš. biedrībās. Nosauksim dažas no tām.

1) Kārļu — augstākā prēmija 7 rbļ., bet zemākā 50 kap. par 1000 rbļ.; M. māju saimnieks, kam lielākā daļa ēku mūra ar dakstiņu jumtiem, jāmaksājot ap 2 rbļ. par 1000; šai b-bai esot „loti smalki un labi izstrādāta klasifikācija“ (skat. B. 15—17/1884);

2) Aderkašu — prēmija 5 rbļ. 50 par 1000 rbļ.; jau sakrājies 1000 rbļ. liels rezerves kapitāls (skat. B. 2/1891);

3) Ķeipenes — 1890. gadā prēmiju maksās saņemts 142 rbļ. 91 kap. par 27.560 rbļ. apdrošināšanas summas; drošības kapitāls pieaudzis uz 849 rbļ. 78 kap. (skat. B. 2/1891);

4) Vietalvas-Odzienas — sākumā pēc atlīdzības veida bijušas 2 grupas biedru (tāpat kā Vecpiebalgā), bet tagad atlīdzību izsniedzot tikai naudā; biedri maksājot prēmijas — $\frac{1}{4}\%$ par gadu (B. V. 272/1891). Prēmijas maksātas jau 1883. g. — $\frac{1}{2}\%$, tāpat 1884. g. — $\frac{1}{2}\%$ (skat. B. 47/1883. B. V. 269/1883 un 115/1884).

Svārstīga prakse bijusi Ogres biedrībā. B. V. 167/1889 raksta, ka katru gadu maksājuši zināmas procentes, bet pēdējā laikā tāda maksāšana esot pavisam atmes-

ta; tagad jāmaksājot tikai nelaimes gadījumos. Sakarā ar to esot radušās nekārtības — nevarot izmaksāt cietušiem; biedri izstājoties.

Prēmiju principu jau 1882. gadā ieteic korespondents no Druvienas Balsī 33/1882. Tur lasām: „Mūsu saimnieki šogad nodibināja ēku apdrošināšanas biedrību pret uguni. Šī biedrība nekāda kapitāla neielikšot, bet tik pēc notikušas nelaimes katrs biedrs došot zināmu naudu par skādes atlīdzināšanu. Būtu vēlams, lai biedrības locekļi grieztos pie citām domām un ikgadus iemaksātu zināmu naudas summu. Caur šādu maksāšanu pēc vairāk laimīgiem gadiem kapitāls varētu tik liels saaugloties, ka pēcāk maz un pat nemaz nevajadzētu piemaksāt no saimnieku puses, ja uguns skāde notikusi.“

Par iespējamību sasniegt tādu stāvokli, kad biedri būtu brīvi no jebkādām maksāšanām, raksta arī D. L. 124/1891. L. K. rakstā „Zemkopības apdrošināšana“ atrodam šādu vietu: „Var pat iedomāties tādu savst. apdrošināš. biedrības stāvokli, ja tā ilgi pastāv un rūpīgi ved savas darišanas, ka procenti no iekrātā kapitāla līdzinātos ikgadējai biedru normālai apdrošināšanas prēmijai, caur ko būtu iespējams biedriem atlaist katru maksāšanu, ja b-bai neceļas nekādi ārkārtēji izdevumi.“

Teikto kopā savelkot, varam konstatēt šādu stāvokli:

1) Savst. ugunsapdrošināšanas b-bās apskatāmā laikmetā sastopama gan repartīcijas, gan prēmiju principa pielietošana;

2) jau šai laikmetā iezīmējies un veidojies uzskats par prēmiju principa priekšrocībām pret repartīcijas principu.*)

4. Pārvalde.

Pārvaldi sastāda 2 organi: pilna biedru sapulce un valde; revīzijas komisija statūtos nav paredzēta.**)

*) Kā mēs zinām, patstāvīgajā Latvijā repartīcijas princips gandrīz pilnīgi atmests un pieņemts prēmiju princips.

**) Faktiski revīzijas komisijas dažās b-bās jau pašā sākumā pastāvējušas. Piemēram Kaļciema b-bā jau pirmā gada darbība tikusi revīdēta. Par to liecina šāda atzīme kases grāmatā: „Šie augšējie 1882. gada rēķini no ģenerālsapulces ievēlētiem revidentiem cauri lūkoti, ieņēmumu aprēķini pēc polisēm pakaj lūkoti, izdevumi pēc kvītēm salīdzināti un nauda un naudas papīri kasē riktīgā kārtībā atrasti, to apliecina Pučās tai 18. dec. 1882. gadā.

Revidenti: Janne Kraukle*.

Arī pats Kaudzītes Reinis jau 1883. gadā (Balsī 35/1883) dod šādu aizrādījumu savst. ugunsbiedrību valdēm: „Gada pārskati jāskata cauri revidentiem (daudzās biedrībās tādi nemaz netiekot ievēlēti)*.

Pilnas biedru sapulces pēc § 18 ir divejādas: a) īstena vispārēja biedru sapulce, ko mūsu dienas sauc par kārtēju pilnu sapulci, un b) ārkārtēja sapulce. Šo sapulču sasaukšanas kārtība un funkcijas vispārējos vilcienos ir tādas pašas, kā mūsu dienu kooperatīvos, kādēļ pie tām tuvāk nepakavēsimies.

Valdes sastāvu un komplektēšanās kārtību nosaka statūtu 13. paragrafs, kas skan tā: „Par biedrības darīšanām pārzina biedrības valde, sastāvoša no 21 locekļa, ko iecel vispārēja sapulce iz sava vidus, ņemdama 3 no ikkatra tiem 7 Vecpiebalgas pagastiem jeb ugunsgrēku pārzināšanas iecirkņiem. Šai noteiktā biedrības valdes locekļu skaitā var būt arī pagasta priekšnieki, bet visai valdei par priekšsēdētāju — pagasta vecākais. Ja gadās, ka viņš šā pienākuma neuzņemas, tad vispārēja biedrības dalībnieku sapulce izvēl valdes priekšsēdētāju iz viņas locekļiem.“

Kā statūtu teksts rāda, valdes locekļu komplektēšanas kārtībā sastopama īpatnība, kādas mūsu dienu kooperatīvos nav. Īpatnība pastāv iekš tam, ka b-bas valdē zināma vieta ierādīta pagasta priekšniekiem, bet pagasta vecākam paredzēts pat valdes priekšsēdētāja amats, ja tikai viņš pats no tā neatsakās. Ja pagasta vecākais atsakās no šī amata, tad tikai biedrības pilna sapulce iegūst tiesību ievēlēt valdes priekšsēdētāju. Tā, bez šaubām, ir biedrības pašvaldības tiesību ierobežošana.

Rodas jautājums, kādos apstākļos izveidojies šis noteikums: vai valdība to prasījusi, vai arī varbūt statūtu sastādītāji (Kaudzītes Reinis un citi) paši no sevis to pieņēmuši. Šī pēdējā varbūtība iespējama. Piemēram Tolkas biedrības kontrakta 5. paragrafā teikts: „Pie vēlēšanas jāņem vērā, ka tikai no biedrības locekļiem var šos amatos vēlēti tikt, — vēl labāki no tādiem, kas jau kādā valsts valdības jeb valsts tiesas amatā stāv.“ Arī vēlāk Tolkas biedrības darbībā tiek pieaicināti pagasta („valsts“) vietnieku pulka locekļi. Biedrības protokolu grāmata rāda, ka blakus „biedrības valdīšanas“ sēdēm noturētas arī „biedrības valdīšanas un valsts vietnieku pulka“ sēdes. Pēdējā „biedrības valdes un vietnieku pulka“ sēde noturēta 29/I 1885; tā tad sadarbība starp biedrības un pagasta pašvaldības orgāniem turpinājusies veseles 4 gadus pēc b-bas statūtu apstiprināšanas.

Iespējams, ka piebaldzēni paredzējuši pagasta vecākam b-bas valdes priekšsēdētāja amatu pašas biedrības

prestiža labad, lai biedrība iegūtu lielāku uzticību saimnieku acīs.

Jāievēro arī tas apstāklis, ka statūtu sastādīšanā piedalījusies arī pagasta valde, bet tos pieņēmis pagasta vietnieku pulks, kuŗa loceklis bijis pats Kaudzītes Reinis (skat. šepat lpp.).

Pēc visiem šiem apstākļiem spriežot, jāpieņem, ka paši piebaldzēni labprātīgi uzņēmuši statūtos noteikumu par biedrības un pagasta valdes ciešu sadarbību.

Allažu biedrības statūtu 13. paragrafs skan tā: „Biedrības darīšanas ved valde, sastāvoša no 6 locekļiem, kuŗus locekļus ģenerālsapulce ieceļ iz sava vidus, no priekšnieka, priekšnieka biedra, kasiera, rakstu vedēja un 2 piesēdētājiem. Par minētās valdes locekļiem var būt arī pagasta valdes reprezentanti.“

Šajos statūtos, kā redzam, nav noteikuma par pagasta vecāko kā biedrības valdes priekšsēdētāju.

Arī Kalnciema biedrības statūtu*) 13. paragrafs ir burtiski tāds pats kā Allažu biedrībai.

Turpretim Jaunesavas biedrības statūtos, kuŗi apstiprināti 12/I 1887, ir noteikums par pagasta vecāko kā b-bas valdes priekšsēdētāju.

Kā redzam, arī šai jautājumā statūtos nav vienādības.

Jākonstatē fakts, ka Fr. V. rakstā „Lauku savst. ug. apdrošināšanas b-bas“ (Baltijas kalendārā 1886. gadam) izteicies tādā garā, lai „prezidents un b-bas tehniskais vadonis nebūtu vis ikreizējais pagasta vecākais, bet ka biedrībai būtu atļauts šinīs amatos ievēlēt personas pēc pašu patikšanas.“

Šķiet, šis jautājums mazāk ticis diskutēts, nekā kapitālu un prēmiju jautājums.

Noteikumus par valdes locekļu atlīdzību atrodam 2 paragrafos — 16. un 17. Tie ir šādi:

§ 16. Valdes locekļi, bez vajadzīgiem ceļiem un citām izdošanām biedrības labā, nedabū par saviem pūliņiem nekādas īpašas algas.

§ 17. Pie valdes pieder rakstvedis, kuŗš dabū algu pēc nolīguma ar valdi.

Kā redzam, mūsu savst. ugunsapdrošināš. biedrībās valdes atlīdzības jautājumā izveidojies tāds pats princips, kādu mēs sastopam Raifeizena tipa kreditkooperātvos:

*) Šos statūtus sastādījis advokats Aleksanders Vēbers un par šo darbu saņēmis 25 rbļ. (skat ierakstu Kalnciema b-bas kases grāmatā).

darbs sabiedrības labā jādara bez atlīdzības, izņemot visvairāk nodarbināto amata personu, kuŗa saņem nelielu atlīdzību.*)

Nav pamata domāt, ka šis princips būtu patapināts no Raifeizena; tas radies mūsu pašu zemē, pielāgojoties mūsu pašu apstākļiem.

Tādi bijuši vispārīgos un raksturīgākos vilcienos latvju savst. ugunsapdrošināšanas biedrību organizācijas principi. Teiktam vēl jāpievieno, ka tajās valdījis biedru vienlīdzības, kā arī brīvas, nepiespiestas apvienošanās princips. Tie atbilst vispār atzītiem kooperācijas principiem. Mazs izņēmums ir tikai noteikums par pagasta vecākā lomu biedrības valdē. To uzskatīsim par latviešu savst. ugunsapdrošināš. biedrību vēsturisko īpatnību.

Beigās konstatēsim, ka kauču Vecpiebalgas b-bas statūti noderejuši par paraugu citām b-bām, tomēr īsti šabloniski tās nav veidojušās. Vairākās biedrībās mēs atrodam dažādas nianse organizācijas principos, kas nesaskan ar Vecpiebalgas paraugu. Zīmīgi, ka dzīves spējīgie jauninājumi nāk ne no Vecpiebalgas, bet gan no citām vietām. Paliek iespāids, ka vecpiebaldzēniem piemītis zināms konservatīvisms, kas tos it kā sastindzinājis reiz pieņemtā formā.

---

*) Algas nav bijušas lielas. Piemēram, Kalnciema b-bā 1888/89 gadā rakstvedis saņēmis 8 rbļ. (skat. ierakstu kases grāmatā).

Tolkas biedrības 6/III 1891 protokolā lasām: „Par rakstvedi priekš b-bas tika ievēlēts vietīgais pagasta skrivers Liepiņš par 5 rubļiem algas no gada, par kuŗu naudu apņēmas Liepiņš visus b-bas rakstus kārtīgi vest kā pienākas”.

Kreditkooperātīvi.

Latviešu zemnieki auglotāja varā.

Latviešu zemnieku sevišķi smagi spieda naudas trūkums. Lai izsargātos no izūtrupēšanas, tam bija jāmeklē kredīts. Šajās gaitās viņš vispirms nonāk pie auglotāja. Bet auglotāja kredīta noteikumi ir tik nežēlīgi smagi, ka šis kredīts it nebūt neatvieglo zemnieka stāvokli, bet gan to padara stipri ļaunāku. Viņa posts vēl pieaug.

Augļošanas jautājumam lielu vērību piegriezuši visi toreizējie laikraksti. Tur atrodam ļoti spilgtus auglotāja kredīta raksturojumus. Daudzos no tiem izpaužas ārkārtīgs sašutums un naids pret auglotājiem.

Laikraksti, šķiet, ir arī vienīgais, avots, no kā varam iegūt materiālus augļošanas jautājuma apgaismojumam. Tādēļ iepazīsimies tuvāk ar to, ko tie saka šai jautājumā.

M. Viesis 12/1876. Kroņa Vircava. „Lai nu tādus (kam trūkums pienāk) varētu no plēsīgiem naudas aizdevējiem izsargāt, kas 80 līdz 100 procentes pa gadu ņem, tad šī ierikte (krājaizdevu sabiedrība) daudz maz pie tam palīdzēs.“

Balt. Zemk. 38/1877. Jelgava. „Cik dažs labs netiktu pasargāts no Wucheru jeb plēsīgu tapinātāju nagiem, kad tas būtu zinājis, ka tur un tur pastāv banka, kas pret kārtīgu drošību par mēreniem augļiem naudu aizdod.“

Balt. Zemk. 25/1879. Iz Abavas krastiem. „Žīdu bankieŗiem būs labs plaujas laiks, jo droši 30.000 rubļu tiks no zemniekiem uzņemti par 50%.“

Balss 33/1879. Kāds J. P. raksta (no tā iespiests arī Mājas Viesī 18, 19/1879):

„Kad par Jurgos no žīdiem, jo šie visvairāk ir tie briesmīgie asiņu sūcēji, ņemtiem 50 rubļiem rudenī par procentēm jādod pieci baķi labu linu, katrs no 26 mārč., tad saimnieks par lēmumu vēl priedīgs un

aizmirst, ka tās 130 mār. linu savus 20 rubjus vērtas, jeb ka viņam pie procentēm uz gadu aprēķinot jāmaksā 40 proc. Bet tiek vēl augstākas procentes prasītas un arī maksātas, jo trūkums nepazīst nekādu likumu.

Pāri dienas priekš Jurgiem aizņēmās kāds māju saimnieks priekš savas rentes maksāšanas no kāda žīda arī 50 rub. apakš šādiem nosacījumiem. Naudas vietā saimniekam 1. sept. šinī gadā jāatdod 30 pūri rudzu, 130 mār. smagu, bez tam vēl tūlīt jānodod 1½ pūra tikpat smagu rudzu par draudzīgu izlīdzēšanu. Tas ir kopā 102³/₈ puda. Ja pudu rudzu rēķinam tikai pa 80 k., kas pie tik labiem rudziem tiešām ļoti maz rēķināts, tad dabū žīds par saviem 50 rubļiem 81 r. 90 k. atpakaļ, t. i. 31 r. 90 k. procentu par 4 mēn., tā tad par gadu 191²/₅% — Mēs esam paši piedzīvojuši, ka no aizņiemtiem 75 r. 4—5 gados iznāca neticams parāds no 600 rubļiem.“

Balt. Vēstn. 38/1879. Kaudzītes Reinis saka: „Tagadējie naudas aizdevēji tik nekaunīgi lielus augļus no nabadzīgiem ļautiņiem plēš un tos kā vampīri līdz beidzamam izsūc, ka gan būtu jāvēlas, ka valdība te kādu padomu atrastu.“ — „Tur (Vidzemē) nem nereti tikpat augļu par gadu, cik liels ir kapitāls. Un tas notiek īpaši tagad pie māju iepirkšanu izmaksām...“

Balss 3/1881. Gārsene. Nodibināta zemnieku aizdevu lāde. „Ceramš ka šī lāde būs no lielas svētības, jo līdz šim zemniekiem trūkuma brīdī bij jāmaksā žīdiem pa 50 un vairāk procentes, nereti pat labība no lauka jāpārdo.“

M. Viesis 7/1881. Rudbārži. Atzīmēts šāds augļošanas piemērs: par 200 rubļu no Jurgiem līdz rudenim kā pagaidas (procentes) 85 pūri auzu.

Balss 31/1881. Kandava. „Saimnieki pie žīdiem krīt liešos parādos un rudenī, tikko sāk rija kūpēt, lab)ba tiek nodota par lētu cenu. Tā latviešu naudiņa iet žīdu makā.“ — D. L. 82/1890. „Kandavas krājaizdevu kase par mēreniem procentiem aizdod naudu, caur ko nav jākrīt žīdu rokās. Vēl tagad dažs labs zemkopis vārgst, kas bij kritis žīdeļu nagos.“

Balss 27/1882. Elkšņi—Suseja. „Trūkuma laikos daudz mūsu saimnieku skrien uz svešu pagastu bankām aizņemties naudu jeb, kas vēl briesmīgāki, krīt žīdu nagos, kas tiem izsūc pēdīgo nabadzību un dažu labu

novēd pie bezdibena malas“ (korespondencē no Ozolniekiem (Paulsgnade) B. 35/1882 teikts: „... dažu labu pat ieģrūž cietumā“).

Balss 35/1882. Jaunesava. „Mozus bērniem jāmaksā 25—30%.“

Balss 28/1882. Kroņa Vricava. „Vai tas nav bijis un vēl nebūs, ka dažam labam naudas trūcība pienāk. Kur griezties? Ej pie žīdiņa — dubulti jāatmaksā; ej pie bagātnieka, jāmaksā 25, 50 jeb vairāk procentes. Lai šo ļaužu izsūkšanas veikalus varētu iznīcināt, vismaz mazināt, mums krāšanas un aizdošanas kases jādibina.“

Balss 35/1882. Jaunesava. „Dažs labs meklē palīgu pie pazīstamā melnbārdainā Mozus bērna un sola 25—30%. Sprototams, ka Izraēla bērni tādas labas „rebes“ nelaiž garām, bet pieplēš vēl klāt dažu sieciņu labības jeb pūru kartupeļu.“

Balt. Vēstn. 298, 299/1883. Lapas Mārtiņš, rakstīdams par Rīgas amatniekiem un rokpeļņiem, starp citu saka tā: „Amatniekiem un rokpeļņiem vajadzībās bij jākrit šādu tādu auglotāju un izsūcēju rokās, kuri naudu aizdodami ņēma par mēnesi 5 un vairāk procentes un kuri ar tiesību nopelnījuši palamas vārdu „rīkles griezēji“, kā laudis tos nosaukuši. Man zināmi daudz piemēri, ka šie negoži dažu labu strādīgu vīru kā ērces izsūkuši un ieģrūduši pēdējā nabadzībā un postā, caur ko daudz familiju laime izpostīta, jo tikai retam, kas tādu sūcēju nagos krituši, neizpostītam laimējas atsvabināties. Minētai krāšanas un aizdošanas kasei ir nu tas svētīgs uzdevums savus biedrus izsargāt no tāda posta.“

Balss 9/1883. Sauka. Esot nodomāts dibināt savst. krāšanas un aizdošanas sabiedrību. „Būtu no liela svāra un svētības priekš visa apgabala. Dažam labam nevajadzēs trūkuma brīdī krist blēdīgu auglotāju nagos, kas savus upurus sūc, kamēr tos pieved pie bezdibeņa malas.“

B. 51/1883, M. V. 52/1883. Pūre. „Naudas trūkuma dēļ kāds šejienietis dažiem no mūsu ļaudīm naudu aizdevīs. Bet kā ņēmēji paši teic, tad minētais aizdevīs ātrāki 100 r. nav devis, kamēr uz vekseli 130 rubļi netikuši uzrakstīti. Tagad naudas ņēmēji sāk gaust, ka aizdevējam neesot „laimīga roka“, jo „esot

gan nēmuši, bet neesot vis zēluši“. Bet tagad griežas pie krāšanas un aizdošanas kases, ka varētu atdot aizņemto kapitālu līdz ar treknām interesēm.“

Balt. Vēstn. 93/1884. Brazīlas. „Par izsargāšanos no parādu iekrišanas žīdu nagos šeit es īsumā uzzīmēju, ko kāds vecīgs vīriņš asarām acīs stāstīja par savu ķezu. Augšam minētā pagastā saimnieks B. bij lieņjis no žīda:

I. reizi 100 r., II. reizi 80 r., III. reizi 60 r., IV. reizi 60 r. un V. reizi 60 r., kopā 360 r.

Vidējās žīdu procentes ir: no viena rubļa vērdu (1½ kap.) nedēļā, visā gadā rublis pelna 76 kap., 10 r. pelna žīdam 7 r. 60 k. procentu un 100 r. iztaisa 76 r. intrēšu gadā. Jo mīlāki žīds saņem labību, uz vienu rubli naudas sieku rudzu, kas 4 pūrā iet. Pēc tagadējās labības cenas, tad sieks rudzu maksā 75 k. (3 r. pūrā). Par 100 r. kā pagaida jādod 25 pūri rudzu. Saimniekam laikam tik daudz rudzu nebūs bijis šā lieņjuma pagaidas samaksāt, tādēļ maksājis tās šādā vīzē:

I. reiz	18 pūru rudzu,	19 p. miežu	un	10 p. auzu,
II.	” 10 ” ”	20 ” ”	” 30 ” ”	” ”
III.	” 30 ” ”	32 ” ”	” 90 ” ”	” ”
IV.	” 25 ” ”	50 ” ”	” 80 ” ”	” ”
V.	” — ” ”	— ” ”	” 50 ” ”	” 10 p.

lēcu, 2 p. zirņu, 16 p. vas. kviešu, 3 sieki āboliņa sēklas 8 r. vērtībā, aunu 3 r. vērtībā, ragu kulbas kurvi. Pēc visu šo intrēšu maksāšanas saimniekam bij kapitāls pie Leibja līdz 700 r. pieaudzis.“

Balt. Vēstn. 175/1887. Rīgas ķīlu mājas jeb ķīlu kases. „Tagad par aizdoto naudu ņem 2% un par lietu uzglabāšanu 1% mēnesī (agrāk 2%), Kam nauda visai vajadzīga, tas darīs daudz labāki, to aizņemdamies kaut iz šādām kasēm, nekā ies palīdzības meklēt pie šādiem, tādiem naudas rausējiem, kas par mēnesi ņem 5—10 un vēl vairāk procentes. Kam tik augstas procentes jāmaksā, tas ne mūžam netiks no parādiem ārā un it nemanot iešļuks visulielākā postā.“

Dienas Lapa 104/1887. Stelpes pagasts, Bauskas apr. „Aizņēmušies naudu no šāda mūsu apgabala „naudas Jāņa, bet grūti tad bij no šāda valā tikt, jo procenti bij tādi, kādi reti piedzīvoti.“

Balt. Vēstn. 195/1888. Vecsaule. Auglotāji ne žīdi, bet pašu tautieši — saimnieki. Naudu aizdodot uz 20 un vairāk procentēm. „Dažs saimnieks ielicis savu māju bankā, lai ar aizņemto naudu varētu taisīt rebes.“ — „Šie asins sūcēji tomēr it mierīgu prātu saņem šīs procentes un aukstām asinīm noskatās, kā viņu upuris cīnās, kamēr tas vairs nespēj . . . Pie tam viņi vēl mēdz izturēties tā, kā kad šiem nelaimīgiem padarītu sevišķu labumu un par to izpelnītos lielu pateicību.“

Dienas Lapa 163/1888. Matīžnieks raksta: „Dažs jūtas laimīgs, kad tikai dabūjis aizņemties un tikai vēlāk atskārstas, ka kritis auglotāju nagos, kurš kā vampīrs izzīž viņa, aizņēmēja, pēdējos spēkus un neatlaižas, iekam nav aizņēmēju pagalam nobeidzis.“

D. L. 81/1889. „Laudis iestiguši stipri parādos, kā sevišķi tādos apgabalos, kur žīdu tuvumā daudz, kā piem. Leišmalē un arī citur, žīdi visu apgabalu saņēmuši savos nagos. Ņemdami 50—100% gadā viņi sistemātiski izsūc savas apkārtnes laudis, jo aizdodami nelielas summas, tie pusi jau tūlīņ novelk priekš procentiem, caur ko tie par 50—100 rubļu lielu aizdevumu dabon zemnieciņu pilnīgi savos nagos. Arī paši latvieši lauku „bodnieki“ nereti ierīko tādu kārtīgu izsūkšanu caur to, ka aizdodami nelielas summas (reti lielākas par 100 r.) apdrošina sev visu aizņēmēja ražojumu pārdošanu pa „savai“ cenai.“

B. Vēstn. 40/1891. Bārbele. Trīs saimnieki-zemkopji nodarbojoties ar augļošanu. Aprēķinot 20 un vairāk procentes gadā. Kauču gan tuvumā Šenbergas miestīnā esot krāj- un aizdevu kase, tomēr šo vīru veikals braši ziedot.

Matīss Siliņš Atbalss kalendārā 1891. gadam 67. lapusē raksta: „Katrs zin, ko nozīmē tāda žīdiņa veksele, kas mēnesi pa mēnesim aug, aug kā sniega rituls, kamēr augdama izsūc vai pēdējo asins pilīti no nelaimīga parakstītāja. Žīdiņa veksele nav uzticības zīme, bet viņa rokās negants ierocis, kā pieklūt zemkopja mantai un visai viņa dzīves laimei. Cik daudz smuku, krietnu māju nav tā aizgājušas postā. Pāris rubļiem sāk un tūkstošiem beidz, to žīdiņi prot.“

Arī Kr. Valdemārs izteicies šai jautājumā. Lūk ko viņš saka savā grāmatā „Ueber die Heranziehung der

Letten und Esten zum Seewesen . . .“, kas iznākusi Tērbatā 1857. gadā:

„Braucht aber ein Unbemittelter aus ihrem Kreise einiges Kapital zu soliden Unternehmungen, so kann es er meist gar nicht, oder häufig nur zu Wucherzinsen (beim Krüger et cetera) erhalten.“

„Der arme, brave fleissige Mann also, der in schwieriger Lage nur mit seinem Charakter für die Sicherheit des Geldes bürgte, erhalte hier gegen höchstens 30% den unentbehrlichen Vorschuss, den er sonst von Wucherer gegen 100—200% zu leihen genötigt wäre, ja (was häufig noch weit schlimmer ist) den er sonst gar nicht erhalte.“

Tādas ir ziņas par auglotāju kreditu. Nevar būt nekādu šaubu, ka latviešu zemnieku kredita apstākļi patiešām bijuši nedzirdēti smagi. To saimnieciskās sekas gandrīz tuvojas zemnieku īpašumu ekspropriācijai.

No teiktā izriet šādi konstatējumi zīmējoties uz zemnieku apstākļiem pagājušā gadsimta 70-tajos — 90-tajos gados:

1) zemnieki smagās saimnieciskās krīzes stāvoklī vispirmāk un sāpīgāk izjūt lēta un viegli pieejama kredita vajadzību;

2) kredita faktiskie apstākļi ārkārtīgi smagi: zemnieki spiesti lietot auglotāju kreditu un maksāt par to 20—200% gadā;

3) grūtie laiki sagatavo zemnieku apziņā kopdarbības nozīmes izpratni un ierosina viņu sabiedriski-saimniecisko aktivitāti virzienā uz kredītkooperāciju.

Kredītkooperācijas propaganda līdz pirmo latviešu kredītkooperatīvu nodibināšanai.

Kredīta problēmas risināšanā latviešu zemnieks atstāts pats savam liktenim, jo nav nevienas iestādes, kas par to sevišķi interesētos. Tādos apstākļos atliek vienīgais ceļš, proti pašdarbības un kopdarbības ceļš. Arī latviešu zemnieks pamazām nonāk uz tā.

Dziedāšanas koris, dziedāšanas biedrība, pagasta pašvaldība, labdarības biedrība — ir viņa sabiedriski-saimnieciskā darba priekšskola, priekšposteni. Lai apmierinātu vajadzību pēc kredīta, bija jāorientējas uz kre-

ditkooperācijas pusi. Pirmais latviešu kreditkooperatīvs Latvijā, kā zināms, nodibināts 1874. gadā. Bet, lai nonāktu līdz tam, bija vajadzīgs ilgāks laiks sabiedrības iepriekšējai sagatavošanai. Bija jānotiek šī kooperatīvu veida iepriekšējai propagandai.

Izvirzās interesantais jautājums: kā risinājies Latvijā kreditkooperācijas propagandas darbs? Aplūkosim to.

Pirmais raksts, kur stāstīts par aizdevu kasi, lai „plēsīgiem naudas aizdevējiem nagos“ nekristu, šķiet, ir Jaunpiebalgas mācītāja Kārļa Ludviga Kaehlbrandta: „Kādu naudas lādi mācītājs Oberlīns savai draudzei sagādājis, un kādi labi augļi no visas viņa gādāšanas vēl tagad rādās?“ Tas iespiests Latviešu ļaužu draugā 1833. gada 23. numurā. Tur lasām: „Viņš (t. i. Oberlīns) arī tādu naudas lādi ietaisīja, no kā naudu uz atdošanu varēja aizņemt, bet kas aizņēmts, tas bij tā kā svēts parāds un ar visu taisnību bij atpakaļ jāmaksā. Kas pēc nolikta laika savus parādus nebij nomaksājis, tam uz kādu laiku naudu vairs neaizdeva. — Akmeņulejniekiem gandrīz visiem daudz mazi parādi bija, ko no viņiem dzīt tiem aizdevējiem ikdienas varēja prātā nākt. Oberlīns to izdarīja, ka viņi ikgadus kādu mazumiņu īpašā lādē sameta, no kā tad pamatītīm viņu parādi tika atmaksāti.“

Kauču šai rakstā netiek runāts par aizdevu kasi, kas veidota uz kopdarbības pamatiem, bet gan par kasi, ko ierīkojusi atsevišķa persona aiz filantropijas motīviem, tomēr zināma ierosinoša nozīme tam varēja būt. Lasītājs redzēja, ka var būt ietaises, kur iespējams dabūt aizņēmumu arī negriežoties pie auglotāja. Bet no tā nav visai tālu līdz domai, ka vēlams, lai arī pie mums rastos tāda kase.

1836. gadā iznāca Latviešu draugu biedrības izdevumā mācītāja K. L. Kaehlbrandta tulkotā grāmata „Jāņa Pidriķa Oberlīna, citkārt Akmeņulejas mācītāja, dzīvošana, vāciskā valodā sarakstīta no Dr. G. H. Schubert, tiem mīļiem latviešiem par labu viņu valodā pārtulkota.“ Šai biogrāfijā atrodas arī ziņas par tikko pieminēto mācītāja Oberlīna ierīkoto naudas lādi, kuŗas, kā jau redzējām, jau 1833. gadā bija ievietotas Latviešu ļaužu draugā. Tā tad latviešu lasītājs atkārtoti dzird par aizdevu kasi, kas tiek nostādīta kā pretstats auglotājam.

Plašāk un dziļāk skar kredita jautājumu Krišjānis Valdemārs savā darbā „Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen“, kas iznāca 1857. gadā.

Apskatījis tā laika krājkašes kā taupības un tikumības veicinātājas, viņš iet soli tālāk un runā par kreditiestāžu organizēšanas nepieciešamību. To uzdevums būtu:

- 1) atsvabināt godīgus un uzņēmīgus amatniekus un zemniekus no augļotājiem, kas ņem 100—200% gadā; šim iestādēm, pēc Valdemāra domām, būtu jāizsniedz aizdevumi augstākais par 30% gadā;
- 2) dot iespēju noguldītājiem saņemt augstākas procentes nekā krājkašēs.*)

Valdemārs jau pazīst Šulce-Deliča dibinātās asociācijas, starp tām arī krājaizdevu sabiedrības. Viņš domā, ka tādas varētu viegli nodibināt muižu īpašnieki, muižu pārvaldnieki, mācītāji, ārsti, tirgotāji, pat katrs izglītots cilvēks, ar noteikumu, ja sākumā tanīs piedalās nedaudzas personas. Vēlāk, kad tauta ar tām iepazinusies, tās var noderēt par pamatu plašākām sabiedrībām.

Valdemārs aizrāda, ka jālasa Šulce-Deliča un profesora V. A. Hubera raksti par asociācijām. Redzams, viņš pazīst jaunāko vācu literatūru par sociālajiem jautājumiem. Domu par krājaizdevu sabiedrību dibināšanu viņš, protams, patapinājis no Šulce-Deliča rakstiem.

Bez šaubām, šis Valdemāra darbs nevarēja palikt bez iespaida toreizējos vairāk izglītos latviešos un nevarēja neierosināt viņos domu izmaiņu kredita organizēšanas jautājumā (kā vēlāk redzēsīm, Cauniša pulciņā 50-to gadu beigās tiešām pārrunāts šis jautājums).

Ka kredita jautājums modinājis zināmu interesi izglītos latviešos, liecina arī tas, ka Juris Alunans 1860. gadā solās „Sētas, dabas, pasaules“ IV. grāmatā stāstīt „par krāšanas lādēm, par kredītu, par bankām“. Grāmata neiznāca un solītie raksti arī citur neparādījās. Pēc tam iestājas klusums, un pat visus sešdesmitos gadus kredita jautājums latviešu prātus, šķiet, pavisam nenodarbina. Pat Pēterburgas Avīzēs par to neko neatrodam. Latviešu laikrakstos nav informācijas pat par tādu notikumu, kā par Rīgas amatnieku aizdevu kases nodibināšanu 1862. gadā, par ko raksta pat Vācijā iznākošais laikraksts Die Innung der Zukunft (skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā . . .“, 1928., 65. lpp.). Redzams, latviešu sabiedrība vēl nav pietiekoši nobriedusi tādām jautājumiem. Ne bez

*) Arī Garlībs Merķelis jau 30-tajos gados norādījis uz šādu organizāciju vajadzību, kā arī to uzdevumus līdzīgi, pat plašāki, formulējis (skat. Ed. Baloža „Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā“, 1930, 70. lp.).

pamata Kr. Valdemārs savu darbu „Ueber die Heranziehung . . .“ publicē ne latviešu, bet vācu valodā.

Tikai 1866. gadā divas mazas piezīmes itkā atgādina kredīta jautājumu.

1) Mājas Viesī 52/1866 Cirītis, sniegdams ziņojumu par Dienvidvidzemes zemkopības biedrības sapulci 14/XI 1866, starp citu aizrāda, ka runāts „par naudas krājumu lādēm uz zemēm, kur arī maz naudas no 3 līdz 1 rublim var uz interesēm izdot. Tas būtu kā ciems, kur zeltu taisa priekš visiem vidzemniekiem, kas tos pamazām padarītu par Zelta-Lejniešiem.“

Te saskatāms tiešs 1830. gadā iznākušā Čšokkes stāsta „Ciems, kur zeltu taisa“ iespaids.

2) Braunšveiga izdevumā Jauni prieki, ziņojumā par Vidzemes oikonomiskās sociētātes sapulci 17—19/I 1866 „starp citu lasām tā: „Runāja par ietaisāmām naudas bankām, kas savā starpā un ar Rīgas berzenbanku biedrojamas, un kur varētu katrs, kas ķīlu nolīcis, naudu dabūt palienēt, jeb arī naudu ielikt un zināmus procentus arī dabūt par to laiku.“

Zināma rosme kredītkooperācijas propagandā sākas tikai no 1870. gada. Šai gadā Baltijas Vēstnesis 32. numurā ievietojis šādu nelielu rakstiņu.

Aizdošanas un krāšanas lādes.

Iekš „Vald. Vēstn.“ mēs lasām, ka vajadzība pēc lēta neliela kredīta, kāda pie mūsu lauku ļaudīm priekš viņu lauku un mājas saimniecības jau sen manāma, izrādījās īpaši liela no tā laika, kad zemnieki, palikdami brīvi, sāka paši pie savas zemes nākt. Tuvākais līdzeklis tādu vajadzību novērst bij tās dažādos valsts apgabalos cēlušās sabiedrības, kuŗu mērķis ir: zemniekiem palīdzēt no saviem sataupījumiem krājumus taisīt un no viņiem procentes dabūt, tāpat arī vajadzības brīžos naudu uz lētu neapgrūtinādamu vīzi aizņemt dabūt. Pirmā tāda sabiedrība cēlās iekš Roždestvenskas draudzes Kostromas guberņā, kas 22. okt. 1865. g. visaugstāki apstiprināta tika. Viņa ir ieriktēta uz to pašu vīzi, kā tādas pašas sabiedrības Vāczemē un citās zemēs. Pēc tam kad arī Fellinē tāda lāde, ar to vārdu „Fellines aizdošanas un krāšanas lāde“, tika ieriktēta, mūsu augsts kungs un ķeizers 21. mercī 1869. g. atļāva finanaministeram, pēc savienošanās ar iek-

šķīgu lietu ministerei, uz priekšu no sevis tādas biedrības un viņu likumus apstiprināt.

No šī raksta latviešu lasītāji pirmo reiz dzird par pirmo Krievijas un par pirmo Baltijas (neskaitot 1862. gadā dibināto) kreditkooperatīvu nodibināšanu.

1871. gads ir īsti rosīgs kreditkooperācijas propagandas ziņā — parādās vairāki raksti gan informatīva, gan tieši ierosinoša rakstura.

Balt. Vēstn. 20/1871 iespiests raksts „Vidzemes zemnieku trūkumi un bagātība“. Atzīmēts liels naudas trūkums un līdz ar to liela vajadzība „pēc naudas aizdošanas bankām vai biedrībām priekš Vidzemes zemniekiem“. Tālāk lasām: „Vidzemes zemnieku ieriktes un būšanu ieskatot, izrādās šī vajadzība divējāda: vienkārt, aizņemšana uz isāku laiku priekš zināmām maksāšanām un, otrkārt, aizņemšana uz ilgāku laiku, priekš saimniecības pārļabošanas.“

Raksta beigās autors ieminas par zemnieku bankas dibināšanas vajadzību.

Balt. Vēstn. 23, 24/1871 nodrukāti Baltijas ģenerālgubernatora apstiprinātie kreditkooperatīvu parauga statūti jeb „Likumi par aizdošanas un krāšanas lādēm Kurzemes pagastos“.

„Likumi“ vispirms iespiesti vācu un latviešu valodā Kurzemes guberņas avīzē 1871. gada 44. numurā, tā tad bija pieejami visiem Kurzemes pagastu vecākiem. Vēl jāatzīmē, ka tie iespiesti arī Kurzemes kalendārā 1872. gadam (skat. 19.—24. lpp.). Par šiem „likumiem“, kā vēlāk redzēsīm, jāpateicas Kurzemes gubernātoram Paulam Lilienfeldam.

Balt. Vēstn. 23/1871, atzīmēdams, ka šie likumi iespiesti Kurzemes gub. avīzē 44. numurā, izteic vēlēšanos, lai „likums drīzumā arī Vidzemi aplaimotu.“

Nevar būt it nekādu šaubu par to, ka „likumi“ radīja zināmu savilņojumu latviešu sabiedrībā ne tikai Kurzēmē, bet arī Vidzēmē.

Kreditkooperācijas propagandas raksturs ir arī Pēterča Alunāna rakstam „Laiki pārvēršas“, kas iespiests Baltijas Vēstnesī 24/1871. Šai rakstā autors, sakarā ar izdotiem „likumiem“, atminas laikus (40-tos gadus), kad valdības ierēdnis pavēlējis pārtraukt Sodu pagasta zemnieku nodibinātā kreditkooperatīva darbību, kurpretim tagad tādu pat ieteicot dibināt. Alunāns mudina tautiešus

dibināt „tādas sabiedrošanās“, jo tās dodot iespēju „uz paša kājām stāvēt un ne uz cita žēlastības palaisties.“

Stipri ierosinoša nozīme varēja būt arī Baltijas Vēstnesī 39—43/1871 ievietotam garākam rakstam „Zemnieku aizdošanas un krāšanas lāžu biedrības Novgorodas guberņā“.*)

Redakcija šo rakstu ievada ar šādu piezīmi: „Kad nu Kurzemē zemnieki arī jau uzaicināti aizdošanas un krāšanas lādes celt, un laikam arī Vidzemē tiem netiktu liegts, ja paši to vēlētos, tad lasītājiem varbūt patiks zināt, kā citās guberņās, kur tādas pat biedrības jau pastāv, līdz šim ir gājis. Tāds apraksts varēs derēt par izskaidrošanu un pamācīšanu, kā pagastiem jāizturas pie šādu biedrību celšanas un viņu kārtīgas vadīšanas. Šo aprakstu mēs dodam pēc kāda sastādījuma iekš krievu Pēterburgas avīzes.“

Raksts beidzas šādiem vārdiem: „Caur ko gan ir iespējams sev un citiem lielāku labumu sagādāt un zemes bagātību pavairot? Tādu lāžu un banku svētība ir arī jau pilnīgi atzīta, un tādēļ viņas aug, tā sakot, kā sēnes visur iz zemes.“

Arī pirmajā zemkopju sapulcē Rīgā 1871. gada 19. jūnijā (šai sapulcē ir klāt vairāk kā 500 dalībnieku no visām Latvijas malām) ir mesta doma par kreditkooperatīva vajadzību. Jānis Skujiņš no Smiltenes aizrādījis, ka racionālai saimniekošanai nauda esot vajadzīga, un „vai tādēļ nebūtu tāda zemkopju biedrība ceļama, kas palīdzētu saimniekiem ar naudu“. Sapulces atbildīgais vadītājs Richards Tomsons uz to aizrādījis, ka šis jautājums kādā citā reizē jāpārspriežot, pie kam izteicis šaubas par to, vai izdošoties sadabūt vajadzīgo lielo kapitālu (sk. sapulces protokolu).

Kā zināms, 1871. gada 6. novembrī Krievijā apstiprināta Maskavas lauksaimniecības biedrības dibinātā lauku krājaizdevu un rūpniecības sabiedrību komiteja ar nodaļu Pēterpilī. Tā paša gada 8. decembra numurā (49.) Baltijas Vēstnesis sniedz jau informāciju par šo komiteju. Tur lasām tā: „Maskavas lauksaimniecības biedrībā ir viena pastāvīga komisija sastādījusies, kas ar zemes ļaužu banku un kredita būšanas kopšanu grib darboties, tām visādi,

*) Novgorodas apriņķa zemste bijusi pirmā, kas ķērusies pie kreditkooperācijas veicināšanas (skat. С. Бородаевский „Исторія кооперат. кредита“, Пpapa, 1923, 116. лp.).

ar darbiem un padomiem, piepalīdzējama, un pat banku apstiprināšanu palīdzējama, kur vajadzīgs, izgādāt.“

Kā redzam, 1871. gads bijis tiešām ierosinājumiem bagāts gads.

Arī nākošajā 1872. gadā piegriezta zināma vērība kreditkooperācijas jautājumam. Te vispirmā vietā jāstāda Krišjāņa Kalniņa „Vēstule iz Maskavas“, kas nodrukāta Balt. Vēstnesī 1/1872. Kalniņš šai vēstulē sniedz informāciju par kreditkooperatīviem Krievijā, kā arī pieskaņas Latvijas apstākļiem. „Arī Kurzemē,“ viņš saka, „tagad atļauts tādas krāšanas biedrības dibināt,*) bet līdz šim neesam vis vēl dzirdējuši, ka tur kāda būtu dibināta, lai gan Kurzemē atļauts biedrībai sākt darboties ar tikai 100 r. lielu pamatkapitālu“. Tālāk viņš aizrāda, ka Krievijā apstākļi kreditkooperatīvu dibināšanai daudz labvēlīgāki nekā Kurzemē, jo tur to dibināšanu atbalstot zemes, bet te tādu neesot. Ieteic kurzemniekiem izlietot kreditkooperatīvu atbalstam pagastu kapitālus.

Kalniņa rakstā spīd cauri tendence radīt lasītājā labvēlīgu noskaņojumu pret kreditkooperatīviem un ierosināt tādu dibināšanu arī Latvijā. Viņš saka: „Tāda naudas krāšanas biedrību celšana ir vienīgais ceļš zemnieku grūtos laikos glābt no dažādu krāpnieku rokām.“

Balt. Vēstnesī 18/1872 Aleksandrs Vēbers rakstā „Biedrošanās un mantas radīšana“,**) sniegdams sabiedriskā darba plānu, piemin arī kreditkooperatīvus. Viņš saka: „Mums gandrīz pavisam trūkst aizdošanas un krāšanas lādes, kas tik varen daudz iespēj panākt pie mantas radīšanas.“

Tā pamazām, pateicoties rakstiem, tautas apziņā tiek veidots kreditkooperācijai labvēlīgs noskaņojums.

1871. un 1872. gadā uz tautas apriņu sāk iedarboties arī laikrakstu ziņas par praktiskiem soļiem kreditkooperatīvu dibināšanā. Te vispirms jāatzīmē, ka Balt. Vēstnesis 38/1871 sniedz ziņu, ka sakarā ar publicētiem „likumiem“ Dobeles lauksaimniecības biedrībā mācītājs Bielensteins latviešu valodā turējis runu „par valdības vēlējamām pagasta bankām un to nozīmi“ un ka sapulce atzinusi tādu banku par vajadzīgu un lietas tālākai virzīšanai ievēlējusi komiteju.

*) Domāti 1871. gadā publicētie „likumi“.

**) Šī raksta izvilkumu skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, Rīgā, 1928, 87. lp.

Krievu ārtelis Rīgā ar sludinājumu Balt. Vēstnesī 2/1872 aicina latviešus piedalīties „naudas aizdošanas lādes“ dibināšanā, kuras statūtus finanču ministrs apstiprinājis 1871. gada 12. novembrī.

Domājams, ka latvieši ar lielu interesi būs uzņēmumu ziņu Balt. Vēstnesī 17/1872 par to, ka „Pēterburgā ir sastādījušies latviešu naudas aizdošanas un krāšanas sabiedrība, kas nu no finančministra arī jau apstiprināšanu ir dabūjusi“. Tālāk aizrādīts, ka šīs organizācijas statūti *) nodrukāti likumu un valdības rīkojumu krājuma 1872. gada 32. numurā.

Balt. Vēstn. 41/1872 ievietots ziņojums, ka „Cēsis grib naudas aizdošanas un krāšanas lādi dibināt“ un ka „šīs lādes likumi ir jau 23. jūnijā no finančministra apstiprināti.“

Balt. Vēstn. 26/1872 pēc Rīg. Ztg'as ziņo: „Aizdošanas un krāšanas lādes esot jau trejos Kurzemes pagastos dibinātas un proti: Bērzmuižā, Dundagā un Emburgā.“

Ziņa gan izrādās pāragra, bet tas liecina, ka gaiss pilns tieksmju pēc kreditkooperatīviem un ka sabiedrībā radies attiecīgs noskaņojums, kas ir nepieciešams katrā sabiedriskā pasākuma rašanās priekšnoteikums.

Praktiskie mēģinājumi kārtot kredita jautājumu.

No vienas puses pamazām pieaugošā vajadzība pēc kredita un no otras puses jautājuma literārie apgaismojumi radīja mēģinājumus faktiski nodibināt kredita organizācijas. Ir bijuši vairāki šādi mēģinājumi jau labu laiku pirms latviešu kreditkooperācijas nepārtrauktās attīstības sākšanās.

Šķiet, pats pirmais mēģinājums ir bijis Sodu (tagad Sesavas) pagastā. Šis pagasts bijis viens no gaišākajiem Zemgalē. Ar šo pagastu saistās arī mūsu Alunānu ģimenes dzīve. Un, lūk, šai pagastā pagājušā gadsimta 40-tajos gados, ap vidu, kad notikusi pāreja uz naudas nomu un kad trīs gadi no vietas (1844.—1846. g.) bijusi slihta raža, izveidojušies kāda „ko-

*) Šos stat. skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, Rīga, 1928, 92.—108. lp.

pība“, ko Pēters Alunāns pielīdzina Šulce - Deliča tipa kredita organizācijai. „Tas notikās klausas laikos, kur Šulcs no Deličas vēl par sabiedrošanām nebija iesācis pūlēties“, saka P. Alunāns, runādams par „kopības“ darbību.*)

Ka Soda pagasta kopībai bijis patstāvīgas kredita organizācijas raksturs, redzams no šādām vietām jau pieminētā Pētera Alunāna rakstā:

1) „Tā laika Kurzemes domeņu valdīšanas prezidentkungs atrada tādu sabiedrošanos pret likumiem un ka tik Kurzemes muižnieku kredites biedrībai atļauts esot ar naudu strādāt; tāpēc sodnieku sabiedrībai jābeidzoties, — un kam vara, tam taisnība; ko muižas policija toreiz teica, tas bija teikts.“

2) „12 gadu vēlāk — tas bij ziedonī 1864. g. — Baltijas domeņu valdīšanas prezidents v. Kieter k., kuŗa vārds vienmēr goda piemiņā pie kroņa zemniekiem paliks — apmeklēja pārraudzīdams ir Soda pagastu; šē viņam tika no sodniekiem tā karstā lūgšana priekšā celta, lai aizliegto sabiedrošanos atkal atļautu. Viņš atrada tādu sabiedrošanos par ļoti derīgu un apsolījās, cik spēšot, par atļaušanu gādāt.“

Ka Soda pagasta „kopību“ var atzīt par kreditkooperātīvu, redzams arī no šādas vietas Pētera Alunāna rakstā: „Te pēc 7 gadiem, atkal ziedonī šogad, pielikums pie Kurzemes guberņas avīzes rāda, ka valdīšana pati tādas savstarpības krāšanas un palīdzības sabiedrošanās vēlas, ka viņa uzaicina tādas iecelt.“

Te P. Alunāns domājis Kurzemes gubernātorā Paula Lilienfelda 1871. gadā publicētos kreditkooperātīvu parauģa statūtus jeb likumus.

Kā no pievestiem citātiem redzams, Soda pagasta kreditkooperātīvam noliegts darboties, un tas izbeidzies.

Soda pagasta kreditkooperātīva pastāvēšanas fakts jau pag. gadsimteņa 40-tajos gados dod pamatu šādam konstatējumam:

latvju zemnieki jau pirms Šulce-Deliča uztvēruši kreditkooperācijas ideju un iemiesojuši to konkrētā formā — kreditkooperātīvā,

---

*) Sk. Pētera Alunāna rakstu „Laiki pārvēršas“ Baltijas Vēstnes 24/1871 vai arī Ēd. Baloģa „Kooperācija Latvijā 19. g. s. 50.—70. gados“ Rīgā, 1928, 90. lp.

bet nelabvēlīgi politiski apstākļi nav ļāvuši tam pilnīgi izveidoties un noderēt par sākumu patstāvīgi veidotai kredītkooperācijas kustībai Latvijā.

Tikai vēlāk, 50-tajos gados, kad Vācijā sāka attīstīties Šulce-Deliča veidotā kredītkooperācija, zināmā mērā tā ietekmēja arī Latvijas kredītkooperāciju vai nu tieši, vai arī ar Krievijas starpniecību.

Iespējams tomēr, ka sodnieki savā veidojumā nav bijuši pilnīgi patstāvīgi. Zināmu ierosmi tie varētu būt guvuši no mums jau pazīstamā raksta „Kādu naudas lādi mācītājs Oberlins savai draudzei sagādājis . . .“, kas jau 1833. gadā bij iespiests Latviešu ļaužu draugā. Tas pats sakāms arī par 1836. gadā iznākušo grāmatu „Jāņa Pidriķa Oberlīna, citkārt Akmiņulejas mācītāja, dzīvošana“.

Starpība tikai tā, ka Oberlīna naudas lāde bij veidota uz filantropijas pamatiem, bet sodnieku — uz pašdarbības un kopdarbības pamatiem. Tā tad sodnieku patstāvīgais bija tas, ka viņi paši, pašdarbības ceļā, izveidoja savu naudas lādi jeb kredītkooperatīvu.

Vēlāk, 1864. gadā, kad sodnieki karsti lūdza v. Kiertera kungu, lai „aizliegto sabiedrošanos“ atkal atļautu, viņu solis varētu būt pa daļai ietekmēts no 1857. gadā iznākušā Kr. Valdemāra darba „Ueber die Heranziehung . . .“, jo vismaz Alunāniem*) tas nevarēja būt nepazīstams (atminēsimies, ka jau 1860. gadā Juris Alunāns bija solījis dot rakstu par krāšanas lādēm, kredītu un bankām).

Piecdesmitajos gados, kad Vācijā kredītkooperācija varēja uzrādīt jau zināmus panākumus, un kad jau bija iznākuši daži Šulce-Deliča darbi par kredītkooperāciju, Juŗa Cauniņa pulciņā Āgenskalnā ticis cilāts jautājums par „naudas biedrības“ dibināšanu. Par to Augusts Deglavs savā „Latviešu attīstības solis no 1848.—1875. g.“ (Rīgā, 1893, 42. lapp.) raksta tā:

„Mūsu tautiešu pulciņš, pārrunājot allaž sadzīves jautājumus, nāca pēdīgi uz domām, dibināt kādu naudas biedrību, kuŗa dotu latviešiem daudz maz lielāku svaru; iepazīstinādama tautieti ar tautieti, tā modinātu starp viņiem savstarpīgu satiksmi un saites, ar vārdu

*) Alunāni dzīvoja šai pagastā.

sakot, būtu veikals, kas kalpotu latviešu vajadzībām. Bet nu cēlās jautājums, kur naudu priekš tā ņemt? Pašu dalībnieki nebija nekādi bagātie; ar to, cik viņi šim nolūkam varēja upurēt, vēl nebija nekas izdarāms un piedalīšanās no ārienes, — kur dibinātāji bija latvieši — šīnī laikmetā, kurā viņu tautas brāļi Rīgā nezināja, kur viņiem sāpēja — arī nenāca. Īsi sakot, viņi netapa saprasti. Ļoti nozīmīgi ir Pēterā Hāna vārdi, kurus atspoguļojās kāda mūsu tautai piemītoša vājība: „Ja katrs latvietis dotu tikai pa rublim,“ šis tautietis reizi izsacījies, „mēs varētu tad nopirkt visu Vidzemi.“ Tādēļ dibinātāji, redzēdami ar nožēlošanu, ka no viņu nolūka nekas neiznāk, prātojuši, kā uz citādu vīzi varētu tautas mīlestību modināt.“

Kauču noteiktu ziņu nav par to, tieši kurā gadā pārrunāts „naudas biedrības“ jautājums,*) tomēr domājams, ka Cauniša pulciņš ierosinājumu būs guvis no latviešu tautsaimnieka Kr. Valdemāra darba „Ueber die Heranziehung . . .“, kas iznāca 1857. gadā. Šai darbā, kā mēs jau redzējām, Kr. Valdemārs raksta, starp citu, arī par kredītkooperatīviem, ieteikdams tādus dibināt.

Zinot pulciņa sastāvu, nav pamata domāt, ka pieminētais tautsaimnieciskais noskaņojums būtu radies bez Valdemāra ietekmes.

Interesanti atzīmēt, ka pie Cauniša pulciņa piederējis arī Jāna baznīcas skolas skolotājs Miķelis Cirītis, vēlākais patērētāju kooperācijas ideologs (sk. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā 19. g. s. 50.—70. gados“, Rīgā, 1928., 189. lpp.).

Kā no pievestā citāta redzams, Cauniša pulciņš tālāk par pārrunām un labajiem nodomiem nav ticis. Citādi tas arī nevarēja būt, jo starp pašiem pulciņa dalībniekiem nebija vēl nobriedusi vajadzība pēc kredīta, tāpat arī aizmugurē tiem vēl nebija pietiekoši daudz cilvēku ar sāpīgi izjustu kredīta vajadzību. Spriežot pēc Deglava raksta, arī pats pulciņš „naudas biedrības“ vajadzību vairāk motīvējis ar latviešu nacionālajā, bet mazāk ar tiešajā saimnieciskajā interesēm.

Sešdesmitajos gados, kad jau Rīgas vācu amatnieki un tirgotāji izrādīja diezgan lielu rosību kredīta organizēšanā (skat. Ed. Baloža „Kooper. Latvijā 19. g. s. . .“,

---

*) Cauniša pulciņš nodibinājies 1854/5 gadā, bet likvidēts ar Cauniša nāvi 1861. gadā.

1928, 37. un turpmākās lpp.), latvieši par to vēl maz interesējās. Mums zināms tikai viens gadījums, kad pacelts šis jautājums, proti, sodnieki 1864. gadā karsti lūguši v. Kietera kungu atļaut „aizliegt sabiedrošanos“ (skat. agrāk pieminēto Pēterā Alunāna rakstu „Laiki pārvēršas“).

Varētu vēl atzīmēt, ka Rīgas latviešu biedrības darbinieks Richards Tomsons 1869. gada beigās iestājies par biedru I. Rīgas savstarpējā kreditibiedrībā,* iemaksādam 18. decembrī 3 rbļ. iestāšanās naudas (sk. pieminētās kreditbiedrības kases grāmatā). Nezināmu iemeslu dēļ Tomsons jau 1870. g. novembrī izstājies no kreditbiedrības (sk. 25. novembra protokolu).

Bernhards Dīriķis savukārt bijis par biedru 1869. gadā dibinātā III. Rīgas savst. kreditbiedrībā (krievu,**) kur 1872. g. ievēlēts pat padomes kandidātos (sk. B. V. 23/1872).

Šie sīkie fakti rāda, ka latvieši mēģinājuši uzturēt zināmus sakarus ar sveštautiešu naudas iestādēm. Bet plašākas nozīmes šiem sakariem tomēr nevarēja būt, jo no šo iestāžu viedokļa toreizējie latvieši — nabadzīgi, nopiešti un nicināti — nevarēja tikt atzīti par kredīspējīgiem.

Pat 80-tajos gados, sakarā ar Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kases nodibināšanos, Dienas Lapa 11/1886 saka tā: „—iet pie vācu bankām ir tikpat kā tišu prātu apsmieklā gāzties...“

Tādos apstākļos latviešiem, protams, atlika tikai viens ceļš — mēģināt panākt pašiem savas nacionālas, kredīta organizācijas.

Un šie mēģinājumi, sakarā ar rosīgo kredītkooperācijas propagandu, 70-to gadu pirmajā pusē atkal atjaunojas. Lūk, dažas ziņas par tiem. 1873. gadā kāds pulciņš Rīgas latviešu, starp tiem arī Richards Tomsons, mēģinājis nodibināt „krāšanas lādi“ (pēc visām zīmēm spriežot, tiek domāta krājaizdevu kase). Par šo mēģinājumu laikrakstos atrodam šādas ziņas.

M. V. 14/1873 (7/IV). Krāšanas lāde. Kāds pulciņš ir nodomājis vienu latviešu krāšanas lādi dibināt un tā tad dēļ tuvākas sarunāšanās tiek tie, kas jau ir par bie-

*) Šī kreditbiedrība izveidojusies no 1862. gadā Rīgā dibinātās aizdevu kašes (vācu), apstiprināta 1867. g.

**) Šī kreditbiedrība sludina arī savas bilances Baltijas Vēstnesī.

driem uzdevušies, otrā lieldienas svētku dienā pēc pusdienas plkst. 4-ros lūgti Latviešu biedrības namā augšējā skolas istabā sapulcēties. Apspriešana būs par krāšanas lādes likumiem un vadoņu celšanu.

R. T o m s o n.

B. V. 15/1873. „Latviešu biedrībā otrā lieldienā apsprieda krāšanas lādes dibināšanu un izvēlēja priekš šīs lietas sagatavošanas un likumu sastādīšanas komiteju no 12 vīriem.“

M. V. 21/1873 ievietots šāds Lerchendorffa parakstīts sludinājums: „Latviešu biedrības krāšanas lāde. Visi, kas pie šās krāšanas lādes piedalījušies vai vēl grib piedoties, tiek uzaicināti atnākt un savas kvītes saņemt.“

B. V. 21/1873 arī ievietots tas pats sludinājums, tikai beigas citādas: „... tiek uzaicināti ierasties 31. maijā un savas kvītes grāmatas saņemt.“

B. V. 32/1873 atkal ievietots šāds P. Lerchendorffa sludinājums: „Piederīgi pie latv. biedrības krāšanas lādes var saņemt savas konto grāmatas katru dienu no plkst. 1—3 manā magaziņā, Kaļķu un Šķūņu ielu stūrī.“

Pēc tam ziņas apraujas. Domājams, nekas nav iznācis ar lādes dibināšanu. Ir savādi, ka pirmo aicinājumu uz sapulci parakstījis Tomsons, bet nākošos ziņojumus Lerchendorffs. Tomsons, liekas, nav baudījis pulciņa uzticību, kādēļ priekšgalā izvirzījies tirgotājs („mācīts Rīgas kopmanis“) Lerchendorffs. Iespējams, ka pulciņš uz šī pamata pat sašķēlies.

Arī Pavasara biedrības aprindās bijusi doma dibināt naudas iestādi. Tas redzams no ziņojuma Mājas Viesī 35/1873, kur lasām: „Pavasara biedrība vēl nodomājusi sev dibināt krāšanas lādi un iekš šīs lietas jau reiz sapulcējušies un pārsprieduši, kā tas būtu darāms.“

Kas noticis tālāk, par to ziņu nav.

Lapas Mārtiņš (L. Ruļeniets), rakstīdams Dzimt. Vēstnesī 85/1908 par kredita jautājumu, starp citu saka tā: „Pašu kreditiestāžu nepieciešamību arī toreiz Rīgas latvieši atzina un tādēļ mēģināja dibināt tādu iestādi. Bet pirmie mēģinājumi neizdevās, tadēļ ka tiem gadījās nepārvarami šķēršļi ceļā, kurus cēla tie, kuri no latviešu kreditiestādēm dažādā ziņā paredzēja konkurenci.“

No raksta nav skaidri redzams, tieši kurus mēģinājumus domājis Lapas Mārtiņš. Iespējams, ka sacītais ziņmējas uz šiem 1873. gada mēģinājumiem.

Septiņdesmito gadu sākumā noticis vēl viens kredītkooperatīva dibināšanas mēģinājums, kas stāv ciešā sakarā ar Paula Lilienfelda izdotiem „likumiem“. Šim mēģinājumam latvieši tikai daļai pieskārušies, bet iniciatīva un galvenā vadība bija vāciešu rokās. Tas notika Dobeles lauksaimniecības biedrībā, kurā arī latvieši bijuši par biedriem.

Biedrības 1871. g. 8. jūlija sapulcē apņēmušies īpašus priekšlikumus sagatavot un iesniegt 12. augusta sapulcē „Berzebeķes cien. kungs v. Villon par laucinieku kredītbūšanu un Dobeles cien. mācītājs Bielenstein k. latviešu valodā par tām jauncelāmām novada bankām (sk. Balt. Vēstn. 30/1871).

Par 12. augusta sapulci Balt. Vēstnesī 38/1871 sniegts šāds ziņojums: „Papkrišu tur mācītājs Bielenstein k. turēja runu latviešu valodā par tām no valdības vēlejamām pagasta bankām, par labumiem, kas caur tādām bankām ceļas, un par to, ka viņas derētu it īpaši priekš lielākiem apgabaliem ieriktēt. Tādu banku vajadzība tika no visas sapulces (atzīta) un tūlīt nospriests priekš Dobeles apgabala vienu tādu banku ietaisīt. Priekš šī sprieduma tālākas izdarīšanas tika īpaša komiteja no trim vīriem izvēlēta. Komitejas locekļi ir: v. Villon k. no Bērzebeķes, Ešenbach k. no Potkrīzes un Bēting k., saimnieks no Bērzu muižas.“

Kā redzams, komitejā iegājis arī viens latvietis Bētiņš.

Komiteja savu darbu godam veikusi, jo 1873. gada 9. martā plkst. 2 pēc pusdienas Dobelē Baar k. namā paredzēta „pirmā ģenerālsapulce priekš Dobelē ieriktējamās krāšanas un aizdošanas lādes“ (skat. Balt. Vēstn. 10/1873 — pēc sludinājuma Latviešu Avīzēs).

Baltische Wochenschrift 7/1874 aizrāda, ka kase pagaidām domāta zemkopības biedrības biedriem, bet pastāvot nodoms tās darbību paplašināt.

Par kases direktoru bijis Dr. Hanke (sk. Balt. Wochenschrift 26/1874).

Bertramu Kārlis, ziņodams B. Vēstn. 39/1874 par Dobeles zemkopības biedrības ģenerālsapulci, atzīmē arī, ka ticis „gada rēķins par Dobeles krāšanas lādi pasniegts un jauni biedri uzņemti“.

Arī 1875. gadā Bertramu Kārlis Baltijas Zemkopī (5/1875) ziņo par šo kasi. Viņš raksta:

„Dobeles zemk. b-bai ir vēl caur to īpašs svars, ka tā sev arī krāšanas lādi dibinājusi, kuŗa jau dažus gadus pastāv un ir allaž apmierinādamus augļus parādījusi. Var sacīt, ka šī krāšanas lāde dobelniekiem trīskārtīgu labumu jau atnesusi un vēl jo projam nes, proti: tā ir viņiem godīgu sadzīvi paveicinājusi, trūkumu caur kapitāla iekrāšanu novērsusi un pāt tām mazākām naudas summām krāšanas vietu ierādījusi, ko tā uz vēlēšanos tūlit atkal kā pavairotu kapitālu izdevusi.“

No teiktā skaidrs, ka Dobeles zemkopības biedrības krājaizdevu kase 1873. gadā tiešām nodibināta un iesākusi darbību. Tālāk jāpasvīturo, ka kases nodibināšana, kā jau atzīmēts, stāv ciešā sakarā ar gubernatora P. Lilienfelda 1871. gada ierosinājumu. Bez tam kase bija domāta kā lielgruntnieku — vāciešu un mazgruntnieku — latviešu kopīgs pasākums (pie tādas politikas mācītājs Bielensteins turējās arī Dobeles zemkopības biedrībā (sk. Balt. Vēstn. 38/1871), protams, ar vāciešu noteicošu vārdu vadībā.

Kase tomēr neattīstījās un pēc dažu gadu darbības likvidējās. Par likvidēšanās cēloņiem Bertrams Balt. Vēstnesī 267/1888 izsakās tā:

„Bet tādēļ ka apgabala saimnieki un citi labprāt neaizņēmās no šās lādes naudu, viņa nīka un iznīka. Dobeles apgabala saimnieki labprāt arī kopoļās ar augļotāju žīdiem nekā piedalījās pie kārtīgas un godīgas krāšanas un aizdošanas lādes.“

Tai pašā rakstā Bertrams saka, ka Vidzemē tādas kases ar labiem panākumiem darbojoties pie Rūjenes un Smiltenes.-Palsm.-Aumeist.-Gaujiēnes zemkopības biedrībām, bet Kurzemē pie zemkopības biedrības tāda neesot varējusi pastāvēt.

Parallēli mēģinājumiem dibināt patstāvīgas kredīta organizācijas, latvieši izmantojuši arī citas iespējas kredīta vajadzību apmierināšanai: pastāvējušas organizācijas, kas blakus saviem tiešajiem uzdevumiem izpildījušas arī kredītkooperatīvu funkcijas. Pie tādām pieskaitāmas

dažas rekrūšu lādes,*) kas pienēmušas noguldījumus un izsniegušas arī aizdevumus. Tāda noteikti bijusi 1819. gadā dibinātā Dundagas rekrūšu lāde (skat. P. Lapiņa rakstu žurnālā „Kopdarbība“, 1926. g., 482. lpp.).

Rekrūšu lādēm likvidējoties septiņdesmito gadu pirmajā pusē, pašķīrās ceļš patstāvīgām kredīta organizācijām — kredītkooperatīviem. Nav nejaušība, ka taisni Dundagā nodibinājās pirmais latviešu kredītkooperatīvs uz laukiem.

Naudas aizdošana kā blakus operācija nav sveša arī citām organizācijām. Piemēram, Rīgas vācu palīdzības b-bas „Der gute Wille“ statūtu 23. pagrafā paredzēta aizdevumu izsniegšana.**)

Arī dažādas latviešu biedrības praktizējušas kredīta operācijas kā blakus operācijas. Tā, piemēram, Draugā un Biedrī 44/1869 lasām: „Zvejnieku palīdzības biedrība Rīgā domā ietaisīties. Šī palīdzības biedrība grib gādāt par visiem zvejnieku saimniekiem, par viņu atraitnēm un viņu bērnu skološanu Rīgas pilsētas apgabalā, naudu gan aizdodama, gan dāvinādama. Labas iedomas.“

Aizdevumu operācijas praktizējušas arī savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības. Ņemsim dažus piemērus.

1. Tolkas muižas savst. ug. apdroš. b-ba.

a) Protokolā no 3/IV 1874 mēs lasām:

Iemaksāta ugunsapdroš. b-bas nauda par 1874. gadu tika nospriests: cienīgam Tolkas muižas dzimtam lielam kungam pie 200 r. s. uz procentēm izdot, bet par to pārāko naudu trezoršeines iepirkt.

b) Protokolā no 21/IV 1875:

Tika no b-bas priekšnieka M. Zeltiņ priekšā likts, ka tā šīnī gadā ieņemta ug. b-bas nauda Biržu bankā pie 200 r. nodoti uz augļošanas un 68 r. Kūžu J. Priedam pret 6% maksāšanu.

c) Protokolā no 21/II 1877:

Nospriests aizdot par 6%:

Kaln Rēzen Jān Pakalniņam	100 r. s.
„ Dreiman Pēter Zaravičam	50 „ „
Ramlēn Jān Zalamanim	50 „ „

*) Par rekrūšu lādēm skat. Ed. Baloža „Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā“, 1930. g., 37.—43. lp.

***) Turpat 112. lp.

d) Protokolā no 31/I 1879:

Biedriem, kas no biedrības naudu aizņēmuši, uz nākamiem 3 gadi jāmaksā 5%.

e) Protokolā no 15/XI 1889:

Uz Brutan A. Brālen kunga lūgumu, lai viņam uz mājas aizlienot 150 r. līdz Ziemassvētkiem š. g., uz tam tapa vienprātīgi nospriests:

ka A. Brālen kungam līdz 1. janvārim 1890. g. aizlietēt no biedrības naudas 150 r. uz %.

Paraksti (parakstījuši 5 valdes locekļi, pie kam Juris Priede parakstījies ar 3 krustiņiem).

Caur šo apliecināju, ka no Tolkas savstarpīgas ugunsbiedrības esmu līdz 1. janvārim 1890. g. aizlienējis 150 r. uz savas mājas Brutēniem. Pie aizlienētiem papīriem kuponos par 2 r. 59 k. nāk klāt.

A. Brālēna paraksts.

2. Odzienas pagasta savst. ug. apdroš. b-ba.

B. V. 115/1884 ziņo, ka biedrība nolēmusi brīvo naudu aizdot pret „drošām drošībām“. Vienam saimniekam jau aizdoti 100 r. par 5½%.

3. Kalnciema savst. ug. apdroš. b-ba.

Protokolā Nr. 33 no 23/IV lasām, ka valde nolēmusi aizdot Neimanim 35 r. un vēl 2 personām mazākas summas.

4. Kokneses savst. ug. apdroš. b-ba.

D. L. 3/1892 ziņo, ka b-ba „dabūjusi aizdot labu daļu no sava kapitāla biedru saimniekiem“. Tālāk korespondents aizrāda, ka tas būtu jānovērš ar kases dibināšanu; ugunsbiedrība savus kapitālus tad varētu noguldīt kasē, kas savukārt naudu aizdotu tālāk.

Aizdevumu operācijas, domājams, bijušas diezgan plaši attīstījušās. Tas secināms no kāda Vidzemes gubernatora cirkulāra biedrībām. Cirkulārā aizrādīts, ka dziedāšanas, labdarības un savsatrpīgās ugunsapdrošināšanas biedrības, kam nemaz neesot jānodarbojoties ar naudas operācijām, tomēr to darot, aizdodamas naudu uz procentiem biedrības biedriem vai arī citām personām. Tas esot nelikumīgi, jo biedrību kapitāliem jābūt droši noguldītiem vai nu valsts vai valdības garantētos papīros, vai arī valdības, pilsētu vai arī pilsētu kārtu kasēs, savst.

kreditbiedrībās u. t. t. Mazākas summas ieteikts noguldīt krājkašēs. Cirkulārā uzdots zemnieku lietu komisāriem novērst nelikumības. Neizpildīšanas gadījumā biedrībām piedraudēts ar slēgšanu (B. 24/1892).

Pirmie latviešu kredītkooperatīvi un kredītkooperācijas attīstības tālākā gaita.

Pirmais latviešu kredītkooperatīvs ar finanču ministra apstiprinātiem statūtiem ir Pēterpils latviešu krājaizdevu sabiedrība. Tās statūti apstiprināti 1872. gada 7. aprīlī un izsludināti Valdības likumu un rīkojumu krājumā 1872. gada 32. numurā (skat. 436. lpp.)*) Sabiedrības nodibināšanu atzīmējis arī Baltijas Vēstnesis (17/1872).

Nav nekādu noteiktu ziņu par šīs organizācijas dibinātājiem un turpmākiem likteņiem. Jāatzīmē tikai, ka septiņdesmito gadu pirmajā pusē Pēterpilī bijis krietns pulciņš latviešu (T. Dreimanis, Brīvzemnieks, D. Grīntāls, J. Martinsons, Baumaņu Kārlis, M. Remiķis, Fr. Grosvalds, J. Kļaviņš, M. Klusiņš, Gūtmanis, Rozentāls-Krūmiņš, J. Grīnbergs (filologs), L. Sterns, J. un Fr. Gailīši un citi). Kā zināms, ļoti rosīgs sabiedrisks darbinieks bijis dārznieks D. Grīntāls, kas piedalījies pat latviešu zemkopju sapulcēs Rīgā 1871. un 1873. gadā. Tādos apstākļos nav grūti secināt, ka vismaz D. Grīntālam vajadzētu būt bijušam starp Pēterpils latviešu krājaizdevu sabiedrības dibinātājiem.

Vēl jāpiezīmē, ka D. Grīntāls bijis aktīvs darbinieks 1862./3. gadā Pēterpilī nodibinātā „Pēterburgas latviešu lasīšanas biedrībā“**)

Pēterpils latvieši ierosinājumus kredītkooperatīva dibināšanai jau diezgan bagātīgā mērā varēja gūt no krieviem — gan no krievu literatūras par kredītkooperāciju***) gan no krievu praktiskiem sasniegumiem kredītkooperācijā.

*) Statūtus skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā . . .“, 1928, 92. un turpm. lp.

**) Ši ir pirmā oficiāli apstiprinātā latviešu biedrība tautas atmodas laikmetā. Rīgas latviešu biedrība, kā zināms, apstiprināta 1868. gadā.

***) No krievu autoriem šai sākuma posmā jāatzīmē Koļupanovs Jakovļevs un Lugiņins.

kooperācijas laukā. Atzīmēsim tikai, ka 1865. gadā nodibināts pirmais krievu kreditkooperatīvs. Pēc tam Krievijā kreditkooperatīvu apstiprināšana norisinājusies šādi:

1869. gadā apstiprināti 2 kreditkooperatīvi (starp tiem arī Vilandes), 1870. g. — 13, 1871. g. — 45, 1872. g. — 101 (starp tiem arī Pēterpils latviešu), 1873. g. — 180, 1874. g. — 146 (starp tiem arī Dundagas un Emburgas krājaizdevu sabiedrības — pirmie latviešu kreditkooperatīvi Latvijā), 1875. g. — 69.

Tā tad 1872. gadā, kad nodibinājās Pēterpils latviešu krājaizdevu s-ba, Krievijā kreditkooperācijas kustība vairs nebija nekāds jaunums. Tādēļ viegli saprotams, ka arī latvieši ierāvās šai straumē. Protams, ne bez iespaida palika arī tas, ko rakstīja dzimtenes laikraksti par šo jautājumu. Turklāt nav jāaizmirst, ka Pēterpilī 1871. gada beigās sāka darboties kreditkooperācijas veicināšanas komiteja (pareizāk, komitejas Pēterpils nodaļa).

Ja visam teiktam pievienosim Latvijas, resp. Baltijas politiskās īpatnības, tad kļūs saprotams, kādēļ pirmais latviešu oficiālais kreditkooperatīvs nodibinājās ne latviešu dzimtajā zemē, bet gan Pēterpilī.

Latvijā pirmie latviešu kreditkooperatīvi nodibināti tikai 1874. gadā, kad apstiprinātas šādas krājaizdevu sabiedrības Kurzemē:

1. Dundagas	—	apstiprināta	5. jūnijā
2. Emburgas	—	„	5. „
3. Valles	—	„	23. augustā

Par šo notikumu dod ziņu saviem lasītājiem arī Baltijas Vēstnesis: 1) 26/1874; „1874. gadā Dundagā un Emburgā ir dibinātas aizdošanas un krāšanas lādes“; 2) 38/1874: „Valles muižā, Kurzemē, pagasts dibina naudas krāšanas un aizdošanas lādi. Likumus valdība jau apstiprinājusi“. Bez tam Dundagas kases nodibināšanu Balt. Vēstnesis atzīmē arī 1874. gada 43. un 44. numurā.

Pilnības labad atzīmēsim, ka tie tomēr nav pirmie kreditkooperatīvi Latvijā. Cittautieši, kuŗu politiskais un sabiedriskais stāvoklis ir labāks nekā latviešu, tādus nodibinājuši jau agrāk. Līdz 70-to gadu vidum nodibināti:

1. Rīgas amatnieku aizdevu kase*)	dib.	1862
2. Rīgas krievu kr.-aizd. s-ba . . .	apst.	1871
3. Valmieras	„	1871

*) Tuvāk par šo kasi skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā . . .“, 1928, 37.—68. lp.

4. Cēsu	„	1872
5. Kuldīgas	„	1873
6. Jēkabpils	„	7/II 1874
7. Tukuma	„	7/II 1874
8. Piltenes	„	12/III 1874
9. Talsu	„	18/III 1874
10. Aizputes	„	8/IV 1874

Pēc tam, sākot ar 5. jūniju, šai kreditkooperatīvu ķēdē iekļaujas arī latviešu dibinātie kreditkooperatīvi. Līdz ar to oficiāli sākas Latvijā latviešu kreditkooperācijas kustība, kauču tās faktiskie sākumi, kā jau redzējām, bijuši stipri agrāk.

Vēl jāatzīmē, ka visu šo cittautiešu kreditkooperatīvu nodibināšanos konstatē savās slejās arī latviešu laikraksti, kam varēja būt zināma ierosinoša nozīme priekš latviešiem.

Tagad dažus vārdus par pieminētiem latviešu kreditkooperatīviem sākuma posmā.

1. Par Dundagas krājaizdevu sabiedrības dibināšanu lēmuši Dundagas pagasta runas vīri 1873. gada 15. novembrī. Sēdes protokolā teikts, ka pēc pamatīgas statūtu apskatīšanas un apsvēršanas, runas vīri atraduši kasi par tādu, kas nesīšot labumu un veicināšot pagasta labklājību, kādēļ nolēmuši: a) kasi dibināt, b) izsniegt 250 rubļus pamata kapitālam no rekrūšu izpirkšanas naudas un c) uzdot pagasta valdei rūpēties par kases statūtu apstiprināšanu.

Sēdes protokolu parakstījuši 17 locekļi, starp tiem kā priekšpēdējais Ernests Dīnsbergis.

Pēc tam 1873. gada 11. decembrī 104 Dundagas novada iedzīvotāji parakstīdamies deklarē, ka „iestājas par biedriem pie Dundagas aizdošanas un krāšanas kases un apsolas šīs kases statūtos atronamus noteikumus pieņemt.“ Kā pirmie parakstījušies Fricis Adamovičs, J. Paegels, J. Irbings.

1874. gada 9. janvārī parakstus devuši vēl 26 dundadnieki, starp tiem arī skolotājs Ernests Dīnsbergis. Šai pašā dienā noturēta kases biedru pilna sapulce un izdarītas direktoru vēlēšanas. Sapulci sasaucis Dundagas pagasta vecākais. Par kases direktoriem ievēlēti Dundagas pagasta saimnieki: Pēteris Zandmanis ar 105 balsīm, Fricis Adamovičs ar 104 balsīm un Reinis Derkevītes ar

65 balsīm. Par rakstu un rēķinu vedēju ar 102 balsīm ievēlēts bijušais pagasta skrīvera palīgs J. Irbiņš.

Dundagas kase attīstās ļoti sekmīgi: pieaug biedru skaits, apgrozījumi un bilance,*) kas turklāt arvien uzrāda tīru atlikumu. Biedri par dalības naudām saņem dividendi līdz 10%. Kasei laba slava arī ārpus Dundagas novada. Tā, piemēram, Balss redakcija piezīmē pie kāda raksta 33/1879 saka tā: „Bet tādas kases uz laukiem labi var pastāvēt un zemes ļaudīm no lielas svētības būt, to pierāda Vircavas un Dundagas bankas.“

Par Dundagas kasi laikraksti diezgan bieži ievieto ziņojumus, tā ka sabiedrība diezgan labi informēta par to. Tā noder par dzīvu paraugu citiem.

2. Emburgas krājaizdevu sabiedrība, tāpat kā Dundagas, nodibināta ar pagasta pašvaldības piepalīdzību (sk. Balt. Zemk. 4/1877). Šī kase attīstas vāji. Kāds korespondents Balt. Zemk. 4/1877 raksta, ka tā pat likvidējusies. Ziņojums gan izrādās nepareizs, jo B. Zemk. 7/1877 ievietots atsaukums, pie kam aizrādīts, ka kase pat attīstoties, jo pērn bijuši 30 biedri, bet šogad to esot jau 50. Par to jāpateicoties priekšniecībai, kuŗa strādājot bez „īpašas atmaksas“.

1885. gada 14. jūlijā kase svinējusi 10 gadu pastāvēšanas svētkus (sk. Balsi 28/1885).

Tēvijā 3/1891 korespondencē no Emburgas ziņots, ka Emburgas „krāju un aizdevu kase“ no iesākuma rīkojusies rosīgi, bet tagad jau vairāk gadus darbojoties pavisam klusi („ka maz vien zināms, ka mums tāda ir“). Tālāk

*) Dundagas kases bilance 31/XII 1874 bija šāda (sk. B. Vēstn. 4/1875).

Aktīvs		Pasīvs	
Kase	Rbl. 1.752,12	Grunts kapitāls	Rbl. 469,25
Naudas papīri	5.259,75	Darboš. „	3.759,48
Interesu kuponi	5,—	Noguldījumi	9.232,—
Aizdevumi	7.905,—	Intereses par noguld. „	180,04
Iepirktašļietas	30,60 ¹ / ₂	Dažādi kreditori	1.203,50
Rezerves rēķinā	46,28 ¹ / ₂	Biedr. izd. 1874.g. peļņu	154,55
	Rbl. 14.998,82(?)		Rbl. 14.998,82

Noguldījumi, kā redzam, jau pirmajā gadā sastāda ap 62% no bilances. Bilance 31/XII 1877 pieaugusi līdz Rbl. 58.824,36 ar tīru atlikumu R. 1.101,64; noguldījumi — 70% no bilances (sk. Balt. Zemk. 4/1878). Bilance 31/XII 1880 — Rbl. 124.781,51; atlikums R. 1.479,04; noguldījumi — 82% no bilances (sk. Balss 4/1881).

korespondencē aizrādīts, ka Emburgā vispāri trūkstot vadoņa „vai pareizāki sakot iesācēja, pie kā varētu pulcēties un dibināt kādu biedrību.“

Lai būtu kā būdams, liekas skaidrs, ka Emburgas kase cīnās ar grūtībām. Ka viens no grūtību cēloņiem patiešām ir autoritātīva vadoņa trūkums, pa daļai redzams no citas korespondences (Tēvijā 8/1894), kurā teikts, ka pilnā sapulcē bijušas ķildas starp biedriem.

3. Valles krājaizdevu sabiedrības liktenis vēl bēdīgāks. Tā nav tikusi tālāk par statūtu apstiprināšanu. Tēvijā 48/1891 teikts, ka „ši svētīgā iestāde vēl šodien stāv neatvērta“. Vai nu sakarā ar šo ziņojumu vai arī patstāvīgi, 1892. gadā Kurzemes gubernātors, pamat. uz lik. sv. XIV sēj. (1890. g. izd.) 118. p. par pārkāpumu novēršanu un uz gub. visp. nol. II. sēj. (1876. g. izd.) 547. p., — to slēdzis (sk. Dienas Lapā 18/1892).

Paliek nenoskaidrots, kadēļ Valles krājaizdevu sabiedrība nav varējusi iesākt darbību.*)

4. Arī nākošā latviešu krājaizdevu sabiedrība tiek nodibināta Kurzemē. Tā ir Kroņa Vircavas kase, kuras statūti apstiprināti 1875. gada 20. novembrī. Šī kase, šķiet, visvairāk tiek daudzīnāta latviešu laikrakstos. Pirmais ziņojums par to parādās Baltijas Zemkopī 4/1875, kur lasām: „Ministra kungam ir pasniegti likumi priekš pagasta bankas un krāšanas lādes. Pagasta valdība dod priekš darbošanās 5000 r. Jāpriecājas par tiem pagastiem, par tām pagasta valdībām, kas atzīst tādu iestādījumu labumu!“ Šo ziņojumu iespiedis arī Balt. Vēstnesis (22/1875). Pēc tam 1876. gada sākumā nāk vesela rinda ziņojumu par statūtu apstiprināšanu: Baltijas Vēstnesis, Latviešu Avīzēs, Darbā un Mājas Viesī.

Lūk ziņojums, kurū ievietojuši visi 4 pieminētie laikraksti: „Kroņa Vircavas pagasta palīdzības un krājuma kases statūtes tapa 20. nov. 1875. g. apstiprinātas no fin. min. k. 21. febr. 1876. g. bij ģnerālsapulce. Šinī sapulcē tika direkcija ievēlēta un nospriests biedrības darīšanas ar šo dienu atklāt. Direkcija sapulcēsies 2 reiz nedēļā Kr. Vircavā. Ņems pretī noguldījumus no 50 kap. sākot, un naudu aizdos. Varēs katrs kalps, kas no savas lones kādi 5 vai 10 r. par gadu aiztaupa, šo mazumiņu drošā vietā priekš uzglabāšanas nodot, pie kam turklāt vēl intre-

*) D. L. 113/1888 raksta: „Valle. Gan reti kur atradīs tik daudz kārklu vāciešu un muļķa augstprātības kā pie mums.“

ses pelna. Tiešām jāsaaka, aizmidzis un neaizbaidinājams nesapraša ir tas, kas šinīs laikos savu atlikušu grasi gultas malā, aiz griestiem, pakšķī jeb citur kur mājā glabā, kad šāda banka ir sasniedzama. Trūkumiņš gandrīz katram godīgam cilvēkam kādreiz pienāk. Lai nu tādas varētu no plēsīgiem naudas aizdevējiem, kas 80 līdz 100% ņem, izsargāt, ir šī ierikte daudz maz pie tam līdzeklis. Vircavas bankas direktori gan gādās ar uzcītību un dedzību, ka šī krāšanas un aizdošanas lāde visiem par svētību zeltu un uzplauktu. Visvairāk lai šī biedrība par to gādā, ka viņai nepietiek, kad tikai likumus dabūjusi, un paliek snaužot, tālāk par neko nerūpēdamās, — kā tas še Kurzemē pie pāri pagasta bankām ir noticis. Vēlēsim Vircavas kredītbiedrībai krietnu uzticību un labu veiksmi!“

Pirmajos gados kase attīstās vāji. Apkārtnes iedzīvotāji diezgan vienaldzīgi pret to. Tā, piemēram, 1876. gada 9. aprīļa pilnā sapulcē no 55 biedriem piedalās tikai 15 (sk. Mājas Viesī 16/1876), kurpretim Dundagā, kā mēs jau redzējām, pirmajā pilnā sapulcē 1874. gada 9. janvārī no 130 biedriem piedalījušies 108. Bet jau 80-to gadu sākumā kasi var uzskatīt par pilnīgi nostiprinājušos. 1881. gadā tai jau pie 100 biedru, bet apgrozījums pārsniedz 30.000 rbl. pret 3000 r. 1876. gadā. Bilance 31/XII 1882 bija Rbl. 21.216,42 liela, pie kam noguldījumi sastādīja 79% no bilances kopsummas. Kasei raksturīgs tas, ka tā laikrakstos dižojas ar augstajām biedriem izmaksājamām dividendēm. Par 1879. gadu, pēc pastiprinātiem norakstījumiem, biedriem izmaksātas 39% (sk. B. Vēstn. 14/1880), par 1881. g. — 60% (sk. Balsi 16/1882), par 1882. g. — 59% (sk. B. Vēstn. 73/1883), par 1885. g. — 27% (sk. B. V. 35/1886). Dienas Lapā 58/1887 aizrādīts, ka dividende uz dalības naudu pagājušos gados bijusi „27 pat līdz 34%“.

Neskatoties uz augstajām dividendēm, rentes par aizdevumiem 1882. gada sapulcē paaugstinātas no 9 uz 10% gadā, pie kam daži biedri tam pretojušies, kā tas ziņots Balsī 16/1882. Korespondents pie tam aizrāda, ka „biedrības mērķis taču nevar būt labu dividendi sadabūt un caur to mazāk turīgus un palīdzības meklētājus ar jo lieliem procentiem apgrūtināt.“ Beigās korespondents izsaka cerību, ka šo kļūdu biedrība drīz izlabošot.

No kases vecākiem darbiniekiem varētu pieminēt: D. Braueri, J. Aufmani, A. Aufmani, Benjamiņu, G. Bušu, K.

Rūmani, Frišmani, J. Matuzelu, D. Kānbergu, K. Rēdbergu, G. Eilenbergu (Pūcišu Gedertu). 1877. un 1878. gadā par kases revidentu bijis Māteru Juris. Māters bez tam bijis ievēlēts arī kārtības ruļļa sastādīšanas komitejā. Uz direkcijas lūgumu viņš izstrādājis arī projektu par bankas grāmatu vešanu (sk. B. Zemk. 28/1878). Jāpiezīmē, ka Vircavas kasē ap direktoru posteņiem norisinājušās diezgan karstas cīņas.

Dienas Lapā 58/1887 kases nozīme raksturota tā: „Pēdējos 6 gados caur kasi cēlusies šāda peļņa: 1) noguldītājiem kā virspelņa par 25.000 r. ap 2000 r. (Kurzemes kredītba par noguldījumiem maksājot 1½% mazāk), 2) dividendes ap 1000 r., 3) valdes algas 1800 r., 4) sapeļnīts pamata un rezerves kapitāls 4500 r., kopā 9300 r.“

Krona Vircavas krājaizdevu sabiedrības panākumus laikraksti izmanto kredītkooperācijas propagandai.

Mēs jau agrāk atzīmējām B. 33/1879, kur redakcija atsaucas uz Vircavas un Dundagas bankām kā paraugiem. To pašu dara Latviešu Avīzes un Baltijas Zemkopis (14/1880). Tur lasām: „Beidzot jāpiemin, kad nu Kr. Vircavas banka Jelgavas tuvumā (12 verstes) iekš 4 gadiem tā teicami uzplaukusi, vai nebūtu daudz nepieciešamāki pagasta bankas tur ierīkēt, kur pilsētas nav tik lēti sasniedzamas? Tur, es domāju, daudz vairāk darīšanu gadītos. Bet diemžēl beidzamos pāri gados neesmu dzirdējis, ka būtu kāds pagasts uz tam domājis.“

Un tiešām, līdz pat 1880. gadam nav nodibināts neviens latviešu („pagasta“) kredītkooperatīvs, kauču cittautieši tādus ir dibinājuši. Pilnības labad atzīmēsim tos.

	Apstipr.	iesācis darboties
1. Ilūkstes	27/IX 1876	1/III 1877
2. Bauskas	7/X 1876	1/VI 1877
3. Saldus	13/IX 1877	1/VIII 1878
4. Liepājas	15/XI 1877	19/III 1878
5. Valkas	8/VI 1878	4/I 1879

Par Saldus kredītkooperatīvu Tēvija 51/1891 piezīmē, ka tam noguldījumu zīmes esot vācu valodā un ka „tāda rīcība nepieklājas latviešu biedrībai“. Uz kāda pamata Tēvija Saldus kasi dēvē par „latviešu biedrību“, grūti pateikt. Ar latvietības centra, Saldus sadraudzīgās biedrības, aprindām tai, liekas, nav bijušas visai siltas attiecības. Kā citādi lai izskaidro to, ka dedzīgais tautietis, Saldus sadraudzīgās biedrības priekšnieks Stepermaņu

Krustiņš ierosinājis sadraudzīgā biedrībā krāšanas un aizdošanas kases dibināšanu (sk. B. V. 274/1891). Tāda arī tiešām nodibināta 1893. g. No otras puses tomēr jāpiezīmē, ka pieminētai Saldus kasei latviešu laikraksti piegriez diezgan lielu uzmanību. Tādēļ apstāsimies tuvāk pie tās.

Vispirms atzīmēsim, ka Otto Ernsta Bernstegera Saldus chronikas 13. lpp. zem 1878. gada atrodam šādu vietu: „Am 1. Juli d. J. eine Vorschuss und Sparkasse errichtet unter Direction des Herrn Gemeinde-Gerichts — Schreibers Oswald Külpe, Dr. med. E. Schwieder un des Fleckenvorstehers Herrn Schneebach.“

Kā redzams, pirmais direkcijas sastāvs neliekas būt bijis latvisks. Piegriežoties latv. laikrakstu ziņām, atzīmēsim šādas.

Mājas Viesis 44/1877 (29/X) ziņo, ka „Saldū ir ietaisīta krāšanas un aizdošanas lāde“.*)

B. Vēstn. 30/1878 (26/VII) raksta tā: „Priekš Saldus miesta 13. septembrī izgājušā gadā aizlienēšanas un krāšanas lāde (Vorschuss und Sparcasse) Pēterburgā apstiprināta. Jūnija mēnesī šī jaunā krāš. un aizlienēš. lāde ir pilnīgi ieriktēta. Katrā trešdienas pavakarē sapulcējas izvēlētie direktori, kuŗi iesniegtās lūgšanas pārspriež. Īpaši Saldus miestam un apgabalam tā būs par lielu svētību. Katrs var savu nopelnītu naudu tur noguldīt. Intereses tiek maksātas: no 50 k. līdz 50 rbl. 4% par gadu, no 50—100 rubļiem 4½%, par 100 r. un vairāk 5%. Tāpat arī katrs var naudu no šīs aizlienēšanas lādes pret drošību jeb galvniekiem par mazām procentēm dabūt. Jau pie pašām pirmām direkcijas sapulcēm tika dažāda nauda uz augļiem nolikta, kā arī citiem pret drošību izlienēta.“

Paliek iespaids, ka šis korespondences galvēnais mērķis ir propagandēt starp latviešiem ietaupījumu noguldīšanu kasē.

Balss 62/1879 un B. V. 33/1879 pārņēmusi šādu korespondenci no Latv. Avīzēm.

Saldus. „Jau gads notecējis, kamēr Saldus krāšanas un aizlienēšanas lāde savu darbošanos uzņēma.“ Kasei

---

*) No Saldus. Kā no turienes tiek ziņots, tad Saldū ir ietaisīta krāšanas un aizdošanas lāde. Cik derīgas šādas ietaises, tas katram protams, jo caur tādu krāšanas un aizdošanas lādi nevien katrs var savus mazus krājumiņus droši noguldīt un intereses dabūt, bet arī katrs, kam drošība jeb apgalvnieks, var naudu pret taisnām procentēm aizņemties.

bijis jācīnas ar dažādiem šķēršļiem. „Visvairāk launas valodas šās ieriktes labumam daudzkārtīgi gribēja skā-dēt. Šo valodu iesākums būs gan laikam pie tam meklē-jams, kas naudu uz augļiem aizdod. Nav nevien žīdi, bet arī kristīti, kas pret kupliem augļiem naudu aizdeva.“ Tādiem, zināms, krāšanas un aizdošanas lādes ir par rie-bekli, jo nu tiem atkritis dažs, kas tukšā brīdī pie tiem piedūrās. Jūlija mēnesī bija gada norēķinums. Bij stipra ienākšana, tā kā varēja biedriem, kuŗi pilnu maksu no 25 r. iemaksājuši, 22 r. 5 k. dividendes maksāt. Tā tad pirmais gads it brangi sācies.“

B. Vēstn. 16/1881, M. Viesis 4/1881 un Balss 4/1881 (pēc Golding. Anzeiger) raksta, ka no Saldus kases tir-gotāji pret maziem procentiem dabūjot naudu, un ka kase sekmīgi darbojusies, jo otrā gadā izmaksātas 36% aug-stas dividendes.

Latv. Av. un B. Vēstn. 178/1882 raksta, ka ceturtais darbības gads bijis sekmīgs un ka „biedriem, kuŗi bij pilno kases darbošanās naudu, 25 r., iemaksājuši, izmak-sāja 16 r. 55 k. dividendes, t. i. vairāk nekā 66%.“

Tēvija 15/1890 raksta, ka Saldus miesta kasē atrodo-ties pie 16.000 r., kas noguldīti Saldus krāšanas un aizdo-šanas kasē, kuŗā daudzums vietējo žīdu krietni iestiguši un tādā ceļā ar miestīņa naudām stiprinot žīdu elementu Saldū.

Pēc visa teiktā var nopietni apšaubīt Saldus kases latviskumu un var saprast tautieša Stepermaņu Krustiņa centienus pēc citas kases.

Sākot ar 80-tajiem gadiem latvieši paliek isti rosīgi kreditkooperatīvu dibināšanā. Kā liesma lodā pa latvju zemi kreditkooperācijas doma, parādīdamās gan vienā, gan otrā, gan trešā vietā. Tas arī saprotams. Latvieši, kā jau iepriekšējās nodaļās notēlots, sāk sāpīgi izjust kre-dīta vajadzību. Sākas āmura laiki . . . Arī kreditkoope-rācijas propaganda, kas isti sākās 70-tajos gados, turpi-nājas un iedarbojas uz iedzīvotāju psihiku ar katru gadu jo jūtāmāk. Visam tam piebiedrojas jauns spēcīgs fak-tors — dzīvais piemērs. Tas ierosina. Tas izsauc tiek-smes darīt pakal, kā arī atvieglo šo tieksmju realizēša-nos. Un kreditkooperācijas vilnis sāk velties . . .

Arī Vidzemē un Rīgā parādās pirmie latviešu kredit-kooperatīvi. Bet tomēr Kurzeme arī 80-tajos gados iet Latvijas apgabalū priekšgalā, pie kam Latgales latvieši

paliek ārpus kreditkooperācijas kustības līdz pat laikam pēc 1905. gada.

Vispirms atzīmēsim 80-tajos gados Kurzēmē nodibinātās krājaizdevu sabiedrības to apstiprināšanas kārtībā:

	Apstiprin.	iesakusi darboties		
1. Ārlavas	2/I	1880	1/III	1880
2. Skrundas	20/VIII	1880	27/X	1880
3. Rundāles	6/XII	1880	1/II	1881
4. Grenču	2/IV	1881	2/VII	1881
5. Lielaucē	23/IV	1881	1/VII	1881
6. Kursiņu	5/V	1881	1/VIII	1881
7. Annenieku, Tukuma apr.	4/IX	1881	12/XII	1881
8. Pastendes	6/IX	1881	12/XII	1881
9. Raņķu	13/IX	1881	2/I	1882
10. Rīdeļu	22/XII	1881	13/III	1882
11. Gārsenes, dibināta 1881. (skat. B. V. 5/18881, B. 3/1881, L. Av. 17/1882, M. V. 19/1882).				
12. Lielsesavas	10/II	1882	16/IV	1882
13. Pūres	8VI	1882	25/X	1882
14. Mežotnes	4/IX	1882	1/I	1883
15. Zajenieku	24/II	1883	14/V	1883
16. Bēnes-Ciroles	24/V	1883	1/XI	1883
17. Dursupes	28/V	1885	2/I	1886
18. Kandavas	28/V	1885	18/III	1886
19. Elejas	31/V	1885	5/X	1885
20. Kalnamuižas	31/V	1885	1/X	1885
21. Lielezeres	10/XI	1885	5/IV	1886
22. Bukaišu	6/III	1886	26/IV	1886
23. Jaunauces	19/IX	1886	30/I	1887
24. Jaunsvirlaukas	14/X	1886	31/I	1887
25. Kr. Bērzmuižas	11/VI	1887	25/VII	1887
26. Kables	9/XII	1887	8/V	1888
27. Bauskas pagasta	12/II	1888		
28. Džūkstes-Pienavas	12/II	1888	22/XII	1888
29. Dobeles	28/VI	1888	17/VIII	1888
30. Garozas	16/IX	1888		
31. Aizupes	28/XI	1888	28/I	1889
32. Oktes	25/V	1889	22/VII	1889
33. Matkules	20/VII	1889	8/X	1889
34. Nurmuižu	5/VIII	1889		
35. Nodagu	22/X	1889	30/XII	1889
36. Ilzes-Ēlkšņu*)	20/XI	1889		

(B. V. 294/1890).

Pievienojot šim sarakstam 70-tajos gados apstiprinātās 4 krājaizdevu sabiedrības (Dundagas, Emburgas, Valles, Vircavas), dabūjam, ka Kurzemes latviešiem līdz 80-to gadu beigām apstiprinātas 40 krājaizdevu sabiedrības.

*) Šo kasi Kurzemes gubernātors slēdzis 1892. g. (D. L. 18/1892).

Atzīmēsim vēl šādus Kurzemes miestos un pilsētās 80-tajos gados dibinātos kredītkooperatīvus, kurus dibināšanas posmā nevar pieskaitīt latviešu kredītkooperatīviem.

	Apstiprināts	iesācis darboties
1. Grobiņas	12/IV 1880	1/I 1882
2. Sables	24/I 1882	28/VI 1882
3. Talsu zemkop. b-bas	24/I 1882	18/XI 1883
4. Šenbergas	13/V 1883	26/VII 1883
5. Jelgavas amatn. b-bas.	5/X 1887	7/II 1888

Vidzemē pirmie ir rūjienieši, kas tiek pie savas krājaizdevu sabiedrības (atzīmēsim, ka rūjienieši ir arī pirmie, kas iepirkuši savas mājas par dzimtu; tas notika jau 50-to gadu pirmajā pusē). Rūjienas krājaizdevu sabiedrība apstiprināta 1879. gada 16. novembrī, bet darbību tā iesākusi 1880. gada jūnijā. Statūti nodrukāti Vidzemes guberņas avīzē 12/1880.

Mēs zinām, ka Kurzemē pirmā kredītkooperatīva dibināšanas iniciatīva nākusi no pagasta pašvaldības. Vidzemē, turpretim, tā dibināšana ierosināta zemkopības biedrībā.

Rujenes zemkopības biedrība apstiprināta 8/IV 1877. Jau pašā darbības sākumā tā interesējas par kredītkooperatīva dibināšanu. Tā nodibināšanas gaitai mēs varam izsekot pēc zemkopības biedrības protokoliem.

Ceturtais sapulces, kas notikusi 24/X 1877, protokolā mēs lasām:

„Tāpat vēl par tādas lādes ietaisīšanu, kur naudu var likt uz augļiem un no kuŗas naudu var aizņemties, un biedri uzlūgti, lai uz nākošu sapulci uzaicina citus biedrus, lai labi bieži sapulcējas. Šmidt kungs parādīja, ka tādas lādes ietaisīšana iespējama.“

Nākošajā sapulcē, kas notikusi 15/XI 1877, tad arī pārrunāts šis jautājums. Sapulces protokols ir šāds:

„Par īpaši pārspriežamu lietu uz šo sapulci bija nolikts: taupīšanas un aizdošanas lādes iecelšana. Šmidt kungs par šo lietu izteica: ka divējādi likumi viņa rokās tikuši, ka ar šiem tik lēti gan nevarot iepazīties, bet ka tomēr lēti saprotams, ka tādas kases iecelšana ir iespējama lieta.“

Tālāk nolemts kases dibināšanas lietā 28/XI noturēt speciālu sapulci.

Par speciālo sapulci protokolu grāmatā atrodam šādas ziņas:

Protokolis par pirmu īpašu Rūjenes zemkopības b-bas sapulci Rūjenes Ternejas tiesas namā 28. nov. 1877.

Mācītājs deva to padomu, lai tie sanākušie tūlīt izteicot, kas pie tās lādes celšanas grib piebiedroties.

Par tādiem, kas par kases cēlējiem grib būt, uzdevās:

1. K. Michelson, Naukšen Tēcen,
2. K. P. Šmidt, Rūjen Lielas muižas valdinieks,
3. Spr. Michelson, Erin Putniņ,
4. Mikkel Adamson, Jurat Krumpus,
5. Indrik Kampus, Enzel Vagal,
6. Richard Grinvald, Arakst Žagat,
7. Jān Boš, Naukšen Udzen,
8. Spricis Paukšen, Teddin rentnieks,
9. Pēter Pētersen, Naukšen Vāc,
10. Spric Riekstiņ, Naukšen L. Piksar,
11. Adam Pētersen, Naukšen K. Piksar,
12. Gust Michelson, Erin Migle,
13. Spric Michelson, Enzel Rieme,
14. Jān Lorenc, Naukšen Stalle,
15. M. Mester, Naukšen muižas valdinieks,
16. Ed. v. Bergmann, Rūjenes palīga mācītājs,
17. Kriš Sarkanbārd, Naukšen Ūge,
18. Jān Briedis, Naukšen Veccel,
19. Jān Melbārd, Lielas muižas Sedvak,
20. E. A. Švech, Rūjenes draudzes skolmeistars,
21. Andrievs Beldau, Lielas muižas Pompīt,
22. Jēkab Švalbe, Naukšen K. Limbe.

Pēc tam ievēlēta („iecelta“) statūtu komisija šādā sastāvā: mācītājs Ed. v. Bergmans, Meisters, Šmidts, K. Michelsons un J. Lorencs. Mācītājs uzņēmies sagādāt Vilandes un Peltsamas statūtus.

Protokola beigās mēs lasām:

„Kad bija iebildināts, ka laba lieta būtu ar Menzenkampī lielkungu šīs kases ietaisīšanas dēļ runāt, tad priekšsēdētājs un viņa palīgs apņēmās pie viņa aizbraukt.“

Šai sapulcē piedalījušies 21 biedrs un 5 viesi.

Atzīmēsim vēl dažus faktus no tālākas dibināšanas gaitas norises, par cik tie atspoguļojušies zemkopības b-bas protokolos.

3/IV 1878 protokols. Tiek ziņots, ka „Menzenkampff lielskungs esot gatavs pie kases celšanas piediedroties.“

I/V 1878 protokols. Menzenkampff lk. statūtus savā gādāšanā saņēmis un vēloties, lai uzaicinot arī Arrakstes lielkungu piedalīties kasē.“

12/VI 1878 protokols. Mācītājs cēlis priekšā Menzenkampffa „sarakstītos likumus par taupīšanas un aizņemšanas lādi“. „Augsta valdišana tādu likumu izdevusi priekš visas krievu valstības.*) Menzenkampff lk. dažus paragrafus pārtaisījis tā, kā tie mums derētu.“

Cik saprotams no protokola, tad Menzenkampffs Vilandes kases statūtos, kuŗi viņam noderējuši par paraugu, izdarījis grozījumus zīmējoties uz dalības naudas lielumu un noguldījumu atmaksas termiņu.

Zīmējoties uz dalības naudu bijuši 2 priekšlikumi: 50 un 100 rubļi. Sapulce pieņēmusi 100 r., kurpretim, kā mēs zinām, Vilandes statūtos bija noteikta 25 rubļi liela dalības nauda. Pēc Vilandes kases statūtiem noguldījumi, kuŗi pārsniedz 500 r., izmaksājami ar 6 mēnešu iepriekšēju uzteikšanas termiņu. Menzenkampffs licis priekšā to samazināt uz 3 mēnešiem, ko sapulce arī pieņēmusi.

3/VII 1878 protokols. Tiek ziņots, ka Menzenkampffs kases statūtus iesniedzis gubernātoram.

2/X 1878 protokols. Sapulce nolēmusi, ka „to priekš aizņemšanas un taupīšanas lādes statūtu aizsūtīšanas vajadzīgu naudu var aizņemties no zemkopības biedrības lādes.“

3/XII 1879 protokols. „Priekšsēdētājs deva biedrībai zināt, ka no ministrijas kancelejas atnākusi ziņa, ka mūsu sparkases statūtes apstiprinātas 16. novembrī š. g. un gubernātor kungam aizstellētas, no kā mums tikšot piesūtītas.“

31/XII 1879 protokols. „Priekšsēdētājs biedrībai darīja zināmu, ka 7. vai 8. decembrī no bruģu tiesas atnācis raksts ar to ziņu, ka mūsu sparkases statūtes apstiprinātas un lai biedrība sūtot kādu uzticīgu vīru viņas saņemt.“

4/II 1880 protokols. Pieņēma arī to padomu, pašu zemkopības biedrību arī par sparkases biedri uzdot.“

„Priekšsēdētājs, norādījis uz to, cik svarīgi Menzenkampff lkungs priekš mūsu sparkases biedrības strādājis,

---

*) Domāti Vilandes aizdevu un krājkases statūti, kas visaugstāki apstiprināti 1869. gadā.

uzaicina, lai viņu ceļ par goda biedri. Šo padomu pieņēma ar visām balsīm bez vienas.“

18/II 1880 protokols.

Menzenkampfs ziņojis, ka viņš pasūtījis kasei vajadzīgās grāmatas un ka vajadzēšot kases rakstvedējam uz pāra dienām aizbraukt uz Vilandi un tur iepazīties ar grāmatvedību; statūtu vācu tulkojums jau izsludināts, bet latviešu tulkojums vēl neesot apstiprināts.

Priekšsēdētājs apņēmies uzaicināt lielkungus „pie sparkases piebiedroties.“

7./IV 1880 protokols. Sparkases sapulce notikšot 3. lieldienas svētku dienā, kad ceļot priekšniekus.

Ar to tad arī izbeidzas protokoli par Rūjienas krājaizdevu kasi: tā iesāk patstāvīgu dzīvi.

Teikto kopā savēlot, varam konstatēt:

1) Rūjienas krājaizdevu kasi dibinājusi Rujenes zemkopības biedrība;

2) kasei par paraugu noderējusi Vilandes kase (statūti, grāmatvedība);

3) kases nodibināšanu atbalstījis vācu lielgruntnieks Menzenkampfs (Dīķeru muižas īpašnieks).

Rūjienas krājaizdevu kases dibināšana atbalsojusies arī laikrakstos. Baltijas Vēstnesis 28/1878 (12/VII) raksta:

„Rujene. 20 saimnieki un kādi citi Rujenes draudzes locekļi, baznīcas priekšnieks, mācītājs un skolotājs 12. jūnijā sabiedrojušies, lai varētu krāšanaš un aizdošanaš lādi dibināt, un ir tamdēļ lūgšanu pie Vidzemes gubernātorā iesnieguši, lai izgādātu no finanċministra vajadzīgo apstiprināšanu priekš minētās kases statūtiem (likumiem).“

Par to raksta vēl: Balss 82/1879, 36/1880, 35/1881, 34/1882; B. Vēstn. 20/1880, 191/1882; B. Zemk. 19/1880; M. V. 35/1882.

Arī no laikrakstu ziņojumiem izriet, ka kasi nodibinājusi zemkopības biedrība, un ka tās nodibināšanā līdzdarbojušies arī vācieši.

Kase attīstījusies labi. Pirmais darbības gads noslēdzies ar 417 r. 04 k. tīra atlikuma, bet otrais — ar 343 r. 22 k. Par dalības naudu biedriem izmaksātas 5%. Otrā gadā bijuši jau 108 biedri (M. V. 35/1882).

B. V. 267/1888 ziņo, ka vairums biedru esot zemkopji.

Otra latviešu kase Vidzemē ir Kastrānes krājaizdevu kase, kuŗas statūti ap-

stiprināti 1881. gada 11. maijā (nodrukāti Vidzemes gub. av. 97/1881). Darbību tā iesākusi tā paša gada 14. augustā, kad bijuši 28 biedri (B. 35/1881). Par direktoru ievēlēts pagasta skrīvers Z. Romans, bet par revīzijas komisijas priekšnieku muižnieks A. Lindvarts (B. V. 165/1881, B. 21/1882).

Raksturīgu korespondenci par kasi sniedz Balss 9/1883. Kastrānē lielākā daļa saimnieku vēl esot rentnieki. 15 mēn. pastāvēšanas laikā uzņēmi 50 biedri. 1882. gadā apgrozīti Rbl. 21.343,78, kas devis Ls 358,44 peļņas, pie kam jau atvilkti izdevumi un $\frac{1}{10}$ daļa rezerves kapitālam. Par dalības naudām izmaksāta 6% liela dividende. „Prieku dara un zīmi dod, ka biedrība ir labdarīga, arī tas, ka tā pie šā apgabala dienastniekiem un rokpeļņiem pašā iesākumā mantojusi uzticību, jo arī tie bij savus mazus ietaupījumus uz rentēm likuši. No visiem biedrībā iemaksātiem noguldījumiem piederēja $\frac{2}{3}$ daļas nebedriem, dienastniekiem jeb rokpeļņiem, un $\frac{1}{3}$ tikai bedriem, māju īpašniekiem un rentniekiem.

Biedrošanās šai ziņā mūsu miļā Vidzemē, īpaši uz laukiem, vēl puslīdz sveša, bet ievērojot to, cik ļoti mūsu augstā valdība šādu biedrību celšanu veicina, būtu gan vēlējams, ka tādas tiktu vairāk dibinātas. Ar labu un apzinīgu vadīšanu tās ir labdarīgas, tā mantas, kā tikumības ziņā.“

Kases bilance 31/XII 1884 bijusi Rbl 18.544,09 liela pie kam noguldījumi sastādījuši 57%, bet biedru dalības naudas 27% no bilances kopsummas (dalības naudu iemaksājuši 65 biedri). Kase dabūjusi Rbl. 1000.— lielu aizņēmumu no 2. Rīgas savstarpīgās kredītbiedrības. Par dalības naudām paredzēts izmaksāt 10% lielu dividendi. Par noguldījumiem kase maksā 5%, bet par izdevumiem ņem 8% gadā. Kase izdara operācijas 2 reizes mēnesī, 1. un 15. dienā (B. 2/1885).

Kases bilance gadu vēlāk, 31/XII 1885, bijusi Rbl. 21.869,31 (B. 7/1886). Redzams, kase attīstās labi.

Atzīmēsim, ka 1881. gadā apstiprinātas vēl 2 krāj-aizdevu sabiedrības Vidzemē: Slokas (sākusi darboties tikai 1885. g.) un Limbažu. Pirmā no tām ir noteikti vācu organizācija (skat. D. L. 205/1888,*) bet otrā latviskais

*) D. L. 205/1888: „Slokas vāciem pieder ne tik viņu ugunsdzēsēji, bet arī krāšanas un aizdošanas kase, kuŗa no viņiem dibināta. Slokā isto vāciešu maz, bet daudz puskoka lēcēju.“

gars apšaubāms, kauču valdē ir arī latvieši — notārs Hermanis Krūmiņš un tirgotājs E. Kaupiņš.

Pēc Kastrānes nāk Rauna, kuŗas krājaizdevu sabiedrības statūti apstiprināti 1882. gada 12. februārī. Šo notikumu jo plaši atzīmē latviešu laikraksti: Latv. Avīzes 16/1882, Balss 15/1882, Mājas Viesis 16/1882, Balt. Vēstn. 82/1882. Kase sākusi darboties tā paša gada 1. jūlijā (B. Vēstn. 166/1889). Vēlākā korespondencē (B. Vēstn. 166/1889) atzīmēts, ka kases nodibinātājs bijis tirgotājs Āboliņš un ka tā sākusi darboties ar 297 r. lielu pamata kapitālu. Kad kase dibināta, tad rauenieši vēl bijuši rentnieki. No sākuma kasei gājis diezgan grūti. Balss 25/1884 ziņo, ka, „krāšanas un aizdošanas kase stāv uz ļoti vājām kājām“. Dienas Lapa 56/1886 raksta: „Krāšanas un aizdošanas kase vēl arvien nevar ļaužu uzticības iemantot, vai nu neprašanas vai citu iemeslu dēļ, to še neņemot izskaidrot; varbūt arī neizdevīgie gadi zemkopībā pie tam vainīgi, ka tik maz noguldītāju ronas.“

Vēlāk stāvoklis, liekas, uzlabojies, jo B. Vēstn. 166/1889 ziņo, ka pēdējā gadā dividende bijusi 19%. Beigās korespondents saka: „Visvairāk svētību nesošas no mūsu biedrībām ir krāšanas un aizdošanas kases.“

Pēc tam Vidzemē apstiprinātas vēl šādas krājaizdevu sabiedrības:

1) Pociema	apst.	28/VII	1882
2) Krapes	„	20/VI	1883
3) Straupes	„	28/V	1885
4) Smiltenes-Palsmanes-Aumeisteru-Gaujienas	„	31/V	1885
5) Burtnieku	„	5/VI	1885
6) Kosas	„	5/VI	1885
7) Madlienas	„	28/XI	1888
8) Jaunpils	„	28/I	1890
9) Dzērbenes-Drustu-Lodes-Skujenes	„	19/IV	1891
10) Rūjienas latviešu amatnieku	„	24/IX	1891
- (skat. V. r. gr.; Atbalss kalend. 1891., 1892., 1893. un 1894. gadam; stat. v. arch.; B. V. 1/1883; M. V. 2/1883; B. 8/1884; D. L. 227/1888, 125/1891; B. 44/1891).

B. V. 255/1889 ziņo, ka „Cesvaines kapitālisti nodomājuši dibināt krāš. un aizdoš. kasi. Statūti jau esot apstiprināti“. Šī kase uzņemta arī Pēterpils komitejas 1890.

gadā izdotā pārskatā,*) kā arī Atbalss kalendāra (1893. gadam) sarakstā.

Pievienojot sarakstam Cesvaines krājaizdevu sabiedrību, kā arī jau agrāk pieminētās pirmās 3 (Rūjienas, Kastrānes un Raunas), dabūjam, ka Vidzemes latviešiem apskatāmā laikmetā apstiprinātas 14 krājaizdevu sabiedrības.

No pieminētām kasēm Straupes, Smiltenes-P.-A.-G., Madlienas un Dzērbenes-Dr.-L.-Sk. kasēm pamati likti zemkopības biedrībās, kur pieņemti lēmumi par to dibināšanu, kā arī izdarīti dibināšanas priekšdarbi (sk. B. 8/1884, 31, 47/1889, 48/1890; B. V. 167/1889, 20/1890).

Iepazīsimies ar Smiltenes-P.-A.-G. kasi pēc zemkopības biedrības protokolu grāmatas.

Pirmo ziņu mēs atrodam protokolā Nr. 2 no 16/XI 1881. Dr. Hesse uzstādījis jautājumu: „Vai un kā būtu ietaisāma krāšanas un aizdošanas lāde, par mērenām procentēm priekš zemkopības un saimniecības vajadzībām?

Sapulce vienojās uz to — prezident k. lūgt tur, kur tādas lādes atrodas, pieprasīt par viņu dibināšanu, darbošanos un pastāvēšanu.

Tālākā fakti norise protokolu attēlojumā ir šāda.

Protokols Nr. 3 no 18/I 1882.

Tad prezidents cēla sapulcei to jau izgājušā sēdēšanā pieminēto prasīšanu priekšā:

Vai nederētu mums krāšanas lādi iegādāt?

Bij jau no dažām pusēm kā no Dundagas, Kroņa Vircavas, Ruļenes, Valkas un citām bankām raksti, atbildes un statūtes prezidentam iesūtītas. Tas raksts no Ruļenes tika priekšā lasīts.

Prezidenta k. proponēja iecelt komisiju, kas ņem iesūtītās statūtes pārspriešanā un tad nākamā sapulcē to paziņotu, ko šī komisija par labu atradusi.

Komisijā tika ievēlēti: priekš Gaujenes un Aumeistera draudzes Dr. Hesse, von Klot un Linde kungi; priekš

*) Šai pārskatā uzņemtas šādas krājaizdevu sabiedrības Vidzemē (arī igauņu daļas): 1) Vilandes, 2) Valmieras, 3) Oberpāles, 4) Rīgas amatnieku arteļa, 5) Cēsu, 5) Ancenieku, 7) Arensburgas, 8) Veravas, 9) Valkas, 10) Rūjienas, 11) Slokas, 12) Kastrānes, 13) Limbažu, 14) Raunas, 15) Rīgās l., 16) Pozendorfas (Pociema), 17) Sāmsalas, 18) Rīgas latv. amatn. palīdz. biedrības, 19) Kronenieku, 20) Straupes, 21) Smiltenes-Palsmanes-Aumeisteru-Gaujienas, 22) Burtnieku, 23) Kosas, 24) Rīgas atvaļināto kareivju, 25) Rīgas Jāņa ģildes, 29) Madlienas, 27) Cesvaines (skat. Tēvija 44/1891).

Palsmanes draudzes von Bähr, Mekler un Zemel kk.:
priekš Smiltenes draudzes Grassmann, Dance un Zel-
gauske kk.

Protokols Nr. 4 no 22/II 1882.

Ziņoja prezident k., ka draudzes tiesas lielskungs
von Klot citu darīšanu dēļ nav iespējis statūtes sastādīt,
kuŗas tādēļ nākošā sapulcē priekšā liktas tiks.

Protokols Nr. 5 no 19/IV 1882.

Prezident k. ziņoja dēļ krāšanas lādes statūtu sastā-
dīšanas, ka Klot lielskungs gan no Tērpatas dabūjis sta-
tūtes, bet laikam tāpēc, ka nav gatavs ticis, nav arī šo-
dien atnācis, tāpēc nevarot galīgu ziņu dot, darbi esot
rokās ņemti.

Protokols Nr. 6 no 2/VI 1882.

Prezidents māc. K. Kundziņš ziņojis: „Priekš tā īpa-
ši izvēlēta komiteja uzticēja statūtu izstrādāšanu drau-
dzes kungam von Klotam. Bet šos likumus nevarēsim
drīzāk iesūtīt valdībai priekš apstiprināšanas, kamēr paši
nebūsim apstiprināti.“*)

Protokols Nr. 7 no 13/IX 1882.

Par krāšanas lādi. Draudzes lielskungs von Klot de-
va tuvākas ziņas par komisijas darbu un aprādīja, ka tā-
dā vīzē, kā biedrība iesākumā domājusi krāšanas lādi
sevīm ietaisīt, nevarot notikt, jo tie statūti nesakrīt ar
vienu īpašu nosacījumu kroņa likumos: 1) dārga iestā-
šanās; 2) liela atbildība pie b-bas bojā iešanas jeb kon-
kurzes; 3) tādā vīzē drīz ietu visa zemk. b-ba šās kases
dēļ bojā; tur esot kases biedru skaits aprobežots, katram
biedram, vai tas ar naudas ielikšanu pie kases piedalījes
vai nē, tomēr par viņas pastāvēšanu jāgalvo un konkur-
zes atgadījumā līdz jācieš. Kad to lietu sapulce bij pār-
runāšanā un apspriešanā ņēmusi, viņā vienojās celt krā-
šanas lādi uz tā nosauktām akcijām. Sapulce to pašu jau
izvēlēto komisiju lūdza uz nākošo sapulci ziņas par tādas
krāšanas lādes statūtēm priekšā likt, ko tie komisijas
kungi ar apsoliņa.

Protokols Nr. 8 no 1/XI 1882.

Prezes k. izskaidroja par krāšanas lādi, ka neesot
iespējams priekš tās dibināšanas savas statūtes sagādāt
dažādu iemeslu dēļ, bet būšot ierīkēt akcijas biedrību, pie
kuŗas varot piederēt nevien biedri, bet arī sveši; kas
50 rbļ. iemaksājot, tiekot par biedru uzņemts. Kādi 11

*) Sm.-P-A-G. zemk. b-ba apst. 23/III 1884.

biedri tūlīņ pie šās akcijas b-bas lādes dibināšanas uzdevās.

Protokols Nr. 10 no 24/I 1883.

Klots aizrādījis, atsaukdamies uz 13/IX 1882 protokolu Nr. 7, ka lādi no b-bas nevar dibināt, bet gan uz akcijām, tādēļ jāievēlot jauna komisija statūtu sastādīšanai. — Vēl pieteikušies 12 biedri, ar agrākiem kopā 32. Komisijā ievēlēti: draudzes k. v. Klots, Palsmanes dzimtkungs v. Baer un Burgas dzimtk. P. Schmidts.

Protokols Nr. 11 no 28/II 1883.

Sapulci vadījis viceprezidents Hesse. Pieminējis dibinājamo naudas lādi: „komiteja gar to strādājot un esot drīzumā apstiprināšana gaidāma. Labi būt, ka mūsu zemk. b-ba ar savu kapitālu pie tās piedalītos“. Draudzes k. Gaehtgens to atbalstījis. „Uz prezidenta uzaicināšanu b-bas sapulce bij uz piedalīšanos pie tādām akcijām.“

Protokols Nr. 12 no 2/V 1883.

Par krāšanas lādi von Klot lielskungs pieminēja, ka esot priekš tās ieriktes par vislabākiem Dundagas statūtus atradis. Šoreiz bij maz biedru sapulcē, tādēļ solijās nākošā sapulcē tos priekšā lasīt.

Protokols Nr. 13 no 2/VI 1883.

Pēc tam tika par krāšanas lādes statūtiem pārrunāts un no Dundagas krāšanas lādes statūtiem daži punkti priekšā lasīti.

Uz prezidenta k. priekšā likšanu sapulce šos pašus statūtus par pamatu jeb priekšzīmi pieņēma un sapulce lūdza tos pašus kungus, kas jau līdz šim par to rūpējušies, arī uz priekšu to darīšanu tālāk vest.

Lai statūtu apstiprināšanu pie ministra kunga jo drīzāk varētu izdarīt, von Klot lk. sapulci uzaicināja parakstīties tūlīņ un klātneesošiem biedriem vēl termiņu līdz nākamai sapulcei atļaut. Tad viņš sapulci uzaicināja uz savu, tas ir b-bas, kapitālu pie šās krāšanas lādes dibināšanas piedalīties. Sapulce tām domām piekrita.

Protokols Nr. 14 no 26/IX 1883.

Sapulcei tika tie no Klot lielkunga izstrādāti krāšanas lādes statūti priekšā lasīti. Cien. prezidenta k. sapulcei ziņoja, ka tā parakstīšanās uz akcijām ar 25 r. gabalā bij iesākta, nu esot beigusies, un šie statūti uz jaunu sastādīti. Tādēļ prezidenta k. biedrus uzaicināja tos, kas grib, lai parakstās. No biedriem pieteicās uz to: Karl

Zemel, Jākob Abel, Karl Zalf, Anton Mekler, J. Zaddiņ un Jān Dūmiņ.

Gaujenē. Prot. Nr. 15 no 31/X 1883.

Cien. prezidente K. Kundziņ mācītājs sapulcei prasīja, vai tie biedri, kas pēdējā sapulcē nebijuši, vēlētos, ka tie krāšanas lādes statūti šodien vēl tiekot priekšā lasīti. Sapulcējušies to lūdza un prezidenta k. statūtus sapulcei priekšā lasīja un izskaidroja. Tad tika biedri uzaicināti pie krāšanas lādes pierakstīties. Pierakstījās tie kungi:

Robert Celmiņ, Bernhard Zonner, Baron Fērzen, Karl Jūrman, Baron Buddenbrock, Adolphi, Vilhelm Stāl, Mārtiņ Baltiņ, Adolf Eže, Karl Reichhold, Teodor Reichhold, Johann Reichhold, Kristian Stāl, Moritc Linde.

Protokols Nr. 16 no 12/XII 1883.

Krāš. lādes statūtes, kas vācu un latviešu valodā bij sastādītas, no draudzes k. v. Klot §1—14 sapulcei priekšā lasītas un dažās vietās plašāk izskaidrotas.

Iesniegts priekšlikums par revidentu paredzēšanu statūtos. Priekšlikums pieņemts.

Kā dibinātāji vēl parakstījušās 14 personas.

Protokols Nr. 17 no 16/I 1884.

Ziņots, ka krāšanas lādes dibinātāji, skaitā 45, esot iemaksājuši pa 3 r., kopā 135 r. Iztrūkstošos 115 r. iemaksāšot zemk. b-ba (pavisam vajadzīgi 250 r. s.).

Dibinātāji: 1) H. v. Klot, dr. tiesas kungs, 2) Karl Lichtenstein- Aumeistermuižas valdnieks, 3) Éduard Grassmann, Smiltenes m. valdnieks, 4) Moritc Linde, Palže, 5) Jān Matvei, Maccul, 6) Jākob Zaddiņ, 7) Jākob Lūkin, Jaun Spalle, 8) Mārtiņ Baltiņ, Raibats, 9) Paul Šmidt, Vīciemmuižas, 10) Dāv Steppe, Smiltenes skolo-tājs, 11) Pēter Enkmann, Blommuižas, 12) Fritc Zадde, 13) Pēter Timmermann, Dreimann, 14) Jān Apse, Vetc Apse, 15) Tom Čukkur, Leies Eķit, 16) G. v. Buddenbrock, Palsmanes Falkenstein, 17) K. Kundziņ, Smiltenes mācītājs, 18) Dāvīd Dammberg, Smiltenes dr. skolm., 19) R. von Baer, Palsmanes lielskungs, 20) H. Adolphi, Gaujenes mācītājs, 21) J. Meijer, 22) August Meijer*), 23) J. Bērziņ, 24) Veijerich, Aumeister virsmežkungs, 25) G. von Fērzen, Svārtavas lielskungs, 26) K. Brandt, Palsma-nes-Aumeister mācītājs, 27) Jakob Abel, Palsmanes dr. skolmeisters, 28) Bernhard Zonner, Vidakas melderis,

*) Tirgotājs Aumeisterē, miris 1887. g. pavasarī.

29) Karl Reichhold, 30) Teodor Reichhold, 31) Johann Reichhold, 32) Karl Alksnīt, Palsmanes Mālei rentn, 33) Jān Rudzīt, Svārtavas, 34) Heinrich Grossvald, Jaunas m. īpašnieks, 35) H. Hesse, Grunzules dakteris, 36) Karl Lezdīņ, Loberg muižas rentnieks, 37) Martin Leickard, Grunzules renteskungs, 38) Jān Strazdin, Liepin, 39) Dāv Pēterson, Kaup mājas, 40) Kārl Vērzemniek, Aumeister, 41) Karl Eglīt, 42) Indrik Lūse, Dadže, 43) Dāv Lipart, Jaun Kurpniek, 44) Ed. Jozuus, Aumeister. dr. skolmeisters, 45) Mekler, Palsmanē.

Protokols Nr. 19 no 26/III 1884.

Krāšanas lādes lietā cien. prezid. k. sapulcei ziņoja, ka statūtes tikšot, kā gubernātorā k. apņēmies, drizā laikā, gan ar sīkiem pārgrozījumiem, apstiprinātas, varbūt jau uz gada svētkiem dabūjamas.

Protokols Nr. 25 no 8/IV 1885.

Aizdošanas kases lieta. Dr. Hesse k. cēla priekšā, Palsmanes lielkungu lūgt, ka tas Rīgā būdams noietu pie gubernātorā kga un lūgt no tā valdības jaunapstiprinātos aizdošanas kasu likumus, pēc kuŗiem varētu sastādīt savus statūtus.

Protokols Nr. 26 no 6/V 1885.

Aizdošanas kases lietā Palsmanes lielskungs ziņoja, ka Rīgā no tiem jauniem likumiem šai lietā nevarējis nekādas skaidrības dabūt.

Protokols Nr. 28 no 26/VIII 1885.

Beidzot prezidents vēl ziņoja par krāšanas lādi, ka varot par biedriem pie šīs lādes tik labi mūsu b-bas locekļi, kā arī nebiedri par biedriem piedalīties no 3 r. sākot līdz 25 r.

B-ba vienojusies, ka krāšanas lādē noguldīt 500 rbļ. b-bas naudas un tos 1000 r. vēl priekš pašu darbošanas aizturēt.

Bet krāšanas lādes likumi vēl nebij no krievu valodas tulkoti mūsu valodā un ar sarunām nevarēja skaidrā galā tikt, tad atlika šo lietu uz nākošu reizi vēl reiz skaidrāk pārrunāt un galīgi izdarīt.

Nākošā sapulcē tad ar iecels krāšanas lādes priekšniecību un vadīšanu."

Protokols Nr. 29 no 7/X 1885.

Prezid. k. ziņoja, ka krāšanas lādes statūti no valdības esot apstiprināti, bet nevis it kā zemkopības biedrība to būtu aizkustinājusi, bet tik vien tie, kas apakš statūtiem kā dibinātāji parakstījušies.

Daži §§ tika sapulcei no krāšanas lādes statūtiem priekšā lasīti.

Tad notika krāšanas lādes priekšniecības celšana.

Ar balsu vairākumu tika ievēlēti:

1. Palsmanes lielskungs v. Baer par kasieri,
2. Baron Ferzen par direktoru no Gaujenes dr.,
3. Doktor Hesse par direktoru no Palsmanes dr.,
4. Smiltenes dr. māc. K. Kuņdziņ k. par direktoru no Smiltenes dr.,
5. } Grassman un Dance*) kk par vietniekiem.
6. }

Protokols Nr. 30 no 18/XI 1885.

Beidzot prezid. k. vēl biedrus uzskubināja pie krāšanas lādes piedalīties un šo ziņu, kādā vīzē te nauda uz procentēm tiek saņemta un izdota arī starp citiem ļaudim izpaust.

Protokols Nr. 36 no 3/VI 1886.

Pie zemkopības jautājumu apspriešanām un padomiem biedrībai vēl pienāca klāt krāšanas un aizdošanas lādes dibināšana un darbošanās. Šās lādes nolūks ir gādāt, ka zemkopjiem būtu iespējams vajadzībās aizņemties naudu pret mēreniem procentiem, vai atkal lai tādi, kam kāds iekrāts naudas grasis, to varētu noguldīt drošā vietā uz procentēm.

1. jūnijā lādes rēķinumi tā stāvēja:

A k t ī v a		P a s ī v a	
Naudas papīros . . .	938 r. 28 k.	Dibināšanas kapitāls . . .	274 r. — k.
„ kasē . . .	360 „ 74 „	Biedru nauda . . .	331 „ 50 „
„ aizdevumi . . .	11.211 „ 40 „	Iemaksājumi . . .	11.653 „ 58 „
„ darišanu izdoš. . .	35 „ 23 „	Ienākušas proc. . .	316 „ 57 „
„ ll. Rīgas bankā . . .	30 „ — „		
	Kopā 12.575 r. 65 k.		Kopā 12.575 r. 65 k.

Smiltenes-P.-A.-G. zemk. b-bas protokolu grāmatā rakstīti arī „krāšanas lādes“ protokoli.

Protokols Nr. 41 no 19/I 1887.

2. Krāš. lādes biedru skaits bij 25 (domājams, jāsaprot tā, ka sapulcē piedalījušies 25).

3. Visa sapulce bij mierā, lai gan likumīgs skaits biedru nebij atnācis, tomēr ģenerālsapulci noturēt.

*) Mārtiņš Dance, Jaunbilskas Brutuļu mājas īpašnieks, miris 11/XII 1890 (prot. № 78).

4. Šinī krāšanas un aizdošanas kases ģenerālsapulcē deva priekšnieka kungs pārskatu par viņas darbošanos.

Pirmais gads pagājis, ļaujta noturēta, gada rēķinums noslēgts un ar prieku redzam, ka neesam velti strādājuši. Nav bijis tukšs gads, jo pēc gada pārskata atrodam:

gada laikā pārcilāti 59.496 r. 62 k.

tīras peļņas 312 r. 90 k.

ieņēmums: debēt: 22.321 r. 48 k.

izdevums: kredit: 22.321 r. 48 k.

5. Par kases revidentiem ievēlēja J. Zadde,*) Linde un J. Abel kungus.

6. Prezidenta kungs runāja, ka priekšniecība līdz šim darba grūtumu bez maksas darijusi. Īpaši kasieram un grāmatu vedējam esot daudz darba. Pēdējam esot uz priekšu nolikta 10-ta procente no peļņas, par 50 r. tiek galvots, ja 10-ta procents tik daudz neienestu. Bet kas par 50 r. caur 10-to procenti vairāk ienāk, tas krit grāmatu vedējam par lonu.

7. Pēc statūtiem priekšniecībai sēdes jānotura katru nedēļu; sapulce nolēmusi tādas noturēt reizi mēnesī.

Tāpat īsāko aizdevumu termiņu nolikuši 6 mēneši, bet ne 3 mēn., kā tas statūtos paredzēts.

Tiem, kas krāš. lādē kā biedri 25 rbl. iemaksājuši, par pagājušo gadu peļņa iznāca 7 r. 75 k., tiem, kas vēl nebij pilni 25 r. iemaksājuši, tiek viņu peļņas daļa pie mēneša naudas pieskaitīta.

Saskaņā ar stat. § 14, pēc lozes izstājies no valdes Dr. Hesse.***) Ievēlēts par jaunu.

Protokols Nr. 51 no 1/II 1888.

Prezidenta k. sapulcei izsludināja, ka šoreiz ir krāšanas lādes gada sapulce. No 60 biedriem piedalas 35.

Lindi atkal ievēlējuši par direktoru.

Otrā darb. gadā apgrozīti („pārcēla“) 218.665 r. 76 k. Tīras peļņas 1402 r. 82 k.

Par 1887. g. Aktīvs.

Vērtspapīri	SR	1.804.25
Aizdevumi	„	41.337.30
Vērtspapīru rentes (1886)	„	73.83
Kase (31./XII 87)	„	2.536.45
	SR	<u>45.751.83</u>

*) Jāņa muižas īpašnieks.

**) Grundzāles ārsts Hermanis Hesse miris 1887. gada vasarā (skat. prot. № 46 no 3/VIII 1887). Hesses vietā par direktoru ievēlēts Linde (sk. prot. № 48 un 50).

Pasīvs.

Pamatkapitāls	SR	413.04
Biedru kapitāls	„	1.103.65
Noguldījumi	„	40.553.27
Noguldījumu rentes	„	1.816.63
II. Rīgas sab-bai (Gesellsch.)	„	220.—
Tekoši izdevumi	„	155.86
Rezerves kapitāls	„	82.12
Tīrais atlikums	„	1.407.26
	SR	45.751.83

Nolēmuši dividendi neizmaksāt, kamēr katram dalībniekam sakrāsies pilni 100 r.

Slimības dēļ atteicies kasieris Baer. Pagaidam par kasieri ievēlēts māc. K. Kundziņš, par direktoru E. Dance, par sapulču vadoni barons Fērzens.

Protokols Nr. 61 no 27/II 1889.

Krāšanas lādes pirmais gads atnesa lielu peļņu, kas biedrus ļoti pievilka, tā kā ģenerālsapulcei bij biedru skaits jāaprobežo; tā to nolika uz 100 biedru un vairāk nē.

Tagad par šo lietu priekšniecībai citādas domas: kas grib pie krāšanas lādes piedalīties, tam vajag būt arī zemkopības biedrim. Kas grib peļņu baudīt, tam ar līdz jāpūlējas.

Protokols Nr. 65 no 4/IX 1889. Krāš. un aizd. kases ģenerālsap. Piedal. 18 biedri (iepriekš. sap. 30/V 1889 bij sanākuši 40 biedri, bet kvoruma trūkuma dēļ sapulce nav notikusi).

Atceļ noteikumu par biedru skaita ierobežošanu ar 100.

Nolemj arī uz priekšu naudu aizdot ne tikai biedriem, bet arī nebiedriem.

Teikto kopā savēlot, varam konstatēt:

1) Smiltenes-P.-A.-G. krājaizdevu kasi dibinājusi Sm.-P.-A.-G. zemkopības b-ba;

2) kases statūti sastādīti pēc Dundagas kases statūtiem;

3) kase ir vispārīga kā nacionālā, tā sociālā ziņā, jo tajā sadarbojas kā vietējās tautības, latvieši un vācieši, tā arī dažādi sociālie slāņi*);

*) Protokolā № 48 no 19/X 1887 teikts, ka krāšanas lādē naudas aizņēmēji pa lielākai daļai esot saimnieki, gruntnieki, bet ielicēji (t. i. noguldītāji) nevis gruntnieki, bet amatnieki un dienestnieki un citi.

4) kase darbojusies sekmīgi: tās bilance uzrāda atlikumu (sk. prot. Nr. Nr. 41, 51);

5) kases bilances struktūrā raksturīgs tas, ka noguldījumi sastāda 88,6%, bet aizņēmumu tikpat kā nemaz nav (mazāk par 1/2%); tas nozīmē, ka kase operē gandrīz tikai ar vietējiem līdzekļiem.

Rīgā 80-tajos gados nodibināti 2 latviešu kredītkooperatīvi: 1) Rīgas krāšanas un aizdošanas biedrība, kuŗas statūti apstiprināti 1882. gada 26. aprīlī, un 2) Rīgas latviešu amatnieku palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kase, kuŗas statūti apstiprināti 1883. gada 20. februārī.

Rīgas krāš. un aizdoš. b-ba sākusi darbību 1882. gada augusta mēnesī. Par biedrības priekšnieku ievēlēts P. Markovskis. Ap b-bu grupējas latvieši-baptisti.*) Tā atīstas sekmīgi. 1883. gada beigās tai ir 82 biedri, 1884. g. — 182, bet 1890. g. — 460 (B. V. 56/1891). Par 1884. gadu biedriem izmaksātas 14% dividendu (M. V. 9/1885).

Ar amatu (cunftu) kārtības atcelšanu 1866. g. arī latviešu amatnieki pamazām sāk apzināties savu interešu kopību un sāk izjust vajadzību pēc apvienojoša centra. Rīgas latviešu biedrība šīs aprindas vairs nevar apmierināt, kādēļ tās nodibina savu patstāvīgu centru — Rīgas latviešu amatnieku palīdzības biedrību, kas apstiprināta 1879. gadā. Latviešu amatnieki, konkurences spiesti, izjuta arī pašu naudas iestādes vajadzību, jo vāciešu naudas iestādes, kā jau agrāk aizrādīts, tiem bija grūti pieejamas. Tādēļ palīdzības biedrība drīz vien nāca pie atziņas, ka jādibina pašiem sava naudas iestāde. Jau 1881. g. 26. aprīlī sanāk palīdzības biedrības ārkārtēja pilna sapulce, kuŗas dienas kārtības pirmais punkts ir: „R. l. am. pal. b-bas krāšanas un aizdošanas lādes statūtu priekšā likšana“ (skat. sludinājumu B. Vēstn. 91/1881). Tiek nolemts kasi dibināt uz Vilandes statūtu pamata. Kasi apstiprina, kā jau teikts, 20/II 1883, bet darbību tā iesāk tā paša gada aprīlī.

Sākumā tai tikai 30 biedri, bet jau pirmajā gadā to skaits pārsniedz 500. Pirmais gads arī saimnieciski izdevīgs un tas noslēdzas ar 809 r. tīra atlikuma, tā ka biedriem iznāk 19% dividendu. Turpmākos gados kase

*) J. Krūms B. 11/1885 šo kredītkooperatīvu sauc par baptistu banku.

strauji attīstās. Tā, piemēram, 31/XII 1891 bilance pār-
sniedz 800.000 rbl., bet biedru tai 2186.

Jau 80-to gadu beigās kase nopērk par 75.000 rbl.
namu Elīzabetes ielā 16, uz kuru tā pārceļas 10/IX 1889.

Kasē darbojušies G. Eilenbergs (Pūcišu Ģederts), kas
savā laikā darbojies Kr. Vircavas krājaizdevu sabiedrībā,
tirgotājs P. Bisenieks (Dienas Lapas izdevējs), advokāts
Zaķīts, Mednis, tirgotājs Z. Martinsons, J. Aleksejevs,
Šneiders, Kr. Bergs u. c.

Kasei bijusi liela nozīme latviešu saimnieciskajā un
sabiedriskajā dzīvē. Tā jau apskatāmā laikmetā ieva-
dījusi latviešu būvniecības finansēšanu. Sabiedriskajā
dzīvē kase bijusi jaunstrāvnieku centrs, kur izcīnītas kar-
stas cīņas ar Rīgas latviešu biedrības aprindām. Šīs cī-
ņas atbalsojušās arī latviešu laikrakstos.*)

Kopsavilkumā mēs dabūjam šādu tabulu par ap-
stiprinātiem latviešu kreditkooperātiiviem:

	Pēterpili	Kurzemē	Vidzemē	Rīgā	Kopā
1872	1	—	—	—	1
1874	—	3	—	—	3
1875	—	1	—	—	1
1879	—	—	1	—	1
1880	—	3	—	—	3
1881	—	8	1	—	9
1882	—	3	2	1	6
1883	—	2	1	1	4
1885	—	5	4	—	9
1886	—	3	—	—	3
1887	—	2	—	—	2
1888	—	5	1	—	6
1889	—	5	1	—	6
1890	—	—	1	—	1
1891	—	—	2	—	2
Kopā	1	40	14	2	57

Materiālu trūkuma dēļ mums nav iespējams kaut ap-
tuveni raksturot šajos kooperatīvos koncentrēto līdzekļu
apmērus, kā arī to izlietošanas skaitļos tverto efektu.

*) Sk. D. L. 163/1889.

Latviešu kreditkooperatīvu dibināšanas īpatnējie apstākļi sākuma posmā.

Ap latviešu kreditkooperatīvu rašanos un izveidošanos vijas vesela rinda interesantu jautājumu. Dažus no tiem mēģināsim apgaismot.

1. Kreditkooperatīvu dibināšanas iniciatīva un pirmie soļi.

Kreditkooperācijas kustības sākuma posmā konstatējamas dažas atšķirības starp Kurzemi un Vidzemi jautājumā par kreditkooperatīvu dibināšanas iniciatīvu un pirmajiem soļiem. Kurzemē šai jautājumā aktīvītāti izrāda pagastu pašvaldības, kurpretim Vidzemē tās ir pilnīgi pasīvas.

Jau iepriekšējā nodaļā redzējām, kāda loma piekritusi pagastu pašvaldībām Dundagas, Emburgas un Kroņa Vircavas kreditkooperatīvu dibināšanā. Ir ziņas, ka arī dažos citos pagastos bijis tāpat. Nemsim dažus piemērus.

Balss 44/1882 ziņo no Mežotnes, ka lielas pūles bijušas, kamēr dabūjuši pamata kapitālu krāšanas un aizdošanas lādei, un pateicība par tā sagādāšanu nākoties pagasta vietniekiem.

Balss 16/1884 ziņo no Jaunsvirlaukas, ka pagasta valde saaicinājusi 3. aprīlī pagasta namā saimniekus, kur tad nolemts dibināt Jaunsvirlaukas savstarpēju krāšanas un aizdošanas kasi. Arī Balss 52/1886 ziņots, ka kase nodibināta uz pagasta valdes pamudinājumu.

Tēvija 26/1891 ziņo, ka Rucavas pagasta vietnieki savā sēdē apsprieduši par savstarpēju krāj- un aizdevu lādi un par ugunsapdrošināšanas biedrību. „Galīgi šai jautājumā vēl netika izspriests, bet bez šaubīšanās jā-saka, ka sasniegsim šai ziņā sprauto mērķi.“

Kā redzam, Kurzemē bijusi parasta parādība, ka pagastu pašvaldību organi izrāda lielāku vai mazāku interesi kreditkooperatīvu dibināšanas jautājumos. Attiecībā uz Vidzemi nav izdevies konstatēt nevienu līdzīgu faktu. Te izveidojusies citāda praktika. Aplūkosim to.

Jau iepriekšējā nodaļā mēs konstatējām, ka pirmo kreditkooperatīvu Vidzemē, Rūjienas krājaizdevu sabiedrību, nodibinājusi Rujenes zemkopības biedrība. Līdzīga parādība konstatējama arī citās vietās:

1) Smiltēnē (B. Vēstn. 41/1886) 2) Madlienā (D. L. 227/1888), 3) Dzērbenē (B. 48/1890, 3/1898) un vēl citur.

Hermans Enzeliņš savā rakstā „Lauksaimniecības biedrības kā mūsu lauksaimnieku garīgā spēka avots“*) nosauc šādas Vidzemes lauksaimniecības biedrības, kas nodibinājušas krājaizdevu sabiedrības: Bērzaunes, Lau-donas, Lubānas, Vestienas.

Ne tikai zemkopības resp. lauksaimniecības biedrības dibina kreditkooperatīvus. To dara vai mēģina darīt arī citas organizācijas. Tā, piemēram, Mālpils labdarības biedrībā tiek pārunāts ierosinājums dibināt krājaizdevu kasi (B. V. 21/1890), Vecpiebalgas pārtikas biedrība nodibina krājaizdevu kasi (B. 5/1900), Aderkašu-Plāteres-Taurupes labdarības biedrība nolēmusi dibināt krāšanas un aizdošanas kasi (B. 52/1889), tāpat Vietalvas un Cēsu labdarības biedrības (B. 27/1886, B. 14/1887).

Nav noliedzams, ka vēlākajā attīstības posmā arī Kurzemē vienā otrā vietā pie kreditkooperatīvu dibināšanas ķērušās lauksaimniecības vai kādas citas biedrības, bet tomēr uzstādīto tezi par pagastu pašvaldību lomu Kurzemē un Vidzemē kreditkooperatīvu dibināšanā var uzskatīt par pamatotu.

2. Kurzemes latvieši kā kreditkooperācijas pionieri.

Kurzemnieki, kā jau redzējām, bija pirmie no latviešiem, kas nodibināja pirmos kreditkooperatīvus Latvijā. Vajadzēja paiet vairāk kā 5 gadiem, kamēr Vidzemes latvieši tika pie sava pirmā kreditkooperatīva. Arī vēlāk, vismaz pirmajā gadu desmitā, kurzemnieki noteikti ieņēma pirmo vietu kreditkooperācijas laukā (skat. iepriekšējo nodaļu). Sakarā ar šo konstatējumu izvirzās jautājums par šīs parādības cēloņiem.

Te vispirms jāatzīmē jau konstatētais fakts, ka kurzemnieki agrāk nekā vidzemnieki ieraujas naudas saimniecībā un līdz ar to agrāk kā vidzemnieki izjūt arī vajadzību pēc kredita. Kredita vajadzība savukārt kurzemniekus pirmos nodod augļotāju varā. Viņi pirmie pārdzīvo ar augļošanu saistītās nedienas. Šo domu pastiprina arī tas fakts, ka ziņojumi par augļošanas parādībām galvenā kārtā nāk no Kurzemes.**)

*) Skat. brošūru „Lauksaimniecības biedrību uzdevumi, Rīgā, 1933, 5 lp.

**) Skat. nodaļu „Latviešu zemnieki augļotāju varā“.

Ievērojot teikto, var secināt, ka kurzemnieki varēja būt un ka tiem vajadzēja būt pirmajiem, kas ķērās pie kreditkooperatīvu dibināšanas.

Ir vēl daži citi apstākļi, kas impulsēja kurzemnieku centienus pēc kreditkooperatīviem. Viens no tiem slēpjas Kurzemes iedzīvotāju nacionālajā sastāvā, kas cītāds nekā Vidzemē.

Kurzemes īpatnība ir tā, ka tur žīdu tautības iedzīvotāju procents ir stipri augstāks nekā Vidzemē. Tā, piemēram, pēc 1867. gada skaitīšanas datiem Vidzemes pilsētās žīdi sastāda 4,9¹/₂ no pilsētu iedzīvotāju kopskaita.*) Turpretim Kurzemē**) 60-to gadu sākumā jūdu ticīgo (tie, kā zināms, gandrīz visi pieder pie žīdu tautības), Kurzemes pilsētās 34,4%, bet miestos 52,6%, pie kam atsevišķās vietās šis procents stipri augstāks: Sasmakā 83,0%, Sabilē 76,4%, Šenbergā 75,2%, Jaunjelgavā 73,3%, Bauskā 58,5%.

Kā tirdzniecībā un rūpniecībā, tā arī kredita operācijās žīdi ieņem redzamu vietu. Auglētāji, cik var spriest no laikrakstu ziņojumiem, ir galvenā kārtā žīdi. Arī viss sašutums par augļošanas nebūšanām vēršas pa lielākai daļai pret žīdiem (skat. nodaļu par augļošanu.) Viss tas rod savu atspoguļojumu presē, kas veido noteiktu noskaņojumu latvju sabiedrībā. Šī noskaņojuma saturs:

latviešiem jāatbrīvojas no žīdiem,
tiem jāpanāk saimnieciska neatkarība
no cittautiešiem.

Tas ir saimnieciskais nacionālisms, kas vispirmā kārtā, aiz minētiem apstākļiem, parādījās Kurzemē. Šī nacionālisma praktiskās izpausmes pirmā forma ir kreditkooperācija.

Atminēsimies, tas notiek latvju tautas atmodas laikmetā. Tā tad šī laikmeta gars rod savu iemiesojumu arī latviešu kreditkooperācijā. Tautas atmodas gars zināmā mērā impulsējis latviešu kreditkooperācijas rašanos.

Kreditkooperatīvu dibināšanas sākumā arī Kurzemes politiskie apstākļi ir labvēlīgāki nekā Vidzemē. Te go-

*) Skat. „Resultate der am 3. März 1867. in den Städten Livlands ausgeführten Volkszählung zusammengestellt und herausgegeben vom Sekretair R. Eckhardt“ Rīga, 1871, 4. tab. 6. lp.

**) Skat. „Statistisches Jahrbuch für das Gouvernement Kurland für 1863“, Mitau, 1863, 146. lp.

dam jāmin Kurzemes gubernātors Pauls Lilienfelds, kas Kurzemi pārvaldījis no 1868. līdz 1885. gadam. Lilienfelds pieder liberālajai Krievijas zemstu darbinieku saimei. Kādu laiku viņš darbojies kā Pēterpils apriņķa valdes priekšsēdētājs. Pirms iecelšanas par Kurzemes gubernātoru viņš bijis vicegubernātors Pēterpils guberņā.

Lilienfelds pazīstams arī kā zinātnieks — sociologs, kas, blakus Herbertam Spenseram, tiek pieskaitīts bioloģiskās teorijas pārstāvjiem. No 1873. līdz 1881. gadam iznācis 5 sējumos viņa darbs „Gedanken über die Sozialwissenschaft der Zukunft“. Šai darbā viņš pieskāries arī kooperācijas jautājumiem.

Lilienfeldam nenoliedzami nopelni kreditkooperācijas attīstībā Kurzemē. Pateicoties viņam, 1871. gadā visiem Kurzemes pagastiem piesūtīti kreditkooperātīvu parauga statūti „Likumi par aizdošanas un krāšanas lādēm Kurzemes pagastos.“*) Šos „likumus“ iepriekš apstiprinājis Baltijas ģenerālgubernātors. Tas ir gubernātorā mājiens pagastu pašvaldībām rūpēties par kreditkooperātīvu dibināšanu. Tā izskaidrojams arī tas apstāklis, ka sākumā kreditkooperātīvu dibināšanas iniciatīva Kurzemē piederējusi pagastu pašvaldību organiem. Šis Lilienfelda solis savukārt ir viens no tiem faktoriem, kas Kurzemes latviešus nostāda kreditkooperācijas pionieru lomā.

Ka Lilienfeldam kreditkooperācija bijusi sirds lieta, tas redzams arī no viņa runas 1874. gada 7. janvārī 25 gadu amata jubilejas gadījumā, ko viņš turējis pagastu pārstāvjiem — apsveicējiem. Viņš, pēc B. Vēstn. 3/1874, starp citu teicis: „Krāšanas lādes, īpaši priekš lieliem pagastiem, viņš nevarot diezgan uzteikt, jo tās dodot iespēju grasim likt vairoties, rūpīgam sniegt palīdzību.“ Tātad Kurzemes gubernātors nostājies kreditkooperācijas propagandista lomā. Tas nevarēja neatstāt ierosinošu iespaidu uz latviešu zemniekiem.

Lilienfelda nopelnus kreditkooperācijas laukā atzīst arī viņa laika biedri. Tā, piemēram, Balt. Zemkopī 9/1880 Lepevičs savā rakstā „Patriekšanās ar zemkopjiem“ starp citu saka: „Biedriem, kas priekš tā acumirkli varbūt trūktu naudas, labprāt to aizdos pagastu krātuves, ku-

*) „Likumus“ skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā . . .“, Rīgā, 1928. 71.—76. lp.

ras Kurzemē gudrā ziņā ir dibinātas no tagadējā guber-
nātorā.“

Gubernātorā Lilienfelda un viņa attiecību ar zemnie-
kiem raksturojumam citēsim korespondenci (B. Vēstn.
27/1872) no Kroņa Vircavas. 1872. gada 24. jūnijā Kr.
Vircavas dziedātāju koris svinējis savus gada svētkus.
Svētkos piedalījies arī Lilienfelds.

„Jautru un sirsniņa „urrah“ kliegšana iz 1000 balsim pasludināja,
ka viņš patiesi jau klāt. Uz pils trepēm viņu apsveicināja svētku komi-
teja un dziedāšanas kori (jaukts koris, vadīts no Vircavas skolotāja Vein-
berg k., un viriešu koris, vadīts no Jaunplatonēs saimnieka D. Brežinski
k.), dziedādami „augsta laime tam“!, kamēr pa tam Vircavas jaunkundzes,
baltās drēbēs ģērbusās, augstam goda viesim puķes ceļā kaisīja. Bija sir-
di aizgrābdams brīdis, kurš pie visiem ilgi paliks piemiņā, kur zemes
pārvaldnieks no zemes bērniem to nešaubīgu karstu mīlestību plāva, ko
mīlīgā un žēlīgā prātā taisni valdidams iekš maz gadiem tik bagātīgi sē-
jis, — brīdis, kurš augstu priekšnieku ar Latvijas dēliem un meitām
iekš prieka un laimes sabiedroja!“

„Pēc runām un jaukas dziedāšanas devās visi uz parku, kopā „līgot“.
Ligoja arī patiesi visi kopā, jo mīļots gubernātorā kungs atstāja drīz savu
īpašu goda sēdēkli un devās „līgodamu“ viesu starpā, kur viņš no Vir-
cavas un Rīgas kundzēm ar puķēm un vainagiem „apligots“, no dzieda-
tāju koriem ar priecīgām dziesmām apsveicināts un ar tūkstoškārtīgu ska-
nīgu un nemītēdamos „urrah“ kliegšanu tika apsveicināts.“

„Pie visiem vircavnieku priekiem, kā jau minēts, ņēma visu Jāņa
dienas vakaru arī cien. gubernātorā jautru dalību, un tik pulksten 11
nakti šķīrās no šīs jaukās vietas un viņas paticīgiem iemītniekiem.“

Visu teikto kopā savēlot, mēs redzam, ka kur-
zemniekus kreditkooperācijas pionieru
lomā nostādījuši saimnieciska, nacio-
nāla un politiska rakstura faktori.

Uzbrukumi latviešu kreditkooperātīviem un to cīņa par savu eksistenci

Vēl nebij kreditkooperātīvi pa lāgam sākuši attīstī-
ties, kad jau sākās uzbrukumi tiem. Uzbrucēju lomā uz-
stājās vācu laikraksti, starp tiem arī Latviešu Avīzes.

Ko tad pārmet latviešu kreditkooperātīviem?

Pārmetumi ir šādi:

- 1) zemnieku bankas esot švindelu organizācijas;
- 2) vadītājiem neesot vajadzīgo zināšanu un prašanu;
- 3) revidenti neko neįēdzot;

- 4) direktori un kasieri piesavinoties naudu vai arī aizdodot saviem radiem lielākas summas;
- 5) statūti netiekot ievēroti;
- 6) ļoti augstas procentes ņemot — kāda kase pat 12% par 3 mēnešiem, kādēļ tad arī neesot nekāds brīnums, ja iznākot 40% liela dividende (skat. Balsī 13/1883).

Balt. Vēstnesis ziņo (77/1882), ka Mit. Zeitung, izsacīdamās par zemnieku kreditkooperātiem, ieteicot dibināt miršanas un palīdzības lādes, jo tām drīzāk varot atrast vajadzīgos spēkus. Izklaušās pēc ironijas . . .

Balt. Vēstnesis to ņem nopietni, pretojas tādām ieska-
tam un aizrāda uz Dundagas un Kr. Vircavs kreditkoope-
ratīviem, kuŗi darbojoties ar labiem panākumiem.

Kroni daudzkārtīgi atkārtotiem uzbrukumiem uzli-
kušas Latviešu Avīzes. 1889. gada 10. numurā ievietots
raksts: „Par tā dēvētiem patriotiskiem naudas veikalim
un publiķu.“ Raksts ceļ neslavu kreditkooperatīvu vadī-
tājiem un tiem pārmet savtīgumu. „Cik labi tādi maku
patrioti prot priekš sevis gādāt un cik maz pie tam priekš
tautas atliekas, to bieži vien dabon piedzīvot.“ Pievesti
piemēri no ārzemēm; pieminēta arī igauņu „Lindas“ kuģ-
niecības biedrība, kuŗa, kā zināms, bankrotēja.

Tā paša gada 11. numurā Latviešu Avīzes ievietojušas
vēl skarbāku pret latviešu kreditkooperātiem vērstu
rakstu: „Krāšanas vai krāpšanas kases?“ Aizrādīts, ka
kāda kase nevarot izmaksāt bāriņu naudu, kādā kasē
grāmatas nekārtībā. Pie tam raksta autors atļāvies sev
dažādas zobgalības zīmējoties uz kasēm un to darbinie-
kiem: a) „patriotiskie naudas veikali“, b) „tautiskās iestā-
des“, c) „smirdošās silķes“, d) „smirdošās nezāles“, e)
„maka patrioti“, kuŗiem „karājoties tautiskās bungas uz
vēdera“.

Raksts beidzas šādiem vārdiem: „Mums pazīstamās
drošās krāšanas un aizdošanas kases arvien pēc iespējas
aizstāvēsim, turpretim šaubīgā garā vadītās arvien ap-
kaŗosim. Mēs turpināsim bāriņu un godīgu ļaužu labumu
aizstāvēt. Ko mēs vēlamies, nav vis krāpšanas, bet krā-
šanas kases.“

Latv. Avīzēs 30/1887 ievietotā rakstā „Par laukpa-
gastu krāšanas un aizdošanas kasēm“ tiek stāstīts, pēc
kases revidentu ziņojuma, par nekārtībām kādā lauku
kasē. Vēlāk polemikā noskaidrojas, ka domāta „Sodu
Lieliesavas banka“ (sk. L. Av. 39/1887). Tēvijā 14/1889

aizrādīts, ka Latviešu Avīžu redaktors T. Neanders it sevišķi bargs pret Džūkstes-Pienavas un Grenču krāj- un aizdevu kasēm.

Latviešu laikraksti — Balss, Dienas Lapa, Tēvija, Baltijas Vēstnesis — aizstāv kreditkooperatīvus, kādēļ izceļas diezgan asa polemika. Tie cenšas pierādīt, ka noguldījumi latviešu kreditkooperatīvos esot pilnīgi droši, pat drošāki nekā lielajās bankās, jo pēdējās katrs dalībnieks galvojot par noteiktu summu, kurpretim kreditkooperatīvos esot biedru neaprobežota atbildība. Dienas Lapa 210/1889 atzīmē Liepājas komercbankas un J(aunjelgavas) pilsētas bankas bankrotus. Šīs polemikas konkrētais mērķis no latviešu puses bija pasargāt latviešu uzticību saviem kreditkooperatīviem, ko Latviešu Avīžu uzstāšanās draudēja sašķobīt.

Sakarā ar Latv. Avīžu neslavas celšanu kreditkooperatīviem Džūkstes-Pienavas krājaizdevu sabiedrība bija pat piedraudējusi ar sūdzības iesniegšanu tiesā, no kā, liekas, nekas nav iznācis.

Polemika ne vienmēr tīri lietišķa. Tā, piemēram, „vairāku laukpagastu krājumu un aizdevu kasu biedru“ polemikas raksts Tēvijā 14/1889 beidzas šādiem vārdiem: „Mums šķiet, ka Latv. Av. redaktors pa lielākai daļai tamdēļ laukpagastu kasēm un viņu direktoriem uzbrūk, ka pats varbūt gribējis, bet nekur nav varējis tapt par direktoru.“

Novērtējot uzbrukumus, jāsaka, ka formāli ņemot uzbrukumiem bija arī savs pamats, jo kā mūsu dienās, tā arī jo vairāk toreiz vienai otrai krājaizdevu sabiedrībai bija savi defekti, vismaz tehniski-organizatoriskas dabas: darbu darīja iesācēji, bez vadošas centrālas organizācijas pašu zemē.*) Latviešu Avīzes itkā neizprot šo stāvokli un tām trūkst vajadzīgās smalkjūtības un saudzības pret topošiem latviešu kreditkooperatīviem. Paliek iespaids, ka to simpatija nav šī institūta pusē, vismaz toreizējos konkrētajos Latvijas apstākļos.

*) Pēterpils komiteja, kuŗas palīdzība tika izlietota, bija par tālu un diezgan grūti izmantojama arī krievu valodas neprāšanas dēļ. Par Dundagas krājaizdevu sabiedrības sakariem ar šo komiteju rakstījis P. Lapiņš „Kopdarbībā“ 1926. g. (skat. 669. lp.). Komiteju ar naudas līdzekļiem atbalstījuši arī latviešu kreditkooperatīvi, piemēram Rīgas latv. b-bas krāš. un aizdoš, s-ba tai ziedojuši kādu summu no 1901. gada atlikuma (sk. Balss zemkop. pielik. 7/1902).

Latviešu laikraksti cenšas uztvert tādas izturēšanās cēloņus. Par vienu no cēloņiem tie atzīmē konkurences naidu no vācu banku aprindu puses. Tā, piemēram, Dienas Lapa 210/1889 saka: „Vēl dažs labs atminēsies niknos uzbrukumus no Latv. Avīzes puses latviešu mazajām savstarpējām kredīta sabiedrībām, kur pilnīgi skaidri izsacītas domas, ka vienīgās labās un drošās kredītiestādes ir pilsētu bankas un ka tādēļ visiem jāsteidzas ar saviem naudas „zušiem“ turp. Mēs gan viegli varam saprast, ka vecajām lielajām sabiedrībām nepatīk šīs mazās, kas blakus izaug kā sēnes un ceļ lielajām biedrībām ievērojamu konkurenci, un vai tad gan brīnīms, ka Latv. Av. aizstāv šīs „varenās“.

Atzīmēsim, ka Latv. Avīzes tiešām kādā rakstā 7/1889 saka: „Vienīgi no Kurzemes kredītbiedrības Jelgavā varam ar labu sirdsapziņu sacīt, ka tur noliktā nauda atronas īsti drošā vietā.“

Protams, tā ir reklāma vienai organizācijai par labu. To tā arī sauc „vairāk laukpagastu krājumu un aizdevumu kasu biedri“ rakstā, kas nodrukāts Tēvijā 14/1889.

Lapas Mārtiņš par uzbrukuma cēloni uzskata skaudību, kas, citiem vārdiem, ir tas pats konkurences naidis. Rakstā „Nauda un naudas noliktavas“, kas nodrukāts „Balt. Vēstnesī 106/1886, viņš starp citu saka: „Kaut gan pret viņu (t. i. latviešu kasēm no cittautiešu puses, šē minētā iemesla dēļ (t. i. par noguldījumu atvilkšanu), visādi rauga izpaust neuzticību, tad tomēr šīs latviešu kases līdz šim parādījušas, ka tādi izpaudumi pilnīgi nedināti un ceļas tikai aiz skaudības.“

Jāaizrāda, ka tai laikā starp latviešiem tiek diezgan dzīvi propagandēta doma par latviešu ietaupījumu noguldīšanu ne vācu resp. pilsētu bankās, bet gan latviešu kredītkooperatīvos, lai tādā ceļā nauda paliktu pašu latviešu rokās. Šai propagandai bija panākumi, un tas jo vairāk uztrauca vācu aprindas.

Ņemsim dažus šīs propagandas piemērus. Balss 35/1882 no Jaunesavas raksta: „Starp mūsu pagasta zemkopjiem arī atronas daži, kuŗi labu naudas grasi noguldījuši pilsētas bankā; vai šī nauda nevarētu kalpot pašu pagastam, nekā tagad spekulantu rokās?“

Balsī 38/1883 lasām no Rundāles: „Apvairošanas, kas šopavasār pa vācu Rīgas avīzēm staigāja, ir ar ļaunu nodomu darītas un gan bij tam par cēloni, ka daudzi savus

kapitālus no lielajām pilsētu bankām ārā ņem un lauku bankās iegulda, kā tas pie mums daudzkārt noticis.“

Šī korespondence rāda, ka vācu laikrakstu uzbrukumiem latviešu kredītkooperātiem bijušas sekas pretējā virzienā, nekā bija cerēts: latvieši, juzdamies aizkārti savā nacionālajā patmīlībā, ātrāk pārorientējušies par labu pašu naudas organizācijām. Iespējams, ka korespondence drīzāk domāta kā apslēpta propaganda: sak', arī citās vietās jārikojas pēc rundāliešu parauga, tādā ceļā protestējot pret uzbrukumiem.

Dienas Lapa 164/1887 rakstā „Krāšanas un aizdošanas kasu lietā“ starp citu saka tā: „Vajadzētu visādā ziņā katram latvietim gādāt, ka latviešu naudas nāktu latviešu rokās un latvietis pats varētu ar to par zemiem procentiem rīkoties un pelnīties.“

Nacionālie motīvi izskan arī daudzos citos rakstos, no kuriem vēl varētu atzīmēt: 1) Lapas Mārtiņa rakstu Balt. Vēstn. 106/1886 „Nauda un naudas noliktavas“, 2) rakstu Dienas Lapā 127/1887 „Kāds vārds par m./krāš. un aizdošanas kasēm“, 3) Jaun-Kārķenieša rakstu Balt. Vēstn. 283/1888 „Krājamās un aizdodamās kases“, 4) Balsī 43/1890 — ziņojumu par Jelgavas latv. b-bas zemk. nodaļu.

Tā, kā redzam, ir spilgta saimnieciskā nacionālisma izpausme. Un to lielā mērā veicināja vācu laikrakstu uzbrukumi latviešu kredītkooperātiem.

Šķiet, toreizējās latviešu sabiedrības aktīvākajā daļā bijis diezgan iesakņojies uzskats par kredītkooperatīvu lielo nacionālo misiju. Šo uzskatu labi formulējis kāda kredītkooperatīva grāmatvedis J. Krūms savā rakstā „Par mūsu krāšanas un aizdošanas kasēm“ Balsī 11/1885. Viņš saka tā: „Lielākais labums (no kredītkooperātiem) ir tas, ka pašas tautas bagātība paliek viņas rokās, pati tauta ar to strādā un pelnās. Šīs kases palīdzēs mūsu tautai jo ātrāki patstāvīgai palikt un mantas ziņā pacelties uz augstāku stāvokli.“

Blakus konkurences naidam, latviešu laikraksti par uzbrukumu cēloni atzīst to apstākli, ka, nostiprinoties latviešu kredītkooperātiem kā nacionālo spēku centriem, vāciem draudēja briesmas pazaudēt līdzšinējās latviešu vadoņu pozīcijas. No tādām nevienam labprāt negribas atteikties, protams, arī vāciem nē. Un tādēļ, lūk, naida izverdums pret vadoņu pozīciju apdraudētājiem, pret latviešu kredītkooperātiem.

Kā tālākā vēsture rāda, vācu bažas nebij nepamatotas.

Šāda uztvere spilgti notēlota Balss 13/1883 rakstā „Zemnieku aizdošanas un krāšanas lādes“. Tur lasām: „Ja latvieši ko iesāk uz savu pašu roku strādāt un paši apgādā savas vajadzības bez „dabisko vadoņu“ pārminderības, tad tūlīt rodas kādi nicinātāji. Tādi nicinātāji pacēla savas balsis pret zemnieku sabiedrībām, kā pret savstarpējām ugunsapdrošināšanas, labdarības un zemkopības biedrībām. Jo tas bij gaiši paredzams, ka biedrošanās dos arī vājiem spēku un iespēju un tos jo ātri atsvabinās no svešas aizbildnības.

Tagad pret kādu citu zemnieku labklāšanas iestādi, proti pret zemnieku aizdošanas un krāšanas lādēm jeb bankām izcēlās vācu Rīgas avīzē kāda nicinātāja nejauka balss. Kā zināms, tādu banku trūkums tika ļoti grūti sajūsts. Tiem, kam dažreiz nauda vajadzīgā brīdī trūka, bija jāaizņemas tā pret lieliem augļiem pie Iciga Mozus, un tiem, kam kāds grasis pārāk palikās, bij tas jānogulda muižnieku un pilsētnieku bankās, kur noguldītāji dabūja zemas procentes un bij atstumti no katras dalības pie bankas pārvaldīšanas. Šai nebūšanai nu tiek padarīts gals caur to, ka paši zemnieki dibina savā starpā krāšanas un aizdošanas lādes. Un kur tas noticis, tur tāda zemnieku pašapgādāšana parādījusi savu svētību un zemnieku bankas strādā ar lielu sekmi.“

„Rīgas uzкупči rauga zemniekiem likt visādus šķēršļus ceļā, ka tie būtu piespiesti tik viņiem vien pārdot savas preces un atdot daļu peļņas. Vācu Rīgas korespondents, kā liekas, ir arī tāds uzкупču draugs un aizstāvis.“

Tādas pašas domas izteiktas korespondencē par Kr. Vircavas krāšanas un aizdošanas kasi Balsī un Balt. Vēstnesī (44/1884). „No kādas puses krāšanas kases uzplaukšanai nomanāma nenovēlība, ko citādi nevarētu tulkot, kā tik, lai iestādes, kas no latviešiem pašiem tiek vadītas un valdītas, netiktu pie labas sekmes un zelšanas.“

Kā redzam, vācu laikrakstu uzbrukumiem latviešu kredītkooperatīviem toreizējo latviešu laikrakstu uztverē bijuši šādi cēloņi: 1) konkurences nāids un 2) vācu bažas par savu apdraudēto vadoņu stāvokli.

Šī uztvere neliekas būt nepareiza.

Vēl jāpiemin, ka sakarā ar uzbrukumiem un novērotiem trūkumiem kredītkooperatīvu darbībā, vācu un krievu laikrakstos tiek cilāts jautājums par to nostādīšanu

zem valsts kontroles. Balt. Vēstnesis uzstājas pret to (B. V. 237, 240/1887).

Beigās jāatzīmē, ka arī starp kreditkooperācijai simpatizējošiem latviešiem 90-to gadu sākumā konstatējama zināma neapmierinātība ar kreditkooperatīvu darbību. Šo jautājumu tuvāk aplūkosim citā nodaļā, bet še aprobežosimies ar šādu citātu no kāda raksta Baltijas kalendārā 1891. gadam.

„No mūsu krāju un aizdevu biedrībām nelīdzinājas neviena tam ideālam, ko krāju un aizdevu biedrību pirmie dibinātāji no šīm biedrībām cerēja.“ Tālāk aizrādīts, ka nevienai kasei neesot bibliotēkas. „Dažām pat ne laikrakstu nav, kur ļaudis, stundām veikalā gaidīdami, savu laiku pieklājīgā vīzē varētu izlietot. Un pie visa tā šīs biedrības pelna 12—20%! Cerēsim, ka nākamībā viss labosies un krāju un aizdevu biedrības caur bibliotēku dibināšanu, dažu artavu ziedošanu zinību komisijai, derīgu grāmatu apgādāšanai u. t. t. tuvosies savam ideālam mērķim, tautai caur naudas pabalstiem līdzēt tikt uz augstāka izglītības pakāpiena.“

80-tajos un 90-tajos gados latviešu kreditkooperatīvi un pagasti cīnījušies par tiesību noguldīt pagastu naudas vietējos kreditkooperatīvos. Par šo ciņu laikrakstos atrodam šādas ziņas.

Balt. Vēstnesis 176/1884 ziņo, ka Kr. Vircavas pagastam neesot atļauts savus kapitālus noguldīt pašu bankā.

Balss 41/1887 raksta: „Švītenes pagasta vietnieki 18. jūnijā vienbalsīgi nolēma pagasta magaziņas kapitālu no Kurzemes kreditbiedrības kases izņemt un noguldīt kādā lauku pagasta krāšanas un aizdošanas kasē. Bauskas apriņķa tiesa tādu lēmumu nav apstiprinājusi. Lēmums pārsūdzēts Kurzemes gubernātoram. Tādu pat sūdzību iesniegusi Sodu krāšanas un aizdošanas kase par Dobeles apriņķa tiesu, kuŗa pavēlējusi bāriņu naudas izņemt no Sodu krāšanas un aizdošanas kases un ieguldīt Kurzemes kreditbiedrības kasē. Pamats: 1866. gada 11. jūnija visaugstāki apstiprināts likums par ļaužu labklājības ietaisēm Baltijas gubernu zemnieku pagastos (Cassenreglement) § 13. nosacījumiem, pēc kuŗiem pagastu naudas mantu atļauts ieguldīt vietējās krāšanas kasēs.“

To pašu ziņo arī Balt. Vēstnesis 236/1887.

Balss 52/1887 ziņo, ka Švitenes pagasta vietnieku pulka un Sesavas (Sodu) krāšanas un aizdošanas kases sūdzības Kurzemes guberņas pārvaldnieks noraidījis.

Šim jautājumam pieskaņas arī Dienas Lapa 164/1887.

Tēviņa 8/1892 ziņo, ka Kr. Vircavas krāš. un aizdošanas sabiedrība bijusi spiesta izmaksāt bāriņu naudas Vircavas un Platones pagastu tiesām. Bijis miera tiesnešu sapulces spriedums, ka lauku krāj- un aizdevu kasēm pie pastāvošiem likumiem neesot pamata pieņemt bāriņu naudas noguldījumus (tas pats Balsī 9/1892).

Kā zināms, šai cīņai nav bijis panākumu.

Kreditkooperācijas jautājumu apgaismojumi literātūrā un kreditkooperācijas propaganda pēc 1874. gada.

Vācijā jau pagājušā gadsimtena piecdesmitajos gados sāk iznākt atsevišķas grāmatas vai brošūras par kreditkooperāciju, tāpat arī speciāls kooperācijai veltīts žurnāls. Šie darbi, kā zināms, sākuma posmā saistās galvenā kārtā ar Šulce-Deliča vārdu.*) Krievijā pirmie darbi par kreditkooperāciju krievu valodā atsevišķos izdevumos parādās sākot ar sešdesmitajiem gadiem. Pats pirmais, šķiet, ir A. V. Jakovļeva „Očerķ narodnavo kreģita v Zapadnoi Jevrope i v Rossiji“, kas iznācis 1869. gadā.

Latviešiem apskatāmā laikmetā nav iznākusi neviena grāmata par kreditkooperāciju. Viņu audzināšana kreditkooperācijai norisinājusies galvenā kārtā ar laikrakstu palīdzību. Tur viņi atraduši informāciju par notikumiem kreditkooperācijas laukā gan pašu zemē, gan svešās zemēs, tur viņi smēlušies teoretiskās atziņas par kreditkooperācijas būtību un nozīmi, tur viņi dabūjuši praktiskos norādījumus kreditkooperatīvu darbībā un grāmatvedībā un, beidzot, tur viņi guvuši dažādus ierosinājumus un pamudinājumus.

Kreditkooperācijas propagandas ziņā visnozīmīgākā nodaļa laikrakstos ir ziņojumi jeb korespondences no dažādām vietām. Tie parasti visvairāk saista vienkāršāka lasītāja uzmanību, kurpretim dažādi speciāli raksti, kas

*) Tie atsevišķi atzīmēti Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā . . .“, Rīgā, 1928, 6. lpp.

nereti uzrakstīti grūti saprotamā valodā, tam liekas garlaicīgi un neinteresanti.

Žiņojumi modina interesi, ierosina un izsauc sacensības tieksmes, it sevišķi tad, ja tie ir no tuvākiem, kaimiņu pagastiem. Nevienam negribas palikt pakaļ citiem, un tā rodas zināms noskaņojums, ko varētu saukt par lokāl-patriotismu, kas savukārt impulsē sabiedrisku aktivitāti. Šo apstākli izmanto daudzi savās korespondencēs: lai ierosinātu, lai pamudinātu sava pagasta ļaudis uz kādu sabiedrisku pasākumu, parasti tiek izcelti citu pagastu sasniegumi. Attiecībā uz kreditkooperāciju par paraugiem bieži uzstāda Dundagas un Kr. Vircavas pagastus (piemēram B. 33/1879). Korespondencē no Jaunsvirlaukas (B. 16/1884), kur dienas kārtībā krājaizdevu sabiedrības dibināšana, tiek aizrādīts, ka apkārtnē jau 10 gadus pastāvot Kroņa Vircavas un Rundāles kases. Kam gan no Jaunsvirlaukas pēc tādas korespondences varētu nākt prātā pretoties nodomam dibināt pašiem savu kasi?

Un tā soli pa solim, laikrakstu korespondentu ierosināti un pamudināti, vienu un to pašu apstākļu spiesti, pagasti dažos gadu desmitos, viens otram sekodami un viens ar otru sacenzdamies, ieraujas kreditkooperācijas kustībā, līdz visa zeme pārklājas biezu kreditkooperātīvu tīklu.

Laikrakstu korespondencēs atspoguļojas arī tie motīvi, no kuriem vadījušies pagasti, ķerdamies pie kreditkooperātīvu dibināšanas. Viens no spilgtākajiem un visvairāk daudzīnājamiem ir nacionālais motīvs, kuram nereti antisemitisma piegarša. Te tomēr jākonstatē, ka antisemitisms celas no tā, ka viss lielais vairums augļotāju pieder pie žīdu tautības, kādēļ korespondencēs nereti „žīds“ un „augļotājs“ ir identiski jēdzieni. Tādēļ, šķiet, vis rūgtums, kas izpaužas korespondencēs, vairāk vērstas ne pret žīdiem kā nāciju, bet gan pret žīdiem kā augļotājiem. No sacītā izriet, ka nacionālais motīvs cieši savijas ar motīvu par atsvabināšanos no augļotājiem.

Nesim dažus piemērus.

Balsī 21/1882: „Tas, kuŗu visvairāk šinī dārgo māju pirkšanas laikā kurpe spiež, tas ir zemnieks. Un tās vienīgās, kuŗas viņam grūtā brīdī šās smagās siksņas var atraisīt, ir aizdošanas biedrības, kur iz kopīgi salikta kapitāla vajadzīgā brīdī par dabūt par mēreniem augļiem aizņemt, kur citādi jāgriežas pie neģēlīgiem augļu plēsējiem.“

Balt. Vēstnesī 34/1885 (pēc Latv. Avīzēm): „Svarīga vieta lauku sadzīves ziņā, it īpaši šinis grūtos laikos, kur zemkopjiem lētas labības dēļ liels naudas trūkums, daudzi, ja tādas aizdošanas lādes nebūtu, iekristu bez žēlastības rikļu rāvēju un augļotāju rokās, kas par aizdotu naudu ņemtu bezgalīgus procentus.“

Dienas Lapā 13/1886 K. Bertrams saka: „Pret žīdu naudošanu jeb augļošanu derētu kā pretlidzeklis krāšanas un aizdošanas kases ietaises.“ (Tas pats B. V. 268/1881)

Balsī 16/1884: Pateicoties krājaizdevu sabiedrībai, „pavasārī, kad klēts tukša, iespējams izsprukt no smīnoša spīchārža netikliem pirkstiem, kas, prazdams procentchen jo drīz pataisīt par kapitalchen, savu nožēlojamo upuri isā laikā izspiež kā citronu.“

Dienas Lapā 110/1887: „Krājaizdevu kase pasargā mūsu saimniekus (Kr. Bērzmuižas) no žīdu un citu augļotāju nagiem, kuŗos daudzi iestiguši pēdējo grūto gadu dēļ.“

Balsī 19, 20/1890 G. A. Friedrichsens saka: „... aizdošanas kases izpalīdzējušas klimā saimniekiem-gruntniekiem. Ja kasu netrūktu, Jankelji, Šmulji būtu liesāki.“

Balt. Vēstnesī 289/1891: „Kas skubināja dibināt šādas kases? — Vienīgi vajadzība izsargāties no augļotāju nagiem un radināt krāt savus grūti pelnītos grašus.“

Vēl varētu pievest daudz līdzīgu piemēru, bet aprobežosimies ar šiem.

No citiem kredītkooperatīvu dibināšanas motīviem pieminēsim vēl šādus:

- 1) zemkopis nav spiests pārdot ražojumus par lētu cenu, bet var nogaidīt „augstāku tirgu“ (Balss 42/1883, 5/1884, D. L. 48/1887, D. L. 289/1887);
- 2) iespējams „skunstmēslus“ apgādāt (B. 5/1884);
- 3) iespējams izmaksāt mantiniekiem (B. 16/1884, B. 24/1889);
- 4) lai nokārtotu ugunsbiedrības aizdevumus saimniekiem (Koknesē, D. L. 3/1892);
- 5) gājēji savus grūti pelnītos grašus var noguldīt un pavairot drošā vietā (B. 5/1884, D. L. 5/1891, D. L. 29/1892);
- 6) „priekš māju būvēm, bērnu skološanām, veikalu paveicināšanām“ (B. V. 44/1884);
- 7) varētu savu saimniecību pārlabot un ienākumus pavairot (B. 43/1890).

Tādi motīvi kārtu kārtām figurē laikrakstu korespondencēs, kad tiek runāts par kredītkooperātiem un to dibināšanu.

Laikraksti sniedz ziņojumus ne tikai par to, kas notiek pašu zemē kredītkooperācijas laukā, bet tur laiku pa laikam atrodam rakstus arī par svešu tautu un svešu valšņu kredītkooperāciju. Visvairāk uzmanības veltīts krievu un Vācijas kredītkooperācijai. Par krievu kredītkooperāciju runājot, tiek stāstīts par tās sākumiem, par attīstības gaitu līdz ar statistikas ziņām, par zemstu darbību kredītkooperācijas veicināšanā un par izcilākiem darbiniekiem.

Par krievu pirmo kredītkooperātīvu, kas, kā jau zināms, apstiprināts 1865. gadā, latviešu laikrakstos rakstīts vairākas reizes. Pirmo reizi, kā jau agrāk atzīmēts, latvieši par to dzird 1870. gadā (B. V. 32/1870). Pēc tam tas pieminēts Tēvijā 4/1885, Mājas Viesī 14/1887, Dienas Lapā 99, 100/1890, Austrumā 1898 (skat. 391. lpp.).

Par krievu zemstu darbību rakstīts, piemēram, Dienas Lapā 278/1889, kur starp citu atzīmēts Sokolova darbs „*Чужақелносқ земства по устроиству ссудо — сберегақелних товарицеств*“. No krievu kredītkooperācijas pirmajiem celmlaužiem latviešiem nav sveši kņaza A. J. Vasiļčikova, A. V. Jakovļeva un Lugiņina vārdi (skat. Tēv. 4/1885, M. V. 14/1887, Kalnieku Friča „Fabrikas strādnieks 19. gadusimtenī“, Rīgā, 1884, 42. lpp. — autors atsaucas uz Jakovļeva grāmatu par kredītkooperāciju).

Diezgan bieži tiek pieminēta laikrakstos Maskavas lauksaimniecības biedrības 1871. gadā nodibinātā krājaizdevu un rūpniecības sabiedrību komiteja ar nodaļu Pēterpilī, kuŗa, kā zināms, sniedza idejiski-organizatorisku palīdzību kredītkooperātiem un kuŗas palīdzību latviešu kredītkooperātiem pēc iespējas arī izmantojuši. Par komiteju pirmo reizi rakstīts 1871. gadā (skat. 123. lpp.); pēc tam tā atzīmēta Balsī 21/1882, 11/1885; Tēvijā 4/1885, Dienas Lapā 100/1890, Balsī 48/1891. Komitejas raksturs tiek pārprasts. Tā, piemēram, Kastrānes krāšanas un aizdošanas biedrības direkcija kādā rakstā Balsī 21/1882 saka:

„Arī no augstās valdības uz to tiek sniegta laipna palīdzība gan caur dažādu formulāru, gan grāmatu, gan derīgu padomu piesūtīšanu, bez nekādas sevišķas atlīdzības, ja tik pat mazākā vēlēšanās par krāšanas un aizdošanas b-bas dibināšanu viņai top zināma.“

Kā redzams, šo komiteju uzskata par valdības iestādi (kā zināms, krievu valdība toreiz ar tādām lietām neno-
darbojās).

Arī grāmatvedis J. Krūms Balsī 11/1885 saka tāpat. „Valdība arī ipesūta jaundibinātām biedrībām par pamā-
cību un palīdzību pie grāmatu ierīkošanas daždažādus
šēmatu un rakstus.“ — „Augstā valdība nevien panā-
cības un šēmatu piesūta, bet par lētu naudu gatavas ierī-
kotas grāmatas piedāvā. Grāmatas var likt pārtulkot un
ierīkot.“

Diezgan redzamu vietu latviešu laikrakstos ieņem
Vācijas kreditkooperācija, pie kam dzīvu atbalsi rod kre-
ditkooperatīvu tipu jautājums līdz ar to „tēviem“ Šulce-
Deliču un Raifeizenu Šo jautājumu tuvāk aplūkosim at-
sevišķā nodaļā.

Dienas Lapa 221/1887 ievietojuši rakstu „Auglotāji un
mazgruntnieku bankas Elzasā“. Raksta sākumā aizrā-
dīts, ka esot nepieciešami iepazīties ar kreditkooperāti-
viem ārzemēs un ka „zemnieku bankas“ labi attīstījušās
Vācijā, Itālijā un pa daļai Šveicē. Pēc tam apskatīta
kreditkooperācija Elzasā. Raksta beigās autors nāk pie
tāda slēdziena, ka valstij jānāk iedzīvotāju vājiem spē-
kiem palīgā „pie kredita iegrozīšanas“.

Jaun-Kārķēniets Balt. Vēstnesī 283/1888 rakstā „Krā-
jamās un aizdodamās kases“ iepazīstina ar čehu tautas
kreditkooperatīviem pēc grāmatas „Čehu aizdodamās
kases Bēmijā, Morāvijā un Šlēzijā.“

Pateicoties šiem rakstiem aizīzēs, latviešu skati snie-
dzas pāri savas sētas šaurajam lokam un pieslēdzas citu
zemju ideju pasaulei, kas, protams, ietekmē un veido pašu
zemes kreditkooperācijas jautājumu izpratni.

Apskatot rakstus pēc satura, tos varētu sagrupēt šā-
dējādi:

- 1) kredita un kredita organizāciju nozīmes raksturo-
jums līdz ar ierosinājumiem dažos rakstos,
- 2) kredita organizāciju tipu jautājums, ko, kā jau
teikts, aplūkosim atsevišķā nodaļā,
- 3) kreditkooperatīvi sociāli-polītisko ideju gaismā,
- 4) kreditkooperatīvu tehniskie un organizatoriskie
jautājumi.

Par kreditkooperatīvu nozīmi raksta Neraudas Li-
gonis (Bertramu Kārlis) Mājas Viesī 16/1875. Savā rak-
stā „Krāšanas lādes“ viņš diezgan miglaini pasvītro kre-
ditkooperatīvu nozīmi no taupības un krāšanas veicinā-

šanas viedokļa. „Tā arī krāšanas lādes iznīcina ļaunas kārības un paveicina godīgu dzīvi īpaši tiem ļaudim, kuriem pie strupa naudas maciņa un plāna maizes rieceniņa tomēr pasaulē jādodas un par savu labumu jāprāto.“

Par kreditkooperatīvu aktīvajām operācijām (aizdevumu izsniegšanu) Bertrams nesaka nekā, kauču raksts attiecas uz kreditkooperatīviem. Tas redzams no tā, ka raksta beigās nosaukti toreiz darbojušies vai apstiprinātie kreditkooperatīvi, vācu un latviešu. No latviešu kreditkooperatīviem pieminēti Dundagas, Emburgas un Valles.

Šķiet, pašam autoram (viņš toreiz vēl jauns) kreditkooperatīvu nozīmei vēl nav pietiekoši skaidra.

Tālāk jāaizrāda uz mērnika A. Neilanda rakstu „Par kādām mūsu zemkopju vajadzībām“ Baltijas Vēstnesī 1/1875. Viņš nāk ar ierosinājumu apspriest „zemkopju bankas dibināšanu, kas stāvētu sakarā ar eksportkantori un būtu naudas aizdošanas un krāšanas lāde.“

Kredīta jautājumu vispusīgi apskata Jānis Aspers rakstā „Kādā ceļā zemkopji saimodami panāks lielāko tirieņemumu“ Balsī 24/1889.

Ierosinošs ir arī K. raksts „Par soljiem uz priekšu Baltijas dzīvē“ Balt. Vēstnesī 26/1878. Tur starp citu lasām: „Pie tuvākas izmeklēšanas rādīsies, ka tiklab dažiem lielkā mazgruntniekiem uz sekmīgāku saimniecības dzīšanu — būs dzīšanas kapitāls nepieciešama lieta. Lielgruntnieks kā dzimts īpašnieks un kreditbiedrības loceklis to var lēti dabūt iz sabiedrības kreditkases, bet kas mazgruntniekam to uzticēs. Tā tad priekš šiem būs citādi padoms meklējams.“ Beigās autors nāk ar priekšlikumu „lauksaimniecības kreditbanku dibināt, kur īpaši siki zemturi varētu vajadzīgo darīšanas kapitālu par lētām procentēm dabūt aizņemties.“

Jāatzīmē, ka aizrādījums uz lielgruntnieku kredīta organizācijām sastopams vairākos rakstos; tam līdzīgs norādījums, ka arī mazgruntniekiem jādibina savas kredīta organizācijas — kreditkooperatīvi. Tas nozīmē, ka ne tikai nacionālajam, bet arī sociālajam momentam bijusi ierosinoša nozīme kreditkooperatīvu dibināšanā

Ilustrācijai pievedīsim vēl vienu piemēru. Balsī 43/1890. lasām: „Še nu atveras svētīgs un plašs darba lauks mūsu krāj un aizdevu kasēm; viņām jātop par tām,

kas muižniecībai bij kreditbiedrība. Latvju zemkopju stāvoklis vēl sliktāks: zemes augļu neizdevība, ražojumu lētība, bet arī vēl māju pirkšana.“

Vēl būtu jāatzīmē, gaŗām ejot, jautājums par muižnieku sakariem ar latviešu kreditkooperātiiviem. Ir fakts, ka dažu kreditkooperatīvu dibināšanu ierosinājuši muižnieki, piemēram Rudbāržos. Ir arī fakts, ka dažus latviešu kreditkooperatīvus sākumā vadījuši muižnieki, piemēram Pūrē.*) Protams, tie ir tikai nedaudzi atsevišķi fakti. Šis jautājums tomēr atbalsojies arī laikrakstos. Tā, piemēram, Balsī 33/1879 un Mājas Viesī 18, 19/1879 J. P. rakstā „Aizdošanas kases priekš zemniekiem“ kādā vietā sacīts: „Tādas bankas valdīšana netaisītu lielas izdošanas, īpaši kad to lielgruntnieki uzņemtos, ko cerēt mums iemesls.“ Pretēja tendence izskan, piemēram, Balsī 13/1883 ievietotā rakstā „Zemnieku aizdošanas un krāšanas lādes.“

Ap kreditkooperatīviem un to dibināšanu vijas kā sociāli pretstati ne tikai lielgruntnieki un mazgruntnieki, bet arī amatnieki un lielrūpnieki, zemnieki, kalpi — vispāri zemākie iedzīvotāju slāņi — un „pilsētu kungi“. Tas nozīmē, ka bijuši mēģinājumi motivēt kreditkooperatīvu dibināšanas vajadzību ar sociālajiem apstākļiem. Tomēr jākonstatē, ka šāda uztvere sastopama stipri reti, bet gan visvairāk kā dibināšanas motīvi figurē nacionālie un saimnieciskie momenti.

Nesim piemērus.

Rakstā „Kāds vārds par mūsu krāšanas un aizdošanas kasēm“ Dienas Lapā 127/1887 autors, aizrādījis uz zemnieku grūtajiem naudas apstākļiem, saka: „Dažs labs zemnieks braukā nedēļām un mēnešiem apkārt, meklēdams naudu kur nekur palienēt, bet velti! Vispirms viņš griežas pie tām iestādēm un bankām, kas viņam jau sen gadiem ir pazīstamas un kur viņš labos laikos bij noguldījis savu pārāko grasīti, lai gan uz diezgan maziem augļiem. Te viņam atbild itin īsi: „Mēs zemniekiem naudu neaizdodam, bet tikai tirgotājiem un lielgruntniekiem. Mums nav pazīstami zemnieku apstākļi. Bet kapēc tad pilsētu bankas no zemniekiem gan saņem naudu uz augļiem un tomēr vajadzības brīdī liedzas tam aizdot pret

*) Balss 51/1883 ziņo no Pūres: „Pateicība nakas arī dzimtkundzei par dāvinātiem 200 r. kā piederumu pie krāš. un aizdoš. kases pamata kapitāla“.

augļiem?“ Te autors spēlē uz zemnieku un pilsētnieku, arī lielgruntnieku, pretešķībām.

Rozentāls-Krūmiņš rakstā „Vajadzīgs vārds — vajadzīgā brīdī“ Balt. Vēstnesī 97/1888 ierosina „kalpu krāšanas un aizdošanas kasu“ dibināšanu. Viņš aizrāda, ka kalpi noguldot naudu pilsētu kasēs par 4—4½, bet „pilsētas kungi“ aizdodot šo naudu lauku saimniekiem pret drošām obligācijām par 24—36%. Saimnieki zaudējot mājas, kungi saņemot naudu un kalpiņi, šīs naudas īpašnieki, saņemot tikai nieku procentus un pie māju pirkšanas netiekot. Arī tagadējās pagastu bankas kalpiem naudu neaizdodot, bet tikai noguldījumus pieņemot. Balt. Vēstneša redakcija šo projektu atzīst par nereālu.

Dienas Lapa 163/1889 pieskaras amatnieku jautājumam. „Maziem amatniekiem visvairāk un visbiežāk vajag aizņemties, jo viņi var konkurēt ar lielajām kapitālistu rūpniecības iestādēm vienīgi, kad tiem netrūkst vajadzīgā kredita.“ Šai rakstā D. L. aizstāv pret uzbrukumiem Rīgas latv. amatn. palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kasi.

Kā šai, tā arī iepriekšējā rakstā kreditkooperācijas jautājums tiek aplūkots no atsevišķu sociālo grupu interešu viedokļa. Šāda pieeja pie jautājuma stāv ciešā sakarā ar toreizējo latviešu sabiedrības saslaņošanos, kas iezīmējās 80. gadu sākumā. Līdz tam latvieši pazina sociālas pretešķības tikai starp mazsaimniekiem-latviešiem un lielgruntniekiem-vāciešiem, pie kam nacionālajam momentam piekrita lielāka loma nekā sociālajam.

Sausnejiets rakstā „Krājumu un aizdevumu biedrības“ Tēvijā 4/1885 vērtē vispāri kreditkooperācijas nozīmi no sociāli-politiskā viedokļa. Kreditkooperāciju viņš uzskata par „mazo līdzeklīti“. Autors stāv par to, „ka dzīves vātis tiktu dziedētas caur īstajām pamatīgām zālēm, bet kamēr šīs zāles vēl nav lietā liktas, kamēr lielskungs uz viņām vēl lika drusku uzgaidīt, tad nevajag vis stumt pie malas arī mazus līdzeklīšus. Pie šiem maziem līdzeklīšiem es pieskaitu arī krāj- un aizdevu biedrības un tāpēc viņas, pēc manām domām, būtu visādā vīzē pabalstāmas, jo caur viņām spējams atvieglināt daža laba nedienas.“

Ko īsti autors uzskata par „īstajām pamatīgām zālēm“, no raksta nav redzams. Iespējams, ka viņš atradies toreizējā Vācijā populāro sociālisma mācību ietekmē un iedomājies sociālismu kā visu „vāšu“ dziedinātāju.

Bet tā kā autors kooperācijai tomēr zināmu nozīmi piešķir, tad, domājams, viņš simpatizējis mērenajam, tā sauktajam revizionisma novirzienam.

Sociāli-politisku kreditkooperācijas vērtējumu atrodam arī Dienas Lapā 290/1887 rakstā „Jautājums par siko kreditu Eiropas rietumā“. Tur lasām: „Uz sīkā kredita kārtīgo iegrozišanu lūkojas kā uz stipru pretlīdzekli pret sociālisma mācībām, pret lielpilsētu nabadzību u. t. t.“

Piegriežoties kreditkooperatīvu tehniskajiem un organizatoriskajiem jautājumiem, jāsaka, ka tie kreditkooperatīvu darbiniekiem radījuši diezgan lielas grūtības, kādēļ periodiskie izdevumi tiem veltījuši daudz uzmanības. Ir ziņas, ka kreditkooperatīviem visupirms sagādājuši grūtības darbvedības un grāmatvedības jautājumi. Tā, piemēram, grāmatvedis J. Krūms Balsī 11/1885 aizrāda, ka Rundāles krājaizdevu sabiedrībā grāmatas neesot pareizi vestas, ar defektiem esot arī „baptistu bankas“ grāmatvedība. Krūms atzīmē arī kļūdas. Tā, piemēram: rentes netiekot sadalītas pa gadiem, iestāšanās nauda piešķaitīta peļņai un izdalīta dividendēs (tādēļ esot bijis iespējams izmaksāt 14% augstas dividendes, kur patiesībā iznākušas tikai nepilnas 5%). Sakarā ar Krūma rakstu izceļas polemika (skat. Balt. Vēstn. 75, 76, 86/1885).

Tālāk Balt. Vēstnesī 65/1887 lasām, ka Sodu krāšanas un aizdošanas kasē grāmatvedība neesot labā kārtībā. Tāpat arī citur grāmatvedība nostādīta vāji.

Baltijas kalendārā 1891. gadam nezināms autors grāmatvedības stāvokli kreditkooperatīvos raksturojis tā (sk. 72. lpp.: „Grāmatvešana ir dažās krāju- un aizdevu biedrībās, sevišķi pilsētās, kā Rīgā, pat uz labāko ierīkota un top no lietpratējiem it apzinīgi vadīta. Bet ir arī biedrības, no kurām to nevar liecināt, — un tās ir sevišķi lauku biedrības.“

Laikrakstos atrodam dažas ziņas arī grāmatvedības sistēmu jautājumā. Tā, piemēram, Tēvija 10/1890 konstatē, ka dubultā grāmatvešana ieviesta tikai 3 kasēs: Dundagas, Zaļenieku un Džūkstes-Pienavas. Tēvijā 6/1892 korespondencē no Emburgas ziņots, ka Emburgas krājaizdevu sabiedrībā noraidīta dubultā jeb itāliskā grāmatvedība, bet nolemts grāmatas vest pēc kāda krievu parauga. Korespondencē no Kr. Vircavas Tēvijā 8/1892 aizrādīts, ka gadījumā, ja valdība prasītu atnest līdzšinējo grāmatu vešanu, tad ievest dubulto. 1894. gadā vir-

cavnieki atvēlējuši kreditu dubultās grāmatvešanas iekārtošanai (skat. Tēv. 9/1894).

Par vircavniekiem jāsaka, ka viņus grāmatvedības jautājums nodarbinājis jau no paša sākuma. Uz Krona Vircavas krājaizdevu sabiedrības valdes lūgumu projektu par sabiedrības grāmatvedības iekārtošanu izstrādājis sabiedrības revidents Māteru Juris. Māteru Juris ievēlēts arī komisijā kārtības ruļļa sastādīšanai. Tieši par grāmatvedību Baltijas Zemkopī 28/1878 lasām tā: „Māters uz direkcijas (t. i. „Kr. Vircavas pagasta bankas biedrības“) uzaicināšanu jau senāk bij izstrādājis jaunu projektu par bankas grāmatu vešanu.“

Šī ziņa ir ļoti svarīga, jo tā noskaidro jautājumu par to, kādā nolūkā un uz kā iniciatīvu Māteru Juris 1877. gada 1. jūnijā griezies pie Dundagas krājaizdevu sabiedrības ar lūgumu piesūtīt viņam paraugus no visām grāmatām un darbvedības dokumentiem, kas viņam „nepieciešami, lai varētu satādīt priekšlikumu par viegli un ātri pārredzamu darīšanas kārtību pagastu bankās.“*)

No teiktā skaidrs, ka to viņš darījis sakarā ar Kr. Vircavas kases lūgumu, kurā viņš pats ir bijis biedrs un revidents.

Šai sīkajā jautājumā mūsu literātūrā bij jau izpaudusies domu dažādība. P. Lapiņš domā,**) ka Māters to varētu būt darījis „uz kādas apspriedes vai iniciatoru grupas lēmuma pamata“. „Te ir saredzams pirmais mēģinājums radīt idejisku centru un apvienot lauku kreditkooperatīvu instruēšanu, kura tiem sevišķi bija nepieciešama,“ saka tālāk Lapiņš.

Ed. Balodis, nepiekrīzdams šim uzskatam, savukārt saka:***) „Nemot vērā toreizējo zemo sabiedriskās kultūras līmeni, kā arī ļoti niecīgo latviešu kreditkooperatīvu skaitu (vācu dibinātie kreditkooperatīvi, bez šaubām, pie Māteru Juŗa negriezās), drīzāk jāpieņem, ka šo darbu Māteru Juŗam uzdevis Kurzemes gubernātors P. Lilienfelds, kas 1871. gadā izdeva mums jau pazīstamos „likumus“. Nav pamata domāt, ka Lilienfelds tālāk vairs nebūtu interesējies par kreditkooperatīvu lietu Kurzemē.“

*) Skat. P. Lapiņa rakstu „Pirmie soļi latv. kreditkoop. instruēšanas laukā“, Kopdarbībā, 11/1926, 670. lp.

**) Turpat.

***) Kooperācija Latvijā . . ., Rīgā, 1928, 120 lp.

Kā redzam, augstāk konstatētais fakts šo jautājumu nostāda pavisam citādā gaismā.

Pirmie sistēmatiskie aizrādījumi kreditkooperatīvu grāmatvedībā ir nezināma autora rakstā „Grāmatvešana krāj- un aizdevu biedrībās“, kas nodrukāts Baltijas kalendārā 1891. gadam („apgādāts no Baltijas Vēstneša un Balss administrācijas“), 70.—88. lpp. Raksts sākas ar šādu skaistu moto:

„Dubulta grāmatvešana ir viens no cilvēka gara viskošākajiem izgudrojumiem un katram labam nama tēvam vajadzētu viņu lietot. Goethe.“ Tālāk autors iepazīstina ar kreditkooperatīvos lietojamām pamata un palīga grāmatām, to iekārtu un vešanu, kā arī ar grāmatu noslēgšanu.

Par kreditkooperatīvu organizatoriskajiem jautājumiem 80-to gadu beigās un 90-to gadu sākumā labu pārskatu sniedz Džūkstes-Pienavas kreditkooperatīva darbinieks A. Fukss rakstā „Mūsu krāj- un aizdevu kases“ Tēvijā 10/1891. Fukss atzīmē šādus jautājumus un nāk ar noteiktiem priekšlikumiem:

- 1) visiem kreditkooperatīviem būtu vajadzīga vienāda instrukcija;
- 2) nevajag ierobežot biedru uzņemšanu; ja kur biedru skaitu ierobežo, tad tur nenoliedzami spīd cauri vienīgi dzišanās pēc peļņas un lielām dividendēm; mūsu kasēm jābūt palīdzības, bet ne peļņas organizācijām;
- 3) visām kasēm jāturas pie vienāda procentu mēra;
- 4) kasēm savstarpēji jāinformējas par aizņēmējiem;
- 5) direkcijas loceklis drīkst ieņemt tikai vienu amatu;
- 6) ieteicams necensties pēc lielām dividendēm, bet vairojot rezerves kapitālu; pietiek 10% lielas dividendes; „kasē tik tamdēļ iestāties par biedru, lai dabūtu lielu dividendi, ir vienkārši nosmādejams ieradums“;
- 7) ieteicams izsniegt aizdevumus ražotājiem un nevis patērētājiem; kasu vadītājiem jābūt arī morāliskiem aizbildņiem priekš visiem tādiem, kam ļoti rūp pašu labklājība;
- 8) direktoriem nebūtu brīv galvot par aizņēmējiem;
- 9) aizdevumi pēc termiņu notecēšanas nekavējoši jāpiedzen, lai būtu iespējams sagādāt aizdevumus citiem;

- 10) pamata kapitālu vislabāk noguldīt valsts bankā;
- 11) visās kasēs jālieto vienādas parāda zīmes;
- 12) kasēm jāapmainās gada pārskatiem.

Kā redzam, visi Fuksa uzmetie jautājumi ir ļoti svarīgi un nozīmīgi kreditkooperatīvu dzīvē. Viņos spīd cauri arī stipri veselīga tendence, kuŗa akceptējama arī mūsu dienās. Reizē šie jautājumi ļauj konstatēt arī neveselīgās tieksmes, kādas toreiz sākušās izpausties uz āru. Kā vienu no tā laika neveselīgajām tieksmēm varētu atzīmēt dzišanos pēc augstām dividendēm. Fukss par augstāko dividendu mēru ieteic 10%. No mūsu dienu viedokļa šis procents tāpat ir vēl par augstu, bet tas izskaidrojams ar to, ka tai laikā daudzos kreditkooperatīvos dividendes maksātas spekulatīvi augstas. Tā, piemēram, Baltijas Vēstnesis 233/1889 ziņo, ka par 1888. gadu izmaksātas šādas dividendes:

1) Kr. Bērzmuižas krājaizdevu kasē . . .	16%
2) Rundāles krājaizdevu kasē	16%
3) Zaļenieku krājaizdevu kasē	22%
4) Kr. Vircavas krājaizdevu kasē	57%

Ir vesela rinda arī citu ziņojumu par augstajām dividendēm, kādēļ nav brīnums, ka radusies reakcija pret šo tendenci.

Interesanti atzīmēt arī to, ka Fukss pasvītro rezerves kapitāla krāšanu.

Zīmīga un ļoti svarīga doma par morālisko aizbildnību. Še saskatāma Raifeizena ideju ietekme. Šī doma nav pienācīgi realizējusies līdz pat mūsu dienām.

Beigās varētu atzīmēt, ka 80.—90. gados latviešu kreditkooperatīvus diezgan stipri nodarbinājis jautājums par parādu piedzišanu ar pagastu valžu palīdzību; tas atbalsojies arī toreizējos laikrakstos.

No visa teiktā varam secināt, ka laikrakstiem tiešām bijusi liela nozīme latviešu kreditkooperācijas veidošanā. Tie ir arī galvenais avots materiāliem par mūsu kreditkooperācijas pagātni. Lai godam konstatēta šī nozīme!

Kredīta organizāciju tipu jautājums (Šulce-Deličs, Raifeizens u. c.).

Kā zināms, kredītkooperācijas dzimtenē Vācijā ir izveidojušies 2 pamata kredītkooperatīvu tipi: Šulce-Deliča un Raifeizena.*) Kā pirmais izveidojās un nostiprinājās Šulce-Deliča tips (sākums 1850. g.), bet pēc tam — Raifeizena (sākums 1864. g.). Protams, arī citas valstis visu pirms nokļuva Šulce-Deliča ietekmē. Arī Latvijā kredītkooperācijas veidošanās sākās Šulce-Deliča garā un pēc Šulce-Deliča tipa parauga. Tikai 80-to gadu otrajā pusē sāk parādīties balsis arī Raifeizena tipam par labu, bet bez jūtamiem praktiskiem panākumiem.

Sākuma posmā mums nav bijis skaidru jēdzienu ne par kredītkooperatīvu tiem, ne par kredītkooperācijas pamata principiem vispāri. Ka tas ir tā, par to starp citu liecina chaoss kredītkooperatīvu nosaukumos. Mūsu dienās Šulce-Deliča tipa kredītkooperatīvus sauc par krāj-aizdevu sabiedrībām, bet Raifeizena — par kredītsabiedrībām. Bet sākuma posmā mūsu kredītkooperatīvu apzīmējumam lietoti visdažādākie nosaukumi. Tie ir šādi:

- 1) aizdošanas un krāšanas lāde (biedrība),
- 2) krāj un aizdevu kase,
- 3) krāšanas un aizlienēšanas kase,
- 4) krāšanas un aizdošanas kase,
- 5) krāšanas un aizdošanas banka,
- 6) krāšanas-aizdošanas lāde,
- 7) krājumu un aizdevumu kase,
- 8) krājumu un aizlienēšanas kase,
- 9) krāju un aizdevu kase,
- 10) savstarpējā krāšanas un aizdošanas kase,
- 11) savstarpīgā krāšanas un aizlienēšanas kase,
- 12) krājuma un palīdzības kase,
- 13) palīdzības un krājuma kase,
- 14) krāšanas lāde,
- 15) krājkase,
- 16) taupīšanas lāde,
- 17) aizlienēšanas un krāšanas lāde,
- 18) aizdošanas un taupīšanas lādes biedrība,
- 19) aizdevu-taupīšanas biedrība,

*) Par šo tipu raksturīgajām pazīmēm skat. Ed. Baloža „Kooperācija”, Rīgā, 1934, 62.—68. lp.

- 20) pagasta banka un krāšanas lāde,
- 21) pagasta bankas biedrība,
- 22) savstarpīgā kredita biedrība.

Baltijas Vēstnesī 11/1876 vienā pašā korespondencē no Kroņa Vircavas turies kreditkooperatīvs saukts trejādi 1) palīdzības un krājuma kase, 2) krāšanas un aizdošanas lāde un 3) kreditbiedrība.

Sākumā nebija arī nekādas vajadzības interesēties par kreditkooperatīvu tipiem un to atšķirībām. Latvieti interesēja tikai tas, kā tikt pie lēta kredita un kā tikt vaļā no augļotāja. Un lūk, sāk parādīties ziņas par Šulce-Deliča veidojumiem Vācijā, Krievijā. Šīs ziņas tika uzvertas kā prieka ziņas, ar kurām saistījās patīkamās izredzes atbrīvoties no augļotājiem. Un tā pilnīgi pietika, lai ķertos pie darba un veidotu kreditkooperatīvus, nedomājot un nerunājot ne par garu, ne par tiem. Latvietis ticēja, viņš bija pārliecināts, ka dibināmo organizāciju kredīts būs labāks par augļotāju kreditu. Tikai vēlāk, ap 80-to gadu vidu, kad bija nodibināts jau paprāvs skaits kreditkooperatīvu un kad sāka izpausties uz āru dažas nevēlamas parādības to darbībā, latviešu sabiedrībā rodas interese par tiem un to principiem.

Kauču Šulce-Deliča vārds garām ejot pieminēts rakstos vairākas reizes, tomēr pirmo reizi par viņu un viņa kreditkooperatīvu principiem raksta stud. iur. Fricis Bergmanis (pseudonimā Kalnieku Fricis), 1860—1898, pirmais Dienas Lapas redaktors un vēlākais advokāts. Savā brošūrā „Fabrikas strādnieks 19. gadusimtenī“, kas iznākusi 1884. gadā Rīgā Pūcišu Gederta un biedra apgādībā, viņš dod Šulce-Deliča tipa kreditkooperatīvu raksturojumu līdz ar tā pamata principiem. Dotas arī statistiskas ziņas par kreditkooperatīviem („savstarpīgām kreditu biedrībām“) Vācijā. Pieminēts arī Luidži Lucati Itālijā. Ziņas Bergmanis smēlis no paša Šulce-Deliča darba „Vorschuss- und Creditvereine“ (skat. Bergmaņa brošūrā 16. un 42.—44. lpp.).

Dažus gadu vēlāk Dienas Lapā 290/1887, kad to vēl rediģē Bergmanis, parādās nezināma autora raksts „Jautājums par siko kreditu Eiropas rietumā“ (iespējams, ka autors ir pats Bergmanis). Šai rakstā autors iepazīstina lasītājus ar abiem kreditkooperatīvu tipiem Vācijā, kā arī kritizē Šulce-Deliča tipu. Citēsim interesantākās vietas no šī raksta.

„Vācijā sīkā kredita iestādes dalās 2 šķirās jeb tipos: pilsētās tās ierīkotas pēc tā parauga, ko Šulce-Deličs nodibināja gadus 30 atpakaļ. Piedzīvojumi rādījuši, ka šīm tautas bankām piemīt daži nelabumi, kas slēpjas pašu banku organizācijā. Uz laukiem sastopam vairāk otrās šķiras kredita iestādes: Raifeizena kases. Pēdējās iegrozītas pirmā ziņā priekš mazturīgiem no zemnieku kārtas, un izpilda tiešām it lietderīgi kredita iestādes uzdevumus priekš sīkgruntniekiem. Raifeizena kasēs neatronam tā spekulācijas gara, kas ieviesās dažā labā Šulce-Deliča tautas bankā un to arī izpostīja. Raifeizena kasēm ir par pamatu likts koptgalvošanas princips, t. i. kasēm nav nekāda pamata kapitāla, bet tā vietā kases dalībnieki atbild ar visu savu mantu. Netiek pieprasīta nekāda iestāšanās nauda, un tā tad pie kases var piedalīties pat nabagākais sīkgruntnieks vai kalpiņš. Kā pierādīts caur Sociālpolitiskās biedrības izpētījumiem vācu ciemos, Raifeizena kases iznīdējušas un iznīcinājušas pamazām, bet pamatīgi augļotāju rīkošanos, kas agrāk visur atradās pilnos ziedos. Ja iegaumējam Raifeizena kasu labumus, ja apceram, ka pie kases var piedalīties pat nabagākais cilvēks, ka kase atļauj atmaksāt aizņēmumus pat vairāk gadu laikā (tas zīmējas it sevišķi uz aizņēmumiem pret mājas lopiem un saimniecības rīkiem), ka visi kases dalībnieki caur koptgalvošanu cieši jo cieši saistīti un tādēļ jo rūpīgi pārbauda kases darbību un atturas no pārdrošiem soļiem, tad sapratīsim, ka kases vispār plaukst un nekad nav bijušas naudas trūkumā. Jāatzīst, ka Raifeizena kases izpilda ar sekmī to uzdevumu, ko tās sev spraudušas. Nopietni zinību vīri kļuvuši uzmanīgi uz šo kasu darbību un tagadnē neiznāk neviena mācības grāmata par tautas saimniecību, kurā nebūtu minētas Raifeizena kases nodalā: tautas kredita veidi.“

Arī nākošajā 1888. gadā Dienas Lapā 279. un 280. numurā parādās raksts „Šulce-Deliča un Raifeizena krāju un aizdevu kases“. Arī šai rakstā tiek kritizētas Šulce-Deliča kases un izceltas Raifeizena kases. Par Š.-Deliča kasēm teikts, ka tās esot „īsti kapitalistu biedrības, tādas pašas, kā visas citas bankas, no kurām panākama laba peļņa. Aizņēmēju labums un vajadzība biedrībai tik visai neņūļ pie sirds.“ Par Raifeizena kasēm teikts, ka tur „peļņa jeb dividendes nedrīkst būt lielākas nekā procenti, kādas biedrība ņem no saviem parādniekiem. Kas no peļņas pāri paliek, to izlieto labdarīgiem mērķiem: biblio-

tēkām, skolām, nabagu mājām un citām tādām iestādēm“. Tālāk aizrādīts uz Raifeizena kasu šauro darbības rajonu, kas, pretēji Šulce-Deliča piekritēju apgalvojumiem, nekādas neērtības neradot.

Par Raifeizena bankām raksta arī Baltijas Vēstnesis, kur 1888. gada 151. numurā ievietots Jāņa Kreicberga (pseudonīmā Lidumnieka) raksts „Raifeizens un viņa bankas“. Raksts sniedz īsti pamatīgu pārskatu par Raifeizena vispusīgu darbību kooperācijas laukā, kā arī iepazīstina ar Raifeizena kasu principiem, pie kam plašāk un pamatīgāk nekā jau pieminētos divos rakstos. Sniegtas ziņas arī par Raifeizena kasu centrālajām organizācijām. Raksts beidzas šādiem vārdiem: „Visā viņa darbībā manāms viens princips. Šis princips ir pašpalīdzības un savstarpīgas palīdzības ideja, bet nebūt ne zemnieka pārcelšana ar valsts varas piepalīdzību, ar valsts līdzekļiem. Pašu zemnieku pienākums ir rūpēties par sevi, palīdzēt viens otram, gādāt par vienības un kopības augšanu cīņā ar saimniecīgo postu.“

Jānis Kreicbergs, pēc viņa paša šī darba autoram sniegtās informācijas, ierosinājumu savam rakstam guvis no kāda Hercenšteina raksta, kas bijis ievietots krievu žurnālā „Juriģičeskij vestņik.“

Par Šulce-Deliča un Raifeizena kasēm rakstīts vēl Dienas Lapā 99, 100/1890 (skat. L. K. rakstu „Zemkopības kredīts“). Arī šai rakstā Raifeizena kases tiek tēlotas kā labākas par Šulce-Deliča kasēm. „Šo sabiedrību labā puse, salīdzinot ar Šulce-Deliča sabiedrībām, pastāv iekš tam, ka tās dod iespēju pat nabagiem laudīm dabūt kredītu, kad tikai viņi pazīstami kā godīgi laudis.“

Ar nedzirdēti asu Šulce-Deliča kasu kritiku uzstājas Matīss Siliņš (vēlākais pazīstamais darbinieks etnografijas laukā). Viņš raksta paša izdotā kalendārā „Atbalss“. Citēsīm spilgtākās vietas no viņa rakstiem. Viņa kalendārā 1892. gadam 62. lappusē lasām: „Neizbīstieties! mēs dibināsim zemkopju kases, pašapzinīgi būdami, un kā no uguns novērsīsimies no kraj- un aizdevu kasēm, jau tik nelāga pazīstamajām, kuŗas mūsu būšanās itin tāds pats lieks māņu palīgs, kā jau dažas citas aprādītās biedrības, bet tikai vēl nesalīdzināmi bēdīgāks.“

„Latvju zemkopji! Šīs krāj- un aizdevu kases pras-tas peļņas kases, kas sūktin izsūc mūsu saimniecības dzīvības spēkus, ciko maz vien esam tik neapdomīgi un ielaižamies ar tām darišanās.“

„Šīs aba tās pašas, kas nāca, teikdamās mūs glābt no židiņu rebinieku nelikumīgi netirajām rokām, bet nu viņas tāpat, kauču likuma vārdā, cik dažam labam no mums izpūš pēdējo cerības dzirkstelīti.“

Matiss Siliņš pārmet Šulce-Deliča kasēm: 1) aizdevumu īsos termiņus (aizdevumus vajagot izsniegt vismaz uz gadu), 2) augstos procentus par aizdevumiem (jāņemot augstākais 6%), 3) kasu vadītāju tieksmes pēc lielajām algām (ieteic mēreni algot kases vadītājus).

Tālāk Siliņš ieteic atlikuma pārpalikumu atmaksāt naudas aizņēmējiem.

63. lappusē: „Bet citādi nost ar šīm kasēm — Šulce-Deliča krāj- un aizdevu kasēm, nost ar tām no zemnieku vidus, kam tās arī nekad nav nodomātas no viņu diženā ārzemju pasācēja!“

64. lappusē: „Bet mēs piegriezīsimies „zemkopju kasēm“ pēc Raifeizena sistēmas, kuŗas vienīgās piederīgākas mūsu būšanām.“ Tad M. Siliņš aizrāda, ka mums vajadzīgi ilga termiņa aizdevumi, kādus, pat līdz 10 gadiem, izsniedzot Raifeizena kases, „gaidīdamas, kamēr saimniecībā ielikta naudas summa ņemējam jau atnesusi cerēto labumu“. Arī zemi procenti esot vajadzīgi.

65. lappusē: „Nost tādēļ ar visiem svešajiem kankariem, ko gan godam pa pilsētnieku modei domājamies sev apkārušies, bet kas tik neglīti, pat riebīgi izskatās uz zemieka platajiem pleciem.“

Matiss Siliņš atkārtu savus uzbrukumus arī kalendārā 1893. gadam rakstā „Zemkopju kases“. Tur starp citu lasām: „Bet bij laiki, kad prieka gaviles izskanēja pa latviešu zemi, pašu vīriem kopā sadodoties dibināt kases, kur palīdzīgu roku ņemt un dot, ja kāds vajazības brīdī lūgdamies savu balsi turpat pacel. Drīz tomēr iestājās klusums, kā neizprašanā, apjukumā, tad paklusa kurnešana bij dzirdama un — un vai tie patiesi bij latvju vīri, kas savām „krāj- un aizdevu kasēm“, augstajām procentēm kā mantplēši izpūta pēdējo dzīvības dzirkstelīti cik dažai labai pašu ļaužu zemkopju saimniecībai? „Vēl nav neviens sveikā no kases ticis vaļā!“ tāda pārliecināšanās drīz vispārīgi nodibinājās par jaunajām krāj- un aizdevu kasēm, kas zemkopju dzīvē izrādījās par gluži vienkāršām „bankām“, kur mazums ļaužu dzen labu peļņu ar citu uzticētiem krājumiem“.

„Vācijā un arī pa citām valstīm visur ar skubu steidz dibināt zemkopju kases, ko citādi dēvē par Raifeizena

kasēm, pēc viņu pasācēja un galīga nodibinātāja vārda, tā izšķirot tās no Šulce-Deliča kasēm, aba mūsu pazīstamajām krāj- un aizdevu kasēm.“

Pēc tam M. Siliņš iepazīstina ar Raifeizena kasu principiem.

Pret M. Siliņa uzbrukumiem krājaizdevu sabiedrībām uzstājas K. Š. Baltijas Vēstnesī 289/1891 rakstā „Laucinieku krāj- un aizdevu kases un Atbalss kalendārs“. Tur starp citu lasām: „Kas skubināja dibināt šādas kases? — Vienīgi vajadzība izsargāties no augļotāju nagiem un radināties krāt savus grūti pelnītos grašus. Abas vajadzības ir labi samanāmā mērā panāktas. Kur augļotājs ņēma 20 un vairāk procentes, tur krājkases ņem 7 vai 8%, tikai retās vietās vairāk.“

„Visu to bez pārspilēta iekarsuma pārdomājot, patiesi jāvēlas, lai pastāvētu Šulce-Deliča krāj- un aizdevu kases arī zemnieku vidū, kam tās prātīgi lietojot ir par svētību.“

„Vieglprātīgam aizņēmējam nebūs līdzēts ne ar vienu, ne ar otru iestādi, turpretim apdomīgam, rūpīgam un pašapzinīgam aizņēmējam būs abas labas, tas atradīs grūtā brīdī pabalstu gan vienā, gan otrā.“

Visu teikto kopā savelkot, varam konstatēt, ka kreditkooperatīvu tipu jautājumam latviešu literātūrā ierādīta labi redzama vieta, un latvieši varēja būt labi informēti par to.

Paralēli jautājumam par kreditkooperatīviem kā kredita vajadzību apmierinātājiem tiek pārrunātas arī citas iespējas apmierināt šo vajadzību. Bieži vien tiek runāts par pagastu pašvaldību kapitālu, it sevišķi maģazīņu kapitālu, izlietošanu aizdevumu izsniegšanai. Tādu iespēju paredzējis arī likums par pagastu pašvaldībām. Tālāk būtu jākonstatē arī vesels novirziens, kas aizstāvēja uzskatu, ka jādibina pagastu pašvaldību kreditiestādes. Šī novirziena pārstāvji starp citu aizrādīja, ka tad atkritīšot cīņa par tiesību pagasta kapitālus noguldīt krājaizdevu sabiedrībās. Pie šī novirziena jāpieskaita Kaudzītes Reinis, Andrējs Jankavs un Pēteris Alunāns. Panākumu tam tomēr nebija: vairums sabiedrisko darbinieku simpatizēja brīvajiem, neatkarīgajiem kreditkooperatīviem.

Zemkopības biedrības.

Lielgruntnieku lauksaimniecības biedrības un ziņas par tām latviešu laikrakstos.

Lielgruntnieki, galvenā kārtā vācieši, bija paspējuši izveidot veselu rindu lauksaimniecības biedrību līdz kamēr mazgruntnieki-latvieši sāka tādas dibināt. Tas, ko darīja lielgruntnieki, nepalika nezināms arī mazgruntniekiem-latviešiem, jo par to latviešu valodā iznākošie laikraksti sniedza informāciju. Šī informācija gan nebija sistematiska un visai pilnīga, un tomēr vispārīgu pārskatu par lielgruntnieku darbību šai nozarē tā latviešiem deva un tai piešķirama veidojoša faktora nozīme. Tādēļ pakāvēsimies pie tās tuvāk.

Līdz 19. gadsimtena 80-to gadu sākumam lielgruntnieki nodibinājuši šādas lauksaimniecības biedrības:

- 1) 1792/1796. g. Vidzemes vispārderīgo un ekonomisko sociētāti (1792. gadā likts pamats, bet darboties sākusi 1796. gadā);
- 2) 1839. g. Kurzemes ekonomisko sabiedrību;
- 3) 1839. g. Kuldīgas lauksaimniecības biedrību;
- 4) 1842. g. Dienvidvidzemes vispārderīgo un lauksaimniecības biedrību kā Vidzemes sociētātes zarubiedrību;
- 5) 1867. g. Tukuma lauksaimniecības biedrību;
- 6) 1871. g. Dobeles lauksaimniecības biedrību;
- 7) 1877. g. Jaunjelgavas-Ilūkstes lauksaimniecības biedrību, ar sēdekli Ilūkstē;
- 8) 1878. g. Talsu lauksaimniecības biedrību;
- 9) 1881. g. Ilūkstes-Subates lauksaimniecības biedrību, ar sēdekli Ilūkstē;
- 10) 1881. g. Aizputes lauksaimniecības biedrību.

Bez tam vēl varētu atzīmēt šādas divas Latvijas lielgruntnieku nodibinātās organizācijas:

- 1) 1888. g. Liepājas konsumbiedrību,
- 2) 1890. g. Vidzemes lauksaimnieku sabiedrību „Pašpalīdzību“.

Kurzemes lielgruntnieku lauksaimniecības biedrību sarakstus vairākkārt atrodam latviešu laikrakstos. Atzīmēsim tos.

I. B. V. 41/1878 pieminētas šādas lauksaimniecības biedrības: 1) Kuldīgas, 2) Dobeles, 3) Talsu, 4) Tukuma, 5) Jaunjelgavas un Ilūkstes, pie kam aizrādīts, ka arī Aizputē gribot tādu dibināt.

II. B. V. 22/1880, B. 42/1880: 1) Kurzemes, 2) Dobeles, 3) Kuldīgas, 4) Tukuma, 5) Jaunjelgavas, 6) Ilūkstes, 7) Talsu.

III. B. 9/1881 ziņo, ka lauksaimniecības kongresā Rīgā 9/II 1881 piedalījušies pārstāvji no šādām lauks. biedrībām: 1) Kurzemes, 2) Dobeles, 3) Kuldīgas, 4) Tukuma, 5) Jaunjelgavas-Ilūkstes, 6) Talsu.

IV. B. V. 46/1881: 1) Kurzemes, 2) Dobeles, 3) Kuldīgas, 4) Tukuma, 5) Jaunjelgavas-Ilūkstes, 6) Talsu.

V. M. V. 44/1881 un B. V. 253/1881 dod šādu lauksaimniecības b-bu sarakstu ar atzīmi, ka tās esot muižnieku (M. V.) jeb lielgruntnieku (B. V.) biedrības: 1) Ilūkstes, 2) Bauskas, 3) Dobeles, 4) Tukuma, 5) Kuldīgas, 6) Talsu, 7) Aizputes.

VI. M. V. 8/1883: 1) Grīvas, 2) Bauskas, 3) Dobeles, 4) Kuldīgas, 5) Tukuma, 6) Aizputes.

VII. B. V. 49, 50/1887 sniedz šādu lauks. b-bu sarakstu ar atzīmi, ka tās esot lielgruntnieku: 1) Jelgavas, 2) Dobeles, 3) Tukuma, 4) Talsu, 5) Kuldīgas, 6) Aizputes, 7) Ilūkstes.

VIII. D. L. 197/1887: 1) Kurzemes, 2) Kuldīgas, 3) Tukuma, 4) Dobeles, 5) Jaunjelgavas-Ilūkstes, 6) Talsu, 7) Aizputes, 8) Ilūkstes-Subates.

IX. B. V. 15/1888: 1) Jelgavas, 2) Kuldīgas, 3) Tukuma, 4) Dobeles, 5) Ilūkstes, 6) Talsu, 7) Subates, 8) Aizputes („visas esot lielgruntnieku celtas“).

X. D. L. 279/1889 („pa lielākai daļai lielgruntnieku“): 1) Jelgavā, 2) Kuldīgā, 3) Tukumā, 4) Dobelē, 5) Aizputē, 6) Grīvā — Zemgalē.

XI. B. 30/1889: 1) Kurzemes, 2) Kuldīgas, 3) Tukuma, 4) Dobeles, 5) Ilūkstes, 6) Talsu, 7) Subates, 8) Aizputes.

No teiktā redzam, ka latvieši - mazgruntnieki tiešām varēja būt labi informēti par lielgruntnieku rosni lauksaimniecības b-bu dibināšanas darbā. Tas, protams, nevarēja palikt bez ierosinoša iespaida.

Latviešu laikraksti sniedz ne tikai vispārīgu informāciju par lielgruntnieku lauksaimniecības b-bām, tur atrodam informāciju arī par atsevišķām biedrībām. Aplūkosim to.

Vidzemes vispārderīgā un ekonomiskā societāte.

Varbūt pašu pirmo reizi latvieši par Vidzemes societāti dzird 1817. g., kad iznākusi ceturrtā iespiedumā „Labu ziņu un padomu grāmata“. Tur lasām: „Ceturrtā reizē driķēta, bet no jauna pārļabota, pārtaisīta un vairota, caur apgādāšanu un uz maksu tās Vidzemes biedrības, kas pie labākas mājas valdīšanas un zemes kopšanas, cik spēdama palīdz.“

Latviešu Avīzēs 49/1825 par šo biedrību atrodam šādu ziņojumu:

„Vidzemes biedrība izsludina godalgas zemniekiem, kas 500 vītolu zarus stādījis un tos tā audzinājis un taupījis, ka tagad šos kokus jau var apkapāt un tos nokapātus zarus pie jaunu žogu uztaisīšanas brūķēt, tad tāds dabūs goda maksu — pirmie 10 zemnieki pa 50 rbl., tālākie 20 zemnieki pa 25 rbl.“

1865. gadā Mājas Viesis ziņo: 1) 13. numurā, ka „Vidzemes lauku kopšanas b-ba turēšot izstādi“, 2) 27. numurā, ka no 15. līdz 22. jūnijam 1865. g. Rīgā notikšot „zemkopības izrādīšana“ un ka „Vidzemes zemes saimniecības sabiedrošana bij tā sakne, iz kuņas šī izrādīšana cēlās“.

1870. gadā atrodam šādus ziņojumus:

1) B. V. 41/1870 ziņo par „Vidzemes ekonomijas b-bas“ sapulci Rūjienā. „Noraidīts Lēdurgas muižas īpašnieka barona Kampenhauzena, kas pats mācoties zem- un mežkopju skolā Tarandā pie Drēzdenes, priekšlikums par zemkopīgu proves staciju līdz ar ķīmīgu laboratoriju Vidzemē Lēdurgas muižā ierīkošanu.“

2) M. V. 21/1870: „Rūjiena. 6. jūnijā Vidzemes saimniecības biedrība šeitā noturēs savu kārtīgu pilnīgu sapulci. Tāpat šīs b-bas priekšniecība uzlūdz visus, kam prāts un patīkšana zemkopības apspriedumus paklausīties papildam uz šo sapulci sanākt.“

3) M. V. 33/1870 ziņo, ka „Vidzemes lauku kopšanas un saimniecības b-ba 18. septembrī turēšot Rūjienā sanākšanu.“

4) M. V. 47/1870 ziņo par „sēdēšanu“ Rūjienā, ko noturējusi Vidzemes societāte. Sapulcē piedalījušies arī R. Tomsons un igauņu K. R. Jakobsons.

1873. gadā atrodam šādus ziņojumus:

1) M. V. 50/1873 un 2) B. V. 50/1873.

Abi laikraksti ziņo, ka Vidzemes ekonomijas societāte (biedrība — M. V.) noturēšot Tērbatā no 17. — 19. janvārim 1874. gadā atklātas lauksaimniecības sapulces un ka „visi lauksaimniecības draugi, it īpaši lauksaimniec. b-bu locekļi varot dalību ņemt.“ Pēc tam atzīmēta šāda dienas kārtība:

1) kā panākumi no lopu kopšanas visderīgāki pār-
dodami,

2) par vaislas lopu ievēšanu,

3) par apkārtceļodamu lauksaimniecības pamācītāju
pieņemšanu,

4) par mežu apsargāšanas b-bām,

5) par dārzu kopšanas b-bām,

6) par krāšanas lāžu dibināšanu priekš lauksaim-
niekiem, u. t. t.

Kā redzam, stipri bagāta un ierosinoša dienas kārtība.

Pēc tam tādā pašā garā mēs atrodam ziņojumus par Vidzemes societāti arī turpmākajos gados, pie kam pirmajā vietā stāv ziņojumi par sapulcēm (skat. B. V. 2/1875, B. V. 50/1877, B. Z. 52/1877, B. V. 27/1878, B. V. 28/1883, D. L. 15/1887, B. 26/1892, D. L. 280/1892). Biedrības nosaukums latviešu valodā arvien nav nodibinājies. To turpina dažādi saukt: Vidzemes saimniecības b-ba, Vidzemes ķeizariskā ekonomijas sabiedrība, Ķeizariskā Vidzemes saimniecības b-ba, Ķeizariskā vispārderīgā Vidzemes lauksaimniecības b-ba, Vidzemes ekonomiskā societāte, Ķeizariskā Vidzemes vispārderīgā un saimnieciskā b-ba.

Balss 20/1885 ziņo, ka „Vidzemes vispārderīgai saimniecības b-bai pašai esot ne vairāk kā 13 īstu biedru.“

Balss 43/1892 (trešdien 21/X) raksta, ka „Vidzemes lietderīgai un saimniecīgai sabiedrībai (societātei) izgājušo svētdienu piepildījās simtais gads kamēr pastāv.“

Protams, atzīmētie ziņojumi nav visi.

No teiktā skaidrs, ka Vidzemes vispārderīgā un ekonomiskā sociētāte latviešiem, laikrakstu lasītājiem, bija pazīstama un pie tam jau labi sen pirms pirmo latviešu lauksaimniecības b-bu nodibināšanas.

Kurzemes ekonomiskā sabiedrība.

Kurzemes zemes kopšanas biedrības vārdu atrodam uz C. O. Leppeviča grāmatas „Padoma devēji zemes kopējiem“ titullapas, kur aizrādīts, ka autors esot pieminētās b-bas „patiesīgs loceklis“. Grāmata izdota Liepājā 1852. gadā. Tas pats M. V. 42/1861 nodaļā „Grāmatu ziņas“.

Tālāk Kurzemes lauku kopšanas biedrība pieminēta L. Av. 46/1855. Tur Latv. Avīžu apgādātājs Rūdolfs Šulcs, Kurzemes lauku kopšanas b-bas vārdā ziņo, ka Latv. Av. iznākšot arī turpmāk un ka pagājušā gadā pieminētā b-ba atbalstījusi avīzes izdošanu ar kādiem 600 sudr. rubliem.

Latv. Av. 19/1863 ziņo, ka „Lauku kopšanas b-ba Jelgavā sarīko 11/VI 1863 darba zirgu rādīšanu.“

M. V. 26/1865 ziņo, ka „Kurzemes zemkopības b-ba 28. augustā noturēšot darba un vezumu zirgu izrādīšanu Jēkabstatē.“

Balt. Zemkopī 4, 5/1877 C. O. Leppevičs raksta tā: „Kurzemes vācu zemkopības biedrība, kas 1840. gadā Jelgavā nodibināta, uzskatāma par citu b-bu māti. Šī, kā arī Kuldīgas zemkopības b-ba, mēģināja celt un rūpēties par tēvijas zemkopību. No viņām cēlās: 1862. gadā uguns b-ba, 1863. gadā krusas b-ba.“

Tālāk Kurzemes ekonomiskā sabiedrība pieminēta B. V. 48/1878, B. Z. 25/1879, B. Z. 10/1880, M. V. 17/1880, M. V. 19/1885, B. V. 180/1886, D. L. 70/1886, B. V. 69/1887, B. V. 79/1887. Tur tā pieminēta galvenā kārtā sakarā ar izstādēm, ko tā sarīkojusi vai nu viena pati vai arī kopā ar kādu citu Kurzemes lauksaimniecības b-bu (Tukuma, Kuldīgas).

D. L. 105/1888 atzīmēta 50 gadu jubilejas svinēšana, bet D. L. 78/1887 un B. 50/1890 — sarīkojamie vaislas lopu tirgi.

B. V. 155/1888 Bertramu Kārlis, sakarā ar 50 gadu jubilejas svinēšanu 10/VI 1888, sniedz garāku ziņojumu par Kurzemes ekonomisko un zemkopības b-bu. Tur lasām: „Biedrību dibinājuši 1838. gadā Kurzemes lielgruntnieki. Pirmos 20 gadus bij līdz 100 biedru. Pašā savā sākumā viņa uzturējusi lauku priekš visādām izmēģināšanām, piekopusi visādu zemkopības mašīnu un rīku muduļu krājumu un izdevusi vācu laikrakstu „Die Kurländischen landwirtschaftlichen Mitteilungen“. No 1838.—1858. rūpējusies priekš klausības atcelšanas, kalpu saimniecības ieviešanas, zemnieku skološanas, āboliņa audzīnāšanas un vairāklauku saimniecības iegrozišanas. Pastendes barons Hāns bijis pirmais, kas šinī b-bā ar stipru dedzību mudinājis uz zemnieku būšanas pārlabošanu un savā Lubezeres muižā pierādījis, ka klausības atcelšana un rentes ieviešana ir ne tik vien agrārpolitikas vajadzība, bet arī sniedz vēl saimniecīgu labumu.

Caur šīs b-bas pirmo apspriešanu un pamudināšanu Kurzemē cēlušās uguns un krusas apdrošināšanas b-bas. 1860. gadā b-ba izrikoja savu pirmo zemkopības izstādi. Pēc tam dažādu apstākļu dēļ uz kādu laiku savā darbībā apklusā, tā no 1860. līdz 1878. g. Pa šo starpas laiku Kurzemē cēlās mazākas zemkopības b-bas: Kuldīgā,*) Talsos, Tukumā, Dobelē un Ilūkstē, un toreizējs Kurzemes gubernātors P. v. Lilienfelds pa šo pašu laiku griezās pie Kurzemes lielākām muižu saimniecībām un mazākām zemkopības b-bām ar priekšlikumu rūpēties par priekšzīmīgas moderniecības celšanu Kurzemē. Tā tad nu šī Kurzemes lielā ekonomiskā un zemkopības b-ba jutās pamudināta savu darbību atkal uzņemt. Viņas šoreizējais pamudinātājs un cēlējs bij barons Ferdinands v. Baer iz Tetelmindes, kas tūlīt arī par šīs b-bas priekšnieku tika iecelts un šo amatu līdz pat šai dienai — jau pilnus 10 gadus — vēl piekopj.“

Kā redzam, arī Kurzemes ekonomiskā sabiedrība nav palikusi sveša latviešu laikrakstu lasītājiem. Arī teit vēl pasvītrosim, ka latvieši par to dzirdējuši jau pirms savu lauksaimniec. b-bu dibināšanas.

---

*) Kuldīgas zemkopības b-ba apstiprināta 1839. gadā, tā tad B. K. informācija nepareiza.

Kuldīgas lauksaimniecības biedrība.

Kuldīgas lauksaimniecības biedrība Latviešu Avīzēs 30/1843 ievietoja šādu „uzaicināšanu“.

Kurzemē, Kuldīgas pilsētā, lauka kopšanas b-ba cēlusies, kas uz to iziet nevien labāku lauku kopšanu iegādāt, bet arī labāku un derīgāku lopu kopšanu. Tie muižnieki, kas šai b-bā iedevušies, naudu sametuši par goda maksu jeb par prēmijām būt tiem, kas no viņu pagastu laudīm īpaši uz labāku lauku vai lopu kopšanu dzinušies. Šo pagastu laudis tiek uzaicināti 29. augustā pēc pusdienas pulksten 4 savus teicamus lopus savest, proti: ērzeļus, vaislu vērsus, braucamus vērsus, vaislu ķēves, slaucamās govīs un darba zirgus. — Arī citi muižas turētāji un citas draudzes var pie šīs lopu skatīšanas sanākt un šai b-bā iedoties, ja tiem b-bas likumi būtu patikami un tie negrib atrauties naudu uz prēmijām samest.

Kuldīgā, 30. jūnijā 1843.

B-bas priekšnieki.

Kuldīgas zemes kopšanas b-ba pieminēta Latv. Avīzēs 6/1844, kur iespiesti šīs b-bas izstrādātie un pieņemtie noteikumi par prēmiju izsniegšanu lopkopjiem. Tas pats Latv. Av. 37/1847.

B. Z. 4, 5/1877 C. O. Leppevičs piemin Kuldīgas zemkopības b-bu kopā ar Kurzemes ekonom. sab. un aizrāda, ka abas mēģinājušas celt Kurzemes zemkopību un ka no abām 60-gados cēlušās uguns b-ba un krusas b-ba.

B. Z. 10/1880 Kuldīgas zemk. b-ba pieminēta sakarā ar izrikojamo izstādi, tāpat M. V. 19/1885 un B. 19/1885.

M. V. 44/1881 uzskata Kuldīgas zemkopības b-bu par muižnieku b-bu un aizrāda, ka „mums ir vairāk jāgādā par lauksaimniecības uzplaukšanu caur b-bu dibināšanu.“

B. V. 282/1883 ziņo par Kuldīgas zemkopības b-bā ievēlēto komisiju strādnieku jautājumā.

B. V. 103/1888 Bertramam Kārlis ziņo, ka Kuldīgas zemkopības b-ba 1887. gadā nospriedusi aizdot biedriem uz 5 gadiem 1000 rbl. drenāžas darbiem. B-bai esot pie 30 biedru un 2042 r. liels kapitāls. Bez tam b-ba pārvaldot Stavenhagena legātu 746 r. 75 k. godalgām zemniekiem — labākajiem koku kopējiem.

B. 30/1889 ziņo, ka Lielivandieši 1884. gadā mēģinājuši dibināt Kuldīgas zemkopības b-bas zarubiedrību, bet mēģinājums neesot izdevies.

B. V. 87/1889 sniedz garāku pārskatu par Kuldīgas zemkopības b-bas darbību.

Dienvidvidzemes vispārderīgā un lauksaimniecības biedrība.

Šī biedrība, šķiet, pieminēta latviešu laikrakstos vairāk kā neviena cita lielgruntnieku - vāciešu zemkopības biedrība.

M. V. 33, 35/1863 b-ba ievietoja šādu sludinājumu:

Kad tas Tērpatas lopu ārstu skolā izmācīts lopu ārste R. Anderson, kam par to labas liecības rokā, no Volmares lauku kopēju biedrības par lopu ārsti pieņemts, Volmares pilsētā uz dzīvi nometies un kad jau 20 apkārtēji muižu kungi viņu pa gada ārsti pieņēmuši un viņš labprāt grib arī citur tur apkārt lopu vājībās katram savu palīdzību sniegt, tad tas tiem apkārtējiem zemniekiem caur šiem rakstiem tiek zināms darīts.

Cēsu-Volmares un Valkas lauku kopšanas biedrības*) prezidents J v. Sivers.

M. V. 47/1865, 22/XI, ievietots šāds ziņojums, kura autors, šķiet, ir R. Tomsons:

Rīgas vāc av. Nr. 264 lasām, ka 3. un 4. decembrī Cēsu-, Valmieras- un Valkas zemkopšanas biedri Cēsis sapulcināšoties un par dažādām pie zemes kopšanas piederīgām lietām sarunāšoties. Arī būšot par to sarunāties, kādā vīzē zemkopšanas biedrības zemnieku starpā ir ievēlamas. Par šo apņemšanos ļoti priecājamies un vēlamies no visas sirds, ka tādas b-bas drīz ļaužu starpā tiktu ievestas un ļautiņi viņās sapulcināties nebūtu slinki. Citās zemēs ir šādas b-bas itin bieži vien atrodamas un kā zinām, līdz šim ir viņas ļaudīm par lielu svētību bijušas.

R. Th.

M. V. 38/1866 lasām, ka 1842. gadā Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķa muižnieki nodibinājuši Dienvidvidze-

*) Sākumā tā saucās Dienvidvidzemes lauksaimniecības biedrība.

mes zemkopības b-bu, „kas līdz šim ir pastāvējusi un daudz augļus un svētību nesusi“.

M. V. 52/1866 sniedz diezgan plašu Dienvidvidzemes zemkopības b-bas 14. novembrī Cēsis noturētās sapulces aprakstu. Starp citu pieminēta pirmās Vidzemes zemnieku zemkopības b-bas (Plāņos) nodibināšana; tālāk atzīmētas pārrunas par zemkopības avīzi zemniekiem, par krājkasēm uz laukiem.

B. V. 8/1869 ziņo par b-bas Cēsis 15. februārī noturamo sapulci līdz ar tās dienas kārtību.

B. V. 11/1872, M. V. 12/1872 un B. V. 23/1872 sniegti ziņojumi par b-bas lēmumu sarīkot Cēsis no 4.—6. augustam izstādi. Mājas Viesī par to lasām: „Tā zemkopības biedrība priekš dienvidus Vidzemes savā pēdējā sapulcē apņēmusēs, — lai zirgu un lopu audzināšana un zemes darba rīku pārlabošana Vidzemes dienvidus pusē labāki zeltu, — zirgu, lopu un zemkopības rīku izrādīšanu Cēsis noturēt augusta mēneša pirmajās dienās, par ko vēlāk skaidrākas ziņas tikšot dotas.“ Baltijas Vēstnesis (23. num.) savukārt starp citu raksta tā: „Dienvidvidzemes lieti derīga zemkopības b-ba savā sapulcē 15/XII 1871 nosprieda 4., 5. un 6. augustā 1872. gadā Cēsis ietaisīt zirgu, lopu un zemkopšanas izrādīšanu, ka lai zirgu un lopu vaisla un visa zemkopība ir Vidzemes dienvidpusē caur to tiktu labota un pacilāta.“ „Tie labākie zirgi un lopi, kas pašā Vidzemē vaisloti, tiks pagodināti ar goda algu, proti, lielgruntniekiem ar rakstītām uzteikšanas liecībām, pie maziem zemkopjiem ar goda maksām naudā un ar uzteikšanu.“

Ziņojumā aizrādīts arī, ka izstādīšot „skunstīgus mēslus un zemkopības rīkus un lietas“.

B. Vēstnesis 72/1872 iespiedis kāda Z. rakstu „Domas par nākamū zemkopības izrādīšanu Cēsis“. Rakstā aizrādīts, ka 1842. gadā visaugstāki apstiprinātā zemk. b-ba, it īpaši priekš latviešu Vidzemes daļas, ir cītusēs zemkopībai un citiem visiem derīgiem nodomiem derēt un palīdzēt . . .“ — „It sevišķi mūsu mazākie gruntnieki un rentnieki vērā likti, lai caur izstādītām provēm, uzmodinādamām sarunām un apspriedībām tie paskubināti tiktu, vajadzīgus pārlabošanas un izplatišanas iekš sava darba lauka ievest.“

Arī M. V. 24/1872 aizrāda uz 1842. g. apstiprinātu zemkopības b-bu it īpaši priekš latviešu Vidzemes daļas.“

Latviešu uzmanību Dienvidvidzemes zemkopības biedrība vērš uz sevi it sevišķi 1877. gadā ar savu atklātu sapulci Rīgā 29/VIII 1877. Sapulcē piedalījušies arī zemnieki no Vidzemes un Kurzemes (vairāk mazgruntnieku bijis no Dobeles apriņķa). Šī sapulce sevišķi ievērojama ar to, ka tās dienas kārtībā bijuši šādi svarīgi jautājumi:

1. Kādu labumu atnes zemkopības biedrības,

2. Par zaru biedrību dibināšanu (skat. B. V. 30, 35, 36/1877, B. Z. 33/1877).

B. 3/1878 un B. V. 42/1878 atzīmē Dienvidvidzemes biedrības 100. sēdi. Sakarā ar šo jubilejas sēdi pieminētie laikraksti atstāsta b-bas priekšsēdētāja Jegora Sīvers uzrunu, no kuŗas redzams, ka b-bas dibināšanu ierosinājusi 1838. gadā Vidzemes societāte un ka „13/I 1842. g. 33 lielgruntnieki sapulcējušies kopā šo b-bu uzsākt“. Šai pašā sēdē Jegors Sīverss pilnvarots noturēt 28/X 1878 atklātu sapulci*) jaundibinājamo zemkopības zaru biedrību jautājuma apspriešanai, uz ko it īpaši latviešu zemkopji uzaicināmi.

B. 8/1878 ziņo, ka Dienvidvidzemes zemk. b-bas 101. sapulcē J. Sīverss ierosinājis dibināt „lielu Baltijas zemkopības b-bu, kuŗa sakarā stāvēdama ar visām mazākām lauksaimniecības b-bām ar lielāku spēku un kapi-tālu strādātu priekš zemkopības celšanas visā Baltijā“. Šķiet, tas ir lauksaimniecības b-bu savienības projekts.

B. V. 50/1878, M. V. 26/1878 un B. Z. 12, 26/1878 atrodam informāciju par Dienvidvidzemes zemk. b-bas projektējamo III. Baltijas zemkopības centrālizstādi.

B. V. 17/1878 un B. Z. 18/1878 ziņo, ka Dienvidvidzemes zemk. b-ba nolēmusi izdot zemkopības avīzi latviešu valodā.

Latviešu laikraksti veltī nekrologus b-bas priekšniekam Jeg. Sīversam (skat., piem., B. V. 16/1879), kā arī atzīmē, ka par jauno b-bas priekšnieku ievēlēts profesors Dr. R. Wolffs (skat. B. V. 19/1879, B. 35/1879).

B. Z. 43/1880 un B. V. 28/1881 ziņo, ka Dienvidvidzemes zemkopības b-ba apgādājot eļļas raušus, mākslīgos mēslus un sēklas labību.

Arī tālākos gados latviešu laikrakstos atrodam ziņojumus par Dienvidvidzemes zemkopības b-bu: B. V. 14/1881 — par valdes sastāvu; B. V. 82/1882, M. V. 16/1882 — par nodomu sarīkot Rīgā zvejniecības izstādi;

*) B. 8/1878 ziņo, ka šī sapulce atlikta.

M. V. 45/1883 — par prof. Knierima izmēģinājumiem Pētermuižā; B. V. 26/1885 — par priekšsēdētāju ievēlēts prof. Dr. W Knierims; D. L. 133/1887 — 8/VI sapulce, kur vajadzējis izlemt jautājumu par vaislas lopu tirgus sarīkošanu, nav notikusi biedru vājas piedalīšanās dēļ; B. V. 103/1888 — par biedru skaitu (1850. gadā bijis vairāk nekā 300 biedru, bet 1887. gadā tikai kādi 30); B. 40/1891 — nolemts sarīkot ikgadus vaislas lopu izstādi, savienotu ar lauksaimniecības ražošanu izstādi.

Pēc visa notēlotā grūti būs neatzīt faktu, ka Dienvidvidzemes b-bai piekritusi zināma loma latviešu zemnieku sabiedriskas apziņas un centienu veidošanā.

Tukuma lauksaimniecības biedrība

apstiprināta 3/VIII 1867. Par šo notikumu latviešus informē Latviešu Avīzes 42/1867. Tur lasām: „Tukumā cēlusēs zemes kopēju b-ba. B-ba katru gadu sanāksot 3 reiz — priekš sāktiem lauku darbiem, priekš beigtiem lauku darbiem un gada galā. Izrādīšot arī savā reizē lopus, lai viens saimnieks otru paskubina pie labas lopu kopšanas.“

Dr. un Biedrs 12/1867 raksta tā: „Tukumas pilsētā cēlusēs zemes kopēju b-ba, kas 3 reiz par gadu kopā sanāk par zemes kopšanu sarunāties. — Kaut daudz tādu b-bu saimnieku starpā celtos.“

Arī vēlāk latvieši laiku pa laikam dabū dzirdēt par šo b-bu.

Vispirms jāatzīmē, ka arī latviešu zemniekiem nav bijis liegts iestāties šai b-bā. Par to daži norādījumi laikrakstos.

Darbā 16, 19/1875 aizrādīts, ka latviešu lauksaimnieki apņēmušies iestāties Tukuma zemkopības b-bā, turpretim Balt. Wochenschrift 18/1875 ziņo, ka b-bas 12/III 1875. g. sēdē želojušies par to, ka biedri-zemnieki turoties tālu nost no b-bas.

Kā redzams, tad Tukuma zemk. b-bā par biedriem patiešām arī bijuši zemnieki (latvieši).

Arī Baltijas Zemkopis sniedz nelielu informāciju par Tukuma zemkopības b-bu. Tā 18/1875 tas ziņo, ka biedrībai draudot likvidācija biedru mazas intereses dēļ;

19/1875 — b-ba gribot nodibināt tuvākus sakarus ar Dobeles zemkopības b-bu; 29/1875 — b-ba sākot atspirgt, un kā pierādījumu tam B. Z. redz tāni faktā, ka 16/V 1875 sapulcē ieradušies 9 biedri un 2 viesi.

Tālāk latviešu laikraksti sniedz ziņojumus par Tukuma zemkopības b-bas rīkojamām izstādēm 1887. un 1890. gadā (sk. D. L. 44, 76, 115/1887; B. 9, 36/1887; B. V. 116/1890; Tēv. 23, 29/1890; B. 22/1890).

M. V. 44/1881 uzskata Tukuma zemkopības b-bu par muižnieku b-bu un aizrāda, ka „mums ir vairāk jāgādā par lauksaimniecības uzplaukšanu caur b-bu dibināšanu“.

Dobeles lauksaimniecības biedrība,

kuŗas statūti apstiprināti 15/XI 1871, latviešiem varēja būt ļabi pazīstama, jo arī par to daudz rakstīts latviešu laikrakstos. Arī tieši sakari latviešiem bijuši ar to, jo tāni arī latvieši bijuši par biedriem: 1871. gadā 6 zemnieki-latvieši, 1872. g. — 8, 1873. g. — 6, 1874. g. — 9, 1884. g. — 10 (sk. Balt. Wochenschrift 7/1874, Darbs 16/1875, B. Woch. 9/1875, Tēv. 4/1884).

3/VII 1875 par biedru uzņemts arī Māteru Juris (B. Woch. 37/1875).

Jau par biedrības apstiprināšanu ziņo saviem lasītājiem Balt. Vēstnesis 5/1872. Arī pirms tam, tā paša gada 2. un 3. numurā, B. V. sniedzis dažas ziņas par to.

Tālāk mēs atrodam šādas ziņas.

Darbs 19/1875: biedrība dibināta 1870. g.; pirmajā gadā bijuši 34 biedri, starp tiem kādi 6 latv. zemkopji.

B. Z. 19/1875 D. Eigenfeldts starp citu saka: „Man liekas, ka Dobeles biedrība līdz šim gan būs vairāk ievērojusi lielgruntniekus nekā mazgruntniekus.“ Tālāk viņš pieskaras valodu jautājumam biedrībā.

M. V. 44/1881 uzskata Dobeles zemk. biedrību par muižnieku biedrību un aizrāda, ka „mums ir vairāk jāgādā par lauksaimniecības uzplaukšanu caur biedrību dibināšanu“.

B. V. 267/1888 starp citu saka, ka Dobeles zemk. b-bā biedri-mazgruntnieki esot no Kr. Bērzmuižas, Kr. Sīpeles, Cīroles, Vecabguldes un Dobeles.

Latviešu laikraksti ļoti bieži ziņo par biedrības sariņotām izstādēm, kuŗās piedalījušies arī latvieši-maz-

gruntnieki. B-ba sarikojusi izstādes 1872, 1974, 1875, 1877, 1882, 1884, 1893. g. (sk. B. V. 11, 26/1872; M. V. 13, 14/1872; B. V. 31/1874; M. V. 31, 40/1874; B. V. 11, 13, 22/1875; B. Z. 36/1877; B. V. 24/1877; M. V. 37/1877; B. V. 203/1882; B. 23, 32/1882; Tēv. 4/1884; B. 25/1884; B. V. 214, 215/1884; B. V. 232/1888; B. 38/1893).

Par biedrību vairākas reizes rakstījis arī žurnālists Bertramu Kārlis: B. V. 39/1874, B. Z. 5, 19/1875, B. V. 97, 267/1888.

Bertrams lasītājus iepazīstina ar biedrības darbību. Tā, piemēram, viņš ziņo par darbību lopkopības pacelšanā, mašīnu izplatīšanā, mākslīgo mēsļu*) un sēklu apgādāšanā u. t. t.

Neskatoties uz plašo informāciju, biedrība tomēr nav varējusi ap sevi pulcināt plašākas latviešu aprindas, bet tikai nedaudzas atsevišķas personas. Šīs parādības cēloņi: valodu dažādība (Darbs 16, 19/1875) un sociālas pretešības (Tēv. 4/1884). Darbā 19/1875 aizrādīts, ka b-ba rūpēšoties, lai arī latviešu valodā tiktu noturēti priekšlasījumi.

Tēv. 4/1884 (pēc Rīg. Ztg.) ziņo, ka Dobeles zemk. b-bā esot 40 biedri, no tiem 10 mazgruntnieki. Zemnieki izturoties neuzticīgi pret šo b-bu, kas sastāv no lielgruntniekiem.

Jaunjelgavas-Ilūkstes lauksaimniecības biedrība.

Par šo biedrību latviešu laikrakstos sniegtā informācija ir ļoti trūcīga. Tur atrodam tikai nedaudzas ziņas par sarīkotām izstādēm.

Piemēri:

M. V. 34, 38/1878 ziņots par izstādi, kas sarīkota Grīvā 19/VIII 1878 (sk. arī B. V. 41/1878).

B. 18/1883 ziņo, ka b-ba Grīvas-Zemgalā sarīkojot zemkopības izstādi no 30/VIII līdz 4/IX 1883.

B. 45/1883 teikts, ka „Grīvkas lauksaimniecības izstāde bij īsti vācu tautas svētki“.

Tēv. 21/1894 (pēc Balt. Woch.) ziņo, ka Jaunjelgavas-Ilūkstes zemkopības b-bai atļauts sarīkot Grīvā-Zemgalē zemkopības un dārzkopības izstādi.

*) B. V. 97/1888, 29/IV, ziņo, ka b-ba pārdevusi biedriem 200 maisus kaulu miltu un 2117 maisus superfosfātu par 8100 r.; āboliņa sēklu par 1000 r.; arī B. 28/1890 ziņo par mākslīgo mēsļu apgādāšanu.

Talsu lauksaimniecības b-bas

pamati likti 1877. gadā, kad, kā ziņo B. V. 25/1878, zemkopības b-bas dibināšanas nolūkā sadevušies kopā vairāki zemnieki. Statūti pieņemti tādi paši, kādi bijuši Doberles zemkopības b-bai. Statūti apstiprināti 1878. gada 24. martā.

Jau 3 gadi pirms tam Darbā 19/1875 atzīmēts, ka Talsu apriņķī nodomāts jaunu zemkopības b-bu dibināt; gaidot uz likumu apstiprināšanu.

28/VII 1878 notikusi pirmā sapulce (toreiz b-bai bijuši jau 48 biedri), kurā ievēlēta priekšniecība: par priekšnieku — apriņķa maršals barons v. Hāns no Vānes, par viņa vietniekiem Oderes arendātors Teodors Blombergs un Mieguzes arendātors Kristijans Meiers, par kasieru un pirmo sekretāru — notārs V. Kronbergs*) un par otru sekretāru Pastendes Jaunmuižas arendātors Ellerts (B. V. 32/1878, B. Z. 31/1878).

4/I 1880. g. sapulcē par priekšnieka vietnieku ievēlēts barons Felkerzams. Šai sapulcē piedalījies arī veterinārārsts Kr. Freibergs (latvietis), runājis par kopības garu un cildinājis baronu Felkerzamu par viņa pūliņiem b-bas labā.

B-ba 1882. gadā nodibinājusi krājaizdevu kasi, kā tas redzams no sludinājumiem latviešu laikrakstos — B. V. 207/1882 un B. 11/1882.

M. V. 47/1881, 21/XI, —a —s (Bertramu Kārlis) raksta, ka „Talsu zemk. b-ba jau sākusi latviešu zemkopjus pa latviešu laikrakstiem uz savām sapulcēm uzaicināt.“

M. V. 44/1881 uzskata Talsu zemk. b-bu par muižnieku b-bu un aizrāda, ka „mums ir vairāk jāgādā par lauksaimniecības uzplaukšanu caur b-bu dibināšanu“.

B. V. 48/1888, 29/II, pēc L. u. f. Ztg. 8/1888, atstāsta Kurzemes zemk. un ekonom. b-bas priekšnieka barona Baera rakstu. Tur starp citu aizrādīts: „Talsu b-bā jau esot tik daudz tādu biedru, ka taīs tiekot gandrīz jau tikai latviski runāts.“

Arī Bertramu Kārlis Baltijas Vēstnesī 267/1888 saka, ka Talsu zemkopības biedrība esot tāda, kurā arī mazgruntnieki piedaloties lielākā skaitā.

*) B. Z. 31/1878 teikts, ka Talsu zemkop. b-ba „caur V. Kronberga pūliņiem dibināta“.

No visa teiktā redzams, ka arī šī b-ba latviešiem bijusi labi pazīstama gan kā biedriem-līdzdalībniekiem, gan arī no laikrakstu ziņojumiem. Arī priekšniecībā, šķiet, būs bijuši daži latvieši (V. Kronbergs*) Ellerts).

Aizputes lauksaimniecības biedrība

kas apstiprināta 16/III 1881 (skat. atzīmi uz statūtiem valsts archīvā), arī nav bijusi sveša latviešiem. Tās nodibināšanu atzīmē latviešu laikraksti: B. V. 262/1881, B. 46/1881, M. V. 46/1881. Balt. Vēstnesis un Balsis nepareizi atzīmējuši, ka b-ba apstiprināta 31/X 1881. Tikai Mājas Viesis pareizi uztvēris Rīg. Zeitung'as (no tās visi laikraksti ņēmuši šo ziņu) ziņojumu, ka 31/X b-ba sākusī darboties, ievēlējama priekšniecību (par priekšnieku ievēlēts K. v. Manteifels jun.).

Tai pašā reizē, kā ziņo visi pieminētie latviešu laikraksti, ievēlēta arī komisija projekta sastādīšanai „par zemkopības mašīnu, skunstīgu mēslu u. c. kopīgu iegādāšanu“.

Arī vēlāk atrodam laikrakstos dažus ziņojumus par šo biedrību. Atzīmēsim tos.

M. V. 44/1881 uzskata Aizputes zemkopības b-bu par muižnieku b-bu un aizrāda, ka „mums ir vairāk jāgādā par lauksaimniecības uzplaukšanu caur biedrību dibināšanu“.

M. V. 8/1883 ziņo, ka Aizputes zemk. b-bā „esot nodomāts arī priekš mazgruntniekiem te uz priekšu pa laiku starpām izriķot sapulces, kur tad atkal tikai latviešu valodā cels un apspriedīs priekšlikumus“.

Ziņojumus par šo b-bu atrodam arī Balsī 27/1884 un 45/1887.

B. V. 103/1888 ziņo, ka b-ba 1887. gadā lielā mērā apgādājusi biedriem superfosfātu un kaulu miltus, kā arī rūpējusies par vaislas lopiem.

Liepājas konsumbiedrība.

Latviešu uzmanībai nav pagājusi secen arī lielgruntnieku dibinātā tieši saimnieciskā organizācija — Liepājas konsumbiedrība, kas iesākusi darboties 1888. gadā. Jau 1886. gadā, kad lielgruntnieki vēl tikai projektē šo biedri-

*) M. V. 31/1878 aizrādīts, ka V. Kronbergs, Talsu pilsietas sekretārs, esot latvietis.

bu, Dienas Lapa savā 70. numurā sniedz attiecīgu informāciju. Tur lasām, ka Liepājas konsumbiedrības dibināšana ierosināta Kurzemes lauksaimniecības b-bā (Kurländische ökonomische Societät). Tur Kalnamuižas barons Medems runājis „par lauksaimniecības konsumbiedrības vajadzību, lai lauksaimnieki dabūtu mākslīgos mēslus un pirkamos zemes darba rīkus un mašīnas taisni no fabrikām bez kādiem vidutājiem, kas lauksaimniekus dažkārt piemānot, tā kā tiem caur to ceļoties lieli zaudējumi“. Jautājums esot nodots īpašai komisijai.

Jāatzīmē, ka B. V. 103/1888 ziņo, ka „biedrība (Aizputes lauks. b-ba — aut.) par to gādāja, ka lielā Kurzemes zemkopības b-ba Jelgavā apņēmas dibināt Kurzemes zemkopju konsuma biedrību“.

Konsumbiedrības statūti pieņemti Kurzemes ekon. societātes ģenerālsapulcē 18/III 1887; tad pat arī nolemts tos iesniegt valdībai apstiprināšanai (B. V. 68, 79/1887).

Dienas Lapa 206/1887 dod plašāku informāciju par Liepājas konsumbiedrību. Tur lasām: „Kurzemes ekonomiska b-ba ar savu lauksaimniecības zarubiedrību*) pabalstīšanu nodomājusi dibināt Liepājā lauksaimnieku partikas b-bu, kuŗas nolūks būtu: a) pirkt un pārdot tādus produktus, materiālus, mašīnas un rīkus, kādi vajadzīgi lauksaimniecībā; b) veicināt vietējo rūpniecību caur viņas izstrādājumu izpārdošanu; c) piepalīdzēt atrast pārdošanas vietas lauks. ražojumiem, un saviem biedriem apgādāt vajadzīgās preces pēc iespējas par lētām cenām, un biedriem darīt iespējamu iz b-bas peļņas ietaupīt naudu. — Par biedriem var būt vīrieši un sievietes, kam ir sava zemes īpašums, vai arī kam tāds nomā. Dalības nauda 100 r. un nes 5%. Katrs biedrs var ņemt vairāk piedalīšanās zīmju; ģenerālsapulce var noteikt visaugstāko naudas iemaksu. Skaidra peļņa tiek sadalīta: 5% rezerves kapitālam, 15% darbv.-direktora algai, 40% biedriem samērā ar katra iemaksātā kapitāla lielumu un 40% dalībnieku zīmēm.“

Liepājas konsumbiedrība spēlējusi samērā lielu lomu latviešu sabiedriski-saimnieciskajā dzīvē: tā pa daļai izpildījusi latviešu lauksaimniecības b-bām savienības vietu.

*) Kurz. ekon. societātei zarubiedrību nav bijis, bet pārējās Kurz. lauks. b-bas bijušas patstāvīgas.

Jau 90. gadu pirmajā pusē, lai baudītu zināmus atvieglinājumus preču apgādāšanā, tikko nodibinātās Kurzemes lauksaimniecības b-bas iestājās tanīs: 1) Lauksaimniecības b-ba „Vārpa“ (Tēv. 51/1892, D. L. 288/1892); 2) Lauksaimniecības b-ba „Druva“ (Zemk. 5/1893, Tēv. 3/1894); 3) Džūkstes-Pienavas zemkopības b-ba (Zemk. 4/1893, 2, 5/1894); 4) Jelgavas lauksaimniec. b-ba (Zemk. 6/1893, B. 6/1900).

Atzīmēsim, ka Matīss Siliņš savā Atbalss kalendārā 1891. gadam to uzstāda par paraugu latviešiem, pie kam piezīmē, ka tā jau atmetusi 20% skaidras peļņas.

Vidzemes lauksaimnieku sabiedrība „Pašpalīdzība“.

Vidzemes lauksaimnieku sabiedrība „Pašpalīdzība“ ir tas pats Vidzemes muižniekiem, kas Liepājas konsumbiedrība Kurzemes muižniekiem. Pirmā sanāksme sabiedrības dibināšanas jautājuma apspriešanai notikusi 14/IV 1887.

Sabiedrībai paredzēts šāds mērķis: iepirkt produktus un materiālus, kas vajadzīgi zemkopības veicināšanai, un pārdot lauksaimniecības ražojumus. Pēc B. V. 82/1887 par biedriem varēšot būt tikai lielgruntnieki, bet pēc D. L. 81/1887 — gruntsīpašnieki un arendātori. Sabiedrības kapitāls paredzēts 80.000 r. liels ar 400 dalības zīmēm pa 200 r. katra (sk. B. V. 82/1887, D. L. 81, 84/1887, B. V. 85/1887, Tēv. 46/1890, D. L. 256/1890).

„Pašpalīdzības“ statūti apstiprināti 21/XII 1890 (B. V. 57/1891, Tēv. 12/1891).

D. Lapā 50/1892, kad to rediģējis J. Pliekšans-Rainis, par Pašpalīdzību ievietots ziņojums, kurā starp citu lasām: „Ka Pašpalīdzība Ārrīgā, kur sevišķi laucinieku iebraukšanas vietas, ierīkojusi zemkopības vajadzību pārdotavu, ir tiešām teicami un būtu tik jāvēlās, ka šādas biedrības filiāles tiktu atklātas arī apriņķu pilsētās.“

Ievērojot to, ka Pašpalīdzība ir lielgruntnieku-vāciešu dibināts peļņas uzņēmums, tad, ja šis ziņojums nav tikai iekļūvis aiz pārskatīšanās vai pārpratuma, varētu secināt, ka Dienas Lapai tā laika redakcijā bijis svešs nacionāli-kooperatīvais noskaņojums, kāds tai bijis Friča Bergmaņa redakcijas laikā.

Igaunų lauksaimniecības biedrības un ziņas par tām latviešu laikrakstos.

Igauniem jau no sākta gala bija palaimējies tikt pie ministrijas apstiprinātām patstāvīgām lauksaimniecības jeb zemkopības biedrībām. Kā pirmā ir Tērbatas zemkopības b-ba, kas dibināta 1868. gadā, bet kuņas statūti apstiprināti 1870. gadā un kuņas pirmā sapulce noturēta tā paša gada 17. aprīlī (Baltische Wochenschrift 14/1870). Pēc tam nāk:

Pērnavas	igaunų zemk. b-ba,	apstipr.	1870. g.	
Vilandes	" "	" "	1871.	" "
Oberpāles	" "	" "	1871.	" "
Rēveles	" "	" "	1889.	" "

Par visiem šiem svarīgajiem igauņu zemkopju dzīves notikumiem labi informēti arī latvieši, jo par tiem diezgan bieži parādas ziņojumi latviešu laikrakstos, pie kam tur atrodam arī tuvākus igauņu zemkopības b-bu darbības raksturojumus. Turklāt nereti igauņu panākumi tiek nostādīti kā paraugs un pamudinājums latviešiem. Viss tas, protams, nevarēja palikt bez ierosinoša iespaida uz latviešu zemkopjiem. Tādēļ aplūkosim tuvāk notikumus igauņu lauksaimniecības b-bu dzīvē, par cik tie atspoguļojušies latviešu presē un līdz ar to zināmā mērā ietekmējuši latviešus.

Visvairāk tiek rakstīts par Pērnavas un Vilandes zemkopības b-bām, bet par pārējām mazāk.

Jāatzīmē, ka Mājas Viesī jau 1862. gadā atrodam ziņojumu par Igaunijas lauks. b-bu (vācu): 18/1862 lasām, ka Igaunų lauku kopšana b-ba 29/IX Vezenbergā turēšot „lopu izrādīšanu priekš Vierlandes kreizes zemniekiem un šiem tie lopi te jāsaved“. Tālāk piezīmēts, ka baznīcu ķesteriem uzlikts par pienākumu nolasīt ziņojumu baznīcās 3 svētdienas no vietas.

Pirmo ziņojumu par Pērnavas lauksaimniecības biedrību atrodam Baltijas Vēstnesī 39/1870, 1/X. Tur ziņots, ka tās statūti nodrukāti Valdības Vēstnesī 202/1870. Pēc tam piezīmēts, ka tādu b-bu daudz esot Vācijā un ka arī latviešiem tādas esot vajadzīgas. „Jo vairāk zemes īpašnieku starp zemniekiem rodas, jo vairāk tādas b-bas vajadzīgas.“ Ziņojumā aizrādīts arī, ka Pērnavas b-bas mērķis esot „gādāt par to, ka tiktu lauksaimniecības zināšanas starp igauņiem izplatītas un viņu

lauksaimniecība pārloba.“ Iestāšanās nauda b-ba esot 2 rubļi un bez tam katram biedram ikmēnešus jāmaksā-
jot 20 kap., nolīdzinot maksājumus pa gada ceturkšņiem
uz priekšu.

Mājas Viesī 8/1871 iespiests garāks ziņojums par
Pērnavas zemkopības biedrības atklāšanas sapulci. Ziņo-
jumam šāds virsraksts „Vērā liekama runa, kas turēta,
kad pērnavieši zemkopības biedrību cēla, 7. decembr
1870.“ No tā redzams, ka nodoms dibināt Pērnavā zem-
kopības b-bu bijis jau ap 1860. gadu („jo priekš 10 gadiem
saņēms šo nodomu dzīvināt, bet dažu lietu labad ne-
iespēja“). Pēc tam 1868. gadā, reizē ar tērbatiešiem, ķē-
rušies atkal pie darba, reizē arī statūtus iesnieguši mi-
nistrijai. Statūti uz ministrijas priekšlikumu bijuši jāpār-
labo. Pārlabotos statūtus pirmie iesnieguši tērbatieši,
kādēļ tad arī pirmie saņēmuši apstiprinātus statūtus. Pēr-
navas b-ba apstiprināta 3/IX 1870, kādu pusgadu vēlāk,
nekā Tērbatas b-ba.

Tālāk par Pērnavas b-bu atrodam ziņojumus: B. V.
37/1874, B. V. 5/1876, B. Zemk. 18/1879, M. V. 32/1881,
B. V. 115, 207/1882, B. V. 7, 281/1883, B. V. 40, 185/1884,
B. V. 243/1885.

B. V. 5/1876 ziņots, ka Pērnavas b-bu nodarbinājis
strādnieku trūkuma jautājums.

B. V. 115/1882, 22/V., ziņots, ka Pērnavas zemk. b-ba
„nosprieduse Pērnavā ietaisīt spīķeri, kurā varētu biedru
lauku ražojumus nolikt un tad izdevīgākā laikā par jo
augstāku cenu pārdot.“

B. V. 281/1883, 7/XII, ziņots, ka Pērnavas zemk. b-ba
nopirkusi nekustamu īpašumu, kur domājot ierīkot nolik-
tavas, kas vajadzīgas kā zemkopjiem apgādājamo preču
(mēslu, mašīnu), tā arī viņu pārdodamo ražojumu novie-
tošanai.

B. V. 185/1884, 11/VIII, ziņots, ka Pērnavas zemk.
b-ba nolēmusi dibināt savstarpīgu ugunsapdrošināšanas
biedrību.

B. V. 243/1885, 23/X, ziņots, ka 13. oktobrī iesvētīts
Pērnavas lauksaimniecības b-bas jaunuzceltais nams.

Bez pieminētiem, ir arī ziņojumi par sarīkojamām un
sarīkotām izstādēm, par pilnām sapulcēm un vēl par da-
žiem citiem jautājumiem.

Par Tērbatas igaunu zemkopības b-bu atrodam ziņo-
jumus: M. V. 8, 9/1871, M. V. 44/1873, B. V. 42/1873,

M. V. 41/1874, B. V. 20/1879, B. V. 113/1881, B. V. 50/1884, B. V. 6/1886, B. V. 262/1887, B. V. 131/1888, B. 26/1890. Ziņojumi zīmējas gan uz gada sapulcēm, gan uz rīkotām izstādēm, gan arī citiem jautājumiem.

Nozīmīgākais ziņojums iespiests B. Vēstnesī 6/1886. Tur ziņots, ka b-bas pārlabotos statūtus ministrija apstiprinājusi. Pēc tiem „biedrībai, ievērojot tirdzniecības nosacījumus, esot brīv apgādāt labus zemkopības un saimniecības rīkus un tos par lētākām cenām pārdot b-bas locekļiem.

Par Vilandes igauņu lauksaimniecības b-bu raksta: Darbs 22/1876, B. V. 24/1876, B. Z. 5/1877, B. Z. 13/1878, 18/1879, B. V. 17/1879, B. 34/1881, M. V. 34/1881, 44/1882, B. V. 195, 212, 245, 280, 286, 296/1882, B. 38/1882, B. V. 150/1883, 21/1884, B. 37/1891, 21/1892.

Lielu vērību piegriezuši latviešu laikraksti Vilandes zemk. b-bas nama celšanas jautājumam. Par to mēs atrodam ziņojumus:

1) B. Z. 13/1878 — nolemts namu celt, pie kam 18 biedri sametuši 690 r.; nama celšanas nodoms atzīmēts arī B. Z. 18/1879 un B. V. 17/1879;

2) B. 34/1881 ziņo, ka 26/VII namam likts pamata akmens; arī M. V. 34/1881 raksta par namu;

3) B. V. 212, 245/1882, M. V. 44/1882 un B. 38/1882 raksta par nama iesvētīšanu, kas notikusi 1882. gada septembra beigās; uz iesvētīšanu bijuši uzlūgti arī latviešu biedrību pārstāvji un mūsu Krišjānis Valdemārs; nams izmaksājis līdz 40.000 r.

Kā interesantu faktu varētu atzīmēt to, ka Plāterē izriekots bazārs par labu Vilandes zemk. b-bas namam un ka šai bazārā bez maksas uzstājies Ipiķu latviešu vijolu mūzikas koris (B. V. 250/1882).

Tālāk jāatzīmē ziņojumi par pārdotavas ierīkošanu (B. V. 280/1882), par nodomu iegādāt tipografiju, par avīzes izdošanu, par izstādēm, par pilnām sapulcēm u. t. t.

Par Oberpāles zemkopības b-bu atrodam ziņojumus: B. V. 19, 110, 195/1882, B. 20/1882, B. V. 11/1889.

Oberpāles zemk. b-ba jau pirmajā darbības gadā atīstījusi rosīgu darbību: ierīkojusi „grāmatu krātuvi“, „tirgošanās vietu“, kā arī nodibinājusi mūzikas kori (B. 20/1882).

Par ierīkoto „tirgošanās vietu“ plašāk raksta B. V. 19/1882. Tur lasām: „Jaunā pērngad dibinātā Oberpāles igauņu zemkopju b-ba ietaisījusi lielu labības magazīnu,

kurā vairāk tūkstošu četvertu labības esot iekšā; šo labību tā uz lielākām pilsētām sūtot priekš pārdošanas. Jau 15 vagonus aizsūtījusi uz Pēterburgu. Caur tādu kopietaisi un koppārdošanu biedri pelnot par savu labību daudz vairāk, nekā kad viņi to katrs sevišķi maziem labības tirgotājiem pārdotu.“

80-tajos gados igauņiem tāpat kā latviešiem jācinās ar nepārvaramām politiska rakstura grūtībām patstāvīgu zemkopības b-bu nodibināšanā. To igauņi piedzīvoja savā mēģinājumā nodibināt Rēveles zemkopības biedrību. Grūtības, ar kādām bija jācinās Rēveles igauņiem, notēlotas Dienas Lapā 125/1889 pēc igauņu laikraksta *Walgus*. Tā kā tās ir raksturīgas visam pieminētam laika posmam un zīmējas tiklab uz igauņiem kā latviešiem, tad citēsim Dienas Lapā iespiesto rakstu.

„B-bas nodibināšana vilkusēs 10 gadus. Jau 1879. gadā izcēlās domas priekš igauņu zemniekiem dibināt zemkopības biedrību. Dr. Veske apgādāja Tērbatas igauņu zemk. b-bas statūtus par paraugiem un decembra mēnesī Rēvelē ieradās Jakobsons, kas uzsācējus pamudināja dūšīgi ķerties pie darba, bet statūtus, ar 40 dibinātāju parakstiem, galīgi sastādīja tikai gadu vēlāk un 1881. gada jūnijā tos iesniedza Domeņu ministērijai dēļ apstiprināšanas. Pēc kāda laika statūtus iz Pēterburgas atsūtīja toreizējam gubernātoram Polivanovam. Gubernātors statūtus nodeva muižniecības priekšniecībai, un šī atkal tiem hakenrichteriem, kuŗu apgabalos atradās statūtu parakstītāji. Dibinātājus, kuŗi statūtus bija parakstījuši, ataicināja pie tiesas, tur mēģināja pierunāt, lai viņi savus parakstus iznīcinot un tā tālāk, un tas notika vairāk reizu. 1881. gada novembra beigās atnāca Domeņu ministērijas atbilde, kurā bija izskaidrots, ka Rēvelē pastāv lielgruntnieku sabiedrība un ka mazgruntnieki tai var iestāties par biedriem, un ka tādēļ priekš viņiem dibināt sevišķu b-bu ir lieki un nevajadzīgi. Tādu atbildi dabūjis dibinātāju komitejas priekšsēdētājs, tūlīt ņēmas uzmeklēt minēto biedrību, lai varētu dabūt vajadzīgās ziņas. Viņam iedeva statūtu ģenerālgubernātorā 1839. gadā apstiprinātu norakstu. 1881. gada decembrī sasauca dibinātājus izspriest jautājumu par iestāšanos lielgruntnieku biedrībā. Iz statūtiem dabūjuši zināt, ka visas runas, apspriešanas u. c. notiek vācu valodā un ka biedru maksa ir 10 rubļu par gadu, visi dibinātāji vienā balsī izskaidroja, ka tādā b-bā viņi nevarot piedalīties, jo tā neatnestu viņiem nekā-

da labuma, un tādēļ nosprieda no jauna iesniegt lūgumu, lai atļauj dibināt igauņu zemkopības b-bu. Sastādīja atkal statūtus, kurus šoreiz parakstīja 140 dibinātāji un 2/V 1882 tos nosūtīja iekšlietu ministērijai, klāt pieliekot lielgruntnieku b-bas statūtus un izskaidrojumu, ka igauņiem tur piedalīties nav derīgi, tādēļ ka viņi pa vāciski nesaprot. Trešo reizi dibinātāji nosūtīja lūgumu un statūtus ar 150 parakstiem. Pēdīgi no hakengerichtes atnāca atbilde: b-bu neatvēl dibināt, tādēļ ka Igaunijā jau pastāv zemkopības b-ba. Dibinātāju komitejas priekšsēdētāju vairāk reizu sauca pie tiesas, kur tam smalki noprasīja, kas statūtus sastādījis, kas lūgumu rakstījis u. t. t. Laiks pagāja, un dibinātāji, neredzēdami nekādus komitejas darbības panākumus, izsacīja savu nemieru un draudēja pat ar tiesu. Komiteja apņēmas no jauna izmēģināt. Apstākļi ap šo laiku jau bija mainījušies. Igaunijas gubernu jau pārvaldīja tagadējais gubernātors, kas rūpējās par tautas labklāšanos un zemes kopšanu. Jaunus statūtus, pēc Oberpāles igauņu zemkopības b-bas sastādītus, pārlaboja laikiķis garīdznieks Teppakss Rēvelē un 1887. gada aprīlī tos iesniedza Igaunijas gubernātoram kņazam Šachovskojam, un 1889. gada 10. martā b-ba noturēja savu pirmo sapulci un iesāka savu darbošanos.“

Jau 70-to gadu vidū starp igauņu lauksaimniecības b-bām izveidojusies zināma sadarbība. 1876. gada 25. maijā Vilandē notikusi visu lauksaimniecības b-bu delegātu sapulce, kurā piedalījušies pavisam 16 delegāti. Par šo sapulci atrodam ziņojumus Darbā 22/1876, Balt. Vēstnesī 24/1876 un Balt. Zemkopī 5/1877. Sapulcē sprieduši par kopīgu zemkopības rīku iegādāšanu, par zemkopju sapulcēm uz laukiem, kurās arī viesi pielaižami, un par kopīgu centrālo organizāciju. Šai pēdējā jautājumā pieņēmuši šādu lēmumu: ik uz 3 gadiem vienu b-bu ievēlēt par „priekšbiedrību“ (Darbs), par „vispārīgu darīšanu vadītāju (Balt. Vēstn.) jeb par „virsbiedrību“ (Balt. Zemk.). Pirmajiem 3 gadiem par tādu ievēlēta Pērnavas lauksaimniecības b-ba. Tai uzdots apgādāt visām igauņu biedrībām vajadzīgos zemkopības rīkus un sēklas, sarakstīties ar citām biedrībām, krāt statistiskas ziņas u. t. t.

Darbs savu ziņojumu nobeidz šādiem vārdiem: „Kad atnāks reiz pie mums tie laiki?“

Baltijas Vēstnesis savam ziņojumam taisa šādu piezīmi: „Jānožēlo, ka starp latviešiem lauksaimniecības b-bas gluži panīkušas un tikai pēc vārda pazīstamas, lai gan arī starp viņiem atrodas it krietni lauksaimnieki, kas šo lietu spētu vadīt ne sliktāk kā igauņi, bet trūkst uzcītības, varbūt arī vienprātības. Cerēsim, ka caur mūsu diviem lauksaimniecības laikrakstiem *) šī lieta tiks atkal pakustināta uz modrīgāku darbīgāku dzīvi.“

Pilnības labad atzīmēsim, ka latviešu laikrakstos pieminētas vēl 2 igauņu lauksaimn. b-bas: 1) B. V. 120/1881 raksta: „Peltsamā dibinājusēs jauna lauksaimniecības b-ba, kuŗas likumus valdība jau apstiprinājuse“; 2) M. V. 38/1882 un B. V. 212/1882 ziņo, ka Valkā sastādotes igauņu lauks. b-ba.

Bez jau pieminētiem ziņojumiem, kuŗos galvenā kārtā tiek stāstīts par atsevišķām igauņu lauksaimniecības biedrībām, latviešu laikrakstos parādas arī raksti, kuŗos tiek sniegts vispārīgs igauņu lauksaimniecības b-bu raksturojums, pieminot tās vienkopus. Par visu to lielā mērā jāpateicas Lapas Mārtiņam (R. Rujenietim), kas prazdams igauņu valodu (viņa māte bijusi igauņiete), sekojims pēc laikrakstiem igauņu dzīvei un par to sniedzis ziņojumus latviešu laikrakstiem.

Raksti par igauņu lauksaimniecības b-bām parādījušies: B. Z. 5/1877, B. V. 89/1882, B. V. 136/1884 (pārdrūkāts M. V. 27/1884), B. V. 206/1884, B. V. 40/1885, D. L. 197/1887, B. V. 114/1890.

B. V. 89/1882 (pēc Eesti Postimees) saka, ka Postimees dodot igauņiem padomu nedibināt „t ā d a s b - b a s, kuŗas būtu vācu b-bām par zarub-bām, ko vācieši ļoti vēloties“. Tās esot citu kalpones.

B. V. 206/1884 iespiests kā ievads Lapas Mārtiņa (L. Rujenieša) raksts „Par igauņu b-bām“. Raksta noslēgumā L. M. konstatē, ka ar zemkopības b-bām igauņi latviešiem aizsteigušies priekšā. Turpretim labdarības un palīdzības b-bas, savst. ugunsapdrošināšanas b-bas, krā-

*) Tie ir: 1) Richarda Tomsona 1875.—1876. g. izdots Darbs un 2) Māteru Juŗa no 1875. g. Baltijas Zemkopis; Mātera izdevumā tas iznāca līdz 1880. gadam, bet no 1880.—1885. g. to izdeva G. Eilenbergs (Pūciŗu Gederts).

šanas un aizdošanas kases u. c., kādu latviešiem esot īsti daudz, igauņi vēl nemaz nepazīstot. Par to latviešiem jāpateicoties latviešu b-bu mātei — Rīgas latviešu b-bai.

Ievērojot šādu igauņu izcilu stāvokli lauksaimniecības b-bu laukā, latviešu laikraksti to izmanto par pamudinājumu saviem tautiešiem censties panākt tādu pašu stāvokli. Daudzās vietās mēs atrodam pasvītrotus norādījumus uz igauņu panākumiem. Laikrakstos tie pie gādījuma tiek izmantoti kā motīvs pret latviešu zarub-bām un par labu centieniem pēc patstāvīgām latviešu lauksaimniecības biedrībām.

Bez jau agrāk pieminētiem norādījumiem uz igauņu panākumiem bijuši arī daudzi citi. Atzīmesim dažus no tiem.

Kaudzītes Reinis, rakstīdams B. 48/1881 par Liepas zemkopības b-bas neveiksmīgām cīņām par patstāvību, starp citu norāda, ka igauņi latviešiem esot priekšā un ka viņiem esot apstiprinātas patstāvīgas zemkopības b-bas.

B. V. 84/1881 aizrāda, ka igauņi zemkopības b-bu laukā esot priekšā latviešiem.

B. V. 226/1881 piezīmē korespondencei no Baldones aizrāda uz igauņu zemk. b-bu panākumiem, jo tur valdot viena valoda, turpretim zarub-bu darbību traucējot valodu dažādība.

Balsis redakcija piezīmē Kārļa Kundziņa rakstam B. 5/1882 atsaucas uz igauņu lauksaimniecības b-bu panākumiem, kauču tās esot patstāvīgas, bet ne zarub-bas.

M. V. 4, 5/1882 —a —s (Bertram Kārlis) saka: „Cik līdz šim izrādījies, tad igauņu patstāvīgās lauksaimniecības b-bas plaukst labāki nekā latviešu zarub-bas.“

B. V. 19/1882 starp citu lasām: „Nav nemaz noliedzams, ka igauņu zemkopju patstāvīgās b-bas strādā priekš sava labuma sekmīgāki, nekā tā dēvētās zarub-bas, kuŗas latviešu zemkopji dažās vietās dibinājuši.“

B. V. 45/1883 nostāda igauņus par paraugu latviešiem zemkopības b-bu lietā.

B. V. 136/1884 (pārdrūkāts M. V. 27/1884) Lapas Mārtiņš starp citu saka: „Igauņi priekšā latviešiem zemkopības b-bu ziņā.“ — „Kaut kas vairāk būtu jāsāk darīt. Igauņu priekšzīme lai der par paskubināmu mājienu.“

B. V. 195/1884, rakstīdams par igauņu zemkopības b-bu sekmīgu darbību, ieteic latviešiem darīt to pašu un

dibināt patstāvīgas zemkopības b-bas (atzīmēts arī B. 37/1884).

D. L. 197/1887 A. B. rakstā „Lauksaimniecības b-bas Latvijā“ konstatē, ka zemkopības b-bas igauņu zemnieku starpā laidošas dziļākas saknes, nekā starp latviešu zemniekiem.

Ka igauņu lauksaimniecības b-bu patstāvība saistījusi latviešu uzmanību un ka igauņi šai ziņā noderējuši latviešiem par paraugu, redzams arī no šāda ziņojuma B. V. 102/1885: „Arī Nabē esot lauksaimniecības b-ba dibināta, bet tā esot ne zarub-ba, bet patstāvīga, tāpat kā visas igauņu lauksaimniecības b-bas.“

Pēc visa teiktā, šķiet, nav ko šaubīties, ka igauņi zemkopības b-bu lietā patiešām var uzrādīt labākus panākumus nekā latvieši. Izvirzas jautājums par šīs parādības cēloņiem. Jo interesantāks šis jautājums tādēļ, ka citās biedrošanās nozarēs latvieši savukārt priekšā igauņiem.

Vērtējot tā laika latviešu un igauņu dažādus apstākļus — saimnieciskos, kultūrālos, politiskos, mēs neatrodam neko tādu, kas, zīmējoties uz zemkopības b-bu dibināšanu un attīstību, igauņus nostādītu stāvoklī, ko, salīdzinot ar latviešu stāvokli, varētu apzīmēt par labvēlīgāku. Zināms tikai viens apstāklis, kas igauņiem dod priekšrocību, proti: igauņiem bijusi persona, kas sevi ziedojuši zemkopības biedrību lietai. Tas ir ģimnāzijas skolotājs Kārlis Roberts Jakobsons. Visa igauņu zemkopības biedrību kustība līdz pat 80-to gadu sākumam cieši saistīta ar Jākobsona vārdu. Pateicoties viņa labajiem sakariem Pēterpilī, igauņiem izdevies panākt pirmo zemkopības b-bu apstiprināšanu.*) Viņš noteikti turējies pie uzskata, ka igauņiem jādibina patstāvīgas, neatkarīgas b-bas, un bijis krass vācu pretinieks.

Jākobsona vārds nav svešs arī latviešiem. Šķiet, viņš starp latviešiem ir viens no populārākajiem igauņiem. Viņa vārds vairākkārtīgi tiek pieminēts latviešu laikrakstos. Viņu arī personīgi pazīst daži latvieši, piemēram Richards Tomsons, jo abi piedalījušies 1870. gadā Vidzemes sociētātes sasauktā zemkopju sapulcē Rūjienā (Balt. Wochenschrift 41, 42, 52/1870).

*) Tādas domas izteica Tartu universitātes profesors P. Köpp 17/XI 1933 personīgā sarunā ar šīs grāmatas autoru.

B. V. 16/1874 raksta, ka „Jākobsons, ģimnācijas skolotājs, pazīstamais igauņu rakstnieks un Pērnavas lauksaimniecības b-bas priekšsēdētājs nopircis Vendras pagastā (Pērnavas apr.) zemes gabalu, kur gribot ietaisīt lauksaimniecības muiželi, lai zemnieki varētu tanī atrast pamācīšanu un priekšzīmi savā māju būšanā, lopu turēšanā un zemkopībā.“

B. Z. 5/1877 ziņo, ka igauņu zemk. b-bu delegātu sapulci Vilandē 1876. gadā vadījis K. R. Jākobsons, (ziņotājs ir Lapas Mārtiņš).

Jākobsonu piemin arī Toms Gailītis (Gaidulis) savā rakstā „Nepieciešama vajadzība“ Balsī 21/1881.

Jākobsons miris 1882. gada martā. Ziņu par viņa nāvi sniedz arī latviešu laikraksti. Tā, piemēram, Baltijas Vēstnesis šai sakarībā piemin viņu šādos 1882. gada numuros: 55., 60., 63., 66. un 78. Tur atrodam gan viņa biogrāfiju (63. num.), gan bērnu aprakstu (66. num.). 60-tajā numurā ziņots, ka latvieši no Rīgas uz viņa kapu nolikuši lauru vainagu.

Lapas Mārtiņš Baltijas Vēstnesī 136/1884 saka, „ka „igauņu zemkopības biedrības ar tiesību dēvē Jākobsonu par savu tēvu.“

Latviešiem tik neatlaidīgi darbīgas, iespaidīgas un autoritātīvas personas zemkopības b-bu nozarē tomēr nav bijis, kauču zināmi nopelni nav noliedzami Richardam Tomsonam un Māteru Jurim. Šai pašā sakarībā varētu atminēties Toma Gailīša raksturojumu, zīmējoties uz zemkopības b-bu vadonību. Balsī 16/1890 viņš saka tā: „Tādēļ ļoti jāvēlas, ka šim laukam (t. i. zemkopības b-bām — aut.) rastos tāds dedzīgs un nenogurstošs kopējs un veicinātājs, kāds ir kuģniecībai Valdemārs, savstarpīgām ugunsapdrošināšanas b-bām R. Kaudzīts un siersaimniecībai J. Kalniņš.“

Jautājums par vācu lielgruntnieku un latviešu mazgruntnieku sadarbību lauksaimniecības biedrībās

Latviešu zemnieku lauksaimniecības biedrību veidošanās procesā ļoti svarīga loma piekritusi jautājumam par vācu lielgruntnieku un latviešu mazgruntnieku sadarbību lauksaimniecības biedrībās. Jau sākot no 60-to gadu vidus starp vācu lielgruntniekiem notiek domu izmaiņa par

zemnieku lauksaimniecības biedrībām. Šis jautājums parādās Vidzemes societātes un Dienvidvidzemes lauksaimniecības b-bas sapulču dienas kārtībā.

Pirmais, kas ķeras pie sapulcēs pārrunātā realizācijas, ir Jegors Siverss, vēlākais Rīgas politehnikas profesors. Viņš, kā zināms, jau 60-to gadu vidū sastādījis zemnieku lauks. b-bu statūtus un 1866. gadā arī nodibinājis Plānos pirmo zemnieku lauks. b-bu (skat. šepat šīs b-bas dibināšanas aprakstu). Aktīvs šai nozarē viņš paliek līdz pat sava mūža beigām († 1879).

Arī Kurzemē vērojama starp vācu lielgruntniekiem tieksme apvienot latviešu mazgruntniekus lauksaimniecības biedrībās.

Starp Vidzemi un Kurzemi tomēr liela starpība jautājumā par to, kādā veidā noorganizēt mazgruntnieku apvienošanu. Vidzemē izveidojusies šāda sistēma: mazgruntniekiem jādibina ne patstāvīgas b-bas, bet lielgruntnieku lauksaimniecības b-bu filiāles jeb tā sauktās zarubiedrības,*) kuŗu vadība pēc iespējas jāpatur lielgruntnieku rokās. Kurzemē: mazgruntniekiem nav vajadzīgas atsevišķas, kaut arī zaru, biedrības, bet mazgruntnieki jāuzņem par biedriem lielgruntnieku dibinātās un vadītās lauksaimniecības biedrībās.**) Kā vienā, tā otrā sistēmā vadošā doma ir viena un tā pati: vadību pār latviešu mazgruntniekiem paturēt savās rokās.

Iespējams pat konstatēt, ka zināmā mērā pastāvējis sistēmu strīds. Tā, piemēram, B. V. 48/1888 Betramu

*) Zarubiedrību propagandu starp latviešiem vācu lielgruntnieki sākuši jau Rūjienās sapulcē, ko sasaukusi Vidzemes societāte 18 un 19/IX 1870 un kuŗā piedalījies prāvs skaits latviešu. Par to lasam Mājas Viesi 9/1871. Sapulcē aizrādīts, ka „zemniekiem esot vajadzīgas zemkopības b-bas, it sevišķi, ja zemkopības skolas trūkst, kā Vidzemē.“ — „Priekš zemnieku zemkopības b-bām esot derīga lieta, tām jau pastāvēdamām b-bām piebiedroties, kuŗās zemkopības dziļa mācība lielākā mērā atrodas“. Tālāk aizrādīts uz igaunju Tērbatas zemkop. b-bu, ka tā nodibinājusies kā patstāvīga b-ba. „Tērbatas zemnieku zemk. b-bu ceļot ļaudis citādi nodomājuši; tur uz gluži savādām lietām dzīdamies, šo b-bu gluži par sev pastāvošu cēluš“. Beidzot dots mājiens latviešiem, ka „esot vēlējama lieta, ka latviešu apriņķī, ja tur ar zemkop. b-bu ceļot, citādi darot un proti tā, ka priekš tās lietas pašas īsts labums varot nākt“.

**) Mums zināmi daži mēģinājumi arī Kurzemē dibināt zarubiedrības: 1) 1875. gadā bijis mēģinājums nodibināt Durbē Dobeles zemkopības b-bas zarubiedrību (B. V. 14/1875, 235, 267/1888; B. Z. 5, 17/1875; Darbs 3, 16, 19/1875); 2) 1884. gadā bijis mēģinājums nodibināt Lielivandē Kuldīgas zemkopības b-bas zarubiedrību (B. 30/1889).

Mēģinājumiem nav bijis panākumu.

Kārlis raksta, ka sakarā ar viņa izteiktām domām par to, ka Kurzemes mazgruntniekiem vajadzētu censties uz zemk. b-bu dibināšanu, kā to vidzemnieki jau darījuši, — Kurzemes zemkopības un ekonomiskās b-bas priekšnieks barons Baers no Tetelmindes Landw. und forstw. Ztg'ā 8/1888 ievietojis rakstu ar pretējiem uzskatiem. Tur bar. Baers Bertrama atstāstījumā izteicies tā. Viņam neesot zināms, vai tas arī atnesot kādu labumu, ka Vidzemes zemkop. un vispārderīga b-ba pa dažām Vidzemes vietām sevišķas zarub-bas priekš mazgruntniekiem cēluse un kādā sakarā viņas stāv ar savu virs biedrību, tik to gan viņš varot sacīt, ka uz tā priekš dažiem gadiem Rīgā notikuša zemkopības kongresa*) arī šās Vidzemes b-bas aizstāvji pieslējās tam principam, vietējās b-bās tiklab maz- kā lielgruntnieku pulcēšanos un kopdarbību ievēlēt. Kurzēmē tikusi līdz šim tāda savienība cieši ieturēta un tā tur notiekot arī vēl tagad, tāpēc ka tikai uz tādu vīzi vien tur esot iespējams zemkopību pareizi veicināt. Viņš nevarot tāpēc it ne pavisam ievēlēt Kurzēmē vēl īpašas mazgruntnieku b-bas dibināt. Katra tur līdz šim pastāvoša vietēja b-ba uzņemot arī zemnieku locekļus; dažām no šām Kurzemes lauku biedrībām tagad esot jau tik daudz tādu biedru, kā īpaši Talsos, ka taīs tiekot gandrīz jau tikai pa latviski runāts. Mazgruntnieki varot tapt un arī jau esot kā sūtņi no Kurzemes vietīgām biedrībām ierakstīti Kurzemes zemk. un ekon. b-bā. Kāpēc tādēļ tā atdalīt, kur ne mazgruntnieku zemkopība, nedz arī viņu citas saimniecības intereses no muižu saimniecībām kaut kādi atšķiroties.

Jāatzīmē, ka barons Baers ar līdzīgiem uzskatiem uzstājies jau 1881. gada februārī valdības sasauktā lauks. kongresā Rīgā (B. 11/1881).

Paralēli vācu lielgruntnieku centieniem paturēt vadību pār latviešu mazgruntniekiem savās rokās, starp latviešiem veidojas pretēji centieni — nostāties pašiem uz savām kājām, dibināt pašiem savas patstāvīgas lauksaimniecības biedrības. Attiecības starp abiem novirzieniem ar katru gadu paliek asākas un beidzot pieņem īstas cīņas raksturu. Cīņa velkas ilgāk kā divus gadu desmitus, norisinādamās galvenā kārtā pag. gadsimteņa 70-tajos un 80-tajos gados. Politiski iespaidīgajiem vācu lielgrunt-

*) Šis kongress notika 9/II 1881.

niekiem izdošanās panākt tādu stāvokli, ka Krievijas valsts vara neapstiprina latviešu dibināmās patstāvīgās lauksaimniecības biedrības*), lai novadītu latviešu sabiedrisko enerģiju lielgruntnieku regulējamā gultnē, t. i. lielgruntnieku iespaidā atrodošās biedrībās.

Atsevišķi konkrēti latviešu mazgruntnieku un vācu lielgruntnieku cīņas piemēri notēloti citās nodaļās, tādēļ pie tiem šeit nekavēsimies, bet toties piegriezīsimies jautājumam par šīs cīņas literārām ieskaņām un atskaņām un par tās aktīvajām personām, zīmējoties galvenā kārtā uz latviešiem.

Cīņas nepieciešamības tālas ieskaņas konstatējamas jau 1860. gadā, kad latviešu mazgruntnieku skaits bija vēl ļoti niecīgs un kad vēl nebija nekādu praktisku mēģinājumu dibināt latviešu lauksaimniecības biedrības.

Juris Alunāns savas „Sēta, daba, pasaule“ pirmās grāmatas (iznākusi 1860. g.) priekšvārdos saka tā: „Ir pie mums tagad dažas b-bas ceļas un ar dažādām ziņām un pārlabošanām pūlējas, bet viņas paliek bez augļiem, tāpēc ka īpaši tai kārtai, kur šīm pārlabošanām īsti vajadzētu iesakņoties, viņas nemaz nav pieejamas. Jo mūsu b-bas priekš lauku kopšanas, kas no Vāczemes b-bām arī caur to izšķiras, ka viņu locekļi pa lielākai daļai nav mācīti agronomi, savas izmeklēšanas vāciešu valodā saraksta, ko īstie lauku kopēji nebūt nesaprot“ (sk. Juŗa Alunāna kop. raksti, II. sēj., Rīgā, 1931., 171. lpp.).

Te Juris Alunāns pasvītro valodas grūtības, kas latviešiem neļauj izmantot vācu lauks. b-bas. No šejienes tikai viens solis līdz domai par pašu lauks. b-bām. Šis apstāklis arī vēlāk kārtu kārtām tiek cilāts kā šķērslis vācu un latviešu sadarbībai lauks. biedrībās un kā motīvs patstāvīgu latviešu lauksaimniecības b-bu dibināšanai. Noskaņojumu virzienā uz patstāvīgu lauksaimniecības biedrību veidošanu rada arī tautas atmodas gars, kas iz-

*) Ka neapstiprināšanai bijuši politiski motīvi, izpauzusi Lib. Zeitung'a, ko savukārt atzīmējis Balt. Vēstnesis 209/1884. Lib. Ztg'a, konstatējusi, ka latviešu zemkopības b-bas netiekot apstiprinātas, par šīs parādības cēloņiem izteikusies tā: „Šie cēloņi meklējami viņu priekšzīmēs īgaunu b-bās. Īgauni katru izdevīgu atgādījumu izlieto priekš politiskām jaukšanām, tad bistās to pašu arī no latviešiem. Mēs dodam mūsu latviešu līdzpilsoņiem padomu vispirms gādāt, ka izzūd minētā neuzticība pret viņiem, tad arī viņu dibinātie vēlējumi tiks ievēroti...“

Ka lauks. b-bas tiekot izmantotas citiem mērķiem, tādās domās bijis arī Vidz. societātes priekšsēdētājs Middendorfs—sk. B. Woch. 6/1871, arī M. V. 9/1871).

cel visu latvisko un ievirza latviešus patstāvīgas darbības gultnē. Tas pats Juris Alunāns jo spēcīgi aicina savus tautiešus nostāties uz pašu kājām. Viņš 1860. gadā saka: „Latvieši paraduši pie iešanas spieķi par atspaidu brūķēt. Jebšu tāds spieķis vājam vārgulim dažu reizi par vieglumu ir un pie iešanas daudz ko palīdz, tad tomēr veselam, spirtam cilvēkam viņš tik riebļ vien. Un mums šķiet, ka latvieši no savas guļas un no savām sērgām jau diezgan izveselojušies, ka viņi droši var spieķi pie malas mest un visiem skauģiem par spīti pamēģināt uz savām pašu kājām bez kādas svešas palīdzības staigāt“ (sk. J. Al. kop. raksti, II. sēj., Rīgā, 1931, 215. lp.).

Centienus pēc patstāvīgu lauks. b-bām stipri impulsē arī daudzās ziņas, kas nāk no igauņiem. Igauņiem, kā jau citā nodalā notēlots, bija palaimējies jau 70-to gadu pašā sākumā panākt trīs patstāvīgu lauks. b-bu apstiprināšanu; pie tam tās darbojās ar labiem panākumiem. Tas, protams, atstāj zināmu iesauđu uz latviešiem. Un pamazām jautājums par patstāvīgu latviešu mazgruntnieku lauksaimniecības biedrību dibināšanu izveidojas par akūtu dienas jautājumu.

Jautājums tiek diskutēts laikrakstos, kas, protams, rada atbalsi tautā.

Kā dedzīgs lielgruntnieku un mazgruntnieku sadarbības aizstāvis uzstājas *M ā t e r u J u r i s*. Baltijas Zemkopī 31/1877 viņš publicē savu „Atklāto vēstuli Vidzemes un Kurzemes mazgruntniekiem“. Tur lasām: „Mēs jau savā laikā esam izskaidrojuši, ka

1) tautas saimniecība īpaši arī caur saimniecības b-bām un sanāksšanās ceļama;

2) ka pie tam mazgruntniekiem ar lielgruntniekiem jāiet roku rokās un jāņem no viņiem priekšzīme, jo šiem — caur caurim ņemot, — ir daudz vairāk tā padoma pie rokas nekā mazgruntniekiem, kas vispāri nu tik kā savas saimniecības sāk pēc īstiem zemkopības pamatiem iegrozīt un pārlabot;

3) ka uz šo mērķi cenšoties jāzūd visām starpībām, kas vai caur tautību, vai caur mācību, vai caur kārtu varētu ceļā stāties, un jāstrādā visiem kopā pie šo tautas labklāšanas pamatu celšanas un stiprošanas.“

„Tā cenšanās zemkopības b-bas īpaši starp mazgruntniekiem dibināt, bez kā lielgruntnieki tiem nāktu palīgā, šo robu neizpildīs, jo katrā tādā b-bā vajaga vi-riem un vadoņiem būt, kas to lietu caur caurim pārzin.

Kur tādu vīru vai par daudz maz vai pavisam trūkst, tur neies un nevar uz priekšu iet. Kā jau daži tādi mēģinājumi pierādījuši, biedrība tad panīkst vai nogriežas uz citiem ceļiem vai pavisam iznīkst. Tomēr viņi (lielgruntnieki) nekad savus mazākos amata biedrus neatstumj, nekad viņiem ar uzpūstu lepnumu neskatās par kamiešiem pāri, bet nāk viņiem laipni pretim, cik vien iespējams, un izskaidro ko grib izziņāt. To mēs paši esam pieredzējuši Dobeles zemkopības b-bā*) un citās vietās.“

„Mēs ar īgnumu atraidam katru iečukstēšanu, ka ar mums varbūt kāds savāds nolūks. Māņiem mēs neticēsim — mēs staigājam gaismā, kas māņus necieš.“

Arī B. Z. 13/1877 Māters aizstāv lielgruntnieku un mazgruntnieku sadarbību lauksaimniecības b-bās (sk. „Atbildes“).

Jāpiezīmē, ka arī Jegors Sīvers vispārīgā zemkopju sapulcē 1877. gada 29. augustā savā atklāšanas runā pieskāries jautājumam par aizdomām pret vācu b-bām. Viņš izteicies B. Vēstneša atstāstījumā (35/1877) tā: „Biedrībai neesot cita nolūka kā tikai tas, kas viņas statūtos noteikts. No visām citām būšanām un nolūkiem tā turoties pavisam atstatu. Viņa tikai rūpējoties par to, kas mūsu saimniecību varētu sekmēt un pacelt.“

Arī Richards Tomsons bijis par lielgruntnieku un mazgruntnieku sadarbību lauksaimniecības biedrībās. Šāds slēdziens izriet no viņa raksta „Vasaras svētkos“, kas iespiests Darbā 10/1875. Tur viņš ieteic „lielu un mazu zemkopju“ kopdarbību.

Uz tādu slēdzienu pavedina arī šāda vieta ziņojumā par vispārīgu zemkopju sapulci 1877. gada 29. augustā (B. Z. 36/1877): „Tomsons runāja par to, ka kārtīga saimniecība īpaši arī caur zemkopības b-bām veicināma un ka tās tādēļ notīgi vajadzīgas. Tāpēc tad arī tas nodoms tādas b-bas tagad Vidzemē starp mazgruntniekiem dibināt esot ļoti slavējams, par kuŗu no sirds jāpateicas.“ Bet mēs zinām, ka šis nodoms bija dibināt ne patstāvīgas, bet gan zarubiedrības (skat. B. Z. 31/1877).

Tāpat mācītājs Kārlis Kundziņš aizstāv sadarbību. Savā rakstā B. 5/1882 „Kādi vārdi latviešu zemkopības b-bu lietā“ viņš saka, ka „zemkopības lietās lielgruntnieku un mazgruntnieku intereses stāv kopā,“ K.

*) Māteru Juris, kā mēs jau redzējām, uzņemts par biedru Dobeles zemkopības b-bā 3/VII 1875.

Kundziņš domā, ka nav jābaidās dibināt zarubiedrības, jo tad vieglāk panākt apstiprināšanu, turklāt viņš apgalvo, ka „Vidzemes b-bas, griezdamās pie Societātes, nav atmetušas savu patstāvību“. Balsī 9/1882 viņš raksta: „Abas (domātas Rūjienas un Smiltenes zemk. b-bas — aut.) ir pēc likuma pilnīgi svabādas visādos zemkopības darbos uz iekšieni un uz ārieni; viņas notur kārtīgas un ārkārtīgas sapulces, izrīko izstādes, rūpejas par lopu sugas labošanu, mašīnu un mēslu iegādāšanu, ceļ krāšanas un aizdošanas lādes un kad zemkopības kongresus notur, viņām brīv tur savus vietniekus sūtīt.“

Pēc visa teiktā K. Kundziņa uzskatus šai jautājumā varētu īsumā raksturot šādējādi: zarubiedrību tiesiskais stāvoklis netraucē attīstīt maksimālo rosmi lauksaimniecības veicināšanā, un tā kā to apstiprināšana vieglāk panākama, nekā patstāvīgu biedrību, tad nav jāatsakās no tādu dibināšanas.

Sadarbību aizstāv arī laikraksts Arājs, kura redaktors ir Leppevičs. 1882. gada 23. numurā, kur propagandētas lauksaimniecības b-bas, starp citu lasām: „Šīm b-bām tomēr vajaga sastādīties iz kāda aprīņka vai kādas ķirspēles visiem zemkopjiem, lielgruntniekiem un mazgruntniekiem.“

Piegriezīsimies tagad noskaņojumam par labu patstāvīgām lauksaimniecības biedrībām. Te mēs sastapsimies galvenā kārtā ar aizrādījumiem uz vācu biedrību nepiemērotību latviešu mazgruntnieku vajadzībām.

D. Eigenfeldts, Sesavas saimnieks, sveras uz patstāvīgu zemkopības b-bu pusi. B. Z. 19/1875 viņš starp citu saka: „Jācer, ka Dobeles b-ba, kuŗas nolūks tak cits nav, kā starp zemkopjiem izplatīt atzišanu un jo pilnīgu saimniecību, šo lietu (t. i. latviešu valodu — aut.) nākotnē jo vairāk ievēros, bet kamēr tas nav noticis, tamēr arī mazgruntnieki, kas vācu valodu neprot, no tās centieniem tikai aplinku, t. i. caur avīzēm kādu labumu baudīs, un tamēr arī filiālbiedrības pie viņas neatradīs ne mātes valodu, ne mātes kopšanu.“

Turpat D. Eigenfeldts saka arī tā: „Man liekas, ka Dobeles biedrība līdz šim gan būs vairāk ievērojusi lielgruntniekus, kas jo mācīti, nekā mazgruntniekus, kam vispārīgi tik mātes valoda iespējama.“

Kā redzam, Eigenfeldts pret lielgruntnieku biedrībām izvērza nacionālus un sociālus motīvus, līdz ar to nostādamies latviešu patstāvīgu b-bu pusē.

Kaudzītes Reinis (R. Vidzemnieks), rakstīdams B. 48/1881 par Liepas zemkopības b-bu, nožēlo, ka tā nav varējusi palikt par patstāvīgu zemkopības biedrību, „bet bija no patstāvīgas b-bas jātiek par zarubiedrību“. Viņš arī neatrod nekādu izskaidrojumu tam, ka ugunsbiedrībām izdevies pēc vairākkārtīgas statūtu labošanas palikt par patstāvīgām biedrībām, bet lauksaimniecības b-bām nē.

Balss redakcija piezīmē Kaudzīšu Reiņa rakstam šaubas, vai patstāvības atmešana un palikšana par zarubiedrību Liepas biedrībai nāks par labu. Savas šaubas viņa motivē tā: „Dienvidvidzemes b-ba sastāv gandrīz tik vienīgi iz lielgruntniekiem, bet lauku b-bas būs mazgruntnieku b-bas. Kad nu lielgruntniekiem ir dažas citas vajadzības un intereses nekā mazgruntniekiem, un šīs intereses dažreiz pat saduras, tad mazgruntnieku b-bu atkarība un nepatstāvība ļoti lēti var skādēt pašām mazgruntnieku interesēm.“

Tālāk nosauktas neērtības, ar kādām saistīts zarubiedrības stāvoklis. Beigās redakcija ieteic apdomāt un apsvērt, vai dibināt patstāvīgu vai arī atkarīgu un zarubiedrību.

Balss redakcija līdzīgas piezīmes taīsa arī citiem rakstiem. Piemēram 45/1881 pie ziņojuma par Smiltenes zemkopības b-bas nodibināšanos tā saka tā: „Zemk. b-bu mums liela vajadzība. Tam nevaram īsti piekrist, ka Smiltenes b-ba nav mēģinājusi stāties uz pašas kājām.“

Arī mums jau pazīstamiem K. Kundziņa rakstiem B. 5, 9/1882 redakcija piesprauž tai pašā garā ieturētas piezīmes.

Arī Baltijas Vēstneša redakcija piezīmēs izteic savus uzskatus sadarbības jautājumā. Korespondencei par Smiltenes zemkopības b-bas nodibināšanos (261/1881) tā piesprauž jautājumu: „Kādēļ zarubiedrība, bet ne patstāvīga?“

B. V. 265/1881 ziņo, ka Ztg. f. Stadt und Land izteikusi prieku par to, ka Smiltenē nodibināta zarub-ba: esot dūšīgs solis sperts pret zināmiem pretīgiem spēkiem. B. Vēstn. izteic domas, ka te grozoties jautājums ap vācu tautības valdības uzturēšanu pār latviešu tautību. Tāpat B. Vēstn. pārmet, ka vācieši šādos gadījumos (kopā strādāšanas — aut.) cenšoties nostādīt jautājumu tā, it kā latvju tauta neko negribot zināt par saviem tautiskiem vadoņiem un tautiskiem centieniem.

B. V. 226/1881 piezīmē korespondencei no Baldones aizrāda, ka zarubiedrības esot vārgules. Tālāk turpat lasām tā:

„Vai tik baldonieši nav slazdā iekļuvuši? Mums pavisam neizprotams, kā var b-ba pastāvēt bez tautības jautājiena izšķiršanas, t. i. bez nosacīšanas, kādā valodā b-bas darīšanas vedamas. B-bai vajag būt vai vācu vai latviešu b-bai, citādāki viņai jānīkst, kā to redzam pie dažām lauksaimniecības b-bām, kur atvēlēts runāt, kādā valodā katrs grib. Igaunū b-bas, kur tikai viena valoda valda, turpretim plaukst zaļi.“

Toms Gailītis (Gaidulis) Balsī 14/1881 raksta tā: „Mums jādibina pašiem savas zemkopības b-bas, ja vien iespējams, katrā draudzē pa vienai; tās jāvada un jākopj pašiem; lielgruntnieki lai ir cienīti un mīļi viesi. Tā pati tendence uz latviešu patstāvīgu lauksaimniecības b-bu pusi saskatāma arī Gailīša rakstā „Nepieciešama vajadzība“ Balsī 21/1881.

Balsī 4/1882 Gailītis tomēr vairs nav tik noteikts patstāvības aizstāvis un diezgan miglaini runā par kopdarbību. Tur lasām tā:

„Vēlētos, ka pulkiem celtos un nodibinātos tādas biedrības, kuŗas nevien veicinātu mūsu zemkopību, bet arī tuvinātu un vienotu mūsu dārgās Latvijas tautas, ticības un ļaužu kārtas! Arī jaunais zemes tēvs it īpaši zemkopības biedrībām piesolījis savu patvaru un pabalstu. Tādēļ lai vienojam rokas un prātus uz mieru un labklāšanas nesošu kopdarbību.“

B. 16/1890 rakstā „Zemkopības biedrībām“ Gaidulis saka tā: „Uz šādu kopdarbību lai īpaši muižnieki, lielgruntnieki un citi izglītoti spēki sniedz draudzīgu un palīdzīgu roku saviem mazāk spējīgiem darba biedriem.“

Bertramam Kārlis (—a—s) ievietojis Mājas Viesī 4, 5/1882 zīmīgu rakstu „Kāds vārds par kādām Vidzemes lauksaimniecības biedrībām.“

Autors tanī starp citu pieskaŗas jautājumam par lauksaimniecības b-bu patstāvību. Tur lasām: „Vai viņi (t. i. latvieši) šai ziņā ļo projam paši savam spēkam uzticēsies? Vai viņi te patstāvīgi biedrosies zem latviešu karoga, zem latviešu vīru vadīšanas? Jeb vai viņi atkal atlaidīsies vācu jeb lielgruntnieku vadīšanā jeb gādāšanā? Ja beidzamajais jautājums izpildītos, tad gan ļau tagad varētu nosacīt, ka līdz ar to tautas spēku, tautas pašapzinību un ufticību, ko vācieši, kā sevīm riebīgu lie-

tu, pie latviešu zemkopjiem tūlīt pirmā rindā apspiestu, arī nozustu visa uzcītība un sirsnība — cilājāmā zemkopības darbībā.“

Pēc tam autors sakarā ar straupiešu nodomu dibināt patstāvīgu lauksaimniecības b-bu starp citu saka tā: „Daži te liekot priekšā, lai šīs saeimas liekot apstiprināt kā zarub-bu no vācu tā sauktās Dienvidvidzemes zemkopības b-bas, bet lielākais dalībnieku pulks it pareizi sacenšas te patstāvīgu zemkopības b-bu pēc pastāvošiem normālstatūtiem celt. Ka patstāvīgās b-bās zemkopji jo drošāki iet uz prieku, to redzam Vidzemes igauņu daļā. Turpretī kā zarubiedrības tās pastāv pilnā atkarībā no galvas biedrības . . .“

„Cik līdz šim izrādījies, tad igauņu patstāvīgās lauksaimniecības b-bas plaukst labāki nekā latviešu zarub-bas. Tādēļ gan derētu šo lietu it labi apdomāt, iekam kaut kur jaunas b-bas dibinājas. Ka Liepenē, Rubenē, Salacā, Madlienā un Smiltēnē lauksaimniecības saeimas pārvērtušās par zarub-bām no vācu zemkopības b-bām, nav vis noticis uz turienas apgabala latviešu zemkopju, uz mazgruntnieku, vēlēšanos, bet caur muižnieku jeb lielgruntnieku un viņu interešu aizstāvētāju pārbalsošanu. Mazgruntniekiem šinīs zarub-bās tāpēc arī nevar nekādas patstāvīgas, nekādas izdevīgas un drošas darbības un attīstības būt. To lai labi apdomā Straupes apgabala lauksaimnieki, kas 2. februārī š. g. sapulcēsies par to spriest, vai te dibināt zemkopības zarub-bu vai patstāvīgu latviešu zemkopju b-bu. Cerēsīm, ka straupieši minētā dienā šo savu saeimu it stipri apmeklēs un vienosies uz patstāvīgas zemkopības b-bas celšanu.“

Tā ir spilgta propaganda par labu patstāvīgām lauksaimniecības biedrībām.

Bertramu Kārlis arī citās vietās pirms un pēc šī raksta vairākkārtīgi uzstājās par labu patstāvīgām mazgruntnieku lauksaimniecības biedrībām. Piemēram B. V. 48/1888 viņš kritizē Kurzemes sistēmu un cenšas pierādīt, kādēļ mazgruntniekiem vajadzīgas atsevišķas biedrības. Tāpat B. 30/1889, kur lasām:

Kurzemes liel- un mazgruntnieki pa šādām biedrībām jau valodas dažādības dēļ nevarēja vis tik pienācīgi kopā strādāt. Lielgruntnieki savās b-bās mēdz bieži spriest par mežu, pļavu un ezeru kopšanu, par svešzemes

lopu ievēšanu un sviesta saimniecību ar mašīnas darbu, kas viss mazgruntniekiem stāv tālu . . .“

„Kurzemes mazgruntnieki to ievērojuši, jau priekš kādiem 14 gadiem te sāka rīkoties uz patstāvīgu mazgruntnieku zemkopības biedrību celšanu.“

Kā pirmo tādu mēģinājumu Bertrams atzīmē D. Eigenfeldta pūles dibināt ap 1875. g. Zaļās muižas apgabala lauksaimniecības biedrību.

Jāatzīmē, ka Māteru Juris savā laikā bija stipri neapmierināts ar šādu tendenci. Tas redzams no viņa atklātās vēstules B. Z. 31/1877, kur viņš apvainojoši saka Bertramam Kārli. Tur lasām: „Līdz šim nav laimējies to ceļu atrast, kas te tas jo derīgākais būtu, un visi gudri un negudri pārsprīdumi, kā tie zem šādiem tādiem K. B. parakstiem dažos latviešu laikrakstos pa dučiem lasāmi, to lietu nav vis skaidrojuši, bet allaž jo raibāku padarījuši.“

Arī Jelgavas latviešu biedrības aprindās bijis nobriedis uzskats par patstāvīgu latviešu zemkopības biedrību vajadzību, kā arī par to, ka vācu zemkopības biedrības latviešus nevar apmierināt. Šāds konstatējums secināms no šīs biedrības zemkopības nodaļas priekšnieka K. Freimaņa referāta „Latvju kultūras pamats un pabalsts“, ko tas nolasiņis nodaļas sapulcē 1890. gadā, sakarā ar Jelgavas latviešu b-bas 10 gadu pastāvēšanas jubileju. Baltijas Vēstnesī 131/1890 par to starp citu lasām tā: „Biedrības esot trešais pabalsts tautu kultūrai. Latviešiem gan esot daudzums visādu biedrību, gan izglītošanas, gan sadraudzīgu biedrību, bet zemkopības biedrību viņiem gandrīz trūkstot. It īpaši tas esot sakāms par Kurzemi. Gan še esot 8 zemkopības biedrības, bet latviešiem mazgruntniekiem tās neatnesot nekāda labuma. Ļoti rets kāds latvietis viņās esot par biedri iestājies. Pamudinādams īpaši uz zemkopības b-bu dibināšanu, runātājs beidza savu referātu ar nelaika J. Ilstera vārdiem, ka zemkopības b-bām pie latviešiem vajaga nākt un viņas arī nāks.“

Visu teikto kopā savelkot, varam konstatēt, ka noskaņojums par labu patstāvīgām latviešu lauksaimniecības biedrībām ar katru gadu pieaug un 90-to gadu sākumā to var uzskatīt par valdošu: latviešu mazgruntnieki noteikti ņem kursu uz patstāvību. Tad arī sāk vēlties patstāvīgu lauksaimniecības b-bu vilnis pār visu Latviju.

Noslēgumā pievedīsim stāvokļa raksturojumu, kādu devis A. Fukss Tēvijā 48/1892. Tur lasām: „Lauksaim-

niecībai Kurzemē vispirms piegrieza vērību tā sauktie „kultūras nesēji“, Kurzemes lielgruntnieki, nodibinādami jau priekš gadu desmitiem šur tur Kurzemes pilsētās lauksaimniecības biedrības, tomēr viņu darbība maz pazīstama, izņemot dažas lauksaimniecības izstādes. Mazgruntniekiem, lai gan iestāšanās minētās biedrībās nav liegta, tomēr tās ir un paliek svešas.“

Toties liela apgarotība un pacilātība valda tur, kur veidojas pašu lauksaimniecības b-bas, kā to rāda jūsmīgie atklāšanas un gada svētku apraksti. Tā laika noskaņu vislabāk raksturo kādā aprakstā citētais pants:

Mēs mostamies uz jaunu, jauku dzīvi,
Mūs modināja laika gars.

Tā ir sabiedriski-nacionālā darba pavasara noskaņa.

Vispārīga lauksaimniecības biedrību literārā propaganda.

Ļoti iespaidīgs lauksaimniecības biedrību propagandas līdzeklis bija daudzie ziņojumi laikrakstos par vācu lielgruntnieku un igauņu mazgruntnieku lauksaimniecības biedrībām. Tie nemitīgi atkārtodamies pozitīvi iedarbojās uz latviešu lauksaimnieku psihiku un, starp citu skārdami nacionālo patmīlību, pamazām veidoja atziņu par lauksaimniecības biedrību vajadzību arī latviešiem. Protams, tāds pat iespaids bija arī tekošiem ziņojumiem par pašu latviešu nodomiem un centieniem vienā otrā vietā veidot lauksaimniecības biedrības, kā arī par faktiskajiem sasniegumiem, cik niecīgi tie arī būtu.

Svarīga veidojoša faktora nozīme bija arī vispārīgiem rakstiem par lauksaimniecības biedrībām. Tādēļ iepazīsimies arī ar tiem.

Juris Alunāns, šķiet, ir pirmais latvietis, kas latviešu valodā pieskaras lauksaimniecības biedrību jautājumam. Sava izdevuma „Sēta, daba, pasaule“ pirmās grāmatas priekšvārdā, kas rakstīts 22/VIII 1859, viņš saka tā:

„Vāc zemē gandrīz priekš katras vajadzības ir īpašas biedrības cēlušās, kas caur darbiem un rakstiem laudis pamāca un sevišķi tur ir izslavētas biedrības priekš lauku

kopējiem, kur lielkungi ar arājiem kā brāļi kopā sanāk un par dažādām vajadzībām un par dažādām pārlabošanām pie lauku darbiem un pie māju būšanas sarunājas. Ir pie mums tagad dažas biedrības ceļas un ar dažādām ziņām un pārlabošanām pūlējas, bet viņas paliek bez augļiem, tāpēc ka īpaši tai kārtai, kur šīm pārlabošanām īsti vajadzētu iesakņoties, viņas nemaz nav pieejamas. Jo mūsu b-bas priekš lauku kopšanas, kas no Vācijas b-bām arī caur to izšķiras, ka viņu locekļi pa lielākai daļai nav mācīti agronomi, savas izmeklēšanas vāciešu voladā saraksta, ko īstie lauku kopēji nebūt nesaprot.“

Tad zīmējoties uz Angliju J. Alunāns saka: „Nekur nav tik daudz biedrību, kas derīgas zināšanas ļaužu starpā izplata. Pašās mazās pilsētās atronamas biedrības priekš amatniekiem un priekš lauku kopējiem.“

Kā redzam, Juris Alunāns uzstāda jautājumu par lauksaimniecības biedrību vajadzību latviešiem, pie kam vācu biedrības viņš uzskata par tādām, kas latviešiem nav piemērotas. Te saskatāms jau pirmais tiešs dīglis, no kuŗa pamazām izveidojās centieni un cīņa par patstāvīgām latviešu lauksaimniecības biedrībām.

Tālāk jāatzīmē kāda M. raksts „Kāds vārds par zemnieku saeimām“, kas ievietots Mājas Viesī 35, 36/1865.

Tur lasām: „Mācītāji, skolmeistari un dažī citi ļaudis sapulcējas kādas reizes par gadu uz sarunāšanos, ko viņi tad par zinodi, konferenci jeb citādi nosauc. Vai tad nu arī zemniekiem tādas saiešanas nebūtu derīgas un par lielu svētību.*)

Kad, kur un kā zemnieki savas saiešanas varētu noturēt?

Kad? — Svētdienā pēc dievkalpošanas, ja tik nebūsiēt kroga pappas biedrības locekļi.

Kur? — Kamēr mums vēl „valsts nams“ trūkst, par ko Pēterburgas Avīzēs tika stāstīts, tamēr mums cita derīga vieta jāmeklē. Labāku vietu nezīnu, kā skolā jeb mācītāja muižā. Jums tik mācītājs un skolmeistars jālūdz, ka lai viņi jūsu saiešanās par biedriem mestos, un par tādiem biedriem, kas jūsu saiešanu, tā sakot, vada un valda, jo bez viņu palīga maz gan kas labs izdosies. —

*) 1863. un 1865. g. notika vācu zemkopju sapulces.

Kā dzirdam, tad jau dažos vidos tādas saiešanas sākot
dīgt un tiekot skolās turētas.*)

Kā? — Še mums tie jālūdz, kas jau to lietu iesākuši,
ka lai viņi par to avīzēs rakstītu, kā šis jauns un nepa-
zīstams kociņš tiek kopts un kā ar viņa augumu veicas.“

Atminēsimies, ka šis raksts, tāpat arī Juŗa Alunāna
raksts, parādās jau tad, kad starp latviešiem sabiedriskā
dzīve tikko tikko sāk veidoties (Kr. Valdemāra pulciņš
Tērbatā, Juŗa Caunīša pulciņš Rīgā, mēģinājums dibināt
latviešu literārisko biedrību, bet Rīgas latviešu b-bas vēl
nav). Tie ir agrīnais sauciens snaudošiem un tumsā nīk-
stošiem latviešu zemkopjiem.

Vēl jāatzīmē, ka pieminētais raksts Mājas Viesī pa-
rādās tad, kad vācu lielgruntnieku lauksaimniecības
biedrībās sāk cilāt jautājumu par zemnieku lauksaimniecības
biedrībām. Un gadu vēlāk Jegors Sīverss arī mē-
ģina dibināt Plāņos latviešu zemkopības biedrību (skat.
attiecīgā nodaļā šīs biedrības dibināšanas aprakstus).

Zemkopības biedrību vajadzību pasvītota rakstā
„Latviešiem un viņu draugiem“, ko atrodam Mājas Viesī
23/1871. Tur starp citu lasām: „Tāpat arī laicīgas b-bas
jau celtas un dzīras vēl celt. Biedrības ātri atradīs, cik
gauži vajadzīgs vērā ņemt visu to, ar ko tās vācu
biedrības mūsu starpā darbojas, bet se-
višķi zemes kopšanas biedrība ir tā
spēcīgāka un derīgāka par visām citām
tautai jaunu spēku iedot.“

Tālāk izteikta vēlēšanās, „lai latviešiem un viņu
draugiem un biedrībām izdotos kopā savienoties, sapulci-
nāties, par visām vajadzībām nospriest, kā darbi jāiesāk,
kā jāizdara . . .“

Zemkopības biedrību propagandā izcilu vietu ieņē-
m Rīgas latviešu biedrības 1872. gadā izdotā grāmatā „Zel-
ta avots. Stāsts dēļ derīgas mācības un laika kavēkļa
priekš latviešu zemkopjiem.“ Stāstu vācu valodā sarak-
stījis H. Schwerdts, bet latviski pārstrādājis J. O. Ber-
kaus.

*) Latv. Av. 39/1844 ziņo, ka Elkezemē (Kurzemē) dzimtkungs jau
1844. gadā sapulcinājis zemniekus un licis lasīt priekšā māc. Braŗes
1844. g. iznākušo grāmatu „kā Paleijas Jānis savu būšanu kopis“. „Uz
tādu vīzi celsies mūsu draudzē slavējama saiešana, kas tām zemes kop-
šanas biedrībām būs līdzināma, no kam gudrs padoms un neizteicams
labums pie zemes un lopu kopšanas Vāczemē ir cēlies un celsies.“ Nav
noliedzama šīs ziņas ierosinoša nozīme.

Citēsim raksturīgākas vietas.

Priekšvārdā starp citu lasām: „Ši grāmatīņa ar jauku stāstu nu izrādīs, kā citās zemēs p. pr. Anglijā, Vāczemē, Beļģijā, Holandē un visur, kur zemkopības skolas un biedrības atrodas, zemkopība ar milzu soļiem iet uz priekšu . . .“

Pašā stāstā atrodam šādas vietas:

„Tad norunāja vismaz vienu vakaru iknedēļas pie viena vai pie otra pēc kārtas sanākt; tur papriekšu jaunākās avīzes priekšā lasīšot, un tad ikkatram jāstāsta, ko viņš pēdējā nedēļā mācījies.“

„Tā tad dīglis priekš vienas zemkopības biedrības bija dēstīts, kas drīz iesakņojās un par auglīgu kociņu palika.“

„Bet kad nu maza biedrība tā vairojās, tad arī likumi bij jāiecel, lai sanākšanas, kas arvien biedru dzīvojamās istabās sanāca — jo šepķī būtu visādi nepiederīgi ļaudis saskrējuši, — varētu kārtīgi noturēt.“

„Tā tad zemkopības biedrība bij Kalnamuižā gatava. bez kā kāds iesākumā uz to būtu domājis. Ja ikkatrā pagastā 2 vai 3 vīri apņemtos par to lietu gādāt, tad tādas biedrības pamazām pa visu zemi izplatītos un nestu bagātus augļus.“

„Stöckhardts stāstīja, ka zemkopības biedrības tagad visur ar patikšanu tiek uzskatītas un koptas, tāpēc ka caur viņām nevien zemkopji par prātīgiem vīriem, kas savu amatu gruntīgi prot, tiek izmācīti, bet arī visas tautas labklāšana pavairota.“

Stāstā latvieši pirmo reiz dzird par zemkopības biedrību savienībām un savienību savienībām. Tur lasām: „Un kad visur ciema jeb pagasta biedrības būtu dibinātas, tad šīm atkal vajadzētu draudzu biedrībās savienoties un šīm atkal par lielu apriņķu biedrībām.“

Kā redzam, stāstā uzmesta vesela sabiedriskā darba programma zīmējoties tieši uz lauksaimniecību un tās pacelšanu.

No tālākiem lauksaimniecības biedrību propagandas rakstiem atzīmēsim šādus nozīmīgākas.

1) Zintenis, Vecsātu zemkopības skolas direktors, B. Z. 26/1875 ievietojis rakstu „Zemkopības b-bas un zemkopju attīstīšanās“. Tur starp citu lasām: „Vāczemē katram mazam apriņķam ir sava zemkopības b-ba, daudzreiz pat 2 un 3. Mums jāatzīst, ka zemkopības sabiedrības dzīvē un cenšanās pēc attīstīšanās mēs mūsu kaimi-

niem vēl esam tālu pakal palikuši. Katrā aprīņķī mazākais vienu zemkopības b-bu, katrā mājā zemkopības avīzi — to pieredzēt ir mūsu sirsnīgākā vēlēšanās.“

2) D. Eigenfeldts sniedz Baltijas Zemkopī 5/1877 pamatīgu rakstu „Par lauksaimniecības biedrībām“. Iepazīsimies ar to izvilkumā.

„Ar savienotiem spēkiem daudz vairāk panākam nekā ar dalītiem; un cik daudz labuma lauksaimniecības b-bas mums piešķir, to gribam nākošās rindiņās vēl reiz savā atmiņā saukt.

1. Caur lauks. b-bām vispirms macītiem savienību, vienprātību un uzticību kopt un uzturēt. Mēs macītiem kārtīgu vārdu lietošanu un pienācīgu darbu strādāšanu.

2. Mēs iespētu savus piedzīvojumus, ievērojumus un atradumus uz saimniecības lauka cits citam izstāstīt; varētu zemkopības jautājumus pārspriest un uz tiem raudzīt atbildēt; pie citu panākumiem mēs atzītu savu trūkumu un pieņemtos stiprākā censībā.

3. Caur sabiedrību mēs iespētu labas zortes sēklas, labus vaislas lopus, stādus u. t. pr. daudz vieglāki panākt, nekā tagad pa vienam.

4. Tāpat mēs arī varētu caur sabiedrību dažas saimniecības vajadzības, kā: malku, baļķus, skunstīgus mēslus, ratu smēri, petrolējumu, silķes, sāli u. t. pr. vairumā iepirkt un tad biedriem lētāki izdot.

5. Biedrībai arī daudz vieglāki nākās zemkopības mašīnas apgādāt un tās laudīs izplatīt.

6. Lauks. b-bas varētu dažus labus ražojumus, kā: labību, sviestu, sieru, gaļu, stādus u. t. pr., vairumā savienot un pati pārdot, caur ko tā peļņa, ko tagad šādi tādi uzakupči (uzpircēji) paņem, saimnieku pašu kabatā ieveltos.

7. Bez zemkopības laikraksta, kāds mums jau ir, vajadzētu uz visu vīzi zemkopības mācības grāmatas izdot, bibliotēkas priekš zemkopjiem dibināt un derīgu rakstu ievērošanu lauksaimniekiem pavieglināt.

8. Varētu pa laikiem caur izsolītām goda algām raudzīt krietnus darbus un pūliņus cilāt.

9. Pa laikiem varētu lauksaimniecības izstādes izrikt, kur saimnieki, itkā kādā spieģelī ieskatījušies, varētu savus trūkumus un vajadzības mācīties pazīt un jo krietnāki uz priekšu censties.

Šīs mazās biedrības bruģētu ceļu uz lielāku, vispārīgu lauksaimniecības biedrību, kas mums arī ļoti vajadzīga, tāpēc ka lielāka savienība un vairāk spēki mūs daudzreiz lētāki uz priekšu dzen, arī mazās biedrības pamudinādama un līdzī vilkdama.

Te nu redzam, cik daudz to dažādu darbu mūsu lauksaimniekiem, — nomanam arī, cik daudz spēku un saprašanas pie tam vajaga; ko nu te viens vienīgais neiespēj, to gan iespēj lielāka savienība, sabiedrība, un tādā vīzē te nu atkal esam mācījušies atzīt, cik ļoti vajadzīgas mums ir lauksaimniecības biedrības.“

Kā redzam, D. Eigenfeldts uzmetis ļoti plašu lauksaimniecības biedrību darbības programmu. Viņa uztverē šo b-bu uzdevumos ietilpst ne tikai lauksaimniecības zināšanu izplatīšana, bet arī ražošanas līdzekļu apgādes un lauksaimniecības ražojumu noieta funkcijas. Eigenfeldts skar arī lauksaimniecības biedrību centrāles jautājumu. Visumā viņa programma uzskatāma par reālu, bet tās izvešana dzīvē, kā to mēs tagad zinām, prasīja 3—4 gadu desmitus, pie kam noieta funkcijām tika dibināti speciāli kooperatīvi.

3) Ar ierosinājumiem lauksaimniecības biedrību jautājumā nāk arī Gailītis-Gaidulis savā rakstā „Nepieciešama vajadzība“, kas nodrukāts Balsī 21/1881. Tur atrodam šādas nozīmīgākas vietas.

„Mums ar steigšanu vien jādomā uz lauksaimniecības biedrību dibināšanu. Tādu biedrību mums ļoti maz un tanīs pašās rodas maz dzīvības un sekmes.“

„Būtu klaji jāpārrunā un jāapspriež šādu biedrību darba aploks un šā robežas. Līdzšinīgie piedzīvojumi un ievērojumi diezgan gaiši liecina, ka šādas biedrības mazā un dažādi apspiestā apgabalā nespēj diezgan spirtīgi un sekmīgi darboties; trūkst derīgas vietas, zinīsku zemkopju, vajadzīgās naudiņas u. t. pr.“

„Vai varbūt nederētu pēc miera tiesas aprīņkiem un apgabaliem arī dibināt lauksaimniecības b-bas? Katrs miera tiesas aprīņkis iztaisītu galvas b-bu un katrs miera tiesas apgabals zarubiedrības. Vai nederētu arī šīm biedrībām savā programmā līdz ieņemt bibliotēkas, dziedāšanu, teātrus, viesīgus vakarus u. t. pr.? Daudz un dažkārtīgas b-bas gan nespēs labi pastāvēt un krietni zelt; turpretim dažādas nodaļas b-bā to tik varētu celt un pušķot. Tā sauktām labdarības biedrībām nav vislaimējies latviešu dažādas dzīves un sadzīves šķiras un

amatus pievilkt un saistīt. Ar lauks. b-bām ietu katrā ziņā gludāki un labāki, piedalīšanās pie tām būtu vispusīgāka un dzīvāka, un viņas atrastu augstākā vietā stuti un pabalstu. Tās atnestu arī jo lielāku praktisku labumu visai latviešu zemei. Tādēļ sprieduma spējīgie un labvēlīgie brāļi — ko domājiet par tādām biedrībām?”

Kā redzam, Gailītis-Gaidulis visas lauku sabiedriskās dzīves centrā grib nostādīt lauksaimniecības biedrības.

4) Uz zemkopības biedrību dibināšanu jo silti mūdina Krist. Freimanis-Martlauks, ievietodams B. Z. 14/1882 rakstu „Latvieši, dibinājiet zemkopības biedrības!”

„Pie mums, Latvijā, zemkopība atrodas, diemžēl, vēl uz diezgan pavāja stāvokļa un caurmērā maz ienesīga. — Zemkopības institūtu mums nav . . . Nu mums jācenšas tapt autodidaktiem, t. i. cilvēkiem, kas bez skolām pašspējīgi glītojas, un jārauga visādā vīzē klusi un manīgi to visu panākt, ko bargais liktenis liedz mums šimbrīžam klaji un vaļīgi. Latvieši, mums jādibina zemkopības biedrības! Zemkopji, spirtgi tad nu! Ķersimies naigi pie darba. Sadosimies kopībā, — stiprināsimies vienībā. — Dibināsim iestādījumus, kuŗos vairāk glītotie zemkopji ar mazāk mācītiem zinības daļa. — Steigsimies zemkopības biedrību sapulcēs ar sirdību un vairumu, jo tās radīs jaunu censiņu garu mūsu starpā.“

5) Pret zemkopības biedrību plašo darbības programmu uzstājas laikraksts Arājs 29/1883, kur atrodam rakstu „Mūsu zemkopības biedrības“, kas ņemts no Baltische Wochenschrift. Rakstā izpaužas uzskats, ka zemkopības biedrībām jābūt tikai zināšanu izplatīšanas biedrībām, kādā nolūkā jāierīko bibliotēkas, jāabonē laikraksti, jāsarīko priekšlasījumi, bet ar saimnieciskām operācijām tām nav jānodarbojas.

6) Arī žurnālists Bertram Kārlis propagandē lauksaimniecības biedrības. Mājas Viesi 48/1883 iespiests viņa raksts „Caur kādiem līdzekļiem ir mūsu zemkopjiem jāpaceļas?“ Aizrādījis uz zemkopju grūto stāvokli, kādā viņi nokļuvuši sakarā ar ārzemju konkurenci labības tirgū, Bertrams skubina uz zemkopības biedrību dibināšanu. „Būtu ļoti vēlējams, ka Vidzemē un Kurzemē sadosos mazgruntnieki kopā uz divu lielu vispārīgu zemko-

pības biedrību dibināšanu priekš Vidzemes un Kurzemes.“ Šīm biedrībām Bertrams uzstāda plašus uzdevumus: izstāžu sarīkošanu ar eksponātu godalgošanu, zemkopības rīku un mašīnu izmēģināšanas, kredīta apgādāšana darba rīku un mašīnu iepirkšanai, elevātoru („labības uzglabāšanas vietu“) ierīkošanu.

Zīmīgi, ka šo pašu rakstu ar dažiem grozījumiem Bertrams pēc 4 gadiem ievietoja Balt. Vēstnesī 49, 50/1887. Tur atrodam vēl šādu itkā paša Bertrama ierosinājumu (1883. gada rakstā tas vēl neskaitas par viņa ierosinājumu): „Šādas labības uzglabāšanas vietas varētu savienot ar zemkopības konsuma biedrības mērķiem, t. i. visas zemkopības vajadzības, kā darba rīkus, mašīnas, akmeņogles, vaislas lopus, skunstmēslus u. t. pr. lielumā lētāki un vieglāki iepirkt un tad vēlāki atkal lētāki pieejamā vīzē pārdot. Citās zemēs tādas biedrības esot.“

Arī Dianas Lapā 39/1886 ievietotā rakstā „Mūsu avižu literātūra zemkopības jautājumos“ Bertrams propagandē zemkopības biedrības. Tur lasām: „Kurzemē un Vidzemē dažās vietās tikušas lauksaimniecības saimības izrīkotas, kas uzskatāmas par zemkopības biedrību dīgļi; pēdējās, kā paredzams, sāks celties lielākā mērā tiklīdz gaidāmie normālstatūti būs no augstas valdības izsludināti. — Sabiedrotiem spēkiem zemkopji uz lauksaimniecības lauka, zināms, daudz vairāk ko panāks, nekā atšķirtā dzīvē. Caur zemkop. b-bām pie lauksaimniekiem rasies daudz nopietnāki uzskati uz zemkopības uzdevumiem nekā līdz šim. Zemkopības b-bas arī pacels zemkopju kārtu lielākā cianā un tai gādās stiprāku sacensību un drošāku cerību uz nākamību. Caur šīm b-bām pie lauksaimniekiem vairosies mīlestība un labpatikšana uz zemkop. darbu, kas īpaši jaunākajiem lauksaimniekiem stipri vajadzīgs; caur šinīs b-bās mantotiem praktiskiem izmēģinājumiem un piedzīvojumu izmaiņumiem celsies vairāk uzticības un cerības uz jauniem uzsākumiem un pārlabojumiem, un radīsies arī pacietība pret dažiem grūtiem ārējiem lauksaimniecības un māju būšanas apstākļiem.“

7) Lauksaimniecības biedrību propagandas nozīme ir arī J. Gr. rakstam „Zemkopības biedrības Krievijā“, ko atrodam B. 31/1886. Tur starp citu lasām: „Tādas b-bas

Zemkopju sapulces.

Viens no zemkopju biedrošanās izpausmes veidiem ir zemkopju sapulces. Arī latviešu zemkopji tādas pazīst: pirmā latviešu zemkopju sapulce notika Rīgā 1871. gadā pa II. lauksaimniecības izstādes laiku, bet otra — Rīgā 1873. gadā pa I. latviešu vispārējo dziesmu svētku laiku.

Jāatzīmē, ka latviešu zemkopju sapulces ir paralēla parādība līdzīgiem notikumiem starp vācu zemkopjiem-lielgruntniekiem Latvijā.

Vācu zemkopju un mežkopju I. sapulce sanākusi Rīgā 1863. gadā, II. — 1865. g., III. — 1871. g., IV. — 1880. g. Tā tad zemkopju sapulces Latvijā ievadījuši vācu zemkopji-lielgruntnieki. Latviešu zemkopji seko tiem, sarīko 2 līdzīgas sapulces, un pēc tam šis biedrošanās veids starp latviešiem apraujas.

Jau pirms pirmās latviešu zemkopju sapulces notikusi Vidzemes societātes sasauktā atklātā zemkopju sapulce, kurā piedalījušies arī latvieši, starp tiem Rīgas latviešu b-bas viceprezidents mācīts zemkopis Richards Tomsons. Šī sapulce notikusi Rūjienā 1870. gada 18. un 19. septembrī. Tās dienas kārtībā bijis arī jautājums par zemnieku lauksaimniecības biedrībām (skat. Balt. Wochenchrift 41, 42/1870 un Mājas Viesi 47, 51/1870, 9/1871).

Šī sapulce pamudinājusi rūjieniešus dibināt savu lauksaimniecības b-bu, kauču doma par tādas dibināšanu Rūjienā nav bijusi sveša arī pirms tam.

Konstatēsim, ka pirmais latviešu solis virzienā uz zemkopju sapulcēm ir piedalīšanās vācu sasauktā un vadītā sapulcē.

Pēc šīs sapulces atklātu zemkopju sapulču sasaukšanu Vidzemes societāte spiesta pārtraukt līdz 1874. gada sākumam, kad, saskaņā ar izdarītiem statūtu grozījumiem, tai atkal atļauts tādas sasaukt (B. Woch. 3/1874).

Kā varētu būt radies nodoms sasaukt pirmo latviešu zemkopju sapulci?

Te visupirms jāievēro tas apstāklis, ka vācu zemkopji, kuri bija jau noturējuši 2 tādas sapulces (1863. g. un 1865. g.), rīkojās uz trešās sapulces sasaukšanu pa lauksaimniecības izstādes laiku Rīgā 1871. gadā. Šis vācu zemkopju nodoms nevarēja neietekmēt latvju atmodas ideju apgarotos Rīgas latviešu b-bas darbiniekus, it se-

višķi mācīto zemkopi Richardu Tomsonu, darīt to pašu savas tautas interesēs. Turklāt Tomsons, kā mēs redzējam, bija jau piedalījies Vidzemes societātes sasauktā sapulcē Rūjienā 1870. gadā. Arī vajadzība pēc tādas sapulces bija nobriedusi sakarā ar saimnieciski-sociālajām pārgrozībām, kādas tobrīd pārdzīvoja latviešu zemkopji. Bija jāpielāgojas jaunajiem apstākļiem. Protams, vācu zemkopju sapulce, uz kuŗu latviešu zemkopjus neviens arī neaicināja, latviešiem nevarētu dot nekādu labumu. Tā tad vienīgais ceļš — pašu sapulce. Par laimi arī vadonis radās — tas bija Richards Tomsons. Viņš bija oficiālais sapulces sasaucējs, tās faktiskais vadītājs un dvēsele.

I. vispārīgā latviešu zemkopju sapulce notikusi Rīgā, Rīgas latviešu biedrības namā, 1871. gada 19. jūnijā.*) Sapulce bijusi ļoti kupli apmeklēta. Tās dalībnieku skaits bijis 514, no tiem no Vidzemes 251, no Kurzemes 232, no Rīgas 22, no Pēterpils 5, no Tērbatas 2 un no Pleskavas 2. Sapulces prezidijā iegājuši: vadītājs R. Tomsons no Rīgas, rakstu vedēji: S. Varaidotis un K. Tress no Pēterpils, Gūtmanis no Tērbatas un Bindemans no Rīgas.

Mūsu uzdevumos neietilpst apskatīt sapulcē pārrunātos lauksaimniecības tehnikas un organizācijas jautājumus, tādēļ pie tiem nekavēsimies. No sapulces darbības atzīmēsim tikai to, kam kāds sakars ar biedrošanās jautājumu.

Jānjurs no Limbažiem vispār pasvītrotis biedrošanās nozīmi, teikdams: „Biedrībām ir liels spēks, tādēļ raudzīsim biedroties, gan tad arī citu mēs panāksim.“

Sapulcē pieskārušies trejādu organizāciju veidiem: 1) mašīnu koplietošanas b-bām, 2) kredita organizācijām (nerunājot konkrēti par formu), 3) zemkopības biedrībām.

Sakarā ar jautājumu par zemkopības mašīnām, H. Alunāns aizrādījis, ka ārzemēs mašīnas kopā pērkot, bet viņa brālis Pēteris Alunāns ieteicis sējammašīnas pirkt vairākiem saimniekiem kopā. Sapulcē sniegta informācija arī par Rencēnos jau toreiz pastāvējušo mašīnu koplietošanas b-bu, kuŗā apvienojušies vairāki muižturi un iegādājuši tvaika kuļmašīnu. „Tādas sabiedrošanās zemkopību ļoti paaugstinot.“

*) Sapulces aprakstu sk. brošūrā „Pirmas latviešu zemkopu sapulces protokols“, Rīgā, 1871. Apgādājis Richards Tomsons. Spiedis K. Stālbergs. 70 lp.

Jānis Skujiņš no Smiltenes izteicies, ka „pie labas zemkopības vešanas nauda vajadzīga. Vai tādēļ nebūtu tāda zemkopju b-ba ceļama, kas palīdzētu saimniekiem ar naudu“. R. Tomsons uz to aizrādījis, ka „par tādām b-bām būtu citā reizē jāpārspriež, bet kā rādās šai laikā ļoti grūti būs priekš tik plašām prasīšanām to vajadzīgo kapitālu sagādāt. Naudas vīri bez pūlēm par kapitālu dabū 10 un 12%, bet cik augstas procentes zemkopība var dot, to visi zin.“

Protokola beigās lasām, ka pirms sapulces slēgšanas „daudz bails sauc, ka jēl vienreiz pa gadu tādas zemkopju sapulces tiktu noturētas un lai ceļ vienu pastāvīgu zemkopju b-bu Rīgā“.

M. V. 29/1871 sapulces atreferējumā lasām: „... a p s p r i e d a b e i d z o t l a t v i e š u z e m k o p j u b - b u c e l t u n z e m k o p š a n a s a z ī v i d i b i n ā t, t ā d ē j r u d e n ī a t k a l š e s a p u l c ē t i e s, t o n o 3 u z t o c e l t i e m v ī r i e m i z s t r ā d ā j a m u s l i k u n ū s p ā r r a u d z ī t u n v a l d ī š a n a i a p s t i p r i n ā š a n a s d ē j p r i e k š ā l i k t.“

Arī Latv. Avīzēs 27/1871, kāds J. Š. sniedz ziņojumu par šo sapulci. Tur starp citu lasām: „Sapulcei šķiroties, aprunājās sanācēji, ka būtu viena latvju arāju biedrība jāceļ, kuŗa savas sapulces pāri reiz par gadu Rīgā turētu un bez tam īpašos aprīņķos varētu sapulcēties. Esot arī viena arāju avīze vajadzīga, caur kuŗu arāju b-ba priekš visas tautas varētu gādāt. Pēc pļaujama laika nosolījās ar Dieva palīgu un augstas valdības atvēlēšanu Rīgā sanākt, kur tos no tiem trim ievēlētiem vīriem sastādītus b-bas likumus apskatīs un valdībai priekš apstiprināšanas aizsūtīs. Nu, lasītājs, ir tu sauksi: „Dievs palīdz ceļā!“

Pēc visa teiktā skaidrs, ka pastāvējis nopietns nodoms dibināt centrālu zemkopības b-bu, kuŗas darbības rajonā ietilptu visa Latvija un kuŗas uzdevums būtu pulcināt ap sevi visus latviešu zemkopjus. Šis nodoms tobrīd nav realizējies.

Šāda nodoma rašanos pēc visa teiktā iepriekšējās nodaļās nav grūti saprast: latviešiem bija labi zināms, ko šai virzienā bija darījuši lielgruntnieki-vācieši, tāpat arī kaimiņu igauņu mazgruntnieki.

II. vispārīgā latviešu zemkopju sapulce notikusi Rīgā 1873. gada 29. jūnijā. Arī šīs sapulces sasaucējs un dvēsele ir Richards Tomsons. B. V. 25/1873 iespiests šāds sludinājums: „Otra vispārīga latviešu zemkopju sapulce

Rīgas latviešu b-bas namā piekdien, 29. jūnijā plkst. 9 pr. pusdienas. Ar sēdēšanas kārtību var turpat dziedāšanas svētku kantorī iepazīties. Apgādātājs R. Tomsons.“

No teiktā, šķiet, var secināt, ka sapulces atļauja dota uz R. Tomsona vārdu.

Atzīmēsim, ka par šīs sapulces vajadzību ieminas Mājas Viesis 16/1873, 21/IV: „Varbūt ka Rīgas latviešu b-ba arī taj pašā reizā (t. i. pa I. dziesmu svētku laiku — aut.) par zemkopēju sapulcēšanos gādās.“

Sapulces gaitas atreferējumu atrodam Balt. Vēstn. 28, 29/1873.

Sapulces dalībnieku skaits sniedzies līdz 500. To atklājis viņas „izgādātājs“ R. Tomsons. Prezidijā ievēlēti: par priekšnieku R. Tomsons no Rīgas, par priekšn. vietnieku K. Valdemārs no Maskavas, par protokolistiem Brivzemnieks no Maskavas, Helmans no Kuldīgas, Kalniņš no Skulbergiem un Pumpurs no Jumurdas.

Arī šai sapulcē, tāpat kā pirmajā, runāts par vispārīgu zemkopības b-bu. Par tādu uzstājies Pēteris Alunāns. Jautājumā ņēmis vārdu arī Dīriķis. Viņš izteicies, ka „pa priekšu vajadzētu tādām biedrībām, kas priekš dažiem apgabaliem jau sastādījušās, nodibināties, tad tikai būtu vienas vispārīgas b-bas vajadzība pierādīta. Bet tā kā par tām mazākām apgabala b-bām vēl nekas neesot dzirdams, tad neesot no vispārīgas latv. zemkopju b-bas, kuŗas pienākums taču būtu tik apgabala b-bu ievērojumus savākt, ar viņu vajadzībām iepazīties un šīm vajadzībām līdzēt, ne būt tik liela sekme gaidama.“ Runātājs lūdzis „izšķirt vispārīgu latviešu zemkopju sapulci no vispārīgas latviešu zemkopju b-bas“.

Helmanis atbalstījis Dīriķa izteiktās domas.

Tālāk lasām, ka „uz P. Alunāna pagērēšanu, lai par viņa priekšlikumu balso, sapulce izsaka, ka vispārīga latviešu zemkopju b-ba derīga“.

„Beidzot izteikta vēlēšanās drīzumā atkal noturēt zemkopju sapulci.

Cik noprotams, tad Dīriķis centrālo organizāciju iedomājies kā lauksaimniecības b-bu savienību, bet Alunāns kā atsevišķu personu biedrību ar darbības rajonu visā Latvijā un ar biedriem no visas Latvijas.

Jāatzīmē, ka latviešu zemkopju sapulces nav bijušas visai pa prātam kādām vācu aprindām. Tas izriet no kāda raksta Balt. Vēstn. 28/1873, kur lasām tā: „Rigische Zeitung, kas latviešu vispārīgas dziedāšanas svētkus jau

ar dažiem pārmetumiem apcienājuse, nāk atkal ar vienu tādu. Viņa nožēlo, ka uz lauksaimniecības sapulci tik latviešu lauksaimnieki uzaicināti, bet citi nē; tautību lauksaimniecības lietās jaukt — nevarot lauksaimniecībai nekāda labuma nest. — Nevar gan, — bet kur tad tas sa-cīts, ka citu tautu locekļi tiks atraidīti? Vai tas teikums „latviešu lauksaimniecības sapulce“ neapzīmē tik to, ka sasaukamās lauksaimniecības sapulces saspriešanās no-tiks latviešu valodā, — tāpat kā pie vācu dziedāšanas svētkiem, kas še priekš 12 gadiem tika noturēti, dziedāja tik vācu dziesmas, bet dalību ņēma arī pulks latvie-šu. Vai jēl viens latvietis sūdzējās, ka tik vācieši vien uz svētkiem uzaicināti. Ka virsminētais teikums tiešām tik šādā vīzē tulkojams, to rāda arī jau tā būšana, par šo latviešu lauksaimniecības sapulci uzaicināšana arī vācu avīzēs bij nodrukāta. Ja tā uz latviešiem vien zīmētos, tad tāda sludināšana būtu tīri veltīga bijusi. — Tagad jā-prasa, kādēļ Rig. Zeitung tišu prātu lietām tādus nepareiz-us tulkojumus dod, kas taču — ar viņas pašas vārdiem runājot — nevar nekāda labuma nest.“

Šķiet, vācu aprindas sāk nojaust, ka sākās lat-viešu zemkopju atbrīvošanās no vācu aizbildnības. Te, vismaz pa daļai, meklējams iz-skaidrojums tai parādībai, ka 1873. g. sapulce bija šī laik-meta pēdējā vispārīgā latviešu zemkopju sapulce. Vācu vadošās aprindas cenšas novadīt lat-viešu sabiedrisko aktivitāti gultnē, kas padota to regulējošam iespaidam: lat-viešus aicina piedalīties vācu zemko-pības b-bu rīkotās atklātās sapulcēs, bet ceļš uz pašu sasauktām un vadītām sapulcēm latviešiem aizsprostots, kauču tieksme pēc tādām bijusi. Tā, piemēram, mēs jau konstatējām, ka otras sapulces beigās izteikta vēlēša-nās drīzumā atkal noturēt zemkopju sapulci, bet pirmajā sapulcē izteiktas domas, ka tādas sapulces noturamas katru gadu.

Arī vēlāk latviešu zemkopju sapulču jautājums ticis cilāts. Piemēri: 1) B. V. 7/1874 ierosina sasaukt trešo zemkopju sapulci; 2) B. V. 10/1875 runā par vajadzību vasarā, pa Jelgavas industrijas izstādes laiku, noturēt Kurzemes zemkopju sapulci, kur „starp citu apspriest Kurzemes gubernatora ierosināto lopmūižu iegrozīša-nu“; 3) B. V. 40/1878 ierosina latviešu zemkopju sapulces

sasaukšanu pa III. izstādes laiku. Sapulce jāsasaucot tiem pašiem kungiem, kas sasaukuši I. sapulci. Rīgas latv. b-ba toreiz „atvēlējusi rūmes par brīvu“, cerams, ka arī šoreiz viņa to darišot; 4) B. Z. 18/1880 pārmet Rīgas latviešu biedrībai, ka neko nav darījusi, lai sasauktu lauksaimnieku sapulci (kongresu); 5) B. V. 64/1888 ierosina sasaukt Rīgā pa III. visp. dziesmu svētku laiku „zemkopības sapulci priekš mazgruntniekiem“, lai atdzīvinātu b-bu darbību.

Un paralēli šīm ziņām laikraksti sniedz ziņas par to, ka latviešu zemkopji tiek aicināti uz vācu b-bu rīkotām sapulcēm, vai arī par viņu piedalīšanos tajās. Tā, piemēram, Balt. Wochenschrift 3/1874 ziņo, ka no 17—19/I 1874 notikusi Vidzemes societātes pirmā atklātā sapulce pēc pārtraukuma, un ka zemnieku b-bu delegātu ierašanās dodot pamatu cerēt, ka sāksoties rosīgāka b-bu dzīve. B. V. 2/1875 ziņo, ka Vidzemes societātes priekšsēdētājs ielūdz uz sēdi Tērbatā 13. janvārī lauksaimniecības draugus, bet it īpaši vācu, igauņu un latviešu lauksaimniecības b-bu locekļus. Balsī 8/1878 lasām, ka Dievidvidzemes b-ba labprāt vēlas, lai viņas sapulces arī nebiedri laucinieki kā viesi apmeklētu.

Sevišķi jāatzīmē sapulce, ko sasaukusi Dienvidvidzemes vispārd. un lauksaimniecības b-ba Rīgā 29/VIII 1877, pa dārzkopības izstādes laiku. Jau iepriekš par šo sapulci ziņo B. V. 30/1877 un M. V. 31/1877. Tiek aizrādīts, ka uz sapulci aicināti kā viesi Vidzemes un Kurzemes zemnieku gruntnieki un nomnieki un ka Dienvidvidzemes b-ba ar tādu sapulci vēloties „Zemnieku saimniekiem piepalīdzēt savā starpā vienoties par mazgruntnieku jautājumiem“. Mājas Viesis pie tam piebilst, ka „lauksaimniekiem derētu no atklātas sapulces neatrauties“.

Arī Māteru Juris savā Balt. Zemkopī 31/1877 ieteic Vidzemes un Kurzemes latviešiem ņemt dzīvu dalību šai sapulcē. „Šo laipnu aicināšanu mēs nedrīkstam neievērotu atstāt; Vidzemes zemk. b-bas, Vidzemes lielgruntnieki, Baltijas politehnikas profesori mums, mazgruntniekiem visā Latvijā, sniedz drauga roku, aicina mūs kopā ar viņiem uz zinātnības un laipnības pamatiem aprunāties un izrunāties par to, kas mums vispirms rūp un sirdī deg: par mūsu saimniecības sekmēšanu, — tādēļ mums jāiet.“

M. V. 36/1877 ziņo, ka uz sapulci atnākuši „kādi 40 līdz 50 laucinieki“, bet B. V. 35/1877 ieminas, ka „starp viesiem redzējām it īpaši vairāk mazgruntnieku no Dobe-

les aprinķa". Ja atminēsimies, ka I. un II. latv. zemkopju sapulcē piedalījušies ap 500 zemkopju, tad varētu secināt, ka šī sapulce nav bijusi visai populāra starp latviešiem. Sapulcē bez lauksaimniecības tehnikas un organizācijas jautājumiem pārrunāts arī mazgruntnieku lauksaimniecības b-bu jautājums.*)

Šai pēdējā jautājumā uzstājies arī mums labi pazīstamais Richards Tomsons.***) Māteru Juris nolasījis Jegora Sīversā sastādītos mazgruntnieku lauksaimniecības b-bu statūtus.***) Sapulce nolēmusi statūtu tuvāku apskatīšanu atlikt uz citu atklātu sapulci, kas jāsauc Dienvidvidzemes zemkopības b-bai (sk. B. V. 35, 36/1877).

B. V. 42/1878 ziņo, ka Dienvidvidzemes zemkopības b-ba patiešām arī atļāvusi savam prezidentam prof. Jeg. Sīversam sasaukt 28/X 1878 atklātu sapulci zarubiedrību jautājuma apspriešanai, pie kam uz to „it īpaši jāauzicina latviešu zemkopji“.

Šī sapulce atlikta uz vēlāku laiku (B. 8/1878), bet arī vēlāk tā nav notikusi. Tas vedams sakarā ar Jegora Sīversā nāvi: viņš miris 12/IV 1879. Viņa sāktam darbam nav bijis turpinātāja, un lieta apklususi.

Ar to tad arī izbeidzas vispārīgās latviešu zemkopju sapulces — patstāvīgās vai vācu sasauktās. Latviešu sabiedriskā enerģija sāk akumulēties vietējos centros — mazajās b-bās un kooperatīvos.

Latviešu zemkopības biedrības

I. Vidzemē.

1. Plāņu zemkopības biedrība.

Par pirmo mēģinājumu pulcināt latviešu zemniekus uz statūtiem dibinātā zemkopības biedrībā var uzskatīt Jegora Sīversā mēģinājumu Plāņos 1866. gadā. Par to Mājas Viesī 36/1866 iespiests šāds ziņojums:

Pirmā Vidzemes zemnieku zemkopības biedrības saiešana.

*) 1) Kadu labumu atnes zemkopības biedrības; 2) par zarubiedrību dibināšanu pie Vidzemes galvas biedrības (B. Z. 33/1877).

**) B. V. 36/1877: „It īpaši ievērojams bija Tomsona k. priekšlikums par lauksaimniecību b-bu dibināšanu pie mazgruntniekiem“.

***)) Šie statūti nodrukāti B. Z. 21, 22, 24/1878; Latv. tautas biedri 18, 19/1878; B. V. 14, 15/1878.

Jau pērnajā gada Mājas viesā Nr. 35. u. 36. cien. rakstītājs — M. — rakstīdams par zemnieku saiešanām jeb biedrībām, ir vēlējis, kaut jēl pa mūsu mīļu Vidzemi arī tādās biedrības celtos, kur zemes kopēji cits ar citu satikdamies, varētu viens otram savas domas par zemkopību un viņas zināšanas izstāstīt. Cien. rakstītājs turklāt arī pieminējis, ka jau dažos vidos tādās saiešanas sākot celties, bet par to neko vēl neesmu dzirdējis un līdz šim par to avizēs nekas nav ticis spriests jeb rakstīts. — Šī cien. rakstītāja vēlēšanās nu ir piepildīta un pirmā Vidzemes zemkopības biedrība īsti iecelta, ko šē tādēļ saviem tautas brāļiem kā spēdams gribu izteikt un aprakstīt.

Svētdienā tai 28. augustā š. g. bij labs pulciņš saimnieku no Trikares un Smiltēnes draudzes, bet visvairāk no Plāņu valsts, uz Plāņu-Raudes muižas lielkunga Jegor von Sivers aicināšanu sapulcējušies. Lielskungs jau laiku priekš tam bij ziņu devis, ka lai uz to pieminētu dienu sanāk, jo viņš gribot ar saimniekiem par zemkopību sarunāties, un uz to ar tiem īpašu biedrību iecelt. Uz to tad šie nu arī paklausīdami un tādu jaunu nepazīstamu lietu redzēt un dzirdēt gribēdami, laba tiesa zemkopju bij sanākuši. — Lielskungs bij uzaicinājis arī Trikares dziedātāju biedrību, kas ar to meldīņu „Dievs Kungs ir mūsu stipra pils“, šo pirmo biedrības sanākšanu iesāka.

Kad bij nodziedāts, tad lielskungs pacēlās un turēja runu latviešu valodā, izrādīdams, kā ar zemes kopšanu no visagrākiem laikiem līdz šodien mūsu mīlā Vidzemē gājis. Aizrādīts starp citu, ka pēdējos 2 gadu simteņos ar zemkopību maz uz priekšu gājis, visvairāk gan tādēļ, ka zemnieki līdz mūsu laikiem bij uz klausīšanu jeb kalpošanu, kur tad gandrīz nepavisam laika neatlika ar zemes pārlabošanu pūlēties un to kopt, kā tik priekš viņu pašu pārtikas bij vajadzīgs. Bet nu, kad zemes kopēji visvairāk par gruntniekiem un rentniekiem paliek un uz priekšu vēl paliks, tad jau arī uz to ir jādomā zemkopību pārlabot, jaunus darba rīkus pie zemkopības sākt ievest un tos brūķēt u. t. pr. un tā uz citādu vīzi nekā līdz šim iesākt uz priekšu dzīties. Bet uz kādu vīzi tad lai nu to izdara? Nekā citādi labāki neveiksies, kā kad zemes kopēji cits ar citu satiktos viens otram labu padomu dodams un pieņemdams savu zemes kopšanu pārlabo. Uz tam viņš (lielskungs) esot nodomājis tādu biedrību iecelt, kā jau

1842. gadā muižnieki no Valkas, Valmieras un Cēsu apriņķa kopā sadevušies un savā starpā nogruntējuši sev īpašu biedrību, kas līdz šim ir pastāvējusi un daudz auglus un svētību nesuse. Šo muižnieku biedrību nosauca par „Dienvīdus Vidzemes zemkopības biedrību“ (Ackerbauverein für Südlivland), kurai lielskungs v. Sivers ir par priekšnieku. Savā runā lielskungs jo projam izrādīja, ka šī pirmā zemkopības biedrība būšot tā kā jauna atvase tai lielai „Dienvīdus Vidzemes zemkopības biedrībai“ un ja pareizi un labi tikšot kopta un vairota, tad dienās varētu par svētību un labklāšanu visiem mūsu zemes kopējiem būt, jo viņš pa Vāczemi apkārt reizodams esot daudz tādas biedrības redzējis, kur vairāk tūkstoši biedri pie vienas pašas biedrības piederot un kur prieks esot redzēt, kā ar zemkopību uz priekšu eimot. Beidzot lielskungs vēl savā runā izteica, ka gribot arī vienu latviešu zemkopības avīzi likt izdot; gan no iesākuma tas grūti nākšot, bet ja rakstītāju un līdzbiedru tikai atrastos, tad ar Dieva palīgu tas gan izdotos; tādēļ no savas puses arī cien. rakstītājus no citām Vidzemes pusēm uzaicinājam, ka ja izdotos to avīzi izdot, kādus padomus par zemkopību un darba rīkiem u. t. pr. iesūtīt, un to arī ticam, ka mūsu tautas brāļi ar to mierā būs.

Pēc beigtas runas dziedātāji nodziedāja to krievu tautas dziesmu: „Dievs, sargi ķeizaru“. Pēc tam lielskungs tiem sapulcinātiem saimniekiem priekšā nolāsīja tos no viņa sarakstītus un par labu atzītus biedrības likumus. Tas tās zemkopības biedrības mērķis ir tā sataisīšana uz pārlabotu zemes kopšanu, kas dibinās uz īpaši pārbaudītām un par labu atrastām pārlabošanām iekš tā biedrības apriņķa. Biedri var būt visi zemes kopēji no jebkuras kārtas; biedrībai ir arī sava naudas kase, kur pēc vajadzības tiek nauda no biedriem pašiem samesta. Biedrības valdīšana ir: biedrības priekšnieks, rakstu vedējs un viens valdīšanas palīgs. Ikkatrā biedrības sanāksnā tiek no rakstu vedēja tās runas un nospriekššanas, ko biedrība nosaka, jeb kas tai sanāksšanas dienā pēc kārtas runātas, īpašā norakstā uzzīmētas, ar šā un priekšnieka vārdu parakstītas un viens noraksts ar biedrības apstiprināšanu tai „Dienvīdus Vidzemes zemkopības biedrībai“ nosūtīts. Padoma lietas var šādas būt: zemkopības vaicāšanas jeb zināšanas, tāpat arī darba rīki un mašīnas, zemkopības grāmatas un raksti u. t. pr., kas no biedriem tiek priekšā likti un kas tad no biedrības valdī-

šanas top par derīgiem jeb nederīgiem priekš biedrības noteikti. —

Kad likumi, — kurus vārdu pēc vārda nevarējām šē izteikt tādēļ, ka gandrīz par gaŗu iznāktu, — bij nolasīti un saimnieki ar tiem pilnā mierā bij, tad par pirmiem šīs biedrības gruntētājiem 31 biedris pieteicās un lielkungu J. v. Sivers par biedrības priekšnieku uzcēla; tāpat arī vienu rakstu vedēju un valdīšanas palīgu. —

Pēc tam dziedātāji nodziedāja to dziesmu: „Dievs svētī Vidzemi, šo maizes zemīti“, kuŗa ar lielu prieku no klausītājiem tika uzņemta. Kad dziedāšana bija beigta, tad lielkungs visus uzaicināja uz lauku iet pastaigāties (esot izrādīti darba mīki un lauki).

Pēc tam saimnieki kā arī dziedātāji ar patīkamu maltīti tika mielāti. Pēc beigtas maltītes visi nodziedāja to peršīņu: „Tam Tēvam pateicam“, un kad lielkungs vēl kādus pamācīšanas un uzskubināšanas vārdus uz tiem sapulcētiem bij runājis, tad visi ar priecīgu un mudru sirdi uz savu pusi izšķīrās. Tā tad šī pirmā zemkopības biedrības sanākšanas diena tika pavadīta un tas jaunais kociņš iedēstīts, kas savā laikā ar Dieva palīgu un pašu biedru uzcītību zaļos, ziedēs un auglus nesīs.

Mīļi lasītāji, bet īpaši zemes kopēji! Dažs nu gan sacīs: Dievs jau gan dod savu svētību pie lauku augļiem, kad vien uzcītīgi strādājam un pūlējamies, kādēļ tad mums citādi jāiesāk pēc jaunas vīzes zemi apkopt un strādāt! Uz to jums atbildēšu: vai tad tādēļ būs rokas klēpī turēt, kad Dievs savu svētību dod un nebūs uz priekšu dzīties un strādāt un kopt un pārlabot savu zemi, kas tev no Dieva uzticēta? Šis laiks, kur viss uz priekšu iet un dzenas, arī zemes kopējam nav gaŗam jālaiž, bet viss, ko par labu atron, ir jāpatur un jāieved zemkopībā. Beidzot no savas puses vēlējamies: kaut jēl no citām pusēm arī par tādām biedrībām mums ziņas laistu, kur vēl kādas celtos. Uz to lai Dievs palīdz!

Kāds plāneniešu saimnieks.

Arī mācītājs Braunšveigs savā Ārzemniekā (1866. g. 19. lp.) atzīmē šo notikumu. Tur lasām tā:

Jauna zemkopēju biedrība Vidzemē.

Kāds plāneniešu saimnieks Mājas Viesī Nr. 38 ir priecīgu ziņu ielicis par pirmo Vidzemes zemnieku zemkopības biedrības saiešanu. Šinīs dienās bez tādām biedrībām vairs nevar iztikt. Tādēļ varen teicama lieta, ka Jegor v. Sivers lielskungs uz tādu biedrību kaimiņus ir saskubinājis un no prezidenta pūliņiem ne viss atrāviens. Jauna zemkopēju biedrība būšot atvasa tai lielai dienvidējas Vidzemes zemeskopēju biedrībai. Jāslavē, ka tā lieta ir uzsākta. Nu varēs viņu ar laiku gruntīgāki ietaisīt. Vajadzēs tādas biedrības un biedrības zarus ietaisīt pa draudzēm un aprīņiem. Vajadzēs arī ietaisīt tā kā citās zemēs izprovējamās stancijas, kur dažādas sēklas un mašīnas izprovē un noliktās dienās saiet visu apskatīt.

No Kurzemes vēl nedzirž par tām biedrībām. Varbūt, ka jau domā uz tām. Ja vēl nedomā, tad jāsaka, lai steidzas to pašu labumu sev apgādāt. Jo tie labumi no tādām biedrībām ne viss smādējami. Biedrības saiešanas dabū dzirdēt labus padomus, mācās sargāties no skādēm, ko citi draugi jau dabūjuši savā vientulībā, — ieskata jaunās mašīnes un rīkus, mācās atšķirt derīgus un lētus no dārgiem un nederīgiem. Ne viss smādējams arī tas labums, ka draugs ar draugu satiek kopā aprunāties un apriecāties ar visu godu un tiklību.

Mājas Viesī 40/1866 iespiests raksts „Vēl kāds vārds uz to pirmo Vidzemes zemkopības biedrības saiešanu“. Raksta autors ir M., „tās pieminētās biedrības palīgs“. M. atsauc dažas nepareizības iepriekšējā rakstā (Nr. 38) zīmējoties uz zemkopības attīstību un mašīnām.

Plāņu biedrība vēl pieminēta Mājas Viesī 52/1866, kur Cirītis sniedz ziņojumu par Dienvidvidzemes sapulci Cēsīs 14. novembrī. Ziņojumā teikts, ka pārrunājuši „par pirmo Vidzemnieku zemkopības biedrību priekš zemniekiem. Lai Dievs palīdz pie šī laba darba!“

Kas tālāk noticis ar šo biedrību? — Par to tiešu ziņu trūkst.

Balt. Wochenschrift'ā 23/1869 atzīmēts, ka 3 zemnieku zemkopības biedrību (1 latviešu un 2 igauņu) statūti iesniegti apstiprināšanai, bet tie vēl neesot apstiprināti, kādēļ biedrības vēl nedarbojoties. Iespējams, ka pieminētā latviešu biedrība būs bijusi Plāņu biedrība.

J. Krauze savā Rūjenes zemkopības biedrības 25 gadu darbības pārskatā (izn. 1902. g.) atzīmējis, ka ap 1871.

gadu daļa Rūjenes zemkopības biedrības dibinātāju parakstījusi kādus Dienvidvidzemes zemk. b-bas zarubiedrības statūtus pēc Trikātas zarubiedrības parauga. Domājams, ka šai gadījumā Plāņu b-ba nosaukta par Trikātas b-bu, jo Plāņi atrodas Trikātas draudzē (mēs arī redzējam, ka Trikātas dziedāšanas koris piedalījies Plāņu b-bas dibināšanas sapulcē). Turklāt nav ne vismazāko norādījumu, ka ap šo laiku tieši Trikātā būtu bijusi kāda cita zemkopības biedrība. Viss teiktais pavedina uz domām, ka Plāņu biedrība kādu laiku būs darbojusies, bet tomēr ne ilgāk par 1872. gadu, jo šai gadā b-bas dibinātājs Jegors Sīvers iecelts par profesoru Baltijas politehnikā Rīgā. Ar viņa aiziešanu uz Rīgu plānenieši pazaudēja savas b-bas vadītāju un līdz ar to biedrībai bija jāiznīkst. 70-tajos gados parādās citas latviešu zemkopības b-bas, par kurām ievietoti ziņojumi laikrakstos, bet par Plāņu b-bu neviens vairs neieminas. Ir pamats pieņemt, ka tā likvidējusies.

Teikto kopā savēlot, varam konstatēt:

1) I. latviešu zemkopības biedrības dibinātājs bijis vācu muižnieks Jegors Sīvers, kas pats ar zemkopības biedrībām iepazinies Vācijā; b-bas biedru-zemnieku aktīvitāte bijusi minimālā;

2) biedrības statūtus sastādījis Jegors Sīvers, kurus zemnieki, biedrības līdzdibinātāji, akceptējuši;

3) biedrība nav bijusi patstāvīga, bet Dienvidvidzemes zemkopības biedrības zarubiedrība;

4) sakarā ar šīs biedrības nodibināšanos macītājs Braunšveigs metis domu par veselu zemkopības biedrību tīklu, kas lai pārklātu visu zemi.*)

Beidzot sniegsim dažas ziņas par pašu biedrības dibinātāju Jegoru Sīversu.

Jegors Sīvers cēlies no liberālas Baltijas muižnieku dzimtas. Viņš dzimis 1823. gada 1/13. novembrī Vidzemē Heimtāles muižā, netāl no Vilandes. 1846. gadā beidzis Tērbatas universitātes dabas zinātņu fakultāti. Interesējies arī par tautsaimniecības jautājumiem. No 1846.—1850. g. vadījis savas muižas Heimtāles saimniecību. No 1850.—1853. g. ceļojis pa ārzemēm. Bijis centrālajā un dienvidus Amerikā. Pusotra gada pavadījis Anglijā, Francijā, Beļģijā un Vācijā. Iepazinies ar pazīstamo zinātnieku Aleksandru Humboldtu.

*) Ari Jegoram Siversam nav bijusi sveša šī domā — sk. tālāk.

Atgriezies no ārzemju ceļojuma, viņš apmeties Plāņu muižā (Triķātes draudzē), ko viņš rentējis un arī pats apsaimniekojis. Vēlāk nopircis tuvējo Raudes muižu.

No 1872. gada ieņēmis zemkopības profesora vietu Baltijas politechnikā Rīgā. Šai darbā palicis līdz mūža beigām (miris 1879. gada 12/24. aprīlī).*)

Jegors Sīvers bijis redzams liberāla virziena sabiedrisks darbinieks. Uzstājies par landtāga paplašināšanu ar citu šķiru pārstāvjiem. Bijis arī ļoti rosīgs biedrību darbinieks. Dienvidvidzemes zemkopības biedrībā līdz mūža beigām ieņēmis priekšnieka vietu, bet dārzkopības biedrībā bijis priekšnieka biedrs. Bijis goda biedrs Vidzemes vispārderīgā un ekonomiskā societātē. Stipri interesējies par zemnieku saimniecību pāceļšanu. Šai nolūkā viņš nēsājis ar plānu par visas Vidzemes pārklāšanu ar zemnieku zemkopības biedrībām,**) kuŗām pēc viņa uzskatiem vajadzētu būt Dienvidvidzemes zemkopības biedrības zarubiedrībām jeb filiālēm. Viņš karsti aizstāvējis lielgruntnieku un mazgruntnieku sadarbību zemkopības biedrībās. Ar šādu uzskatu viņš starp citu uzstājis zemkopju sapulcē Rīgā 1877. gada 29. augustā. Tur starp citu viņš teicis tā: „It īpaši lielgruntniekiem kā mazgruntnieku vadītājiem un mācītājiem jāiet ar labu priekšzīmi mazgruntniekiem pa priekšu, kuŗi labprāt vecas ierasas neatmet. Tāpēc arī tikai no tādām biedrībām vajadzīgā sekme gaidāma un cerama, kuŗās lielgruntnieki un mazgruntnieki ņem dalību (skat. B. V. 36/1877).

Viņš pats izstrādājis zemkopības biedrību statūtus,***) kuŗus tad cēlis priekšā Plāņu sapulcē 1866. g. Zemnieku zemkopības biedrības dibināšanas jautājumā uzņemts Dienvidvidzemes zemkopības biedrības 1865. gada 3. decembra sapulces dienas kārtībā (skat. Vidzemes guberņas av. 131/1865).

Jegora Sīvers darbs nav palicis bez iespaida uz latviešiem. Par to liecina laikraksti. Balt. Zemkopis 16/1879 sakarā ar viņa nāvi ievietojis šādu nekrologu:

„Jegors fon Sīvers, zemkopības profesors Rīgas politechnikā un Dienvidvidzemes zemkopības biedrības pre-

*) Jeg. Sīvers biogrāfiju skat.: 1) „Allgemeine Deutsche Biografie“, 34. sējuma; 2) Balt. Vestn. 16/1879.

**) „Katrā Vidzemes draudzē vienu muzgruntnieku zemkopības biedrību“ — B. Zemk. 31/1877.

***) Balt. Zemk. 36/1877.

zidents, 12. aprīlī, nepilnus 56 gadus vecs būdams, ir aizgājis Dieva mierā. Viss viņa mūžs ir bijis darbs un pūlēšanās zinību laukos un vispārīgam labumam. Latviešiem viņš palika pazīstams no tā brīža, kad viņš centās dibināt augšā minētās biedrības zarubiedrības Vidzemē.“

Balt. Vēstn. 16/1879 starp citu saka: „Zemkopības ziņā viņam ir lieli nopelni; viņš rūpējās nevien par atklātu zemkopju sapulču noturēšanu, par zemkopības zarubiedrību dibināšanu, bet bija arī nodomājis latvisku zemkopības avīzi*) izdot. Nāve mums ir atņēmusi ļoti krietnu strādnieku. Miers viņa pīšļiem!“

Bals 16/1887 par viņu saka: „Plāņu un Smiltenes saimnieki pa lielākai daļai viņam vien var pateikties, ka lietderīgu lauksaimniecības rīku iegādāšana, kā arī mākslīgu mēslu lietošana te atradusi jo daudz piekritēju un nesusi vēl vairāk labuma.“

2. Rūjenes zemkopības biedrība.

Par Rūjenes zemkopības biedrības izcelšanas šīs b-bas pirmajā protokolā grāmatā mēs atrodam šādas ziņas.

Ziņa par Rūjenes zemkopības biedrības celšanos.

1870. gadā Keizariska Vidzemes zemkopības vispārderīga un zemkopības sociētāte savu sēdēšanu vasarā Rūjenes pilsētiņā noturēdama, šī apgabala laudis skubināja uz zemkopības biedrības iecelšanu. Draudzes skolā tanī laikā ik pāra nedēļas turēja sapulces, kurās visādas zināšanas priekšā lasīja, un daži no tiem, kas tur sanāca klausīties, latvieši un vācieši, apņēmās tādu zemkopības biedrību celt, kas būtu sociētētes palīga biedrība. Sagādāja likumu projektus no divām pusēm. Viena pulka likumos bija nolikts, ka tikai latviešu gruntņiekus un rentņiekus vien drīkstot par biedrības priekšņiekiem iecelt; ka biedrībai nebūs būt sociētētes palīga biedrībai; un ka no biedrības arī esot turamas viesīgas sanākšanas, teātera izrādīšanas un koncertes; — Otrs pulks cita negribēja kā tikai zemkopības izplaukšanu paveicināt un vēlējās tā-

*) Par zemkopības avīzes izdošanu latviešiem un igauņiem spriests Dienvidvidzemes zemkopības biedrībā 14/XI 1866 sēdē (M. V. 52/1866). Šis jautājums pārrunats arī 13/II 1873 sēdē (Balt. Wochenschrift 7/1873) 1878. gadā b-ba nolēmusi izdot latviešu valodā zemkopības avīzi (B. V. 17/1878, B. Z. 18/1878).

dēļ par societētes palīga biedrību palikt, visas lietas atmezdami, kas pie zemkopības nepieder, kā arī to šķirošanu pēc tautībām un kārtām pie priekšniecības celšanas. Šī pēdējā partija ir tie, kas tagad par zemkopības biedrību apstiprināti.

Meklēdamās savienoties, abas partijas cēla komisiju un nolika šīs komisijas sapulci uz 6. novembri. Rūjenes Lielās muižas Lielkārķēnos. Bet tad šī nevarēja saligt un nākošā sapulcē draudzes skolā tā partija virsroku dabūja, kas visādas svešas lietas zemkopības biedrībā gribēja iejaukt un citu tautu un kārtu locekļus no īstu biedru tiesībām izslēgt, — tad tā otra, proti mūsu partija atšķirās un apņēmas par sevi societētes palīga biedrību iecelt.

No jauna savu statūtu projekti pārraudzījuši, šie vīri, kuŗu skaitlis bija 25, 10. decembrī 1870. sanākuši savus vārdus projektam parakstīja un societētei lūdza, lai šī to biedrību, ko gribēja celt, pieņemot par savu palīga biedrību, un societēte atbildēja, ka to gan gribot darīt.

Otra partija kādus vīrus no sava pulka aizsūtīja uz Pēterburgu, lai tie pie ministērijas izlūgtu savu likumu apstiprināšanu, bet šie nebija panākuši, uz ko sūtīti. Tad 6. Rīgas draudzes tiesa ar rakstu no 12. aprīļa 1871. deva zināt, ka Gubernātor lielskungs uzdevis, lai abas partijas savienojoties, jo rādoties nevajadzīga lieta vienā apgabalā divas savādas zemkopības biedrības celt.

Abas partijas ar draudžu tiesas ziņu izvēlēja aizstāvētājus saligšanas pēc, bet šī saligšana neizdevās vis, tāpēc ka tā partija, kas teātera izrādīšanas un t. pr. vēlējās, nepavisam no savām prasīšanām neatlaidās, un tāpat tie, kas tikai īstu zemkopības biedrību vēlējās iecelt, arī pastāvīgi pie sava padoma turējās. Tas notika mai mēnesē 1871.

21. septembrī 1871. societēte — kuŗu bija lūguši palīdzēt, lai statūtes tiktu apstiprinātas — rakstīja, ka Domaņu minister lielskungs esot izteicis, ka tagad dažu vāinu dēļ statūtes neapstiprināšot, bet ka societēte visā spēkā strādāšot tos kavēkļus pārspēt un likumu apstiprināšanu sagādāt.

Reiz vēl mūsu pretinieki iekš zemkopības biedrības celšanas lika sludināt, ka lai sapulcējoties visi zemkopības biedrības cēlēji Ternejas muižā uz likumu parakstīšanu. Tur nu tikuši likumi priekšā likti bez tām punktēm, kuŗu dēļ mēs no viņiem bijam šķīrušies.

Ir arī tie reti vīri no mūsu partijas, kas tur bijuši uz-
aicināti, lai parakstās, bet šie to nav darījuši.

Pagāja 3 gadi, tad societēte ar rakstu no 6. novem-
bera 1874. mums piesūtīja statūtes krievu valodā, ko
priekš mums bija sataisījuši pēc tādām statūtēm, ko aug-
sta valdīšana par labiem ieteikusi, turklāt ziņodama, kā
mūsu likumi pie ministērijas par nederīgiem atrasti. Šīs
piesūtītas statūtes, pārtulkojuši un atraduši ar mūsu vēlē-
šanos saderīgas, mēs parakstījām un aizsūtījām societētei.

Atkal bija jāgaida 3 gadus. Bet jūnija mēnesī 1877. no
6. Rīgas draudzes tiesas un jūlija mēnesī no societētes
piesūtīja mūsu no ministērijas apstiprinātus likumus. Tur-
klāt Middendorff lielskungs, societētes priekšsēdētājs,
mums laimes vēlēja, ka mēs reiz savas vēlēšanas piepil-
dīšanu sagaidījuši, pie tā norādīdams, ka pie šīs ilgas ka-
vēšanas esot redzams, ka visas tās zemnieku zemkopības
biedrības, kas līdz šim apstiprinātas, neesot bijušas pēc
augstas valdīšanas prāta. To darot viņš mūs vēl skubi-
nāja, lai mēs pastāvēt nešaubīdamies pie sava uzņemta
padoma, savā biedrībā cita nekā nemeklēdami, kā tiešam
zemkopības izplaukšanu vien, visas pie tās nepiederīgas
lietas sānis atstādami.

Protokolis

par pirmo Rūjenes zemkopības biedrības sapulci-Rūjenes
draudzes skolā tai 24. jūli 1877.

Sanākuši bija šie biedrības cēlēji:

Karl Michelson, Tēcen rentnieks
Kriš Sarkanbārd, Ūge saimnieks un valsts vecākais
Jān Boš, Udzen saimnieks
Jān Lorenc, valsts skrīveris
Viļlum Brože, Skujas saimnieks
Jān Baune, Lj. Kērsen saimnieks
Kārl Priede, Kl. Ķikke saimnieks
Jān Tetter, Kl. Jute saimnieks
Spritz Michelsons, Putniņ saimnieks
Viļlum Gailis, Daudža saimnieks
Gust Michelson, Migle saimnieks
Indrik Kampus, Vaggal saimnieks
Spritz Michelson, Kieme saimnieks
Andrievs Beldau, Pompit saimnieks
Jān Melbārd, Sedvak saimnieks
C. P. Šmidt, Rūjen Lielas muižas muižas valdinieks
Spritz Tomson, Raukiper saimnieks

Richard Grünvald, Žaggat saimnieks
A. Pestmall, Vec-Attes muižas valdinieks
E. A. Švech, Rūjenes draudzes skolmeistars
Villum Skalberg, Sodes muižas krodzeniēks un gruntenieks
Lj Igaunjēk saimnieks Jān Michelson
Mikkel Adamson, Krumpus saimnieks

Bez tam kā viesi:

J. Bach, skolmeistars no Rīgas

G. Tomson, elementār skolmeistars no Valmieres.

Kad cēlēju vārdi bija uzņemti, tad izvēlēja priekšniecību. Par priekšsēdētāju tika caur balsu vairumu uzcelts Karl Michelson kungs, Tēcen rentnieks; par viņa palīgiem C. Šmidt kungs, Rūjen Lielasmuižas valdinieks un Arrakst Žaggat gruntnieks R. Grünvald, par rakstu vedēju: E. A. Švech k. un par viņa palīgiem: A. Pestmall k., muižas valdinieks un Sodiešu Mauze gruntnieks J. Herrmanson; par mantas glabātāju: Enzeliešu Rome gruntnieks Z. Michelson un par viņa vietniekiem: Sodes Rauķiper gruntnieks Spr. Tomson un Erriniešu Putniņ Spr. Michelson.

Pēc tā biedrība vēlējās, Middendorff lielskungam ar rakstiem pateicību nosūtīt par to palīgu, ko viņš pie likuma apstiprināšanas pasniedzis, turklāt viņam ziņu dot par to, ka biedrības cēlēji par biedrību iestājušies, un to lūgšanu, lai mums to godu parāda, mums par goda biedri palikt.

Turklāt nosprieda, draudžu tiesai ar rakstu ziņu laist, ka mūsu biedrība iestājusies.

Tāpat vēl, ka protokoļu un naudas rēķinuma grāmata pirkama.

Nākoša sapulce tika nolikta uz 14. august dienu Tēcenos pulksten 3 pēc pusdienas.

Šinī dienā tika iemaksāta nauda pavisam kopā 84 rbļ. — proti 63 rbļ. iestāšanās nauda un 21 rbļ. biedrības nauda.

Priekšnieks C. Michelson
Rakstu vedējs E. A. Zīverch
Mantas valdītājs Spr. Michelson

Biedrības locekļi:

Villum Brož
Karl Priede
Jan Baune

Kā redzam, Rūjienā zemnieku aktivitāte zemkopības biedrības dibināšanas lietā bijusi stipri liela. Jau 1870. gadā tur cīnijušās 2 nesamierināmas grupas: viena gribējusi dibināt patstāvīgu latviešu zemnieku biedrību, bet otra — Vidzemes sociētātes zarubiedrību. Kauču pirmā grupa skaita ziņā bijusi lielāka, tomēr uzvarējusi otra, mazākā — Rūjenes zemkopības biedrība 8/IV 1877 apstiprināta kā Vidzemes sociētātes zarubiedrība. Protams, tajos politiskajos apstākļos, kad noteicošās aprindas bija pret patstāvīgām zemnieku zemkopības biedrībām, tas citādi arī nevarēja būt.

Ļoti raksturīgs tas apstākļis, ka pirmā grupa pat delegāciju sūtījusi uz Pēterpili, lai panāktu patstāvīgās biedrības apstiprināšanu. Tas liecina par lielu neatlaidību un lielu cīņas sparu.

Rodas jautājums, no kurienes rūjienieši guvuši iedvesmu tik neatlaidīgai un karstai cīņai par patstāvīgu biedrību. Kā mēs redzējam citā nodaļā, jautājums par patstāvīgām un zarubiedrībām latviešu presē ticis diskutēts vēlāk, kādēļ rūjieniešus būs ietekmējuši kādi citi apstākļi. Mums šķiet, ka zināma nozīme būs bijusi igauņu lauksaimniecības biedrību darbiniekam Jākobsonam, kas bijis karsts patstāvīgu biedrību aizstāvis un krass vācu pretinieks. Bet Jākobsons, kā mēs zinām, piedalījies Rūjienas sapulcē 1870. gadā.*) Nav domājams, ka viņš savus uzskatus būtu slēpis no rūjieniešiem. Un tie varēja atrast ļoti auglīgu zemi tautiski noskaņotā zemnieku daļā.

Vēl atzīmēsim, ka zemkopības biedrības dibināšanu Rūjienas sapulcē 1870. gadā ierosinājis barons Krīdeners, kuŗa zemnieki jau 50-to gadu sākumā bija mājas iepirkuši par dzimtu. Zemkopības biedrības dibināšana motivēta tā, ka linu noplicinātā zeme jāmēslojot ar minerālmēsliem, bet to iegūšanai, lai izsargātos no viltojumiem un krāpšanām, nepieciešama zemkopības b-ba (sk. Balt. Woch. 52/1870).

Cīņas, kādas norisinājušās sakarā ar biedrības dibināšanu, atstājušas nelabvēlīgu iespaidu uz biedrības tālāku attīstību: tās biedru skaits, salīdzinot ar plašo darbības rajonu, bijis diezgan mazs; arī biedrības rīkotās sapulces tikušas apmeklētas diezgan vāji.

*) Tad jau bijušas apstiprinātas Tērbatas un Pērnavas patstāvīgās igauņu zemkopības biedrības. Arī šis fakts rūjieniešiem nevarēja būt nezināms.

Ka pret biedrību sabiedrība izturējusies rezervēti, starp citu redzams no šādas zīmīgas vietas 4/VIII 1880 sapulces protokolā. Skolotājs Švechs izteicies: „Kur lieli vīri pa priekšu iet, tur tie no zemākas kārtas ar lieliem bariem no pakāļas dodas, mūsu biedrību mēs paši zemas kārtas vīri sastādījuši, tādēļ tik lēti daudz nepiebiedrojas, bet mums pašiem nevajag nogurt.“

Protokolos nav izsmelošu datu par faktisko biedru skaitu. Ir tikai dažas gadījuma rakstura ziņas.

Tā, piemēram, uz valdības revidenta Manaseīna pieprasījumu valde paziņojusi, ka biedrībai esot 97 biedri: 78 latvieši, 17 vācieši, 1 igauņis un 1 angļis (skat. 7/III 1883 sapulces protokolu).

23/XII 1885 sapulces protokolā lasām: „No 82 grāmatā ierakstītiem biedriem biedru naudu samaksājuši 20.“

Protokolos ir arī ziņas par sapulču apmeklētāju skaitu. Piemēram, 1878. gadā noturētas 12 sapulces un to apmeklētāju skaits bijis šāds: I. — 23 biedri un 7 viesi; II. — 21 + 3; III. — 20 + 1; IV. — 25 + 2; V. — 18; VI. — 30 + 1; VII. — 37 + 1 (gada sapulce, vēlēšanas); VIII. — 11; IX. — 11; X. — 18 + 4; XI. — 16; XII. — 19 + 1. 1885. gadā sapulces apmeklētās šādējādi: I. — 12 + 1; II. — 30 + prāvs skaits viesu; III. — 19 + 7; IV. — 9; V. — 15 + 2; VI. — 14 + 3; VII. — 10 + 4; VIII. — 25 + liels pulks viesu; IX. — 10; X. — 22 + 10.

J. Krauze savā brošūrā,^{*)} zīmējoties uz 1885. gadu, saka: „Vienaldzība pret biedrību pēdējā laikā sevišķi pieaugusi — sapulces apmeklē 9—15 personas. Biedrības nolūki apkārtņē palikuši neizprasti, biedru skaits mazinājies. Vispārīgi biedrība nebij spējusi iesakņoties dzīvē, bet bij tapusi par kāda mazāka pulcina iestādi.“

Un tomēr, neraugoties uz visu to, biedrības darbība bijusi diezgan rosīga un plaša. Jau pašā darbības sākumā biedrība stājas pie krājaizdevu kases dibināšanas, ko arī laimīgi paveic, jo Rūjienas krājaizdevu kases statūti apstiprināti 16/XI 1879 (tā ir pirmā latviešu kase Vidzemē).

No biedrības darbības jāatzīmē:

1) priekšlasījumu sarīkošana par visdažādākiem lauksaimniecības kultūras jautājumiem;

2) lauksaimniecības bibliotēkas ierīkošana;

^{*)} J. Krauze „Rūjienas zemkopības biedrības 25 gadu darbības pārskats“, 1902.

3) lauksaimniecības izstāžu sarīkošana; I. izstāde bijusi 1881. gadā, II. — 1888. g., III. — 1892. g.;

4) vaislas ērzeļa punkta ierīkošana 1880. gadā;

5) minerālmēsļu apgādāšana, pie kam praktizēta arī biedru kreditēšana;

6) sēkļu apgādāšana;

7) miežu tīramās mašīnas punkta ierīkošana 1887. gadā; biedriem bijis jāmaksā 2 kap., bet nebiedriem — 4 kap. par pūru tīras labības.

90-to gadu sākumā biedrība iegūst nekustamu īpašumu.

Darbības plānā 1893. gadam paredzēta konsuna biedrības ierīkošana. Jāatzīmē, ka šis jautājums biedrību nodarbinājis vairākus gadus, bet tā rīkojusies ar lielu apdomību un nosvērtību (konsumbiedrība nodibināta tikai 1902. gadā).

Biedrības saimnieciskā stāvokļa un tā attīstības raksturojumam protokolu grāmatā nav pietiekošu datu.

Zināmu nojēgumu par biedrības saimniecisko stāvokli 1885. gada beigās mums sniedz skaitliskie dati, kurus atrodam 23/XII 1885 ģenerālsapulces protokolā.

17/XII 1884 bij atlikums . . . . . 1225 r. 71 k.
no 17/XII 84 līdz 23/XII 85 klāt pienācis:

biedru naudas . . . . . 62 r. —

dažādu ienākumu . . . . . 68 „ 80 k. 130 „ 80 „

Kopā 1356 r. 51 k.

izdots no 17/XII 84 līdz 23/XII 85 . . . . . 173 „ 05 „

Atlikums 1183 r. 46 k.

Nauda atrodas:

taupīšanas lādē . . . . . 435 r. —

uz parāda izdots superfosfātos . . . . . 463 „ 92 k.

aizdots veterinārārstam F. Mālmanim . . . . . 200 „ —

kasē tīrā naudā . . . . . 84 „ 54 „

Kopā 1183 r. 46 k.

Kā redzam, 1885. gadā biedrības līdzekļi nav bijuši lieli. Pēc visām pazīmēm spriežot, biedrības stāvoklis pamazām nostiprinājies, tā kā tā jau 90-to gadu sākumā jutusies pietiekoši stipra, lai ķertos pie nekustama īpašuma iegūšanas.

Kvalificējot biedrību pēc funkcijām, varam konstatēt, ka tā vienā un tai pašā laikā izpildījusi: lauksaimniecības zināšanu izplatīšanas b-bas, mašīnu koplietošanas b-bas un ražošanas līdzekļu iepirkšanas kooperatīva funkcijas. Tā tad tā pēc savām funkcijām bijusi jaukta tipa organizācija.

Šo biedrību varam uzskatīt par latviešu zemnieku biedrību, jo kā vadībā, tā arī biedru sastāvā vairākums arvien ir latviešiem. Arī protokoli jau no paša sākuma tiek vesti latviešu valodā.

Tā ir arī pirmā latviešu zemnieku biedrība ar apstiprinātiem statūtiem, kas vedams cēloniskā sakarībā ar to apstākli, ka rūjienieši ir arī pirmie, kas lielākā skaitā ieguva mājas dzimtīpašumā.

Arī Kārlis Kundziņš Balsī 5/1882 aizrāda, ka tobrīd Rūjenes zemkopības biedrība esot vienīgā Vidzemes latviešu zemkopības biedrība ar apstiprinātiem statūtiem.

3. Salacas zemkopības biedrība.

1873. gadā, uz Lānmuīžas īpašnieka Otto v. Vegezaka ierosinājumu, Sveiciemā sākās zemkopības sapulces, no kurām vēlāk pamazām izveidojās Salacas zemkopības biedrība (B. V. 276/1882). Pirmā sapulce notikusi 18/X 1873. Sapulcējušies 17 vīri, pieņēmuši statūtus un nodibinājuši zemkopības biedrību. Pēc gada biedru skaits bijis 56 (skat. B. V. 31/1874, M. V. 31/1874, B. V. 1/1875, B. 18/1879, B. V. 276/1882, M. V. 8/1885, B. V. 41/1885, B. 9/1885).

1881. gada 24. decembrī Salacas zemkopības b-bas statūti iesniegti Zemkopības departamentam ar Vidzemes societātes vidutājību (B. V. 276/1882). Statūti apstiprināti 1884. gada 23. martā, bet gubernātors tos piesūtījis Vidzemes societātei tā paša gada 5. oktobrī (skat. B. 44/1884). Sakarā ar to, pēc 2 gadu klusēšanas, Salacas zemkopības biedrība 1885. gada 11. februārī svinējusi „atdzimšanas svētkus“ (B. 9/1885, M. V. 8/1885, B. V. 41/1885). Piedalījušies kādi 30 cilvēki, no tiem puse zemnieku, 7 muižu īpašnieki, 1 mācītājs, 1 muižu pārvaldnieks, 3 skolotāji, 2 skrīveri. Par priekšnieku ievēlēts Sveiciema muižas īpašnieks R. v. Vegezaks, par I. vietnieku — Sveiciema Patkuļu rentnieks Simonsons, par II. vietn. — Sveiciema muižas pārvaldnieks Mietens, par

kasieru — muižas skolotājs Auzenbergs, par I. vietnieku — tirgotājs Kaktiņš, par II. vietnieku — Dreiliņu muižas īpašnieks Vegezaks, par rakstvedi — draudzes skolotājs Bērziņš, par I. vietn. — pagastskolotājs Krūmiņš (M. V. 8/1885).

Sapulcē nolasīti arī statūti. Darīšanu valodai jābūt latviešu un krievu; vācu valoda ipelaižama tik dažiem izskaidrojumiem (B. 9/1885, B. V. 41/1885).

Biedrība, kā redzams, apstiprināta kā Vidzemes sociētātes zarubiedrība, un tās noteicoša vadība nav atradusies zemnieku rokās, kā to rāda valdes sastāvs. Sakarā ar tādu stāvokli korespondents Balsī 9/1885 saka tā: „Gan laudis spriež, ka ja šī biedrība esot zars no kāda Tērbatā augoša koka, ka tur nevarot nekas krietns izaugt, jo vienīgais koks mūsu zemē esot vītols, kuŗa zari savrūp augot.“ Tālāk korespondents piezīmē, ka biedrībā runājot un pa daļai arī rakstot protokolu grāmatā gan latviski, gan vāciski juku jukām. B. V. 48/1885 aizrādīts, ka protokolus rakstot tikai latviski.

Te izmanāms negatīvs noskaņojums pret zarubiedrībām.

K. Bm. Balt. Vēstnesī 173/1889 raksta, ka biedrība ikgadus apgādājot saviem biedriem piedevas mēslus. J. Bisenieka Lauks. kalendārā 1893. gadam teikts, ka b-ba ikgadus apgādājot mākslīgos mēslus par 2000—3000 r. Tai esot arī linsēklu tīrāmā mašīna.

Tā tad Salacas zemkopības biedrība izpildījusi iepirkšanas un mašīnu koplietošanas kooperatīvu funkcijas.

B. V. 116/1890 biedrībai tiek pārņemts, ka tās darbība pastāvēt tikai kaulu miltu, superfosfātu un fosfātmiltu apgādāšanā.

1892. gadā biedrībai bijuši 34 biedri (no tiem viens goda biedrs), lielgruntnieki un mazgruntnieki (sk. J. Bisenieka Lauks. kalendārā 1893. gadam).

4. Rubenes zemkopības biedrība.

Ziņas par šo biedrību ir ļoti trūcīgas. Pēc laikrakstiem mums izdevies rekonstruēt šādu stāvokli. Biedrība dibināta 1879. gadā. Par pierādījumu var noderēt šādi fakti:

a) 1880. gadā svinēti pirmie gada svētki (sk. M. V. 28/1880, 12/VII);

b) 1929. gadā svinēta 50 gadu darbības jubileja (sk. Latvis 21/IX 1929).

Par dibinātājiem Latvis 28/III 1928 uzskata Cimzes semināra audzēkni Ķieģeļu skolotāju Indriķi Dreimani un Sprēstiņu skolotāju Gustavu Bērziņu. Turpretim M. V. 28/1880 teikts: „Caur Ķieģeļu muižas dzimtlielkungu Aleksandru v. Vegezaku mēs esam tik laimīgi, ka mums jau ir zemkopības biedrība.“

A. v. Vegezaks jau no paša sākuma bijis biedrības priekšnieks, kādā amatā tas bijis vēl arī 1892. gadā (sk. B. V. 185/1883, B. 15/1892, D. L. 76/1892).

Biedrību apstiprinājis Zemkopības departaments 23/III 1884 kā Vidzemes societātes zarubiedrību (B. 44/1884, B. V. 248/1884, B. 31/1886, B. V. 64/1890, B. 25/1898, Bisenieka zemk. kalendāri 1893. un 1897. gadam).

Rubenes zemkopības biedrība jau pirms statūtu apstiprināšanas sarīkojusi 1883. gadā Valmierā zemkopības izstādi, kurā izdevusies labi. Par to liecina tas fakts, ka izstāde devusi 300 rbļ. lielu atlikumu (B. 40/1883, B. 15/1892, D. L. 76/1892).

Par oficiālo darbības sākumu skaitās 26/X 1884 (B. V. 102/1885)). Biedrības darbības rajonā ietilpuši šādi 8 pagasti: Rubenes mācītāja muižas, Podzemes, Pāpenes, Vaidavas, Ķieģeļu, Briežu, Sprēstiņu un Veļķu (B. V. 141/1889, B. V. 64/1890).

Biedrība ierīkojusi mašīnu koplietošanas punktu, kurā atradušās šādas mašīnas: 2 ekseļu mašīnas (biedriem bijis jāmaksā 10 kap., bet nebiedriem — 15 kap. par lietāšanas dienu), linu kulstamā mašīna un āboliņa sējmašīna (M. V. 3/1885, B. V. 141/1889).

Biedrība arī minerālmēslus apgādājusi saviem biedriem. Tā, piemēram, 1888. gadā tā apgādājusi mēslus 33 biedriem kopsummā par 1195 r. 55 k. (B. V. 141/1889).

Biedrībā bijis biedru: 1880. gadā līdz 100; 1888. gadā 83, no tiem 6 goda biedri; 1891. gadā 57, starp tiem mācītājs un 2 muižu īpašnieki, bet pārējie mazgruntnieki un nomnieki (M. V. 28/1880, B. V. 141/1889, B. 15/1892).

5. Madlienas zemkopības biedrība.

Madlienas zemkopības biedrība nodibināta 3/I 1881, piedaloties, blakus zemniekiem, apkārtējiem lielgruntniekiem (B. 12/1881, B. V. 68/1881). Pirms apstiprināšanas biedrības valdes sastāvs bijis šāds: priekšnieks v. Loevis,

priekšnieka vietnieks v. Tranzehe, rakstu vedējs un mantas zinātājs zemkopis un pagasta skrivers R. Šiliņš (B. V. 100/1884). Biedrība apstiprināta 23/III 1884 kā Vidzemes sociētātes zarubiedrība (B. 44/1884, B. V. 248/1884, B. 31/1886).

Biedrības darbība nav bijusi pietiekoši rosīga. Brīžiem tā pavisam apstājusies. Tā, piemēram, B. V. 100/1884 ziņo, ka pēc R. Šiliņa aiziešanas uz Krieviju biedrība apklususi: vairāk kā gadu neesot noturēta neviena sapulce, kurpretim agrāk tās noturētas ikmēnešus (sapulcēs turēti priekšlasījumi). Biedrības bezdarbību atzīmē arī Antons Benjamiņš Balsī 2/1884, 2/1886, 2/1891. Tā, piem., B. 2/1886 A. Benjamiņš raksta: „Pēc viņa (t. i. R. Šiliņa — aut.) aiziešanas uz Krieviju b-ba nīktin nīkst un laikam gan vairs neuzzels. Tā tad ar — kā arī laikraksti to ziņoja — Madlienas zemkopības b-ba Vidzemes zemkopības b-bai nevarēja piesūtīt nekādu skaidru ziņu par savu sastāvu.“

Arī D. L. 138/1887 atzīmē to pašu. Tur lasām: „Šeit priekš kādiem gadiem nodibinājās zemkopības biedrība, kas iesākumā diezgan naigi rikojās. Pēdējos pāris gados tikpat kā nemaz nedzird par tās darbību.“

Arī notikušās sapulcēs piedalīšanās bijusi vāja, kā par to vairākkārtīgi ziņojuši laikraksti (piem. B. 2, 42/1886).

Cik var spriest pēc laikrakstu ziņām, R. Šiliņš 1888. gadā atkal atgriezies Latvijā un līdz ar to atdzīvojusies arī Madlienas zemkopības b-bas darbība. Par to D. L. 227/1888 raksta tā: „Priekš daudz gadiem dibinājās zemkopības b-ba, kuŗa jau vairākus gadus bijusi pavisam apklususi, bet šogad tā atkal modusies, par ko īpaši jāpateicas Šiliņam, Ķeipenes labdarības b-bas priekšniekam. Tālāk ziņots, ka 1888. gadā jau 3 sapulces noturētas. B. V. 146/1889 ziņo, ka 1888. gadā noturēti 5 priekšlasījumi un 5 sapulces, pie kam visi priekšnesumi bijuši no R. Šilinga.

1888. gadā b-ba nolēmusi dibināt krāšanas un aizdošanas kasi, kas tiešām arī nodibināta (D. L. 227/1888).

1889. gadā b-bas priekšniecībā ievēlēti: par priekšnieku līdzinējais V. v. Loevis of Menars, Lakstenes dzimtkungs, par viņa vietniekiem R. Šillings un J. Lutcs, par rakstu vedēju Zādzenes pagasta skrivers V. Eiduks, par viņa vietnieku P. Bērziņš, par revidentiem K. Āboltiņš un Lediņš (B. 7/1889, B. V. 33/1889 un B. V. 146/1889). Tur-

pat pieminēts, ka nu b-ba sākusi rosīgi darboties: 29. janvārī bijis priekšlasījums par mākslīgiem mēsliem.

Cik vērojams, tad Madlienās zemkopības biedrības darbība, salīdzinot ar citām līdz šim apskatītām zemk. b-bām, bijusi stipri vienpusīgāka. Nav nekādu norādījumu, ka bez priekšlasījumiem tā būtu veikusi arī kādus tieši saimnieciskus uzdevumus. Šķiet, tās vislielākais nopelns ir krājaizdevu kases nodibināšana, bet tieši lauksaimniecības kultūras pacelšanā tās nozīme ir ļoti niecīga. Šīs parādības cēlonis galvenā kārtā meklējams tanī apstākļī, ka madlieniešiem nav bijis piemērotu darbinieku — vadītāju.

6. Smiltenes - Palsmanes - Aumeisteru - Gaujenes zemkopības biedrība.

Par biedrības sākumu tās protokolu grāmatā mēs atrodam šādas ziņas.

Protokols Nr. 1, 18/X 1881.

Šī gada 2. jūni bija daži kungi, mazgruntnieki un vēl citi zemkopji, kuŗu vārdi statūtēs redzami, Smiltēnē sapulcējušies, un zemkopības svaru ievērodamī, norunājuši zemkopības biedrību priekš Smiltenes, Palsmanes, Gaujenes un Aumeister draudzes dibināt, statūtes un viņu apstiprināšanu apgādāt. Šodien kā pirmā sapulces dienā tika vēl daudz biedri pieņemti. Smiltenes mācītājs Kundziņ kungs par sapulces vadītāju un Ed. Benjaminn un D. Damberg kungi par rakstu vedējiem vienbalsīgi ievēlēti.

Pēc tam nolasīja šīs biedrības statūtes, kuŗas § pēc § no biedrības pārrunāti un pieņemti tika.

Šī zemkopības b-ba saucas „Smiltenes - Palsmanes - Gaujenes un Aumeister zemkopības biedrība“ un ir zars no vispārīgas Vidzemes ekonomiskas zemkopības biedrības, tā ka viņa tomēr no turienes netiek nekādā ziņā savās darīšanās aprobežota.

Priekšniecībā tika ievēlēti pēc balsu vairuma:
par prezidentu Smiltenes mācītājs Kundziņ kungs,
par viceprezidentu dakters Hesse k., Grundzālē,
par viceprezidentu draudzes lielskungs v. Klot, Zaķu m.,
Vienbalsīgi:
par rakstu vedēju Ed. Benjaminn k., Bānuži,
par rakstu vedēja palīgu V. Tabbings k., Gaujenē,
par rakstu vedēja palīgu Ābel k. Palsmanē,

Vienbalsīgi:

par mantas zinātāju Palsmanes v. Bähr lielkungu,
par mantas zinātāja palīgu Ed. Grassman v. Smiltēnē,
par mantas zinātāja palīgu Gaujenes māc. Adolfi k.

Vienbalsīgi:

par bibliotēkaru D. Damberg k. Smiltēnē,
par bibliotēkara palīgu Jūrman k. Gaujēnē,
par bibliotēkara palīgu Jozuus k. Aumeisteri.

Šis b-bas dibināšana atbalsojusies arī presē. B. 45/1881 raksta tā (to atkārtoti B. V. 261/1881): „2. jūnijā Smiltēnē bij sapulcējušies daži kungi, mazgruntnieki un citi, kas zemkopības svaru ievēroja; tie norunāja vienoties un zemkopības biedrību dibināt.“

Tālāk aizrādīts, ka dibināmā biedrība būšot Dienvidvidzemes vispārderīgās lauks. b-bas zarubiedrība, kas, kā no protokola redzams, nav pareizi. Vēlāk Balt. Vēstnesī 273/1881 šī kļūda izlabota.

Par priekšniecības vēlēšanām, kuŗas notikušas 18/X 1881, raksta B. 45/1881 un B. V. 261/1881.

Vidzemes societāte Smiltenes-P.-A.-G. zarubiedrības statūtus (arī Salacas, Rubenes un Madlienas zarub-bu) iesniegusi Domeņu ministrijas zemkopības departamentam 24/XII 1881, bet statūti apstiprināti tāpat visām vienā reizē — 23/III 1884 (B. 44/1884, B. V. 248/1884, B. 34/1885, M. V. 3/1885, B. V. 8/1885, 49/1891, J. Bisenieka „Lauks. kalendārs“ 1893. gadam).

Apstiprināšanas fakts atzīmēts arī biedrības protokolā Nr. 21 no 19/XI 1884. Tur lasām:

1. Cien. prezidents ziņoja sapulcei, ka mūsu b-ba nu esot apstiprināta, pielikdams dažus izskaidrošanas vārdus par mūsu patstāvību. Svarīgākais gabals pie mūsu b-bas esot, ka viņa paliekot p a s t ā v ī g a. Apstiprināšana notikusi 23. martā, bet mūsu statūti tik vēl atsūtīti 10. oktobrī. Tērpates Keizariska ekonomijas societēte bij mūsu b-bai rakstu laidusi, vēlēdama b-bas dibinātājiem laimi un labas sekmes. Viņa nākšot, kur varēšot, mums palīgā. Prezidents vēlēdamies, ka pa tiem trim gadiem uz apstiprināšanu gaidīdami mēs nebūtu atdzisuši un apkušuši izsacīja augstai valdībai pateicību, uz ko sapulce ar skaņu „urrah!“ atbildēja.

2. Rūjenes zemk. b-bas prezidents Šmidt k. bij kā viesis atnācis un tika no sapulces laipni apsveicināts.

Smiltenes-P.-Aum.-G. zemkopības b-ba attīstījusi stipri rosīgu darbību. Vispirms jāpiemin daudzās sapul-

ces ar priekšlasījumiem par daždažādiem jautājumiem: par mākslīgiem mēsliem, spēka barību, mašīnām, lopkopību, vistkopību, linkopību, dārkopību, piena, sviesta un siera pārdošanu, pļavu kultivēšanu, mēslu krāšanu, kūdras lietošanu pakaišiem u. t. t. (B. 25/1882, 15/1886, B. V. 8/1889, 143/1889). Kā lektori uzstājušies mācītājs K. Kundziņš, māc. Adolfs, v. Baers, teol. kand. K. Balodis, skolotājs Dambergs u. c. (B. V. 143/1889)).

Sākumā sapulces pēc kārtas noturētas Smiltēnē, Gaujienā, Palsmanē un Aumeisteros, bet vēlāk galvenā kārtā Smiltēnē un Gaujienā. Sapulces Smiltēnē parasti tikušas labi apmeklētas. Nemsim piemērus pēc protokolu grāmatas: 22/II 1882 — 72 biedri un 41 viesis; 2/VI 1882 — 85 + daži viesi; 24/I 1883 — 68 + 33; 2/VI 1883 — 79 + 9; 12/XII 1883 — 50 + 13; 26/III 1884 — 50 + 8; 17/XII 1884 — 60 + 11; 28/I 1885 — 70 + 10; 3/VI 1886 — 60 + 26; 19/I 1887 — 60 + 7; 21/XII 1887 — 68 + 3; 1/II 1888 — 63 + 10; 30/I 1889 — 50 + 2; 9/X 1889 — 28 + 3; 22/V 1890 — 53 + 26; 28/IV 1891 — 27 + 8; 7/XII 1892 — 51 + 9.

Kā redzam, tā patiešām bijusi prāva auditorija

No pārējās biedrības darbības vispirms jāatzīmē mākslīgo mēslu apgādāšana. Jau 18/I 1882 sapulcē runāts par „skunstmēslu kopīgu apgādāšanu“. Atzīmēsim, ka 2/VI 1882 sapulcē pārrunās par mākslīgo mēslu apgādāšanu aizrādīts, ka „rubenieši it kā skunstmēslu lādiņu no Anglijas dabūjuši“.

Zīmīgi, ka pat 1886. gadā 1. septembra sapulcē mākslīgo mēslu lietā atzinuši, ka „papriekš rakstīt rūjieniešiem, kas veselu kuģi skunstmēslu pasūtījuši, kā viņiem ar to izdevies“.

Protams, visas šīs ziņas par rubeniešiem un rūjieniešiem bij pilnīgi bez kāda reāla pamata, jo kā vieni tā otri bija par daudz nevarīgi tādas operācijas izvešanai.

Viss tas liecina par lielu sajūsmu, bet mazu praktiku.

Biedrība ierīkojusi arī mašīnu koplietošanas punktu (B. 8/1886; B. V. 41/1886, 15/1888, 8/1889), tāpat vaislas ērzēja punktu (J. Bisenieka „Lauks. kal.“ 1893. gadam).

Tā nodibinājusi arī krāšanas un aizdošanas kasi, kas sākus darboties 1885. gada rudenī (B. 8/1885).

1885. gadā no 3.—5. augustam biedrība sarīkojusi Smiltēnē izstādi, kuŗa izdevusies ļoti labi. Izstāde devusi arī prāvu atlikumu — Rbl. 868,92, kas kopā ar agrāko b-bas kapitālu sastādījis Rbl. 1514.— Izstāde bijusi liels

notikums latviešu zemkopju dzīvē: ar tās palīdzību starp citu audušies sakari starp latviešu zemkopības biedrībām. Šīs domas ilustrācijai citēsim kādu vietu no mācītāja K. Kundziņa izstādes atklāšanas runas. „Pateicība un sveicinājums Jums, cien. Vidzemes latviešu zemkop. b-bas no Rūjienas, Rubenes, Salaces, Straupes, kas gan ar labiem vēlējumiem, gan ar devīgu roku*) mūs apciemojušas, apliecinādamas, ka gribam kopā stāvēt, draudzībā strādāt, mīlestībā gādāt par mūsu zemkopības un zemkopju labklājību“ (B. 34/1885., B. 15/1886).

Biedrība 1888. gadā nolēmusi celt Smiltēnē namu, jo sapulces bijuši spiesti noturēt krogos un pagasta namos (B. V. 263/1888). Nams iesvētīts 1892. gada 27. decembrī (B. 1, 3/1893).

Biedrības biedru skaits bijis šāds (pēc protokolu grāmatas):

1882. gada sākumā	83
1882. „ jūnijā	133
1883. „ „	126
1884. „ „	92
1887. „ „	70
1892. „ „	88
1893. „ „	121

1891. gadā, kad bijuši 88 biedri, tie sadalījušies šādējādi: 5 lielgruntnieki, 3 mācītāji, 2 ārsti, bet citi visi — mazgruntnieki, skolotāji un amatnieki (sk. J. Bisenieka „Lauks. kalendārs“ 1893. gadam).

Biedrības mantas stāvokli 1893. gada beigās raksturo šāda bilance (sk. prot. Nr. 111).

D e b e t	K r e d i t
Krāš. kasē uz procent. R. 1.140.11	Aizņēmums no krāš.
„ „ biedru nauda „ 117.70	kases . . . . . R. 12.685.76
Neatmaksāta nauda, kas	Nemaksātas procent. „ 240.—
biedriem tika aizdots	„ parāds būvmei-
pirkst skunstmēslus . . . . . 99.—	steram Hoppem . . . . . 50.—
B-bas nama vērtība . . . . . 14.000.—	Biedrības manta 2.959.65
Inventārs:	
mašīnas, ērzelis . . . . . 578.—	
Kopā R. 15.935.41	Kopā R. 15.935.41

*) Rubenes zemkop. b-ba godalgām dāvinājusi harmoniju, bet Rūjienas b-ba — ekseļu mašīnu (B. 34/1885).

Vērtējot bilanci, mums jākonstatē, ka smilteneši paveikuši lielu sabiedrības organizēšanas darbu: 12 gados, ejot soli pa solim, izveidots prāvs sabiedriski-saimniecisks ķermenis ar mantu kopvērtību tuvu pie 16.000 rubļu, pie kam tieši sabiedriskā kapitāla uzkrājies bezmaz 3000 r. Jo augsti vērtējams arī tas fakts, ka biedrība mācējusi iesaistīt ražīgā sabiedriski-saimnieciskā darbā arī pašas dibinātās krājaizdevu kases līdzekļus prāvā summā (tuvu pie 13.000 r.), kas ir pašu mazo ļaužu sīkie ietaupījumi. Un lūk, šie sīkie ietaupījumi, pateicoties organizācijai, pārvērtušies vērtīgā namā (14.000 r.), kas savā galējā konsekvencē ir cietoksnis cīņai pret nabadzību un postu.

Tas ir apbrīnošanas cienīgs sabiedriski-saimnieciska celtniecības darba piemērs. Šī darba centrā stāvējis biedrības priekšnieks mācītājs Kārlis Kundziņš, kuŗa vislielākais nopelns pastāv iekš tam, ka viņš mācējis apvienot ražīgam darbam visus vietējās sabiedrības slāņus, kā to mēs augstāk konstatējam, atzīmēdami biedru sociālo sastāvu.

Pēc sava rakstura Smiltenes-P.-A.-G. zemkopības biedrība ir jaukta tipa organizācija ar tiem pašiem funkcionāliem elementiem, kādus mēs konstatējam Rūjienas zemkopības biedrībā.

7. Nabes zemkopības biedrība.

Nabes zemkopības biedrības pamati likti 1878. gada vasarā, kad tikušas noturētas zemkopju sapulces. Sapulces vadījuši muižnieks Romans un gruntnieks Plamšs (B. V. 31/1878). Korespondents, sniegdams šo ziņu, izsaka vēlēšanos, lai „ši šeitān sākdamās zemkopju biedrība uz priekšu jo vairāk uzplauktu un zaļotu.”

Zīmējoties uz biedrības dibināšanu B. 38/1889 un 20/1896 aizrāda, ka Nabes zemkopības biedrība dibināta 1879. gadā uz Nabes muižas īpašnieka v. Sīversas pamudinājumu. Sīverss uzbūvējis biedrībai plašas telpas virs dzirnavām un kroga. Biedrības zāles atklāšana notikusi 23/IX 1879 (B. V. 37/1879, D. L. 22/1886, B. 38/1889).

No 1879.—1885. g. biedrība nav bijusi apstiprināta un darbojusies klusu, bet 1885. gadā tā apstiprināta kā Vidzemes societātes zarubiedrība (B. 38/1889).

Ka biedrība sākumā vēl nav bijusi apstiprināta, uz to aizrāda arī Bertramam Kārlis (—a —s) M. V. 4, 5/1882. Viņš saka, ka Nabē zemkopības saeimas tiekot koptas jau

vairāk nekā 3 gadi no vietas, bet tās vēl atrodoties „savā pirmā attīstībā, tāpēc viņas vēl nav vienojušās uz sevišķas zemkopības biedrības celšanu“.

1885. gadā ievēlēta valde šādā sastāvā: P. Laurs — priekšnieks, P. Zariņš — viņa vietnieks, Carl Seehan (senāk Kārlis Ezerģails) — kasieris, D. Vistucis — rakstu vedējs (B. V. 229/1885).

Mēs jau atzīmējām, atsaukdamies uz B. 38/1889, ka Nabes zemkopības biedrība 1885. g. apstiprināta kā Vidzemes societātes zarubiedrība. Šo faktu apstiprina vēl arī citi vairākkārtīgi laikrakstu ziņojumi: B. V. 229/1885, 64/1890; M. V. 41/1885; B. 31/1886, 20/1896.

Bet viens ziņojums B. V. 102/1885 (to atkārto B. 20/1885 un M. V. 20/1885) apgalvo pretējo: Nabes zemk. b-ba neesot zarubiedrība, bet patstāvīga, tāpat kā visas igauņu zemkopības biedrības. Šis ziņojums neliekas būt pareizs, jo: 1) vairākkārtīgi ziņojumi, kā jau pieminēts, turklāt dažādos gados, apgalvo, ka tā esot zarubiedrība, 2) nekur patstāvīgu biedrību sarakstos nav atrodama Nabes zemk. b-ba. Šis vienīgais ziņojums, šķiet, liecina gan par to, ka arī Nabē nav bijuši sveši centieni pēc patstāvīgas zemk. biedrības.

B. 38/1889 ziņo, ka biedrībai esot tuvu pie 30 biedru un viens goda biedrs, un ka tā savu naudu, nedaudz pāri par 400 r., noguldījusi Limbažu krāšanas un aizdošanas kasē.

8. Dzērbenes - Drustu - Skujenes - Lodes zemkopības biedrība.

Dzērbenes-Dr.-Sk.-L. zemkopības biedrības priekštece ir Dzērbenes „Cerības“ biedrība, kuŗas pamati likti 1868/1869. gadā. No 1872. gada tā rīko zemkopju sapulces. Sapulcēs, kuŗas parasti labi apmeklētas, piedalās arī muižnieki: O. v. Laudons, Dzērbenes muižas īpašnieks, un ģenerālis Staehl v. Holsteins, Auļu muižas īpašnieks (skat. Darbs 3, 19/1875, 6/1876; B. V. 7, 39/1875, 31, 51/1878).

1882. gada 8. janvārī Dzērbenes „Cerības“ b-bā priekšnieks ierosinājis atsevišķas zemkopības b-bas dibināšanu, kuŗā būtu jāapvienojas Dzērbenes, Drustu un Lodes draudzēm. Visi sapulces dalībnieki piekrituši priekšlikumam (B. V. 21/1882, B. 4/1882). Jautājuma tā-

lāķai ķārtošanai ievēlēta 6 vīru komiteja ar Lodes muižas īpašnieķu Šmidtu ķā priekšsēdētāju (B. 7/1882).

Jau 28. februāra sapulcē pieņēmuši un parakstījuši p a t s t ā v ī g a s b - b a s statūtus, pēc kam tie nosūtīti apstiprināšanai. Sapulcē bijušas reprezentētas ievērojamākās tautības, ticības, ķārtas un šķiras. Pēc tā paša principa sastādīta pagaidu priekšniecība (B. 17/1882, B. V. 97/1882). Par priekšnieķu ievēlēts barons Buddenbroks, bet par vicepriekšnieķu — Toms Gailītis (B. 17, 34/1882).

B-ba darbojusies rosīgi jau pirms statūtu apstiprināšanas. Tā, pirmajā gadā (1882. g.) noturētas 7 sapulces. Jau 1883. gada sākumā bijis 80 īstu biedru (B. 11/1883). B-bas dibināšana iekrīt grūtos laikos, kad maksāšanas lieļas, bet ienākumi sabruķuši, it sevišķi no līnīem zemo cenu dēļ (B. 24/1882). Arī raža 1882. gada vasarā b-bas rajonā bijusi vāja (B. 42/1882).

Sakarā ar zemajām līnu cenām zemkopības b-bām tiek uzstādīts „uzdevums atrast citus naudas ieņemšanas avotu“ (B. 24/1882, B. 11/1883). Sapulcēs tiek pārrunātas dažādas iespējamības grūtību pārvarēšanai.

Rosīgs intīciātīvā ir Toms Gailītis. Viņš runā par priekšzīmīgas saimniecības vajadzību, par vajadzību izaudzināt labas lopu sugas un labības šķirnes .u t. t. (B. 42/1882).

Tajos laikos, kad intensīvi jāmeklē izeja no saimnieciskām grūtībām, b-ba politisko apstākļu dēļ nevar pilnīgi attīstīt savu darbību. Balsī 16/1884 Gaidulis (Gailītis) ziņo, ka Dz.-Dr.-Sk.-Lodes zemkopības b-ba gaidot uz labāķiem laikiem, jo lieģts noturēt sapulces, tāpēc ka statūti arvien vēl neesot apstiprināti.

Vēļāk bargais režīms mīkstināts un atļauts noturēt sapulces. 1886. gadā laikrakstos atkal parādās ziņojumi par tām. Šai gadā b-bu nodarbinājis arī jauno statūtu ļautājums. Tā, piemēram, B. 25/1886 ziņo: „Dz.-Dr.-Sk.-Lodes zemk. b-bas sapulce Dzērbenē 29. jūnijā. Biedri un nebiedri tiek ļūgti īpaši šoreiz neatrauties, jo notīks b-bas jauno statūtu apspriešana un parakstīšana.

Priekšniecība.“

Kādi bijuši šie jaunie statūti, redzams no ziņojuma Dienas Lapā 2/1887. Tur teīkts, ka izgājušajā pavasarī ar balsu vairākumu nospriests palīkt par Tērbatas sociētātes zarub-bu.

Tas nozīmē, ka pēc 4 gadu ilgas un vel-
tas gaidīšanas uz patstāvīgas b-bas
apstiprināšanu, dzērbenieši nosvēru-
šies par labu zarub-bai. Uz zarub-bas apstipri-
nāšanu tomēr bijis vēl jāgaida veseli 2 gadi, jo tās statū-
tus domeņu ministrs apstiprinājis 1888. gada martā (sk.
B. V. 221/1888, B. 39/1888).

Apstiprinātās b-bas pirmā sapulce bijusi nolikta uz
1888. gada 10. jūliju, bet tā kā ieradies ļoti maz biedru,
tad otra galīgā sapulce nolikta uz 14. augustu. Šai sa-
pulcē nolasīti apstiprinātie statūti, uzņemti jauni biedri,
skatīti cauri b-bas rēķini un ievēlēta jauna priekšniecība.
Par priekšnieku ievēlēts barons Buddenbroks, par viņa
vietnieku — T. Gailītis, par kasieru — A. Šmidts, par viņa
vietnieku — v. Danilovs, par rakstu vedēju — Ed. Vie-
gandts un par viņa vietnieku — J. Bērziņš (B. 39/1888,
B. V. 221/1888).

Tā paša gada 2. oktobra sapulcē Toms Gailītis iesnie-
dzis šādus priekšlikumus: 1) jādibina krāšanas un aizdo-
šanas kase; 2) jāierīko bibliotēka un jāabonē zemkopības
laikraksti; 3) jāgādā par labiem vaislas lopiem, par zem-
kopības mašīnām, krietnām derīgām sēklām un par māks-
slīgiem mēsliem. Sapulce akceptējusi šos priekšlikumus
(B. 41/1888, B. V. 233/1888).

Krāš. un aizdoš. kases dibināšanas jautājums pēc tam
cilāts vairākkārtīgi, pie kam kā uz paraugiem ticis norā-
dīts uz Smiltenes un Rūjienas krāšanas un aizdošanas ka-
sēm. Mācītājs K. Irbe atsaucies arī uz Smiltenes mācī-
tāju K. Kupdziņu, kas ieteicis dibināt krāš. un aizdoš. kasi
(B. 31/1889, 47/1889, B. V. 167/1889, 20/1890, B. 48/1890).

Kā redzam, gatavošanās uz krāšanas un aizdoš. kases
dibināšanu vilkusies vairāk kā 2 gadi (1. reiz pārrunāts
2/X 1888, bet 4/XII 1890 sapulces dienas kārtībā arī vēl
bijis jautājums par krāš. un aizdoš. kases dibināšanu — sk.
B. 41/1888 un B 48/1890). Kase apstiprināta 1891. gadā.

1889. g. zemkopības b-bā par priekšnieku ievēlēts v.
Richters no Vecdrustiem, bet par priekšnieka vietnieku
— mācītājs Kārlis Irbe, vēlākais Latvijas I. latv. ev.-lut.
baznīcas bīskaps (B. 31/1889, B. V. 167/1889).

1890. g. b-bā runāts par mākslīgo mēsli apgādāšanu
biedriem uz kredita, galvojot par tiem (B. V. 20/1890).

1890. gada sākumā biedrībā 40 biedri no 19 pagastiem
(B. V. 64/1890).

9. Straupes zemkopības biedrība.

Rosīgi un neatlaidīgi ir straupieši savas zemkopības biedrības veidošanā. Sabiedriska darba pirmšūniņa Straupē ir dziedāšanas koris, kas dibināts 1863./64. gadā uz skolotāja Garklāva ierosinājumu (b-bas karogā par dibināšanas gadu atzīmēts 1865. g.). Straupes koris dzīvi piedalās gandrīz visos plašākos sabiedriskos pasākumos. Mēs to sastopam gan vietējos, gan vispārīgajos dziesmu svētkos: Dikļos 1864. g., Bauņos 1865. g., Rīgā 1873. g. (godalgots), Cēsis 1874. g., Rīgā 1880. g., Rīgā 1888. g. Labdarības biedrība Straupē apstiprināta 5/V 1877. Tā tad Straupe ir centrs, kur gadiem veidojušās sabiedriskā darba tradīcijas. Un ne tikai dziesmu gultnē. Starp kora dalībniekiem radusies doma dibināt zemkopības biedrību. Par to raksta Tomsona laikraksts Darbs 16, 17/1875 (arī M. V. 4, 5/1882). Tur lasām tā: „Straupes apgabala zemkopji, uzskubināti no šejienes dziedāšanas biedrības, pirmo reiz sapulcējās 27. decembrī 1873. gadā Straupes draudzes skolā. Pirmā sapulcē piedalījās 22*) zemkopji (bez Straupes dziedāšanas biedrības locekļiem, kuŗi pa lielākai daļai arī zemkopji un arī šini dienā kopā bij). Par sapulces priekšnieku ievēlēts Mežamuižas gruntskungs P. Grosvalds, par rakstvedi pagasta skrīvers P. Lindbergs.

Otra sapulce notikusi turpat draudzes skolā 1874. gada 10. februārī. Par sapulces priekšnieka vietnieku ievēlēts Rozbeķu pagasta vecākais M. Arnītis.

Trešā sapulce notikusi Lielstraupē 1875. gada 9. martā; tanī ievēlēta 10 locekļu komiteja. Komitejas uzdevums gādāt par priekšlasījumiem. Komiteja reģistrējusi tos, kas vēlas pastāvīgi piedalīties sapulcēs. Pietekušies 47. Nolēmuši par katru sēdi ņemt 10 kap. sudr. no personas biedrības vajadzībām.

Ceturtā sapulce notikusi Lielstraupē 1875. g. 25. martā. Piedalījies arī Richards Tomsons, kas devis vērtīgus padomus. Atzinuši, ka biedrībai būtu jāiegādā sugas bulļi un ērzeļi. Sanākuši tuvu pie 60 zemkopju.

Piektā sapulce notikusi Lielstraupē 1875. g. 11. maijā. Nolēmuši turēt biedrībā zemkopības laikrakstus, kas dalībniekiem būtu pieejami lasīšanai. Vienojušies turpināt sapulces noturēt katra mēneša pirmajā svētdienā.

*) M. V. 4, 5/1882 teikts, ka piedalījušies 23 lauksaimnieki.

No 1873.—1882. gadam Straupē sarīkotas pavisam kādas 80 zemkopības sapulces (M. V. 4, 5/1882).

Jāatzīmē, ka par straupiešu kopdarbību sniedz ziņojumus arī citi laikraksti, atkārtodami ziņojumu Darbā (sk. M. V. 17/1875, B. V. 17/1875).

Vēl jāpiemin, ka sapulces noturētas Lielstraupes Kalnakrogā, kur barons virs kroga izbūvējis vajadzīgās telpas. Zāle bijusi 10 asis gaŗa un 5 asis plata.

80-to gadu sākumā zemkopības biedrība jau tik tālu attīstījusies, ka ierīkojusi mašīnu koplietošanas punktu, kurā atradušās šādas mašīnas: ciņu arklis, pļavu eceša, ekseļu mašīna, vētijamā mašīna. Mašīnas izsniegtas biedriem lietošanā pret atlīdzību. Biedrība apgādājusi saviem biedriem arī ražošanas līdzekļus: sēklas, minerālmēslus, zemkopības rīkus (B. 24/1881, B. V. 136/1881, 268/1882). Biedrība 1883. gadā sarīkojusi pirmo izstādi (B. 8/1884).

80-tajos gados nāk dienas kārtībā jautājums par biedrības juridisko stāvokli. Līdz tam tas bija ļoti nenoteikts: sapulces notika ar vietējās varas atļauju, bet nekādu statūtu nebija. Tādēļ straupiešu veidojumu, formāli ņemot, par biedrību nevarētu saukt, bet faktiski tā bijusi biedrība, jo tur mēs sastopam visus parastās lauks. biedrību funkcijas, kā arī vēlētas vadošus organus.

Sakarā ar šādu nenoteiktu stāvokli, arī laika biedri to kvalificējuši dažādi. Tā, piemēram, Kaudzītes Reinis to apzīmē par biedrību (skat. Balsī 36/1882). Tas pats izriet no ziņojuma B. V. 31/1882, M. V. 7/1882 un B. 6/1882, kur stāstīts, ka par Straupes zemkopības biedrības priekšnieku ievēlēts mācītājs P. Kīglers. Turpretim M. V. 6/1882 aizrādīts, ka Straupes zemkopju saeimas par biedrību nevarot saukt.

80-to gadu sākumā, kad ticis cilāts jautājums par biedrības legalizāciju, ticis pārrunāts arī jautājums par to, vai veidot patstāvīgu biedrību vai arī palikt par kādas vācu biedrības zarubiedrību. Mācītājs Kīglers 2/II 1882 sapulcē ieteicis palikt par Dienvidvidzemes zemkopības biedrības zarubiedrību, bet lielākā daļa biedru izteikusies par patstāvīgu b-bu (B. 3/1882, M. V. 4, 5, 6/1882).

B. 8/1884 ziņo, ka „biedrība nolēmusi griezties ar lūgumu pie augstas valdības dēļ patstāvīgu statūtu apstiprināšanas“. Tas tomēr nav izdevies. Pēc tam 1888. gadā lemts palikt par Vidzemes societātes zarubiedrību. Arī societāte devusi noraidošu atbildi (skat. B. V. 73/1889,

B. 13/1889, B. V. 64/1890); Sakarā ar tik lielām neveiksmēm legalizācijas jautājumā Balsī 13/1889 (arī B. V. 73/1889) kāds nāk ar šādu ierosinājumu: „Ievērojot, ka līdz šim nekas nav panākts, būtu gan derīgākais, ka Straupes zemkopji-biedri vienotos ar šejienes labdarīgo biedrību, pēc kuŗas statūtiem var ietaisīt dažādas iestādes dēļ tikumīgā un materiāliskā stāvokļa labošanas.“ Jau nākošā gadā B. V. (64/1890) lasām, ka 1889. gadā nodibinātā zemkopības nodaļā pie Straupes labdarības b-bas esot tuvu pie 30 biedru no 11 pagastiem.

Beidzot, kā ziņo, B. 51/1893 un Zemk. 12/1893 (pēc Vidz. gub. av.), Straupes zemkopības b-ba 27/X 1893 dabūjusi ministrijas apstiprinātus statūtus.*)

Teikto kopā savelkot, varam konstatēt:

- 1) Straupes zemkopības b-bas pamati likti Straupes dziedātāju korī;
- 2) no Straupes zemkopības biedrības pirmatnējās formas — zemkopju sapulces — sākuma līdz juridiski patstāvīgai zemkopības biedrībai pagājuši 20 gadi (1873.—1893.);
- 3) Straupes zemkopības biedrība sākuma posmā bijusi lauksaimniecības zināšanu izplatīšanas biedrība. Vēlāk tā, jau pirms apstiprināšanas, izpildījusi dažu speciālu kooperatīvu funkcijas:
  - a) mašīnu koplietošanas b-bas funkcijas — ierīkojusi mašīnu koplietošanas punktu,
  - b) iepirkšanas kooperatīva funkcijas — apgādājusi lauksaimniecībā vajadzīgos ražošanas līdzekļus

Tā tad Straupes zemkopības biedrība ir bijusi jaukta tipa organizācija.

10. Liepas zemkopības biedrība.

Liepas zemkopības biedrības sākums meklējams 70. gadu beigās. Uz to norāda vairāki laikrakstu ziņojumi.

1) B. Z. 39/1879, 26/IX. „Tagad liepenieši ir dibinājuši kādu zemkopības biedrību, kuŗas nolūks būšot šejienes zemkopību veicināt.“ „Lai Dievs dod, ka šī zemkopības b-ba neiznāktu tāpat, kā augšam minētās iestādes

*) H. Enzeliņš Brīvā Zemē 220/1924 aizrāda, ka Straupes patstāvīga zemkop. b-ba nodibināta 1896. g.

(grāmatu krātuve, koris, teātra izrādes — aut.), bet lai tā uzzeltu un censtos sasniegt savu īsteno mērķi.“ A. K.

2) M. V. 21/1880, 24/V. „Liepa. Vairāk kā jau gadu pastāv šeit zemkopības biedrība, ar muižas dzimtlielkunga rūpēšanos un gādāšanu dibināta.“ Tas nozīmē, ka Liepas zemk. b-ba varētu būt dibināta 1879. gada pavasarī.

3) B. V. 22/1880: „Liepa. Tanis pāra gadus, kamēr šī zemkopības b-ba pastāv, sāk ļaudis arī citā ziņā vairāk kustēties.“

Pēc šīs ziņas b-ba varētu būt dibināta pat 1878. gadā, bet katrā ziņā ne vēlāk par 1879. gada pavasarī.

4) B. 45/1882 un B. V. 260/1882 ziņo, ka Liepā vairāk nekā pirms 3 gadiem nodibināta zemkopības biedrība.

Sakarā ar biedrības dibināšanu Liepā notikušas diezgan karstas cīņas. Cīnījušies divi virzieni: Liepas muižas īpašnieks O. v. Vegezaks centies nodibināt Vidzemes sociētātes zarubiedrību, bet pastāvējusi arī kāda grupa, kas gribējusi dibināt patstāvīgu zemkopības biedrību.

Šķiet, zemkopības biedrības dibināšanas darbus ievadījis O. Vegezaks. B. Z. 39/1879, ziņodams, ka liepenieši dibinājuši zemkopības biedrību, izsaka šaubas par muižnieka vadītās biedrības panākumiem. B. Z. 47/1879 celti iebildumi pret 39. numurā iespiesto korespondenci. Tur lasām: „Ne liepenieši, bet Liepas muižas gruntnieks O. v. Vegezak lielskungs vien to darija, ka lokāls, statūtes (likumi) un zemkopības biedrības iesākums tika sagaidīti, un šai biedrībā netik liepenieši, bet vairāk citu draudžu zemkopji ir iestājušies.“

Ka Vegezaks bijis par zarubiedrības dibināšanu, izriet no šāda ziņojuma B. V. 260/1882, 10/IX: O. Vegezaks 1881. gada vasarā Liepas zemkopības biedrībā izteicies, ka „ar šo pašu misiju viņam jādodoties uz citām zemkopības biedrībām, lai arī tās taptu par zariem pie šā spēcīgā koka“ (t. i. pie Vidzemes sociētātes — aut.).

Neraugoties uz Vegezaka pūlēm par labu zarubiedrībai, liepenieši jau 1880. gada pirmajā pusē iesnieguši patstāvīgas biedrības statūtus apstiprināšanai.

Ka ap zemk. b-bas dibināšanas jautājumu notikušas cīņas, redzams no šādas piezīmes B. 61/1880: „Atklātība un avižu vērība var tik Liepas zemkopības biedrībai būt par labu. Ja tiešām tur gribētu ar laiku iesakņoties kāds latviešu centieniem pretīgs gars, tad priekš atklātības gaismas tam būtu ātri jāšmauc projām.“

Liepas patstāvīgā zemkopības biedrība nav tikusi apstiprināta, kā par to paziņots 1881. gada jūnija mēneša sapulcē (sk. Kaudziša Reiņa rakstu B. 48/1881). Arī Kārlis Kundziņš B. 5/1882 atzīmējis, ka liepnieši uz patstāvīgas biedrības apstiprināšanu velti gaidījuši vairāk kā gadu.

Pēc šīs neveiksmes liepnieši 1881. gada jūnijā parakstījuši Vidzemes societātes zarubiedrības statūtus*) (B. V. 260/1882).

Šis notikums atbalsojies arī Vidzemes societātes pilnā sapulcē, kur tās prezidents Middendorfs ziņojis, ka gada laikā societātei pievienojušās kā zarubiedrības 5 jaunas zemkopības biedrības Vidzemes latviešu daļā: Liepas muižas, Rubenes, Salacas, Madlienas, Smiltenes-P.-A.-Gaujienas (sk. M. V. 51/1881, B. V. 289/1881).

Arī pēc tam Liepas zemkopības biedrībā cīņas turpinājušās. Tā, 1882. gada 21. oktobra sapulcē biedri, aizklāti balsojot, ar 35 pret 5 balsīm nolēmuši slēgt biedrību kā zarubiedrību un iesniegt apstiprināšanai patstāvīgas biedrības statūtus (B. 45/1882).

Priekšnieks O. Veģezaks 1882. gadā atteicies no amata (B. V. 64/1882).

Liekas, arī pēc visa notikušā biedrība kādu laiku turpinājusi vilkt dzīvību, jo B. V. 48/1884 raksta tā: „Liepas zemkopju biedrību pēc tam, kad biedrības „dabiskie vadoni“ to bij atstājuši, 1884. gada 2. janvārī paši biedri slēguši. Kapitāls 400 r. nāks kādai jaundibinājamai zemkopības skolai par labu Vidzemes latviešu daļā.“

Protams, tādos cīņas apstākļos biedrības praktiskā darbība varēja būt ļoti niecīga. Kaudzītes Reinis B. 48/1881 gan saka, ka „ievērojamāka līdz šim parādījusies Liepas muižas b-ba, gaņ savos darbos, gan biedru skaitā“, bet kādi bijuši šie darbi, par to viņš neko nesaka.

Pāris korespondencēs aizrādīts, ka sapulcēs runāts par pārļabojumiem zemkopībā (B. Z. 47/1879, B. 56/1880).

B. 28/1882 ziņo, ka Liepas zemkopības biedrība nopirkusi no Torģeles ķēvnīcas vaislas ērzeli.

*) Kaudzītes Reinis B. 48/1881 nepareizi atzīmējis, ka Liepas zemk. b-ba palikusi par Dienvidvidzemes zemk. b-bas zarubiedrību. Uz šo nepareizību aizrāda arī K. Kundziņš B. 5/1882.

11. Mārsnēnu - Startu zemkopības biedrība.

Mārsnēnu-Startu (Raunas draudzē) zemk. b-bas pamati varētu būt likti 1881. gadā. Tas redzams no laikrakstu ziņojumiem.

B. V. 52/1882, 5/III, ziņots, ka Mārsnēnu muižā dibinājoties jauna zemkopības b-ba un ka statūti jau iesniegti ministrijai apstiprināšanai.

Tā kā sagatavošanās darbi nav paveicami 2 mēnešos, tad droši vien b-bas sākumi iestiepjas 1881. gadā, ja pat ne vēl tālāk. Korespondencē Balsī 45/1882 ziņots, ka 1882. gada 23. oktobrī Mārsnēnu-Startu zemkopības b-bai bijusi gada sapulce un gada svētki. Sapulcē esot nolāsīts pagājušās 8. sapulces protokols. No šīs korespondences izriet secinājums, ka par b-bas dibināšanas laiku var uzskatīt 1881. gada oktobri.

Mārsnēniešiem un startiešiem bijusi noteikta vēlēšanās tikt pie patstāvīgas zemkopības b-bas. Par to liecina ziņojumi laikrakstos. B. Vēstn. 52/1882 raksta, ka jaunā b-ba gribot būt patstāvīga un ne zarub-ba.

Balsī 9/1883 lasām: „Nolikā dibināšanas dienā bija 35 zemkopji sapulcējušies un nosprieda dibināt patstāvīgu zemkopības b-bu. Šim krietnam un teicamam centienam radās dažādi kavēkļi un pretinieki. Bet dibinātāji, minētās b-bas svaru un vajadzību atzīdami, ir centušies un pārspējuši visus ceļā liktos kavēkļus.“

Mārsnēnu-Startu zemkopības b-ba attīsta ļoti rosīgu darbību. 1883. gada sākumā tai jau 90 īstie biedri un 1 goda biedrs. Kā jau pieminēts, pirmajā gadā noturētas 8 sapulces. Sapulces tiek labi apmeklētas (B. 9/1883). 1882. gadā sapulcēs izskaidroti 33 jautājumi un noturēti daži priekšlasījumi. Visos tajos pārrunāti dažādi uz lauksaimniecību zīmējošies jautājumi (B. 9/1883).

Biedrība izgādājusi uz rudens nomaksu vairāk kā par 1000 rubļiem kaulu miltus un superfosfātus. B-ba izmēģinājumam iegādājusi likstu līnu mīstamo mašīnu, jo līdz tam lietotās tiltu mašīnas izrādījušās par nederīgām (B. 9/1883). Biedrība nodibinājusi pat savu kori (B. 4/1883).

1882. gada 28. novembrī tā izrikojusi bazāru, kuŗa atlikums paredzēts bibliotēkas vajadzībām (B. 1/1883 — še b-ba saukta par Mārsnēnu lauksaimniecības b-bu). Šo pašu informāciju sniedz arī B. V. 20/1883, pēc B. Bazārs devis 130 rubļu lielu ienākumu.

Šo rosīgo darbību pārtrauc Cēsu bruģu tiesa, izdodama 1883. gada 4. jūlijā pavēli par b-bas darbības apturēšanu līdz statūtu apstiprināšanai. Zīmīgi, ka citām zemkopības b-bām (Liepas, Rubenes) ar līdzīgu juridisku stāvokli nav liegts turpināt darbību, kauču arī tās, tāpat kā Mārsnēnu b-ba, darbojās tikai ar vietējās policijas atļauju (B. 40/1883, M. V. 40/1883).

Par šo bruģu tiesas aktu Balss 40/1883 starp citu raksta tā: „B-bai tas bij ļoti sāpīgs spēriens, kas satricināja visus b-bas pamatus un izjauca viņas svētīgo darbošanos. B-ba bij nolīgusi ar Raunas Jaunās muižas īpašnieku v. Pandera k. un Rīgas andeles firmu Herm. Stiedu uz pagaidu maksu ņemt, uz b-bas vārdu un galvošanu, par 1000 r. skunsmēslus. Pēc Cēsu bruģu tiesas pavēles nu nedrīkstēja vairs nekādas sapulces noturēt un tā b-bai bij neiespējams turēt savu nolīgumu. Caur to nu ceļas biedriem liela skāde.

Pagājušie gadi bij ļoti grūti gadi mūsu zemkopjiem un kam vēl bij vecs naudas padoms, tas to bij sen iztērējis priekš visuvajadzīgākā. Nu zemkopjiem, bez kredita atstātiem, jāraugās ar grūtu sirdi nākotnē.

B-bā atrodas bibliotēka un daļa no grāmatām izdota lasīšanai. Pēc dotās pavēles nav vairs iespējams izdotās grāmatas sadabūt. Caur to izputina b-bas mantu.

B-ba bija apsoliļusies piedalīties pie no Rubenes zemkopības b-bas izrikojamās izstādes. Pēc dabūtās pavēles tas bija neiespējams. Lai gan b-ba savus statūtus tūlīņ pēc dibināšanas iesniedza augstākā vietā priekš apstiprināšanas, tomēr apstiprināšana līdz šim nav dabūta. Pēc savas dibināšanas b-ba bij iesākusi tūlīņ darboties, jo viņai uz to bija policijas atļauja.

Kāda iemesla dēļ Cēsu bruģu tiesa savu reiz doto atļauju tagad tik šai vienai b-bai atņēmusi, tas nezināms. citas tāpat neapstiprinātas zemkopības b-bas (p. p. Liepas) notur netraucēti sapulces. Un Rubenes neapstiprināta zemkopības b-ba izriko vēl Valmierā izstādi! Lai izskaidro, kas prot!“

Kauču apvaldīts, tomēr liels sašutums izskan no šīs korespondences pret vietējo varu, kas aprāvusi tik labi ievadītu sabiedrisko darbu.

Administrācijas solis pret Mārsnēnu-Startu zemk. b-bu, domājams, izskaidrojams tā, ka b-bas priekšgalā būs bijušas personas, kas nav baudījušas vietējās administrācijas uzticību.

Kas bijušas šīs personas, nav izdevies noskaidrot. Balsī 40/1883 tikai teikts, ka „priekšniecībā bij ievēlēti cienīti zemkopji, kas ar sevišķu rūpestību par b-bas nākotni gādāja.“

Balsī 40/1883 atrodam šādu šīs b-bas vērtējumu: „Pie tādām centīgām b-bām varam starp citām arī it droši pieskaitīt Startu-Mārsnēnu zemkopības biedrību. Šī biedriba, lai gan vēl ļoti jauniņa, strādāja ar tādu uzcītību un enerģiju, kā retums kāda cita. Savā nepilnā 2 gadu pastāvēšanas laikā viņa bija iemantojusi prāvu un ļoti cienītu biedru skaitu.“

Bez pieminētām, mēs atrodam dažas ziņas vēl par nedaudzām citām zemkopības biedrībām, piemēram: Paltmales, Pociema, Mazsalacas, bet tās nav paspējušas cik necik izveidoties.

Vēl atzīmēsim, ka laikrakstos atrodam arī vispārīgus pārskatus par latviešu zemkopības biedrībām Vidzemē. Piemēram ņemsim pārskatu, ko Bertramam Kārlis pēc Balt. Wochenschrift sniedzis B. V. 64/1890. Tur tiek ziņots, ka latviešu mazgruntniekiem Vidzemē esot šādas 8 zemkopības biedrības: 1) Madlienas, 2) Lielstraupes, 3) Nabes, 4) Salacas, 5) Rubenes, 6) Rūjienas, 7) Dzērbenes, 8) Smiltenes.

Pa apriņķiem tās sadaloties tā:

1. Valmieras apriņķī	5	(sestā, Veļķu, tiekot dibināta)
2. Cēsu	„	1 (otra, Vecpiebalgas, patlaban tiekot celta)
3. Rīgas	„	1
4. Valkas	„	1

Pavisam kopā 8 biedrības ar 440 biedriem no 120 pagastiem.

No mūsu saraksta te mēs neatrodam: 1) Plāņu (iznīka jau sākumā), 2) Liepas (krita cīņā par patstāvību), 3) Mārsnēnu-Startu (tāpat).

Kā redzam, visrosīgākais zemkopības biedrību dibināšanā ir Valmieras apriņķis. Tas vedams sakarā ar to apstākli, ka šai apriņķī mazgruntniecība vairāk iegājusies nekā citos apriņķos. Tā, piemēram, jau 1866. gadā Valmieras apriņķī zemnieku īpašumā bija pārgājuši 18.397 dālderu zemes 2.650.473 rubļu vērtībā, kurpretim citos

apriņķos šie skaitļi ir: Valkas apriņķī 5608 dāld. par 725.641 r., Cēsu apr. 3739 dāld. par 512.568 r. un Rīgas apr. 2172 dāld. par 262.896 r. (sk. L. v. Stryk rakstu Rīg. Zeit. 44/1867 un Balt. Woch. 17/1867).

II. Kurzemē.

Kurzemē, kā mēs jau redzējām, 80-to gadu sākumā darbojās veselas 8 muižnieku dibinātas un vadītas lauksaimniecības biedrības. Mēs arī zinām, ka starp Kurzemes muižniekiem valdīja uzskats, ka zemniekiem nav vajadzīgas pašiem savas lauksaimniecības biedrības, bet to vajadzības var apmierināt vācu biedrības, kuras par biedriem uzņēma arī latviešus. Bet latviešu simpatijas tās tomēr nebaudīja, un tikai nedaudzi latvieši tajās bija iestājušies par biedriem.*) Dabīgi, ka tādos apstākļos starp latviešiem radās centieni dibināt pašiem savas zemkopības biedrības. Vairākās vietās tika izdarīti mēģinājumi nodibināt tādas, bet līdz pat 1886. gadam visi tie bij bez panākumiem, jo valdība neapstiprināja latviešu zemkopības biedrības. 1886. gadā tiek apstiprināta Kandavas zemkopības biedrība, kas ir pirmā patstāvīgā latviešu zemkopības biedrība ar ministrijas apstiprinātiem statūtiem. Pēc 5 gadiem tai seko citas, līdz ar ko iesākas nepārtraukta latviešu patstāvīgu zemkopības b-bu dibināšana, papriekš Kurzemē un pēc tam Vidzemē. Iepazīsimies ar tām, kas nodibinātas līdz 1893. gada sākumam.

1. Kandavas zemkopības biedrība.

Kandavas zemkopības biedrība apstiprināta 23/V 1886 (Tēv. 48/1892, D. L. 170/1892). Par b-bas iniciatoru uzskatāms Pūres Incīšu māju saimnieks un ilggadīgais Pūres pagasta vecākais Krišs Hartmanis. Viņš bijis arī pirmais Kandavas zemk. b-bas priekšnieks, kādā amatā sabijis 3 gadus (D. L. 169/1887, 44, 105/1891).

Nav tuvāku ziņu par to, cik ilgi vilkušies un kā risinājušies biedrības dibināšanas priekšdarbi. Jāatzīmē, ka pirms zemkopības b-bas dibināšanas Kandavā nav bijis cik necik izveidota sabiedriska darba tradīciju. Kandavā

*) K. Freimanis Jelgavas latviešu biedrības 10 gadu jubilejā aizrādījis, ka Kurzemē gan esot 8 zemkopības biedrības, bet latviešiem-mazgruntniekiem tās neatnesot nekāda labuma (B. 25/1890).

pirmo reiz latviešu teātris spēlēts 1872. gadā, bet dziedāšanas koris dibināts tikai 1888. gadā. Daudz rosīgāks ir tuvējais Pūres pagasts, kur tā sauktais Jāņa koris nodibināts jau 1877. gadā. Tas piedalījies arī II. un III. vispārīgos dziesmu svētkos Rīgā 1880. un 1888. g. Pūre no 1882. gada darbojusies arī krājaizdevu kase, kuŗas valdes loceklis bijis jau pieminētais K. Hartmanis (D. L. 44/1891). Tādēļ saprotams, ka Kandavas zemk. b-bas dibināšanā un darbu ievadīšanā tik redzama loma piekritusi ārpagastniekam K. Hartmanim.

Domājams, zemkopības biedrības dibināšanas jautājumu kandavnieki-pūrenieki sākuši cilāt 80-to gadu sākumā puslīdz vienā laikā ar Pūres krājaizdevu kases dibināšanu. Uz to norāda kāds ziņojums B. V. 293/1883, kur teikts, ka Pūre tikusi pie krāš. un aizdošanas kases pateicoties savam pagasta vecākam K. Hartmanim un ka viņš „neapnicis rūpējas arī par zemkopības biedrības celšanu, ko arī drīzā laikā ceram panākt.“ Tā tad 1883. gadā zemk. b-bas dibināšanas darbi jau bijuši ievadīti.

Rodas jautājums, kā izskaidrot to, ka kandavniekiem-pūreniekiem pirmajiem izdevies panākt patstāvīgas zemkop. b-bas apstiprināšanu, jo ne visai tālā apkārtnē pastāvēja 1867. gadā dibinātā Tukuma zemk. b-ba un 1878. gadā dibinātā Talsu zemkopības b-ba.

Iespējams, ka zināma nozīme būs bijusi tam apstāklim, ka Pūres krājaizdevu kasē, kuŗas valdes loceklis bijis K. Hartmanis, par priekšnieku bijis Pūres muižas īpašnieks Alekssndrs Roenne. Kā zināms, Roennem bijušas labas attiecības ar apkārtnes iedzīvotājiem. Grūti pieņemams, ka Pūres saimnieks un Pūres pagasta vecākais K. Hartmanis, kas taj pašā laikā Roennes vadībā darbojās arī Pūres krājaizdevu kasē, — būtu ķēries pie zemkopības b-bas dibināšanas bez iepriekšējas sazināšanās ar Roenni un bez viņa piekrišanas. Tādēļ ļoti ticams, ka Roenne būs atbalstījis augstākās administrācijas priekšā patstāvīgās Kandavas zemkopības b-bas apstiprināšanu, vismaz viņš nebūs uzstājies pret tādas apstiprināšanu.

Pēc statūtu apstiprināšanas pirmā pilnā biedru sapulce notikusi 22/X 1886. Par šo sapulci ievietoti sludinājumi Balsī 42/1886, Dienas Lapā 8/1886, Baltijas Vēstnesī 229/1886. Sludinājuma teksts ir šāds: „Kandavas kirspēles zemkopības biedrības pirmā vispārīga sapulce trešdien 22. oktobrī š. g. Kandavā Jēgermaņa namā plkst. 12 dienā.

Priekšniecības vēlēšana.

Jaunu biedru uzņemšana.

Pagaidu priekšniecība: K. Hartmans.“

Balsī 50/1886 ievietots šāds sludinājums: „Kandavas zemkopības biedrība no 1. janvāra 1887. g. sākot noturēs savas kārtīgas sapulces katrā svētdienā pēc pirmās mēneša dienas. Ja pirmos svētkos kristu sapulce, tad dienu vēlāk. Sākums plkst. 1 pēc pusdienas. Biedri tiek arvien uzņemti.“

Kandavas zemkopības biedrība savā attīstībā nevar uzrādīt nekādus labus panākumus. Tā nav spējusi apvienot arī cik necik ievērojamu biedru skaitu. Biedrībā pašā sākumā skaitījušies 55 biedri (D. L. 177/1887, B. 7/1888). Pēc tam to skaits gandrīz nepārtraukti slīd uz leju. Tā, piemēram, 1888. gadā tas noslīdējis uz 25 (B. 47, 51/1888), bet 1894. gadā pat uz 8—10 (Zemkopis 4/1894). Arī b-bas sapulces tiek vāji apmeklētas. Tā, piemēram, D. L. 177/1887 raksta, ka no 55 biedriem uz sapulcēm atnākot 10, 15 un ja daudz 20 biedru. Balss 51/1888 ziņo, ka 4. decembra sapulcē ieradušies 8 biedri, bet pašas priekšniecības neesot bijis.

Piegriežoties biedrības darbībai pēc satura, tad jāatzīmē, ka Kandavas zemkopības b-ba ir varbūt vienīgā, kurās darbībā tik ievērojamu vietu ieņem dažādi izpriecās izrikojumi. B-ba rīko zaļumu svētkus (1889. gada vasarā pat 2— skat. B. 4/1890), viesības vakarus (B. 51/1888), teātra izrādes ar sekojošām ballēm (B. 17/1891 ziņo, ka b-ba īsā laikā izrikojusi 9 latviešu teātra izrādes) un masķu balles. Korespondents D. L. 44/1891, ziņodams par zemkopības b-bas 4. martā izrikojamo masku balli, atrod par vajadzīgu atzīmēt, ka tāds izrikojums Kandavā esot rets viesis.

Pret tādu novirzienu darbībā dzirdami arī iebildumi. Tā, piemēram, Tēvijā 18/1890 lasām: „Daudz vairāk priecāties, ja viņa zemkopjiem par labu mazāk ievērotu teātri un balles, bet vairāk rīkotos, apgādādama superfosfātu un citas preces, kurās zemkopjiem vajadzīgas.“

Dienas Lapa 44/1891 šai pašā jautājumā saka tā: „Javēlas tikai būtu, ka zemkopības b-ba uz priekšu pieslietos vairāk zemkopībai un tās vajadzībām un izskaidrotu arī jautājumus. Pēdējā gadā b-ba šini ziņā ir bijusi drusku par lēnu. Kamdēļ? Domāju gan tamdēļ, ka zemkopji pie b-bas ņem ļoti mazā mērā daļību.“

Korespondents Tēvijā 21/1890 aizrāda, ka izpriecas izrīkojumi jāsarīko tādēļ, lai sagādātu līdzekļus preču iegādāšanai.

Biedrībā noturēti gan arī priekšlasījumi. Bet, cik vērojams, šim darbam trūcis piemērotu darbinieku. D. L. 177/1887 ziņo, ka b-bas priekšnieks Hartmanis jau 1886. gada vasarā griezies pie Vecsātu zemkopības skolas direktora Treja ar lūgumu piedalīties b-bas darbos, „bet šis kungs pat atbildes uz uzaicinājumu netika devis, kaut gan pats pēc dzimuma latvietis.“

Ja savai tautai atsvešinājies direktors nenāca talkā (varbūt baidīdamies no saviem maizes tēviem), tad toties savus vājos spēkus bija piedāvājis tās pašas skolas audzēknis Z. Veismanis, kas 26/VII 1892 lasījis par pļavkopību.

Dienas Lapa 86, 87/1892 ziņo, ka pa 5 b-bas pastāvēšanas gadiem 23/II 1892 noturēti pirmie atklātie priekšlasījumi. Pirmais priekšlasījums par pašizglītību, otrais — kā zirga vecums pazīstams.

Vēl jāatzīmē, ka b-ba noturējusi arī tā sauktās mēneša sapulces. Tā, piemēram, 1889. gadā noturētas 12 sapulces, kurās pārrunāti zemkopības jautājumi.

Biedrībai nav sveša arī tīri saimnieciska darbība. Jau 2/VIII 1887 sapulcē nolemts apgādāt 343 maisus supersfātu (D. L. 177/1887). Šī operācija biedrībai nav bijusi laimīga. Mēsli izsniegti biedriem uz parāda, bet parāds pat pēc gada vēl nav bijis segts. Turklāt nozuduši 6 maiši superfosfāta, kauču vedēji bijuši tikai biedri. Sapulce nolēmusi, ka zaudējums jācieš priekšniekam. Sakarā ar to priekšnieks atteicies no amata. B-ba, baidīdamās no sarežģījumiem un zaudējumiem, otrā gadā atteikusies no mēslu apgādāšanas operācijas (B. 34, 47/1888).

Vēlāk mēslu apgādāšanas operācija atjaunota, bet sarežģījumi bijuši atkal. Tā, piemēram, Tēvija 16/1890 ziņo, ka „superfosfātu apgādājot, caur laisku rīkošanos, tā (b-ba) pazaudēja vairāk kā 50 rbl.“

Redzams, b-bai nav bijis laba organizātoru un vadītāju.

Sākot no 1889. gada tiek cilāts arī pastāvīga veikala ierīkošanas jautājums. 1891. gadā ievēlēta pat komisija, kurai bija uzdots izstrādāt noteikumus par pārtikas pārdošanas ierīkošanu. Veikala vajadzība tiek motivēta ne tik daudz saimnieciskām, kā latvju nacionālām interesēm:

tirdzniecība atrodoties cittautiešu (žīdu) rokās un latvju graši ieslīdot viņu kulēs (D. L. 27/1889, 82/1890, 86, 87/1892, Tēvija 16/1890, B. 30/1891, 8, 21/1892). Biedrības valde nav steigusies ar veikala ierīkošanu; veikals atvērts tikai 1894. gada vasarā (Balss zemk. piel. 22/1894). Balsī 17/1892 iespiestā korespondencē (atbilde uz koresp. B. 11/1892) valdes gausā rīcība tiek attaisnota ar norādījumu, ka „pie pārdotavas nākt nav tik viegli, kā jaunam puisim pīpja galviņu nopirkt“.

No notēlotā redzams, ka biedrībai bijis jācinās ar lielām grūtībām, un tās panākumi lauksaimniecības kultūras pacelšanā ir stipri problēmatiski. Noveiksmīgā darbība galvenā kārtā vedama sakarā ar piemērotu darbinieku trūkumu: nav bijis lektoru, nav bijis arī saimniecisko operāciju saprātīgu vadītāju. Arī Kandavas apkārtnes iedzīvotāju sabiedriskā gatavība bijusi zema. Zīmējoties uz šo jautājumu B. 7/1888 (arī B. V. 39/1888) saka: „Kandavas apgabala iedzīvotāji ļoti maz ar biedrībām iepazinušies. Līdz šim te it neviens latviešu biedrība pirms šās zemkopības biedrības dibināšanas nava pastāvējuse, pat ne dziedātāju b-bas nava Kandavā. Tādēļ arī nava ko brīnīties, ka ļaudis neuzticīgi un ar aizspriedumiem skatās uz biedrības rīkošanos.“

2. Džūkstes - Pienavas zemkopības biedrība.

Dž.-Pienavas zemkopības biedrības dibināšanas pirmais mēģinājums izdarīts 1881. gadā. Par to laikrakstos atrodam vairākus ziņojumus. B. 3/1882 raksta tā: „Līdz šim biedrīgu sadzīvi kopa tikai dziedātāji. Pērn gad spērām soli tālāk — dibinājām zemkopības b-bu. Statūti jau iesniegti augstai valdībai, kuŗus laikam drīzi apstiprinās. B. V. 61/1889 (pēc Tēv.) raksta: „Jau labi gadi atpakaļ, kamēr džūkstenieki un pienavnieki gribējuši dibināt zemkopības b-bu. Iesnieguši arī statūtus apstiprināšanai, bet dažādu šķēršļu dēļ toreiz no b-bas nekas nav iznācis.“

D. L. 194/1892 par šo pirmo mēģinājumu saka: „Jautājumu par zemkopības b-bas dibināšanu iekustināja šejienes pagasta rakstvedis priekš 10 gadiem, bet lietas izvešanu kavēja daži nepārspējami šķēršļi. Bij jāgaida uz labākiem laikiem.“

Kas tie par šķēršļiem, par to Pabēzsis Austruma turpinājumā par zemkopību 3/1892 35. lpp. raksta tā: „Jau

nelaiķa Baukšam rūpējoties iesniedza guberņas valdei statūtus dēļ apstiprināšanas. Bet atbilde skanēja, lai piebiedrojoties Dobeles lielgruntnieku b-bai. Kas iedomājas, ka Dobele no Džūkstes ir 3 jūdzes atstatu, tas spriedis, ka še nekas labs nevarēja iznākt. Bet kas noskārītis, ka ir starpība starp lielgruntnieku vajadzībām un to vispusību, kuŗu latviešu zemnieks meklē savā zemkopības biedrībā, un ka šī starpība kaut nav jūdzēm mērojama, tomēr spēj būt ļoti liela, tas liecinās, ka džūkstenieki pareizi darījuši, labākus laikus gaidīdami. Viņi nepiebiedrojās. Ap Džūksti pašu vajadzēja visiem spēkiem lasīties kopā, ja b-ba gribēja apgabalam nest kādu svētību.“

Arī Hermanis Enzelīns atzīmējis šo faktu Līdumnieka I, 1910. g., 17. lpp. Viņš saka: „1891. gadā nodibina Džūkstes-Pienavas lauksaimniecības biedrību. Džūkstē nodoms dibināt lauksaimniecības b-bu bij radies jau gadus 10 atpakaļ, bet guberņas valde toreiz dibinātājiem atteica — varot jau piebiedroties 3 jūdzes attālai Dobeles lielgruntnieku zemkopības biedrībai.“

No jauna džūkstenieki un pienavnieki zemkopības b-bas dibināšanas lietā palikuši aktīvi 1889. gadā. 1888. gada decembrī sākusi darboties Džūkstes-Pienavas krājziedu kase. Jau pašās pirmajās sēdēs kases*) direkcija pārrunājusi jautājumu par zemkopības b-bas dibināšanu. Iniciātori zemkopības b-bu propagandējuši arī starp apkārtnes iedzīvotājiem. Lietas tālāku virzīšanu uzņēmies agasta rakstvedis A. Fuksis un skolotājs Roberts Bērziņš.

1889. gada 5. martā Džūkstes-Pienavas skolas namā notiek interesentu apspriede, kuŗā piedalās 64 personas no Džūkstes-Pienavas, Lestenes un Slampes novadiem. Apspriedē iepazīnušies ar dažādiem zemkopības b-bu statūtiem un beigās nolēmuši dibināt savu b-bu pēc Kandas zemkopības b-bas statūtiem. Tanī pašā dienā ievēlējuši arī pagaidu priekšniecību šādā sastāvā: ārsts P. Grosbergs, Krievīņu Elceru māju saimnieks Elcers, Bul-

*) Šai sakarībā nevar neatzīmēt sekošu faktu. B. 3/1882, ziņodama par to, ka Džūkstes-Pienavas zemk. b-bas statūti iesniegti valdībai un ka to apstiprināšana drīzi sagaidāma, atzīmē, ka domājot vēl dibināt krājziedu kasi un ugunsapdrošināšanas b-bu. Faktiski iznācis otrādi: vispirms nodibināta savst. ug. apdrošināš. b-ba (apst. 19/V 1883), pēc tam krājziedu kase (apst. 12/II 1888) un tikai pēc tam izdevies panākt zemkopības b-bas apstiprināšanu (apst. 3/V 1891).

duro māju saimnieks Sausups, pagasta rakstvedis A. Fuksis, Džūkstes-Pienavas skolotājs R. Bērziņš. Priekšniecībai uzdots rūpēties par b-bas apstiprināšanu. 1889. gada maijā priekšniecība iesniegusi Kurzemes gubernātoram D. Sipjaginam 70 personu parakstītus statūtus, pie kam piepalīdzīgs bijis Tēvijas redaktors J. Čakste.

Statūtus domeņu ministrija apstiprinājusi 3/V 1891 (Tēv. 48/1892). Apstiprināti tomēr ne iesūtītie, bet kādi citi statūti. Par tiem D. L. 194/1892 saka tā: „2 garie gadi nebij velti gaidīti, jo augstā valdība šai laikā mūsu b-bai bij devusi un apstiprinājusi pavisam jaunus un uz jo krietniem un plašiem pamatiem*) nodibinātos statūtus.“

8/VII 1891 noturēta pirmā ģenerālsapulce Džūkstes nespējnieku patversmes augštelpās, piedaloties pāri par 80 biedriem (b-bai tobrīd bijuši jau 122 biedri). Atklāšanas svētki nosvinēti 11/VIII 1891 (svētku aprakstu skat. Tēv. 34/1891, B. V. 186/1891).

Labākai darbu veikšanai b-ba noorganizējusi vairākas komisijas: kārtības komisiju ar 12 locekļiem, jautājumu izskaidrošanas ar 6 locekļiem, bibliotēkas — ar 6 locekļiem un revīzijas — ar 3 locekļiem.

Jau pirmajā darbības gadā b-ba lemj ierīkot veikalu,**) jo statūtos b-bai tādās tiesības paredzētas. Par to D. L. 194/1892 raksta tā: „B-ba, atzīdama, ka caur vajadzīgo lauksaimniecības preču iegādāšanu mazumā liels procents aiziet starptirgotājiem, vienojās pati sev dibināt veikalu, paturēt pati peļņu un izlietot to b-bas mērķiem.“

Telpu trūkums spiedis valdi nekavējoši ķerties pie nama celšanas. Pagasta vietnieki vienbalsīgi atļāvuši

*) Kas tie par pamatiem, redzams no kādas citas korespondences. B. 28/1891 raksta: „Tagad zemkopības b-bu vispārīgie statūti pārgrozīti un šie pārgrozījumi laikam bijuši nogaidāmi arī Džūkstes b-bu apstiprinot. Tagadējie noteikumi ļauj rīkoties daudz plašāki, nekā biedri, pie veicajiem statūtiem turēdamies, bij lūguši. B-bai jāizplata derīgas zinašanas par zemkopību un saimniecību, jānāk biedriem palīgā pērkot un pārdo dot. Īpaši sajūtama vajadzība pēc krietnas bodes vai konzumveikala.“ —

Tā tad jaunie statūti paredz ne tikai zināšanu izplatīšanu, bet arī saimniecisku darbību. Te meklējams sākums oficiāli atzītiem lauksaimniec. kooperātiem. — Zemkopības b-bām tiesība ierīkot noliktavas dota ar 21/V 1891 visaugstāki apstiprināto valsts padomes nolēmumu (skat. B. 45/1891).

**) Pats pirmais b-bas sarīkotais priekšlasījums, kas noticis 4/VIII 1891, veltīts veikala jautājumam. Lasījis priekšnieka biedrs F. R. Lauensteins par šādi formulētu tematu: „Pārtikas b-bu pievienošana zemkopības b-bām“.

b-bai celt namu uz pagasta grunts, pretim pagasta namam. Pamata akmens namam likts 18/IX 1891. Pie nama celšanas biedri ķērušies ar apbrīnojamu aizrautību: lielāko daļu materiālu tie piegādājuši labprātīgi, t. i. ziedojuši. Ziedojumi ienākuši arī naudā.

Nams celts no ķieģeļiem, ar dakstiņu jumtu, un bijis 8 asis garš un 5 asis plats. Nama celšana veikusies ļoti sekmīgi: jau 25/I 1892 veikals atvērts jaunajā namā.

Nama celšanai palīdzību sniegusi Džūkstes-Pienavas krājaizdevu kase, kā arī savstarpējā ugunsapdrošināšanas b-ba.

Savstarpējā ugunsapdrošināšanas b-ba bez tam aizdevusi zemk. b-bai 2000 r.*) par 4½% veikala ierīkošanai (sk. D. L. 142/1891, 170, 194/1892; B. V. 154, 186, 281/1891; Tēv. 26/1891, 3/1892; B. 27/1891, 4/1892).

B-bas darbība bijusi vispusīga un stipri rosīga. Sarīkoti dažādi priekšlasījumi, kas tikuši labi apmeklēti. Mēneša sapulcēs piedalījušies ap 70 biedru un bez tam vēl viesi (B. 37/1892).

B-bai īsā laikā izveidojusies plaša bibliotēka, jo tai pievienojusies jau agrāk nodibinātā bibliotēka, kā arī dziedātāji tai atdevuši savu bibliotēku. B. 25/1892 ziņo, ka zemkopības b-bas bibliotēkā esot kādas 2500 grāmatas 1400 sējumos.

Arī b-bas tirdznieciskā darbība bijusi sekmīga. B-ba apgādājusi biedriem uz rudens nomaksu mākslīgus mēslus, pie kam mēslu analīzi izdarījusi Rīgas politehnika uz piegādātājas firmas (Herm. Stieda) rēķina (B. 25/1892).

1892. gadā b-ba apgādājusi superfosfātus par kādiem 2500 r. (B. 43/1892). B. 37/1892 ziņo, ka veikals jau pirmajā pusgadā (no janvāra pēdējām dienām līdz augustam) devis ap 800 r. tīra atlikuma, pie kam preču šai laikā pārdots par 11.985 r. Veikala ierīkošana tiek motivēta ar to, ka tur dabūjamas nesamaitātas preces par lētākām cenām, pie kam arī svars un mērs tiek dots pareizs (Tēv. 13/1892, B. V. 186/1891, Austruma turpinājums par zemkopību, 1892).

B-ba jau pašā darbības sākumā nolēmusi ierīkot mašīnu koplietošanas punktu un kā pirmo parakstījusi jaunākās sistēmas (grafa Berga) sēklu tirāmo mašīnu. Bez

*) Savst. ug. apdroš. b-bai bijis iekrāts jau ap 8000 r. liels kapitāls (B. V. 281/1891).

tam paredzēts iegādāt jaunākās sistēmas augļu žāvējamo mašīnu (Tēv. 13/1892).

Džūkstes-Pienavas zemkopības b-bā jau pašā sākumā vērojama tendence uz apvienošanos ar citām b-bām. Jau 1892. gadā pārrunāts jautājums par to, vai nevarētu, apvienojoties ar apkārtnes zemkopības b-bām — Vārpu un Druvu, izdarīt kopīgus iepirkumus un uz reizi parakstīt veselu kuģa lādiņu, piemēram, mākslīgu mēslu. Ka būtu iespējams jau b-bu savienību nodibināt, par to gan šaubījušies (B. 43/1892). Pārrunāts arī jautājums par kopīgas preču noliktavas ierīkošanu pie Krimūnu stacijas.

Lai veidotu tuvākus sakarus ar kaimiņu b-bām, nolēmuši to priekšniecību locekļus uzņemt par biedriem (B. 51/1892).

Džūkstes-Pienavas zemkopības b-ba 7/III 1893 nolēmusi iestāties par biedru muižnieku dibinātā Liepājas konsūlbiedrībā (Zemkopis 4/1893).

Vēl varētu atzīmēt, ka Džūkstes-Pienavas zemkopības b-ba, lai atvieglotu zemkopības b-bu nodibināšanu citur, izdevusi savus statūtus krievu un latvju valodā un tos izsūtījusi interesentiem uz pieprasījumu par 35 kap. gabalā (skat. sludinājumu Tēvijā 39, 48/1892).

Par Džūkstes-Pienavas zemkopības b-bas rosīgu darbību jāpateicas tiem čaklajiem tautiskās atmodas laikmeta darbiniekiem, kas ar lielu sajūsmu un ideālismu strādājuši sabiedrības labā. Tie bijuši: Džūkstes pag. vecākais Gailišu māju īpašnieks Fr. L. Hāns (bijis pirmais b-bas priekšnieks, miris 1894. — Tēv. 46/1894), zemkopis un rakstnieks Fr. R. Lauensteins, pagasta rakstvedis A. Fuksis, skolotājs Roberts Bērziņš, Ansis Lerchis-Puškaitis, ārsts P. Grosbergs, veterinārārsts maģistrs K. Freibergs u. c.

Kā redzam, darbinieku ziņā Dž.-Pienavas zemkopības biedrība atradusies nesalīdzināmi labvēlīgākos apstākļos, nekā Kandavas zemk. b-ba, līdz ar ko arī tās panākumi nesalīdzināmi labāki.

Biedrībai bijis biedru: 1891. gadā 155, 1892. gadā 158 (Bisenieka „Lauks. kalendārs“ 1893. gadam).

Pēc savām funkcijām Dž.-Pienavas zemk. b-ba bijusi jaukta tipa organizācija: tā izpildījusi lauks. zināšanu izplatīšanas biedrības, mašīnu koplietošanas biedrības un ražošanas līdzekļu iepirkšanas kooperatīva funkcijas.

3. Zemkopības biedrība „Vārpa“.

Grenču - Sātu - Irlavas apkārtnes iedzīvotāji 6/VIII 1889 sapulcējušies Grenču skolas namā un nolēmuši dibināt zemkopības biedrību „Vārpa“. B-bas nosaukumā pagasti nav pieminēti tādēļ, lai izvairītos no domstarpībām. „Vārpas“ darbības rajonā ietilpa šādi pagasti: Grenču, Irlavas, Degales, Pētertāles, Snapju, Zemītes, Vinšēnku, Kroņa Abavas un Kūķu (skat. stat. § 1). Pagaidu priekšniecībā ievēlēti: Sātu mācītājs Bielensteins, Grenču pagasta vecākais Straupmanis un gruntnieks Grīnsteins. Pagaidu priekšniecībai uzdots apgādāt statūtus un veikt visus citus b-bas dibināšanas priekšdarbus (B V. 185/1889, pēc Tēv.). Darbs veicies labi — statūti apstiprināti 3/V 1891 reizē ar Džūkstes - Pienavas zemkopības b-bas statūtiem (B. 35/1891, B. V. 113/1891, Tēv. 28, 34/1891, Tēv. 48/1892). Biedrības atklāšanas svētki svinēti 29/IX 1891 (B. 42/1891). No „Vārpas“ darbības jāatzīmē, ka jau nākošajā 1892. gadā tā apgādājusi biedriem mākslīgos mēsļus par apm. 2000 r. (Zemkopis 11/1893). 1892. gadā tā lēmusi iestāties Liepājas konsumbiedrībā, kā arī atvērt Tukumā konsumveikalu (Tēv. 4, 39, 51/1892, B. 40/1893, Zemkopis 11/1893).

1892. g. beigās bijuši 58 biedri (pa lielākai daļai mazgruntnieki) un 3 goda biedri (Zemkopis 4/1893; Bisenieka „Lauks. kal.“ 1893. gadam).

Vēl jāatzīmē, ka „Vārpa“ (tāpat kā Džūkstes-Pienavas zemk. b-ba) savus statūtus izsūtījusi uz malu malām Kurzemē un Vidzemē, jo uz tiem bijuši dzīvi pieprasījumi (Tēvija 48/1892). Tas liecina, ka 90-to gadu sākumā interese par patstāvīgām zemkopības biedrībām bijusi ļoti liela.

4. Nigrandes - Ventmales zemkopības biedrība.

Nigrandē-Griezē (Kuldīgas apr.) jau 1882. g. gribējuši dibināt zemkopības biedrību, bet nebijis panākumu, jo interesenti paguruši un izklīduši (D. L. 60/1892).

Domu par zemkopības b-bas dibināšanu no jauna sākuši cilāt 1889. gadā (D. L. 291/1889, 239/1890; Tēv. 27/1891). Bet jau 1890. gadā Dienas Lapa savā 247. numurā raksta, ka Nigrandē gribējuši dibināt zemkopības b-bu, bet nodomu šimbrīžam nevarēšot izpildīt. Un tomēr

1891. gadā apstiprināta Nigrandes - Ventmales zemkopības b-ba, bet tās atklāšana notikusi 1/III 1892 (D. L. 60/1892). Par priekšnieku ievēlēts zemkopis Grīnberģis (D. L. 42/1892). Par tās darbību 1892. gadā tuvāku ziņu trūkst.

5. Zemkopības biedrība „Druva“.

Dobeles zemkopības b-bas darbības rajonā, paralēli šai b-bai, 1871. gadā izdarīts mēģinājums dibināt atsevišķu latviešu zemkopības b-bu. Tas noticis Kroņa Bērmuižā. Par šo mēģinājumu Latv. Av. 24/1871. raksta tā:

No Kroņa Bērmuižas. Itin bieži dabunam Latv. avīzēs prieka ziņas par latviešu tautas gara attīstīšanās augļiem lasīt. Šādi augļi ir latviešu tautai arī tās dažādas biedrības, kuŗas ta dibinājusi un kopj. — Vienu no tādām biedrībām dibināja pie mums Kr. Bērmuižā š. g. maija mēnesī mūsu pagasta vecākie, ko tie par „Zemkopības biedrību Kr. Bērmuižā“ nosauca, un noturēja savas pirmās sapulcēšanās mūsu draudzēskolas namā. Ceram, ka šī biedrība mūsu apgabala zemkopjiem dažus labus padomus un priekšzīmes pie zemes strādāšanas, augļu koku audzināšanas un lopu kopšanas varēs dot. Lai Dievs palīdz šai biedrībai saviem tautiešiem par svētību strādāt! —r—

Pēc 2 gadi par šo Bērmuižas mēģinājumu parādas Baltijas Vēstnesī šādas 2 korepondences:

a) B. V. 12/1873.

„Iz Kr. Bērmuižas. Priekš pāra gadiem mēs lasījām „Latv. Avīzēs“ to priecīgu ziņu, ka mūsu slavenā Bērmuižā draudzē zemkopības b-ba dibināta, par kuŗu ikkatram esot no sirds jāpriecājas“. Korespondents nekā neziņot par šo b-bu. „Cik es atminos, tapa gan senāk vēsts izlaista, kas uz tādu b-bu zīmējas, un daži biedri arī sapulcējās un pat dažu rubli naudas iemaksāja; bet tik jau arī bija. Nozuda b-bas cēlēji- izklīda biedri, un kur iemaksāta nauda palika, to neviens nezina. Labi būtu, kad par to lietu kādu skaidrību dabūtu.“ C.

b) Atbilde uz šai korespondencē uzstādīto jautājumu dota B. V. 17/1873.

Par Kr. Bērmuižas zemkopības biedrības celšanu. Nepazīstamam C. kungam, kas „B. V.“ Nr. 12 sūrojas, ka par Kr. Bērmuižas zemk. b-bu nekas nav dzirdams, to paziņoju, ka likumi priekš ceļamas zemkop. b-bas Kr. Bērmuižas apgabalā ir jau pērnā gadā dēļ apstiprināša-

nas augstai valdišanai iesniegti, un ka tiklīdz viņi būs apstiprināti, dosim arī par visu plašākas ziņas.

H. Beikmann, viens no b-bas dibinātājiem.

Par šo mēģinājumu Tēvija 43/1892 sniedz šādu informāciju: „Jau apmēram 22 gadus atpakaļ Kroņa Bēzmuīžas un apkārtnes lauksaimnieku starpā cēlušās domas dibināt zemkopības b-bu. Jau biedri sākuši pulcēties, stājušies sakarā ar Tomsonu dēļ lauksaimniecības b-bas statūtu izgādāšanas — nodoms piepeši iziris“.

No visa teiktā izriet šādi konstatējumi:

- 1) Kroņa Bēzmuīžas zemkopības b-bai pamati likti 1871. gada maiiā;
- 2) biedrības statūtu jautājumā bēzmuīžnieki griezušies pie Rīgas latviešu b-bas darbinieka Richarda Tomsona, kas toreiz bija kompetākais latvietis lauksaimniecības un lauksaimnieku apvienošanās jautājumā;
- 3) Kr. Bēzmuīžas zemkopības b-bas statūti iesniegti valdībai apstiprināšanai 1872. g.;
- 4) statūti nav tikuši apstiprināti.

Statūtu neapstiprināšana viegli saprotama, jo Bēzmuīža ietilpa Dobeles zemkopības b-bas darbības rajonā, pie kam šīs b-bas statūtus tikai dažus mēnešus pirms tam valdība bija apstiprinājusi. Bēzmuīžniekiem tajos laikos nebija iespējams pierādīt otras b-bas vajadzību, jo vairāk tādēļ, ka Dobeles zemkopības b-ba uzņēma arī latviešus par biedriem.

Atminēsimies arī to, ka toreizējās Latvijas valdošās aprindas bija noteikti pret patstāvīgām latviešu zemkopības biedrībām.

80-to gadu sākumā bēzmuīžnieki atkārtējuši mēģinājumu dibināt zemkopības b-bu. Par to ziņo laikraksti: B. 23, 30/1881, B. V. 253/1881 — jaundibinātā dziedāšanas b-ba kopā ar tādu pašu zemkopības b-bu esot izrikojuši zaļumu svētkus, kur Bēzmuīžas pagasta vecākais Švāns savā runā mudinājis iestāties dibināmā zemkopības b-bā, kuŗas statūtus drīzumā iesniegšot valdībai; M, V. 44/1881 — „Kr. Bēzmuīžas centīgākie saimnieki sākuši pulcēties kopā uz zemkop. b-bas celšanu“; B. 2/1882 — jaunā zemkopības b-ba, kauču statūti vēl neesot apstiprināti, jau čakli darbojoties; B. 8./1882 — statūti iesniegti ministrijai; B. 35/1882 — „uz dažu krietnu zemkopju uzmunināšanu sāka domāt uz zemkopības b-bu, un statūti jau aizsūtīti augstai valdībai apstiprināšanai. B. 40/1882 lasām:

„Kroņa Bēzmuižas zemk. b-bas dibinātāji tiek uzlūgti 17. oktobrī š. g. plkst. 2 p. p. sapulcēties Kr. Bēzmuižas skolas namā“. Un beidzot D. L. 8/1883 ziņo, ka Kr. Bēzmuižas pagastā patlaban ceļoties zemkopības biedrība.

Pēc tam ziņojumi apraujas.

Kā arī šoreiz statūtu apstiprināšana noraidīta, redzams no korespondences Tēvijā 43/1892. Tur lasām: „Pēc 10 gadiem*) jautājumu sākuši atkal. Izvēlēja pagaidu priekšniecību, sastādīja statūtus un iesniedza apstiprināšanai. Apstiprināšana nepārnāca. Piemiņa: lielle baltie kartueļi jeb Richtera „Imperator“, kurus sabiedrība bij parakstījusi un kuŗi tagad izplatīti.“

Atskaņas no šī neizdevušās mēģinājuma atrodam vēl pēc 5 gadiem D. L. 187/1887, kur korespondents nožēlo, ka zemkopības b-bas dibināšanas lieta esot iesnaudusies.

1891. gada oktobrī bēzmuižnieki trešo reizi ķērušies pie zemkopības biedrības dibināšanas. Šoreiz palaimējies, jo statūti 6/VI 1892 apstiprināti (Tēv. 43, 48/1892).

Biedrības nosaukums bijis „Druva“, un tās darbības rajonā ietilpuši Bēzmuižas, Līvberzes un Sīpeles pagasti. B-bas atklāšana notikusi 1892. gada 4. oktobrī, kad tai bijis jau apmēram 150 biedru. Tanī pašā gadā biedrība atvērusi pārtikas veikalu. Par pirmo priekšnieku bijis gruntnieks J. Birznieks (sk. Tēv. 30, 39, 40, 43, 46/1892 un B. 33/1892).

Viss teiktais liecina, pirmkārt, par bēzmuižnieku neatlaidību un, otrkārt, par smagajiem latviešu sabiedriskā darba apstākļiem pagājušā gadsimtenā 70-tajos un 80-tajos gados.

6. Jelgavas latviešu biedrības zemkopības nodaļa.

Zemkopības nodaļas dibināšanu ierosinājis Pēteris Alunāns 2/II 1889 runas vīru sapulcē (B. 7/1889). Alunāns savu priekšlikumu motīvējis ar to, ka zemkopība pēdējā laikā pārciešot grūtu krīzi, un tādēļ zemkopjiem nepieciešami vajadzīgs centrs, kur tie varētu kopīgi pārspriest svarīgākos jautājumus, kādus tagadējie apstākļi rada, un atrast līdzekļus, kā grūto stāvokli atvieglināt (B. V. 34/1889, Tēv. 6/1889). Runas vīri piekrituši Alunāna ierosinājumam, un pilnā sapulce nodaļas statūtus apstipri-

*) T. i. pēc pirmā neizdevušās mēģinājuma 70-to gadu sākumā.

nājusi 7/V 1889. L. Zemgaliētis Balsī 41/1889 veltī nodaļai šādu novēlējumu:

„Raugi iekrāt lielāku kapitālu, lai tev būtu iespējams stāties par vidutāju starp ražotājiem un tērētājiem, lai mūsu zemkopji varētu par lētu naudu dabūt labu preci un savus krietnos ražojumus pēc iespējas dārgi pārdot.“ — „Topi par viduci citām zemkopības biedrībām Kurzēm. Strādādama ar viņām kopīgi, tu lētāk un labāk sasniegsi savu augsto mērķi.“

Saskaņā ar statūtiem nodaļā par biedru var būt katrs Jelgavas latviešu biedrības biedrs, kas maksā nodaļas vajadzībām 1 rubli par gadu. Personas, kas nav biedrības biedri, var iestāties par nodaļas dalībniekiem ar 2 r. gadskārtējas maksas. Dalībniekiem nav balss tiesības (B. 19/1889).

Par nodaļas priekšnieku ievēlēts gruntnieks Kr. Freimanis, par viņa vietnieku D. Kronbergs, par rakstu vedējiem Pēteris Alunāns un Fr. Petrovičs, par kasieru arendātors Georgins.*) Nodaļai darbības sākumā bijuši 22 biedri, bet 1889. gada beigās — 56 (B. 5/1890).

Nodaļa sarīkojusi daudzus priekšlasījumus gan par lauksaimniecības, gan arī par sabiedriskiem jautājumiem, piemēram par zemkopības b-bām, par kreditkooperāti-
viem (B. 6/1891).

Nodaļa uz J. Čakstes ierosinājumu jau 1889. gadā sarīkojusi Jelgavā dārzkopības izstādi (B. 30, 37/1889; B. V. 162, 202, 217/1889). Arī 1891. gadā tā sarīkojusi tādu pašu izstādi (B. 38/1891).

No 1890. gada nodaļa apgādā mākslīgos mēslus, dodama garantēti labu preci un par lētāku cenu nekā citur (Tēv. 29/1890, B. V. 162/1890).

1891. gadā nodaļa sāk interesēties par patstāvīgas zemkopības biedrības dibināšanas jautājumu (B. 51/1891). Tas arī izdodas, jo 27/I 1893 tiek apstiprināta Jelgavas zemkopības biedrība, kas sāk darboties ar Jāni Bisenieku priekšgalā tā paša gada 3. martā (B. 10/1893).

Salīdzinot latviešu mazgruntnieku un vācu lielgruntnieku Kurzemes zemkopības biedrību sarakstus, mēs varam konstatēt:

---

*) 1890. gadā par rakstu vedējiem ievēlēti J. Vagners un Lejnicks, bet 1891. gadā par nodaļas priekšnieku ievēlēts J. Vagners.

1) Kurzemes latvieši pie savām pirmajām zemkopības biedrībām tikuši tikai tad, kad vāciešiem zemkopības biedrību dibināšanas darbs jau bijis noslēdzies:

a) vāciešu pēdējā — Aizputes — nodibināta 1881. g.,

b) latviešu pirmās nodibinātas 1886./1891. gadā;

2) pirmās latviešu zemkopības biedrības (Kandavas, Džūkstes-Pienavas, „Vārpa“, „Druva“, Jelgavas) velkas nepārtrauktā joslā no Kandavas līdz Jelgavai un atrodas rosīgāko vāciešu zemkopības biedrību darbības rajonā (Talsu, Tukuma, Dobeles), pie kam šīs pēdējās ir arī aktīvākās latviešu mazgruntnieku piesaistīšanā pie sevis.

No teiktā izriet šādi secinājumi:

1) vāciešu rosme savās zemkopības biedrībās ietekmē arī latviešus: vācieši noder latviešiem par paraugu;

2) vāciešu pasvītrotie centieni pievilkt latviešus savās biedrībās savukārt rada latviešos, tautas atmodas ideju ietekmē, pasvītrotus centienus pēc savām, latviešu, zemkopības biedrībām.

Protams, būtu vienpusīgi, ja latviešu zemkopības biedrību rašanos, blakus vāciešu biedrībām, mēģinātu izskaidrot tikai ar nacionālo faktoru. Bez šaubām, latviešu zemkopības biedrību dibināšanā liela loma piekritusi arī saimnieciskiem un sociāliem faktoriem, kā tas jau arī vietumis atzīmēts.

Līdz 1893. gada sākumam apstiprināto latviešu zemkopības biedrību saraksts.

V i d z e m ē

1. Rūjienas	apst.	1877
2. Salacas	„	1884
3. Rubenes	„	1884
4. Madlienas	„	1884
5. Smiltenes — P.-A.-G.	„	1884
6. Nabes	„	1885
7. Dzērbenes-Dr.-Sk.-L.	„	1888

K u r z e m ē

1. Kandavas	apst.	1886
2. Džūkstes-Pienavas	„	1891
3. „Vārpa“	„	1891
4. Nigrandes	„	1891
5. „Druva“	„	1892

Kopsavilkumā mēs dabūjam šādu tabulu par apstiprinātām latviešu zemkopības biedrībām:

	Vidzemē	Kurzemē	Kopā
1877	1	—	1
1884	4	—	4
1885	1	—	1
1886	—	1	1
1888	1	—	1
1891	—	3	3
1892	—	1	1
	Kopā 7	5	12

P i e z ī m e. Nav jāizlaiž iz acīm, ka Vidzemes biedrības apstiprinātas kā Vidzemes sociētātes zarubiedrības, bet Kurzemes — kā patstāvīgas biedrības. Tabulā no Vidzemes biedrībām neietilpst Straupes zemkopības b-ba, jo tās statūti apstiprināti 1893. gadā; aiz tā paša iemesla tabulā nav uzņemta arī Jelgavas zemkopības biedrība.

Patērētāju biedrības.

Patērētāju kooperācijas propaganda latviešos
19. gs. 60-tajos un 70-tajos gados.

Latvieši savā mātes valodā pirmo reiz dzird par patērētāju biedrību tikai tad, kad Rīgas vācieši jau paspējuši nodibināt tādu. Ka zināms, l. Rīgas patērētāju biedrība (vācu) apstiprināta 23/X 1865. Un lūk, par šo svarīgo sabiedriski-saimnieciskās dzīves notikumu*) tiek informēti arī latvieši. Informāciju sniedz Mājas Viesis savā 22/XI 1865 numurā. Tur lasām:

No Rīgas. Ar valdīšanas vēlēšanu te Rīgā ietaisās tāda biedrība, kas saivem biedriem grib sagādāt dienīškas vajadzības itin labas, par to īsto tirgu tā, ka tie varēs sevim ko ietaupīt. Šī biedrība, kas nosaucas: „Pirmā Rīgas partikas biedrība“, stāv zem savās īpašas valdīšanas, šī biedrība ir cēlusies nevien tādēļ, lai šinīs dārgos laikos saviem biedriem izdošanas varētu mazināt, bet arī, lai tie varētu ko ietaupīt — pie kā tie uz citādu vīzi nemaz nevar tikt. Tādēļ it īpaši nabagākiem cilvēkiem der šinī biedrībā iestāties. Katram biedram vajag pie šās biedrības vismazāk 5 rubļus nolikt. Bet lai ir pat nabagākiem cilvēkiem nebūtu grūt šinī biedrībā iestāties, tad jau pietiek, kad tas pirmā reizē tikai 50 kap. iemaksā. Tas labums, kas katram biedram no šās ietaisīšanas celsies, var tik tad būt jo labs, kad papildnam biedru šai biedrībai piebiedrojas, un ka caur to krājumu biedrība varētu ko iesākt. Katram cilvēkam, kam arī tuvāku labums rūp, vajadzētu šai biedrībai piebiedroties un pie šā laba darba palīdzēt. Kas šai biedrībai grib piestāties, tas lai meldējas pie viena no šās biedrības priekšniekiem, proti: pie hofrāta Blumenbach, Pēterburgas Ārrīgā, Nikolaja ielā Nr. 1, pie aptieķera Valter, Maskavas Ārrīgā, Suvorova ielā Nr. 18, pie rāt v. Stilliger, Pēterburgas Ārrīgā, Nikolaja ielā Nr. 3,

*) Tā ir arī pirmā toreizējā Krievijā, kurpretim Anglijā nepārtraukta patērētāju kooperācijas attīstība bija sākusies jau 1844. gadā.

pie Jansen, pašā Rīgā, Kēniņ ielā Nr. 12 un pie arķitekta Hess, pašā Rīgā, Lielā Smilšu ielā Nr. 33.

Šī ziņojuma nolūks, acīm redzot, ierosināt latviešus uz iestāšanos biedrībā, jo tanī teikts: „Tādēļ it īpaši nabagākiem cilvēkiem der šini biedrībā iestāties. Un latvieši toreiz taisni tādi bija.

Arī tas fakts, ka ziņojumā uzdotas pieteikšanās vietas, liecina, ka biedrības vadītāji (ziņojums domājams, nācis no tiem) reflektējuši arī uz latviešiem kā biedriem.

Par šo ziņojumu vēl jāatzīmē tas, ka tanī pasvītrots filantropijas motīvs, no kuŗa pa daļai vadījušies*) arī biedrības dibinātāji. Tur lasām: „Katram cilvēkam, kam arī tuvāku labums rūp, vajadzētu šai biedrībai piebiedroties un pie šī labā darba palīdzēt.“

I. Rīgas patērētāju biedrību propagandē latviešos arī liberālais mācītājs Hugo Braunšveigs 1866. gadā savā „Draugs un biedrs katram derīgam darbam“, kur iespiests šāds viņa raksts:

K o n s u m b i e d r ī b a s.

Rīgā tagad ar augstas valdīšanas palāušanu ietaisīta konsumbiedrība, proti pircēju un pārdevēju biedrība. Es arī esmu iegājis tanī biedrībā. Ārzemē jau daudz tādu biedrību. Tā lieta varen teicama visvairāk pilsētos, kur visas lietas par naudu pērkamas un tādēļ dzīve paliek dārga.

Kad viens pats par sevi par mazu naudu sevim ko nopērk, tad tam zināms vairāk jāmaksā, nekā kad kaupmanim uz reizi paņēmu pulka preču. Tādam pircējam, kas uz reizi daudz paņēmu, katrs pārdevējs ar prieku lētāk atlaiž. Jo tad pārdevējam pie pārdošanas mazāk laika uziet un vairāk naudas ienāk.

Biedrības kantorī papriekšu tiem vajaga uzdoties, kas par biedriem grib palikt. Pāru rubeļu jāiemaksā un tad dabu zīmi, kur uzrakstīti visu to pārdevēju vārdi, kas ar biedrību kontrakti derējuši un solījuši, biedrībai lētāki savas preces atlaist. Un tad vēl dabū grāmatīnu, par ko pāru kapeiku jāmaksā. Tur iekšā tiek ierakstīts, par cik naudas biedrības zīmītes esmu izņēmis. Jo ar tādām zīmītēm (ne vairs ar naudu) iet biedrības bodēs un tur pērk.

*) Šo apstākli atzīmējusi Rīg. Zeitung'a 278/1871 rakstā „Der I. Rīg. Consum-Verein“.

Pārdevēji savā laikā atkal ar saņemtām zīmītēm iet pie biedrības priekšniekiem un aizstāvjiem un tur savu naudu dabū. Tad tur notiek tā izlīdzināšana — proti tad katram pārdevējam tiek norakstīts, cik tas solījis biedrībai par labu atlaist. Biedri cerē, ka desmitu līdz astotam rubulim vinnēs. Saka, ka jau pārū simt familiju esot par biedriem palikušas.

Interesanta šai rakstā dotā konsumbiedrības definīcija: tā esot pircēju un pārdevēju biedrība; tas jāsaprot tā, ka klienti un uzņēmēji ir vienas un tās pašas personas.*)

No šī raksta latvieši dabū arī zināt, ka I. Rīgas patērētāju biedrība ir tā sauktā „marku biedrība“.**)

Garāku un pamatīgāku rakstu par patērētāju b-bām vispāri un par I. Rīgas patērēt. b-bu atsevišķi sniedz Mājas Viesis 7/1866. Tur atrodam rakstu „Uztura biedrība“.***) Tanī notēloti patērētāju biedrību dibināšanas cēloņi, to nozīme un uzbūves principi. Par dibināšanas cēloņiem starp citu teikts:

„... un tā to saviem nabagiem pircējiem iesver dažu reiz ar viltīgu svaru un iemēra ar neriktīgu mēru un liek aizmaksāt dārgāku tirgu, nekā pie liela kopmaņa jāmaksā par labām precēm. Cik daudz reiz nabaga ļaudis žēlojas, ka dabūjuši sasutušus miltus, sapeļējušus putraimus, tārpainu speķi, rūgtu sviestu, kapēju ar zvirgzdiem sajauktu, sapuvušas silķes u. t. pr. Un tas viss tam par savu dārgu naudu jāņem par labu, jo kad gribēsi atpakaļ dot, tad viltīgs kupča vēl izsmej turklāt un atbild, ka tā prece nemaz neesot pie viņa pirktā. Kur nu tā nabags cilvēks var uz priekšu tikt — īpaši vēl šinīs dārgos laikos!“

„Lai nu tiem nabagiem rokpelņiem ar to dzīvi labaku un lētāku varētu sagādāt, tad jau pa ārzemi daudz pilsētās ir ar turīgu ļaužu palīgu cēlušās īpašas uztura jeb pārtikas biedrības (Consumvereine).“

Tālāk tiek stāstīts par šādu biedrību uzbūves principiem, īpaši pieminot Rīgas biedrību.

*) Jaunākos laikos līdzīgu vispāri kooperātīva definīciju devis Somijas kooperātors Hannes Gebhards.

***) Par marku sistēmu skat.:

a) Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928, 148. un 149. lp.;

b) „Kooperācija“, 1934, 98. lp.

****) Šo rakstu skat. arī Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928, 183.—186. lp.

Te latvieši, liekas, pirmo reiz dzird par to, ka atlikumu dabū atpakaļ paši biedri-pircēji.

Par patēr. b-bas nozīmi autors saka: „No tā visa, ko te isumā esam izteikuši, var saprast, ka šāda b-ba grib visiem palīdzēt pie labklāšanas tikt. Tā ir isti derīga lieta, dzīves vajadzības lētākas gādāt, no samaitātām precēm un no svara un mēra viltības izsargāt un laudis uz taupīgu un kārtīgu dzīvi modināt.“

Runājot par šo rakstu, jāatzīmē šādas tā īpatnības.

Pirmkārt, tas pieskaras sociālajam jautājumam, pasvītrodams interešu pretešķības starp „nabagiem rokpeļņiem un fabriku strādniekiem“ no vienas puses un „andelmaņiem-kopmaņiem“ no otras puses.

Otrkārt, patērētāju biedrības tiek uzskatītas par līdzekli, kas rokpeļņus var atsvabināt no „posta un bēdām“, jo „citreizēji nabagi rokpeļņi palikuši par turīgiem ļaudīm, kas par trūkumu un badu vairs nekā nebēdā.“

Treškārt, atsvabināšanas darbā tiek aicināti piedalīties visi. „Šinī b-bā var iestāties katrs, lai viņš piederētu pie kādas dzīves kārtas piederēdams, un uz to pienākas dzīties katram, kam sirds rūp nevien par savu, bet arī par cita cilvēka labklāšanos.“

Kā redzam, te tiek pasvītrotā patērētāju b-bu sociālā neitralitāte. Sakarā ar šo tomēr jāatzīmē, ka turīgājiem pilsoņiem tiek piešķirta izcila loma patērētāju kooperācijas veicināšanā, atstājot nepasvītrotu trūcīgo pašdarbības nepieciešamību. Ka tas tā, to rāda apgalvojumi, ka ārzemēs patērētāju b-bas cēlušās „ar turīgu ļaužu palīgu“, bet Rīgā „žēlīgi kungi“ dibinājuši patērētāju biedrību. Tā tad autors pieiet pie jautājuma ar filantropa pasaules uzskatu.*)

Meklējoties pēc šīs uztveres avotiem kooperācijas ideju pasaulē, mēs nonākam pie Viktora Hubera (1800—1869), pazīstamā kooperācijas teorētiķa un propagandista Vācijā. Viņa uzskats bija, ka strādnieki vieni paši, bez augstāko šķiru palīdzības, nevar nodibināt un sekmīgi vadīt kooperatīvus. Augstākajām šķirām jāiet palīgā un jādibina tādi. Tām jāpaliek par sociāli-reformatorisko bruņniecību, kurai jāuzsāk kara gājiens pret nabadzību.

Jo siltu l. Rīgas patērētāju biedrības propagandas rakstu sniedzis Jāņa baznīcas skolas skolotājs un Jura

*) Šo pieeju pie jautājuma mēs konstatējam arī pašā pirmajā ziņojumā, kas iespiests Mājas Viesā 22/XI 1865 numurā.

Cauniša pulciņa bijušais loceklis Miķelis Cirītis. Viņa raksts „Par pārtikas jeb konzuma biedrību Rīgā“ iespiests Mājas Viesī 42/1866.*) Šai rakstā viņš, aizrādījis uz to, ka 1865. gadā Rīgā nodibināta jauna biedrība, kas gribot parasto maksu apgādāt labu un veselīgu preci un dot iespēju krāt un taupīt, — tālāk saka tā: „Vērā liekama lieta pie šās biedrības ir tā, ka viņa

1) īpaši priekš rokpeļņiem ir celta, lai tie arī varētu ar mazumu pie labas un veselīgas pārtikas tikt,

2) ka te katrs var palikt par biedri, kas $\frac{1}{2}$ rubļa biedrības lādē iemaksā, un

3) ka te uz priekšu nekas vairāk nav jāmaksā.“

Tālāk atrodam norādījumu uz prēmijām par iepirkumiem. Kāds biedrs, domājams viņš pats,**) pirmā gada 3 ceturkšņos pircis preces par 150 rbl. un „mantojis“ 6 r. 38 k.

„Vai jau par to nav ko pabrīnoties! Bet mūsu biedrības koks vēl ir jauns; tāpēc skatīsimies uz kādu vecāku tādu koku.“

Un šis vecākais koks ir Ročdeles patērētāju b-ba Anglijā, kas, kā zināms, tiek uzskatīta par pirmo pilnīgi izveidojušos patērētāju b-bu un kas noderējusi par paraugu arī citās valstīs.

Cirītis tad arī pastāsta par Ročdeles b-bas izcelšanos, attīstību un nozīmi.

Par pēdējo viņš saka tā: „Viens pats darba vīrs, kas arvien savas intereses un peļņu b-bas lādē atstāja, gribēdams kapitālu sakrāt, bij iekš 10 $\frac{1}{2}$ gadiem mantojis 1200 gulžus, ko viņš bez b-bas visā savā mūžā nespētu sakrāt, kaut gan dievszina kā darbotos. Un to tas dabūja 1 pašu šķiliņģi b-bas lādē pirmo reiz iemaksādams un no tā, ka visas savas vajadzīgās preces b-bas magaziņās par tirgus cenu iepirka.“

Tālāk Cirītis aizrāda uz patērētāju biedrību sabiedrisko un morālisko nozīmi.

Un tad viņš jo sirsnīgi aicina savus tautiešus iestāties Rīgas b-bā.

„Nu tad mīļi, nākat, biedrosimies visi kopā uz šo teicamu darbu! Še roka, derēsim, ka katrs no mums pēc 10 gadiem tādus augļus baudīs, ka priecādamies varēsim

*) Šo rakstu skat. arī Ed. Baloža „Koooperācija Latvijā...“, 1928, 187.—189. lp.

**) Turpat 145. lp.

izsaukt: „Kas to būtu domājis, ka ar 1/2 rubli tādu lielu labumu un svētību var panākt!!“

Pēc tam Cirītis atzīmē, kur atrodas b-bas kantoris un ar kādiem tirgotājiem b-ba slēgusi līgumus par rabatiem uz biedru iepirkumiem.

Zīmīgi, ka Cirītis šo biedrību sauc par „mūsu biedrību“. Viņš saka: „Beidzot lai vēl pieminam, ka mūsu biedrības kantors atrodas Spora kunga jaunā namā pie jauniem svāriem.“

Ja šis dedzīgais latviešu patriots, Caunīša pulciņa loceklis, tā vērtējis I. Rīgas patērētāju biedrību, tad domājams, ka latvieši tanī bijuši gaidīti biedri.

Šis raksts ievērojams ar to, ka no tā latvieši pirmo reiz dzird par visā kooperācijas pasaulē slaveniem ročdeliešiem un līdz ar to tiek ievadīti jaunu, līdz šim vēl nedzirdētu tautsaimniecisku un sociālu ideju pasaulē.

Tas ir ievērojams fakts latviešu kultūras vēsturē, kas līdz šim vēl nav pienācīgi novērtēts. Tas saistās, kā jau atzīmēts, ar Miķeļa Cirīša un Mājas Viesa vārdu. Zīmīgi, ka pat Pēterburgas Avīzes nebija paspējušas pieskārties šim jautājumam.

Miķelis Cirītis, šķiet, ir ne tikai šī raksta autors, bet arī Mājas Viesī 7/1866 iespiestā raksta „Uztura biedrība“. Uz šādām domām pavedina kāds aizrādījums tikko pieminētā rakstā, ka savā laikā lasītājiem došot ziņas par ārzemju patērētāju biedrībām („... un brīnēsieties jūs paši, lasītāji, kad savā laikā jums kādas no tām ziņām dosim lasīt“). Šīs ziņas tad arī sniedzis Miķelis Cirītis tikko apskatītā rakstā „Par pārtikas jeb konzuma biedrību Rīgā“, kur, kā jau redzējām, tiek stāstīts par ročdeliešiem. Bez tam Cirītis šai rakstā atsaucas uz 7. numurā iespiesto rakstu („lasi Nr. 7 š. g.).

Teiktais mums dod pamatu uzskatīt Miķeli Cirīti par pirmo latviete-patērētāju kooperācijas propagandistu. Viņš ir arī pirmais apzinīgs latvietis — patērētāju biedrības biedrs, kā tas redzams no I. Rīgas patērētāju b-bas biedru grāmatas. Šai b-bā viņš iestājies 6/XII 1865 un ierakstīts biedru grāmatā kā 26-tais (M. Ciriet).

M. Cirītis dzimis 1825. gada 6. decembrī (. v. st.) Vidzemē, Mālpils draudzē. Jaunībā pārnācis uz dzīvi Rīgā. Bijis Jāņa draudzes baznīcas skolā par skolotāju, kur no 1864. līdz 1867. gadam darbojies kopā ar Ernestu Dinsbergi. M. Cirītis bijis arī Jura Caunīša pulciņa biedrs, kur tas guvis ierosinājumus sabiedriskam darbam. Cirītis

rakstijis Mājas Viesī ne tikai par kooperāciju, bet arī par citiem jautājumiem. Bez tam tas rakstijis un tulkojis arī dzejoļus un stāstus. Miris Rīgā 1868. gada 31. jūlijā (v. st.), atstādams atraitni un 4 bāriņus. Ernests Dinsberģis viņa piemiņai veltījis garāku dzejojumu „Piemīņa mīlam darba biedrim Miķelim Cīrīt, kas Dieva mierā aizgāja jūli mēnesī 1868. g. Tas iespiests laikrakstā „Draugs un Biedrs“ 1868. gada 19. septembra numurā.

Pāragrā nāvē pārtrauca viņa darbību kooperācijas laukā.

Plašu rakstu par ročdeliešiem „Eņģāndiešu peļņu biedrības un viņu iesākumi“*) atrodam mācītāja Hugo Braunšveiga izdotā „Draugs un Biedrs“ 1867. gada marta un aprīļa burtņīcās.

Šis raksts uzskata patērētāju biedrības par jaunu līdzekli labot strādnieku stāvokli, pie kam autors negatīvi izturas pret politiskas cīņas līdzekļiem („dumpjiem“) šī mērķa sasniegšanai. Autors neatzīst arī interešu pretešību starp kapitālu un strādniekiem. Viņš saka: „Šī pirmā un visā Eiropā jaunā ieriktētā peļņu biedrība ir to skaidri pierādījusi, cik dumja un netaisna tā valoda, ko tik daudz izrunājuši, ka starp kapitālu un strādniekiem esot mūžīgs ienaidis. Tas nav tiesa.“

Autors piemin arī Robertu Ovenu un viņa eksperimentus strādnieku stāvokļa labošanai. Izturēdamies pret tiem ar zināmu simpatiju, viņš tomēr tos atzīst par nereāliem. Toties Ročdeles „pionieru“ jeb „jauna ceļa vilcēju biedrību“ tas vērtē ļoti augsti un atzīst to par īstu līdzekli „strādniekus no trūkuma un bēdām izglābt“.

Šis raksts atšķiras no iepriekšējiem rakstiem ar to, ka tanī tiek izcelta un pasvītota ieinteresēto pašdarbība un pašpalīdzība, kurpretim iepriekšējos rakstos redzama vieta bija ierādīta „turīgiem ļaudīm un „žēlīgiem kungiem“. Tanī starp citu atrodam šādas raksturīgas vietas.

Tie prātīgie eņģāndieši tūdaļ ieraudzīja, ka vajag arī tādas biedrības, kas uz to gādā, ka katrs pats ar savu pašu spēku sevīm var palīdzēties, bez kā tiem, kā nespēcīgiem un bērniem no labdarišanas biedrībām un valsts kases būtu piepalīdzība jāgaida.

„Pats ir vīrs! — „Palīdzies pats, tad Dievs tev palīdzēs!“ — „Paša spēks ir tas drošākais kapitāls!“ Šie

*) Šo rakstu skat. arī Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928, 192.—199. lp.

un tādiem līdzīgi vārdi ir nu palikuši par eņģlandiešu strādnieku sakāmiem vārdiem. Visi šie vārdi iziet uz pašpalīdzību, jeb uz tam, ka strādniekiem pašiem par sevīm jāgādā. Un eņģlandieši pirmāk nekā visa cita tauta, uz to derīgāko vīzi to ierikti ir iesākuši un izdarījuši. Iesākumā tā Eņģlandē kā Amerikā un Francijā lielas un aplamas jautāšanas par šo lietu uzmetās, tomēr visas tās biedrības, kas to domāja, ka pie visiem lieliem darbiem vajaga meklēt valsts palīdzību un pārstāvēšanu, saprātīgā Eņģlandē nekad nevaid ne daudz biedrus nedz spēku dabūjušas.

Pēc tam rakstā diezgan sīki notēlota Ročdeles biedrības izcelšanās un attīstības gaita. Dota arī plaša ročdeliešu programma, kuŗa autora tēlojumā ir šāda:

Pirmajā iesākumā tie uzmeta 6 šādus uzdevumus (likumus):

1) Iedibināt konzum-biedrību, kur pārdotu dzīvības uzturu un citas darba ļaužu vajadzības.

2) Būvēt vai nopirkt mājokļus saviem līdzbiedriem un cits citam piepalīdzēt dzīves būšanu pārlabot.

3) Iedibināt darba istabas, kur dot darbu tādiem līdzbiedriem, kam darba nav, jeb tādiem, kas caur darba algas pamazināšanu trūkumu cieš.

4) Ienomāt vai nopirkt lauku un dārzu gabaliņus, ko varētu apstrādāt tādi līdzbiedri, kas nekādu citu darbu nevar atrast vai nespēj strādāt.

5) Turklāt iedibināt pilnīgu darba ļaužu koloniju (dzīvesapgabalu) ar mācības un darba skolām, un palīdzību gādāt citām tādām skolām citos vidos Eņģlandē.

6) Iedibināt sātības traktierus, kuŗos neturētu nekādus stīprus dzērienus.

Šādi bija tie pirmie likumi. Zināms, citi no tiem pa daudz plaši izplatījušies, palika neizpildīti, tomēr tā labākā daļa ir palikusi un prātīgi ieriktēta.

Rakstā atrodam arī pazīstamos ročdeliešu principus.

Autors aizrāda arī uz avotiem, no kuŗiem viņš smēlis ziņas par ročdeliešiem. Viņš saka:

„Pirmās ziņas par šiem eņģlandiešu pījonieriem Vāc zemē ienāca caur profesora kungu Huberu, kas 1854. gadā savās reizu grāmatās viņu ieriktes ļoti bija uzslavējis. 1860. gadā profesors Hubers Rochdales pījonierus pa otru reizi apmeklēja. Te nu viņš atrada, ka tas viss, ko pirmāk pie tiem bija ievērojis, nevien ir tiesa, bet turklāt viņš arī to atzina, ka tā grunts, uz ko tā biedrība caur pa-

ša spēku šo pašpalīdzību dibina, ir zīme, caur ko pēcāk darbs visur uzvarēs.

Profesora kungs par Rochdales pionieriem ir izdevis košu rakstu, kur iekšā ir runāts par daudz lietām, tomēr tik tā pār visu vien, un nav nekas skaidri un grūntīgi izstāstīts. Tādēļ manim vēl citi, gan eņģlandiešu, gan vācu raksti, no kam esmu smēlis, ko par šo lietu stāstīšu.“

Kas ir šī raksta autors?

Zem raksta nav nekāda paraksta, bet „Draugs un Biedrs“ satura rādītājā autors apzīmēts ar burtiem E. D., kādēļ domājams, ka autors ir Ernests Dīnsberģis, kas bijis čakls Braunšveiga izdevumu līdzstrādnieks. Turklāt tai laikā E. Dīnsberģis dzīvojis Rīgā, kur kopā ar Miķeli Cirīti darbojušies par skolotājiem Jāna baznīcas skolā. Šķiet, abi kopā arī studējuši toreizējo kooperācijas literātūru.

Rodas jautājums, kas šos abus latviešu skolotājus, Miķeli Cirīti un Ernestu Dīnsberģi, ierosinājis uz patērētāju kooperācijas studiju. Nav neiespējams, ka pirmo pamudinājumu uz to viņi būs guvuši no sava tautieša, redzamā latviešu tautsaimnieka Krišjāņa Valdemāra, kas jau 1857. g. savā grāmatā „Ueber die Heranziehung...“*) ieteic lasīt Vācijas kooperatoru Šulce-Deliča un Hubera rakstus. Taisni Hubers ir tas, kas rakstījis par ročdeliešiem un populārizējis tos, it sevišķi savā 1855. gadā iznākušā darbā „Reisebriefen aus Belgien, Frankreich und England.“ Arī Dīnsberģis savā rakstā, kā jau redzējam, pieminējis šīs „reizu grāmatas“.

Protams, interesi varēja pastiprināt arī Baltijas vācu periodiskos izdevumos parādījušies raksti par kooperāciju. Tā, piemēram, par ročdeliešiem un to principiem rakstījis Clement's Balt. Monatschrift'a VIII. sēj. 1863. g. rakstā „Das neue Genossenschaftswesen“ (skat. 459.—474. lp.).

Par I. Rīgas patērētāju biedrības darbību latvieši arī vēlāk laiku pa laikam tiek informēti, līdz pat tās likvidācijai 1872. gadā. Atzīmēsim vēl tikai šādu ziņojumu, kas iespiests Mājas Viesī 6/1867. Tur lasām:

*) Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen nebst Notizen und Aphorismen in Bezug auf die industriellen und intellektuellen und statistischen Verhältnisse der drei baltischen Provinzen. Dorpat, 1857.

„Mūsu pārtikas biedrība nu jau veselu gadu pastāvējuse un tas laiks liecina, ka šī ietaisīšana nav veltīga bijuse. Zināms, ka jau varēja gan viss labāku ceļu iet un plašāki izplēsties, bet ļaudīm vēl tā palikusi neierasta lieta un tiem nākas grūt ar ko jaunu ierasties; tie vēl nespēj atzīt to labumu, kas no tādas sabiedrošanas ceļas. Ceram, ka ar laiku viss labāki ies. Beidzamā gada ceturksnī biedrības valdīšana ieņēmusē 1878 r. 96½ k., izdevuse 1236 r. 14 k. B-ba naudas zīmes jeb markas izdevuse par 17.634 r. 37 k., un atkal pirkuse atpakaļ par 17.266 r. 84 k. Pēdējā cetorkšņa beigās bij 383 biedri, kam, kad visas izdošanas atrēķināja, bija 4% peļņas. Pa visu to pagājušu gadu markas ir izdotas par 54.761 r. 49 k. un atpakaļ atpirktas par 51.456 r. 05 k.

To visu tā b-bas valdīšana zināmu darijuse.“

No šī ziņojuma secināms, ka biedrības valde nav bijusi visai apmierināta ar pirmā gada panākumiem, galvenā kārtā ar to, ka „ļaudīm“ tā palikusi sveša. Tas, domājams, zīmējas uz latviešu piedalīšanos biedrībā, kuŗi tiešām šai ziņā, kā to vēlāk redzēsīm, bijuši kūtri. Citādi valde nevarētu žēloties, jo 383 biedri pirmajā gadā ir pilnīgi apmierinošs skaits.

Kā redzējam, patērētāju kooperācijas propaganda starp latviešiem 60-tajos gados bijusi īsti rosīga. Tas zīmējas uz laikrakstiem.

Ir bijuši mēģinājumi arī citādi propagandēt patērētāju kooperāciju.

Draugā un Biedrī 40/1869 atrodam aizrādījumu, ka Rīgas latviešu biedrībā bijis paredzēts noturēt 31. janvārī priekšlasījumu par konsumbiedrībām. Nekādu tuvāku ziņu par to tomēr nav.

Pie reizes atzīmēsīm vēl vienu faktu, kas zīmējas uz priekšlasījumiem par patērētāju biedrībām.

No I. Rīgas patērētāju biedrības 24/II 1870 valdes sēdes protokola redzams, ka Rīgas latviešu biedrības priekšsēdētāja biedrs Richards Tomsons lūdzis materiālus priekšlasījumam par patērētāju biedrībām. Tādi viņam, kā tas redzams no 11/IV 1870 valdes sēdes protokola, arī izsniegti, proti noraksts no A. Blumenbacha uzrakstītās I. Rīgas patērētāju b-bas vēstures.

Nav tomēr zināms, vai R. Tomsons arī izlietojis šo materiālu priekšlasījumam par patērētāju biedrībām.

No visa teiktā skaidrs, ka 60-tajos gados patērētāju kooperācijas jautājumi saistījuši arī latviešu sabiedrības uzmanību.

Septiņdesmitajos gados patērētāju kooperācijas propagandā nav vairs tās rosības, kādu mēs vērojam 60-tajos gados. Tas, domājams, stāv sakarā ar to faktu, ka I. Rīgas patērētāju biedrība, tāpat arī 1867. gadā dibinātās patērētāju biedrības Jelgavā un Liepājā, nevarēja uzrādīt nekādus labus praktiskus panākumus. Tas varēja tikai atvēsināt.

No 70-tajos gados avīzēs iespiestiem rakstiem ievēribu pelna raksts „Kā iz grašiem miljonus rada“,* ko atrodam Balt. Vēstnesī 11, 12/1870. Šai rakstā tēlota ročdeliešu biedrības nodibināšana un attīstība.

Tas pats raksts ievietots arī 1875. gadā Rīgā iznakušā rakstu krājumā „Par piemiņu!“ Krājumu sastādījis redaktors B. Dīriķis no Baltijas Vēstnesī 1869.—1874. g. nodrukātiem rakstiem.

Par raksta autoru parakstījies J. O. B., t. i. J. O. Berkaus. Raksts tomēr nav oriģināldarbs, bet ir Eduarda Pfeiffera raksta „Wie man aus Groschen Millionen schafft“ tulkojums. Tas nodrūktās vācu laikrakstā „Die illustrierte Welt“ (Stuttgart, Oktober 1865).**)

Raksta beigās J. O. Berkaus pats no sevis piespraudis mazu piezīmi par I. Rīgas patērētāju biedrības niecīgiem panākumiem.

Ļoti zīmīgi, ka tā vieta oriģinālā, kur autors kooperāciju uzskata par sociālā jautājuma atrisinātāju, tulkojumā nav iekļuvusi. Paliek nenoskaidrots, kas vainīgs: tulko-tājs, redaktors vai cenzors.

Pilnības labad izlaisto citēsim oriģināla valodā.

Hoffen wir, dass die Arbeiter und die Mittelklassen überall die Vorteile aus diesen Vereinen ziehen werden, die ihnen da geboten sind, und dass sie auch hier bald aus ihren Groschen Millionen schaffen! Die paar tausend Gulden, die hierbei einem jeden einzelnen zufallen, müssten allein zwar schon genügender Grund sein, um jeden Menschenfreund zu bestimmen, nach Kräften diese Vereine zu fördern, aber wichtiger als die Möglichkeit

*) Šo rakstu skat. arī Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928, 200.—204. lp.

**) Skat. Karl Bittel „Eduard Pfeiffer und die deutsche Konsumgenossenschaftsbewegung“, München und Leipzig, 1915, 43. un 44. lp.

von ziemlich beträchtlichen Ersparnissen, die hier auch dem Aermsten geboten wird, ist der Schlüssel, welcher hier gegeben ist zur allmählichen Lösung der ganzen sozialen Frage. Selbsthilfe und Assoziation ist fortan das Lösungswort, unter dem alle diejenigen kämpfen, denen es ernst ist mit der Hebung des Arbeiterstandes und die in Wahrheit die Lösung der sozialen Frage anstreben.

Vēl varētu atzīmēt, ka Baltijas Vēstnesī 22, 23/1870 iespiestā C. H. B. rakstā „Par strādnieku labklāšanos“ arī tiek stāstīts par Robertu Ovenu, Huberu un ročdeliešiem.

No visa teiktā redzam, ka ročdeliešu biedrība varēja būt labi pazīstama latviešu laikrakstu lasītājiem, un tie varēja gūt labus ierosinājumus patērētāju kooperācijas virzienā.

Nākošajā nodaļā piegriezīsimies jautājumam par to, kā latvieši reaģējuši uz šiem ierosinājumiem.

Latviešu pirmie praktiskie soļi patērētāju kooperācijā.

Neraugoties uz diezgan rosīgu l. Rīgas patērētāju biedrības propagandu starp latviešiem, pie kam starp propagandistiem bijis arī dedzīgs latvietis skolotājs Miķelis Cirītis, — panākumi tomēr bijuši niecīgi: latvieši biedrībā iestājušies maz. Grūti tomēr precīzi noteikt, cik latviešu bijis tanī. Tas tādēļ, ka biedru grāmatā nav atzīmēts, pie kādas tautības piederējuši biedri. Tādā gadījumā par biedru tautību jāspriež pēc viņu uzvārdiem, pie kam latvieši ar nelatviskiem uzvārdiem, ja tādi būtu bijuši, atkrīt.

Spriežot pēc uzvārdiem, mēs varētu par latviešiem uzskatīt šādus biedrus (no reģistrēto biedru kopskaita 600):

1. M. Ciriet,
2. Jurr Pirag,
3. Peter Lietc,
4. Eduard Martin Kentc,
5. Karl Saulit,
6. Jakob Strasding,
7. Andre Lietc,
8. Gustav Priede,

9. Frau Krasting,
10. Jan Kalning,
11. Jan Kutc,
12. Cath. Oding,
13. Johann Purring,
14. Frau Avoting,
15. B. Gail,
16. Teodor Kasack,
17. Frau Helena Ganning,
18. Peter Kanep,
19. Frl. Vilhelmine Kanep,
20. Mad. Kumming,
21. B. Zibening,
22. Zamuel Bötting,
23. Hofrat Dirik.

Domājams, latvietis būs bijis arī Anns Appmann.

Starp biedriem ir arī kāds Johann Baumann. Ļoti var būt, ka tas ir pazīstamais latviešu arhitekts Jānis Baumanis, Rīgas latviešu biedrības līdzdibinātājs un priekšnieks. Johann Baumann iestājies par biedru 1865. gada 23. decembrī, Jānis Baumanis ieguvis arhitekta diplomu Pēterpilī 1865. g. un pēc tam pārnācis uz dzīvi Rīgā. Šai laikā biedrība tikusi dzīvi propagandēta, kādēļ iespējams, ka jaunais arhitekts arī sajūsminājies un iestājies.

Iespējams, ka arī pats biedrības dibinātājs Aleksandrs Blumenbachs bijis latvietis. Uz to norāda šādi fakti. Aleksandram Blumenbacham bijis brālis Gustavs Blumenbachs, vēlākais Limbažu draudzes mācītājs (ka viņi bijuši brāļi, tas redzams no Tirzas baznīcas grāmatām); par šo pēdējo savukārt ir ziņas, ka viņš bijis latvietis. Ziņas ir šādas:

1) Gustavs Šaurums savā darbā „Tērbatas Ūniversitāte 1632—1932“ (Rīgā, 1832, 145. lp.) Gustavu Blumenbachu uzņēmis pieminēto ūniversitāti beigušo latviešu sarakstā;

2) Latviešu draugu b-ba (sakarā ar latviešu mēģinājumu 1861. gadā dibināt Latviešu valodas un rakstniecības biedrību) kādā rakstā aizrādījusi, ka starp viņas biedriem esot arī latvieši — Neikens, Blumenbachs, Sakranovičs u. c. (skat. Aronu Matīsa „Latv. liter. b-ba“, Rīgā, 1929, 187. lp.). Bez tam noskaidrots, pēc Latv. dr. b-bas biedru saraksta, ka pieminētais Blumenbachs ir bijis mācītājs.

Protams, ja Šauruma un Arona ziņas ir pareizas, tad tādos apstākļos mēs Aleksandru Blumenbachu noteikti varam skaitīt par latvieti.

Lai arī kā būtu, nav nekāda pamata domāt, ka viņš pats sevi būtu skaitījis par latvieti. Viņš bijis vācu sabiedrības loceklis (kādu laiku darbojies arī vācu Literāriski-praktiskā pilsoņu b-bā), un tādēļ būtu pārspilējums, ja mēs apgalvotu, ka I. Rīgas patērētāju biedrību dibinājis latvietis. Tā pēc savas vadības ir bijusi noteikti vācu b-ba. Arī tās biedri nospiedošā vairumā ir bijuši vācieši.*) Tādēļ runājot par latviešu pašu pirmo praktisko soli patērētāju kooperācijā, varam to raksturot kā piedalīšanos cittautiešu veidotā un vadītā patērētāju biedrībā, pie kam šī piedalīšanās bijusi diezgan niecīga un maznozīmīga.

Pēdējā apgalvojuma illūstrācijai atzīmēsim šādus faktus pēc biedru grāmatas. Hofrats Dīriķis iestājies b-bā 16/I 1869 un izstājies tā paša gada 23. decembrī. Pircis preces pavisam par 8 rbl., par ko aprēķinātas viņam 24 kap. prēmijas. Izstājoties tas saņēmis 4 rbl. 74 k. pēc šāda aprēķina:

iemaksātā dalības nauda	Rbl. 5.—
prēmija par iepirkumiem	„ —.24
	Kopā Rbl. 5.24
atvilkts b-bai par labu	„ —.50
	paliek izmaksai Rbl. 4.74

Vēl niecīgāki sakari ar biedrību bijuši Johannam Puringam. Tas iestājies 15/X 1871 un iemaksājis 50 kap. Vairāk tad arī tam nekādu sakaru ar kooperātīvu nav bijis.

Pēc tam, kad I. Rīgas patērētāju biedrība bijusi likvidēta, kas noticis 1872./73. gadā, iniciatīva patērētāju kooperācijas laukā pamazām sāk pāriet latviešu rokās. Rig. Zeitung'a 278/1871 aizrāda, ka patērētāju biedrības istās aprindas ir tautas zemākie slāņi, strādnieki, un ka patērētāju b-bas īstais darbības rajons ir priekšpilsētas. Tālāk avīze saka, ka latviešu preseī un Rīgas latviešu

*) Par šiem jautājumiem tuvāk skat. attiecīgu nodaļu Ed. Baloža gr „Kooperācija Latvijā...”

biedrībai jāveicina šī lieta, t. i. strādnieku apgādāšana labām pārtikas vielām, dibinot patērētāju biedrību.

Šai sakarībā vēl atminēsimies rosīgo patērētāju kooperācijas propagandu latviešos 60-tajos gados, tāpat interesanto un ierosinošo Eduarda Pfeiffera rakstu „Kā iz grašiem miljonus rada“, kas atkārtoti parādās 70-tajos gados (1870. un 1875. g.). Viss tas kopā ņemts nevarēja neradīt apzinīgākajos un aktīvākajos latviešos noskaņojumu par labu darbībai šai virzienā.

Un tiešām, Rīgas latviešu biedrības aprindās arī ticis kaut kas darīts, pie kam vadītāja lomā nostājies Kristaps Bergs.

Šim konstatējumam mums ir šādi pieturas punkti.

1) Baltijas Vēstnesī 21/1877 mēs atrodam šādu sludinājumu:

Trešdien 25. maijā Veiklas biedr. cēlējus, dēļ atbildes saņemšanas, uzaicina atnākt piektdien, plkst. 8 vakarā uz R. L. B.

Ch. Berg.

2) Atbilde bijusi noraidoša, jo Veiklas biedrība nav tikusi apstiprināta. Tas redzams no kāda raksta Dienas Lapā 1886. gada 21. novembra numurā, kur kāds Vandoņu Jauda, polemizēdams ar Pēteri Eversu Rīgas II. pārtikas b-bas lietā, starp citu saka tā:

„Varu Jums (t. i. P. Eversam — aut.) sacīt, ka būs jau vairāk kā 10 gadu atpakaļ, kur šāda rakstura biedrība (t. i. patērētāju biedrība — aut.) zem nosaukuma „Veikla“, tāpat kā Jūsu tagadējā, bij sastādījusies, bet nedabūja vajadzīgā apstiprinājuma.“

Tā tad 70-to gadu vidū, drīz pēc I. Rīgas patērētāju b-bas likvidēšanās, latvieši tiešām mēģinājuši dibināt patērētāju biedrību Rīgā. Toreizējie nelabvēlīgie politiskie apstākļi nav ļāvuši realizēties šim mēģinājumam.

Arī uz laukiem nav bijusi sveša doma par patērētāju biedrību dibināšanas vajadzību. Piemēram Lielsvētē, Dobeles apriņķī, bijis nodoms dibināt patērētāju biedrību. Par to Darbs 3/1875 raksta tā:

„Liel-Svētē kādi agrākie dziedātāji un daži jauni saimnieki gribot ietaisīt bodi, priekš kam tie grib sabiedrodamies dažādas preces lielākā vairumā un par lētāku tirgu iepirkt un tad šās preces pagasta locekļiem lētāk pārdot. Turešot siļķes, sāli, dzelzi, petroleju un t. pr.“

Balsī 31/1881 korespondencē no Kandavas kāds Kīris ierosina domu par patērētāju b-bas dibināšanu. Tur starp citu lasām:

„Vai nevarētu zemnieki samesties kopā un ietaisīt arī savstarpēju bodi? Vai tā neatmestu visiem dalībniekiem un citiem latviešiem diezgan augļu? Tad vairs nebūtu jāiet pie žīda maksāt augstās cenas un dabūt slikto preci. Vai tas viss nebūtu iespējams? Pilnīgi vien, ja tik zemniekiem būtu īsta atzišanas griba un vienprātība.“

Kā redzam, tautā mestā doma par patērētāju biedrībām nav gājusi zudumā, bet tā pastāv un laiku pa laikam izpaužas ierosinājumos, nodomos un mēģinājumos. Tikai toreizējie apstākļi nav pietiekoši labvēlīgi, lai tie varētu realizēties.

80-to gadu sākumā Rīgā izdarīts jauns mēģinājums nodibināt patērētāju biedrību. Mūsu rīcībā ir šādi materiāli par to.

1. B. V. 237/1882 no 14/X raksta: „Pārdaugavā, kā mums ziņo, sastādoties konsumbiedrība.“

2. Divas dienas vēlāk, proti 16/X, atrodam M. V. 42/1882 plašāku ziņojumu par nodomu dibināt patērētāju biedrību. Tur lasām:

„Pirmā Pārdaugavas konsumbiedrība, uz Daugavas kreisā krasta, top patlaban dibināta. Daži pārdaugavieši nodomājuši še celt „Pirmo Pārdaugavas konsumbiedrību“. Likumi uz to ir patlaban krievu valodā tikuši apgādāti un tiks augstai valdīšanai priekš apstiprināšanas drīzi iesūtīti. Pēc šiem likumiem šī biedrība aņņemas saviem biedriem pasniegt krietnu, nesamaitātu dzīves pārtiku par iespējami lētāku cenu, nekā tas notiek citās uzipircēju bodēs, tā ka biedrība vēl iespēj saviem līdzbiedriem, kas pēc patikšanas no 50 kap. sākot līdz 100, 200 un 500 rbļ. var iemaksāt, vēl to uz viņa ielikuma ienākušo peļņu, ik pēc 3 vai 6 vai 12 mēnešiem, atmaksāt atpakaļ. Kas pie šīs jaunās „Pirmās Pārdaugavas konsumbiedrības“ grib piedalīties kā līdzdibinātājs, var ikdienas no pulksten 6 vakarā sākot, pieteikties viņas no valdības atvēlētā pagaidu darīšanas vietā, Torņakalnā, vecā Jelgavas ielā Nr. 27, senākā Kindermaņa namā. Ieiešana ir tūlīņ pēc Šulc kunga bodes, pa otriem vārtiem iekšā, sētā. — Pirmā laikā šī b-ba aņņemas celt tikai pārtikas lietu pārdotavu; vēlāki viņa centīsies priekš saviem līdzbiedriem vai nu pirkt vai būvēt lētākus un veselīgākus mājokļus; tālāk viņa dzīsies ietaisīt darba istabas priekš tādiem saviem līdzbiedriem, kas caur jebkādu vietas paspēlēšanu ir bez darba palikuši; viņa vēl pirsks vai arī uz renti ņems dārzu

un lauku gabaliņus, lai biedrībai vairojas ienākšanas un viņas līdzbiedriem būtu pelnīšanas; beidzot šī jaunā biedrība cels arī darba un citas svētdienas skolas — pēc vajadzības. Cerams, ka pie šīs jaunās, ļoti derīgas apņemšanās izvešanas netrūks sacensīgu dalībnieku.“

Parakstījis — a — s. Tas ir Bertram Kārlis, tā laika ļoti ražīgs žurnālists.

Kā redzam, tas ir burtisks pakalparinājums ročdeliešiem ar visu viņu plašo programmu, kuŗu Bertram Kārlis, šķiet, norakstījis no Ernesta Dīnsberģa raksta „Eņģlandiešu pelņu b-bas un viņu iesākumi“, kas iespiests Draugā un Biedrī 1867. gadā (skat. šepat iepriekšējā nodaļā).

3. Baltijas Vēstnesī 20/X 1882 (Nr. 242) numurā mēs atrodam šādu redakcijas paskaidrojumu Bertram Kārļa dibināmās biedrības lietā.

„Atklāta vēstule. Ad. L.-R. Mājas Viesī nodrukātais raksts „Pirmā Pārdaugavas konsuma biedrība“ bija arī mums piesūtīts, bet mēs viņu neuzņēmām, jo visa šī, no K. Bertrama kga iekustinātā un no viņa ļoti protežētā lieta, ar savu „pagaidu darišanas vietu“ un slepenīgo vadītāju (kas pieņemot pieteikšanās, ar iemaksu no 50 kap. sākot līdz 100, 200 un 500 rbl.), mums nelikās būt tāda, ka varētu to ļaudīm ieteikt, vismazākais ne jau tagad, pirms b-bas apstiprināšanas un kārtīgas valdes nodibināšanas. Kad mēs atraidījām augšminēto rakstu, tad neatrodam par vajadzīgu tagad uzņemt arī Jūsu, citādi pilnīgi ar mūsu domām saskanošu atbildi. Red.“

Mēs varam saprast Balt. Vēstneša redaktora Dīriķa skeptisko izturēšanos pret žurnālista Bertram Kārļa pasākumu. Mums tikai jāatminas, ka Dīriķis pats savā laikā bija bijis par biedru I. Rīgas pat. b-bā, kuŗas liktenis varēja modināt šaubas arī par jaunā pasākuma sekmēm. Mēs varam saprast arī to, ka redakcija līdz statūtu apstiprināšanai neatrod par iespējamu ieteikt b-bu ļaudīm, jo Baltijas Vēstneša aprindām neilgi pirms tam nebija veicies ar Veiklas apstiprināšanu.

Iespējams arī tas, ka pati Bertram Kārļa persona nelikās pietiekoši piemērota saimnieciska pasākuma organizēšanai.*)

*) Matīss Siliņš, kas vēl atminas Bertram Kārli, sarunā ar šīs grāmatas autoru izteicās, ka B. K. neticis uzskatīts par pietiekoši nosvērtu un nopietnu žurnālistu.

4. Baltijas Vēstneša noraidītais raksts parādījies tuvākajā Mājas Viesa numurā (43/1882 no 23/X). Tas ir šāds: „Pārdaugavas ceļamās konsuma b-bas lietā mums no Ad. Līgatnes kga pienācis šāds atsaukums: Man pašam Pārdaugavā esot ne mazums bija jābrīnās par to ziņu M. V. Nr. 42, kur bija rakstīts par dibinājamo konsuma biedrību, tāpēc ka Pārdaugavā no neviena cilvēka no šādas b-bas dibināšanas nekā neesmu dzirdējis, nedz arī kādam zināms, ka no valdības atvēlēta pagaidu darīšanas vieta Torņkalnā Vecā Jelgavas ielā Nr. 27.“

Teiktais liecina, ka pret Bertrama projektu jau no paša sākuma bijusi opozīcija.

5. Neskatoties uz to, patērētāju b-bu propaganda tiek turpināta Mājas Viesī, ar redzamu nolūku līdzināt ceļu dibināmai biedrībai.

Jau tā paša gada 44. numurā parādās Bertramu Kārļa raksts „Par konsuma biedrību Roždalē (Anglijā)“. Tautā notēlota ročdeliešu b-bas nodibināšanās un attīstības gaita. Stāstīts arī par ročdeliešu b-bas organizācijas principiem: pārdošanu tikai par skaidru naudu, atlikuma dališanu samērā ar iepirkumiem, atskaitījumiem no atlikuma biedru izglītības vajadzībām. Izcelta pašpalīdzības doma. „Un labākais padoms viņiem te izrādījās tikai pašpalīdzībā būt, t. i. viņi bij atrauši kā to derīgāko līdzekli pret dažādām trūkuma uznākšanām — savstarpīgu biedrošanos, kur visi priekš viena un viens priekš visiem darbojas.“

„Un ir arī tiešām ko brīnēties, ar kādu neapnikušu uzcītību un pastāvību Anglijas nabadzīgākās kārtas ļaudis milionu un atkal milionu rubļus sadabūjuši kopā — un to panākuši tik vien caur šo uz pašpalīdzību ietaisītu konsuma biedrību.“

Beigās Bertrams, zīmējoties uz Latvijas apstākļiem, saka tā: „Arī Rīgā priekš kādiem 17 gadiem cēlās tāda konsuma biedrība; šai nu gan bij jāpiedzīvo tas nelaimīgais liktenis, ka tā pēc maz gadu darbošanās atkal beidzās, tomēr pašā satvarā šī lieta te nav iznikusi, viņas savlaika labā priekšzīme ir labu pamudināšanu atstājuse atpakaļ, kuŗas panākumi uz priekšu arī cien. lasītājiem taps zināmi.“

Šai rakstā jāpasvītro tas, ka Bertrams atzīmējis idejisko sakarību starp 80-to gadu latviešu kooperatīvajiem centieniem un 1865. gadā dibināto I. Rīgas patērētāju biedrību.

6. Arī nākošajā 45. numurā Mājas Viesis sniedz rakstu par patērētāju kooperāciju. Tas ir G. P.*) raksts „Kā rokpeļņi var savu dzīvi pārlabot un naudu iekrāt.“ Arī šai rakstā stāstīts par ročdeliešiem, šo vārdu nepieminot.

Raksta beigās aicinājums sekot angļu priekšzīmei un dibināt tādu pašu biedrību. Citēsim to.

„Ko domājat, mīli rokpeļņi, fabriku strādnieki un citi mūsu Baltijas pilsētās? Vai nevarētu ir jūs pēc angļu priekšzīmes savu stāvokli drusku pārlabot? Lieta nav nemaz tik mākslīga, to uzsākt un izvest jums nemaz nebūs grūtāki kā angļiem. Zināms, ka uz reizi nevarēs tik daudz vienprātīgu vīru kopā sadabūt. Bet par to nekas, sadodaties kopā 10—15 cilvēku, gan citi piebiedrosies vēlāki, gluži tāpat, kā to darija angļu vēveri.

Tā tad ar Dieva palīgu, brāļi, ķeraties nopietni pie lietas. Sadodaties vienprātīgi kopā, sametat kapitālu, redzesat paši, ka darbam būs sekmīga sekme!

Piezīme: Arī citu latvisku laikrakstu redakcijas laipni lūdzu šo rakstienu uzņemt savās lapās. G. P.“

Cik izdevies noskaidrot, lūgumam paklausījušas tikai Latviešu Avīzes (skat. 47/1882, pielikumā „Zemkopība un saimniecība“).

7. Tālāk mēs atrodam Baltijas Vēstnesī šādus divus sludinājumus.

a) 5/1883 no 8. janvāra.

„Pirmā Pārdaugavas konsuma biedrība. Šis b-bas dibinātāji, kā arī tie, kas te vēl gribētu iestāties par biedriem, top uzaicināti sapulcēties: svētdien 16. janvārī š. g. plkst. 1 pēc pusdienas — Torņakalnā, vecā Jelgavas ielā Nr. 40, Dannenhirš kga mājā. Apspriedīs darīšanu uzsākšanu.

Valdes vārdā: Bertrama Kārlis.“

b) 258/1883 no 10. novembra.

„Pirmā konsuma biedrība Pārdaugavā. Līdzbiedri top lūgti sapulcēties svētdien, 13. novembri, plkst. 5 pēc pusdienas, tiltgalā Kartajeva mājā 2. Svešiem iepriekš jāpieteicas pie apakšrakstīta.

Valdes vārdā: K. Bertram.“

*) Domājams, Grigorijs Pasītis, ģimnāzijas skolotājs, vēlākais Rīgas II. pārtikas biedrības valdes loceklis, bet no 1891. gada arī priekšnieks.

8. B. V. 41/1883 no 19/II sniedz šādu ziņojumu.

„Kamēr konsuma b-bas dibināšana Pārdaugavā no šejienes labdarīšanas b-bas puses cilāta, nu būs jau pusgads notecējis. Pēc pirmās uzmudināšanas Pārdaugavas latviešu labd. b-bā pieteicās līdz 40 dalībnieku, visvairāk no Tornakalna, parakstīja tās te senāki pastāvošās Rīgas I. konsuma b-bas statūtus un nosūtīja tos apstiprināšanai. Šie dalībnieki, līdz ar kādiem lieltirgotājiem, šai tā nosaucamai Tornakalna konsuma b-bai par labu zīmēja līdz 1800 r. lielu kapitālu; bez tam tai visādu piepalīdzību piesolīja Hartmaņa eljas fabrika un dažas citas apkārtējas līdzīgas iestādes. Pirmie darbi priekš šīs b-bas cilāšanas, līdz viņas apstiprināšanai, ir uzdoti E. Ešenberg, J. Laure, M. Gulbe, K. Bertram un K. Roze kungiem.“

No šī ziņojuma jāatzīmē šādi apgalvojumi par Pārdaugavas konsumbiedrību:

a) ierosinājums nācis no Pārdaugavas labdarības b-bas puses;

b) sākumā pieteikušies līdz 40 dalībnieku, kas parakstījuši statūtus;

c) statūti nosūtīti apstiprināšanai;

d) pieņemti 1865. gadā dibinātās I. Rīgas patēr b-bas statūti;

e) b-bas dibināšanu atbalstījuši lieltirgotāji un fabrikanti.

9. B. V. 219/1884 no 21/IX Pēters Everss (Pērkons) rakstā „Par konsuma b-bu dibināšanu“ saka tā: „Daudziem gan būs vēl labā atmiņā kādus gadus atpakaļ šē dibinātā un drīz vien pēc tam atkal izputējusē konsuma biedrība.*) Daudzi gan ar vēl atminēsies, ka tā izgaisa gandrīz tikai nepareizas vadīšanas dēļ. Un vainīgi pie tam bija tikai paši dibinātāji-dalībnieki. Mums trūkst enerģijas un pacietības jeb izturības priekš lietas caurvešanas. Visi atminēsies, cik roža un stipra bij piedalīšanās no iesākuma un kā drīz vien tā atlaidās — zuda vajadzīgā interese, trūka stingras uzraudzības un tai vietā cēlās neuzticība, kamēr pienāca gals, kādu katrs varēja jau iepriekš paredzēt.“

*) Mums šķiet, ka šeit varētu būt domāta tikai tā sauktā Pirmā Pārdaugavas konsuma b-ba.

10. B. V. 94/1886 no 26/IV starp citu lasām: „Rīgā savā laikā jau bijušas 2 pārtikas b-bas*), bet iznikušas pa lielākais daļai tādēļ, ka bijušas dibinātas no fabriku īpašniekiem priekš strādniekiem**) un tādēļ bijušas par daudz atkarīgas no pirmajiem.“

11. D. L. 90/1888 no 19. aprīļa ziņo: „Torņakalnā, kur ap 10 prāvas un dažas mazākas fabrikas, jau gadus 6 atpakaļ fabriku strādnieki mēģinājuši pārtikas biedrību dibināt. Bet caur kāda B. kunga ne visai teicamu rīkošanos no biedrības nekas neiznāca.“

Pēc visiem apstākļiem spriežot, par neizdošanos tiek vainots Bertram Kārlis. Paliek nenoskaidrots, iekš kam pastāvējusi viņa „ne visai teicama rīkošanās.“

Nav izdevies atrast nekādus citus materiālus par šo mēģinājumu nodibināt Rīgā, Pārdaugavā, patēr. biedrību.

Teikto kopā savēlot, mēs varētu rekonstruēt šādu stāvokli, zīmējoties uz to.

1882. gada otrajā pusē Kārlis Bertrams, Pārdaugavas latviešu labdarības biedrības biedrs,***) ierosinājis starp saviem līdzbiedriem pieminētā biedrībā patērētāju b-bas dibināšanu Pārdaugavā, Torņakalnā. Sākumā pieteikušies kādi 40 biedri. Statūti sastādīti pēc I. Rīgas patērēt. b-bas statūtiem un iesniegti avdībai apstiprināšanai. Statūti nav tikuši apstiprināti.†) Neskatoties uz to, valde, sastāvoša no 5 personām, tomēr bijusi ievēlēta, pie kam par valdes pārstāvi uzstājies Bertrams. Pārrunāta arī b-bas darbības iesākšana, bet faktiski tā nav notikusi.

Ievērojot teikto, par „Pirmo Pārdaugavas konsuma biedrību“ var runāt tikai kā par neizdevušos mēģinājumu nodibināt patērētāju biedrību, bet nevis kā par nodibinātu un pēc tam izputējušu biedrību.

*) Mums šķiet, ka pirmā no tām ir domāta 1865. gadā dibinātā, bet otrā — tā sauktā Pirmā Pārdaugavas konsuma b-ba.

**) Apgalvojums, ka I. Rīgas pat. b-bu dibinājuši fabriku īpašnieki strādniekiem, nav pareizs (skat. Ed. Baloža gr. „Kooper. Latvijā . . .“ nodaļu par patēr. b-bām).

***) Pārdaugavas latv. labd. b-bā 25/IV 1882 sapulcē Bertram Kārlis ievēlēts par sapulces vadītāju („vadoni“) — sk. M. V. 18/1882 no 1/V.

†) Ja statūti būtu apstiprināti, tad žurnālists Bertramā šo faktu būtu izmantojis jo plašai b-bas propagandai, bet latviešu laikrakstos nav nekādu ziņu par to. Arī Valdības Vēstnesī nav atrasts iekšlietu ministra ziņojums par b-bas apstiprināšanu.

Šai sakarībā jāaizrāda, ka B. V. 219/1884 un 94/1886 (skat. augstāk citētos rakstus), runā par šo biedrību kā par izputējušu jeb iznikušu, pie kam paliek iespaids, ka tā varētu būt bijusi pilnīgi noorganizēta.

Var pat šaubas rasties, vai pieminētos rakstos jeb maz domāta šī biedrība. Vēl turklāt jāatzīmē, ka P. Eversa rakstā (B. V. 219/1884) tiek runāts par konsuma biedrību, kas dibināta „kāduš gadus atpakaļ,” un „drīz vien pēc tam atkal izputējuse”. Šķiet, 1884. gada septembrī būtu par agru lietot šo izteicienu attiecībā uz Pirmo Pārdaugavas patērētāju biedrību, jo tās neveiksme noskaidrojās tikai apmēram 1883. gada novembrī (vēl 13/XI 1883 bij paredzēta „līdzbiedru” sapulce).

Un tomēr, neskatoties uz šīm sīkajām pretrunām, mums jāpieņem, ka pieminētos rakstos domāta tā sauktā Pirmā Pārdaugavas konsuma biedrība, jo citas tik tāl noorganizētas kā šī, spriežot pēc mūsu rīcībā esošiem materiāliem, nav bijis.

Pirmās latviešu patērētāju biedrības Rīgā.

1. Rīgas pārtikas biedrība.

Pati pirmā latviešu patērētāju biedrība ir Rīgas pārtikas biedrība jeb Rīgas konsuma biedrība, kuŗas statūti apstiprināti 1885. gada 24. maijā (skat. V. V. 131/1885, B. V. 138/1885, M. V. 26/1885). Tās izcelšanās vieta ir Ilģeciems un Zaslauks. Doma par šīs biedrības dibināšanu bija radusies jau 1882. gada beigās vai 1883. gada sākumā, kad Torņakalnā Bertram Kārlis ar saviem domu biedriem centās dibināt tā saukto Pirmo Pārdaugavas konsuma biedrību. Šīs biedrības ierosinātājs ir Maskavas universitātes medicīnas fakultātes students Adams Butuls.*) Par to ziņo Baltijas Vēstnesis, kur 1883. gada 41. numurā (19/II) lasām tā: „Vēlāki (t. i. kad Pirmās Pārdaugavas konsuma b-bas dibināšanas darbi bij jau ievadīti — autors) A. Butul kgs iz Maskavas starp pārdaugaviešiem izplatīja to priekšlikumu celt vēl citu plašāku Pārdaugavas konsuma biedrību pēc Pēterburgas konsuma biedrības likumiem. Ir šīs biedrības dibināšanai

*) Maskavas universitātes kursu A Butuls beidzis 1885. g.

jau ir radies it labs pulciņš piekritēju, īpaši iz Agenskalna, Zasulauka un apkārtnes. Viņi tagad nodarbojas ar ieteikto likumu pārspriešanu.“

Dr. A. Butuls sarunā ar šī darba autoru izteicās, ka līdz biedrības legalizācijai tikušas noturētas kādā namā Slokas ielā vairākas neatļautas sapulces, kurās piedalījušies 10—12 cilvēki, galvenā kārtā Tilo fabrikas strādnieki.

Jāatzīmē, ka savā laikā pēc šīs biedrības ierosinātāja goda bija tīkojis Pēters Evers, vēlākais Rīgas II. pārtikas biedrības dibinātājs. Tas redzams no kāda viņa raksta D. L. 42/1886, kur viņš saka: „Gadus 2 jau atpakaļ es, pamudināts uz tam no dažiem strādniekiem, caur laikrakstiem uzaicināju uz pārtikas biedrības dibināšanu, un uz to tūlī arī kādi fabrikas strādnieki un amatnieki sāka savā starpā naudā lasīt, uzdodami man statūtu izstrādāšanu. Līdz tam neviens cits šo lietu še nebij kustinājis un no tādas biedrības dibināšanas Pārdaugavā ir runas nebij.“

Un tiešām, B. V. 219/1884 (21/IX) Pērkons (Pēters Everss) ievietojis rakstu „Par konsuma biedrību dibināšanu“, kur viņš starp citu saka: „Derētu gan, īpaši no mūsu fabriku un dažādu strādātavu strādniekiem, rokpeļņiem un visiem mazturīgiem dibināt šādu biedrību“ (domāta patērētāju biedrība — autors). Tālāk viņš uzaicina „aprunāties un pārspriest savā starpā un pēc vienošanās kopoties un rīkoties“, kā arī piedāvājas būt par „vidutāju un veicinātāju“.

Ievērojot to, ka B. V. jau 19/II 1883 dēvē A. Butuli par ierosinātāju („izplatīja to priekšlikumu celt vēl citu plašāku Pārdaugavas konsuma biedrību . . .“), tad Eversa pretenzija jāatzīst par nepamatotu, jo viņa ierosinājums bija nācis vairāk kā 1½ gada vēlāk. Redzams, augstāk konstatētais fakts Eversam nav bijis zināms.

Vēl varētu atzīmēt, ka Tēvija 19/IX 1884 ziņo: „Arī Rīgā, Zasulaukā, fabriku strādnieki jau sākuši domāt par tādas b-bas dibināšanu.“ Šis ziņojums tā tad parādījies 2 dienas pirms Eversa raksta.

Pirmo pilno biedru sapulci sasaukusi „likumu (t. i. statūtu — aut.) komisija“, kā tas redzams no sludinājuma B. V. 154/1885. Sludinājums skan tā: „Rīgas pārtikas (konsum) b-bas dibinātāji top uzaicināti svētdien 14. jūlijā š. g. plkst. 10 no rīta Jonatāna b-bas telpās pilnā skaitā sapulcēties. Jauni biedri, kas vēlētos iestāties un pie

sapulces dalību ņemt, top lūgti minētās telpās $\frac{1}{2}$ 10 ieras- ties un pie likumu komisijas pieteikties. Likumu komisija.“

Par šo sapulci atrodam ziņojumus B. V. 163/1885, B. 30/1885 un M. V. 30/1885. No ziņojumiem redzams, ka sapulcē piedalījušies līdz 40 dibinātāji. Par sapulces vadītāju ievēlēts („iecelts“) Dr. A. Butuls. Pagaidu valdē ievēlēti: Dr. A. Butuls, Strautmanis, Remesis, Vikmanis, Manze un Puriņš. Valdes sēdē, kas notikusi 18. jūlijā, amati sadalīti šādējādi: A. Butuls — priekšnieks, Remesis — priekšnieka vietnieks, Strautmanis — kasieris, Manze — kasiera palīgs, Vikmanis — rakstu vedējs, Puriņš — rakstu vedēja palīgs.

Pagaidu valdes pirmais un svarīgākais darbs bija pie- vilkt pēc iespējas vairāk biedru, lai rastos līdzekļi biedrī- bas veikala atvēršanai, kā arī klientūra tam. Šai nolūkā tā vispirms ievieto sludinājumus Baltijas Vēstnesī. Šķiet, pats pirmais sludinājums parādījies 27. jūlijā B. V. 169/1885 un ir tāds: „Rīgas pārtikas biedrība. Svētdien, 4. augustā Jonatāna biedrībā no plkst. 12—2 pēc pusdie- nas tiks ņemti preti maksājumi kā no biedriem-dibinātā- ģiem, tā arī no visiem citiem, kas gribētu iestāties biedrībā. Priekšnieks Dr. A. Butuls.“

Biedrība sludinājusies diezgan plaši, jo tai pašā gadā līdzīgi sludinājumi parādījušies vēl vismaz šādos Balt. Vēstneša numuros: 174, 180, 187, 192, 201, 202, 213, 216, 234, 246, 248, 251.

Ne tikai sludinājumus, bet arī propagandas rakstu mēs atrodam 1885. gadā Baltijas Vēstnesī. Tas ir: „Pārtika un viņas apgādāšana“, kas iespiests 251. un 276. num. (1. un 30. novembrī).

Šī raksta mērķis, paskaidrojot vispāri patērētāju biedrību nozīmi, griezt lasītāju vērību uz Rīgas pārtikas biedrību.

Autors vispirms aizrāda, ka pateicoties pārtikas biedrībai iespējams taupīt. „Pāra desmit rubļu, ko caur pārtikas biedrību gandrīz katra, pat nabadzīga saime, ga- da laikā var ietaupīt, ir priekš katras mazturīgas saimes no liela svara.“ Pie tam autors iepin arī n a c i o n ā l o m o t ī v u. Viņš saka: „Šī nauda neaiziet vis daždažādu svešu tirgotāju rokās, daudzreiz žīdu nagos, kas naudu iepelnījuši no nabagu latviešu saimēm pēc ne- grib no viņiem ne zināt, bet vēl dažreiz sliktumu padara.“

Tālāk autors aizrāda uz patērētāju biedrību nozīmi veselības ziņā. „Pārtikas biedrības uz tādu vīzi izsargā

strādniekus no piekrāpšanas un dod viņiem iespēju iegādāt labas, veselīgas ēdamas lietas sliktu, samaisītu, samaitātu un sablēdītu vietā.“

Beigās autors iepazīstina lasītājus ar Rīgas pārtikas biedrības organizācijas pamata principiem: vidējas tirgus cenas; prēmijas („dividendes“) uz biedru iepirkumiem (nebiedri nedabū tādas); paja 25 rubļi, ko var nomaksāt pa daļām — ikmēnešus pa 2 rubļi; vienai personai nevar piederēt vairāk kā 10 pajas u. t. t.

Ar b-bas organizācijas principiem autors, pēc viņa vārdiem, iepazīstina tādēļ, „lai arī citur varētu dibināt līdzīgas biedrības“.

Šī raksta autors ir pats biedrības priekšnieks Dr. A. Butuls.*)

Rīgas pārtikas b-bas propagandai A. Butuls arī nākošajā 1886. gadā ievietojis Balt. Vēstneša 94. numurā rakstu „Rīgas pārtikas biedrība“. Tur viņš starp citu sniedz dažas ziņas par šīs b-bas sasniegumiem un darbību, kā arī par dažiem defektiem organizācijā. Kā b-bas panākumu viņš atzīmē to faktu, ka b-bas „konkurence ir piespiedusi apkārtējos siktirgotājus un mazās materiālbodes uz daudz precēm pazemināt cenu“. Arī šai rakstā A. Butuls pasvītro nacionālo motīvu. „Mūsu zemniekiem un pilsētniekiem jāgādā vispārīgi par to, ka nopelnītie graši paliek pašu rokās un nepāriet svešu rokās, kas to pašu naudu bieži izlieto pret mums.“

Beigās viņš ierosina patērētāju biedrību dibināšanu arī citās Rīgas priekšpilsētās. Viņš saka: „Labi būtu, ka tagad arī Maskavas un Pēterburgas priekšpilsētās sāktu dibināt biedrības pēc Pārdaugavas „Rīgas pārtikas biedrības“ piemēra. Statūtus varētu sastādīt pēc Rīgas pārt. b-bas no valdības 1885. g. apstiprinātiem statūtiem.“

Propagandai bijuši zināmi panākumi. A. Plāķis B. V. 274/1893 ziņo, ka iesākumā bijis ap 100 biedru. A. Butuls B. V. 94/1886 (26/IV) ziņo, ka biedru esot 117 un daļības naudas ienācis vairāk kā 1800 r. 31/VIII 1886 bijuši 125 biedri (D. L. 1/1886). Sikāku ziņu par biedru skaitu nav.

Tagad mēģināsim rekonstruēt biedrības tālāku attīstības gaitu, izmantojot kā materiālu vienīgi laikrakstu ziņas, jo biedrības arhīvu nav izdevies atrast.

*) Noskaidrots personīgā sarunā ar A. Butula kgu.

Pagaidu valde sasaukusi biedru pilno sapulci 1/XII 1885 ar 2 sludinājumiem Balt. Vēstnesī (270 un 274/1885).

Šai sapulcē ievēlēta pastāvīga valde ar 12 locekļiem, kuri 18/XII valdes sēdē amatus sadalījuši šādējādi: priekšnieks Dr. A. Butuls, I. priekšnieka palīgs K. Remmess, II. priekšn. palīgs A. Nuķķe, kasieris A. Strautmans, rakstu vedējs M. Vikmans, rakstu vedēja palīgi K. Manze un J. Sēje, kontrolieri R. Zemgals un A. Hoffmans; bez sevišķiem amatiem palikuši 3 valdes locekļi — M. Steinmans, T. Laube un M. Kauliņš.

Sapulce bez tam nolēmusi irēt veikala telpas Dinamindes ielā bij. Strausa mājā (Nr. 43).

Arī šī sapulce, tāpat kā pirmā, notikusi Jonatāna biedrības telpās (skat. B. V. 281/1885 un M. V. 50/1885).

Veikals atvērts 22/I 1886 (B. V. 94/1886). Uz 20/IV 1886 izziņota ārkārtēja pilna sapulce; dienas kārtībā ziņojums par 3 mēnešu darbību (B. V. 85/1886). Nav ziņāms, vai šī sapulce notikusi, bet tā paša gada 11. maijā gan notikusi ārkārtēja pilna sapulce. Šai sapulcē paziņots, ka no valdes izstājušies: Dr. A. Butuls, Hoffmans, Vikmans, Steimmans, Nuķķe, Laube un Remess. Valdē ievēlēti šādi jauni locekļi: E. Enke, A. Andersons, J. Tomiņš, J. Vilmans, A. Strazdiņš, K. Puriņš un Bekmans. Revīzijas komisijā papildus ievēlēti: A. Hofmans un J. Kalniņš. Valdes locekļi amatus sadalījuši šādējādi: priekšnieks E. Enke, viņa palīgs J. Tomiņš, rakstu vedējs A. Andersons, viņa palīgs H. Sēje, kasieris K. Manziņš, viņa palīgs J. Bērziņš, kontrolieri — J. Vilmans, A. Strazdiņš, K. Puriņš un R. Zemgals (B. V. 110/1886).

Konstatēsim, ka biedrības ierosinātais un dibinātais Dr. A. Butuls sabijis par valdes priekšsēdētāju no 18/VII 1885 līdz 11/V 1886, tā tad tikai apmēram 10 mēnešus.

Kādi cēloņi šai parādībai?

Pats A. Butuls dod šādu paskaidrojumu ar sludinājumu B. V. 111/1886:

„Caur praksi aizkavēts, esmu piespiests atsacīties no Rīgas pārtikas biedrības priekšnieka amata. Dakteris A. Butuls.“

Tas pats atkārtots tai pašā numurā rakstā „Rīgas pārtikas biedrība“. Tur lasām: „Dr. B. paziņoja sapulcei, ka caur savu praksi aizkavēts nevar ilgāki palikt par b-bas priekšnieku. Sapulce caur pacelšanos no krēsliem izsacīja savu atzinību par sava līdzšinīgā vadoņa un priekšnieka pūliņiem un gādību.“

Septiņi gadi vēlāk šīs biedrības darbinieks A. Plāķis B. V. 274/1893 arī atminas, ka Butulim bijis maz laika un tādēļ viņš uzticējies veikala pārraudzīšanu savam palīgam R., „kurš savus pienākumus neizpildīja pēc vajadzības“, kādēļ veikalam cēlušies zaudējumi. Sakarā ar to biedri sākuši Butulim pretim strādāt, kādēļ tad arī Butuls atteicies no priekšnieka amata. Tas dažiem priekšnieka amata tīkotājiem bijis pa prātam. A. Plāķis saka: „Šī Butula atteikšanās notika dažiem priekšnieka amata meklētājiem pa prātam, jo nu vajadzēja tikai pilnās sapulcēs caur asām debatēm un lielām runām pierādīt, ka šie esot vīri, kas sava amata cienīgi.“

Šo priekšnieka vietnieku, kuram uzticējies A. Butuls, raksturo kāds Vandoņu Jauda D. L. 39/1886 (13/XI), līdz ar to raksturodams vispāri apstākļus, kādos veidojusies pirmā latviešu patērētāju biedrība. Viņš raksta: „Priekšnieks B. kgs, kuram lieli nopelni biedrības dibināšanas ziņā, nevalas dēļ nespēdams vadīt visu šo lielo saimniekošanu, bij nodevis šo darbu savam vietniekam, kurš tirgojās ar dzērieniem un proti zem viena un tā paša jumta ar biedrības bodi.“

Pēc maz mēnešiem notikās, ka kādā vakarā kasē bij sakrājies vairāk naudas, ko kasieŗa kungs minētā vakarā nebij izņēmis, un taisni tai naktī tiek apzagta biedrības kase ar 261 rubli.“

No teiktā redzam, ka Rīgas pārtikas biedrības apstākļi jau pašā sākumā izveidojušies stipri nelabvēlīgi:

1) faktiskā kooperatīva vadība atradusies privātuzņēmēja — dzērienu tirgotāja rokās;

2) jau pašā sākumā biedrība apzagta;

3) jau pašā sākumā biedrība zaudē savu idejisko vadoni, neapšaubāmi ideāli noskaņotu sabiedrisku darbinieku, kas audzis Kr. Valdemāra iespaidā.

A. Butula pēctecis priekšnieka amatā E. Enke palika savā vietā tikai no 11/V 1886 līdz tā paša gada 6. jūlijam, kad par priekšnieku ievēlēts A. Noa (sk. B. V. 153/1886).

Arī vispāri valdes sastāvā drīz vien notikušas jaunas pārmaiņas: 31/VIII 1886 pilnā sapulcē, kas noturēta Cerības biedrības telpās, 4 valdes locekļi dažādu iemeslu dēļ atteikušies no amatiem (sk. D. L. 1/1886).

Tā 1886. gadā notikušas vēl dažas pilnas sapulces, piemēram 16. novembrī Rīgas latviešu amatnieku palīdzības b-bas telpās Tērbatas un Ņevas ielu stūrī (agrāk Kaļ-

ku un Fūrmaņu). Šai sapulcei bij paredzēta šāda dienas kārtība:

- I. Revidentu celšana,
- II. Otrās pārtikas bodes atvēršana,
- III. Daži pārspridumi un priekšlikumi (sk. D. L. 38/1886).

Pēc nepilna mēneša, proti 14. decembrī, Zariņa zālē Dzirnāvu un Marijas ielu stūrī sanākusi atkal pilna biedru sapulce ar šādu dienas kārtību:

- I. Valdes celšana,
  - II. Jaunas bodes atvēršana,
  - III. Jaunu biedru uzņemšana.
- Sludinājumu, kas iespiests D. L. 61/1886, parakstījis priekšnieks Noa.

Valdes locekļos nav bijis satiecības un līdz ar to, protams, pašai biedrībai nav bijis vienotas vadības. Tas redzams no šāda ļoti raksturīga fakta.

D. L. 66/1886 iespiests šāds sludinājums:

„Rīgas pārtikas biedrības jaunieceltos valdes locekļus lūdzu otrdien, 16. decembrī plkst. 8 vakarā sapulcēties Rīgas latv. amatnieku palīdzības biedrībā Tērbatas ielā 26. Sīpolu Ingus.“

Sīpolu Ingus, Rīgas latv. amatnieku palīdz. b-bas priekšnieks (sk. D. L. 69/1886), kas arī bijis ievēlēts pārtikas b-bas valdē, tā tad atradis par vajadzīgu noturēt kādas grupas separātu sēdi. Kādā nolūkā tas noticis, paliek nenoskaidrots.

1886. gada beigās biedrība dabūjusi atkal jaunu priekšnieku — grāmatu tirgotāju*) Pūcišu Ģēdertu (sk. D. L. 76/1886), kas jau ir ceturtais pēc kārtas.

Arī vēlāk priekšnieki un valdes locekļi diezgan bieži mainījušies. Tuvākā maiņa notikusi 1887. gada maijā, kad vecā valde atteikusies un ievēlēta jauna, pie kam par biedrības priekšnieku nācis J. Ploriņš (skat. B. V. 111, 119/1887).

A. Plāķis B. V. 274/1893 rakstā „I. Rīgas pārtikas biedrība“ nodod šādu liecību par priekšniekiem: „Priekšnieki mainījās pa mēnešiem līdz kamēr nebija visa no biedriem iemaksātā dalības nauda izputējuse. Visievērojamākie no šiem priekšniekiem bija Miķels Ploriņš ar savu pēcnācēju Krišjāni Fromani.“

*) Arī otrs grāmatu tirgotājs V. Altbergs kādu laiku darbojies šai biedrībā — bijis kasieris (D. L. 2/1887).

Tālak A. Plāķis pastāsta, ka abi pieminētie priekšnieki piesavinājušies biedrības līdzekļus, par ko Plorinš nodots krimināltiesai, bet no Fromaņa tiesu palata piespriedusi biedrībai par labu 770 r. 56 k.

Tas ir bēdīgs stāsts par latviešu pirmo patērētāju biedrību. Tādos apstākļos nav grūti uzstādīt prognozi zīmējoties uz biedrības praktiskajiem sasniegumiem: tie nevarēja būt lieli. Par nožēlošanu, mūsu rīcībā nav pietiekoši materiālu, lai biedrības attīstības gaitu raksturotu skaitļiem. Mums ir tikai dažas ziņas, kuŗām nejaušības raksturs.

Tā, piemēram, B. V. 94/1886 (26/IV) ziņo, ka no veikala atvēršanas 22/I 1886 līdz pēdējam laikam apgrozīti vairāk kā 7000 r., bet D. L. 39/1886 (13/XI) ziņo, ka Ilģeciema veikalā oktobra mēnesī pārdots preču par 1300 r. Vairāk tad arī nav nekādu ziņu par apgrozījumiem, bet bilances nav pat nevienas.

Biedrība 1887. gada sākumā atvērusi otru veikalu Marijas ielā 127, Marijas un Rēveles ielu stūrī (D. L. 9, 31, 117/1887).

1887. gada vidū biedrība savu pirmo veikalu pārcēlusi uz Dinamindes ielu Nr. 44, „pašā Ilģeciema viducī“; līdz tam veikals atradies Dinamindes ielā 43 (D. L. 163/1887).

1887. gada beigās vai 1888. gada sākumā atvērts veikals Agenskalnā, Mazajā Lēģeru ielā 21, Epingera mājā (D. L. 292/1887). Šis tā tad būtu jau trešais veikals. Bet Baltijas Vēstnesī 85/1888 (13/IV) teikts, ka „vakarējā valdes un revidentu sapulcē nosprieda ietaisīt Torņakalnā trešo bodi. Pirmās divi bodes atrodas Ilģeciemā un Agenskalnā.“ No tā var secināt, ka Marijas ielas veikals drīz ticis likvidēts.

Arī D. L. 214/1887 (19/IX) raksta par trešo veikalu. „Cik mums zināms, biedrības valde nodomājuse ar jaunu gadu atvērst trešo bodi Grāvju muižā. Tā ir zīme, ka biedrība neslid vis uz leju, bet virzas visiem grūtumiem par spīti uz augšu.“

Šī uz augšu virzišanās stipri apšaubāma, jo labais nodoms atvērt jaunu veikalu vēl nav nekāds pierādījums; domājams, tas teikts tikai propagandas nolūkā.

Mēs jau atzīmējam A. Plāķa liecību par to, ka biedru iemaksātā dalības nauda izputējusi.

D. L. 258/1887 ziņots, ka Rīgas latviešu amatnieku palīdzības b-bas jautājumu izskaidrošanas vakarā runāts

par pārtikas b-bām un koistatēts „pārtikas b-bas pārdo-tavu tagadējais vājais stāvoklis“. Sakarā ar to ieteikts nedibināt veikalus, bet pāriet uz tā saukto marku sistēmu.*)

Tālāk atzīmēsim A. Plāķa liecību jau agrāk piemi-nētā rakstā, kur viņš saka: „Biedrības bodes durvis tapa aizzēģelētas uz sūdzētāju paģērējumu“. Biedrības mantu apķīlāšana, pēc da-žiem tā paša raksta datiem spriežot, varētu būt notikusi 1889. gadā.

Rīgas pārtikas biedrības stāvokļa raksturojumam vēl atzīmēsim, ko saka B. V. 46/1891 (23/II). Tur lasām: „Otro pārtikas biedrību dibinājot,*) daudzi pareģoja, ka tā nevarēšot pastāvēt, tādēļ ka pirmā tāda Pārdaugavā dibinātā b-ba jau toreiz nikuļoja (tagad tā pilnīgi iznīkuse).

Šķiet, varam apgalvot, ka Rīgas pārtikas biedrība atradusies chroniskas krīzes stāvoklī. Tas arī citādi nevarēja būt. Atminēsimies kaut tikai nedzirdēti biežo b-bas priekšnieku un valdes locekļu maiņu: šī viena apstākļa pietiek, lai darbība ne-būtu sekmīga.

Arī citādi biedrības organizācija nav bijusi racionāla. Ņemsim piemērus.

1. Lielais valdes locekļu skaits — 12. Pēc mūsu dienu uzskatiem tik liela valde nevar būt darbaspējīga. Šis apstāklis varēja būt arī par cēloni biežai valdes locekļu un priekšnieku maiņai: arī autoritātīvam vadītājam tik lielu skaitu grūti noturēt disciplinā, bet šai biedrībai turklāt tāda nebij. Pie katra jautājuma iespējamās domu dažādības, kuŗu izlīdzināšana un saskaņošana prasa daudz laika, pūļu un takta, pie kam nereti rodas aizvainoti pat-mīļi, kuŗi pēc tam grūti piedabūjami pie saskaņota un ra-žīga darba. No visa tā visvairāk cieš kooperātīva inte-reses. Tā tas nevarēja nebūt arī pirmajā latviešu patē-rētāju biedrībā.

Kā kuriozu atzīmēsim šādu faktu. B. V. 146/1886 zi-ņo, ka Rīgas pārtikas b-bas 29. jūnija pilnā sapulcē daži valdes locekļi atteikušies no amata nevalas dēļ. Sakarā ar to atzinuši, ka „tagadējais valdes locekļu skaits 12 būtu

*) Tādā pašā garā izteicies J. K. D. L. 249/1891 rakstā: „Pārtikas un tam līdzīgas biedrības un iestādījumi.“

**) Šis b-bas statūti apstiprināti 23/XII 1886.

pavairojams uz 36, lai b-bas darbos valdes locekļi tik daudz nebūtu apgrūtināti.“

2. Preču pārdošana uz parāda, pretēji stingrajam ročdeliešu principam par pārdošanu tikai par skaidru naudu. Ka preces tikušas pārdotas uz parāda, tas redzams no jau vairākkārt pieminētā A. Plāķa raksta, kur viņš saka: „Daudz biedri, iepriekš paredzēdami b-bas sliktos naudas apstākļus, bija preces iz veikala uz parāda saņēmuši un domāja, ka šie esot tādā vīzē savu iemaksāto dalības naudu dabūjuši atpakaļ un ieskatīja sevi par no b-bas izstājušamies.“

3. Nepareiza funkciju sadalīšana starp pilno sapulci un valdi. 19/IV 1887 ārkārtējās pilnās sapulces dienas kārtībā bijis atsevišķs jautājums par grāmatveža algu. Tāds jautājums nav piemērots pilnai sapulcei, bet gan tas jāizšķir valdei.

Neskatoties uz visiem lielajiem defektiem organizācijā un uz stiprajiem saimnieciskajiem sarežģījumiem, biedrība tomēr nav likvidējusies, bet gan nonākusi pilnīgā atkarībā no kāda lieltirgotāja. Tāds stāvoklis turpinājies 4 gadi, līdz beidzot 1893. gada jūlijā biedrība saņēmusi veikalu atkal savā vadībā. Visu to laiku biedrības priekšgalā atradies A. Plāķis (sk. B. V. 274/1893).

Beidzot pieskārsimies jautājumam par Rīgas pārtikas biedrības vietu latviešu sabiedrisko veidojumu struktūrā. Runājot par to, mums jāatminas, ka R. p. b-ba dibināta tad, kad Rīgas latviešos bija jau iesācies apzināts sociālas saslāpošanās process. Blakus Rīgas latviešu biedrībai (dib. 1868. g.) kā galvenajam latviešu sabiedriskās dzīves centram sāk veidoties cits centrs, kurš arī reflektē uz zināmu vietu latviešu sabiedriskās dzīves vadībā. Un tas ir Rīgas latviešu sīkpilsoņu 1878. gadā dibinātā Rīgas latviešu amatnieku palīdzības biedrība.

Tālāk jāatzīmē, ka tajā laikā Rīgā jau darbojās arī fabriku strādnieku dibinātās savstarpējās palīdzības biedrības: Cerības (1867), Jonatāna (1869) un Pavasara (1872). Un, lūk, no šo pašu biedrību aprindām komplektējās arī Rīgas pārtikas biedrības biedri. Tā laika raksti Rīgas pārtikas biedrību saista taisni ar šīm aprindām. Nemsim dažus piemērus.

1. A. Butuls B. V. 94/1886 rakstā „Rīgas pārtikas biedrība“ starp citu saka: „Priekš bagātākiem ļaudīm pārtikas biedrības nav no tik liela svara. Tāpēc pārtikas

biedrības, ja viņas pie mums pieaugs skaitā, dibināsies vairāk starp rokpeļņiem, sīkiem amatniekiem u. t. pr.“

2. B. V. 111/1886 rakstā „Rīgas pārtikas biedrība“ starp citu lasām: „Šīs biedrības zināms ir no svara tikai priekš nabagu rokpeļņiem un strādniekiem.“

3. D. L. 163/1887, rakstidama par Rīgas pārtikas biedrību, saka: „Ja pārtikas biedrībām Rīgā cerama zināma nākotne, tad tas pēc mūsu domām var tikai Ilģeciemā notikt. Šeit ir vispirms tie elementi, kas pie pārtikas b-bas uzplaukšanas spēlē vissvarīgāko lomu, proti strādnieki, kuriem pārtikas bode nav vis kāds interesants izmēģinājums, bet dzīves vajadzība.“

4. D. L. 122/1887: „Šejienes pārtikas b-bas bode Dinamindes ielā gan jau sniedz strādnieku ļaudīm viņu iepirkumos dažu lielāku labumu . . .“

Par sociālo un idejisko radniecību starp Rīgas pārtikas b-bu un tikko pieminētām sīkpilsoņu un strādnieku biedrībām liecina arī tas fakts, ka R. p. b-ba savas pilnās sapulces notur gan Jonatāna, gan Cerības, gan Rīgas latv. am. palīdzības b-bas telpās, kā tas jau agrāk atzīmēts.

Par to pašu liecina arī tas, ka biedrības valde nolēmusi „izsludināt pilno sapulci tikai Dienas Lapā (skat. D. L. 39/1886). Turpat tālāk raksta autors Vandoņu Jauda dod šādu padomu: „Domājams, ka nākošā pilnā sapulcē nospriedīs sludināt tikai vienā dienas avīzē, lai neceltos velti izdevumi.“

Notēlotos apstākļos šī viena dienas avīze varētu būt tikai Dienas Lapa, šo aprindu tikko nodibinātais laikraksts.

Turpat atrodam arī šādu ļoti raksturīgu vietu: „Bet b-bai nevien bij jākaujās ar aprādītiem iekšķīgiem kavēkļiem: arī no ārpuses viņai uzbruka sīvas negaidītas dienas. Kādas tā dēvētas tautiskas lapas slejas jo plaši bij atvērtas kādiem rakstieniem, kuri — tavu brīnumu — runāja lieliski no vienprātības un uzaicināja nezin kādas vajadzības dēļ uz otras šādas biedrības dibināšanu. Protams, tas viss kavēja augšminētās biedrības attīstību un uzplaukšanu.“

Un šī otra pārtikas biedrība, kā vēlāk redzēsīm, orientējās uz Rīgas latviešu biedrības pusi.

No teiktā skaidrs, ka

Rīgas pārtikas biedrība ir noteiktu šķiru, strādnieku un sīkpilsoņu,

sabiedriski - saimniecisks veidojums, pie kam tā ir tikai atsevišķs loceklis veselā sabiedrisku veidojumu virknē.

Šo virkni sastāda: Cerības b-ba, Jonatāna b-ba, Pavasara b-ba, Rīgas latviešu amatnieku palīdzības b-ba, R. latv. am. palīdz b-bas krāšanas un aizdošanas kase*) un Rīgas pārtikas b-ba. Šajos sabiedriskajos veidojumos izpaužas šo šķiru centieni nostāties uz pašu kājām sociālās apdrošināšanas, kredita un tirdzniecības laukā.

2. Rīgas II. pārtikas biedrība.

Arī II. latviešu patērētāju biedrība nodibināta Rīgā. Tā ir Rīgas II. pārtikas biedrība, kuŗas statūti apstiprināti 1886. gada 23. decembrī (skat. V. V. 16/1887, B. V. 17/1887, D. L. 18/1887). Tās ierosinātājs un dibinātājs ir Pēters Everss.

Mēs jau agrāk pieminējām viņa ierosinājumu par patērētāju b-bas dibināšanu, kas iespiests B. V. 219/1884. Kauču pēc tam nodibinājās patērētāju biedrība — Rīgas pārtikas b-ba, kuŗas dibināšana jau pirmāk bija ievadījis A. Butuls, tomēr arī P. Everss nav licies mierā un nēsājies ar domu par citas patērētāju biedrības dibināšanu. Mēs viņu sastopam kā lektoru Rīgas latviešu biedrībā, kur viņš 15/III 1885 lasa par konsumbiedrībām (B. V. 60/1885). Tālāk mēs atrodam Baltijas Vēstnesī 103/1886 (7/V) viņa rakstu „Par jaundibināmo II. pārtikas biedrību“, kuŗā viņš aicina „uz darba uzsākšanu to pulciņu, kas jau pērn savā starpā uz to vienojās un man uzticēja un uzdeva statūtu sastādīšanu“. Tālāk viņš aizrāda, ka jādibina „priekš Iekšrīgas un Pēterburgas un Maskavas ārpilsētām jauna biedrība“, un uzaicina interesentus sapulcēties svētdien 13. maijā Rīgas latviešu biedrības nama.

Un beidzot šīs biedrības dibinātāji nāk klajā ar šādu sludinājumu B. V. 124/1886, 4/VI:

„Jauna II. vispārīga Rīgas pārtikas biedrība. Vispārīga sapulce svētdien 8. jūnijā plkst. 1 pēc pusdienas Rīgas latviešu biedrības namā, — dēļ nodibināšanas un pagaidu priekšniecības iecelšanas, uzlūdz visus, kas gribētu piedalīties. Dibinātāji.“

*) Apstiprināta 20/II 1883.

No šī sludinājuma jāatzīmē tas, ka jaundibināmā biedrība tiek dēvēta par vispārīgu. Domājams, dibinātāji ar to gribējuši šo biedrību kontrastēt ar jau nodibināto Rīgas pārtikas biedrību un līdz ar to rast plašāku aprindu simpatijas, kā arī attaisnot paralēlas biedrības dibināšanu. Jāatzīmē arī tas, ka par sapulces vietu izraudzīts Rīgas latviešu biedrības nams.

Nākošajā B. V. 125. numurā (5/VI) atrodam rakstu, kas veltīts šīs biedrības propagandai. Tur lasām: „Ievērojot patiesi grūtos laikus un rokpeļņu grūto pārtikšanu, kas ceļas gan caur darba trūkumu, gan caur mazu peļņu jeb algu un caur dārgu pārtiku, apsveicinam ar prieku šo jauno uzņēmumos un vēlējam tam labu sekmi savā darbosānā. Jaunā biedrība dibināsies ar tiem pašiem priekš Pārdaugavas pastāvošiem pamata noteikumiem, ar maz pārgozījumiem. Statūti jau esot sastādīti un tikšot vēl šai pašā mēnesī valdībai priekš apstiprināšanas priekšā likti. Savu pārdotavu biedrība domājot ierīkot Jaunā ielā, starp Smilšu un Bruņinieku ielām*), lai tā būtu saņiedzama tikpat Maskavas kā Pēterburgas priekšpilsētniekiem.“

No raksta izriet, ka biedrības dibināšanu impulsējuši grūtie laiki: bezdarbs, zemās algas un augstās pārtikas cenas.

Jāatzīmē, ka šīs biedrības statūti, kā tas aizrādīts rakstā, sastādīti pēc Rīgas pārtikas biedrības statūtiem, izdarot mazus grozījumus.

8. jūnija sapulcē, uz kuŗu aicināja pirmais sludinājums, piedalījušies kādi 80 dibinātāji. Sapulci atklājis P. Everss, pie kam aizrādījis, ka nodoms dibināt šo biedrību radies jau 1885. gadā. Sapulce ievēlējusi pagaidu priekšniecībā: sekretāru P. Eversu,*) fabrikantu A. Abrandtu,*) virsskolotāju Pasīti, grāmatu tirgotāju Altbergu, advokātu Zaķīti,*) tiesu ierēdņi Lāci un Āboliņu.

Pārlūku domē jeb revidentos ievēlēti: Manzers, Vilmans, Grikmans, Jānis Buķis, Jūlijs Buķis un J. P. Kalniņš (sk. B. V. 129/1886).

Pagaidu valde par priekšnieku ievēlējusi P. Eversu un par kasieri A. Abrandtu (B. V. 132/1886).

Pagaidu valdes vispirmais darbs bijis sagatavot statūtus iesniegšanai valdībai. Tas vilcies līdz jūnija bei-

*) Tas nozīmē: Marijas ielā, starp Lāčplēša un Bruņinieku ielām.
**) Rīgas latviešu biedrības runas vīrs (B. V. 26/1887).

gām, kā tas redzams no šāda sludinājuma B. V. 144/1886, sestdien 28/VI: „II. vispārīgas Rīgas pārtikas biedrības statūti būs pirmdien izgatavoti un biedri dibinātāji tiek lūgti parakstīt Rīgas latviešu biedrības namā.“

B. V. 155/1886 (11/VII) ziņo, ka statūti jau iesniegti valdībai un ka darbību domājot iesākt ne vēlāk kā nākošā gada 1. janvārī.

Organizēšanās sapulce pastāvīgas valdes ievēlēšanai nolikta uz 1/III 1887 Rīgas latviešu biedrības namā (sludinājumi B. V. 44/1887 un D. L. 45/1887).

Jau pirms 1. marta Baltijas Vēstnesī 46/1887 (27/II) parādījies raksts biedrības propagandai. No raksta redzams, ka sabiedrībā bijušas šaubas par to, vai 2 patērētāju biedrības varēsot pastāvēt. Raksta mērķis izklaidēt šīs šaubas. Tiek aizrādīts, ka II. biedrības statūti esot pārļaboti un ka tā darbošoties Maskavas un Pēterburgas priekšpilsētās. Autors reflektē uz dzelzceļu strādniekiem un ierēdņiem, kuri esot „piesolījušies visā lielumā piedalīties, redzēdami krietnus panākumus, kādus ieguvuse maz gados Dinaburgā vienīgi priekš dzelzceļu ierēdņiem nodibinātā*) pārtikas biedrība.“

Jāatzīmē, ka arī vēlāk Daugavpils dzelzceļnieku patērētāju b-ba izlietota propagandai, jo uz to atsaucas kā uz paraugu. B. V. 130/1887 (11/VI) lasām: „Lai še būtu vēl tikai atļauts pieminēt, ka mūsu kaimiņu pilsētā Dinaburgā šāda biedrība jau ilgus gadus un ar patiesi labām sekmēm strādā, jo tā saviem biedriem — patērētājiem ir dažus gadus ap 20% dividendu izmaksājuse.“

1. marta pilnā sapulce neesot bijusi stipri apmeklēta. Uzunā P. Everss atminējies arī pirmo patērētāju biedrību Anglijā. Pēc tam, zīmējoties uz dibināmo biedrību, aizrādījis, ka b-ba ierīkošot maizes un gaļas apgādāšanu, pie kam gaļu varēsot dot par puscenu. Pastāvīgā valdē ievēlēti: sekretārs P. Everss (viņš ievēlēts arī par priekšnieku), fabrikants A. Abrandtš, virsskolotājs Pasītis, ierēdnis Lācis, būvmeistars M. Balodis un skolotājs Rodiņš (izstājušies advokāts Zaķītis un grāmatu tirgotājs Altbergs).

Jaunā valde pirmajā sākumā rūpējusies par biedrības propagandu jaunu biedru pievilkšanai un par veikala atvēršanu.

*) Daugavpils (Dinaburgas) dzelzceļnieku patērētāju b-ba apstiprināta 28/III 1881 (skat. Vald. Vēstn. 100/1881).

Propagandas nolūkā ievietoti raksti, piemēram, B. V. 130/1887, M. V. 24/1887.

B. Vēstnesī iespiestais raksts „Uzaicinājums II. Rīgas pārtikas b-bas lietā“ nāk no b-bas priekšniecības. Tā aicina visus nākt talkā. „Lūdz katru citu, kam līdzas savam labumam rūpji arī savu līdzcilvēku, rūpji vispārīgs ļaužu labums, neatraudies, bet palīdzēt šo labu darbu tā vai citādi veicināt.“

Kā savā laikā Miķelis Cirītis, tā tagad Rīgas II. pārt. b-bas priekšniecība aicina veicināt b-bu aiz filantropijas motīviem, neignorējot gan arī pašlabuma motīvu.

„Visa peļņa, kuŗa pēc tam atliekas un kuŗu pa laikam saņem tirgotāji, paliek nu mums pašiem, tiek izdalīta gada galā kā dividendē starp biedriem.“

Beigās aizrādīts, ka patērētāju biedrības pasargā patērētājus no preču viltojumiem. „Īpaši vajadzīgas ir šādas biedrības tagad, kur tik lielā mērā izplatījusēs ēdamu lietu samaitāšana.“

Veikala atvēršanas jautājums likts 21/VI 1887 pilnās sapulces dienas kārtībā (sludinājumi D. L. 132/1887, B. V. 133/1887).

Šo sapulci vadījis priekšnieks P. Everss, kas paziņojis, ka biedru esot jau kādi 80. Nolemts atvērt veikalu 1/VII 1887.

Šai pašā sapulcē nolemts valdes locekļu skaitu palielināt no 6 uz 12. *) Valdē papildus ievēlēti: kasieris Liepiņš, maiznieks Dālberģis, mašīnists Strauss, dārznieks M. Pulkss, J. Berģis un M. Lappa (B. V. 139/1887).

Par priekšnieku ievēlēts Everss, par priekšnieka vietnieku — Pasītis, par tirdzniecības vadītāju — M. Balodis, u. t. t.

Veikala atvēršana notikusi ceturtdien 16/VII 1887. Veikals atradies Marijas un Romanovu (tag. Lāčplēša) ielu stūrī.

L. M. (Lapas Mārtiņš) sakarā ar šo gadījumu raksta B. V. 160/1887:

„Man vakar gadījās apmeklēt jauno pārdotavu, tur pirt dažas preces un pie tam pārliecināties, ka pārdotavas telpa ērta, jau pašā sākumā diezgan pilnīgi ierīkota, preces labas un cenas mērenas.“

*) 21/II 1888 pilnā sapulcē nolēmusi vēl reiz palielināt valdes locekļu ska.tu, šoreiz no 12 uz 18 (skat. B. V. 39, 43/1888).

„Biedri no tīras peļņas dabunot dividendi, rēķinot pēc tās summas, par cik katrs gadā pircis.“

Beigās Lapas Mārtiņš nodod šādu liecību par valdes locekļiem: „Biedrības valdes locekļi pa lielākai daļai vīri, kas Rīgas latviešiem jau sen pazīstami kā centīgi strādnieki biedrību un citās vispārīgās lietās.“

Veikala atvēršanu atzīmē arī D. L. 160/1887.

Dienas Lapā 179/1887 atrodam šādu sludinājumu: „Pārtikas bodē Romanov un Marijas ielu stūrī dabuj. frišs galda sviests, īsts Lyzonas un Tilzītes krējuma siers, skotu silķes, īstas Rēveles ķilkas, Kurzemes dūmdesas, dažādas zaftes, gurķi, garda saldiskābmaize 3 kap. mārc. u. d. c.“

Veikals no Marijas ielas tā paša gada decembrī pārceļts uz Tērbatas un Ņevas (tag. Blaumaņa) ielu stūrī. Tas tādēļ, ka agrākās telpas bijušas par mazām (B. V. 284/1887).

25/I 1889 valde nolēmusi atvērt otru pārdotavu Berga bazārā, jo tai rajonā dzīvojot vairāk biedru. Ar to domā iegūt arī jaunus biedrus (B. V. 22/1889).

Šis veikals tiešām arī atvērts, kā to ziņo, B. V. 70/1889 (27/III). „Arī biedrības otrā pārdotavā, kuŗu priekš maz nedēļām atvēra Berga bazārā, preču apgrozījumi jau tik lieli, ka šis veikals var pastāvēt.“

Cik ilgi pastāvējušas abas pārdotavas, nav zināms. Vēl 11/IX 1889 Baltijas Vēstnesī (205. numurā) teikts: „Biedrībai šimbrīžam 2 pārdotavas: Tērbatas ielā 24 un Berga bazārā“. Viena no šīm pārdotavām tomēr tikusi likvidēta, jo B. V. 197/1891 (2/IX) mēs starp citu lasām, zīmējoties uz šo biedrību: „Nolemj nākošā gada sākumā atvērt otru pārdotavu“. Tas nozīmē, ka tobrīd bijusi tikai viena pārdotava, tā tad viena no 1889. gadā bijušām tikusi likvidēta.*)

Vēl jāatzīmē, ka līdz 1/I 1890 biedrības veikals bijis uz kāda biedra vārda, kuŗš tā tad oficiāli bijis veikala īpašnieks; par precēm, kas atradušās veikalā, tas izdevis biedrībai obligāciju. Tas tādēļ, ka patērētāju biedrībām līdz šim bijuši jāmaksā I. ģildes nodokļi neatkarīgi no apgrozījuma. Beidzot panākts, ka b-bai atļauts izpirkt tirdzniecības papīrus samērā ar apgrozījumiem, pēc kam b-ba izpirkusi II. ģildes papīrus un sākusi tirgoties pašas vārdā (B. V. 68/1890).

*) Pēc dažām ziņām spriežot, likvidēta pārdotava Berga bazārā.

Par šo pašu jautājumu mums ir izraksts no Rīgas II. pārtikas biedrības protokolu grāmatas. Izraksts atrodas Literāriski-praktiskās pilsoņu biedrības archīvā (Acte der Liter.-prakt. Bürger-Verbindung Nr. 130) un ir šāds.

II. Rīgas pārtikas biedrības XVI. kārtīga valdes sēde

Janvāra 3. d. 1890. g. p. 8 vakarā.

Rīgas latv. biedrības namā.

Klāt: priekšnieks P. Evers, kasiers A. Abrandts, rakstvedis J. Lācis, kontroliers J. Krastiņš, tirdzniecības vadons J. Cauka un valdes locekļi: M. Balods un J. Siljanis un revidents K. Himmelreichs.

- 10) Priekšnieks, aizrādījis uz to, ka no 1. janvāra d. 1890. g. biedrība ved savu veikalu ar valdības atļauju uz savu pašu vārdu, izņemdama visus vajadzīgos tirdzniecības dokumentus uz II. Rīgas pārtikas biedrības vārda, un ka pie Lit. praktiskas pilsoņu sabiedrības noguldīts no senākiem laikiem Rīgā pastāvošas Konzumbiedrības kāds kapitāls, kas tagad pieaudzis uz kādiem 900 rbl. ar to noteikumu šo nodot nākamai Rīgā dibinājamai Pārt. biedrībai, — liek priekšā, tagad atkārtot pie minētās Lit. prakt. pilsoņu sabiedrības savu agrāko lūgumu dēļ šī kapitāla izsniegšanas, kuŗu min. biedrības priekšniecība agrāk liedzās izdot tādēļ, ka II. Rīgas pārt. biedrībai nebij līdz šim veikala uz sava vārda.

Nospriež: iesniegt Lit. praktiskas pilsoņu sabiedrības priekšniecībai lūgumu dēļ tur no senākas Rīgas konzumbiedrības noguldīta ap 900 rbl. liela kapitāla izmaksāšanas un visas šīs lietas izdarīšanu un ša kapitāla saņemšanu uzticēt biedrības priekšniekam Pēteram Eversam, kasierim Andrējam Abrandtā un rakstvedim Jānim Lācim.

Oriģinālu parakstīja:

Priekšnieks P. Everss

Rakstvedis J. Lācis

Izraksta pareizību apliecina

P. Evers

Rakstvedis Jānis Lācis.

(Zīmogs.)

Kā redzams no zinojumiem laikrakstos, šoreiz bijuši panākumi: Literāriski-praktiskā pilsoņu b-ba nolēmusi izsniegt Rīgas II. pārt. b-bai 1865. gadā dibinātās Rīgas pārtikas biedrības atstāto mantojumu.

B. V. 72/1890 (31/III) raksta: „P. Everss saņēmis oficiālu paziņojumu no Literāriskās pilsoņu sabiedrības, ka varot saņemt 900. r. pārtikas b-bas svabadā lietošanā. B-ba būs pateicīga un centīsies atvēlēto kapitālu pienācīgi izlietot, paplašinot savu veikalu.“

Balss 14/1890 (4/IV) raksta: „II. Rīgas pārtikas biedrības priekšnieks P. Everss tagad no Literāriskas pilsoņu sabiedrības dabūjis oficiālu paziņojumu, ka viņas glabāšanā nodotu senākās Rīgas konsuma b-bas kapitālu 900 r. lielu, varot saņemt pārtikas biedrība svabadā lietošanā.“

B. V. 88/1890 (20/IV) tāi pašā lietā lasām tā: „II. Rīgas pārtikas b-ba saņēmusi no Literāriskās pilsoņu sabiedrības 897 r. 26 k. Uz kasiera Abrandta priekšlikumu nolēma šo summu piešķirt biedrības rīcības kapitālam, lai būtu iespējams pārdotavai preces sapirkt pret tūlīn samaksu un lielākās partijās. Biedrības gramatās vest kontu „Bijušās Rīgas konsuma biedrības dāvinājums“ un kapitālam ikgadus pieskaitīt 5% rentes, līdz tas būs pieaudzis līdz kādai turpmāki nosakāmai summai. Lēmumu iesniegt pilnas sapulces apstiprināšanai.“

Jaunu līdzekļu ieplūšanai biedrībā bijušas arī savas praktiskās sekas. Līdzšinējo pārdotavas lokālu Tērbatas ielā*) biedrība noīrējuse uz nākošiem 6 gadiem, pie kam īre paaugstināta par 75 rubļiem uz 625 rubļiem gadā, lai gan Tērbatas ielā veikalu telpu īrēm tobrīd bijusi slidoša tendence (skat. B. V. 163/1890, 20/VII). Turpat Baltijas Vēstnesī tālāk lasām: „Vainots tiek kasieris A. — vairāk rikoļies paša labā, bet ne tā, kā b-bas interese to prasa; priekšniecības sapulce nolēma izturēties pēc statūtu paragrafa, kurš nosaka, ka par priekšniecības locekli tāds nevar būt, kam biedrībai līdzīgs veikals, un tādēļ ka kasiera kpm pašam pieder preču pārdotava, viņam iz priekšniecības jāizstājas un tad drīzumā sasaukamai ģenerālsapulcei jāliek priekšā viņa vietā iecelt citu.“

*) No šī fakta izriet jau agrāk konstatētais, ka likvidēts ticis veikals Berga bazārā.

Tā arī noticis: līdzšinējā kasieŗa Abrandta vietā par tādu ievēlēts krāsotājs J. L. Krastiņš, līdzšinējs kontrolieris (B. V. 203/1890).

Sakarā ar mantojuma saņemšanu biedrībai radušies brīvi līdzekļi. Par to raksta B. V. 46/1891 (23/II), kur lasām: „Ja naudai negribēs likt brīvā stāvēt, drīzumā vajadzēs atvērt otru pārdotavu.“

Kā jau agrāk atzīmēts tanī pašā gadā nolemts atvērt otru pārdotavu 1892. gada sākumā (B. V. 197/1891).

Teikto kopā savelkot, varam konstatēt, ka saņemtais mantojums:

1) devis zināmu drošības sajūtu, kādēļ b-bas vadība atradusi par iespējamu un vajadzīgu slēgt ires līgumu uz garāku termiņu — 6 gadiem, ņie kam pat ires naudas paaugstināšana par vairāk kā 13% tai likusies pieņemama;

2) devis ierosinājumu un iespēju lemt par otras pārdotavas atvēršanu.

Runājot par veikaliem, vēl jāatzīmē, ka 1888. gadā Rīgas II. pārt. b-bā ticis cilāts jautājums par veikala atvēršanu Torņakalnā. Vispirms šis jautājums ierosināts Dienas Lapā 1887. gadā. Pēc tam to pārrunājuši Cerības b-bā kādā jautājumā vakarā. Interesentu grupa ievadījusi sarunas ar abām pastāvošām pārtikas biedrībām. Un arī abas gatavojušās atvērt tur veikalu.

B. V. 83/1888 (11/IV) ziņo: „II. Rīgas pārtikas b-ba nodomājot atvērt Torņakalnā filiāli ar sevišķu pārdotavu.“

B. V. 85/1888 (13/IV): „I. Rīgas pārtikas biedrības valde nolēmusi 12/IV sēdē trešo bodi ierīkot Torņakalnā.“

Paliek iespāids, it kā starp abām biedrībām ap Torņakalnu norisinājusies sacensība.

Torņakalnieši prasījuši līdzdalību pārvaldē. Lielu pretimnākšanu šai ziņā izrādījusī II. pārt. b-bas valde, turpretim I. b-bas valde „bija tik laipna uzņemt torņakalniešus par biedriem un no viņiem saņemt iemaksas, bet visu nospriešanu pate gribēja paturēt“ (sk. D. L. 90/1888. 19/IV). Turpat tālāk lasām tā: „Tad II. pārtikas b-bas priekšniecība uzaicināja caur avīzēm*) torņakalniešus,

*) Sk. slud. D. L. 86/1888.

kas vēlētos, lai tur pārtikas b-bas bode tiktu atvērtā, sapulcēties 17/IV Sietiņa namā (Bauskas ielā 6). Bij sapulcējušies ap 30 dalībniekiem, kas pēc garākām debatēm nosprieda ar visām pret 1 balsi, ka tāds zars dibināms. Pēc tam ievēlēja rīkošanas komiteju no 6 locekļiem. Šie izdalīja amatus: komit. priekšnieks V. Altbergs, kasieris J. Fritsons, rakstvedis J. Steglavs, kontrolieri M. Sietiņš un J. Stankevičs. Pēc saņēma iemaksas“ (sk. arī B. V. 89/1888).

Un beidzot B. V. 219/1888 (26/IX) raksta: „Torņakalna zaru komiteja paziņojusi, ka dalībnieku trūkuma dēļ atmests nodoms atvērt filiālveikalu Torņakalnā“ (sk. arī B. V. 190/1888).

Tā tad nodoms nodibināt Torņakalnā pārtikas biedrības filiāli palicis nereālizēts.

No Rīgas II. pārtikas biedrības pasākumiem jāpiemin maizes ceptuve, ko tā bija ierīkojusi pašā darbības sākumā. Ceptuve darbojusies ar labiem panākumiem. Biedrība centusies dot labu maizi par iespējami lētām cenām. Kādā vietā (B. V. 242/1888) tiek ziņots, ka ceptuvi vadot bijušais Rozentāla virscepējs Dālbergs. Cepta ne tikai rupjā rudzu maize, bet arī saldskābā un plucinātā maize. Biedrība reklāmējas arī ar savu kviešu karašu jeb plāceni, kurš pēdējā laikā esot ļoti iecienīts. Zīmējoties uz cenām, mēs atrodam ziņojumus, ka rupjā maize pārdota par 2 kap. mārčīnā, plucinātā par 2 kap. (2½ pat 3½ kap. vietā), saldskābā par 3 kap. (3½, 4 un 5 kap. vietā).

Daugavas tirgū, iepretim plosta tiltam pie Cūku vārtiem, biedrība 21/X 1888 atvērusi maizes pārdotavu jeb maizes galdu. Bez tam ziņots, ka pa svētdienām maizes pārdošana notikšot arī Lielā pumpja tirgū (skat. B. V. 219, 228, 240, 242/1888, D. L. 245/1888).

Ka maizes tirdzniecība bijusi izdevīga un attīstījusies labi, redzams no vairākiem laikrakstu ziņojumiem. B. V. 222/1887 ziņo, ka maize dodot vislielāko peļņu — 5 līdz 7 rubļi par dienu; galvenie pircēji gan esot svešie, bet ne biedri, kas neesot normāli.

B. V. 22/1889 teikts: „Maizes apgrozījums b-bas pārdotavās lielisks.“

B. V. 205/1889: „Biedrība lielāko vēribu piegriezusi maizes pārdošanai.“

B. V. 46/1891: „Vislielākā peļņa atlec uz maizi.“

B i e d r i. Mums nav pilnīgu ziņu par biedru kustību. Ir tikai nedaudzi skaitļi zīmējoties uz biedrības pirmajiem darbības gadiem.

21/VI 1887	bijuši kādi	80	biedri (B. V. 139/1887 un 219/1888)
26/IX 1887	„	103	„ (B. V. 222/1887)
20/II 1888	„	113	„ (B. V. 43/1888)
1/VII 1888	„	95	„ (B. V. 219/1888)
1/I 1889	„	97	„ (D. I. 71/1889)
1/I 1890	„	98	„ (pēc bilances)

B. V. 22/1889 ziņo, ka pirmajā gadā vairāki biedri pieteikuši izstāšanos, kādēļ atlicis tikai kāds 100 biedru.

Iespaidis tāds, ka biedrība, neskatoties uz diezgan ro-sīgu propagandu, nav bijusi populāra.

No kādām aprindām komplektējušies biedri? Mūsu rīcībā nav cik necik drošu materiālu, lai dotu atbildi uz šo jautājumu. Dažās vietās mēs atrodam norādījumus, ka biedrības vadība reflektējusi arī uz fabriku strādniekiem kā biedriem, bet mazais biedru skaits neliecina, ka šai virzienā varētu būt bijuši kādi jūtami panākumi. Koope-rātors Aleksandrs Puriņš, šī laika acu liecinieks un Bol-derājas-Daugavgrīvas pārtikas b-bas darbinieks jau 90-tajos gados, sarunā ar šī darba autoru 28/IX 1927 izteicās, ka Rīgas II. pārtikas biedrība bi-jusi latviešu intelliģences kooperātīvs.

Ap-groz-ī-ju-mi, darbības rezultāti un stāvoklis.

1) No 16/VII — 26/IX 1887 pārdots preču par apmē-ram 3700 r. (B. V. 222/1887).

2) Pirmajā gadā pārdots preču par apmēram 22000 r. ar brutto peļņu 2060 r., pie kam gads noslēdzies ar ievēro-jamu zaudējumu (B. V. 219/1888, 22/1889).

3) II. gada I. pusē (no 1/VII—31/XII 88) pārdots preču vairāk kā par 11.000 r. (B. V. 22/1889).

4) 1888. g. II. pusē — 11.106 r. 98 k. ar tīru peļņu 220 r., ko izlietošot zaudējumu segšanai (B. V. 70/1889).

5) 1889. g. I. pusē — ap 12.000 r. ar peļņu 236 r. 71 k., pie kam izdališanai prēmijās paredzēti 183 r. 36 k., kas iztaisot 14 k. uz vienu iepirkumu rubli (B. V. 205/1889).

No šiem skaitļiem izriet šādi slēdzieni: a) 14% augstas prēmijas biedriem pie tik niecīga tīra atlikuma bija iespējamas tikai tādēļ, ka biedriem izmaksāta arī tā atlikuma daļa, kura bija cēlusies no operācijām ar nebiedriem (šāds paņēmieni ir pretrunā ar kooperācijas principiem);

b) izdarot atiecīgu aplēsi, dabūjam, ka biedru iepirkumi sastādījuši apmēram 11% no kopagrozījuma.

6) 1889. g. II. pusē — vairāk kā par 11.000 r., pie kam biedriem iznākot 15% dividendu (prēmiju). Tālāk ziņotājs taisa šādu nepareizu slēdzienu: „tā kā I. pusgadā biedri saņēmuši 14%, tad par visu gadu kopā biedriem iznākot gandrīz 30% augsta dividende (prēmija). Kā rezdam, noticis pārpratums (B. V. 68/1890).

7) 1890. g. I. pusē — vairāk kā par 12.000 r. (B. V. 203/1890).

8) 1890. gadā (par visu gadu) — par 22.094 r. ar bruto peļņu 3333 r. 95 k. un tīro peļņu 610 r., pie kam prēmija biedriem 11,4% (B. V. 47/1891).

9) 1891. g. I. pusē — par 10634 r. ar 1539 r. 68 k. bruto peļņas un 191 r. 87 k. tīrās peļņas (B. V. 197/1891).

Šie skaitļi rāda, ka biedrība pirmajos gados nav varējusi iegūt pircēju piekrišanu un tās apgrozījumi stāvējuši uz vietas.

Kāds bijis biedrības saimnieciskais stāvoklis?

Mums ir izdevies atrast Lit.-prakt. pilsoņu biedrības archīvā peļņas un zaudējumu rēķinu un bilanci par 1889. gadu.

Tie ir šādi:

Bilances rēķins.

Aizņēmums

MANTĪBA

1) Pie Daž. parādnieku rēķina .	R.	82.47
2) " Preču	"	2.017.90
3) " Rentu	"	3.30
4) " Veikala tēriņu	"	295.44
5) " Inventāra	"	294.05
6) " Kases	"	7.26
7) " Statūtu un kontogrām. rēķ.	"	38.25
		<hr/>
		<u>R. 2.738.67</u>

Aizdevums

PARĀDI

1) Caur Lešinska Karla dib. rēķ.	R.	28.12
2) " Kuļa Petra	"	28.12
3) " Venovska Andreja,	"	11.25
4) " Himmelreicha Karļa,	"	10.25
5) " Gotl.,	"	11.25
6) " Dālberga Vijuma,	"	10.25
7) " Rezerves kapitālu	"	212.26
8) " Dažādu parādā devēju,	"	852.25
9) " Rīgas pilsētas krāš. kasi	"	165.—
10) " Algu rēķinu	"	8.85
11) " Dividendu rēķ.	"	261.73
12) " Biedru dalībnaudas rēķ.	"	1.139.34
		<hr/>
		<u>R. 2.738.67</u>

Rīgā, janvāra 1. d. 1890. g.

Pienemts valdes sēdē februāra 20. d. 1890. g.

No peļņas un zaudējumu rēķina redzams, ka galvenā pārdošana 1889. g. devusi 450 r. 48 k., bet bazāra pārdošana (maizes galds) — 43 r. 40 k. atlikuma, bet vispārī biedrības tīrais atlikums 1889. g. ir bijis 290 r. 82 k.

Analizējot bilanci, mēs atrodam, ka pašu līdzekļi (daļības nauda un rezerves kapitāls) sastāda 49% no bilances kopsummas, bet preces — gandrīz 74%. Ja ievērosim vēl arī to, ka dēbitoru postenis ir stipriniecīgs, tad jāatzīst, ka biedrības saimnieciskais stāvoklis 1/1 1890 bijis pilnīgi apmierinošs.

Valde. Valde Rīgas II. pārtikas biedrībā bijusi diezgan paštāvīga. Vadošās personas palikušas amatos vairākus gadus no vietas. Biedrības ierosinātais un dibinātais Pēters Everss sabijis priekšnieka amatā no 1887. gada jūnija līdz 1891. gada maijam, tā tad gandrīz 4 gadus. Šai laikā bijuši gan arī daži starpgadījumi. Tā, piemēram, 1889. gada martā viņš atteicies no amata. Sakarā ar to B. V. 74/1889 (31/III) raksta tā: „II. Rīgas pārtikas b-bas valdes sēdē priekšnieks Everss, kurš atzīstams par šās b-bas lolotāju un dibinātāju un kurš pusotra gados, kamēr biedrība pastāv, nevien uzcītīgi izpildījis priekšnieka amatu, bet arī citādi daudzējādā ziņā bez kaut kādas atbildības rūpīgi strādājis biedrības labā, — atteicies no priekšnieka amata un priekšniecības locekļu skaita, tādēļ ka pagājušo svētdien noturētā ģenerālsapulcē balsu vairākums izturējās pret viņu neatzinīgi. Priekšniecība siltiem pateicības vārdiem atzina Eversa nopelnus biedrības labā un lūdza vēl palikt amatā. Everss nav piekāpies un aizgājis. Pēc tam sūtīta delegācija ar rakstu — tad Everss ņēmis atpakaļ atteikšanos.“

Kāds pamats bijis konfliktam, paliek nenoskaidrots.

Par Eversa galīgo atteikšanos no priekšnieka amata B. V. 104/1891 (9/V) raksta tā: „II. Rīgas pārtikas biedrības dibinātais un centīgais sekmētājs, līdzšinīgais priekšnieks P. Everss aiz nevalības un citiem iemesliem nevarēja izpildīt priekšniecības vienbalsīgu lūgumu un vēl turpmāki palikt priekšnieka amatā un priekšniecībā, kādēļ vakar vakarā noturētā ārkārtīgā sapulcē par priekšnieku ievēlēja līdzšinējo priekšnieka vietnieku statsrātu G. Pasīti un par priekšnieka vietnieku J. Cauku.“

Jāatzīmē, ka G. Pasītis bijis priekšniecības loceklis visu laiku jau no paša b-bas sākuma. Gandrīz visu laiku viņš bijis arī priekšnieka vietnieks.

Ilgāku laiku valdē darbojušies arī J. Lācis, A. Abrandts, Lapas Mārtiņš.

Sākumā, kā jau redzējām, biedrības priekšnieks darbojies bez atlīdzības, bet 1889. gada septembrī nolemts maksāt tam 100 r. par gadu, bet preču apgādātājam — 60 r. (B. V. 217/1889, 25/IX). Pārējie valdes locekļi, domājams, algu nav saņēmuši.

Salīdzinot II. Rīgas pārt. b-bu ar pirmo (Butula dibi-nāto), jākonstatē, ka II. b-bas darbība norisinājusies labvēlīgākos apstākļos nekā pirmās. Pirmkārt, tai bijusi stabilāka valde, kam liela pozitīva nozīme, otrkārt, tai nav bijuši tādi sarežģījumi norēķinos ar valdes locekļiem, kādus mēs konstatējam pirmajā. Cik varējām vērot, arī panākumi otrai bijuši labāki nekā pirmajai

Beidzot vēl jāpiemin, ka 1886. un 1887. gadā starp pirmo un otro biedrību norisinājušās dzīvas sarunas par apvienošanu, bet tās beigušās bez panākumiem (skat. D. L. 42, 46, 55, 60, 61/1886, 132/1887; B. V. 19, 139, 142/1887).

Patērētāju biedrības Kurzemē un Vidzemē.

Rīgā sāktais darbs patērētāju kooperācijas laukā atbalsojās arī provincē, vispirms Kurzemē un pēc tam arī Vidzemē. Līdz 1892. gada beigām Kurzemē apstiprinātas šādas patērētāju biedrības:

1. Lielezeres — 7/XII 1889 (V. V. 285/1889; B. V. 1/1890; B. 2/1890; D. L. 69/1893)
2. Saldus — 22/I 1890 (stat. valsts arch.; B. V. 27, 44/1890; B. 9/1890; Tēv. 9/1890)
3. Kuldīgas — 17/I 1892 (V. V. 49/1892; B. 11/1892; Tēv. 10/1892; D. L. 52, 65/1892)
4. Dundagas — 23/I 1892 (V. V. 57/1892; B. 12/1892; D. L. 60/1892;)
5. Vecauce — 27/I 1892 (V. V. 58/1892; D. L. 61/1892; Tēv. 34/1892)
6. Jēkabmiesta — 28/V 1892 (V. V. 130/1892; B. 26/1892)
7. Zaļenieku — 23/VII 1892 (V. V. 183/1892; B. 35/1892; Tēv. 36/1892)

8. Jaunsaules—21/VIII 1892 (V. V. 211/1892; B. 40/1892)
9. Rundāles — 7/X 1892 (V. V. 245/1892; B. 46/1892)
10. Blīdenes-Stūru — 10/X 1892 (V. V. 262/1892; B. 50/1892; Tēv. 50/1892)

Kā redzam, Kurzemē isā laikā apstiprinātas 10 patērētāju biedrības, no tām 8 vienā pašā 1892. gadā.

Vidzeme, turpretim, tai pašā laikā var uzrādīt tikai vienu — tā ir 21/VIII 1892 apstiprinātā Ķempu patērētāju biedrība (V. V. 211/1892; B. 40/1892).

Tagad aplūkosim atsevišķu biedrību veidošanās apstākļus.

1. Saldus pārtikas biedrība.

Pirmais mēģinājums nodibināt Saldū pārtikas biedrību izdarīts jau 1886./87. gadā. Par to raksta D. L. 67/1887 (25/III) tā:*) „Saldenieki bija nodomājuši dibināt pārtikas biedrību un paši sev ierīkot pārdotavu. Daži šaj lietā daudz pūlējušies, bet diemžēl bez sekmēm. Jau telpu dēļ nevarējām vienoties; daži gribēja paši sev celt namu, daži atkal tikai nomāt. Te nu gan laikam būtu vienojušies, bet uzņāca cita nelaime: katram bija jāiemaksā 100 r. Dibināt gribētāju bija labi daudz, bet kad bija jāmaksā, tad atlikām mazs mazs pulciņš un beidzot arī tie paši iznikām. Tā tad esam par velti priecājušies, ka mums pašiem būs sava pārdotava, kurā preces varētu dabūt par pazeminātām cenām; velti esam priecājušies, ka Hiršeļi un Maušeļi mūs vairs nevarēs „krampēt“. Tagad, kā man zināms, daži nopūlējās dibināt labdarības biedrību, ceram droši, ka šiem labāki sekmēsies.“

No savas puses piezīmēsim, ka saldenieki nav pareizi uztvēruši iemaksas lielumu; 100 r. iemaksa ir par daudz augsta. Un tādēļ gluži dabīgi, ka biedrība nevarēja nodibināties.

No ziņojuma pasvītrosim, ka patērētāju b-bas vajadzība tiek motivēta ar vēlēšanos atsvabināties no žīdiem tirdzniecībā, lai dabūtu preces par pazeminātām cenām.

Tālāk jāatzīmē, ka Saldū tiešām pirmāk nodibinājās sadraudzīga (ne labdarības) biedrība, kurā apstiprināta

*) Tēv. 11/1890, atminēdamās šo mēģinājumu, saka: „Jau vairāk gadu atpakaļ, kamēr šejieniēši un apkārtnes zemkopji nopūlējās dibināt Saldus miestā pārtikas biedrību, bet dažādu šķēršļu dēļ tas neizdevās“.

1888. gadā. To, bez šaubām, bija vieglāk nodibināt, nekā patērētāju biedrību. Sadraudzīgā biedrība savukārt ķērās pie patērētāju biedrības dibināšanas, kas tai arī izdevās.

Jau 1889. gada februārī korespondents D. L. 48/1889 ierosina šo jautājumu. Tur lasām: „Sadraudzīgai biedrībai vajadzētu naigi rūpēties un sev blakus nodibināt „pārtikas biedrību“, kuŗa šinīs „grūtos laikos“ Saldū būtu nepieciešami vajadzīga. Varētu dabūt nesamaitātu precī un to pašu daudz lētāki un tā atturētu daudz sūri pelnītus grašus, kuŗus izdod šejienes žīdiem par samaitātām un viltotām pārtikas vielām. Sadr. b-bas mērķis lai būtu pasniegt nevien krietnu dvēseles, gara barību, bet arī nesamaitātu miesas uzturu.“

Šai ziņojumā, blakus lētākām precēm, kā patēr. b-bas dibināšanas motīvs tiek izvirzīta vajadzība dabūt nesamaitātu un neviltotu precī, pie kam arī te tiek pasvītota vajadzība atbrīvoties no žīdiem.

Citādas ieskaņas patēr. b-bas vajadzības motivācijā atrodam ziņojumā Balsī 50/1889, ko pārdrūkājis arī Balt. Vēstnesis 281/1889 (13/XII). „Arī zīmējoties uz tirdzniecību, kuŗa pa lielākai daļai žīdu rokās, latviešu b-ba (domāta Saldus sadraudzīgā biedrība — autors) cenšas sev izpalīdzēties, nodibinādama pārtikas biedrību, uz kuŗas apstiprināšanu gaidam ar ilgošanos. Pārtikas b-ba būs labs konkurents žīdu tirgotājiem, kuŗi savas preces šādā dzīvē dārgi jo dārgas un bagāti tapuši no zemnieku kapeikām.“

Te latviešu zemnieku intereses tiek nostādītas pretstatā žīdu tirgotāju interesēm, pie kam patērētāju biedrība tiek nostādīta latviešu zemnieku aizstāvja, sarga lomā. Kā redzam, te savijas nacionālais ar sociālo motīvu uz saimniecisko interešu bāzes.

Tēv. 6/1890 (7/II) raksta: „Tāpēc ļoti jāpriecājas, ka mūsu (domāta Saldus — autors) latviešu biedrība grib nodibināt pārtikas bodi, kuŗā tad varēs par pietiekošām cenām dabūt nesamaitātu labu precī un tādejādi ar žīdiem konkurēt.“

Pierādījumam, ka Saldus sadraudzīgā b-ba patiešām arī bijusi pārtikas biedrības dibinātāja, var noderēt šāds sludinājums B. V. 51/1889 (4/III) un D. L. 51/1889 (saīsināts):

„Saldus sadraudzīgās biedrības pilnā sapulce 19. martā. Dienas kārtība: 3. Pārtikas biedrības statūtu priekšā ceļšana un apstiprināšana (apspriešana)“.

To pašu apliecina arī vēlāki ziņojumi laikrakstos. Ņemsim dažus piemērus.

1. Tēv. 11/1890 (14/III) raksta: „Tagad statūti apstiprināti Saldus pārtikas biedrībai, ko vietējā Sadraudzīgā biedrība izgādājusi un grib nu šo kā sevišķu nodaļu piekārtot savai līdzšinējai rīcībai.“

2. B. 15/1890 (11/IV), B. V. 80/1890, D. L. 80/1890 raksta: „Saldus sadraudzīgās biedrības 4/IV 1890 pilnā sapulcē dienas kārtībā pārtikas biedrības dibināšana, kuras statūti no iekšlietu ministrijas apstiprināti. Priekšnieks cēla priekšā pārtikas biedrības statūtus. Kas vēlējās pārtikas biedrībā iestāties, iemaksāja 1 rubli iestāšanās naudas un zīmēja, ar cik lielu summu piedalīsies. Gandrīz visi sanākušie biedri iestājās, pavisam 47 personas, un zīmēja 1580 r.“

3. Tēv. 32/1890 (8/VIII) raksta: „Saldus sadraudzīgās biedrības locekļi nāca uz domām dibināt sev Saldus miestā šādu pārtikas biedrību. Nodomu paveicināja vēl tas apstāklis, ka visa tirdzniecība, izņemot pāris vāciešu, pastāv Mozus ticīgajo dēlu rokās, kuŗi tad arī caur tirgošanas kļuvuši bagāti.“

Runājot par Saldus pārtikas biedrības dibināšanas apstākļiem, vēl jāatzīmē, ka saldenieki zināmus ierosinājumus būs guvuši no Rīgas. Norādījumu šai virzienā dod B. V. 154/1891, kur lasām: „Saldus miestā nesen nodibināja pārtikas biedrību pēc Rīgas II. pārtikas biedrības parauga.“

Beidzot atzīmēsim, ar kādām lielām cerībām bijusi saistīta Saldus (arī Lielezeres) pārtikas biedrības nodibināšana.

Tēv. 11/1890 (14/III) saka: „Varam tikai sacīt, ka pārtikas b-bas, kādas tagad dibinātas Saldū un Lielezerē, nākotnē būs visstiprākais mūris pret žīdu izplatīšanos Kurzemē, sevišķi gar leišu robežām, kur gandrīz visi miesti no tiem kā apsēsti un kurp žīdi no žīdu kravaliem dienv. Krievijā lielos baros sanākuši un nometušie netraucēti uz dzīvi un izsūc zemniekus ar savu krāpšanu un „šeftēm“ cik vien mācēdami.“

Tēv. 32/1890 (8/VIII) saka: „Novēlam krietnas sekmes, lai varētu tos kapitālus, kas satek cittautiešu kulēs, izlietāt paši savā labā un cerams, ka tad arī mūsu mīļā

zemīte tiks izsargāta no izsūcēju veikalnieku netīrām rokām, būs iz Leišiem šurp plūstošiem žīdu bariem pats labākais dambis, kādi tiek tagad jau celti Saldū un Liel ezerē.“

Teikto kopā savelkot, varam konstatēt:

1) Saldus pārtikas biedrību nodibinājusi Saldus sadraudzīgā biedrība;

2) dibinātāji bijuši kontaktā ar Rīgas II. pārtikas biedrību;

3) no dibināšanas motīviem, blakus saimnieciskajiem, zināma loma piekritusi arī nacionālajiem un sociālajiem motīviem;

4) patērētāju biedrības tiek uzskatītas par latviešu zemnieku aizsarglīdzekli pret izsūkšanu un vispārī latviešu cīņas līdzekli par savu saimniecisku patstāvību un neatkarību no sveštautiešiem tirdzniecībā.

Tagad aplūkosim jautājumu par Saldus pārtikas b-bas darbības sākumu un tālāku attīstību.

4/IV 1890 pilnā sapulcē valdē ievēlēti:

1) Stepermanis*) (priekšnieks),

2) Fr. Ozols (priekšnieka vietnieks),

3) Ašberģis (kasieris),

4) A. Vējš (rakstvedis),

5) Zoltners (telpu apgādātājs un citu vajadzību rīkotājs),

6) Būmanis (kontrolieris).

Par valdes kandidātiem ievēlēti: M. Zomers, Kravinskis un M. Ozols (skolotājs).

*) Stepermaņu Krustiņš, rakstnieks, latviešu sabiedriska darba celmlauzis Saldū.

Šī raksta autors personīgā sarunā 13/IX 1927 ar Stepermaņu Krustiņu guva šādu informāciju. Biedrības dibināšanas laikā viņš bijis policijas ierēdnis Saldū. Pirms pāriešanas uz Saldū dzīvojis Jelgavā. Sabiedrisko skolu baudījis Jelgavas latviešu biedrībā J. Čakstes laikā; bijis šīs biedrības biedrs. Rakstījis par biedrībām Tēvijā.

Uz jautājumu par Saldus pārtikas b-bas dibināšanas motīviem izteicās ka dibinājuši tadē, lai atbrīvotos no žīdiem tirdzniecībā, jo tā Saldū atradusies žīdu rokās.

Uz jautājumu par to, no kurienes guvis ierosinājumus uz darbību kooperācijas virzienā, atbildēja, ka tos guvis no laikrakstiem; nekāda kooperācijas literatūra viņam neesot bijusi pazīstama. „Skubināja dzīves, īstenība“, — viņš vēl piebilda.

Step. Kr. apstiprināja arī to faktu, ka pārtikas biedrības dibinātāja bijusi Saldus sadraudzīgā biedrība.

Aizrādīja, ka toreizējais jaunākais apriņķa priekšnieka palīgs Āboliņš izturējies labvēlīgi pret latviešu lietām.

Par revidentiem ievēlēti: Osis, Fr. Tramdachs un Grīnfeldts (sk. D. L. 80/1890, B. 15/1890, B. V. 80/1890).

Biedrībai bijušas lielas grūtības ar telpu sagādāšanu. D. L. 138/1890 ziņo, ka žīdu tirgotāji likuši dažādus šķēršļus.

Beidzot telpas palaimējies atrast pie paša tirgus laukuma, netāl no tiesas nama. Īres līgumu noslēguši uz 6 gadiem par 300 r. gadā. Telpas bijušas labas: prāva pārdotava ar 2 pieliekamām telpām un noliktavu. Tā kā visapkārt atradušies tikai žīdu veikali, tad tiem jaunais konkurents pavisam nebijis pa prātam. Tādēļ tie izpauduši par biedrību dažādas aplamas valodas un centušies modināt ļaudis neuzticību pret to (B. 31/1890, 1/VIII).

Veikals atvērts 1891. gada janvāra sākumā (B. 5/1891).

Biedri. Saldus pārtikas biedrība mācējusi pulcēt ap sevi diezgan prāvu skaitu biedru.

Biedru kustību rāda šādi skaitļi:

4/IV 1890	bijuši	47	biedri	(D. L. 80/1890)
1/I 1891	"	75	"	ar 1834 r. daļības kapitāla (B. 9/1892)
1/I 1892	"	136	"	ar 4366 r. daļības kapitāla (B. 9/1892)
30/VI 1892	"	155	"	ar 5886 r. 30 k. dal. kap. (B. 29/1891)
1/I 1893	"	169	"	ar 6318 r. 30 k. dal. kap. (B. 35/1893)

Viss lielais vairums biedru bijuši apkārtējie saimnieki (Tēv. 4/1891, D. L. 138/1890).

Apgrozījumi, darbības rezultāti un saimnieciskais stāvoklis.

Jau pirmajā darbības gadā biedrība blakus parastajam pārtikas un citu preču veikalam ierīkojusi vīna pagrabu (sk. B. 29/1891, Tēv. 8/1892).

Jau pirms vīna pagraba atvēršanas Balss 10/1891 sniedz šādu ziņojumu (to pārdrukājusi arī D. L. 53/1891): „Saldus pārtikas b-bai valdība atļāvusi tirgoties ar spirtu; visdrīzākā laikā tad nu taps atvērta jau tagad pastāvošā veikalā šnapsa un vīna tirgotava.“

Tāpat jau pirmajā gadā biedrība apgādājusi lauksaimniekiem superfosfātu un tomasa miltus. Par šīm precēm peļņa nav ņemta. Toties dzērienu tirdzniecība devusi labu peļņu (B. 29/1891, 9/1892).

Biedrības apgrozījumi 1891. gadā pa mēnešiem bijuši šādi (Tēv. 8/1892):

I. — 1213 r.	VII. — 1887 r.
II. — 1433 r.	VIII. — 1639 r.
III. — 1785 r.	IX. — 2265 r.
IV. — 3074 r.	X. — 2360 r.
V. — 2737 r.	XI. — 2113 r.
VI. — 2241 r.	XII. — 2475 r.

Tā tad pirmā gada apgrozījums pārsniedzis 25.000 r., pie kam biedru iepirkumi sastādījuši $\frac{1}{3}$ daļu no kopapgrozījuma.

Minerālmēslu pirmajā gadā pārdots par 2375 r. 50 k.

Brutto peļņa pirmajā gadā bijusi 2549 r. 45 k., bet netto peļņa — 312 r. 41 kap.

1892. gadā preču pārdots par 31.664 r. 80 k., starp tām minerālmēslu par 3200 r. 94 kap. Tā tad apgrozījums, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, pieaudzis vairāk kā par 6000 r. Biedru iepirkumi šai gadā sastādījuši 44% no kopapgrozījuma. 1892. gads noslēgts ar 448 r. 88 k. tira atlikuma (Zemk. 5/1893).

Mūsu ricībā nav nevienas bilances, ir tikai atsevišķi bilances posteņi. Uz to pamata vien nekādus slēdzienus par biedrības saimniecisko stāvokli nevar taisīt.

Pirmos 2 gadus biedrība, kā redzējām, darbojusies rosīgi un ar apmierinošiem panākumiem. Cik vērojams, biedrībā valdījis mošs gars. Tai nav trūcis arī izturības cīņā ar nelabvēļiem, kādu tai bijis daudz. Tēv. 28/1891 raksta: „Saldū iraid pirmā tā, kas zemnieku dibināta un iestājusies darbībā. Biedrībai šepat Saldū ir leģions skauģu un nelabvēļu, kuģu aģenti no mājas uz māju braukādami, pie zemniekiem mēģina celt neuzticību pret to un rauga visādi kaitēt. Lai mūsu pārtikas biedrību mērķis nu būtu atpestīt zemniekus iz šādu „gešeftnieku“ netīrām rokām.“

Biedrībai bijuši plašāki plāni. Tā domājusi ierīkot manufaktūras veikalu, tāpat arī kārtot labības tirdzniecības jautājumu. Par šo pēdējo D. L. 118/1891 lasām tā: „Biedrībai pieņemoties plašumā tā domā būt par vidu-

tāju labības tirdzniecībā un stāties sakarā ar latviešu kuģniecības biedrībām, lai savienībā ar tām un nodibinājosies vairākām tamlīdzīgām un zemkopības biedrībām, varētu latviešu zemkopju sviedrus godā celt, ko tagad netīras rokās posta, piejaucot labībai visādas nezāles un netīrības. Lai plaukst, zaļo, zied latviešu zemkopība!“

Kā redzam, no visa dveš pretim pacilātība un cīņas gars. Šī gara saturs ir griba cīnīties par latviešu saimniecisku neatkarību un patstāvību. Tas ir latvju tautas atmodas gars, kas iemiesojies arī saimnieciskā darbā. Un šī gara konkrētais izpaudums starp citu bija patērētāju biedrības.

2. Lielezeres pārtikas biedrība.

Par Lielezeres pārtikas biedrības dibināšanas motīviem raksta Tēv. 12/1890 (pārdr. B. 14/1890 un B. V. 65/1890). Tur lasām: „Lielezernieki, nevarēdami vairs dabūt labu preci un taisnu svaru no žīdu bodelēm (pie mums uz laukiem to diezgan), sākuši dibināt pārtikas biedrību.“

Cits korespondents, nepiekrizdams šiem motīviem, turpat Tēv. 15/1890 saka: „Nevis vāja prece un netaisns svars bij dzinekļi, kas spieda dibināt pārtikas biedrību, bet jo vairāk preču cenu dažādība un nepastāvība un šai ziņā mēs mūsu pārdevējus žīdus gan nevarēsīm aizstāvēt. Mūžīga kaulēšanās preces iepērkot, kas katram godīgam cilvēkam ir riebīga, arī mums apnikusi. Šo laiku biedrošanās un pašpalīdzēšanās gars arī mums nevarēja palikt svešs; tad vēl lai varētu izsargāties no augļotāju nagiem, sevišķi naudas tukšajos pavasara laikos, saimniecībai vajadzīgās preces iepērkot. Viss tas mūs skubināt skubināja dibināt pārtikas biedrību, kur dažs notes brīdī preces varēs uz parāda dabūt.“

Otrais korespondents gan pilnīgi nenoliedz pirmā pieminētos motīvus, bet saviem piešķir lielāku nozīmi, jo viņš saka: „ . . . bet jo vairāk . . . “

Teikto kopā savelkot, varam konstatēt, ka lielezer-
nieki ķērušies pie patērētāju b-bas dibināšanas, lai:

- 1) dabūtu labu preci pareizā svarā,
- 2) atbrīvotos no kaulēšanās,
- 3) dabūtu preces uz parāda un tādā ceļā izsargātos no augļotājiem.

Kauču biedrība bij apstiprināta 7/XII 1889, tās veikals atvērts tikai 1891 gada oktobra beigās (Tēv. 51/1891). Veikala atvēršana novilcinājusies aiz tā iemesla, ka nav bijis piemērotu telpu. Tādēļ lielezernieki vispirms ķērušies pie nama celšanas un veikalu atvēruši paši savā namā. Par apstākļiem, kādos darbojušies lielezernieki, interesantas ziņas sniedz D. L. 69/1893. Tur lasām: „Dažs labs, kas parakstīja valdībai iesūtīto b-bas likumu projektu un tā varēja skaitīties par b-bas dibinātāju, pēc apstiprinātu likumu saņemšanas atteicās no pirmām iemaksām, t. i. no sava solījuma pabalstīt b-bas centienus. Un tādu bij ne mazums, kas vēl paklausīdamies kaimiņu Joskas pavīpsnošanā: ka jaune konsumbiedrība izkritīs caure ieks pase pirms diene, — dažu labu atbaidīja no iestāšanās par biedru. Tomēr nelielais pulciņš dūšīgo un pašapzinīgo biedru — tā ap 50 — saņēma visus spēkus un principā pieņemdami, ka b-ba to, ko sevīm spraudusi par isto mērķi, sasniegs drīzāki tikai tad, kad būs apgādājusēs vispirms ar savām telpām, — ar vienprātīgu un nenogurstošu darbību panāca to, ka nepilnu 2 gadu laikā uzcēla sevīm ērtu, krāšņu mūra ēku.

Par šā darba sekmīgu izdošanos lielākie nopelni pieder Ezeres muižas īpašniekam baronam Nolkenam, kas b-bas nama būvei par brīvu uz mūžīgiem laikiem laipni atvēlēja zemes gabalu iepretim tiesas namam, — un tāpat lieli nopelni piešķirami vietējai krāju un aizdevu kases sabiedrībai, kas ar labvēlību nāca pretīm jaundibinātai kaimiņienei, atvēlējama nama būvei vajadzīgo kreditu.“

Biedrības nams izmaksājis kādi 7000 r.

Biedrība attīstījies labi. 1893. gada sākumā bijis jau pie 200 biedru. 1892. gadā pārdots preču par 23751.17. Gads noslēdzies ar atlikumu, tā ka biedri saņēmuši uz iepirkumiem 7% lielu prēmiju (D. L. 69/1893).

Korespondents B. 47/1893 b-bas darbību un nozīmi vērtē tā: „Arī vietējā pārtikas b-ba darbojas visai sekmīgi, uzceldama sev pastāvīgas telpas un ierīkodama pārdotavu, caur ko tad vairs neesam spiesti izdarīt savus iepirkumus pie židīņiem, — bet par piemērīgām cenām dabūjam labu neviltotu preci. Pie tam vēl varam iztikt bez nepatīkamās kaulēšanās, bez kuŗas no žideļa nevarēja ne ratu smēru nopirkt. Pat kaimiņu leiši, cik esmu noskatījies, aiziet uz „lielo bodi“ izdarīt savus iepirkumus.“

Pirmajā valdē ievēlēti: „Graubits (priekšnieks), skolotājs Strauss (rakstvedis), Saulītis (kasieris), Ķirsis, Viņiņš un pagasta vec. Zeniņš (Tēv. 12/1890, B. 10, 14/1890, B. V. 49, 65/1890).

3. Kuldīgas pārtikas biedrība.

Par Kuldīgas pārtikas biedrību ziņas ļoti trūcīgas. Līdz 1892. gada beigām veikals vēl nav bijis atvērts. Tēv. 35/1892 ziņo, ka veikalu atvēršot 1/I 1893.*) Turpat tālāk Tēvija ziņo, ka žīdi aģitējot pret b-bu. „Ikkatram gan vajadzētu saprast, ka nekas cits nespēj tautu tik spēji pacelt turības ziņā, kā tirdzniecība. Kāpēc mums to atdot cittautiešiem un ļauties apmānīties ar viltotu preci un nepareizu cenu?“

Kā redzam, arī Kuldīgā tie paši motīvi, kādus mēs konstatējam zīmējoties uz iepriekšējām b-bām (skat. arī Tēv. 18/1891).

Kā Saldū, tā arī Kuldīgā patērētāju b-ba zināmu atbalstu atradusi vietējā sadraudzīgā biedrībā.**). Tā, piemēram, B. 12/1892 ziņo, ka Kuldīgas pārtikas b-bas pilnā sapulce notikšot sadraudzīgās biedrības telpās.

Tēv. 28/1891 ziņo, ka statūtus Kuldīgas pārtikas b-bai dibinātāji pieprasījusi no Saldus b-bas. Domājams, tie arī pieņemti.

4. Dundagas pārtikas biedrība.

Dundagā jau 1885. gadā domāts par pārtikas biedrības dibināšanu (B. V. 251/1885). Jau pirms biedrības nodibināšanas zemnieki izdarījuši kopīgus iepirkumus. Par to B. V. 94/1886 raksta tā: „Tā par piemēru Dundagā jau tagad daži zemnieki iepērk kopīgi daudzumā preces un pēcāk izdala savā starpā, caur ko viņiem atlec zināma peļņa.“

Arī dundadznieki statūtus savai pārtikas b-bai saņēmuši no Saldus pārtikas biedrības (Tēv. 28/1891). Statūtus parakstījuši kādi 200 dibinātāji, bet ar biedru iemaksām neesot tik labi veicies. 1892. gada vidū bijuši iemaksājuši 116 biedri 1500 r. Ar šiem līdzekļiem tad arī 25/VII

*) 1894. gadā veikals jau bijis atvērts, jo b-ba piedāvājusi zemkopjiem mākslīgus mēslus (Tēv. 29/1894).

**) Kuldīgas sadraudzīgā biedrība apstiprināta 30/X 1882.

1892 atvēruši veikalu. Lai pavairotu rīcības līdzekļus, valdes locekļi „uz savu galvu“ aizņēmušies 2000 r. Gada beigās bijuši 146 biedri ar 2881 r. dalības naudas. Līdz gada beigām aprozītas preces par apmēram 10.000 r. Biedri saņēmuši: par ieguldīto naudu 10%, bet uz iepirkumiem 7% lielu prēmiju (B. 7/1893; Tēv. 7/1894).

5. Vecauces pārtikas biedrība.

Par šīs biedrības dibināšanas sākumu D. L. 66/1891 raksta tā: „Vecauce. Nesen atpakaļ sapulcējās še daži apkārtējie zemkopji pārspriest jautājumu par pārtikas biedrības dibināšanu“. Nolēmuši dibināt un ievēlējuši S. kungu jautājuma tālākai virzīšanai.

Pieminētais S. kungs, domājams, pēc statūtiem un citiem norādījumiem griezies pie Saldus pārtikas biedrības, kā par to ieminas Tēv. 28/1891.

Biedrībai grūtības bijušas ar telpām. Beidzot atradusies kāda Rīgas kundze, kuŗa apņēmusies uzbūvēt b-bas vajadzībām namu („Tagad kāda Rīgas kundze jaunai pārtikas biedrībai būvē namu“ — Tēv. 34/1892). Līdz 1892. g. beigām veikalu nav paspējuši atvērt.

Arī Vecauces pārtikas b-bas dibināšanā zināma loma piekritusi nacionālajam motīvam. Tēv. 24/1892. saka: „Pārtikas b-bai (Vecaucē — autors) jāatsvabina no žīdu precēm un diņģēšanās.“

6. Jēkabmiesta pārtikas biedrība.

Šīs biedrības statūtus parakstījušas kādas 40 personas 14/II 1892. Īsā laikā biedru skaits pārsniedzis 80; biedri komplektējušies no apkaimes pagastu zemkopjiem (Tēv. 14/1892). Biedrība darbību iesākusi 1/I 1893, atvērdama noliktavu Lielajā ielā (B. II, 30/1893.)

7. Zaļenieku pārtikas biedrība.

Par patērētāju biedrības dibināšanu Zaļeniekos lēmusi Zaļenieku kr.-aizdevu kases (apstiprināta 24/II 1883) pilnā sapulce 20/I 1890. Par to Tēv. 4/1890 raksta tā: „ . . . atzina (t. i. pilnā sapulce — autors), ka būtu lietderīgi, ja iz labi pastāvošas palīdzības un krājuma kases biedrības drīzumā rastos atvase „Zaļenieku pārtikas biedrība“, kas nešaubīgi noderētu visam apgabalam par

lielu svētību; arī šai ziņā nosacīja, lai priekšniecība izgatavotu vajadzīgos priekšdarbus.“

Pasvītrosim faktu, ka Zaļenieku pārtikas biedrības dibināšanā zināma loma piekritusi Zaļenieku kr.-aizdevu kasei.

Biedrības veikals atvērts 18/XI 1892 (Tēv. 46/1892). Telpas sākumā bijušas ļoti neērtas, bet jau 1893. gada oktobrī veikals novietojies jaunceltajā biedrību*) namā (B. 49/1893; Tēv. 32/1894).

Jau pašā sākumā veikals sācis plaši rīkoties. Uz to norāda samērā lielais preču krājums — 1/I 1893. gada beigās preču par 5751 r. 35 k. (skat. valdes protokolu no 12/I 1893).

Biedrība izpratusi arī apvienošanās nozīmi. Jau 29/XII 1892. gada sēdē valde nolēmusi iestāties Liepājas konsumbiedrībā, iemaksājot 110 rubļus (skat. valdes protokolu no 29/XII 1892).

Pirmais biedrības priekšnieks bijis K. Meldriņš (valdes prot. no 14/IX 1892), bet 26/I 1893. gada beigās par priekšnieku ievēlēts Z. Neibergs (valdes prot. no 26/I 1893).

8. Jaunsaules (Rādenes) pārtikas biedrība.

Par šīs biedrības sākumu ziņo Tēv. 35/1891. „Pazirdam, ka mūsu pagasta vecākais Doriņš, kurš vispārējā labā allaž rūpīgi rīkojies, esot nodomājis lūkot dibināt pārtikas biedrību. Tādas biedrības uzplaukums atnestu mums daudz svētības un it īpaši izpestītu mūs no Bauskas žideļu nagiem, kuŗos kārpamies jau dažus gadus, bet jo lielā mērā esam sabēguši vairīdamies no pērngada negantā krusas sitiena.“

Arī te patērētāju biedrība tiek nostādīta kā nacionāls glābšanas līdzeklis.

Jau 1892. gadā biedrība paspējusi atvērt Bauskā veikalu, bet tas bijis jāslēdz, jo statūtos biedrības darbības rajons bijis ierobežots ar Rādenes pagasta robežām (Zemk. 5/1893).

*) Nams celts kopīgi ar kr.-aizdevu kasi, ugunsapdrošināšanas b-bu un dziedāšanas b-bu.

9. Rundāles pārtikas biedrība.

Pirmo ziņu par šo biedrību sniedz Tēv. 19/1892. „Rundālē dibinoties pārtikas biedrība. Statūtus parakstījuši jau vairāk nekā 50 biedri-dibinātāji.“ Tālāk Tēv. 49/1892 ziņo, ka biedrība iesākusi darbību 24/XI 1892.

Arī šī biedrība jau pašā sākumā ķērusies pie nama būves, jo jau no pirmā pusgada ienākumiem šim mērķim izlietoti 1200 r. (B. 46/1893).

10. Blīdenes - Stūru pārtikas biedrība.

Par dibināšanas motīviem raksta D. L. 44/1892. „Blīdenē (3 jūdzes no Saldus) dažas personas iekustinājušas pārtikas biedrības dibināšanas jautājumu. 3 žīdu bodeles apkārtējos krogos itin labi pašāv. Tur reti dabūsi pareizu svaru un īsti nesamaitātu preci. Nākošā pavasarī atkal viens žīdels kroģelī atvēršot bodi. Jādibina sava pārtikas biedrība. Arī daži muižu īpašnieki un rentnieki izsacījušies pievienoties. Tos kapitālus, kas tagad no mums satek Mozus dēlu kabatās, varētu izlietot paši savā labā.“

Par nodomu dibināt Blīdenē pārtikas biedrību raksta arī Tēv. 9, 19/1892.

Uz Blīdenes un Stūru pagastu vecāko uzaicinājumu interesenti sanākuši 2/V 1892 Blīdenes pagasta mājā un parakstījuši statūtus. Parakstītāju bijis pāri par 50, starp tiem arī Blīdenes dzimtkungs kņazs Līvens, Stūru muižas īpašnieks barons Franks un ārsts Harmens. Veikalam telpas sagādāt uzņēmies kņazs Līvens (Tēv. 20/1892; B. 21/1892; D. L. 112/1892).

Veikals atvērts tikai 7/II 1894. Tā nozīmi Tēv. 7/1894 vērtē tā: „Tas mūs katrā ziņā izsargā tiklab no blēdīgu un mantas kāriģu žīdu, kā arī no tādu pašu paštautības tirgotāju izsūkšanas.“

11. Ķempu pārtikas biedrība.

Šo biedrību dibinājuši Līgates papīru fabrikas strādnieki. Uz biedrības dibināšanu pamudinājis tas apstākļis, ka veikalu trūkuma dēļ vajadzīgo preču apgādāšana radījusi lielas grūtības. Biedrības veikals atvērts 2/I 1893 (B. 48/1893).

No visa teiktā redzam, ka patērētāju kooperācijas kustība starp latviešiem ievadīta jau tautiskās atmodas laikmetā. Izsekot tās tālākai attīstībai neietilpst šī darba rāmjos.

Vēl tikai jāatzīmē, ka visā šī laika patērētāju kooperācijas kustībā Kurzemē centra vietu ieņēma Saldus ar savu pārtikas biedrību. Mēs jau tikām atzīmējuši (atsaukdami uz Tēviju 28/1891), ka citas biedrības statūtus dabūjušas no Saldus. To pašu apliecina Ivandnieks Tēvijā rakstā „Par pārtikas biedrībām (40—42/1892). Tur viņš saka, ka pēc Saldus pārtikas biedrības statūtiem dibinātas pārtikas biedrības Dundagā, Aucē, Jēkabmiestā, Ezerē, Kuldīgā, Aizputē, Ventspilī, Skrundā, Blīdenē, kā arī Novgorodā dažās latvju kolonijās. Ar šo statūtu saturu savus lasītājus iepazīstina Tēvija, rakstīdama par tiem 14, 15/1891 un 40—42/1892.

F. R. Lauensteins Tēvijā 47/1891, zīmējoties uz Saldus pārtikas b-bu, saka: „Tur nu varam ņemties labu priekšzīmi un gaiši ieskatīties tādas b-bas iekšējās darīšanās.“

Tā tad Saldus pārtikas biedrība tiešām noderējusi par ierosinošu paraugu citiem.

Kopsavilkumā mēs dabūjam šādu tabulu par apstiprinātām latviešu patērētāju biedrībām:

	Rīgā	Kurzemē	Vidzemē	Kopā
1885	1	—	—	1
1886	1	—	—	1
1889	—	1	—	1
1890	—	1	—	1
1892	—	8	1	9
Kopā	2	10	1	13

Vispārīgi patērētāju kooperācijas jautājumu literārie iztirzājumi no 80-to gadu sākuma līdz 1892. gada beigām.

Iepriekšējās (divās pēdējās) nodaļās mēs iepazīnāties ar latviešu praktiskajiem sasniegumiem patērētāju kooperācijas laukā. Līdztekus mēs iepazīnāties arī ar šī praktiskā darba atspulgu laikrakstos, par cik tā tieši saistījās ar vienu vai otru patērētāju biedrību.

Mums vēl atliek aplūkot principiālos rakstus par patērētāju kooperāciju un iepazīties ar idejām un jautājumiem, kādi iztirzāti tajos.

Jau iepriekš teiksim, ka mūsu literātūra šai nozarē ir stipri nabadzīga.

Vispirms atzīmēsim Kalnieku Friča*) brošūru „Fabrikas strādnieks 19-tā gadusimtenī“, kas iznākusi Rīgā 1884. gadā Pūcišu Ģederta un biedra apgādībā. Šai brošūrā tiek stāstīts par dažādiem līdzekļiem labot strādnieku stāvokli, pie kam patērētāju biedrības tiek uzskatītas par vienu no tādiem līdzekļiem.

Autors stāsta par Robertu Ovenu, par ročdeliešiem un to principiem, par patērētāju b-bām Vācijā, Francijā, Ziemeļamerikā un Šveicē.

Beigās autors piemin Braunšveiga avīzi „Draugs un Biedrs“, kur latviešu valodā esot dotas pirmās ziņas par konsumbiedrībām. Šis informācijas pareizību var apstrīdēt (skat. šepat nodaļu „Patērētāju kooper. propaganda starp latviešiem 19. gs. 60-tajos un 70-tajos gados“). Pieminēts arī Berkava raksts „Kā iz grašiem miljonus rada“.

Brošūra ievada latviešu lasītājus sociālajā jautājumā, par cik tas saistas ar fabriku strādniekiem, un uzskata patērētāju biedrības kā šī jautājuma risināšanas līdzekli, citiem vārdiem — patērētāju kooperācijas autors nostāda strādnieku kustības plāksnē.

Par patērētāju biedrībām kā par strādnieku jautājuma risināšanas līdzekli runā arī Baltijas Vēstnesis rakstā „Pašpalīdzība“, kas iespiests 31/1885. „Arī strādnieki var caur sabiedrošanos iz grūtiem dzīves apstākļiem izkāpties. Pie tam nevajag aizkārt nevienas citas laužu šķiras tiesības, vajaga tikai kopīga gara un pacietības.“

*) Fricis Bergmanis, jurists, pirmais Dienas Lapas redaktors.

Pēc tam tēlota Ročdeles pionieru kooperatīva dibināšana un attīstība.

Acīm redzot, te autors uzskata patērētāju kooperāciju kā pretstatu toreiz populārai strādnieku politiskai kustībai, kas balstījās uz šķiru cīņas principiem.

Rakstā pasvītrots patērētāju kooperācijas princips par atlikuma dalīšanu samērā ar iepirkumiem. Izcelta arī patērētāju kooperācijas patstāvība un neatkarība no valdības. „Ievērojama tā būtība, ka īpaši tās biedrības uzplauka jo ātri, kas no valdības nedabūja nekādas palīdzības“.

Tādā pašā garā ieturēts arī K. raksts „Kā pārtikas biedrības cēlušās“, kas iespiests B. V. 8/1886 (pielikumā). Rakstā notēlota ročdeliešu patērētāju biedrības dibināšana un attīstība. Patērētāju kooperācija vispārī tiek nostādīta kā pretstats politiskai cīņai par strādnieku stāvokļa labošanu, pie kam autora simpatijas patērētāju kooperācijas pusē. Ieteic arī mums sekot ročdeliešu paraugam.

Arī D. L. 118/1887 rakstā „Kopstrādīgo (sevišķi pārtikas) biedrību pēdējs kongress Anglijā“ tēloti Anglijas patērētāju kooperācijas lielie sasniegumi, kā arī to darbības principi. Tiek izcelts pašdarbības un patstāvības princips. „Angļu kopstrādīgās resp. pārtikas biedrības sasniegušas tādus panākumus — pilnīgi pašas gādājušas par savu laimi. Valsts nekad nav iejaukusies, no valsts nekā nav lūguši. Biedrības pašas dod pabalstus skolām un dažādām labdarīgām iestādēm.“

Autors piezīmē, ka aizrādot uz angļu biedrību spīdošiem panākumiem tādēļ, „lai tie pamudinātu mūsu strādniekus u. c. neapnikt un nepiekušt savā darbībā“.

Kā redzējām, visos pieminētos rakstos patērētāju kooperācija tiek tēlota kā sociāli-saimnieciska kustība, kurās nesēji ir strādnieki, pie kam tā tiek kontrastēta ar strādnieku politisko kustību.

Ir sastopami raksti arī ar citādu uztveri. Tā, piemēram, rakstā „Pārtikas apgādāšana pilsētās“, kas iespiests D. L. 93/1888, tiek, starp citu, pausta doma, ka patērētāju biedrības var noderēt arī lauciniekiem, saimniekiem. Tur lasām: „Dienas Lapā jau agrāk aprādīts, no cik liela svara tomēr dažā

ziņā var būt konsumbiedrības, par piemēru superfosfātus un citus mākslīgus mēsļus iegādājot, pie kuriem viltošana ļoti attīstīta. Baltijas saimnieki varbūt hježi pērk superfosfātu vietā kādus nekādus gruzus, samaltas gliemežu čaumalas, zemgrādīgus superfosfātus ar ļoti dārgi aizmaksājamu kūstošu fosforskābi. Īpaši mums latviešiem ļoti ļoti jānācās biedroties uz kopīgiem mērķiem, mēs to vēl par daudz maz protam. Kopīgiem spēkiem panāksim to, ko ikviens katrs par sevi nevar ne iedomāties.“

Ļoti labu pārskatu par apstākļiem, kas veicinājuši patērētāju biedrību rašanos, dod mums Bl. raksts „Pārtikas biedrības“, kas iespiests Tēvijā 14, 15/1891. Iepazīsimies ar to izvilkumos.

„Caur tādu biedrību nodibināšanu mēs pastumjam visus vidutājus pie malas un līdz ar to paši paturam naudas daļu savās kabatās.

Kā redzam, te tiek pasvītroti divi patērētāju biedrību efekti:

- 1) sociālais — starpnieku iznīcināšana,
- 2) ekonomiskais — ietaupījumu iegūšana.

Turpat tālāk lasām:

„Nopirkt šinīs gar visām ceļmalām tik lieliski izplātītās žīdu pārdotavās pārāk ar sāli pārplādītas silķu mučas, sapelējušu un saslapinātu tabaku, viltotu tēju un cukuru u. t. t. — viss tā aprasts, ka dažs labs ne domāt nedomā, ka arī varētu būt citādi. Bet ja ievērojam arī vēl tur doto mēru un svaru, ja redzam, ka vienā svaru kausiņā stāv mūžīgi ieliktas svaru bumbiņas un ka žīds nekad neliek pārdodamo precī otrā galā, kā vien tanī, kurā „paradis“, tad arī zināsim, ka tajā ziņā žīds ir mums saimnieks. Un mazo miestīņu pārdotavas, kas dažos Lejaskurzemes apvidos gandrīz vienīgi atrodas žīdu rokās, naiva nekādā ziņā labākas un uzticamākas par lauku pārdotavām. Sevišķi tādu pārdotavu nekrietnību dabon visi tie just, kam nelaime paņemt dažas pārtikas preces, kā silķes un citu uz pēcmaksu; tāds var teikties laimīgs, ja par pāra mēnešu naudas pagaidījumu tiek valā ar 99%. Rakstītājam pat zināmi gadījumi, kur šādi žīdu tirgotāji ņēmuši par naudas pagaidījumu par vienu silķu pusmucu veselu asi malkas.“

„Žīdiņi sacel katrā vietā, kur tādu biedrību dibina, neželīgu troksni, mēģinādami nodomu visādi izjaukt un ļaudis no biedrošanās sevis pašu labā caur dažādām aplamām ierunām atbaidīt.“

„Vai nu nava ieteicams šādas biedrības dibināt uz laukiem, kā mazajos miestņos, pazīstamajos žīdu perekļos? Vai nu caur tādu biedrību nodibināšanu mēs ievērojami nepabalstam savu labumu? Mēs redzam, ka šādas biedrības mums 1) dod spēju stāties taisni sakarā ar mums visādu dzīvē nepieciešamu lietu ražotājiem un caur to paturēt savās kabatās ievērojamu peļņas tiesu;

2) caur viņām mēs atrodam labu līdzekli, caur kuŗu varam izsargāties no žīdu pazīstamās viltīgas rikošanās un viņu izsūkšanas nebaltā dienā un

3) viņas mums vēl noder par dzinekli uz taupību un līdz ar to uz citu teicamu īpašību pavairošanu.

Dibināriet bez kavēšanās pārtikas biedrības!“

Tā tad stipri deģenerējusies privāttirdzniecība, kuŗa turklāt atradusies sveštautiešu, žīdu, rokās, bijusi par cēloni tam, ka latvieši ķērušies pie patērētāju biedrību dibināšanas.

Tāds pat sauciens dibināt patērētāju biedrības, ar tiem pašiem motīviem, izskan no Pps raksta „Kādi vārdi par konsumbiedrībām“, kas iespiests Balsī 27/1892.

Ļoti svarīgs un nozīmīgs ir F. R. Lauensteina*) raksts „Par pārtikas pārdotavu pievienošanu zemkopības biedrībām“ Tēvijā 46, 47/1891. Šai rakstā vispirms atstāstīta Ročdeles patērētāju biedrības („Ročdeles ceļa līdzinātāji“) attīstības gaita. Pēc tam autors nāk ar ierosinājumu par pārtikas pārdotavu pievienošanu zemkopības biedrībām. Citiem vārdiem, Lauensteins turas pie ieskata, ka nav jādibina patstāvīgas pārtikas biedrības, bet šo biedrību saimnieciskās funkcijas jāveic pārtikas pārdotavām pie zemkopības biedrībām.

Šis raksts ļauj mums uzstādīt tezi:

pastāv zināma kontinuitāte starp patērētāju kooperācijas celmlaužiem ročdeliešiem un latviešu zemkopības biedrībām: ročdeliešu lieliskie sasniegumi, par kuŗiem vairākkārtīgi un ilgus gadus ziņojuši latviešu laikraksti, nav palikuši bez iespaida uz latviešu zemko-

---

*) F. R. Lauensteins — zemkopis un rakstnieks, Džūkstes-Pienavas zemkopības biedrības pirmais priekšnieka biedrs (Tēv. 20/1891)

piem, bet iedvesmojuši tos arī
zemkopības biedrību veidošanas
darbā.

Tagad citēsim nozīmīgākās vietas no šī raksta.

Pēc tam, kad notēloti ročdeliešu sasniegumi, Lauensteins saka: „Te nu mums gaiši jo gaiši aprādīts viss labums, kas ceļas no tādas konsum- jeb pārtikas pārdotavas piebiedrošanas zemkopības biedrībām. Šajos kritiskos laikos zemkopim nepietiek ar to vien, ka viņš zemi ar un ecē . . . viņam arī jā rūpējas par citādiem ceļiem tikt pie pārtikšanas. Viens nekad neiespēj tik labi tikt pie turības, tur mums jābiedrojas ar citiem, jo ar kopīgiem spēkiem mēs drīzāk un vieglāk nāksim pie kārotā mērķa un turības.“

„Šādai pārtikas biedrībai vajadzētu būt jo vairāk biedru, kā citām biedrībām, jo šī b-ba atnes rokām taustamu labumu katram, kas tajā piedalās. Mēs varēsim ar prieku noiet uz pašu veikalu un paņemt tur preces pēc vajadzības tai pārliecināšanā, ka esam dabūjuši labu preci un par lētākām cenām, nekā peļņas pārdotavā mēdz būt. Nu mums jau atlēktu trīskārtīgs labums, protat: laba prece, lētāka cena un beidzot gada galā dividends. Kamdēļ mums jāatļauj citiem mūsu sūri grūti pelnītie graši. Kur nu vēl paliek visi tie gadījumi, kuŗos zemnieks pilsētā tiek apkrāpts, kur tas par dārgu naudu atpērkas u. t. t. Tas skaidri norāda, cik svētīga priekš ikkatra zemkopja var būt tāda konsum- jeb pārtikas pārdotava, kuŗā tas it apmierināts apgādā savas vajadzības.

Ja nu vēl gribēsim runāt par tādām preču pārdotavām, kuŗas dod uz parādu, uz rudens maksu, tad taisnību sakot jānopūšas par tiem nabadziņiem, kuŗi krīt tādu veikalnieku nagos, jo šie ir īstie zemnieku izsūcēji: viņi nem par uz parādu aizdotām precēm desmitkārtējus, pat divdesmitkārtējus augļus. Pievienosim pārtikas pārdotavas zemkopības biedrībām!“

Pretējus uzskatus attīsta Ivandnieks savā rakstā „Par pārtikas biedrībām (konsuma biedrībām)“, kas iespiests Tēvijā 40—42/1892. Viņš sabiedriski-saimnieciska darba centrā nostāda patērētāju biedrību.

Citēsim viņa rakstu.

„Katrā ziņā pārtikas biedrības ir tas galvenais spēks, kas spēj piešķirt īsto laimi un pilnību. Nemaz nav jāsastrūkstas, kad uz pirmā acu uzmetiena viņas izliekas pa-

šīgas tādēļ, ka tās dibinātas vien vienīgi peļņas nolūkam. Bez mantas, bez šī materiālā pamata, katru gara ēku velti būvēsi.“

Še saskatāma reakcija pret vienpusīgo garīgās kultūras cildināšanu un celšanu, kādā ekstrēmā bija nokļuvusi toreizējās latvju intelligences lielākā daļa. Latvju kooperātori, toreiz un arī tagad vēl maz pazīstamie sabiedriskie darbinieki, ienesa pretējas tendences latvju dzīvē, tā kuplinādami un paplašinādami latvju kultūru.

Ivandnieks atsaucas arī uz mums jau pazīstamo Lauensteina rakstu, arī pats tēlo ročdeliešu biedrības attīstības gaitu un tad starp citu saka: „Droši varu teikt, ka viņas (pārtikas biedrības) ir tas centrs, ap kuŗu var daiļoties visas citas biedrības; nevienai viņa nestājas ceļā, bet katrai pasniedz laipnu roku. Norūdītais, nopietnais zemkopis tur atron jo īstu draugu. Zemkopības b-ba nevar nekur tik dziļi saknes laist, kā pārtikas biedrības pavēnī; ar šo sakarā tā atradīsies savā īstajā elementā. Savus amata brāļus tur arvienu satiekot, ar viņiem pārsprīžot, zemkopis daudzkārt ievingrināsies savā arodā, tam līdz iekrās veikala zinības, kuŗas varēs savā laikā lietderīgi izlietot, savus ražojumus izmainot pret citām dzīves vajadzībām. Pie mākslīgo mēslu un zemkopības rīku apgādāšanas to jau nekas nepārspēs. Biedrībā zemkopim jo viegli savu sviesta mārciņu aizgādāt uz Pēterburgu vai pat Angliju.“

Autors ieminas arī par vaska pārdošanu ar b-bas starpniecību, kas līdz šim bijis jāpārdo židiem.

„Pārtikas b-ba ir par laimi un svētību ne tik vien zemkopim, bet ikkatram cilvēkam, izņemot tos pašmīļīgos „es“, kuŗi paši diezgan gudri un bagāti, kam nekādas b-bas nevajag un kuŗi tik smīnēdami uz to vien tievē, kā piesūkties no tuvāka sviedriem. Amatnieki var dabūt materiālus un var nodot arī savu darbu pārdošanai.

Citas b-bas ir vairāk nodalītas un daudziem nav iespējams tanīs ietikt, bet pārtikas b-bā pēc § 11 var iestāties ikviens cilvēks (nepilngadīgiem un sievietēm gan nav balss tiesības, bet pie b-bas peļņas viņi tāpat ņem dalību).“

Kā redzam, Ivandnieks runā par patēretāju b-bām ne kā par strādnieku organizācijām, bet kā par visu šķiru apvienotājām kopīgā darbā.

Un beidzot Ivandnieks ar lielu patosu saka:

„Jā, latvieti! tu saproti un māki pūlēties, tu neno-gursti karsti spiedošā saulē un saltā slapdraņķī! Tavi sviedri, jaukdamies ar rupjām lietus lāsēm, nopil lieliem pilieniem no brūni nodegušā ģimja, bet tu tomēr daudz-kārt izturi 18 stundas gaŗo dienu bez atpūtas. Šāda tava cītība tev atmetuse godu un slavu uz bērnu bērniem un ne bez iemesla tālu jo tālu zin slavēt latviešus kā strādīgu tautu. Tādēļ, čaklo un saprātīgo latvieti, uzņemies arī vēl šīs mazās pūles, uzņemies vēl to beidzamo un ienesīgāko, — ņem tirdzniecību pats savās rokās! Neatdod viņu židiņam, un nudien, tev svētības netrūks! Kad tu tik daudz, visu ar sekmi proti ražot, tad droši arī pratīsi tirgoties! Katrā ziņā: „Viens par visiem un visi par vienu“, tik tad mūsu darbos rasies īsta svētība.“

Tā ir plaši uzņemta sabiedriski-saimnieciska darba programma:

latviešiem jaiekaŗo tirdzniecība,
kurā atrodas sveštautiešu, žīdu, ro-
kās, pie kam patērētāju biedrības
ir līdzeklis šī uzdevuma veikšanai.

Tas ir vesels virziens latviešu dzīvē. To var saukt par saimniecisku nacionālismu, kas ir svarīga sastāvdaļa visā latviešu nacionālajā kustībā.

Kopsavilkums

Tabula par apstiprinātiem latvieš

Gadi	Kreditkooperātivi					Zemkopības biedrības		
	Pēterpili	Kurzemē	Vidzemē	Rīgā	Kopā	Vidzemē	Kurzemē	Kopā
1872	1							
1874		3						
1875		1						
1877						1		
1879			1					
1880		3						
1881		8	1					
1882		3	2	1				
1883		2	1	1				
1884						4		
1885		5	4			1		
1886		3					1	
1887		2						
1888		5	1			1		
1889		5	1					
1890			1					
1891			2				3	
1892							1	
Kopā	1	40	14	2	57	7	5	12

n noslēgums.

operatīviem tautiskās atmodas laikmetā.

Izsv. ug. apdrošināš. b-bas			Patērētāju biedrības				K o p ā	Gadi
Vid-zemē	Kur-zemē	K o p ā	Rīgā	Kur-zemē	Vid-zemē	K o p ā		
							1	1872
							3	1874
							1	1875
							1	1877
							1	1879
5							8	1880
49	4						62	1881
13	1						20	1882
18	3						25	1883
31	4						39	1884
18	2		1				31	1885
8	2		1				15	1886
12	4						18	1887
9	1						17	1888
12	1			1			20	1889
16	3			1			21	1890
6							11	1891
19	6			8	1		35	1892
216	31	247	2	10	1	13	329	

Tabula par apstiprinātiem latviešu kooperātiviem pēc teritoriālās pazīmes.

	Kredit- koop.	Zemkop. b-bas	Savst. ug. apdr.b-bas	Patēr. b-bas	Kopā
Pēterpili	1	—	—	—	1
Kurzemē	40	5	31	10	86
Vidzemē	14	7	216	1	238
Rīgā	2	—	—	2	4
Kopā	57	12	247	13	329

Noslēgumā konstatēsim spilgtākās parādības, kādas vērojamas visas latviešu kooperācijas kustības kopskaitījumā.

1. Pirmais valdības apstiprinātais latviešu kooperatīvs ir Pēterpils latviešu krājaizdevu sabiedrība. Pēterpili nodibināta arī pirmā valdības apstiprinātā latviešu biedrība — Pēterpils latviešu lasīšanas biedrība. Tas liecina, ka sabiedriskā darba apstākļi latviešiem ārpus tagadējās Latvijas teritorijas bijuši labvēlīgāki, nekā pašu dzimtajā zemē.

2. Skaita ziņā pirmo vietu ieņem savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības — 247, kas sastāda 75,1% no apstiprināto kooperatīvu kopskaita — 329; pēc tam nāk kredītkooperatīvi — 57, patērētāju biedrības — 13 un zemkopības biedrības — 12.

Ka savst. ug. apdrošināš. biedrības skaita ziņā ieņem pirmo vietu, galvenā kārtā vedams sakarā ar to apstākļi, ka savstarpēja palīdzība ugunsgrēku gadījumos bija ievādīta piespiedu kārtā un ka šīs biedrības daudzās vietās faktiski darbojās jau pirms apstiprināšanas, bet pati apstiprināšana bija tikai tīri formāls akts.

Zināma nozīme piekrīt arī tam apstāklim, ka šim veidam bijis izcils vadonis Kaudzītes Reīna personā, kurpretim citi veidi šai ziņā atradušies sliktākos apstākļos, jo tiem tādu nav bijis.

3. Vidzeme stāv tālu priekšā Kurzemei savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību skaita ziņā, jo pirmajā to ir 216 jeb 87, 5% no kopskaita, bet otrā — 31 jeb 12,5%.

Šī parādība galvenā kārtā vedama sakarā ar to apstākli, ka Kurzemes muižnieki, ar Kurzemes muižnieku kredītbiedrību priekšgalā, bijuši noteiktāki un neatlaidīgāki zemnieku savst. ugunsapdrošināšanas biedrību pretinieki, nekā Vidzemes muižnieki.

4. Kurzeme priekšā Vidzemei kreditkooperātīvu un patērētāju biedrību skaita ziņā: pirmajā kreditkooperātīvu 40 jeb 70,2% no kopskaita, bet patērētāju biedrību 10 jeb 77,0%; otrā — kreditkooperātīvu 14 jeb 24,6%, bet patērētāju biedrību 1 jeb 7,7%.

Šai parādībā izšķiroša faktora nozīme piekrīt tam apstāklim, ka Kurzēmē privātais kredīts un privātā tirdzniecība atradās galvenā kārtā sveštautiešu — žīdu rokās un ka tajos pielietotie darbības paņēmieni latviešiem-klientiem likās spilgti netaisni un nežēlīgi. Šis apstāklis latviešus, tautiskās atmodas gara iedvesmotus, impulsēja uz pretdarbību, kas izpaudās pašu dibinātos kreditkooperātīvos un patērētāju biedrībās. Šāds pretdarbības izpausmes veids dod labu liecību par neseno dzimtlaužu un kļaušinieku latviešu kultūru.

5. Latviešu zemnieki jau pirms H. Šulce-Deliča uztvēruši kreditkooperācijas ideju un to iemiesojuši konkrētā formā — Sodu pagasta kreditkooperatīvā, kas nodibināts 19. gs. 40-to gadu vidū. Tikai nelabvēlīgie politiskie apstākļi nav lāvuši tam pilnīgi attīstīties un nodevēt par sākumu patstāvīgi veidotai latviešu kreditkooperācijas kustībai.

6. Kooperācijas kustība tautiskās atmodas laikmetā latviešiem ir galvenais līdzeklis akumulēt tautā slēpjšos sīkos saimnieciskos spēkus un veidot kopspeku centrus plašāku mērķu sasniegšanai.

7. Latviešu kooperācijas kustībai piemīt pasvītrotas nacionālās kustības pazīmes, kādēļ to varam uzskatīt par latviešu atmodas ideju saimniecisko iemiesojumu; tā ir laikmeta spilgts saimnieciskā nacionālisma izpausmes veids.

8. Tautiskās atmodas laikmetā latviešu kooperācijas kustība galvenā kārtā ir zemnieku kustība; citi tautas slāņi, strādnieki un sīkpilsoņi, šai laikmetā paspējuši izdarīt tikai pirmos mēģinājumus.

9. Latviešu zemnieku kooperācijas kustība, kas tautiskās atmodas laikmetā izpaužas galvenā kārtā savstarpēju ugunsapdrošināšanas biedrību, kreditkooperātīvu, zemkopības biedrību un patērētāju biedrību dibināšanā, ir sabiedriski-saimniecisks līdzeklis sociāla un nacionāla mērķa sasniegšanai, pie kam sociālais mērķis ir nostiprināt topošo latviešu gruntniecību, bet nacionālais — padarīt latviešus saimnieciski neatkarīgus no sveštautiešiem.

Avoti.

1. Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen Russlands, oder der Gouvernem. Ehst-, Liv- und Kurland von Bienenstamm. Riga, 1826.
2. Anleitung zur Abfassung der Pachtkontrakte, in Zusammenstellung der hierbey gesetzlichen Erfordernisse nach der Allerhöchst bestätigten Kurländischen Bauerverordnung und der, bey Kontrakten zu beobachtenden, Formalien überhaupt. Mitau, 1826.
3. C. Woldemar. Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen nebst Notizen und Aphorismen in Bezug auf die industriellen, intellectuellen und statistischen Verhältnisse der drei baltischen Provinzen. Dorpat, 1857.
4. Statistisches Jahrbuch für das Gouvernement Kurland für 1863. Mitau, 1863.
5. Resultate der am März 1867. in den Städten Livlands ausgeführten Volkszählung zusammengestellt und herausgegeben vom Secretair R. Eckhardt. Riga, 1871.
6. Ergebnisse der Rigaer Handelsstatistik aus den Jahren 1866—1870. Bearbeitet und herausgegeben im Auftrage der handelsstatistischen Section des Rigaer Börsen-Comités von Fr. v. Jung-Stilling. Riga, 1872.
7. Tas pats par 1871.—1875.
8. „ „ „ 1881.—1885.
9. „ „ „ 1866.—1891. (Aleksandra Tobiena redakcijā) Riga, 1893.
10. Beiträge zur Statistik des Rigaschen Handels. Jahrgang 1876. Riga, 1877.
11. Tas pats par 1877. g.
12. „ „ „ 1878. g.
13. „ „ „ 1879. g.
14. „ „ „ 1880. g.
15. „ „ „ 1881. g.
16. Likumi Vidzemes zemniekiem. Apst. 13. nov. 1860. Riga, 1862.

17. Zemnieku māju nomas kontrakti.
18. Zemnieku māju pirkšanas-pārdošanas kontrakti.
19. Vidzemes gubernātorā patentē 74/1868, 78/1880.
20. Pirmās latviešu zemkopu sapulces protokols. Rīgā, 1871.
21. Zelta avots. Stāsts dēļ derīgas mācības un laika kavēkļa priekš latviešu zemkopjiem. Rīga, 1872.
22. Kalnieku Fricis. Fabrikas strādnieks 19-tā gadu simtenī. Rīga, 1884.
23. A. Deglavs. Latviešu attīstības solis no 1848.—1875. g. Rīgā, 1893.
24. Jānis Austrinš. Laiku grāmata priekš Jaunbrenģu, Cempu un Jaunvāles pagastiem. Rīga, 1928.
25. Āronu Matīss. Latviešu literāriskā biedrība. Rīga, 1929.
26. Gustavs Šaurums. Tērbatas Universitāte 1632—1932. Rīga, 1932.
27. Rokas grāmata pašvaldību darbiniekiem. Iekšl. min. pašv. departam. Leta, 1926.
28. J. Krauze. Rujenes zemkopības biedrības 25 gadu darbības pārskats. 1902.
29. Latvijas novadi. I. Vecpiebalga. Sarakstījis Kaudzītes Matīss. Rīga. Valsts papīru spiestuves izdevums (bez gada apzīmējuma).
30. Augusts Ģinters. Latviešu zinātne un literātūra. Bibliografija: B. 1856.—1875.
C. 1876.—1885.
D. 1886.—1895.
31. Spravočnaja kniġa Līflāndskoi gub. na 1870 god. Izdāņije Līfl. gub. staġ. komiġeta. Rīga, 1889.
32. Vsja Kurlāndskaja gubernija. Sprāv.-adr. izdāņije Kurl. gub. staġ. komiġeta pod red. J. J. Ludmera. Mitava, 1904.
33. Zur Geschichte der Livländischen adeligen Güterkreditsozietät von Baron Hermann Engelhardt. Rīga, 1902.
34. Adolf Richter. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Rīga, 1909.
35. Juŗa Alunāna kopoti raksti. II. sēj. Rīga, 1931.
36. Rīgas patērētāju biedrības (dib. 1865. g.) biedru grāmata un protokolu grāmata.

37. Rīgas I. savst. kreditbiedrības kases grāmata un protokolu grāmata.
38. Dundagas krājaizdevu sabiedrības protokolu grāmata.
39. Tolkas savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības protokolu grāmata.
40. Kalnciema savst. ugunsapdrošināš. biedrības kases grāmata un protokolu grāmata.
41. Vecdrustu savst. ug. apdroš. b-bas protokols no 28/IX 1868.
42. Ērģemes savst. ug. apdroš. b-bas protokols no 27/IV 1876.
43. Rujenes zemkopības biedrības protokolu grāmata.
44. Smiltenes - Palsmanes - Aumeisteru - Gaujenes zemkopības biedrības protokolu grāmata.
45. Zaļenieku pārtikas biedrības protokolu grāmata.
46. Baltijas kalendārs 1886. gadam un 1891. gadam.
47. Zieslacka latviešu kalendārs 1887. gadam.
48. Atbalss kalendārs 1890. gadam, 1891. gadam, 1892. gadam, 1893. gadam un 1894. gadam.
49. J. Bisenieka „Lauksaimniecības kalendārs“ 1893. gadam un 1897. gadam.
50. Mājas Viesis: 1861, 1862, 1863, 1865, 1866, 1867, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1887.
51. Baltijas Vēstnesis: 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1908.
52. Balss: 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1896, 1898.
53. Tēvija: 1884, 1885, 1886, 1889, 1890, 1891, 1892, 1894.
54. Dienas Lapa: 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893.
55. Braunšveiga izdevums „Ārzemnieks“, 1866.
56. Draugs un Biedrs: 1866, 1867.
57. Latviešu Avīzes: 1843, 1844, 1847, 1855, 1863, 1867, 1871, 1882, 1887, 1889.
58. Darbs: 1875, 1876.
59. Pēterburgas Avīzes: 1862, 1863, 1864.

60. Baltijas Zemkopis: 1875, 1877, 1878, 1879, 1880, 1882.
61. Latviešu tautas biedrs 1878.
62. Tiesu Vēstnesis 1881.
63. Arājs: 1882, 1883.
64. Zemkopis: 1893, 1894.
65. Austrums 1898.
66. Jaunais Laiks 1991.
67. Kopdarbība 1926, 1928.
68. Kooperatīvā apdrošināšana: 1932, 1934, 1935.
69. Pravīkelstvennij Vestņik (Krievijas Valdības Vēstnesis): 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893.
70. Baltische Monatschrift 1863.
71. Baltische Wochenschrift: 1863, 1867, 1869, 1870, 1871, 1873, 1874, 1875, 1883.
72. Livländische Gouvernement-Zeitung 1868.
73. Rigasche Zeitung 1871.

S A T U R S.

	L. p.
Priekšvārdi	3
Īss pārskats par latviešu zemnieku saimnieciskiem apstākļiem tautiskās atmodas laikmetā	6
Sabiedriskā darba plāns	13
Savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības	21
Vispārīgs latviešu zemnieku apstākļu raksturojums ugunsapdrošināšanas laukā	21
Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību sākumi latviešu zemniekos	31
Pirmās iekšlietu ministra apstiprinātās savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības	53
Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību saraksts to apstiprināšanas kārtībā	60
Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību veidošanās apstākļu tuvāks raksturojums	83
Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību organizācijas jautājumi	100
Kreditkooperatīvi	113
Latviešu zemnieki auglotāju varā	113
Kreditkooperācijas propaganda līdz pirmo latviešu kreditkooperatīvu nodibināšanai	118
Praktiskie mēģinājumi kārtot kredita jautājumu	125
Pirmie latviešu kreditkooperatīvi un kreditkooperācijas attīstības tālākā gaita	135
Latviešu kreditkooperatīvu dibināšanas īpatnējie apstākļi sākuma posmā	161
Uzbrukumi latviešu kreditkooperatīviem un to cīņa par savu eksistenci	165
Kreditkooperācijas jautājumu apgaismojumi literātūrā un kreditkooperācijas propaganda pēc 1874. gada	172
Kredita organizāciju tipu jautājums	184

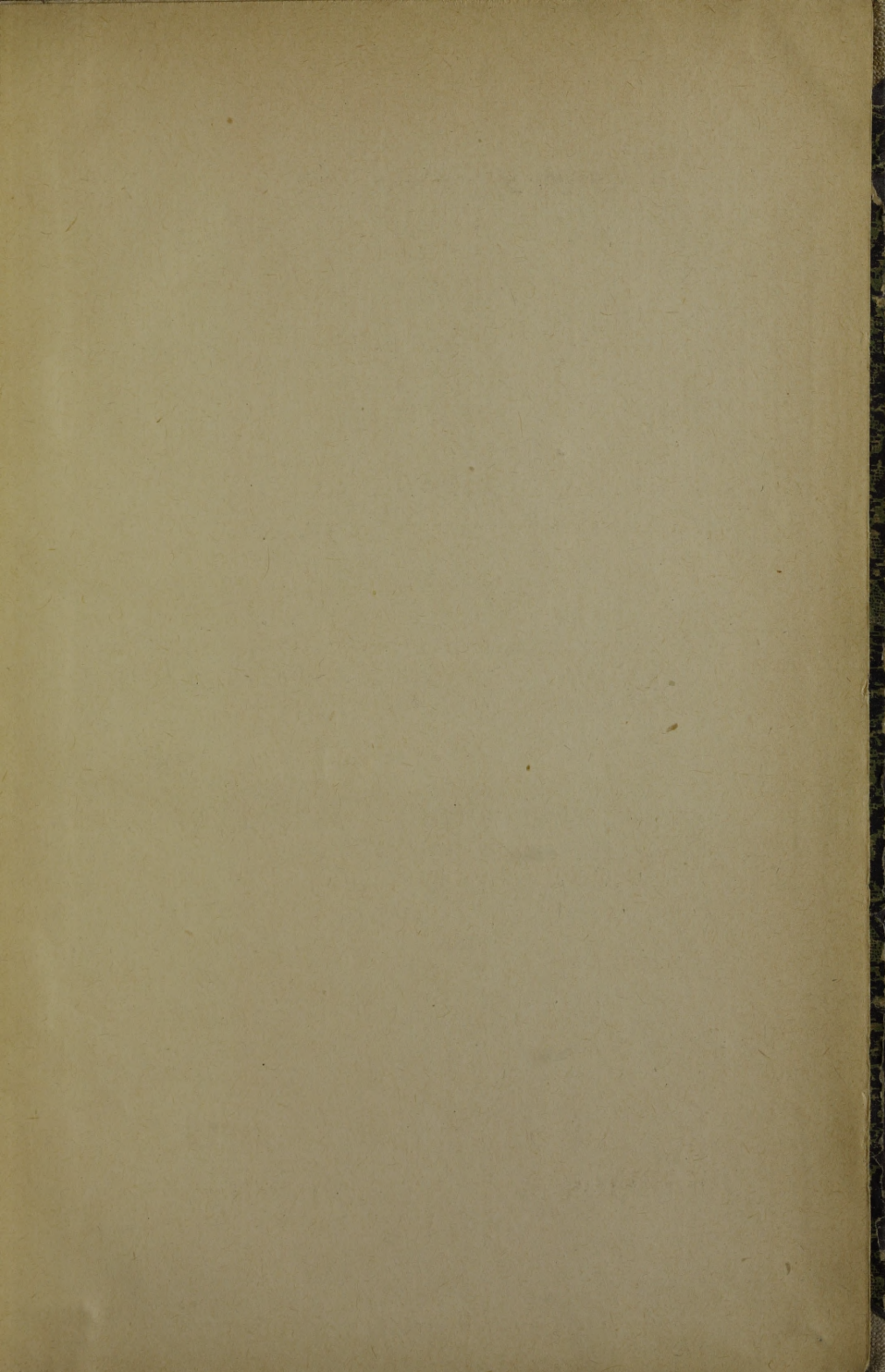
	L. p.
Zemkopības biedrības	190
Lielgruntnieku lauksaimniecības biedrības un ziņas par tām latviešu laikrakstos	190
Igaunu lauksaimniecības biedrības un ziņas par tām latviešu laikrakstos	207
Jautājums par vācu lielgruntnieku un latviešu mazgruntnieku sadarbību lauksaimniecības biedrībās	215
Vispārīga lauksaimniecības biedrību literārā propaganda	226
Zemkopju sapulces	235
Latviešu zemkopības biedrības	241
Patērētāju biedrības	291
Patērētāju kooperācijas propaganda latviešos 19. gs. 60-tajos un 70-tajos gados	291
Latviešu pirmie praktiskie soļi patērētāju kooperācijā	302
Pirmās latviešu patērētāju biedrības Rīgā	312
Patērētāju biedrības Kurzemē un Vidzemē	337
Vispārīgi patērētāju kooperācijas jautājumu lite- rārie iztirzājumi no 80-to gadu sākuma līdz 1892. gada beigām	351
Kopsavilkums un noslēgums	358
Avoti	362

Tā paša autora

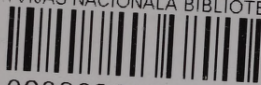
1. Patērētāju biedrību darbvedība un grāmatvedība, I. izdev. 1923. g., II. izdev. 1929. g.
  2. Mašīnu koplietošanas biedrību darbvedība un grāmatvedība, 1925. g.
  3. Grāmatvedība pamatskolām, 1925. g.
  4. Kooperācija. Programma-konspēkts, 1925. g.
  5. Kooperācija pamatskolām, 1926. g.
  6. Kooperācija skolām un pašmācībai, 1927. g.
  7. Kooperācija Latvijā 19. gadsimteņa piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, 1928. g. (godalgota ar Kr. Barona prēmiju).
  8. Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā, 1930. g.
  9. Kooperācija, 1934. g.
  10. Latviešu kreditkooperācija no viņas sākumiem līdz pasaules kaņam, 1934. g. (godalgota ar Kr. Barona prēmiju).
-
-

[8.]

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309036170